پێشکەش بە ژنانی قارەمانی گەلی کوردکە

پارێزەرانی فەرهەنگ و زمانی گەلەکەمانن

وەرجلە هەر باسێ سپاسْ کاك مەهدی خانەبەیگی و کاک پووریا قەمەری کەم ك لە کامپیووتری کردن ئی دەسنۆسە و(فەرهەنگ باشوور) هامیاریم دان و ماوەێ فرەێگ بێ هیچ چەوتەفەقووێگ کارْ خوەیان بەتاڵ کردن و کامپیووترەگەیان لە وەرەسەم نان. ئمێدەوارم وێنەێ ئی کوڕەیل دڵسووزە کەمەو نەود.

ع - جەلیلیان (ئاکۆ aku_2707@yahoo.com)

وە ناو خودایْ گەورا

برا وخوەیشکْ عەزیز، فەرهەنگْ کوردی لە هەر باوەتێگەو گ بوود رەنگین و رازاوەس و خەسپەنْ ئیمەس ک ئی میراتْ پڕ بایەخە بپیەرێزیمن. نەتەوەێگ ک نەتویەنیْ وە زووان و فەرهەنگْ خوەیْ بخوەنێد وبنۆسێد، هەمیشە دۆیا کەفتیْ و ژێردەسەڵاتە وخەڵکان قازاشتیْ نییەنە پیْ .

هنایْ لاپەڕەیْ مێژوو دەیمنەو دۆنیمن گ زووان کوردی هۆچ خزمەتێگ وە پیْ نەکریاس زانی ئەڕا؟ ئەڕایْ یەگْ خوەمان نەتویەنسیمنە ونە تۆواسیمنە. وە واتایْ خوەمان) هەگْ تۆواسم بۆ تەوەنسم نەق) هەمیشە چەوەڕیْ بۆمنە خاوارە بایْ و ئەڕامان بۆشیْ ئیمە کی بۆمنە. ئیمەیش هەر چی ئەوان وەتنە ونۆسانە بیْ یەگْ رخنەێگ لیْ بگریمن وەتیمنە دڕسە گاجاریش شانازی کەیمن وقسەیْ ئەوان کەیمنە شەقڵ بیْ خەوشیْ ئەڕایْ قسەیلْ خوەمان. (کورد و کوردستان) زانایْ ناودارْ کورد (ئەمین زەکی بەگ) لە کوو و کورد وکوردستان (مینورسکی) لە کوو؟ م باوەڕم یەسە گ ئەگەر (ئەحمەدی خانی) خاوەنْ (مەم و زین) وە تورکی هەڵوەس بنۆسیاد، فرە زۆتر لە یە ناسیارەو بۆیاد یا ئەگەر (هێمن) (هەژار) (قانێع) (نالی) (گۆران) وە زووانْ فارسی یا عەرەبی بووەتان و بنۆسیان، ناودارەیلْ فرەێگ لە دەور کەفتیان گ ئەڕایْ ئیمە بۆنەسە خودالایەقدی. وڵام لە خوەد پرسیدە ئەڕا نەوەتن؟ ئەڕا یەگْ بۆشن ئیمەیش تۆیەنیم. یەسە ک (گۆران) بووەدە هەستیارْ کورد و(هێمن) بووەدە بەێتەڵوەسْ نەتەوەیی و (قانێع) لانْ کەم تا سەد ساڵتریش ئەڕایْ کورد پەێغام دێریْ. یەیْ کورد خاستر تۆیەنیْ بۆشیْ م کییم تا یەگْ دەرەکی بایێد و بۆشیْ ئۆیە یەینە. هنایْ تۆوایمن لە بارەیْ خوەمان بۆشیم دەسْ لاژێر گریمن و وە دەمەدالانێگەو ئۆشیمن: ئای بەشمان خوریاس، مافْ رەوامان نییەنە پێمان، بێچارەیمن، هۆچ نەێریمن...هەگ ئەولاتریگیش چشتیْ لە بارەیْ کورد ئۆشیْ چەوتەفەقوومان یەسە ک بۆشیْ:

کوردەیل مێواندارن، زاتدار و نەترسن پیەك کارامە وزانان و... ت وە ناوْ یەیٚ کورد چۆ یە هەڵسنگنید؟ زوورم لە کرماشان وئیلام، ك وە داخەو خوەیٚ ڕەوشی خوەیان لە دەس دانە و چۆ کەسیٚ ك لە ماریەت کەفتۆ، قوژگە دانە و چەویان ها دەس باوە ژنەگە، نیەزانن باوە ژنەگەیش بنایمیٚ نامشتێیە و دەنگ ئەو کەور خەێد. کوردْ کرماشانی ڕێژگول نەێریٚ و خوەیٚ ریٚ کشْ وەردْ خوەیٚ بڕیە و نۆسەر وپسپووڕکار بایەس بوودە میمگەزەڕگ ئەڕایان تا بۆشیٚ ئۆیە کیین. ئەڵبەت ئەوەیشە تاوان خەڵك نییە.

داخم وەخت ئەوە ناتێە ئێڵجارێیگ بەیمن وکوڕهەڵمەت بایمنە وەرەو و بۆشیم(ئیمە کوردیم، کەس نیەتۆیەنیٚ حەقمان بخوەیٚ، ئیمە ژێر دەسەڵات نیمن). داخْ گرانێگم ئەوە گازگەورە یا شلچڕم کەن ك لێوا بنۆسم؟ هەر یە زانم ك کورد ئۆشیٚ:

(هەرکە وە تەمایٚ خاڵوو مەموو بوو   شەوەکی بیٚ نان ئێوارە بیٚ دوو)

(زەڕینەوسیمینە) بەشێگ لە واتەیل وچەوچەیل و باوەڕەیلْ زووان پیەنْ کوردیە کە لە مەڵوەنْ کرماشان و ئیلام کوو کردمە. لە راسا یانە وە ناو (شاهد مثال) ئەڕا وشەیلیٚ ك لە (فەرهەنگ باشوور) کوو کردۆم نۆساۆم، هنایٚ (پەندی پێشنانْ حەیرەتی سەجادی) کەفتە دەسم دیم تۆیەنیٚ بوودە پەرتووکێگ. وەیٚ بوونەوە چەن ساڵیٚ خوەم دامە خەمچەسەری وکوویان کردم. تا ئەورە گ بۆ و لە تەوانم بۆ؛ ئەولْ زاراوەیٚ کرمانجی و سۆرانی و شەبەکی هەڵسنگانمەسەیٚ و هاوتایان لەیٚ زاراوەیلە نۆسامە و ئەگەر مەتەڵیٚ داشتنە گردەو کردمە و ئیسەیش بۆیە(زەڕینە و سیمینە). هنایٚ ئۆشیم زووانْ پیەنْ کوردی وە راسی زووانْ پیەنێگە نیەزانم کی زووانْ ئیمە کردە زاراوە هەرکە بۆ وە تیرْ کوڕسیایٚ گرفتار بوو. ئەڵبەت یە بەرگْ یەکم (زەڕینە و سیمینە)س ك تەنیا واتەیل و چەوچەیلە، بەرگ دۆیەمیٚ باوەڕەیل و خورافەیلە ك ئەوەیشە وەیٚ زۆ چاپ کریەێد. واتەیلْ کوردی، واوریژ واتەیٚ کەڵهوڕی پڕە لە ئامختەیلْ ئنسانی، بەشداری و لامنجی، سرۆشت و مەڵوەن و نیشتمانپەروەری و زوورم هەڵوەسە تا رازانە و هەرکام را خوەیٚ مەتەڵیٚ دێریٚ ك پڕە لە ئامختەیلْ ئەدەبی و مرۆڤایەتی. م باوەڕم یەسە ك واتەیلْ کوردی ئەڕا خوەیان مەتەڵ بۆنە و دۆیایٚ چەن ساڵ ئی مەتەڵەیلە لە هۆرەو چینە و تەنیا رازانە و قەمقازەگەیٚ مەنێە.لە سەرئی هەمگەوا (زەڕینە و سیمینە) بەشْ فرە بۆچگێگە لە واتەیلْ ئی مەڵوەنە ك وە زاراوەیٚ سۆرانی دیلمانجی کردمە

تالانْ کەم برا و خوەیشکەیلْ ئیمە ئەولْ ئی واتایلە ئاشنا بوون و بزانن لەیٚ کۆیەبەشْ کوردستانە ئیمە چە دیٚریم. ئەو بەشەیشە ك سۆرانیە لە راسا مانایٚ لەفز وە لەفزە، نیەزانم تا چ رادەیٚگ درسە و ئەوە هاوتایٚ لەفزی واتاگەسە وە زاراوەیٚ سۆرانی نە یەگْ ئەوەیٚ ك نۆسامە واتایٚگە وەو زاراوە.

واتە و چەوچە وهەڵوەسەیلْ فولکلۆرْ کوردی دەنگدانەوەیٚ ژیان و سرۆشتْ کوردەواریە ك ساڵەیلْ فرەیٚگ لە سەریٚ چییە. هنایٚ نووڕیمنە واتەیلْ وچەوچەیل یا هەڵوەسەیلْ فولکلۆر کوردی، بەشْ نادیارْ فەرهەنگْ کورد چۆ تاپوویٚگ خوەیٚ نیشان دەیٚ. نەخشْ ژن، مناڵ، پیا و... کورد هەر لە سەرەتایٚ میٚژووەو پەیٚڕەوشت و پاخاشەکەرْ (فئوداڵیسم) بۆیە وکول چشتیٚ وەو روانگاوەو نووڕیە لە سەر یانەیشە زووان وفەرهەنگْ خوەیٚ پیەریٚزانیٚە. زیٚاتر لە سەد واتەیٚ کوردی لە بارەیٚ ژن دیٚریم ك گاجار چۆ فریٚشتەس و جاریٚگیش بوودە دلیمەیٚ جادوو.یا داشتنْ مناڵ کوڕ چ کارگەرییگ لە ژیانْ کوردەواری داشتیٚە.لە زوورمەیٚ واتەیلْکوردی زەق، مانگا، ژن، کوڕ، تفەنگ، ئەسپ و... ك نیشان دەیٚ ژیانْ کوردەواری لە سەر بنگەیٚ(فئوداڵیسم)ە وشانازیش وە پیٚ کەیٚد. باشوورْ رووژ هەڵات بەشْ فرە گەورایٚ فەرهەنگیٚ وتاریە و نەنۆسریایٚە و کەسیٚ لە بانیٚ هۆردەو نەۆیە وەڵام ئیمەش لە ئەو دۆیایٚ کورد جیاواز نیمن وفرە باوەڕەیل خاس وخراو هاناومان ك بیٚ یەگْ بۆشیمنان، خوەیٚان پوو ئەو دەیشت خەن وچۆ دڵنگیٚ ك ئەپرۆنگ بوودن ، بڕیاسە باڵایٚ کوردەواری. هەگْ نووڕیمنە نەتەوەیلْ دەرهاوسایٚ خوەمان وباوەڕەیل و ویٚەردەیٚان خوەنیمن، وە مانایٚ شارستانیەت رەسیمنەو. لە ویٚەردە لیٚوایٚ ئمڕوو رادۆن و رووژنامە و... نەۆیە ك مەردم خەریكْ خوەیٚ بکەیٚد وهەر چیٚ ك تووایٚ بیٚ شەڕ و بیٚ سەرەدەرد بەیٚدە خوەردْ مەردم.وەیٚ بوونەوە مەتەڵەیل وچەوچەیل یەکیٚ لە سەرگەرمیەیلْ زوورمەیٚ مەردم بۆیە و مەشغووڵیاتی شەوارْ مناڵەیل و وریایٚکردن و... ك ئیٚرەنگە ئەوقرە کەم رەنگەو بۆیە ك کەسیٚ هەر لە بانیٚ باس نییەکەیٚ مەتەڵ (مەڵگ مامەد) و(نەوینە) و(گۆڵوەشان) و فرە مەتەڵەیلْ تر ك جار وەختیٚ هەفتەیٚ دْهەفتە وە پیٚ چیادن،سەر مەشقْ درسْ زندەگی مناڵەیل بۆ ك راسی و درْسی خاسە، ئەویٚن پاکە، خودا راسە یا فڵانە چەوچە ك هەفتەیٚگ هۆر لە بانیٚ کردیامن ك چەسە؟ هەر کەس بوەتادەیٚ عەقڵیٚ تەمام بۆ.یا هەرکەس بڕەسیٚدە زەڕینەوسیمینە و خوەیٚ بەیٚدە تخونیٚ،ئەگەر کوڕ بوو، بوودە دۆیەت و ئەگەر دۆیەت بوو، بوودنە کوڕیٚگ، ئارەزووەیل دۆر و دریژیٚ ك وە

دریژای مێژووێ کوردەواری باریکەو بۆیە وەڵام نەوڕیاێە. کەس نییەزانێ ریشەێ ئی هەمگە رەنگینە لە ئاوْ کام کیەنی تەسەڵ بۆیە ك باڵەندەێ دامزیەێ خەیاڵ وە چەو پرتانێیگ ئەسیرْ خوەێ کەێد.

چەوچەێ کوردی ئەڕا خوەێ زوورمیەیلێ دێرێ ك لە ناو گەلەیلْ تر نییە ك گلە وە گلە ئاماژە وە پێان کەیم:

یەك) خاسە بزانیم چەن گلە ناو ولاناو ئەڕاێ چەوچە لە ناو زووانْ کوردی دیریمن تا ئەو کەسەیلە ك وە دەرەقەتەیل و دەرەتانەیل زووانْ کوردی دڵنیا نەۆنە زەڕەێگ فام بێەنەو ك یە چۆنە. لە زاراوەێ باشوور (چەوچە، چەو چەو،چەێکەچەێکە، چێکەچێکە) و لە زاراوەیلْتر(بۆڕێن، کێبەرکێ، مەتڵۆکە، لیچار، لەگەز، مەتەڵۆك، دەناچیە، فیشاردە، تشانۆك، لەغەز، مەتەڵ، شتیکانێ) ئۆشیمن ك یەك لە یەك رەنگینتر و رازاوەترە.

دۆ) چەوچەێ کوردی پڕە لە(ئستعارە، ئیما، ئشارە، تەشبیە، جناس، سەجع، هەجوو) و...ك بنکول هەڵوەسە ك هەر کام لە یەکێ لە بابەیلْ شێعریە. هەر لە (فەهلەوی بگر تا چووار پارە و پەنج خشتەکی وسێ وەسێ). راسەو راس بۆشم هەر کەس تووایْ بزانێ ئستعارە و ئیما و تەشبیە و ... چەس باێد و گووش بێەێدە چەوچەیلْ ئی مەڵوەنە. چەوچەێ باشوور دۆپیەك کردنْ باوەتێگە و وەشەیلێ ك بێجگە لە رەنگینی؛ باوەتەیلْ شێعریش جی وەجی کەێد و ئاڕازانْ نەنوومەتێگە لە سرۆشت و ئەمزار و زانستەیل و نەزانستەیل. ئی چەوچەیلە چۆن ئەڕاێ مناڵەیلە، هەر لە مناڵیەو هانیان دەێ ك هۆر کردن چۆنە، دۆنیاێ شێعر چەسە، چۆ هەڵوەسێگ داوەسن و بێ ئەوەێ ك لە مەکتەوخانە یا ئاکادمیەك بچن فێر بۆنە ك شێعر چەسە و هۆردە هۆردە کەفتنەسە ناو دۆنیاێ هەڵوەس و ناودارەو بۆنەو وە زووان و فەرهەنگْ خوەیان لە بانان خزمەتەیلێ کردنە ك ئەڕا کولکەسێ دیاریە. چۆن بەشْ فرە گەوراێگ لە زووان و فەرهەنگ و وشە لە ناو ئی چەوچەیلە هەشار بۆیە وئەو کەسە ك چەوچەێگ داوەسیە تەقەلا کردێە وشە و داب و نەریت و فەرهەنگْ کوردەواری لە تێ بپیەرێزیەد.

سێ) چەوچەێ کوردی ئاینەێگ لە سرۆشت و مەڵوەنە ك یەکێ لە قۆناخەیل شێعرْ کوردی،، بەشْ سرۆشتی و نیشتمانییە و چەوچەیلْ کوردی زوورمەیان لە بارەێ سرۆشت و ئەمزارْ کشتوکاڵ و رەشماڵ و ئەو ئەمزارەیلەسە ك ئەولیا ژیەێد و بەشێگ لە ژیانێە. کەمتر چەوچەێگ دۆنیمن ك بەشێگ لە تکنولووژی یا سناعات لە تێ بوودن.

چووار) وە راسی ناو کەسەیلیَ ك ئی چەوچەیلە وەتنە یا درْس کردنە دیاری نییە وەڵام تویەنیمن ئاماژە وە چەن کەس بکەیمن ك بێجگە لە یەگْ خوەیان بەیتەلۆوسەیلْ گەورایگ بۆنە، چەوچەیلْ فرە رەنگینێگیش وەتنە جوورْ (سەی یاقوو مایەشتی، نەقی، مەلا مەنووچێرْ کەولیوەن، مامەد پاشا رووسەمی، کەیخودا رەزایَ قلاڕمن، ئسمایل خانْ جەلیلیان) و فرە کەسەیلْ تر ك لەیَ باوەتە باشقەیَ گشتن.

پەنج) چەوچەیَ کوردی تەنیا یەیَ بەش نییە یا ئاماژە وە یەیَ چشتْ خاس نییەکەیَ هەر چەوچەیگ دۆنی لە بارەیَ چەن چشتیَ قسە کەید ك لە ناو یەك یا دۆ لەت وەتریاس هەر خودْ وشەیَ (چەوچە) واتە (چە) وە (چە) کە سەرجەم بوودە(چەوچە) یانیَ دۆ یا چەن چشت. بەسبار:

١) چووار فەرزەندْ بیَ دایە

٢) چووار قووچْ بیَ خایە

٣) چووار تاجرْ بیَ مایە

٤) چووار عاسایَ بیَ سایە

١) ئسرافیل، ئزرائیل، جبرائیل، میکائیل ٢) وەهار، تاوسان، پاییز، زمسان ٣) وەفر، واران، تەگر، سایەقە ٤) زەق، مانگ، خوەر، زەڕینەوسیمینە

یا

١) دۆ فریشتەیَ سیەیَ جەور و جەفا کیش

٢) قامەت چەمیدەها لە شوونْ ویش

٣) یەکیَ دووانزە چوو تاش ها وە دووشەوە

٤) یەکیَ ها لە بەرگْ ئاسن پووشەوە

١) گایَ جفت ٢) جفتیار ٣) گاوەسن ٤) کوریە

شەش) دۆیایین زوورمی چەوچەیٚ کوردی، ئەزموونە شیٚعرە (مناظرە) ك بەیٚن دۆ یا چەن کەسْ ترەك بۆیە. وەیٚتەور ك بەیٚتئەڵوەسیٚگ چەوچەیٚگ لە پارچە شیٚعریٚگ ئەڕایٚ کەسیٚگ کل کردیٚە و وەڵامیٚ لیٚ تۆواسیٚە و ئەویش لە چووار چوو شیٚعر وەڵامیٚ داسەو.

برا وخوەیشك عەزیز واتەیٚگە ئۆشیٚ:

(میٚوانْ یەیٚ شەوە، دووا گووی سەد ساڵە)

وە خەسپەنْ خوەم زانم سپاسْ ئەو کەسەیلە بکەم ك خوەیٚان میەنیٚ کردن و بەشداری ئی کارە کردن و لە کارْ کامپیوتری کردن و ساقکردن و کوو کردنْ ئی واتە و چەوچەیلە هامیٚارم بۆن:

برایً عەزیز مەهدی خانەبەیگی

برایً عەزیز بابەك ئەڵماسی

برایً عەزیز عەلیحۆسەین رزایی

برایً عەزیز پووریا قەمەری

برایً عەزیز ئەرسەڵان حاتەمی

وە هەروەها برایً بەڕێز و زانا کاك(بوار نوورەدین) لە ئەنستیتۆ کەلەپووری کوردی شاری سلێمانی کە لە کاری پێداچوونەوە و سەرپەرەستی کردنەوەی دڵسۆزانە زەحمەتی کیشا.

سەرچاوەکان

١- فەرهەنگی باشوور، عەباس جەلیلیان(ئاکۆ)، چاپەمەنی پۆرسمان، تاران ١٣٨٥ هەتاوی

٢- پەندی پێشنان، عەبدۆلحەمید حەیرەتی سەجادی، چاپەمەنی سەڵاحدینی ئەیووبی، ورمێ، چاپی یەکم

٣- پەندی پێشنان و قسەی نەستەقی شەبەك، هەردەوێڵ کاکەیی، ئینستیتوتی کەلەپووری کورد سلێمانی، چاپی یەکم ٢٠٠٨

ئـ

ئاخرْ شكارچیگەری، دامەو نانە

axiri şikarçîgerî damew nane

ئاخری نەچیرەوانی دام نیانەوەیە

واتە : ناتەوان بوون لە پێشخستنی بەرنامەیەكدا وپەنا بردنە بەر فێڵ و درۆ بۆ مەیسەر بوونی ئەو بەرنامەیە.

ئاخرْ یاری جەنگە، ئاخرْ دووسی دژمەنی

axiri yarî cenĝe, axiri dûsî dijmen

ئاخری یارەمەسی و گەمە و گاڵە شەڕە، ئاخری دۆستایەتی دوژمەنییە

واتە : هەر دۆست و خۆشەویستە كە لە دواییدا دەبێتە دوژمن. [1]

ئاردْ بەڕو لە تێوڵێ نیەوسێ

ardi berũ le têwiĺê nîewsê

ئاردی بەڕۆ لە هەنی ئەودا نامینێت.

واتە: مرۆڤیكی بێ خێر و بێرە، خێر لە ناوچاوانیدا نییە.

ئاردْ ناو دڕگ

ardi naw diřig

وەكوو ئاردی ناو دڕك وداڵ

---

[1] – فارس دەڵێ: ز شوخی بپرهیز ای با خرد   كە شوخی تو را آبرو برد

واتە: ئەوکەسەی کە سەر لێ شێواوە و رشتەی کار لە دەستی دەرچووە

ئارد وە تەریە قەرت کەێد

ard we terye qert keŷd

ئارد لە دز (چەتە) بە قەرز ئەسێنێت.

واتە : زۆر نەدار و دەسکورتە و توانای پێشخستنی خۆی نییە.

ئاسمان بوودە لاف نیەداپووشێدەێ

asiman bûde laf nyedapûşêdeŷ

ئاسمان ببێتە لاف ناپپووشنێ

واتە: تەپڵی ڕسوایی ئەو، ئێنکاری لێناکرێت و هەمووان پێی دەزانن.

ئاسمانْ وەهار دا لاس

asimani wehar da las

ئاسمانی بەهار دەهـ تووی هەس

واتە: ناشێ بە بێ تێفکرین داهاتوو پێش‌بینی کەیتەوە. [٢]

ئاسن وە ژەنگْ خوەێ داڕزیەێد

asin we jenĝi xweŷ dar̂izîeŷd

ئاسن ژ زەنگاری خۆی پووچەڵ ئەبێت

[٢] - فارس دەڵێ: از این ستون تا آن ستون الفرج

واتە : هەر کەسێك خۆی بووتە هۆی ناکامی خۆی وناشێ سرنج راکیشینە سەری، هەموو کەسێک چارەنووسی بە دەست خۆیەتی.[3]

ئاسیاوْد فره پڕ کاره

asyawid fire pir̂ kare

ئاشی تە پڕ پڕ دەهەڕی

واتە: بە کەسیك دەوترێت کە بە بێفکرین، خۆی بۆ کارێک ئامادە بکات.

ئاسیاو کارْ خوەێ کەێد، چەقچەقە سەرْ خوەێ نەێدە ژان

asyaw kari xweŷ keŷd, çeqçeqe seri xweŷ neŷde jan

کرمانجی :ئاش شولا خۆ دکە، چەقچەقۆك دەڤ و ددانی خۆ دەشکینە.

سۆرانی : ئاش ئەگەڕێ و چەقەنە سەری خۆی ئەشکێنێ.[4]

واتە: ئەو کەسانەی کە بە بێهۆ خۆ دەدەن بە سنگی کارەهایەك کە لە سەر رەواڵەتی خۆی پێش ئەچێت.

ئاسیاو گرمەێ تیەێ و ئاردێ دیار نییە

asyaw girmeŷ tîeŷ û ardê dyar nîye

شەبەکی: ئەسساو گرمەش مەیۆ، ئاردش دیار نییا

ئاش دەهەڕی و ئاردی وی نادیارە

واتە: بە کەسێک دەوەترێت کە کار دەکات و هێچی دیار نییە.

[3] - فارس دەڵێ : کرم از خود درخت است.

[4] - پەندی پێشنان، شێخ مەحمەدی خاڵ، چاپی چووارم، چاپخانەی شڤان، ٢٠٠٧، لا ١٦

ئاشْ چل کەیْوانوو. هاوتایْ (خۆمْ خودا شیْوانیْ)

aşi çil keŷwanû

ئاشی چل قۆخا

واتە: ئەو کارەی کە هەمووان خۆیی تێهەڵدەقورتێنن و ئاکامێکی باشی نابێت.

ئاشْ سۆرم خسیْەسە هۆرم

aşi sürim xisŷese hürim

ئاشی زەماوەندم خستۆتە بیرم

واتە: ئەوەندە ئازار و مەینەتم چەشتووە، خۆشییەکانی ژیانم لە بیر چووەتەوە.

ئاگر بیْ دۆکەڵ نییەو

agir bê dükeľ nîyew

ئاگر بە بیْ دووکەڵ هەر نابیْ

واتە: هەر کەسێک لە پێناوی بەرژەوەندیی و قازانجی خۆی بکەوێت، تووشی دەردی سەریش دەبێت.

ئاگرْ ژێرْ ساج تاوە

agiri jêri sactawe

ئاگری ژێری ساجنار

واتە: سەر تێژ کردنەوەی کەسێک بۆ کارێك.

ئاگر کْ کەفتەو، تەڕ و وشك نەیْریْ

agir ki keftew, ter̂ û wişk neŷrê

ئاگر دەسپێکرا تەڕ و وشك هەڵناگرێ

واتە: لە هەر شوێنێك یاسا نەبێت، گوناهكار و بێگوناهـ پێكەوە دەسووتێن.

ئاگرْ گڕێ گەڕ بسزنی

agiri giȓê geȓ bisizinî

ئەگەر ئاگری گڕی، چووی وشك و پووتاری بسووتێنی

واتە: ئەو کەسانەی کە دەیانەوێت کارامەیی و توانای خۆیان نیشان بدەن، دەشێت کاریکی باش بکەن.

ئاگر نەکەفێدە سڕکوانْ کۆیەنە

agir nekefêde siȓikwani küyene

خوا نەکا ئاگر بە ئازڵەێ کۆن بکەوێت

واتە: ئەو کەسانەی کە خاوەنی کەسایەتییکی گەورە و مەزنن، ئەگەر بکەوێتە بەردەم ناو و ناتۆرەی کەسانی نەزانەوە، بە یەکجاری ئەو هەموو باشییە بە خراپە دەشکێتەوە.

ئاگر وە ئاگر نییەکوژیەێدەو

agir we agir nîyekwijîeŷdew

ئاگر بە ئاگر نایکوژێتەوە

واتە: وەڵامی کاری خەراپ و نادروست، بە خراپە و نادروستی نادرێتەوە.

ئاگرێ لە کام کووانێ سزێ؟

agirê le kam kuwanê sizê

ئاگری ئەو سەر بە کام کوانووە

واتە: سەری بە کام ئاخۆڕ بەندە و بۆ کێ خەریکی ئێشە و لە کوێ پاڵپشتی لێدەکرێت؟

ئاموزا وە ئاموزاوا بیەێ بیانە(بێگانە) وەکولووری[5]دارا

amûza we amûza biŷeŷ, bêane (bêgane) we kulûrî dara

ئاموزا بداتە ژنی ئاموزا، بیگانە بۆ خۆی ...

واتە: ئەگەر ریسواییکی رووی دا با لە نێو خزم و کار دووپات بکرێتەوە بە هەرحاڵ خزم رازی خزم بەر بڵاو ناکا.

ئاو ئەڕاێ کووانێ تیەرێ

aw eȓaê kuwanê tyerê

ئاو بۆ کوانوو دەیهێنی

واتە: ئەو کارەی کە بۆ ئەنجامدان شیاوە، بە ئەنجام ناگەیەندرێت، خۆ ئەگەر بە ئەنجامیش گەیەندار، دژ بەوەیە کە لە نێو خەڵکیدا باوە.

ئاوْ چلە وە ملْ کاسەکەرانا چوو

awi çile we mili kasekerana çû

ئاوی چلە[6] لە بانی کاسەکەران[7] ئەچێ

واتە: خزم و دۆست هەم خێر و خۆشیان هەیە، هەم دەردە سەری.

ئاوْ زووردار وەرەو بڵێنای چوو

---

[5] – کولووری : کۆن، کونا
[6] - چلە : گوندێکە لە گیەلانی رۆژئاوا
[7] - کاسەکەران : گوندێکە لە گیەلانی رۆژئاوا

awi zûrdar werew biĩênay çû

ئاوی بە قۆنرە وزووردار بەرەو ژوور ئەچێ

واتە: ئەگەر کەسێك ئارەزووی لە کردنی کارێک بێت، هەر دەیکات.

ئاوْ زەل دەێد

awi zel deŷd

ئاویاری قامێش دەکا

واتە: کاری ژیرانە و ئاقڵانەی لێناوەشێتەوە.

ئاو گونْ خەر دەێد

aw gwini xer deŷd

ئاوی گونی کەر دەدەێ

واتە: هەمان واتای پەندی پێشووی هەیە.

ئاو لە ئاسیاوەیل کەفت و دەنگوباس تەمام بۆ

aw le syaweyl keft û denĝ û bas temam bü

ئاو لە ئاسیاوەکان داکەوت ودەنگ وباس کوتاییی هات

واتە: ئەوەی کە پێویست بوو، گەیشتە ئەنجام و هەموو شتێ بە خۆشی تەواو بوو.

ئاو لە کەپنەکم وە چای نەیشت

aw le kepenekim we çay neyşt

ئاوی سارد لە کەپەنەکم نەیهیشت

واتە: ئێشی ئەو کەسە ئەوەندە بە ئازارە و پێوەی پەیوەستم، ئارامی لە گیانم سەندوومە.

ئاو لە یەیْ جا بمینێد گەنیەێد

aw le yeŷ ca bimînêd genyeŷd

ئاو لە شوێنیك دا بمینی ئەگەنێد

واتە: ئەگەر تۆ لە تواناتدا هەبێت کارێک بکەیت و نەکەیت، ئەوە بە کەسێکی بێ توانا دەناسرێیت.

ئاومان وە یەیْ جووا نییەچوو

awman we yeŷ cuwa nîyeçû

ئاوی ئێمە لە یەك جۆگەوە ناچێت

واتە: بە هیچ شێوەییك پێکەوە رێك ناکەون. لە سەر ناوەڕۆکی ئەم پەندە، بە شێوەی سۆرانیش بەم شێوەیە هاتووە: دانویان پێکەوە ناکوڵێ.[8]

ئاوْم بچوو وە رووخانە

خیش بخوەێدەیْ نە بێگانە

awim biçû we rûxane

xîş bixweŷdeŷ ne bêgan

واتە: ئەگەر خێرێکت هەیە، با بۆ خزم بێت نەک بێگانە.

پەندیکیتر ئەڵێ: (میراتْ هاوسا وە هاوسا بڕیەێد)[9]

ئاو و ئاگر ماوْڵ نەێرن

---

[8] - سەرچاوەی پێشوو، لا ١٨٥

[9] –فارس دەڵێ: خیر بە خویش نە بە درویش

aw û agir mawiľ neŷrin

ئاو و ئاگر دەرفەت نادەن

واتە: زۆر لە گرفت و کێشەکان لە سەر زات و چۆنیەتی خۆیان و بە سرۆشتی خۆیان وەها دەمێننەوە و توانای بیر کردنەوە و چارەسەری لە مرۆڤ دەگرن.

ئاو و ئاگر و کەور خوونیەری [١] نەێرن

aw û agir û kewr xünyerî neŷrin

ئاو وئاگر وکەمەری کێف تەقاسیان نییە

واتە: ناشی تۆڵەی خەراپە لە کەسێك کە تێنافکرێت و بیر و ڕای نییە بگریت.

ئاو وە پەڵە وە قەرت نییەێد

aw we peľe we qert nîyeŷd

ئاو بە پەڵەی [١] بارانیش بە قەرت نادەێ [١]

واتە: زۆر چاو تەنگ و دەسقۆچاوە.

ئاو ها لە هاواری و وا لە بەرزی وفکر ئاسوودە

aw ha le hawarîî wa le berzî û fikr asûde

ئاب لە زەوی هاوار و با لە بەرزایی و فێکر لە ئاسوودەیی

واتە: ئەگەر هەر شتێک لە شوێنی خۆی بێت، ئەوا گیر و گرفت نایەتە پێشەوە.

---

١٠ - خۆنیەری : تەقاس، تۆڵە

١١ – پەڵە : بارانی بەرفراوانی پاییز

ئاویٚ کْ رشیا جەمەو نییەود

awê ki rişya cemew nîyewd

ئاوی کە رشت کوو ناکرێتەوە

واتە: بۆ ئەوشتە کە لە پێشوو بووە خەم مەخۆە،باشتر ئەوەیە کە بیر لە داهاتوو بکەیتەوە.

ئایٚمْ قەوّ مردن و لە قەور نانیٚ گەنە

aêimi qeü mirdin û le qewr nanê gene

بنایمی قەڵە و لە کاتی مردن ولە خاك نانەوە دژواریی زۆرە

واتە: هەر کەسێك بەش بەحاڵی خۆی بە قەد مافووری خویٚ پا شووڕ بکاتەوە چۆنکە کاری گەورە داهاتووەکەشی گرینگە.

ئایٚم وە لا داڵگا یەتیم نەو

aêm we la daľga yetîm new

بنایم لە ڕەگەزی دایکەوە یەتیم نەبێت

واتە: هەر شتێك لە نەتەوە و ڕەگەزیکی تایبەتییەوە گەیشتووەتە ئێمە. منداڵ بە مردنی باوک هەتێو نابێت بەڵکوو بە مردنی دایک هەتێو دەبێت.

ئمڕوو لە منە سووا لە تنە

ımrû le mine suwa le tine

شەبەکی : هارۆ بە ئەمنیا، سارە بە ئەتیا

ئەمڕۆ بۆ منە وبەیانی بۆ تۆ

واتە: ئەمڕۆ بۆ من دەقەومێت و بەیانی لە تۆ. ئەو دەردی سەرە کە بۆ منە رەنگە لە داهاتوویش بۆ تۆە و چارەسەری ناکرێت. [2] [1]

ئۆشم لە ورسی مردم، ئۆشێ بەسرە خۆرما دێرێ

üşim le wirsî mirdim, üşê besre xorma dêrê

دەڵێم لە برسایەتی مردم دەڵێ لە بەسرە خۆرما زۆرە

واتە: ئەگەرچی دوو کەس بە یەکەوە قسە دەکەن، بەڵام قسەی هیچ کامیان پەیوەندیی بەوی تریانەوە نییە.

ئۆیە سەفەریین، ئیمە گاێ بنەیم

üye seferîyn, îme gaê bineym

واتە: لە کاتێکدا دەوترێت کە ماڵێکدا کۆمەڵێک مێوان بیانەوێت بڕۆن و کۆمەڵەی دووەمیش ئەم پەندە دەڵێن.

ئە چیدە جەنگ ئەسپْ هەفت ساڵە ومەرد شەس ساڵە بووە

e çîde cenĝ espi heft saĺe û merdi şes saĺe buwe

کە چوویتە شەڕ ئەسپی هەفت ساڵە و شەڕوانی شەس ساڵە لە گەڵ خۆت ببەرە

واتە: لە هەر کارێکدا ئەشێ کارامەترین و چاکترین ئامراز لە گەڵ خۆت ببەیت. [3]

---

[12] – فارس دەڵێ: این شتری است کە در خانەی همە میخوابد

[13] – فارسدەڵێ:

کار هر بز نیست خرمن کوفتن   گاو نر میخواهد و مرد کهن

ئەم پەندە بۆ خۆی چیرۆکێکی هەیە کە پوختەکەی بریتیە لەمە : دەڵێن نادرشا لە چەند شەڕێکدا تووشی شکست دێت و دەدۆڕێت. کاتێک لە یەکێک لەم شەڕانەدا دەگەڕێتەوە و لە سەر کانییەک لادەدات و خێرا خێرا ئاو دەخواتەوە، لەم کاتە شەنگەبیرێک پێ دەڵێت: ئەوە چییە دەڵێی تۆش وەک نادرشا لێت قەوماوە وا خێرا خێرا ئاو دەخۆیتەوە؟ لەم کاتەدا نادرشاش پرسیاری لێدەکات و پێ دەڵێت:

ئەڕا ئۆشی قەمەر، بۆش قەمرالی

eȓa üşî qemer, büş qemralî

بۆچی ئەڵی قەمەر بڵێ قەمەرعەلی

واتە: ئەگەر هەڵەیەک روویدا، دەکرێت چارەسەر بکرێت، بەو مەرجەی کە زانایەک چارە سەری بکات.

ئەڕا ئەوە نەگیر مردێە

ئەڕا ئەوە بگیر دۆ بەل گردێە [14]

eȓa ewe negîr mirdŷe

eȓa ewe bigîr dübel girdŷe

بۆ ئەوە مەگری کە مردووە، بۆ ئەوە بگری کە خەریکە بمرێت

واتە: بیر لەوە مەکەرەوە کە رۆیشتووە و لە دەست دەرچووە، بەڵکوو بیر لەوە بکەرەوە کە دێت.

ئەڕا مەردم زەڕم

ئەڕا خوەم شەڕم

eȓa merdim zeȓim

eȓa xwem şeȓim

بۆ خەڵکان وەك زەڕم بۆ خۆم وەك شەڕم

واتە: کەسانەهایەک دەگرێتە خۆی کە بۆ خەڵک مایەی خێر و خۆشی بێت، بەڵام بۆ خودی خۆی وانەبێت.

مەگەر نادرشا چی کردووە؟ شەنگەبیری دەڵێت: ئەویش وەک تۆ پەلە دەکات و بێئەوەی پشت بە کەسانی بە ئەزموون و کارامە ببەستێت، دەچێتە جەنگەوە. شەڕەوان دەبێت پێش خۆی، ئەسپەکەی ئاو بدات. نادرشا ئەم قسەیە لە گوێ گرت و لەوەوەدوا سەرکەوتنی بە دەست هێنا.

[14] - دۆ بەل گرتن : لاهنایکە بە مانای خۆ تەیار کردن بۆ کارێک.

ئەڕا نانم لە سەڕْ ساج سزیاس؟

?eȓa nanim le seri sac sizyas

مەگەر نانی من لە سەر سەری ساج تاوە سووتاوە

واتە: هیچ پەلە ناکەم، دەرفەتم زۆرە. ٥ ١

ئەڕا یە وە پێد ئۆشم کاکە مەلۆچگێ ئەڕام بکوشی

eȓa ye we pêd üşim kake melüçgê eȓam bikwişî

بۆ یە پێت ئەڵێم کاکە چۆڵەکەیك بۆم بگریت

واتە: ڕێز گرتن ئەشێ دوو لایەنە بێت و من ئەگەر ڕێزی تۆ دەگرم ئەشێ تۆیش کارێك بۆم بکەیت بە واتەیکی تر:

دڵداری خوەشە لە هەر دْسەر بوو   نەك من بسووزم یار بێخەوەر بوو

ئەڕایْ دانۆکە [١] تەك دەیْدە وەرەو، ئەڕایْ خاگە چوودە جایْ ترەك

eȓaê danüke tek deŷde wer, eȓaê xage çûde caê tirek

بۆ دان خواردنەوە دێتە لایْ من و بۆ هیلکە کردن ئەچێتە لایێتر

واتە: ئەگەر خێرێکت هەیە با بۆ خزم بێت نەک بێگانە. ٧

ئەڕایْ خاترْ خاتران

---

[١٥] - لە سەر ئەم پەندە دەگێڕنەوە: لە دیوەخانێکدا دوو بۆک دەبێت، یەکێکیان خزمی خەسووە و ئەوی دێکەیان، بێگانەیە. یەکەمیان بەشداری لە دروستکردنی خواردن و راپەڕاندنی کارەکاندا دەکات، هەرچی دووەمیشیانە، چونکە لەوە دڵنیایە بۆڵەبۆڵی بە سەردا ناکرێت، کارەکان ناکات. بۆیە کاتێک بووکی یەکەمیان داوای یارمەتی لە بووکی دووەمیان دەکات، بووکی دووەم بەم پەندە وەڵامی دەداتەوە.

[١٦] - دانۆکە : دان خواردنی مرێشک و باڵەندە.

[١٧] - فارس دەڵێ: خیر بە خویش نە بە درویش

چووده ژێرْ دینْ کافران

erâê xatiri xatiran

çûde jêri dîni kafiran

هاوتای: لە بەر خاتری خاتران، ئەچێتە سەر دینی کافران

واتە: لەبەر خاتری کەسانی دیکە خۆیی لە بیر دەچێتەوە و پشت بە دۆست و کەسە نزیکانی دەکات.

ئەڕایْ کەسیْ تەو بکە، ئەڕاد بمریْ

erâê kesê tew bike erâd bimirê

بۆ کەسیك تەو بکە کە بۆ تۆ بمرێت

واتە: ڕێز لە کەسێک بگرە کە ڕێزت لێبگرێت.

ئەڕایْ یە ئۆشم زۆکە

پامەرە لە دەسد سووکە

erâê ye üşim züke

pamere le desid sûke

سۆرانی:

بۆیە خاوەنکار هەر ئەڵیْ زووکە پێمەر لە دەستی فەعلەوە سووکە

واتە: بۆ تێگەیشتن تەنیا تەواشا کردن پێویست نیە چونکە دیدەش خەتای هەس ئەشیْ خۆت تەقەلات بێت و ئەزموون بکەیتەوە تاکوو بزانی ئەوکارە کە وا ساکارە ڕەوڵیکی تایبەتیشی هەیە.

ئەر بوومە وەق زانم چۆ سەروەن بووەسمەو

er bûme weü zanim çü serwen buwesimew

کە بوومە بووك دەزانم چۆن سەروەن بیبەسمەوە

واتە: ئەگەر ئەو شتەم بۆ هەڵدەکەوێت، دەزانم چۆن لە مامەڵەی لە گەڵدا دەکەم.

ئەر بەد نەود شەل وکوور لە باوان نیەمینێد

er bed new şel û kûr le bawan nyemînêd

شەبەکی : ئەگەر بەکرۆك نەبۆ، بزە و وەرگ بێفتەرۆ ئای مۆرۆ.

یان : ئەگەر بەکرۆك نەبۆ، کۆر و کەچەل شی مەکەرۆ.

ئەگەر شووفار و بەد زووان نەبێت شەل و کووریش لە باواندا نامینیٚ (هەموو زەماوەند دەکەن)

واتە: ئەگەر کەسانی خراپ بهێڵن، هەموو کەسێک بە ئارەزووی خۆی دەگات.

ئەرتووای بکەید قەیتْ قڕ [١] ٨

وە شەو سایٚەقەس [١]وە رووژ ئەورْ پڕ

er tuway bikeyd qeŷti qir̂

we şew saŷeqes we r̂ûj ewri pir̂

ئەگەر ئەتەوی چەپاو بکەیت بە شەو هەوا ساردە و بە رۆژیش ئاسمان هەوری پڕی تێدایە

واتە: ئەم پەندە لە لایەن کەسێکەوە بە کار دێت کە زویر بووبێت و بمانەوێت بیخەینەوە سەر کارەکەی.

ئەر تووای مار نەگرێدەد، لە کۆیە لاوەلا بچوو

er tuway mar negirêded, le küye la we le biçû

گەر ئەتەوی مازانگاز نەبووی لە کێف دا بە کووکەچەمی و وردی بڕۆ

---

[١٨] – قەیٚت قڕ : دزی، شەوەخۆن، چەپاو

[١٩] – سایٚەقە : تەخشە، سەرما، شەختە

واتە: ئەگەر دەتەوێت بە سەر گرفتەکانی ژیاندا سەرکەویت، ئەوا بۆ هەر گرفتێک بە ئەندازەی گرفتەکە لە گەڵیدا هەڵسوکەوت بکە.

ئەر تەریەێ خاسێگید، تیەریکە شەو فرەس

er teryeŷ xasêgyd, tyerîke şew fires

شەبەکی :ئەگەر دز خێرا بۆ، تاریکە شەو فران

ئەگەر چەتەی خاسێك بوویت تاریکەشەو زۆرە

واتە: ئەگەر کەسێك لە کارەکەیدا کارامەیی و لێوەشاوەیی هەبێت، ئەوا دەرفەتی لە بەردەمدا کراوەیە.

ئەرجەنگکەربزانێ ناوجیکەر چە ئەڕاێ کەێد، باوگْ خوەێ کەێدە نەزرێ

ercenĝker bizanê nawcîker çe er̂aê keŷd, bawigi xweŷ keŷde nezrê

ئەگەر شەڕکەر بزانێت کە ناوبژیکەر چی بۆی دەکات باوکی خۆی دەکاتە قوربانی

واتە: کەسی هەڵچوو دوای هەڵچوونەکەی لەوە دەگات کە لە کاتی هەڵچوونەکەیدا چی بۆ کراوە.

ئەر خوەرە وەێ وە کەچەڵ، ئەر وارانە وەێ وە کەچەڵ

er xwere weŷ we keçeľ, er warane weŷ we keçľ

هاوتای: هەر رۆژی با و بوورانە کەچەڵ سەرە شووڕانە

واتە : کەسی بێبەخت لە هەر پلە و پایەیەکدا بێت، بە هۆی بێبەختی خۆیەوە تووشی دەردەسەری دەبێت.

ئەر دانۆکە [٢٠] دان بگرێ

کەرێانەگەم [٢٠] کان گرێ

[٢٠] - دانۆکە : گیایکی بێ بەرە.

er danüke dan bigirê

kerêanegem kan girê

ئەگەر گیای دانوکە دان (سەمەر) بگرێت مەشکوڵکی ئەمنیش کان ئەگرێت

واتە: ئەگەری ڕوودانی کارەکە مەحاڵە.

ئەر دیت ئەزم [2]

ئەر نەیت دزم

er dît ezim

er neyt dizim

شەبەکی: ئەگەر تیتت ئەزم ئەگەر نەتیتت دزم

ئەگەر زانی ئەزم ئەگەر نەیزانی دزم

ئەر دید وە دیدەد

ئەر نەید وە ڕووڵەد

er dîd we dîded

er neîd we rûľed

ئەگەر شتێکت بە دیدەت دیوە باوەڕ بکە ئەگەر نەتدیوە بە قسەی ڕۆڵەت باوەڕیت هەبێت

واتە: تا وەکوو لە ڕووداوێک ئاگادار نەبیت، بڕیاری لە سەر مەدە.

[3] ئەرواوی ئێوران مزنەیٚ بگر، ئەشغاڵ [2] شەوەکیان

---

[21] – کەرێان : مەشکۆڵکیکی بچووکە کە کەرە تیٚ دەکەن.

[22] – ئەز : خۆم، خوەم، وژم، وێژم

erwawî lêwaran mizineŷ bigir, eşx▯aľ şewekyan

کشت و کاڵ ئێوارەان مەزنەی بگرە ئاژەڵ بەیانان

واتە: ئەنجامی هەرکارێك لە کات و شوێن و ڕێی خۆی باشە. ٤

ئەر وە تەماشا بۆدە ئسا، سەگ ئیسە قەساو بۆ

er we temaşa büde Isa, seg îse qesaw bü

ئەگەر بە تێڕوانین ئەبیتە مامۆستا سەگ ئێستە قەساو دەبوو

واتە: تەنها تێڕوانین بۆ کارێک بەس نییە، بەڵکوو هەوڵ و تێکۆشانیشی پێویستە.

ئەسپْ بدەو، دان زێایْ کەێد

espi bidew, dan zêaê keŷd

ئەسپی چالاك و خۆش ركاو دانی زیاتی ئەخوا

واتە: بە ئەندازەی توانا و لێهاتویی، بەرنامە ڕێژی دەکرێت.

٥ **ئەسپْ خوەد تیەنیْ مەتگن** [٢]

---

٢٣ - ئەشغاڵ : مەبەست مەڕ و ماڵاتە

٢٤ – هەر وەها کە دەزانین کشت وکاڵ و بە تایبەت سەوزی و گژ وگیا مادەییکی لە ئاوەندەکانیان هەیە بە ناوی (کرولوفیل) یان سەوزینە کە خۆڕ ئەبێتە هویْ فەعاڵ بوونی کە ئەو مادەیە کاریگەریی لە سەر سەوز مانەوە و بەر گرتنەوی گژ وگیایە ئەو کاتە کە خۆر ئاوا ئەبێتەوە (کرولوفیل) دەست بە کار ئەبێت و کاری خۆی دەکات و هەر وەها ئاژەڵ کە لە بەیانیەوە تا کوو ئێوارە لەوەڕ دەکا لە ئێوارە تا کوو بەیانی گۆشت ئەگرێت و چاخ ئەبێت بەس ئەگەر کشت وکاڵ لە ئێوارە و ئاژەڵ لە بەیانان سەرپا و خۆشرەنگ و بەقەوەت بوو ئەوە بۆمان روون ئەبێتەوە کە نەخۆشی تێانا نییە

espi xwed tyenê metigin

ئەسپی خۆت بە تینۆ ماندوو مەکە

واتە: ئەو کەسانە دەگرێتەوە کە بە بێهودە و لە رووی خۆهەڵکیشانەوە، دەست دەدەنە هەرکارێک.

ئەسپْ خوەد شەش مەن مەکە

espi xwed şeş men meke

ئەسپی خۆت شەش مەن مەکە

واتە: ئەو کەسانە دەگرێتەوە کە خۆیان بۆ کارێک ئامادە دەکەن و خۆیان بەو کارەوە هەڵدەکێشن.

ئەسپْ خوەد میەنێ مەکە

espi xwed myenê meke

ئەسپی خۆت ماندوو مەکە

واتە: هەوڵی بێ سوود مەدە.

ئەسپ لە ژێرْ پایٚ خوەم نەڕمێ، ڕمیانْ ئەوسایٚ قەیٚ نییەکەیٚ

esp le jêri paê xwem neȓmê, ȓimyani ewsaê qeŷ nîyekeŷ

ئەسپ لە ژێری پێ خۆم نەڕمێت لە پێشوو قەی ناکا

واتە: لە پێشدا هەر چییەک بووە و ڕوویداوە، ڕۆێشت، گرنگ ئەوەیە کە لە ئێستادا ئەو کارە روونەداتەوە.

ئەسپ لە ژێرْ پایٚ سووار نەلەنگێ

esp le jêri paê suwar nelenĝê

ئەسپ لە ژێری پێ سوار لەنگ نەدات

[٢٥] - تگانن : ماندوو کردن، دەواندن و ماندوو کردن

واتە: سەبارەت بەو کەسانەیە کە خۆیان وەڵامدەرەوەی کارەکانی خۆیانن.

ئەسپ لە جایٚ نەرم ئایٚم رمنیٚ، خەر لە جایٚ سەخت

esp le caê nerm aêim řiminê, xer le caê sext

ئەسپ لە هەر شوێنیك نەرمە سوواری خۆی ئەخاتە زەوی، کەر لە شوێنی سەخت

واتە: هەر کارێك کاردانەوەی خۆیی هەیە، ئەگەر کارەکە باش بێت یان خەراپ، ئەوا باشیی و خەراپییەکەی بۆ خاوەنەکەی دەگەڕێتەوە.

ئەسپْ مەردم زو پا لە لیٚ تیەرنەو

espi merdim zü pa le lê tyerinew

سواری ئەسپی خەلکی، ها پەیان.

ئەسپی خەڵکان زوو لیٚ دابەزن

واتە: رێزیماڵی خەڵکی لە بەر چاو بگرە.

ئەسپ و تفەنگ و ژن بەقا نەیٚرن

esp û tifenĝ û jin beqa neŷrin

واتە: ئەسپ و چەك و ژن لە فەرهەنگی کورد نیشانەی هان دانەوە و قودرەت و سەروەتە و ئەم پەندە ئەو کەسانە دەگرێتەوە کە بەو داشتەمەنیانە شانازی دەکەن.

ئەسپ وە مەیٚدان

تفەنگ وە نیشان

esp we meŷdan

tifenĝ we nîşan

ئەسپ لە مەیدانی شەڕ و تفەنگ (چەك) لە قەراوڵ و نیشانە گرتن

واتە: بۆ رووبەڕوو بوونەوەی هەر شتێک،سەنگی مەحەک هەیە.

ئەسپێ دمە نیەشکنێ؟

espê dime nyeşkinê

ئەسپی ئەو دمەی ناشکینێ

واتە: ئەنجام دانەوەی ئەو کارە دەگرێتەوە کە قازانج و زیانی بۆ هیچ کەسێك نییە.

ئەقەرە خاس بۆدن سان نەێد لە سەرد

eqere xas büdin san neŷd le serid

هاوتای: نە ئەونە وشك بە بشکیت نە ئەونە تەڕ بە بگووشگیت

واتە: ئەوەندە ئاشتیخواز و باش ببوو کە گیر وگرفتیکی هەرەگران بۆت نەڕەخسێتەوە.

ئەقەرە کەلەمە [26] دیمە کەلەمەدانم دراتێە

eqere keleme dîme kelemedanim diratŷe

هاوتای: ئەونە چەرمەسەریم دیوە چەرمی سەرم کەوتووە

واتە: سەزای زۆرێك چەیشتوومە

ئەگەر ئاو چاخ بکردیا، زەنجیر چارْ قوڕواق نەکرد

eger aw çax bikirdya, zencîr çari qwiřwaq nekird

هاوتای: خەو ئەگەر چا دەکا، کەرویشك بە گا دەبوو

واتە: هەرچەندەکە هەر چشتەك سرۆشت و تایبەتمەندی خۆی هەیەتی بەڵام ئەوە نابێتە هۆی ئەوەی کە بنایم شارەزای شتانیتر نەبێت

[26] – کەلەمە : نەخس، دەردی سەر، زام، عەیب.

ئەگەر عیسا نەو، ئەگەر مووسا نەو، خودا خوداداری خوەێ کەێد

eger e�îsa new,eger mûsa new,xwida xwidadarî xweŷ keŷd

ئەگەر عیسا نەبێت، ئەگەر مووسا نەبێت خوا، خواوەندی خۆی دەکا

واتە: ئەوەی کە بیەوێت پێش بکەوێت، هەر پێش دەکەوێت.

ئەگەر برا شووانە

خوەیشگ هەر چاوەڕوانە

eger bira şuwane

xweŷşig her çawer̂wane

هاوتای: الانتظار اشد من الموت

واتە: هەرچەندەکە برا(منداڵی کوڕ) زۆربەی کارەکان لە ئاستیدایە بەڵام خوشکیش (منداڵی کچ) لە بوواری ئیحساسەوە باریکی زۆر گران لە سەر سەری داکەوتووە و بێکار نییە.

ئەگەر بمرێ باوانم

سۆیەرمێ نیەکەفێ لە چاوانم

eger bemire bawanim

süyermê nyekefê le çawanim

شەبەکی : هافتش بمرۆ چ باوان، هافتش بمرۆ چ دامان، کلکە نمەبڕۆ چ چاوان

حەوتێ بمرێ لە باوان سۆرمە ناکەوێ لە چاوان

واتە: ئەو شتەی کە لە سرۆشتی مرۆڤ ببێت، خۆی نیشان ئەدات.

ئەگەر بۆدە لووینە [٢]، ئەڕا نییەۆدە لووینەیٚ ئاسیاو باوگْ خوەد؟

eger büde luwîne, eȓa nyeüde luwîneŷ asyaw bawigi xwed

کرمانجی: کوڕ تیر ئەنگێو بیٚ، با چاڤی بابی دەرێنیٚ

واتە: ئەو کەسانەی دەگرێتەوە کە کاری کەسانی دیکەیان پێخۆشە، ئەوە لە کاتێکدایە کە خۆشیان دەتوانن ئەو کارە بە ئەنجام بگەیەنن. ٨ ٢

ئەگەر پەنج وئەگەر شەشین

گشتیٚ خۆڵامْ دێزە ڕەشین

eger penc û eger şeşîn

giştê xoȉami dêze ȓeşîn

واتە: هەرچەنەدەکە پێویست نییە هەموو وەکوو یەکتر بین، بەڵام لە بنەڕەتدا هەموو لە یەک ڕەگەز و یەک سرۆشت پێکهاتووین.

ئەگەر زووان بیلیٚ سەر سڵامەتە

eger zuwan bilê ser siȉamete

ئەگەر زووان بێهیلیٚ سەریش سەڵامەتە

واتە: ئەگەر هەر چشتەك لە شوێنی خۆی و لە کاتی خۆیدا بە کڵك بایە کێشەیەک پێک نابیت.

ئەگەر سووار و پا پیٚا بتووان دەس بکەنە مل یەك، یەی مل چەمنێد ئەو پا هێز دەێد

---

[٢٧] – لووینە : ئاسیاوان

[٢٨] – فارس دەڵیٚ: مرغ همسایە غاز است

[٢٩] – فارس دەڵیٚ: زبان سرخ سر سبز دهد بر باد

eger suwar û pa pêa bituwan des bikene mili yek, yey mil çeminêd ew pa hêz deŷd

ئەگەر سوار و پاپیا بیانەوی دەس لە ملان کەن ئی ملی دەچەمنی و ئەو لە سەر پەنجە راوەستی

واتە: بۆ بە جێهێنانی هەرکارێک پێویستە بەرنامەیەکی بۆ داڕێژراوت هەبێت.

ئەگەر سەور داشتۆد لە گونْ نێری [٣]پەنیر گرید ۰

eger sewr daştüd le gwini nêrî penîr girîd

ئەگەر سەبرت هەبێ لە گونی نێریش پەنیر ئەگریت

واتە: ئەگەر حەوسەڵە و ئارام گرتنت هەبێت، دەگەیتە مەرامی خۆت. ١

ئەگەر کەسە، حەرفێ بەسە

eger kese h�erfê bese

ئەگەر خاوەن کەسایەتییە و کەسێکە، قسەیکی بەسە

واتە: ئەگەر لە کۆڕێکدا کەسێك هەبێت (زانا) یەك قسەی بەسە. ٢

ئەگەر گورگ نەۆد، سەگەیل خوەنەد

eger gwirg neüd, segeyl xwened

هاوتای: من لم تكن ذئبا، اكله الكلاب

---

٣٠ - نێری : نێرینەی پەز یان بزن.

٣١ - فارس دەڵێ: گر صبر كنى ز غوره حلوا سازى

٣٢ - فارس دەڵێ: دانا را یکی اشاره کافیست

واتە: ئەگەر تۆش نەبیتە گورگ، ئەوا سەگەکان دەتخۆن. یان کۆمەڵگا هەر چۆن هەس ئەتۆش تێبکوشە وا بوویت.

ئەگەر لە چەقەڵ بترسیام، مامر نییەنیامەو

eger le çeqeĺ bitirsyam, mamir nîyenyamew

ئەگەر لە چەقەڵ ترسم هەبوا، مریشك لە سەر هیلکە نەدانام

واتە: ترسان لە شتێک نابێتە هۆی ئەوەی کە دەستەوەستان دابنیشین و کار نەکەین.

ئەگەر مْ منم، هاکوو کوویەگەیێ گەردەنم

ئەگەر ت منی، پەس من کییم

eger mi minim,ha kû kuwyegeŷ gerdenim

eger ti minî, pes min kîym

واتە: ئەو کەسانەی کە تووشی سەرسۆڕمان بوونە و نازانن دووایی ئەبێتە چی. [٣]

ئەگەر مەنی مْ دۆ مەنم

بێجگە لە ساقْ گەردەنم

eger menî mi do menim

bêcge le saqi gerdenim

[٣٣] – چیرۆکی ئەم پەندە وایە: دەڵێن کابرایەکی لێوە بۆ ئەوەی کە خۆی گوم نەکا و بزانێت کە ناوی چیە کوویەک کۆن دەکەن و لە ئاوێزی ملی دەکەن. رۆژێک لە بێبەختی و ماندوویی لە کولانێک دەمینێت و دەخەوێت، کابرایەک لە ئەو لێوەتر دێت و کوویەکەی لە ملی باز ئەکا و لە ملی خۆی دەکا و ئەویش لە پاڵدەستی دەخەوێت. کابرا کە لە خەو هەڵدەستێ دەبینێ کە کوویەکە لە ملی کەسێکیتر و سەری سوڕ دەمینێت کە ئەگەر ئەوە خۆبە ئەوا کوویەکەی لە کوێدایە و ئەگەر ئەویترە پەس ئی کییە؟

واتە: ئەگەر تۆ کەسێکیت، ئەوا منیش جگە لەوەی کە کەسێکم شتێکی تریشم هەیە (کە زۆرتر بۆ ئەو کەسانەی کە خۆهەڵکیشییان هەیە دەڵێن)

ئەگەر هیچێ نییەزانی

گوچان هەڵگر ئەڕاێ شووانی

eger hîçê nîyezanî

guçan heĺgir eŕaê şuwanî

ئەگەر شتێ نازانی گوچان هەڵگرە بۆ شوانی

واتە: ئەگەر هیچ کار و پیشەیەک نازانێت، دەبێت دەستەوەستان نەبیت و هەر کارێک کە هەبێت بکەیت.

ئەلان کێ تاڵان تاڵانە

سەتمەنی ژێرِ پاڵانە

elan ki taĺan taĺane

setmenî jêri paĺane

ئێستە کە تاڵان تاڵانە سەد تمەنیش لە ژێری پاڵانە

واتە: ئێستە کە هەموو شتێك تێکچووە و شتێك نەماوە ئەم سەد تمەنەش لە سەر ئەو دوایی شتەکان، واتە بەوەش دڵم خۆش ناکەم.[٣٤]

[٣٤] - چیرۆکی ئەم پەندە وایە :
ڕۆژێک چەند چەتەیەک دەچنە ماڵی کابرایەک و دەستی کابرا دەبستنەوە و بە ئارامی هەموو شتێک لە بەر چاوی دەبەن، کە تەواو دەبن، دەمی کابرای خاوەن ماڵ دەکەنەوە. ئەویش پێیان دەڵێت: ئێوە هەموو شتێکتان برد جگە لەو سەدتمەنەی کە لە ژێری ئەم پاڵانەدایە!؟ یەکێک لە چەتەکان دەڵێت: بۆ وات گوت؟ ئەویش دەڵێت: ئێستە کە تاڵان تاڵانە...

ئەڵەنگ ئەڵەنگ لە چنگْ شێردەرچیم کەفتمە چنگْ پەڵەنگ

eľinĝ eľinĝ le çinĝ şêr derçîm keftime çinĝi peľinĝ

تا بە سنگە سنگ و وردە وردە کەوتمە ڕێ لە چنگی شێر دەرچووم کەوتمە چنگی پەڵەنگ

واتە: ئەوەندە سەبرم کرد تا دەرفەتێك هەڵکەوێت کە خەڵاسیم ببێت، بەڵام هەر ئەو سەبرە و دەستەوەستانە بوو بە هۆی ئەوەی کە بەردیکی قورستر لە سەر ڕێگام بکەوێت.

ئەنجیرْ مەردم ئەو دەسد نیەڕەسێ، وە دووشاو خوەد بژیە

encîri merdim ew desid nîeřesê, we dûşaw xwed bijye

هەنگوینی خەڵکی کە دەستت نەدا بۆت قەناعەت بکە بە دووشاوی خۆت

واتە: بەوەندە رازی بە و زۆرتر داوا مەکە.

ئەنگۆر وە ئەنگۆر نووڕێ ئاو هەڵگرێ

enĝür we enĝür nûřê aw heľgirê

ترێ بەترێ دەنواڕێ ئاو دەگرێت (شیرین دەبێت)

واتە: هاوڕێ کاریگەری زۆری لە سەر هاوڕێ هەیە. ٥

ئەو خۆرما تْ خواردیدە مْ وەل چنجگێەو بازی کردمە

ew xorma ti xwardîde mi weli çincigŷew bazî kirdime

---

٣٥ - سەعدی شاعێری فارس دەڵێت :

گلی خوشبو در حمام روزی	رسید از دست محبوبی به دستم
بدو گفتم که مشکی یا عبیری	که از بوی دلاویز تو مستم
بگفتا من گلی ناچیز بودم	ولیکن مدتی با گل نشستم
کمال همنشین در من اثر کرد	وگرنه من همان خاکم که هستم

ئەو خۆرمایە کە تۆ خواردوتە من لە گەڵ تۆمەکەی گەمەم کردوو

واتە: من بەر لە تۆ ئەو ڕێگەم بینیوە و ئەزموونم کردووە

ئەورْ وەهار سەرْ کەمووتەرە و دۆ کەمووتەر

ewri wehar seri kemûter û dü kemûter

هەوری بەهار سەری کەمووتەرە و دووی کەمووتەر

واتە: ئەو کەسە کە تەعادوڵی نییە، ناشێت لە سەری بەرامەیەك لدابخەیت.

ئەورْ وەهار وە یەیْ لاوا وارێد

ewri wehar we yeŷ lawa warêd

هەوری بەهار بە یەك لاوە دەبارێت

واتە: ئاماژە بەو کەسانەیە کە وردەکاری لە سەر بەشێک دەکەن و لە بەشەکانی دیکەدا ئەو وردەکارییە ناکەن.

ئەو ڕووەیْ [۳]ك داڵگ بخەێدەوەیْ فەرزەن نیشێە بانیْ

ew ȓuweŷ daľig bixeŷdeweŷ ferzen nîşŷe banê

هاوتای: کەڵێن ئاو ڕشنیْ بۆچگ پاخش کەیْ

یان: داڵگ بۆن و دۆیەت بخواز   تا نەکەفیە وڵنگْ واز

واتە: منداڵ باش و خراپە لە باوك و دایکییەوە فێر دەبێت، بە تایبەت کچ کە دایك بۆ ئەو سەرمەشقە.

ئەو کەلاکە [۳]کەلای [۳]خواردەیْ

[٣٦] - ڕووە : مافۆرە، بافەمەنی.

[٣٧] - کەلاک : مەبەست مردارە.

ew kelake kelaî xwardeŷ

ئەو لاشەی مردووە گورگ خواردویەتی

واتە: ئەوەش دەرفەتێك بووكە ڕەخسا، ئێستە ئەو دەرفەتە تێپەڕ بووە و ناگەڕێتەوە. ٩

ئەوڵە وە خێاڵ وە ماڵ نمەیوو

شەوارْ زمسان وە ساڵ نمەیوو

ewl̂e we xêal̂ we mal̂ nimeîû̂

şewari zimsan we sal̂ nimeyû

کرمانجی: کەس بە خۆزیا، نەگەهێت باقید کەزیبا

واتە: بۆ گەیشتن بە ئاواتەکانی ژیان، دەشێت تەقەلات هەبێ و نائومێد نەبیت.

ئەو مارە کْ تْ ڕخد لێ چوو، مْ سەرێ تلانمە

ew mare ki ti r̂ixid lê çû, mi serê tilanime

ئەو مارە کە تۆ لێ دەترسی من سەرکوتی کردوومە

واتە: من خۆم ئەزموونم کردووە و شارەزاییم لێی هەیە.

ئەوەڵ باقی ئێکە ساقی

ewel̂ baqî ıêke saqî

ئەوەڵ باقی دووهەم ساقی

واتە: هەرچەندە کە دابونەریت شتێکی دیکەیە، بەڵام ئەرکی مێوان یان دۆست گرنگە.

---

[٣٨] – کەلای : مەبەست گورگە.

[٣٩] – فارس دەڵێت: آن مەمە را لولو خورد

ئەوەڵ چلە وئاخر چلە

وە بێ تاشا [٤] مەیە لە ملە

eweľi çile û axiri çile

we bê taşa meŷe le mile

ئەوەڵی چلە و ئاخری چلە بە بێ ئەندیشە نەچووە زۆزان چونکە باران و کڕیوەی هەس

واتە: هەر شتێك بۆ خۆی سرۆشتێکی هەیە کە دەشێت ئەو سرۆشتە لە بەر چاو بگیرێت و بەرنامە لە سەری داڕێژرێت.

ئەوەڵ پیاڵە و بەد مەسی؟

eweľ pyaľe û bed mesî

واتە: ئەگەر چی بانگەشەی گەورە بوون بۆ خۆی دەکات، بەڵام بەردەوام لە سەر ڕەوشی خۆی بە داماوی ماوەتەوە.

ئەوەیٚ کِ گیرێد یەیٚ دەرد دێرێ، ئەوە کِ خەنێد هزار و یەیٚ دەرد

eweŷ ki gîrêd yeŷ derd dêrê, ewe ki xenêd hizar û yeŷ derd

ئەو کەسەی کە دەگرێت دەردیکی هەیە، ئەوەی کە پێدەکەنێت هەزار و یەك دەرد

واتە: ئەوەی کە پێدەکەنێت وا مەزانە کە هیچ خەم و پەژارەیەکی نییە، ڕەنج و ئازاری ئەو هەزار بەرانبەری ئەوەیە کە دەگریت چون ئەو هەر یەک دەردی هەیە و بۆ ئەو دەردە دەگریت. [١]

ئە یەواش ڕیٚ کەم شەڕ ڕەسێدە پێما، ئە تن ڕیٚ کەم ڕەسمە شەڕەو

---

[٤٠] - تاشا : فکر، هزر، ئەندیش

[٤١] – فارس دەڵێت: بزن بر طبل بی عاری که آنهم عالمی دارد

e yewaş r̂ê kem şer̂ r̂esêde pêma, e tin r̂ê kem r̂esime şer̂ew

ئەگەر بە وردی دەچم، شەڕ دەگەیتە من و ئەگەر بە تۆندی دەڕۆم من دەگەیمە شەڕەوە

واتە: هەر کەسێک بۆ خۆی چارەنووسیکی هەیە بە تایبەت ئەوانەی کە بەد شانسن و هەر چەندە تەقەلایانە لەو ئاستە تێپەڕ بن بە شێوەیەك تووشی لێقەومان دەبن.

ئی ئاشە وە ئی کاسەوا نیەڕەسێ

î aşe we î kasewa nyer̂esê

ئەم ئاشە ناگەیتە ئەم کاسەیە

واتە: دوو شتی جیاوازن و هەرگیز بە یەک ناگەن.[٤٢]

ئی بەنە لە بەنیخان بڕیاێە

î bene le benîxan bir̂yaŷe

ئەم بەندە لە بەندیخان (دەربەندیخان) بڕاوە

واتە: کارەکەم لە سەرچاوەوە لێڵ بووە.

ئی خەرە کی وە خەڕێاو درارێ

î xere kî we xer̂êaw dirarê

ئەم کەرە کی لەم قوڕ وچڵپاوە دەر بێنێ

واتە: کەسێک ئەم پەندە بە کار دەهێنێت کە یەک لە دوای یەک کارەکانی پەکی بکەوێت و بەردەوام تووشی گرفت بێت، بەڵام کاتێک گرفتێکی تازەی بۆ دێتە پێشەوە، دەڵێت ئەی ئەم کێشە و گرفتە تازەیە چون چارەسەر بکەم؟

---

٤٢ - فارس دەڵێت: وصلەی ناجور

ئی خەرە نەو خەرێ تر

پاڵانێ کەم وە ڕەنگێ تر

î xere new xerê tir

paľnê kem we řenĝê tir

ئەم کەرە نەبێ کەریکیتر پاڵانێ دەکەم بە ڕەنگیتر

یان: بوورە نەو بازە بوو یەکێ تەڕ وتازە بوو

واتە: ئاماژە بەوەیە کە پێویست نییە هەر لە سەر یەك شت دابمێنیت و سوور بیت لە سەر ئەم شتە، چونکە ڕەنگە وێنەی ئەم شتە لە شتی دیکەدا هەبێت.

ئی خەوڕە فرە ئاو کیشێ

î xeüre fire aw kîşê

شەبەکی : ئی هەمیرە چقە ئایش مەگۆ

یان : ئی هەمیرە فرا ئایش مەبۆ

ئەم هەویرە ئاوی زۆری کەرەگە

واتە: بۆ ئەنجام دانی هەرکارێکی گەورە، ئامرازی گەورە و گرنگ پێویستە.

ئی دامە ئەڕام تەنیا یا قول کەفێدە لێ یا مل

î dame eřam tenîa ya qwil keféde lê ya mil

ئەم داوە بۆ من تەنرا یان پیێم لێ ئەکەوی یان ملێم

واتە: لە ژیاندا زۆر شت پێویستە کە بە ئەنجام بگەیەندرێت، بەڵام کەسانێک کە لە کارێکدا خەریکن و توانای تەواو کردنی ئەوکارەیان نییە، پێیان وایە کە ئەمە داوە و بۆیان نراوەتەوە.

ئی دەسە وە جی ئەو دەسەگە نیەوڕن

î dese we cî ew desege nyewr̂în

ئەم دەستە لە جیاتی ئەو دەست نایبڕن

واتە: هەڵەی من پەیوەندیی بە کەسێکی دیکەوە نییە و تەنها پەیوەندی بە خۆمەوە هەیە. ٣

ئی راوە ئەڕایٚ رووییە

î r̂awe er̂aê r̂uwîye

ئەم راوە بۆ رێویە

واتە: لادان و خۆدزینەوە لەوەی کە مەبەستە و هەوڵدان بۆ فریودانی کەسێکی دیکە.

ئی رێیە نە وە تۆرکسانە، وە ژێرْ باخْ مەنەلییە

î r̂êye ne we torkisane, we jêri baxi menelîye

ئەم رێگەیە بۆ تۆرکستان نییە بۆ ژێری باغی مەنەلییە

واتە: ئەم بیرکردنەوە و رێگایە لە سەر رەوڵەتی خۆی نییە و ئەو هەوڵەی کە لەم پێناوەدا دەیدەیت، بێ سوودە.

ئێرە نەو ئێرەیٚ تر

ئی کەنە نەو کەنیٚ تر

ıêre new ıêreŷ tir

î kene new kenê tir

بنواڕە:ئی خەرە نەو خەریٚ تر پاڵانیٚ کەم وە رەنگێتر

ئێقرە تەنگمە

---

٤٣ – فارس دەڵێت : گنە کرد بە بلخ مسگری به شوشتر زدند سر آهنگری

هەواسەلی بەلەك بڕمە

ıêqire tenĝime

hewaselî belek birĩme

ئەوەندە سەختمە   هەواسعەلی مێکوك بڕمە

واتە: گرفتێکی بچووك لە کارەکانمدا ڕوویداوە کە بۆ من زۆر گەورەیە.

ئێڵ باوانْ ئێڵە

ıêĩ bawani ıêĩe

ئێڵ و عەشیرە باوانی یەکن

واتە: بۆ چارەسەر کردنی گرفتەکان، هیچ شوێنێك باشتر لە ماڵی خزم و کەسوکار باشتر نییە و بە بەشداری کردنی هەموو خزمان، ئەو گرفتە لادەچێت.

ئی نانە وەو ڕونە

î nane wew r̃üne

ئەم نانە بەم ڕۆنە

واتە: ئەوڵە بە خەیاڵ بە ماڵ نمەیوو.[44]

---

[44] – فارس دەڵێت: با حلوا حلوا گفتن دهان شیرین نمی‌شود

ئەم پەندە بۆ خۆی چیرۆکیکی هەیە کە بە کورتی وایە :

دەڵێن کابرایەک لە سوچێکدا وستاوە و هەر لە بەر خویەوە بۆڵەبۆڵ دەکات، زەلامێک لێ دەپرسێت: چێ بووە کاکە؟ دەڵێت: کورە من هەرچێ پێی دەڵێم وەرە مامەڵە بکەین، ئەتۆ ڕۆنت هەس و ئەمنیش دوو نانم هەس، کەواتە ئەم نانە بگرە و نەختێ ڕۆنم بۆ لێ بدە، ئەویش ئەمە قبوڵ ناکات؟! زەلامەکەش دەڵێت: دەی کاکە حەقی بە دەستە.

ئێوارە بخەف ئاخر دنیاس

شەوەکی هەڵس ئەوەڵ دنیاس

ıêware bixef axiri dinyas

şewekî heľis eweľi dinyas

ئێوارە بخەوە ئاخری دۆنیایە بەیانی هەستە ئەوەڵی دۆنیایە

واتە: هیچ کاتێك بۆ هەوڵ و تێکۆشان درەنگ نییە و ژیان بەردەوام لە توێ بوونەوە دایە و دەبێت هەمیشە هەوڵی بۆ بدەیت.

ب

باخْ بێ پەرچین زینەتێ نییە

دویەتْ بێ باوان حرمەتێ نییە

baxi bê perçîn zînetê nîye

düyeti bê bawan hirmetê nîye

باغی بێ پەرچین زینەتی نییە کچی بێ باوان حۆرمەتی نییە

واتە: هەر شتێك ئامرازی خۆی پێویستە کە دەشێت بدۆزرێتەوە. ئەگەر باخێك پەرژینی نەبێت، جگە لەوەی کە رازاوە نییە، کەسیش نازانێت چ میوەیەکی تێدایە و قازانجی چییە. هەر وەها کچێك ئەگەر باوانی هەرە باشێ نەبێت، ناتوانێت پاڵپشتیکی هەبێت.

بار ئەڕا پیا، تەون ئەڕا ژن

bar erâ pya,tewn erâ jin

بار بۆ پیاو و تەون[٤٥] بۆ ژن

هاوتای : نان بۆ نانەوا و گۆشت بۆ قەساو

واتە: بنواڕە نان ئڕا نانەوا، گووشت ئەڕا قەساو

[٤٥] - تەون : داری قالی بافین. تەون ساز کردن کاریکی سادە وئاساییە.

بارْ چەفت وە مەنزڵ نیەچوو

bari çeft we menziľ nyeçû

باری چەفت ناگەیتە مەنزڵ

واتە: هەر کارێک ئەگەر لە سەر بنەمای راستی و دروستی نەبێت، بە دەرئەنجامێکی باش ناگات.

باریکەو بوو، وەڵام نییەوڕیەیٚ

barîkew bû, weľam nîyewr̂yeŷ

باریك ئەبێتەوە بەڵام نابڕێتەوە

واتە: سەبارەت بەو کەسانەیە کە سەبر و حەوسەڵەیان زۆرە.

بارێگ کْ راسە تەنگ ئەڕایٚ چووەیٚە

barêg ki r̂ase tenĝ er̂aê çuweŷe

ئەو بارە کە رێك وپێکە تەنگ دانەوەی پێویست نییە

واتە: ئەو شتەی کە دروستە و دوو و سێ لە سەر نییە، چونکە ئەو شتە داهاتووی باشە و پێویست ناکات لە سەری بدوێیت.

بانْ چەویٚ برۆیە نەیٚریٚ

bani çewê birüye neŷrê

لە سەر چاوی برۆ نییە

واتە: کەسانێک دەگرێتەوە کە زۆر خۆیان هەڵدەکیشن، خۆ ئەگەر راستییەکیشیان لا بڵێت، تووڕە دەبن.

باوانی دۆیەتْ نەجاڕ تووکڵاشە

bawanî düyeti necar̂ tûkiľaşe

باوانی کچی دارتاش پێستی چێوە، هاوتای:[٤٦](هامەیٚ شووان هەپووڵکە)

واتە: هەر بابەتێك شتیکی تایبەت بە خۆیی هەیە، هەر سڵاوێك وەڵامیکی هەیە.

باوگ بەڵا، داڵگ قەزا

ژن نێمەت خودا

bawg beľa, daľig qeza

jin nêmeti xwida

واتە: ئەو کەسانەی بۆ خۆشی خۆیان و بۆ بە دەست هێنانی ئاواتەکانیان پشت دەکەنە بنەچەی عەشیرەتەکانیشیان.[٤٧]

باوگْ بیٚ برا و ئاموزایٚ فرە

bawgi bê bira û amûzaê fire

شەبەکی : بابۆ براش نییا، خەلك گیشت هاڵو و هاپۆشانە.

هاوتای: لە زنەییم نەیم جفتیٚ کەوش لە پایٚ   وەختْ مردنیٚ دە جفت کەوش لە لایٚ

---

[٤٦] - باوانی : سەوغاتی، هامە، تفاق

[٤٧] - دەڵێن کابرایکی تازە پێگەیشتوو لە گوندی سەروو دەچێتە خوازبێنی کچێک و کچەکە پێدەدەن. رۆژی دوایی بە هەزار زەحمەت دایک و بابی لە رووخانە تێپەڕ دەکات و دەیباتەماڵی خەزوورە و دوای باس و خواس و هەڵپەڕکی، دەستی بووکی خۆی دەگرێت و بەرەو ماڵەوە دەچنەوە. لە رێگا کوڕ حەشەری دەبێت و هەستی هەڵدەقوڵێت و رێگای نییە کە بچێتە پەنای بووک ببێت تا دەگەنە رووخانەکە. لە ناوی ئاوەکەدا دەڵێت: باوگ بەڵایە و باوکی دەخاتە نێو رووخانەکەوە. دوایی دەبینێت دایکیشی رێگریانە، دەڵێت: داڵگ قەزایە و ئەویش بەر دەداتە نێو ئاوەکە.

واتە: باوکی بێ برا و ئاموزای زۆر، ئەو سەردەمە کە پێویست بوو هاریکاری بکەن نەیانکرد ئێستە بۆ ئەوەی کە قازانجیان تێایە هەموو ئەبنە خزم

باوگْ پییە خوەر، کوڕ کەواو خوەر

bawgi pîye xwer, kwir̂i kewaw xwer

هاوتای: باوگْ گووشت مەخوەر کوڕ قەساو خەیْدەو

واتە: باوکی پیو خۆر و کوڕی کەواو خۆر، دوو شت کە پێچەوانەی زۆریان هەیە. ئەم پەندە کاتێک دەوەترێت کە منداڵ هەڵسوکەوت و کارەکانی بە پێچەوانەی باوک و خێزانەکەیەوە بێت، بە تایبەتیش بە کەسانی چالاک و هەڵکەوتوو و هەڵسووڕاو دەوەترێت.

باوگد پیر بۆ سەرێ بووڕ

bawgid pîr bü sere bûr̂

باوکت پیر بوو سەرێ ببڕە

واتە: هەر شتێك کە کەڵکی نەبێت، دەشێت لێی دوور کەویتەوە تەنانەت ئەگەر زۆر خۆشەویستت بێت.

باوگد نەیم وە خوسەێ داڵگد مردم

bawgid neym we xwiseŷ dal̂igid mirdim

بابت نەمدێوە لە خەمی دایکت مردم

واتە: ئاماژە بەو کەسانەی کە لە پلە و پایەی خۆیان زۆرتر دەچنە سەرەوە.

باوگ کوڕ خوەێ ناسێد

bawg kwir̂i xweŷ nasêd

باوك كوڕی خۆی دەناسێت

واتە: هەر كەس لە لای خۆیەوە لەوەتێدەگات كە منداڵەكەی تا چ رادەیەک شایانی باسە.

باوگْ گووشت مەخوەر كوڕ قەساو خەیْدەو

bawgi gûşt mexwer kwiȓi qesaw xeŷdew

باوكی گووشت نەخۆر كوڕی قەساو دەخاتەوە

بنواڕە: باوگْ پییە خوەر، كوڕ كەواو خوەر

باوگم خاس بوو، داڵگم دۆیەتْ مەردمە

bawgim xas bû, daȉgim düyeti merdime

باوكم باش بێت، دایكم كچی مەردومە

واتە: هەر شتێك دەچێتەوە سەر رەچەڵەكی خۆی، چونكە لە كوردەواریدا بە هەڵە یان دروست دەڵێن: (پشت پشتی باوكە دایك رێبوارە) یان (باوگم خاس بوو داڵگم دۆیەتْ مەردمە) واتە ئەگەر سەرچاوەی كارەكە دروست بێت، ئەوا هەموو شتێك دروست دەبێت.

باوگ مردێ خەفێ

لە ورسێ مردێ نیەخەفێ

bawg mirdê xefê

le wirsê mirdê nyexefê

شەبەكی : داكۆ مەردە هۆرم مەبەرۆش، چ هەورا مەردە هۆرمش نمەیۆ.

باوك مردوو خەوێ لێ دەكەوێ، لە برسا مردوو خەوێ لێ ناكەوێ

واتە: هەر لێقەومانێك دوای ماوەیەک لە بیر دەچێتەوە، بەڵام خەمی نان هەتا هەتایە لە بیر ناچێتەوە.

باوگ مردێ کامیەێد، ئاش وگووشت خوەر نیەکامیەێد

bawig mirdê kamyeŷd, aş û gûşt xwer nyekamyeŷd

ئەوەی باوکی مردووە دەهەسێتەوە، ئاش و گۆشتخۆر ناهەسێتەوە

واتە: سەبارەت بە ئەوکەسانەی کە لە کارێکدا هیچ ئەرکیکیان نییە، بەڵام قسە دەکەن.

باوە ژن باوگێ بمرێ

براژن برایێ بمرێ

bawe jin bawgê bimrê

birajin biraê bimrê

ژن باب باوکی بمرێت ژن برا، برای بمرێت

واتە : لە خوا داواکاری ناماقول کردن

بچم وە شارێ کەسم نەناسێ

وەسفْ خوەم بکەم پڕ وە کراسێ

biçim we şarê kesim nenasê

wesfi xwem bikem pir̂ we kirasê

بڕۆ بۆ شاری کەس نەتناسێ خۆت هەڵکیشە پڕ بە کراسێ

واتە: هەرشتێك کە بۆ خەڵک نەناسراو بێت، وەکوو تابوە وەهایە، بەڵام ئەگەر بە نەناسراو بمینێتەوە، دەتوانی قازانجی لێ وەر بگریت.

برا ئەڕا رووژْ تەنگ

تفەنگ ئڕا رووژْ جەنگ

bira er̂a r̂ûji tenĝ

tifenĝ er̂a r̂ûji cenĝ

برا بۆ رۆژی تەنگ چەك بۆ رۆژی جەنگ

واتە: دەشێت هەر شتێك لە کاتی خۆیدا سوودیی لێ وەر بگریت.

برا ئەگەر مار بوو، هزار بوو

bira eger mar bû, hizar bû

برا ئەگەر مارە، با هەزار بێت

واتە: هەموو شتێک رۆژی خۆی دێت کە کەڵکی لێ وەر بگیرێت.[48]

برا برایْ منە تْ تاریفیْ کەید؟

bira biraê mine ti tarîfê keyd

بەرادەری منە ئەتۆ تاریف دانەوەی ئەکەیت؟

واتە: سەبارەت بەو کەسانەیە کە هیچ پەیوەندییەکیان بە بابەتێکەوە نییە و وەکوو زانا سەبارەت بە ئەو بابەتە لێدوان دەدەن.

برا بۆیە برا زا

کارم لە کار ترازا

bira büye biraza

karim le kar tiraza

[48] - فارس دەڵێت : لنگە کفش در بیابان غنیمتی است

شەبەکی: برا بی بە برازا   کارش چە کار ترازا

واتە: کاتێك کە خزم و کەسم وەکوو بێگانە هەڵسوکەوت دەکەن، دیارە کارم بەڕێوە ناچێت.

برات، هەرچیٚ درات

birat, herçê dirat

بەرات هەرچیٚ بێت بە خێر بێت

واتە: بەخت و شانسـت هەرچییەک بێت با هەر خۆش و بەخێر بێت. [٩]

برا وە پشتْ برا بوو

قەزا وە لایٚ خودا نەو

bira we pişti bira bû

qeza we laê xwida new

شەبەکی : برا چ پشتی برا بۆ، مەگەر قەدەر چە خودای بۆ.

بەرادەر پاڵپشتی بەرادەر بیٚ مەگەر قەزا لە لایٚ خوا بێت

واتە: دەشێت هەموو پێکەو لە سەر یەك شت بیر کەینەوە کە وا بێت مەگەر قەزا و قەدەر بەرگیری لەو کارە بکا.

برایٚ خوەد وە گورگانەخوەرد [١] نەیدە؟ [٥]

biraê xwed we gwiganexwerd neyde

برایٚ خۆت لە گورگانەخوەرد نەتدیوە؟

---

[٤٩] – فارس دەڵێت : هر چە پیش آید، خوش آید

[٥٠] – فێردەوسی شاعێری بە ناوبانگ دەڵێت :

اگر دو برادر دهند پشت بە پشت   تن کوە را باد ماند بە مشت

[٥١] – گورگانەخوەرد: رێخۆڵەی گەورەی لەش کە حەرامە و تەنانەت گورگیش نایخوات، بەڵام لێرە مەبەست تەنگیی و زەبر و سەختییە.

واتە: ئاماژە بەوەیە کە ئەگەر برایٚ خۆتیش کاری هەڵەی کرد و لە تەنگانە داماوە بوو، تۆ ئەوە ببین و دووبارەی مەکە.

برایٚ خوەیٚ پشتْ پایٚ نیەڤنێد

biraê xweŷ pişti paê nyeünêd

برای خۆیشی پشتی پایٚ نەبینیٚ

واتە: سەبارەت بە کچێکە دەڵێن کە زۆر بە شەرم وحەیایە.

برایمان برای

کیسەمان جیای

birayman biray

kîseman cîay

برا برایە، بازاڕ جودایە [٥٢]

برنج وە دەمیٚ نیەفیسیٚ

birinc we demê nyefîsê

شەبەکی : مەرجمێك چە دەمش نمەهیسیۆ

برنجیش لە دەمیٚدا نافیسی

واتە: زۆر شووفارە تەنانەت برنجیش بۆ ئەوەی کە باش چڵ(دەم) بکێشێت دەشێت بۆ ماوەیەك لە ئاو دا دابنرێت تا ئاوەخۆر بێت، بەڵام ئەو هێشتا قسەکە بە باشی تێنەگیشتوو و تامی نەچەیژتوو، زوو بە زوو بۆ خەڵکان دووپاتیٚ دەکاتەوە.

---

[٥٢] – فارس دەڵێت: حساب حساب است، کاکا برادر

بزان ومەکە

bizan û meke

هاوتای :(نیەزانم و نییەتویەنم دەوای دەردە)

واتە: مەرج نییە کە ئەمڕۆ شتێک فێر بوویت، هەر ئەمڕۆش کەڵکی لێ وەر بگریت، بەڵکوو واتای پەندەکە ئەوەیە کە گرینگ فێر بوونە و رۆژێک هەر دێت کەڵکی لێ وەربگریت. ئەگەر دەتەوێت کە لە ئاسوودەییدا بمینیت هەرچەندەکە دەزانی بڵێی نازانم یان ئەگەر توانات هەیە بڵێی ناتوانم.

بزن ئەڕایێ شەوێ جی خوەێ خوەش کەێد

bizin erâê şewê cî xweŷ xweş keŷd

بزن بۆ شەوێک جێی خۆی خۆش دەکات

یان (قڵاێگ ئەڕایێ شەوێگ سازن)

بنواڕە (قڵاێگ ئەڕایێ شەوێگ سازن)

بزن ئەر گجگێ [53] نەخورێ، نانْ شووان نیەخوەێ

bizin er gicigê nexwirê, nani şuwan nyexweŷ

شەبەکی : بزە ئوستا عەنجەلش مەیۆ، ئەگەر نانی شوانەی بۆرۆ

بزن ئەگەر ئەجەڵی هات، نانی شوان دەخوا

یان: ئەجەڵی بزن هات، چوو نانی شوانی خار

واتە: کەسێك تا گرفتێک لە سەر ڕێگای نەبێت، بۆ ئەو کارە دەست بە کار نابێت.

بکەرەمە گونووژ ئاژن

[53] - گجگ : چۆچەڵە، میتگەی بزن.

بۆشە پێم کەیخودا ژن

bikereme gunûj ajin

büşe pêm keŷxwida jin

بمکە گونوژ ئاژۆ   پێم بلێ کەیخودا شۆ

واتە: سەبارەت بەو کەسانەیە کە حەز دەکەن بە شان و باڵایاندا هەڵبێبیت و تاریف‌یان بکەیت.

بنووڕە شییەنەچیر [٥] و ماڵ ئەڵدە

binûr̂e şîyeneçîr û maɫ eɫde

بنواڕە هاماڵ و ماڵ هەڵبدە

واتە: تم و دایم چاوت لە هاماڵ و رەقیبی خۆت بێت.

بنەوایَ خیاڵ رەحەتە، عەزەت وحرمەتە

binewaê xêaɫ r̂eh□ete, e□zet û h□irmete

بنکەی خەیاڵ راحەتە و عیزەت و حۆرمەتیش بە جی خۆیە

واتە: هەرکەسێك پێشتر کاری دیکەی بینیوە وئێستا لە پەژارەدا نییە و خاوەن کەسایەتیە.

بۆچگی بکە تا گەورای بایَدە شاند

büçigî bike ta gewray baêde şanid

بچووکی کرەوە تا گەورەیی لە پاڵپشتت بێت

واتە: خۆهەڵکیش مەبە و ژیانیکی ساکارت هەبێت، تاکوو وەکوو گەورەیەك لێت بڕوانن. ٥

---

[٥٤] – شییەنەچیر : هاماڵ، رەقیب.

بوورە نەو بازە بوو

یەکێ تەڕ وتازە بوو

bûre new baze bû

yekê teȓ û taze bû

بنواڕە (ئی خەرە نەو خەرێ تر   پاڵانێ کەم وە رەنگێ تر)

بوور نییە، کوڕیشە [٥٦]

bûr nîye, kwiȓîşe

هاوتای (عذر بدتر از گناه) واتە نە تەنیا ئەو کارە کاریکی باش نییە یان قسەیکی جوان نییە، بەڵکوو زۆر خەراپەیە.

بوود ئەو لا خرسەگە بووم؟

bûd ew la xirsege bûm

دەبێ پاڵپشتی ورچەکە بم؟

واتە: نابێ یارمەتی دۆژمەن بدەم. [٥٧]

---

[٥٥] -فارس دەڵێت: افتادگی آموز اگرطالب فیضی   هرگز نخورد آب زمینی کە بلند است

[٥٦] - کوڕیش : ١-مۆی سەر کە قنج بڕ بووە ٢22) 222رەنگی تێکەڵاو ٣) پەزی رەنگا و ڕەنگ و گوێ کوڵ. لێرە مەبەست رەنگی تێکەڵاوە.

[٥٧] - دەڵێن دوو کابرا لە رێگا تووشی ورچێک بوون یەکێکیان لە گەڵ ورچەکە زۆرانی دەگرت وئەوی دیکەیان چووە سەرداریکەوە و هاواری دەکرد: بکۆژە، ماوەێ مەدە، ئەمانخوات... لە دوایدا کابرایەک کە لە گەڵ ورچکە زۆرانی دەگرت رووی کردە هاوەڵەکەی و گوتی: تۆ پێت وایە من و ئەو ورچە پێکەوە دۆستین؟

بۆدەسە میمگە زەڕگ

هەم شین کەی هەم هەڵپەڕگ

büdese mîmge zeȓig

hem şîn key hem heȉperȉg

وەکوو (میمگە زەڕگ) هەم شین دەکەیت هەم دیلان

واتە: پڕ پیشەیی دەزانی.[58]

بەرد ئەڕایێ مەردە

berd eȓâê merde

بەرد بۆ مەردە

واتە: کەسێک دەبێتە پیاو کە چەند قۆناغ و ڕێگرییەکی سەختی بڕیبێت، چونکە گرفتەکانی ژیان بۆ مەردە و دەبێت ئەو لە سەر ڕێگا لایان ببات. کەس لە ناپیاو چاوەڕوان نییە کە کاریکی بەرچاو بکات.

بەشکەر بەشێ کرد، خوەێ وە ورسێ مەن

beşker beşê kird, xweŷ we wirsê men

واتە : هات کە دادوەری بکا، سەری خۆی بێ کڵاو ما

بە لە گەردەنە وە ئنساف

be le gerdene we ınsaf

[58] – چیرۆکی ئەم پەندە وایە :

دەڵێن ژنێک بووە بە ناوی (میمگە زەڕگ) کە هەم (بلاوێن) بووە واتە ئەو کەسەی کە لە ئازیەتی و چەمەر شێعری بە سۆز و کوڵ دەخوێنت و هەم لە سەرچووپی گرتنیشدا کارامە و شارەزا بووە، بۆیە هەر کاتێک بیانەوێت بە کەسێک بڵێن کە تۆش لە کارەکانی خۆتدا شارەزایت، ئەم پەندە دەڵێن.

[59] – فارس دەڵێت : سنگ بە در بستە میخورد.

لە گەردەنە چەپاو بکە بەڵام ئینسافتیش ببێت

واتە: هەرکاریکی خراپیش دەکەیت، با کەمێک ویژدانت هەبێت، کە نزیکە لە مانای ئەم پەندە : بەشی ئاشتی تیا بهێڵەوە.

بەو خاسی ئەڕایْ ئاێمْ لێوە بکە

bew xasî eȓâê aêmi lêwe bike

وەرە بۆ لێوە خاسی کەرەوە

واتە: هەرکەسێک پلە و پایەیکی هەیە و ئەشێ نە لەوە زۆرتر ببێتەوە نە کەمتر.

بەق لە باوان چەویْ کوور بق، بختێ کردنە داڵگْ قلاێ رێو [٦]

---

[٦٠] – ئەم پەندەش چیرۆکەکەی وایە:

دەڵێن دوو برا هەبوون کە یەکێکیان لێوە بوو و ئەوی دیکەیان کوڕە خاسە. ڕۆژێک برایْ لێوە بوو ئەچێتە شوانی لە گەڵ رانەوە بزنێک لە ران دوور دەبێتەوە و ئەچێتە نێو مەڕێک کابرا لە شوێنی ئەچێت دەبینێ خەزانەیەک لە مەڕەکە دا هەشار کراوە ئەویش بەشیکی لە گەڵ خۆی بۆ ماڵ دەباتەوە. برایْ ئاقڵ لێی دەپرسێت: ئەوەت لە کوێ هێناوە؟ ئەویش وەڵامی دەداتەوە. برایْ ئاقڵ دەچێت و زۆربەی خەزانەکە دێنێتە ماڵەوە. لە کاتی بەشکردندا دەچێتە ماڵی دراوسێیەکەیی و داوای (کاسە مەنە) دەکات. دراوسێ بیر دەکاتەوە کە ئەم دوو برایە لە زستاندا کاسەمەنیان بۆچی دەوێت؟ بۆیە بنی کاسەمەنەکە مۆم لێدەدات و ئەوسا دەیانداتێ. کاتی هێنانەوەێ کاسەمەن سکەیەک بە مۆمەوە دەلکێت و لەمەوە تێدەگات کە پارەیان پێ بەش کردووە و داوایْ هاو بەشییان لێدەکات. برایْ ئاقڵ داواکەی قەبووڵ دەکات بەڵام برایْ لێوە دەڵێت : ئەمە نابێت، با بێکوژین تاکوو کەس پێمان نەزانێت. برایْ ئاقڵیش بە ناچاری داواکەی قەبووڵ دەکات و دەیکوژن و دەیخەنە نێو چاڵاوێ ماڵەکە و سەری دادەپۆشن. ژنی دراوسێ کە دەزانێت مێردەکەی چووەتە ماڵی دوو برا، دێت و پرسیار دەکات، دەبینێت کەلوپەلی مێردەکەی خوێناوییە و لەوناوە کەوتووە. دەچێتە لایْ دادوەر و داوای داد دەکات. برایْ ئاقڵ سەری چاڵاوێ لا دەبات و جەنازەکە دەردێنیت و لە جیاتی ئەوە سەر و کەلەی بزنێک بە جێ دەهیلێت و جەنازەکە دەباتە نێو مەڕەکە. دادوەر دێت و پرسیار دەکات: جەنازە لە کوێیە؟ برایْ لێوە دەڵێت: لە بنی چاڵاوەکە دایە..برایْ ئاقڵیش حاشا دەکات کە جەنازەی تێدا بێت. کە سەری چاڵاوەکە هەڵدەنەوە دەبینن بزنێک تێدایە! برایْ لێوە دەڵێت: بردووتە شوێنی شوانی؟! لەمەوە دادوەر تێدەگات کە لاشەکە دەرهێنراوە و هەر دوو برا دەخەنە بەندیخانە.

beü le bawan çewê kûr bü, bixtê kirdine dal̃igi qil̃aê r̃êw

بۆك لە ماڵی باوان کوێر بوو، بختیانی دان قاڵاوەڕەشە کوێری کردووە

واتە: ئەو کارەیْ کە تا ئێستا نادروست بووە و هەموو باوەڕیان پێی بووە، کەچی ئێستا کە روون بووەتەوە هەڵەیە، تۆمەتەکەی دەدەنە پاڵ شتێکیتر.

بەو و بچوو، قورۆد نەچوو

bew û biçû, qwirwid neçû

ئەونە هاتوچوو بکە ڕێزت کەم نەبێت

واتە: ئەوەندە بێ و بڕۆ کە ڕێزت کەم نەبێتەوە.

بێکاری کارگایْ شەیْتانە

bêkarî kargaê şeŷtane

دەس بێگاری کارەگەی شەیتانە

واتە: بێکاری کاری شەیتانە، بە هەر شێوەیەک بووە خەریکی ئیشێک بە، با قازانجیشی تێدا نەبێت. هاو واتای ئەم پەندەیە: شەڕ لە بەتاڵی چاکترە.

بێگار بۆد بێکار نەۆد

bigar büd, bêkar neüd

بێگار بوویت نەك بێکار بوویت

واتە: چوون بێکاری کارەگەی شەیتانە بە هەر شێوەیەك بووە خەریکی ئیشێك بە. هەر چەندەکە قازانجی تیا نەبێت.

---

[61] – ڕێو : ڕەنگی بژ، ڕەنگی زەرد و سپیْ و سوور

بیلا بارم خالی بکەم، ئەوسا بۆش ئەنجیرە یا ئەنارە

bîla barim xalî bikem ewsa büş encîre ya enare

با من بارەکەم داێنەم ئەمجار بێژە ئەنجیرت پێە یان ئەنار

واتە: بە پەلە بڕیار مەدە، لە ناوەڕۆکی ڕووداوێک بە ئاگابە، ئەوسا بڕیاری بە سەردا بدە.

بێڵ و قوڵنگەد لە تێ شکیاس؟

bêľ û qwiľinĝed le tê şikyas

پامەرە و قوڵنگی تۆ تێا نەشکاوە

واتە: ئەو کەسانە کە بۆ دەسکەوتێك هیچ زەحمەتێکیان نەکیشاوە، لە جیاتی پێزانین و سپاس کردنەوە، تووڕەش دەبن.

بێهوودە خەرْد وە چەن؟

bêhûde xerid we çen

بێهۆدە کەرەکەت بە چەند؟

واتە: ئەو کەسانەی کە خۆیان لە قەرەی هەموو کارێك دەدەن و شارەزایشیان تێیدا نییە.

بێە لە وەێ[62] تا چنار بلەرزێ

bŷe le weŷ ta çinar bilerzê

سۆرانی : بۆکی لە گەڵ تۆمە، خەسوو گوێت لێ بێ

داری بەی لێ بدە تا داری چنار تێبگاتەوە

واتە: بە دەرگا بڵێ تاکوو دیوار ببیستێ، مەبەست لە دوو شتە کە پێچەوانەیان هەیە.

[62] - وەێ : ڤەی، ڤێ، داری بەی

پ

پا چییە پاجینگە

pa çîye pacînge

پێ گەیشتە جی پێ خۆی

واتە: ئەو کەسەی کە گەیشتە ئاواتی خۆی و کارەکەی گەیشتە ئاکام.

پادارەگە بگر بێ پاگە وەجاس

padarege bigir, bê page we cas

پێ دارت بگرە بێ پێ لە جاێ خۆی داماوە

واتە: لە نێوان ئەو کارەی کە پێویستی زۆرتری هەیە و ئەو کارەی کە ئەوەندە گرینگی نییە ، ئەوەی یەکەمیان هەڵبژێرە.

پاساکەر[63] وە لێ داێە

pasaker we lê daŷe

گوایە پاسای ئەناوەکەی کراوە

[63] - پاساکەر : وەستای ئەناو کار، وەستای سواغی دیوار

واتە: کەسێك کە لە کۆندا خراپە کار بووبێت و ئێستا بەو شێوەیە خراپە ناکات، بەڵام شوێنەواری خراپەکانی هێشتا بە تەواوی لە بیر خەڵکی نەچووبێتەوە، وەک چۆن سەربانێک کە گڵەکەی درزی بردبێت و دوای سواغدان بە باراناو ئەو درزە پڕ بوبێتەوە، بەڵام لە هاویناندا جارێکی دیکە ئەو درزە دەربکەوێتەوە.

پاس وە قنگْ خوەیٚ بکەیٚد

pas we qinĝi xweŷ bikeŷd

بە قوونی خۆی پاس بکا

واتە: بڕوات و کارەکانی خۆی چاک بکات، نەک ئامۆژگاری خەڵک بکات یان خۆی لە کاری خەڵکەوە هەڵقورتێنێت.

پاشیٚ لە پێشیٚ رەیٚ بویە

paşê le pêşê r̂eŷ büye

واتە: سەر لیٚ شێواوە

پاقازە قەومْ گییەڵاخەس

paqaze qewmi gîyeľaxes

گیای پاقازە خزمی گیڵاخەیە

واتە: دوو کەس یان دوو شت کە لە بنەڕەتەوە هەر لە یەك دەچن و جیاوازی لە نێوانیاندا نییە.

پایٚ چییەسە لیقاو باوگد؟

٦٤ – فارس دەڵێت : سگ زرد برادر شغال است.

paê çîyese lîqaw bawgid

پیَ ئەو داچقاوەسە گووی بابی تۆ؟

واتە: ئەو کەسانەی کە خۆیان دەدەنە پاڵ کاری کەسێکتر و لە رووی غەرەز و دوژمنی دەیشێونن.

پایَ مییە لەڕەو بوو، پایَ وەرەن قەوەو بوو

paê mîye leȓew bû, paê weren qeüwew bû

پیَ میش لاواز ئەبێتەوە و پیَ بەرەن قەڵەو

واتە: سەبارەت بە رۆژگار و کارەساتەکانی ژیان کە هەزار جۆرە، چەرخ هەیە ئەوەی کە تەمەنی زۆرترە، داکەوتووتریش دەبێت.

پووسێگ خاسە گ ماسیَ خاس بوو

pûsêg xase gi masê xas bû

پێستێك باشە کە ماستی باش بێت

واتە: هەر شتێك نرخ و بەهایەکی هەیە و دەشێت ئەو نرخ و بوهایە لە بەر چاو بگیرێت.

پۆل بێە شەێخ لە مەچت دەر بکە

pül bŷe şeŷx le meçit der bike

سۆرانی: پرە بدەیت، مەلا لە مزگەوت دەر دەکەیت

واتە: دەکرێت بە پارە و سامانی دونیا کێشەکان چرەسەر بکرێت.

پەڕوو شڕیَ بووم لە شوونە میلکان گا بجایَدەم، نە لیَوە بگام، نە شێت بگایَدەم ne lêwe bigam, ne şêt

, peȓû şiȓê bûm le şûne mîlkan ga bicaêdem bigaêdem

پەڕۆ کۆنەیەك بووم لە شوێنی میلکانان و مانگا بمکرۆژی، نە لێوە بیگەم نە شێت بمگات

واتە: هەر چەندەکە نەدار و دەسکورت بوویت و تم و دایم تووشی گرفتەکانی ژیان بوویت، بەڵام بۆ چارەسەر و دەرمانکردن لە گەڵ نائەهڵ و ناشارەزا لێدوان نەکەیت.

پەس و گورگ لە یەیٚ جوو ئاو خوەن

pes û gwirg le yeŷ cû aw xwen

واتە: لە کاتێکدا بە کار دێت کە دوو کەسی دژ بە یەک، بە یەکەوە بن. یان تەبا و بێکێشە ببینرێن. یا بە واتاییکی تر: هەموو گیاندارێك لە لای خوا لە یەك پلە وپایە دان و هەموو لە سەر یەک بنەچە و ڕەچەڵەکن.

پەڵپْ گۆج [٦] لە زمسان گریٚ

peľpi güc le zimsan girê

دەسپێچکی(داوای) برچ لە زستان ئەکا

واتە: بەهانەی ناجۆر و ناماقوڵی بۆ پێش خستنی کارەکان دەگرێت. یان مەبەست داواکاری نابەجیٚ و ناوەختە.

پەڵ خوەیان وە دەنگْ خوەیان

peľî xweŷan we denĝi xweŷan

بەردی خۆیان بە دەنگی خۆیان

واتە: تۆ خەریکی کاری خۆت بە و گوێت لە بێگانە نەبێت، خەمخۆری خۆت و خزمانی خۆت بە.

پەلەتیٚ وە ملەو بۆیە، خەو نەمەنیە

peletê we milew büye xew nemenŷe

---

٦٥ - گۆژ: گوێژ، گۆج، برچ.

پەلەتیٚ[66] لە مل باز بووە و خەو نەمایە

واتە: کارەکان ئاڵۆز بوون و پەشۆکاون، سەقامگیری نەماوە.

پەمیٚ کویەنە شییەو کەیٚد

pemê küyene şîyew keŷd

لووکە کۆنە حەلاجی دەکات

واتە: ئەو کەسانەی کە لە کەسێکی دیکە ئاگادارییان هەیە و ئەوە دەکەنە دەستمایە بۆ بەد ناو کردن.

پەنیٚ کِ وە ئەرزان لە دەس بیٚەیدەیٚ، وە گران سیٚنیدەیٚ

penê ki we erzan le des bŷeydeŷ, we giran sênîdeŷ

پەندێك کە بە ئەرزانی لە دەست بدەی بە گران دەیسێنی

واتە: سەبارەت بەو کەسانەیە کە رێز لە بەرهەمی تێکۆشانی پێشنیان ناگرن کە بە زەحمەت بە ئێمە گەیشتووە.

پیاێگ کِْ پیاوەتی داشتوو، لە پییەنی ئاسمان پییەنترە

pyaêg ki pyawetî daştû, le pîyenî asman pîyentire

پیاوێك کە پیاوەتیی هەبیٚ، لە پانایٚ ئاسمان پانترە

واتە: ئەگەر تۆ کاریکی گرنگ بکەیت و خاوەن کەسایەتی بوویت، ئەوا کەس ناتوانێت ئێنکاری لە کارامەیی کارەکەت بکات.

پیا نانیٚ بچووە کاروانسەرا

---

[66] – پەلەتیٚ: پەت، رەسەنێکە کە رەشماڵ پیٚ هەڵئەدەن. ئەگەر پەلەتیٚ داپچڕکێت، رەشماڵ ئەکەوێت.

خـوەیٚ بچـووە حەرەمسەرا

pya nanê biçuwe karwansera

xweŷ biçuwe heremsera

پیاو نانی بچێتە کاروانسەرا و خۆی بچێتە حەرەمسەرا

واتە: ئەگەر تۆ بەرژەوەندی خەڵکت لە بەر چاو بێت و بۆ قازانجی گەل هەوڵ بدەیت، ئەگەر هەڵەیەکیش بکەیت ئەوا ئەو هەڵەیە ئەوەندە لە بەر چاو نابێت.

پیا وە پلە

pya we pile

پیاو بە هەڵکەوتە

واتە: پیاو دەشێت لە گەڵ گرفتەکانی ژیان دەست وپەنجە نەرم کات. هاو واتای (بەرد بۆ مەردە)

پـیـران وە تـەویٚ

زمسان وە شەویٚ

pîran we tewê

zimsan we şewê

پیران بە تەوێك و زستان لە شەوێك

واتە: هەر شتێك تایبەتمەندی خۆیی هەیە، مرۆڤی بە ساڵاچوو بە هەوایەک نەخۆش دەکەون و زستانیش بە شەوێك سەخت و زەبری خۆی نیشان دەدات.

پێم زایٚ پێم خەنیٚ

pêm zaê, pêm xenê

لێم کەوتوو پێم دەکەنیٚ

واتە: ئەوەی کە لە خۆم بووە(کەوتووەتەوە) و ڕەگەزی خۆمە لە سەر خۆم ڕخنە دەگرێت و چۆن دەساوەی خۆمە ناتوانم وەڵامی دەمەوە.[67]

پـێڵا پـشـت پـا گـیـرە

دۆیەت وە پشت دا گیرە

pêl̰a piştî pa gîre

düyet we piştî da gîre

پێڵاو پشتی پا دەگریٚ کچیش پشتی دایك دەگریٚ

واتە: هەرکەسێك لە ژیانی خۆیدا پێڕەوی لە کەسێك دەکات، جا ئەگەر ئەو کەسە مرۆڤیکی باش بێت، ئەویش باش دەبێت. بە تایبەت کچ پێڕەوی لە دایکی خۆی دەکات. پەندێك تر دەڵێت:

داڵگ بۆن و دۆیەت بخواز تا نەکەفیە نەنگ و واز

پییەڵمان ها ئەو دەسْ جوو

pîyel̰man ha ew desi cû

پردی ئێمە لەو پەڕی ڕووبارە

واتە: کار لە کار ترازاوە و ناشێت کارێك بکەیت.

[67] – فارس دەڵێت : خودم کردم کە لعنت بر خودم باد

ت

تا پەڕنگە هەس، ئەڕا بەیدە ئاو؟

ta peȓnĝe hes, eȓa beyde aw

تا ڕێگای پەڕینەوە هەس بۆ خۆت لە ئاو بدەیت؟

واتە: تا ڕێگەی ئاسان و ماقوڵ و ئامرازی پێش خستنی کارەکە لە بەر دەستدایە، بۆ ڕێگەی دژوار هەڵبژێریت.

پەندێک تر دەڵێت :

گریەێگ ک وە دەس واز بوو ئەڕا وە دیان وازێ بکەی.

٨ تا تْ بڕەسیە میلکان، گا پاخسێ [٦] فرەس

ta ti biȓesye milkan, ga paxisê fires

تا ئەتۆ بگەیتە شوێنە میلکان، تەمەڵیش زۆرە

واتە: تا تۆ بە ئاکامی کارەکەت و بە مەرامی دڵی خۆت بگەیت، هەزاران کەس دەبینیت کە نەگەیشتوونەتە ئەو پلەیەی کە تۆ پێی گەیشتوویت. سەبارەت بەو کەسانە دەڵێن کە وابیر دەکەنەوە کە تەنیا ئەوانەن کە خەریکی کار و ئێش و خەباتن.

تا تۆ نەکەی بووڕێ [٦] بووڕێ

ئەویش نیەکەێ زووڕێ زووڕێ

ta to nekey bûȓê bûȓê

ewyş nyekeŷ zûȓêzûȓê

تا ئەتۆ وەرە وەرە نەکەی ئەویش زوورە زوور ناکەیت

---

[٦٨] - گاپاخسێ : ساپاوس، تەمەڵ.

[٦٩] - بووڕێ : وەرە، سا وەرە.

واتە: تاکوو خۆت بانگی نەکەیت، ئەویش نایەت کە مەبەست لە ئافرەتێکە کە خۆی مەبەستی بانگکردنی کەسێکی نەبێت، کەسێکە بە دووی ناکەوێت. بۆ مرۆڤی زانا یەك دەرفەت بەسە تاکوو هەوڵ بدات بۆ گەیشتن بە مەرامی خۆی. ٠ ٧

تا خان بڕازێ، لەشکەر ترازێ

ta xan biȓazê, leşker tirazê

تا خان خۆ تەیار دەکە، لەشکەری وی فەرار دەکە

واتە: هەر کارێك لە سەر ماوە و دەرفەتی خۆی، جارەك دەبینی پێویستە چەن کار پێکەوە ئەنجام بدەیت.

تا رەزایێ خودا نەود گڵایێ دار نیەڕزێ

ta ȓezaê xwida new, giȴaê dar nyeȓizê

تاکوو رەزامەندی خوا نەبێ بەرگی دار ناکەوی

واتە: ئیرادەی خوا سەرتر لە هەموو متمانایکە. ١ ٧

---

٧ – فارس دەڵێت: از تو به یک اشارت از ما به سر دویدن.

٧ –ئەم پەندەش چیرۆکەکەی وایە:

دەڵێن لە پێشوو پاشایەک هەبوو کە وەزیرەکەێ پیاویکی فێڵباز و سەفسەتەکەر بوو رۆژێک پاشا دەمرێت و کوڕکەی دەبێتە پاشا، دەبینێت وەزیر هەر کاتێک کە ناتوانێت لە گرفتێک بدوێت، دەڵێت: (تا رەزاێ خوای لە سەر نەبێت، ناکرێت) رۆژێک پاشا لێی دەپرسێت: مەبەستت چییە؟ دەڵێت: ئەمە وتاریکی حەکیمانەیە کە ناشێ دووپاتێ کەمەوە پاشا دەڵێت: تۆ چۆن بوویتە وەزیری بابم؟ وەزیر دەڵێت: لە رووێ زانست و ئەقڵەوە. پاشا دەڵێت: سێ پرسیارت لێدەکەم و یەک مانگ ماوەت دەدەم تاکوو وەڵامم بدەیتەوە: یەکم خوا چێ دەپۆشێت؟ دووهەم خۆا چێ دەخوات؟ سێهەم خۆا چی دەوێت؟ وەزیر بیر دەکاتەوە و دەچێت هەموو وڵات دەگەڕێت بەڵام وەڵامێ ئەم پرسیارانە بە دی ناکات و پەشێو و زویر دەگەڕێتەوە. لە ماڵەکەیدا کارەکەرێکی ژیر و وریای هەیە و کاتێک دەبینێت وەزیر بێتاقەتە، دەڵێت: قوربان چی بووە؟ وەزیر توورە دەبێت کە تۆ چی دەزانیت؟ کارەکەر تکا دەکات تا وەکوو وەزیر بۆی باس بکات،

تا رووی قەواڵە دا دەس، کەوڵ وپووسێ کەنین

ta ȓuwî qewaľe da des , kewľ û pûsê kenîn

تا رێوی بنچاخی دا بەستەوە پێستی کەندن

واتە: بێ پرسیار کردن سەبارەت بە بەرامەیەك خۆت مەدە سنگی ئەو کارە. ٢

تا زوور هەس قەواڵە بەتاڵە

ta zûr hes qewaľe betaľe

سۆرانی: زوور هات، قەباڵە بەتاڵە

واتە: ئەو کاتەی کە زوور جێگری یاسا ببێت، مافی رەوا بە کار نایەت.

وەزیر حەکایەتەکەی بۆێ دەگێڕێتەوە. کارەکەر دەڵێت: قوربان ئەوە ساکارە خوا چی‌یک ناپۆشێت، بەڵکو خوا عەیبی خەڵک دائەپۆشێت چونکە ستارالعیوبە و چی‌یک ناخوا جگە لە غەمی خەڵک. وەزیر بیر دەکاتەوە دەبینێت وەڵامەکان دروستن. دەڵێت: دەی چی دەوێت؟ کارەکەر دەڵێت: کە وەڵامی ئەو دوو پرسیارەت دامەوە، دوایی ئەویشت پێ دەڵێم. وەزیر پێش دوو رۆژ بە سەر وادەی دیاریکراویدا دەچێتە لای پاشا. پاشا دەڵێت: دوو رۆژت ماوە! وەزیر دەڵێت: من وەڵامی ئەوانەم دەزانی، بەڵام بەم بۆنەوە چوومە سەیران و ئێستە هاتوومەتەوە. پاشا دەڵێت: دەی خوا چی دەپۆشێت؟ وەزیر دەڵێت: جل ناپۆشێت جگە لە عەیبی خەڵک پاشا دەڵێت: چی دەخوات؟ وەزیر دەڵێت: هیچ ناخوات جگە لە غەمی خەڵک. پاشا دەڵێت؟ چی دەوێت؟ وەزیر دەڵێت: دووایی ئەمەیانت پێدەڵێم. پاشا دەڵێت: ئەمە نابێت، دیارە کە کەسێک وەڵامی پرسیارەکانی پێشوی پێ وەتویەتەوە. من ئەو کەسەم دەوێت، وەزیر بە ناچاری دەچێتە ژێر قسەی پاشا و کارەکەرەکەی دێنێیە بەر دەم پاشا. پاشاش کەلوپەلی وەزارەت لە وەزیر دەستێنێت و بە کارەکەرەکەی دەدات و دەڵێت: لە ئەمڕۆا ئەتۆ وەزیری و وەزیر کارەکەری تۆ. لەم کاتەدا وەزیری لە سەر کار لابراو دەڵێت: دەفەرمو ئێستا پێمان بڵێ: خوا چی دەوێت؟ وەزیری نوێ دەڵێت :

تا رەزاێ خودا نەو گڵاێ دار نییەڕزێ.

٧ – چیرۆکیئەم پەندە وایە :

دەڵێن رۆژێک شێر بڕیار دەدات هەرچی حوشترە بۆ کرێکاری کۆ بکاتەوە رێوی کە ئەوە دەبیستێت کۆچ دەکاتە جێگەیەکی دیکە؟! لێی دەپرسن: تۆ بۆچی دەڕۆێت؟ دەڵێت: تا بیسەڵمێنم کە حوشتر نیم، لە ئەنجامی کرێکاری پێستم لە سەر دادەکەوێت.

تا دەس نەوەێدە ژێڕْ بەخەڵا زووان نییەگرێ

ta des neweŷde jêri bexeĺa zuwan nîyegirê

تا دەست نەکەیتە ژێر باخەڵ، زووانی باز نابێت

واتە:بۆ ئەوی کارەکەت رێك کەوێت، دەشێت بەرتیل بدەیت. ئاماژە بە رێ و رەسمی رێشوە دان و ...

تا دۆیەتە نەکەێ بووریێ بووریێ

کوڕیش نیەکەێ زووریێ زووری

ta düyete nekeŷ bûrê bûrê

kwiřîş nyekeŷ zûrê zûrê

تا کچەکە وەرە وەرە نەکا کوڕەکەش زوورە زوور ناکا

بنواڕە: (تا تۆ نەکەی بووریێ بووریێ – ئەویش نیەکەێ زووریێ زووریێ)

تاس وەت بشکیەم نە بزرنگیەم

tas wet bişkyem ne bizirnĝyem

شەبەکی : تاس بماڕیۆ، نەزرنگیۆ

تاس[73] وەتی بشکم نەك بزرنگم

واتە: ئەو کەسە کەسە کە بە خاوەن کەسایەتییەوە بمرێت نەک بە بەدناوی.

تا شووخی و هەنەکە[74]

---

[73] - تاس : قوژقانێ، زەرف، دێکۆڵک.

[74] - هەنەک : گەمە و گاڵە

دالْکه له باوك شێرەکه[٧٥]

ta şûxî û heneke

dalke le bawk şêreke

تا گەمە و گالْەیە - دایك لە باوك زالْە

واتە: لە رووی رووخسارەوە مەبینە! چونکە راستی شتێکی دیکەیە.

تا عاقڵ رێ رێ کرد، شێت پەڕیەو

ta àqil rê rê kird, şêt perŷew

واتە: ئەو کەسانەی کە راڕاییان هەیە و دەکەونە دوای کەسانی دیکەوە.

تا کلگ کەێدە لۆتەو وڵات گرێدە وەر

ta kilig keŷde lütew wilat girêde wer

تا ئەنگۆست بە لووتەوە دەکەیت لە دۆنیا بەربڵاو دەبێت

واتە: ئەو کەسانە دەگرێتەوە کە هەواڵێک لەوەندەی خۆی زیاتر گەورە دەکەنەوە و زوو بە زوو بڵاوی دەکەنەوە.

تا کەنێ[٧٦] نەڕمێ کەناوێ[٧٧] پڕەو نیەود

ta kenê nerîmê kenawê pirêw nyewd

واتە: تا کوو قوربانی نەدەیت، دەستکەوتت نابێت. یان هەر چییەک کە هەوڵ و ماندوو بوونی بۆنەدەیت، پێی ناگەیت. ژیان بۆخۆی هەڵسوکەوتی زۆرە و ئەمەش بەشێگ لە ژیانە.

---

٧٥ - شێرەکە : فێر بوو، فیکارە، زاڵ بوون و فێر بوونی شتێک. شێرەکە بە مانای شێری بچووک دێت.

٧٦ - کەن : کەند، ئەو شوێنەی کە لە دەورووبەرەکەی بەرزترە.

٧٧ - کەناو : کەندڕ، ئەو شوێنە کە ئاو لە (کەند)ی دەبڕێت.

تا گـەر دریم چـشت ومشت

هەرڎگ برایم، پشت وەپشت

ئەگەر نەودن چشت ومشت

دەمـەگـڕە و مـڕ و مـشـت

tager dirîm çişt û mişt

her dig biraym, pişt we pişt

eger newdin çişt û mişt

demegiře û miř û mişt

تا پوڵ و پارەمان هەس برای یەکین ئەگەر چی‌یکمان نەبێت مڕ و مشت و دژمنایەتیە

واتە: ئەو کەسانە دەگرێتەوە کە بۆ قازانجی خۆیان پێکەوە دۆستن. ٨

تا گەشتەڵە ٩ گەشتێ کرد ٧

خفتوو هەڵسا ماڵێ کرد

ta geşteľe geştê kird

xiftû heľisa maľê kird

واتە: مەبەست لەوەیە کە پیاو ئەگەر دەست بەتاڵ بێت خراپە، بەڵام ژن ئەگەر تەمەڵ بێت، زۆر خراپ‌تر، دوای ئەوە ژن ئەگەر غیرەت بکات بەجارێك ئەتوانێت چالاك و زرنگ ببێت.

تـا نـاز هـەس بـناز

---

٧ - فارس دەڵێت: قربان بند کیفتم تا پول داری رفیقتم

٧٩ - گەشتەڵ : گەزاڵ، چەتاڵ، وڵگەرد.

تا جەور هەس بساز

ta naz hes binaz

ta cewr hes bisaz

واتە: نان بە نرخی ڕۆژ بخۆ، ئەگەر بارودۆخەکە خۆشبوو، تۆش لە خۆشی دایت، ئەگەریش بارودۆخەکە خراپ بوو، بەرخوەدانی بۆ بکە.

تانجی وەختْ شکار گۆویٚ تیەیٚ

tancî wexti şikar güwê tyeŷ

شەبەکی : تاژی وەختی راوی، گیش مەیۆ

تانجی کاتیٚ راو گوویٚ دیٚت

واتە: ئەو کەسانە دەگریٚتەوە کە پیٚویستە لە کاتی خۆیاندا کاریٚک بکەن، بەڵام بەهانەیەک بۆ نەکردنی دەهیٚننەوە.

تانجی وە زوور بووەیدەیٚ شکار، رییەیٚدە دار و بنجگا

tancî we zûr buweîdeŷ şikar, rîyeŷde dar û binciga

تانجی بە زوور ببەیتە راو، گوو دەکاتە دار و دەوەنەوە

واتە: هیچ کاریٚك بە زوور ناکریٚت، با لە سرۆشتی هەر بوونەوەریٚکیشدا بیٚت.

تاوسان باوگْ گیٚاس

tawsan bawgi gêas

شەبەکی : تەوستان بابۆ فەقیرا

هاویٚن باوکی گەدایە

واتە: لە هاویندا چونکە خواردەمەنی زۆرە و کەشوهەواش گەرمە، دەتوانیت لە دەرەوەی ماڵیش بخەویت.

ت بزان چەنێ خاك وە سەرینم

هێمان وە تەمائ مەیلْ شیرینم

ti bizan çenê xak we serînim

hêman we temaê meyli şîrînim

بزانە من چەنێ خاك بە سەرینم   هێشتا بە تەمای مەیلی شیرینم

واتە: ئەوکەسانەی کە خەیاڵی خاویان هەیە، لە راستییەکانی ژیان خافڵ و بێخەبەرن.

تْ چەنێ بێ ئەنواید

پەڕوو لە گیوەکەر توواید

ti çenê bê enwayd

perû le gîweker tuwayd

ئەتۆ چەن بێئەوڵەتی کە پەڕۆ کۆنە لە گیوەکەرت دەتەوێت

واتە: ئەوکەسانەی کە چاوەڕوانی یارمەتی کەسێکن کە خۆی یارمەتیی پێویستە.

تْ خوەشدە و بەلەكْ دێرە[٨٠]

ti xweşide û beleki dêre

ژیانی تۆ خۆشە و مێکووکی دێرە

واتە: ئەوکەسانەی کە زۆر بێ ئاوەز و بێ خەیاڵن و بیر لە داهاتوو ناکەنەوە.

---

[٨٠] - دێرە: بەشێکە لە شارۆچکەی گیەلانی رۆژئاوا کە کەش وهەوای گەرم وفێنکی هەیە وگیای مێکووک تێیا هەر کات شین دەبێت.

تْ خوەشدەو گایل چەمچەماڵ[81]

ti xweşide û gayli çemçemaľ

ئەتۆ پێت خۆشە و گای چەمچەماڵ

واتە: زۆر بێ خەیاڵی و بیر داهاتوو ناکەیتەوە. (وەك پەندی سەرو) چەمچەماڵ بەشێکە لە شاری (سەحنە) کە ئاو هەوای خۆشێ هەیە وگیای زۆری تێدا شین دەبێ بۆ خوراکی مانگا و...

ترازو خەێر وشەڕ

tirazü xeŷr û şer̂

وەکوو تەرازۆی خێر و شەڕ

واتە: ئەو کەسانەی کە لە بڵاو کردنەوەی شەڕدا، دەستێکی باڵایان هەیە و ئەوانە بوونەتە هۆی داگیرسانی شەڕ، ئەگەر قازانجیان تیا بێت شەڕێگ پێک دێت و ئەگەر نە ئاگری شەڕ دەکۆژێتەوە.

ترپێ کەنی شەلەمێ نا شوونێ

tirpê kenî şelemê na şûnê

ترپێکی کەند و شەلقەمێك لە شوێنێدا چاند

واتە: کاریکی ئەوتوو و لە بەرچاوی نەکردووە.

تڕ وە شەواڵەو نیەوسێ

tir̂ we şewaľew nyewsê

تڕ دانەوە بە پانتۆڵەوە نامینێت

[81] - چەمچەماڵ : بەشێکە لە شارۆچکەی سەحنە کە ئاو و هەوای خۆشی هەیە و گیای زۆری تێدا شین دەبێت.

واتە: ئەگەر کار لە کار بترازێت، هیچ ناتوانیت بکەیت.

تڕ وە قنگەو نییەوسێ

tir̂ we qinĝew nîyewsê

واتە: بنواڕە پەندی سەرو

تْ سەڕە کردی، شۆتۆر لووقْ م مەنیە

ti ser̂ê kirdî, şotor lûqi mi menŷe

ئە تۆ سەڕاندی، وشترلۆقەی من ماوە

واتە : هەر کارێك ئاکامیکی هەیە کە ئەشێ لەوە بیر بکەیتەوە [2]

تْ فــووڵا و مْ فــووڵا

جیمان نیەودە ژێرْ یەێ کووڵا

ti fûl̂a û mi fûl̂a

cîman nyewde jêri yeŷ kûl̂a

[82] – دەڵێن خێڵیکی کۆچەر بار و بنەی خۆیان دەخەنە سەر کەر و حوشترێک و دەڕۆن. لە رێگا کەر فێڵێک دەکات وباری خۆی دەڕمێنێت، کۆچەرەکانیش بارەکەی هەڵدەگرن و دەیخەنە سەر پشتی حوشترەکە. دوای ماوەیەک حوشتریش بارەکەی خۆی دەخاتە سەر زەوی. لە ئەنجامدا سەرەک عەشیرەتی خێڵ هەر دووکیان بەر دەدات و بەرەلایان دەکات. کەر و حوشتر پاییز و زستان بە خۆشی دەبنە سەر. دەمەو بەهار کاتێک کاروانەکە لەم دەڤەرە سەفەر دەکەن، کەر بە حوشتر دەڵێت: من زەڕەم دێت، حوشتریش دەڵێت: واز بێنە با ئێمە نەبینن. بەڵام کەر قبوڵ ناکات و زەڕەزەڕ دەستپێدەکات و کاروانچی دەیانگرێت و بار و بنە دەخاتە سەریان. ماوەیەکی پێدەچێت کەر سەر لە نوو باری خۆی دەخاتە سەر زەوی. کاروانچی کەرەکە بە بار و بنەوە دەخەنە سەر حوشترەکە. هێشتا زۆری پێنەچووە کە حوشتر تەکانێک دەدا و کەر بە بار و بنەوە دەکەوێت، قاچی دەشکێت و هاوار دەکات: هۆ کاکە قاچمی شکاند! حوشتریش دەڵێت: ت سەڕە کردی، شۆتۆر لووقْ م مەنێە.

ئە تۆ پۆڵا ئەمن پۆڵا		جیمان ناوی لە ژێر یەك کۆڵا

واتە: مەبەست نەساز بوونی دوو شتی دژ بە یەکە کە لەهەمان کاتیشدا هەر دوو لە سەر یەك رەگەز و رەچەڵەکن.

تف لە رق تێشە کەنێدن ریشە

tif le r̂ü têşe kenêdin r̂îşe

تف لە تێشە هەڵکەنێ ریشە

واتە: راستی هەمیشە دژوارە و ئەبێ بەرخوەدانی بۆ بکەیت.

تفەنگ شکیا وغۆڵامی بەتاڵ

tifenĝ şkya û x�oľamî betaľ

تفەنگ داشکا و غۆڵامی بەتاڵ بوو

واتە: دەستی زوورداری و چەکمەبووری کورت بوو و بەڵێنمان دا کە ناکۆکی نەبێت.

تفێ کْ کەیدەێ زەو مەلسەوەێ

tifê ki keydeŷ zeü, meliseweŷ

ئەو تفە ئەخیتە زەوی مەیلسەوە

واتە: ئەگەر قەوڵێکت بە کەسێك دا کە قازانجی خۆتیش تێدا نییە، عەمەڵی پێ بکە و وای بگەیەنە کە پیاوێکی بە ئەمەگی.

تفێ کْ کەیدەێ هەوا دەێدە ناو دەمْ چاو خوەد

tifê ki keydeŷ hewa, deŷde naw demi çawi xwed

تفی سەر بەرە ژوور، وە نێو چاو دەکەوێتەوە

واتە: هەرکارێك بکەیت، لە پێشەوە خۆت دەگرێتەوە.

تْ کوڕ مێز وە ماڵ کەر نیید

ti kwiȓi mêz we maľker nîyd

ئەتۆ کوڕی گمێز لە ماڵ کەر نییت

واتە: تۆ ئەوەنە بێ زاتیت کە تەنانەت ناتوانیت ماڵی خۆتیش‌دا میز بکەیت. پەندەکە لە بەرامبەرکەسی ترسنۆک بە کار دێت.

تْ کوو مەزڵ کوو

ti kû meziľ kû

ئەتۆ لە کوێ مەنزڵ(مەقسوود) لە کوێ

واتە: زۆری ماوە بە مەرامی خۆت بگەیت.

تڵ بۆد وکوڵ بۆد و لە دەرْ ماڵ خان گەورا بۆد

tiľ büd û kwiľ büd û le deri maľ xan gewra büd

تڵ[83] ببووی و کۆرتە باڵا ببوویت و لە دەرێ ماڵی خان گەورە ببوویت

واتە: مەبەست لە کەسانی زمان لووس و ماستاوچییە.

تڵ سییە ئەگەر دەمد وە ئاردەو نییە، چڵنگْ چانگْ چووەدە؟

tiľi sîye eger demid we ardew nîye, çiľnĝi çanĝi çuwede

تڵی سییە ئەگەر دەمی تۆ بە ئاردەوە نییە ئەی دی ئەو ناز و نوزە بۆ چییە؟

---

[83] - تڵ : تولە، تولّە، نەژادی جۆرە سەگێکی کورتەباڵایە

واتە: ئەو کەسانەی کە لە عەمەڵدا کارێکیان کردووە و بە باشی روونە کە کاری ئەوانە بەڵام خۆیان ئەدەنە چەقەڵمێشی و ئینکار دەکەن

تْ مانگایێ نیید گوور بمژێەد

ti manĝaê nîyd gûr bimijiŷed

ئەتۆ مانگایەك نییت کە گوور تۆ بمژێ

واتە: ئەو کەسانەی کە لە کردەوەدا کارێکیان کردووە و بە باشی ئەوە دیارە کە کاری ئەوانە، بەڵام ئینکاری لێدەکەن.

تْ مەجمنەیێ، باوەلێن جمنێدەیێ

ti meciminey̌, bawelên ciminêdey̌

ئەتۆ مەیجمنە، باوەلێن[٨٤] دەیجمنێت

واتە: ئەو کارەی کە رووداناوەی سەدی لە سەدە، وەك رۆژ و شەو کە لە دوایی یەك دێن.

تْ نەۆشە پێم باوگْ سەگد

تـا خـراو نێەمە باوگْ بەگد

ti neüşe pêm bawgi segid

ta xiraw nŷeme bawgi begid

شەبەکی : بابۆی گەوانم (گاوان) ناچە، بابۆی ئاغەت نماچی

تۆ پێم مەڵێ باوکی سەگت   تا جۆێن نەدەمە باوکی بەگت

واتە: ئەگەر تۆ ریزی خەڵکان نەگریت، ئەوانیش هەر وەك تۆ دەبن بۆت. ٥

[٨٤] - باوەلێن: ناویکی خەیاڵیە بە مانایێ ئەو بایەیێ کە شتێ بشەکینێتەوە.

تْ نەوْشە پێم کووری، خوەم زانم تانەێگ ها لە چەوم

ti neüşe pêm kûrî, xwem zanim taneŷg ha le çewim

شەبەکی : کۆر هیش مەزانۆ کۆرا، حەوجە تانەتی نەوا

تۆ پێم مەڵێ کوێریت، خۆم دەزانم کە پەڵەیەک (لکێك) بە چاومەوەیە

واتە: ئەو کەسانەی دەگرێتەوە کە هەموو پێ دەزانن کە گرفتیکی لە کاریدا هەیە.

تڵافەتی قووره لە سەرْ کووره دراریٚ [٦] [٧] [٨] [٨]

tiľafetî qûre le seri qûre dirarê

تەڵافی قووره سەر کووره ئەکاتەوە

واتە: تاوانی هەرکەس بە پای خۆیە و ناشێ ئەم و ئی تاوانبار بکەیت. [٨]

تووا‌س چڵمێ بسڕێ، چەوێ دراورد

tuwas çiľmê bisiȓê, çewê dirawrd

شەبەکی : ئەما چەمش بڕەژۆ، کۆرش کەرد

سۆرانی : بە کەر ناوێرێت، بە کورتان شێره

ئەتویست چڵمی بسڕیتەوە چاوی کوێر کرد

واتە: پێ خۆش بوو کاریکی باش بکاتەوە کاریکی خەراپ لێ ترازا. [٩]

---

[٨] - فارس دەڵێت : جواب سلام علیک است.

[٨٦] - قووره: ١) بەرسیلەی تری ٢) چەتوون، رێڵاس، لەیلاج، لێرەدا مانای دووهەم مەبەستە.

[٨٧] - کووره: دژی قووره، بێدەسەڵات و کوێر، نامۆ، زوێر.

[٨٨] - فارس دەڵێت: مار گناه می‌کند، مار مولک پاسخگوست.

تووایێ دەلاکی وە بانْ سەرْکەچەڵ منەو یایێ بگرێ

tuwaê delakî we bani seri keçeľi minew yaê bigirê

دەتەوێت لە سەر قژی من خۆت فێری سەرتاشین بکەیت

واتە: ئەو کەسانەی کە هێشتا تەجرۆبەی هیچ کاریکیان نییە، دەیانەوێت خۆیان کارامە و لێهاتو نیشان بدەن.

تووكْ ترِ گرێدەو

tûki tiř girêdew

پێستی ترِ ئەگریتەوە

واتە: ئەو کەسانەی کە قسەی بێهۆ دەکەن و زۆریش لە سەری سوورن.

تۆل بڕ برایێ سەوەتە چنە [٠] [٩]

tülbiř biraê sewete çine

واتە: دوو کەس کە کارێك دەکەن و هەر دوو لە سەر یەك ڕێبازن، ڕەنگە کاریگەریی یەکێکیان دەنگدانەوەی زۆریکی نەبێت. [١] [٩]

تۆل تا تۆلە چەمێد

tül ta tüle çemêd

شوول بە تەڕی دەچەمێتەوە

---

[٨] - فارس دەڵێی: خواست ابرویش را درست کند، چشمش را کور کرد.

[٩٠] - تؤل : شوول، تول، لاسکی باریک و نەرمی دار و درەخت.

[٩] - فارس دەڵێت: سگ زرد برادر شغال است.

واتە: هەموو شتێك سات و كاتی خۆی هەیە، پەندەكەش فرەتر لە پەروەردە كردنی منداڵدا بە كار دێت. ئەگەر دەتەوێت منداڵەكەت پەروەردە بكەیت تا ئەو سەردەمە كە منداڵە دەتوانیت، كە گەورە بوو ناتوانی ڕێنوێنی بكەیت.

تـۆ هـا بـكـە م هـۆ كـەم

تۆ ژن تیەری م شۆ كەم

to ha bike mi hü kem

to jin tyerî mi şü kem

تو ها بكە م هوو دەكەم　　　　تۆ ژن بیرە م شۆ دەكەم

یان : ت فووڵا و م فووڵا　　　　جیمان نیەودە ژێڕ یەێ كووڵا

واتە: تۆ هەر كارێك بكەیت من دژی ئەو كارەم.

تْ وەێ قنگەو ئی قنگرە نییەكەنی

ti weŷ qinĝew î qinĝre nîyekenî

تۆ بەم پاشڵەوە ئە قنگرە (كەنگر)ەت بۆ هەڵناكەنرێت

واتە: ئەو كەسانەی دەگرێتەوە كە بۆ پێش خستنی كارێك خۆیان ئامادە دەكەن و لە وتاردا هەموو كارێك دەكەن بەڵام لە عەمەڵدا وا نیشان نادەن.

تەشْ[٩٢] خوەێ وە پێ سایْد

teşi xweŷ we pê saêd

تەشی خۆی پێ دەساید و دەڕسێت

---

[٩٢] - تەش : تەشی

واتە: ئەوکەسانەی کە بۆ قازانجی خۆیان سوود لە کەسانی دیکە وەردەگرن، بەڵام بە ناویکی دیکەوە.

تەشی نییە بڕەسم، تەون کەم

teşî nîye bi r̂esim, tewn kem

تەشی نییە موی پیێ بڕەسم، تەون دەکەم ٣ ٩

واتە: ئەوکەسە، پێویستی بەکەسێکی تایبەتی نییە.

تەمۆرە لە پیری یاد بگری، مەگەر لە قەور بژەنی

temüre le pîrî yad bigirî, meger le qewr bijenî

تەنبورە لە پیری دا فێرێ ببوی لە قەبر ئەشێ بژەنی

واتە:هەرکارێك دەشێت لە کات و ماوەێ خۆیدا فێری بیت و بە ئەنجامی بگەیەنیت.

تەنكْ فرە گر

teniki fire gir

ئەو تەنکەی کە زۆر دەگرێتە خۆی

واتە: ئەوکەسانەی کە زۆر فێڵبازن.

تەنکە نەزای، مەنکە ناورد

tenike nezay, menike nawird

تەنکە نەزایی و مەنکە نەهێنا ٤ ٥ ٩ ٩

---

٩٣ - تەون : داری مافۆرە و قالی

٩٤ - تەنکە: جووان و زەریف، تەنکلە، کچی لاو.

واتە: رووداویکی سەیر روو نەداوە. لە زاراوەی کرماشان هەندێك پاشگر و پێشگر هەیە کە بە تەنی تەنها هیچ مانائیکی نییە تەنیا بۆ رێك کردنی وتارە وەکوو: پۆل ومۆل، نان و مان ، کورد و مرد، تەنکە و مەنکە.

تەنگ و چاکڵ [٦] یەکەو گرت [٩]

tenĝ û çakiĩ yekew girt

تەنگ و چاکڵە پێکەو یەك گرتن

واتە: دوو گرفت و دەردە سەر پێکەو بۆم رەخساوە.

تەماشاچی پاڵەوانە

temaşaçî paĩewane

تەماشاچی پەهڵەوانە

واتە: ئەوەی خۆی لە ناو کارێکدا نەبێت، بەلایەوە ئاسانە.

تەور دۆ خوەیۜ نیەتاشێ

tewr dü xweŷ nyetaşê

تەور (تەوەر) دەستەیۜ خۆی ناتاشێت

واتە: ئەو کەسەی کە کاری هەمووان رێك دەخات بەڵام لە کاری خۆیدا داماوە. یان بە شێوەیەکی دیکە ئەو کەسەی دەگرێتەوە کە بۆ سەربەرزی خۆی خراپەکانی خزموکار هەشار دەکاتەوە.

---

[٩٥] - مەنکە : پاشگرێکە بێ مانا وەک نان و مان، ئاو و ماو.

[٩٦] - چاکڵ : چێوی چڵە، دۆگە، چڵەم، دوولکە، دارێکە لە شێوەی Y کە لە سەر گوریسەوە دەبەسترێت و لە کاتی بارکردن و قایمکردنی باردا بە کار دێت بۆ گرێدان و توند کردنی گوریسەکە.

تیر خەیێد کەمان شارێدەو

tîr xeŷd, keman şarêdew

تیر دەخات و کەوان هەشار دەکات

واتە: ئەو کەسەی کە کارێك دەکات یان قسەیەك دەکات و تاوانەکەی ناگرێتە ئەستۆ.

تیر وتیەت [٩٧]

tîr û tyet

تیر وتڵاشە بەرد

واتە: دوو کەس کە لە دوو رەگەزی دژ بە یەکن و هاوبەشییان نییە.

تیکە نانێ لە ماڵ خان هات

تـۆتـگـێ لـە شـوونـێ هـات

tike nanê le mal̆i xan hat

tütigê le şûnê hat

تیکە نانێک لە ماڵی خانەو هاتە دەر بەچکە سەگێك لە شوێنێ بوو

واتە: جارێک چاکەی لە گەڵدا کردم، چونکە نیەتی باش نەبوو، کەڵکم لێوەرنەگرت. یان بە مەبەستێکی دیکەوە: لە ئەوەوە یەکجار خێرێکی گەیشتە من(کە ئەویش پیاویکی خێرۆمەن نییە) دەردی سەریکیش پێوە گەیشتە من. یان هاوڕێ بوونی کەسێك بە تەمای ئەوەی کە بەشێکی پێ بدەن.

تیکەێ نان و پیاڵەێ چای

سـقـان ئـازائی و پـاتشای

tikeŷ nan û pyal̆eŷ çay

[٩٧] - تیەت : گاشە بەرد، گابەرد، بەردی گەورە.

siqan azayî û patişay

واتە: قەناعەت و تەندروستی لە هەموو نیعمەتێك باشتر و سەروترە.

چ

چارەیٚ خەو، خەفتنە

چارەیٚ ریٚ رەفتەنە

çareŷ xew xeftine

çareŷ r̂ê r̂eftene

چارەی خەو، خوەتنە - چارەی ڕێ، ڕۆیشتنە

واتە: هەر گرفتێك شێوە دەرمانیکی هەیە کە دەشێت لە کاتی خۆی جێبەجی بکرێت.

چاکڵە و فیکان زانێ [٨] [٩]

کار و فەرمان نییەزانێ

çakiľe û fîkan zanê

kar û ferman nîyezanê

قرتی بازی دەزانێت، کار و فەرمان نازانێت

واتە: ئەو کارە کە پێویستە، ئەگەر لێشی بزانێت، نایکات.

چْ بارەگە بووەیدە لایْ خەرەگە، چْ خەرەگە باریدە پایْ بارەگە

çi barege buweyde laê xerege, çixerege buweyde paê barege

چ ئەو بارە بنێریتە لایْ کەرەکە چ کەرەکە بێنیتە لایْ بارەکە

واتە: بە هەرحاڵ دەشێت کارێك بکەیت. [٩] [٩]

چْ پێا بخوە، چْ پێا بووڵا

çi pêa bixwe, çi pêa bûľa

---

[٩٨] - چاکڵە و فیکان : سۆکایەتی، قرتی بازی، جلْفڕی.

[٩] - فارس دەڵێت: چە خواجە علی چە علی خواجە.

چ پێوە بیخوە چ پێوە بووڵا

بنواڕە پەندی سەرو

چْ تەونێ چْ تەونگێ

çi tewnê, çi tewniĝê

چ تەونی [100] گەورە چ تەونی بچووك

واتە: هەر کارێک کە بڕیارەئەنجامی بدەیت، چ گەورە بێت چ بچووك دەبێت بە باشی بیری لێبکەیتەوە.

چرائ فەقیر مانگە شەوە

çiraê feqîr manĝe şewe

واتە فەقیریش بە قەد خۆی سوود وەردەگرێت.

چرائ ناکەسان تا وە رووژ گڕیا

کۆیەنە وجاخان شوونێان بڕیا

çiraê nakesan ta we rûj girŷa

küyene wicaxan şûnêan birŷa

چرائ ناکەس تا وە بەیان سوزیا، کۆنە ئۆجاخان شوێنیان نەما

واتە: ئەو کەسانەی کە خاوەن کەسایەتی نیین و گەورەی ماڵ نیین، بە هوێ رووداوێکەوە ناویان دەکەوێتە سەر زاری گەلان و پێشینان لە بیر دەبەنەوە.

چ رووژێ وەفر بوو، ئەو رووژە زمسانە

---

[100] – تەون : داری مافۆرە و قالی و گلێم.

çi ȓûjê wefir bû, ew ȓûjê zimsane

چ رۆژێك بەفر دەبارێت، ئەو رۆژە، رۆژی زستانییە

واتە : هەر بابەتێك تایبەتمەندی خۆی هەیە.

چشتێ ك لە ماڵ میر فرەس، نان و پیازە

çiştê ki le maĺî mîr fires, nan û pyaze

چشتێك کە لە ماڵی پیاو زۆرە، نان و پیوازە

واتە: شتیکی سەیر و سەمەر نییە و هەمووان دەتوانن بە دەستی بهێنن.

چڵە[١٠١] وە حەڵقێا نیەڕەسێ

çiĺe we h�eĺqêa nyeȓesê

چووی چڵە ناگەیتە حەڵقی ئەو

واتە: ئاماژە بەوە کە داد و بێداد و هاواری بە کەس ناگات.

چمان ئیسا گرتەسەێ، مووسا ئاخانیەسەێ[١٠٢]

çiman îsa girteseŷ, mûsa axanŷeseŷ

بگرە عیسا ئەوی گرتووە و مووسا لە حەڵقی دەکات

واتە: ئەو کەسەی دەگرێتەوە کە کەسانی دیکە پاڵپشتی بوون، بە بێ ئەوەی زەحمەتێکی کێشابێت، بە پلە و پایەیەک گەیشتووە.

---

١٠١ -چوو چڵە: چێویکی ئەستوور و درێژە کە لە دوو سەری رەشکە دایدەنێن بۆ ئەوەی کە رەشکە زیاتر کا لە خۆی بگرێت.

١٠٢ - ئاخانن : تێسپاندن، پڕاوپڕ کردن، ئاخنین.

چمان پییە کەیدە چراخێ

çiman pîye keyde çiraxê

بگرە پێو لە چرای ئەودا دەکەیت

واتە: هەرکارێك بکەیت(چ باش چ خراپ) بە بەرژەوەندیی و قازانجی ئەو تەواو دەبێت.

چمان ڕەنگێ لە ناو ئاو چای دیە

çiman r̂engê le naw aw çay dye

بگرە رەنگی ئەو لە نێو چایدا دیوە

واتە: ئەوکەسانەی کە هۆی ناکامی خۆیان دەخەنە ئەستۆی کەسانی دیکە کە نیشانەی دوژمنی و دژایەتییە.

چمان کوچگ وە قیڕەێ قوڕواق خەێ

çiman kwiçig we qîr̂eŷ qur̂waq xeŷ

بگرە بەرد بە دەنگی قوڕواك دەخەیت

واتە: ئەوکەسانەی کە دەیانەوێت بە زوور و هەڕەشە کردن، بیسەڵمێنن کە قسەیان ڕەوایە و هەرکارێك دەیکەن، خراپی زۆرتری لێدەبێتەوە.

چمان لە بان قالی لەوەڕیاس

çiman le bani qalî lewer̂yas

بگرە لە بانی مافوورە لەوەڕکردووە

واتە: زۆر لاوازە، لەڕ و بێتوانایە

چمان ماینێ لە خەرْ شا ئاوسە

çiman maynê le xeri şa awise

بگرە ماینی ئەو لە کەری شا ئاوس بووە

واتە: شانازی بە کارێکەوە دەکات کە بایەخی نییە.

چمان وەروانک[١٠٣] کیش داڵگدم!

çiman werwanik kîşi daĩigidim

بگرە وەروانک کیشی دایکتم

واتە: بۆ ئەو کەسانە بە کار دێت کە بیانەوێت ئەرکیان بە سووک تەماشا بکرێت و سووکایەتییان پێبکەن. چونکە وەروانک کیشی کارێکی ئاساییە کە منداڵان ئەنجامی دەدەن.

چمان وەفرْ سییە وکەو وارێ

çiman wefri sîye û kew warê

بگرە بەفری رەش و شین دەبارێت

واتە: لە کاتی سەرما و سۆڵەی زۆر بە کار دێت بە پێچەوانەوە بۆ خۆ پێشل کردن لە ئەنجامی کارەکان‌یش بە کار دێت.

چمانێ دەس کەێدە بنْ هەنگڵەو

çimanê des keŷde bini henĝĩew

بگرە دەست ئەکاتە گیرفانەوە

[١٠٣] - وەروانک : کەشی، جۆرە گوریسێکی پانە کە ژنان بۆ ئاو هێنان لە کانی بە کارێ دێنن و بەهۆیەوە (کوندە)ی ئاو بە کۆڵیانەوە دەبەستن.

واتە: لە بەرامبەر ئەو کەسانە بە کار دێت کە بۆ هەموو قسەیەک، وەڵامێکیان پێە و بۆی دانامێنن.

چمە باوان تەکەو دەرم

خەمْ دنیا کەفتە سەرم

çime bawan tekew derim

xemi dinya kefte serim

واتە: کچ هەرچەندە شووی کردبێت کە بگاتەماڵی باوك، دەشێت خزمەت بکا. ئەم پەندە بۆ کەسانێك دێت کە لە پێشوودا بەرپرسایەتی کارێکیان لە ئەستۆدا بووە و ئێستاش لە سەری بەردەوامن.

چْ نەخشێەرْ جلْفڕێگە ٤ ٠

زەردە قنگْ کەو بڕێگە

çi nexşŷeri ciľfirêge

zerde qinĝi kew birêge

چ وێنەکیشی بێ ئاوەزێکە کە زەرد و کەوی بەکار هێناوە

واتە: بۆ ئەو کەسانە بە کار دێت کە پابەند بوونیان لە بەر چاو نییە. پەندێکی دیکە هەیە دەڵێت: زەرد و کەو مننە هەو واتە ڕەنگی زەرد و کەو وەك هەویَ یەك خۆیان دەنوێنن.

چوو ئەڵگر، سەیَ دز دیارە

çû eľgir seŷ diz dyare

چوو هەڵگرە سەگی دز دیاردەیە

واتە: ئەو کەسانەی دەگرێتەوە کە بە یەك هەڕەشە دەچنە ژێر کاری خود کەردە.

---

[104] - نەخشێەر : نەقاش، وێنەکێش، وێنەگر.

چووار چشت پیا شکنێ، قەرتْ فرە، منالْ فرە، دژمنْ فرە، ژنْ بێ خسڵەت

çuwar çişt pya şikinê, qerti fire, minaľ fire, dijmini fire, jini bê xisľet

واتە: لە هەڵبژاردنەوە و داهاتووی هەڵبژاردنەکەت خافڵ مەبە.

چووار شەو فێشتر دڕییە

çuwar şeü fêştir dirîye

چووار کراسی زیاتری دڕیوە

واتە: دۆنیا دیدەیە و ئەزموونی هەیە.

چۆ بەلۆ کرمژنەێ سەرْ ئاگر

çü belü kirmijineŷ seri agir

وەك بەڕۆی کرمژنی سەر ئاگرە

واتە: زوو بە زوو گرژ دەبێت.

چووپی بەێدە دەسْ بوورە[105] وەرەو خوانچە کیشێ

çûpî beŷde desi bûre werew xwançe kîşê

چۆپی بدەیتە دەستی بوورە بەرەو ناندێن دەڕوا

واتە: هەر کەسێک دەسەڵاتێک بە دەستەوە بگرێت، بە ئارەزووی خۆی بەڕێوە دەبات.

چۆ تێشە وە لا خوەیا تاشێ

çü têşe we la xweŷa taşê

[105] - بوورە : سەگێک کە بە ڕەنگی قاوەی بێت.

وەك تێشە بەرەو رووێ خۆی دەتاشێت

واتە: هەمیشە بۆ قازانجی خۆی تێدەکۆشێت و هەوڵ دەدات.

چـوو خـودا دەنـگێ نـییە

هەرکە بخوەێ دەوایێ نییە

çû xwida denĝê nîye

her ke bixweŷ dewaê nîye

چووی خوا دەنگی نییە   هەرکەس بخۆا دەرمانی نییە

واتە: خوا هەر کاتێ سزا بدات، بە شێوەیەك دەیدات کە ئاگات لێی نییە و ئەگەریش ئاگات لێی بێت، دەرمانی نییە.

چوو دْ سەر گۆنە (چوو دْ سەر زەڕینە)

çû di ser güne

چێوی دوو سەر زەڕێنە

واتە: ئەو کەسانەی کە مەبەستیان هاریکاری و نێوان خۆشکردنە، لە هەر دوو لاوە تانە و گلەیی دەبیستن.

چۆ شتر دۆر دۆنێ

çü şitir dür dünê

وەکوو حوشتر دوورە دەست دەیبینێت

واتە: لە بەرامبەر کەسانی دووربین بە کار دێت.

---

١٠٦ - فارس دەڵێت: از اینجا رانده و از آنجا مانده.

چۆ قوڕواقێ کْ کەفتودە قەوزاخ [١٠٧]

çü qwirr̂waqê ki keftüde qewzax

وەکووبۆقێک کە بخەیتە نێو قەوزاخی خۆی

واتە: ئەو کەسانەی دەگرێتەوە کە گەیشتوونەتە ئەو شتەی کە پێوتستیان بووە خەمێکیان نییە.

چۆ قەمە وەرْ پشت نەێرێ

çü qeme weri pişt neŷrê

وەکوو قەمە (چەقووی دوو دەم) بەر و پشتی نییە

واتە: ئەو کەسانەی کە بە هیچ شیوەیەك گوێ نادەنە پەندی کەسانی دیکە و لە سەر قسەێ خۆیان بەردەوام دەبن و لەجبازی دەکەن. [١٠٨]

چۆکوڵ شکن خوەێ شکنێ [١٠٩]

çokul̂ şikin xweŷ şikinê

چۆکوڵ شکن خۆی دەشکێنێت

واتە: ئەوکەسەی کە لە نێوانی دوو کەسدا ئاژاوە دروست دەکات، لە دواییدا خۆی شەرمەزار دەبێت.

چۆ کەڵەشێرْ نامەوق قۆلنێ

çü kel̂eşêri namewq qülinê

وەکوو کەڵەشێرێک دەمینێت کە لە سەر وادە ناخوێنێت

---

[١٠٧] - قەوزاخ : قەوزاق، کەوزاخ، گوێ بۆق.

[١٠٨] - فارس دەڵێت: مرغ یک پا دارد

[١٠٩] - چۆکوڵ شکن : قەڵبەزەن، دووڕوو، ناکۆکی ساز کەر.

واتە: ئەو کەسانەی کە نابەجی قسە دەکەن و دەشێت بەرپەرچیان بدرێتەوە. کەڵەشێر ئەگەر لە وادەی خۆی نەخوێنێت، سەری دەبڕن.

چۆ گووزْ ناخافڵ تیەێدە جوواو

çü gûzi naxafiľ têde cuwaw

وەك ترِی ناخافڵ دەر دەچێت

واتە: ئەوکەسانەی کە نابەجی قسە دەکەن و بێ ئەوەی پرسیاریان لێبکەیت، وەڵام دەنەوە.

چوو لە باریکی شکێت، مەرد لە قایمی

çû le barîkî şikêt, merd le qaîmî

سۆرانی : بەن لە باریکی، مەرد لە قایمی

یان : هەموو شتێك لە باریکی ئەپچڕێت، مێرد لە قایمی

واتە: لە هەر بابەتێك کە دێتە پێش، نۆقسانێکی هەیە کە دەبێت بدۆزرێتەوە.

چـونـە بـخـوە دڵ لـە سـەفـا بـوو

نەزگ لە قووڕقاڕ و قنگ لەجەفا بوو

çüne bixwe diľ le sefa bû

ne zig le qûřiqař û qinĝ le cefa bû

واتە: لە هەر کارێك دا پابەندبوون لە بەر چاوت بێت، نە ئەوەندە سەخت بە کە هەمووان لێت بێزار بن و نە ئەوەندە نەرم بە کە سووارتیش بن.

چۆنەر وەت سەرم سووکتر، ئەزاوم کەمتر

çoner wet serim sûktir ezawim kemtir

چەوەندەر وتی: سەرم سووکتر عەزابم کەمتر

واتە: ئەو کەسانەی دەگرێتەوە کە دەیانەوێت باری بەرپرسایەتیەك بگرنە ئەستۆ و کەسانی دیکە لەم نێوانە ناکۆکی دەکەن و ئەوانیش لە وەلامدا وا دەڵێنەوە. هەروا کە دەزانین چەوەندەر هەرچیٚ گەلایٚ کەمتر بێت، خۆی گەورەتر و پاچ کردنەوەی راحەتترە.

چوویٚ کْ لە خوەم نیٚەیٚد لە ماڵ هاوسا بیٚەیٚد، چمان لە هوورِ کەیٚ دەیٚد

çuwê ki le xwem nŷeŷd le maľ hawsa bŷeŷd, çiman le hûrî keŷ deŷd

ئەو چێوە کە لە خۆم نەدات، ئەگەر بە دراوسیٚ بدات وەکوو ئەوەیە لە هوورِ دەدات

واتە: ئەو کەسەی کە بۆ قازانجی خۆی بیر دەکاتەوە و لە گەڵ کەسانی دیکەدا حەز بە هاو بەشی ناکات.

چەپڵە وە یەیٚ دەس نیەکوتیەیٚ

çepľe we yeŷ des nyekwtyeŷ

چەپڵە بە دەستێک لیٚ نادریٚ

واتە: لە هەر کارێکدا، تەنانەت کەیف وخۆشی، بە یەك رێگە و رێباز نییە و دەشێت هەموو شتێک پێکەوە بێت.[110]

چەپێگ لە دووڵیٚ بڕیٚ

çepêg le dûľê birê

چەپکی لە هەر دەربەنێك (دووڵێك)

واتە: ئەو کەسەی دەگرێتەوە کە لە هەر بابەتێک، باسێکی هەیە، رەنگە دروست بیٚ یان نە، بۆ خۆی باس دەکات.

---

[110] - فارس دەڵێت: با یک دست دو هندوانە بر نمی‌دارند.

چەقوو مشتەیٚ خوەیٚ نیەوڕیٚ

çeqû mişteŷ xweŷ nyewrê

کرمانجی: کێرك دەستکا خۆ نابڕە

یان : شوور کاڵانیٚ خۆ نابڕە

واتە: چونکە ئەو کارە خۆت بڕیارت لێداوە، ناکرێت تاوانەکەی بخەیتە ئەستۆی کەسێکی دیکە، یان خۆت ناتوانی رخنە لە خۆت بگریت و دەردی خۆت دەرمان کەیت.

چەم بیٚ چەقەڵ نییە

çem bê çeqeł nîye

چەم و رووبار بیٚ چەقەڵ نییە

واتە: بە دوو شێوە بەکار دێت، یەکم ئەوەی کە لە پاڵدەستی گەن و خراپە، باشیش هەیە و دووهەم ئەوەی کە لە پاڵدەستی خاس و باش، خراپیشی هەیە. یان زاتدار و بێزات پێکەوە بە دی دەکرێت. ١

چەمْ سیروان و دەسْ کەیٚوانوو وەریٚانە

çemi sîrwan û desi keŷwanû werêane

چۆمی سیروانە و دەستی شەنگەبیر وەریانیٚ (بەنگا)

واتە: ئەو کەسەی کە ویستیٚ وایە کە کارێك بکات و لە تەوانیدا نییە یان پەلە دەکات یان بیر لە سەری ناکات، ئەم پەندە پیٚ دەڵێن. واتە هەر کارێك کەسی خۆی پێویستە.

چەمیا گووچان، نەچەمیا ساچوو

---

١١١ - فارس دەڵێت: هرجا گل هست خار هم هست

çemya gûçan neçemya saçû

ئەگەر چەمی خوارد گوچان، ئەگەر نەچەما ساچوو

واتە: کەسێک بە کاری دەهێنێت کە بە تەمای کردنی کارێک بێت و ئەنجامەکەشی روون نەبێت. یان ئەگەر هەڵومەرجی کارێك لاچوو ئەنجامی بدە، ئەگەر نەبوو لە نۆڕە بمینە تا ئەو هەڵومەرجە لابچێت.

چەن ملوور لە دەورْ گولێ گەنم ئاو خوەن

çen milûr le dewri gwilê genim aw xwen

شەبەکی: حەزار گوڵی زیوان بە سایی یەك گولێ گەنم ئایی مۆرۆ

بە بۆنی گوڵێکەوە هەزار گولە گەنم ئاو دەخواتەوە

واتە: بە بۆنەی کەسێکەوە کە خاوەن کەسایەتیە و خەڵکان دڵقایمیان پێیە، کەسانێکی دیکە بە ئاسوودەیی دەژین.

چەنێ لارەمە قەرسەقولێ بارْمە ٢ ١

çenê lareme, qerseqwilê barime

ئەونە لارەمە، قەرسەقولێك بارمە

واتە: ئەو کەسانەی کە بۆڵە بۆڵیانە و ناڕازیین، کاتێ سرنجیان دەدەیت، دەبینیت بەهانە دەهێنێتەوە. کەسێک کە لە سەر کارێک زۆر ماندوو دەبێت، بەڵام بەهەمی کەمی هەیە.

چەو بدرایێ، نەگْ ناو بدرایێ

çew bidraê, negi naw bidraê

شەبەکی : چەمت بەرشۆ، نامۆت نەبەرشۆ

چاو دەر بێت نەك ناو دەر بێت (بە خراپی ناوت دەربچێت)

---

١١٢ - قەرسەقوڵ : گوێ کەر.

واتە: موۆڤ تووشی زیانی ماددی ببێت، بەڵام تووشی بەدناوی و ناوزڕاندن نەبێت.

چەو دز لە چەو ساوماڵ تێژترە

çew diz le çew sawmal̄ têjtire

چاوی دز لە چاوی خاوەن ماڵ تێژترە

واتە: ئەو کەسانەی کە دەیانەوێت رخنەت لێبگرن لە خۆت باشتر دەزانن رێگەت هەڵەیە یان نا.

چەو لە چەو بڕین و چۆ خەر تڕین

çew le çew bir̄în û xer tir̄în

سۆرانی : مریشک لاسایی قاز بکاتەوە، قنگنی ئەدڕێ

چەو چەوەکی کردن و وەك کەر تڕین

واتە: ئەوانەی لاسایی دەکەنەوە و چاولێکەرن، سەرئەنجام دەیدۆڕێنن.

چەوم دی، دڵم نەی

çewim dî, dil̄im ney

چاومی دی، دڵمی نەدی

واتە: ئەو کەسانەی کە تەنها رواڵەتی کارەکان دەبینن و لە بۆچونەکان بێخەبەرن.

چەوم کوور و دەنەم نەرم

çewim kûr û denem nerm

چاوم کوێر و دەندەم نەرم

واتە: کارێک بووە کە خۆم کردوومە و ئێستاش تاوانی لە سەر خۆمە. ٣

چی ئاگر بارێ، شۆ کرد

çî agir barê, şü kird

چوو ئاگر بێنێ شوێ کرد

واتە: لە ئەنجامدانی کارەکاندا تەمەڵە و نایەوێت ماندوو بێت. لە کۆندا کچانی ماڵ هەموو کارەکان لە ئەستۆدا بووە. یەکێك لەو کارانە، هێنانی ئاگر بووە لە ئاتەشکەدە یان لە ماڵی دراوسێوە. ئەو ئاگرە (چەپارسنەك)ی پێ دەڵێن واتە(چەپێ ئاێرسنەك) هاوکاتی ئەم کارە ، کچان خۆیان دەخڵافێنن بۆ ئەوەی کە رۆژگار زووتر رابورێت، لەم کاتەشدا کوڕان توانیویانە کچان ببینن و دەرفەتی ناسینی یەکتر دروست بکەن و لە دواییدا بێنە خوازبێنیان . ئەم پەندەش لە سەر ئەم رووداوە وەتراوە.

چیدە خوازمەنی شەوەکیان بچوو

çîde xwazmenî şewekyan biçû

دەچیتە خوازبێنی بەیانان بڕۆ

واتە: ئەگەر بە راشکاو بچیتە سەر کارێك، راستیەکانی ئەم کارە دەبینیت. ئەم پەندە بۆ خوازبێنی ئاماژە پێدەکەن. چونکە زۆربەی خوازبێنی کەران وادەی شەویان پێ دەدەن و بنەماڵەی بۆك لە بەیان تا کوو شەو ماوەیان هەیە کە قسەکانیان دووپات کەنەو و خۆیان بە دەیان مەشاتە بڕازننەوە بۆیە ئەگەر بەیان بە راشکاو بچیتە سەری رۆمەتی راستەوخۆی بۆك و بنەماڵەکەی دەبینیت و لە بۆچونەکانیان ئاگادار دەبیتەوە.

چیدە خوازمەنی کەسێگ ئەگەر دادەێ پێد خوەد وە شاقزی مەزان ئەگەر نیادەێ پێد خوەد وە گۆخوەر مەزان

---

١١٣ – فارس دەڵێت: خودم کردم کە لعنت بر خودم باد

çîde xwazmenî kesêg eger dadeŷ pêd xwed we şaqizî mezan, eger nêadeŷ pêd xwed we güxwer mezan

کە چوویتە خوازبێنی ئەگەر کچیان پێت دا، شانازی مەکە ئەگەر نا، خۆت بە گووخۆر (شکەست خواردوو) مەزانە

واتە: لە هەر کارێکدا پاڵپشتی خۆت بە، کە پیرۆز بوویت، خۆهەڵکیش مەبە و ئەگەر شکەستیشت خوارد پشت سارد مەبە.

چی هەسەڵ بارێ، هس هس هاورد

çî heseř barê, his his hawird

چوو هەسەڵ بێنێت، هس هسی هێنا

واتە: ئەو کەسانەی کە شایانی کارێك نیین، کاریان پێ مەسپێرە. هەنگۆێن هەرچەندەکە شیرین و بە تامە، بەڵام هێنانەوەی بۆ ماڵ هاوتای ئەوەیە کە ژیلەمۆ گیانت بکزینێت.

ح

حرامی بخوەم شەلەم، غەریبی بکیشم نێاوەن[١١٤]

h□iramî bixwem şelem, x□erîbî bikîşim nêawen

واتە: ئەو کەسەی کە بۆ کەسێکی دیکە کارێك بکات، لە جیاتی سپاس کردنەوە، منەتیشی لە سەری بێت.

حڵاڵ خوەری لە کەم دەسییە

h□iľaľ xwerî le kem desîye

سۆرانی: کەس لە ڕێ ڕاستدا بەرز نابێتەوە

واتە:حەڵاڵخۆرێ لە بێدەسەڵاتیە، ئەو کەسە کە خۆی تەمەڵە و ناتوانێت کار بکات، بەهانەی حەڵاڵ و حەرام دەهێنێتەوە.

[١١٤] - نێاوەن : نەهاوەند یان ناهیدوەند ئێستا بەشێگ لە پارێزگای هەمەدان یان هاگماتانەیە کە لە ئەساسەوە نیشتمانی بنەڕەتی کوردان بووە.

حەج ها دەرْ ماڵ خوەد

h�ec ha deri maľ xwed

حەج لە دەری ماڵی خۆتە

واتە: کەسێک بیەوێت خێر و چاکە بکات، زەحمەت و بیانووی ناویت و لە هەموو شوێن و کاتێکدا دەتوانێت بکات.[115]

حەق بزْن هل[116] وە لایْ بزنْ شاخدار نیەمێنیْ

h�eqi bizini hil we laê bizini şaxdar nyemênê

حەقی بزنی هل لە لایْ بزنی شاخدار نامینیْ

واتە: هەقی کەس تا سەر بە لای کەسەوە نامینێتەوە و ڕۆژێک هەر دێت کە تۆڵەی خۆی وەربگرێت. زۆڵم هەمیشەیی نییە.

حەیا تکێگە؛ تکیا، شەرمیْ نیەمینێد

h�eŷa tikêge, tikya, şêrmê nyemînêd

حەیا دڵۆپێکە کە تکا، شەرمی نامێنێت

حەیادار لەحەیایْ خوەیْ ترسیْ، بیْ حەیا ئۆشیْ لێم ترسیْ

h�eŷadar le h�eŷaê xweŷ tirsê, bê h�eŷa üşê lêm tirsê

کەسی بە ئابڕۆ، لە ئابڕۆی خۆی دەترسێت، کەچی کەسی بێشەرم پێیوایە کە لەو دەترست

---

[115] - فارس دەڵێت: تو نیکی می‌کن و در دجلە انداز   کە ایزد در بیابانت دهد باز

[116] - هل : بزنی کورتە باڵا و بیْ شاخ.

پەندیکیتر هەیە دەڵێت :وەڵامی نادان خامووشیە بەو مانایە کە فڵان کەس بۆ پاراستنی ئاستی بنەماڵە و کەسایەتی خۆی شتێک ناڵێت، ئەوێتر وا بیر دەکاتەوە کە لەو دەترسێت.

حەێوانەیل لە خشە وان، گورگ تەك دەێدە وەر

h�eŷwaneyl le xişe wan, gwirg tek deŷde wer

هەموو حەیوانێك لە خشە خش فرار دەکەن گورگ دێتە بەرەوە

واتە: ئەو کەسانەی کە سەرێکی نەترسیان هەیە و لە رووداوەکاندا ناترسن.

ج

جاهڵ کوورە، خەێر و شەڕ خوەێ لە یەکەو نییەکەێ

cahiľ kûre, xeŷr û şeřî xweŷ le yekew nîyekeŷ

جەهێڵ (لاو) کوێرە، ناتوانێت خێر و شەڕی خۆی لە یەك جۆدا بکاتەوە

واتە: هەر مرۆڤێکی کەم ئەزموون دەشێت یارمەتیی بدەیت تا تێگەشتوو ببێتەوە.

جمە بـووارروو شـەمە وەش کەروو

شەمە بووارروو پەنج وشەش کەروو

cime buwarû şeme weş kerû

şeme buwarû penc û şeş kerû

واتە: هەر شاییەك شیوەنی لە شوێنە وهەر شیوەنێکیش شادییەك.

جوورْ تانجی سەر کەیْدە هیزە

cûri tancî ser keŷde hîze

وەك تانجی سەر دەکاتە هیزەی رۆنەوە

واتە: هۆگری هەوای نەفسانیە. هەروەها لە بەرامبەری کەسی چڵێس و خۆپەرەست بە کار دێت.

جوورْ نژی وەرْ پشت نەیْرێ

cûri nijî weri pişt neŷrê

وەکوو نێسك بەر وپشتێ نییە

واتە: قسە قسەی خۆیە و لێبواردن تیا نییە. ٧ ١

جوولْیە بێ کەفەن مینێ

cûlŷe bê kefen mînê

---

[١١٧] - فارس دەڵێت: مرغ یک پا دارد.

شەبەکی : جلحە بێ کەفەن مەمانۆ

جۆڵا بێ کەفەن ئەمینێت

هاوتایێ : گیوەکەر پایێ پەتییە

واتە : ئەوانەی کە گرفتەکانی خەڵك چارەسەر دەکەن، هەرئەو گرفتە دەبێتە تووشی خۆیان و ناتوانن خۆیان لێ لابدەن.

جۆیەدزە هۆچ وە جۆیەکاڵە نیەکەێ

cüye dize hüç we cüye kaľe nyekeŷ

جۆ دزە هیچ بە جۆ کاڵە ناکات

واتە: لە کاتێکدا دەوەترێت کە کەسێک لە کارێکی خێردا قسەیەکی خراپ بکات. بە ئەنجامدانی کارێکی خراپ بە نیسبەتی کەسێکی خاوەن کەسایەتی، ناتوانیت خراپێ کەیتەوە یان بە ئەنجامدانی کارێکی بچووك ناتوانیت راستیکی گەورە بێ ئەرزشت کەیتەوە. [118]

جەنگْ پیا وژن باوەڕ پێ مەکە

cenĝi pya û jin bawer̂ pê meke

کرمانجی: ژن و مێرا شەڕ کرن، نەزانان باوەڕ کرن

یان : شەڕی پیاو و ژن باوەڕی پێ مەدە

واتە: ئەو شتە کە رووێ داوە، بە خاست وئیرادە بووە تەنیا بۆ رێگە گومکردنەوەیە و باوەڕیت پێ نەبێت.

جەنگ رەویادەو، چڵمن وە شوونْ چوو گەردێ

cenĝ r̂ewyadew, çiľmin we şûni çû gerdê

[118] - فارس دەڵێت: نشود دریا بە پوز سگ حرام.

شەڕکە تەواو بوو چڵمنە لە شوێنی چێو دەگەڕێت

واتە: کار لە کار ترازا، ئێستا بیر لە چارەسەرکردنی دەکرێتەوە.

جەنگ کردن خاستر لە بەتاڵا بۆنە

cenĝkirdin xastir le betaľa büne

شەڕکردنەوە باشتر لە بەتاڵ بوونەوەیە

واتە: هەوڵدان و نەتیجە نەگرتن باشترە تاکوو ئەوەی کە لە دوایی حەسرەت بکێشیت. ٩

جەنگ لە جییە جەنگان خوەشە

cenĝ le cîye cenĝan xweşe

شەبەکی : جەنگ چە جەنگەوانەرە خۆشە

شەڕ لە شوێنی شەڕکردن خۆشە

واتە: هەر شتێك لە جی و ماوەی خۆی خۆشە. شەڕکردن لە مەیدانی شەڕ، حاڵ و هەوایەکی هەیە کە لە

شوێنێکی دیکەدا بە دی ناکرێت. ٠ ٢

جەنگ لە شۆیەم دووسی لە شەبیە ١ ٢

cenĝ le şüyem, dûsî le şenye

سۆرانی: جەنگ لە شێڤ، ئاشتی لە خەرمان

---

١١٩ - فارس دەڵێت : جنگ اول به صلح آخر

١٢٠ - فارس دەڵێت : هر سخن جایی و هر نقطه مکانی دارد

١٢١ - شەبیە : خەرمان، شوێنی خەرمان دانان.

واتە: ئەگەر گرفتێك هەیە یان دڵگرانیەک رووی داوە، با هەر ئێستا چارەسەری بکەین تاکو لە دواییدا تووشی نیگەرانی نەبین.

جەهەنم وە دەرێ بڕەسەو وە بنێ مەچوو

cehenim we derê biȓesew we binê meçû

جەهەنەم بگەیتە دەرێ، لە بنیدا مەڕۆ

واتە: خراپ هەر خراپە، کە تێگەیشتی ئەوە باش نییە بۆ ئەنجامدانی هەوڵ مەدە.

جیگەێ شابازان کوڕکوڕ مەوازان ٢ ٣ ٢ ٢

cîgeŷ şabazan, kwiȓkwiȓ mewazan

واتە: لە کاتێکدا کە پیاوێکی ماقوڵ و خاوەن قسەیە، کۆچی دوایی دەکات و دوای ئەوە نەوەکانی جێی دەگرنەوە کە لە ئاستی ئەودا نیین، ئەم پەندە بە کار دێت. ٤ ٢

[122] - شاباز : شەهباز، باز، جۆرە هەڵویەکی چالاک و تەوارە.

[123] - کوڕکوڕ : باڵەندەیکە، قەتێ.

[124] –فارس دەڵێت: بلبلان خاموش و خر در عرّعرّ است.

خ

خاس بوو خوەم کەردەنی

خراو بوو خودا کەردەنی

xas bû xwem kerdenî

xiraw bû xwida kerdenî

شەبەکی : خاسی بۆ، ماچۆ کەردەنی ئەمنیا   خراپی بۆ، ماچۆ کەردەنی خودایا

باش بێت دەڵێت خۆم کردم، خراپ بێت دەڵێت خودا کردی

واتە: لە بەرامبەر ئەو کەسانە بە کار دێت کە کارە باشەکان بە کاری خۆیان دەزانن و خراپەکانیش بۆ قەزا و قەدەر دەگێڕنەوە.

خاسْ خودا رەژدێ[125]، خاس دیاریە

سۆرخاو سفێداو هەرزە کاریە

[125] – خوداڕەژدی : خوداڕەژدیدە، خوداڕەژیدە، ئەوەی کە بێ رازاندنەوە جووان و رازاوەیە..

ئەرخوەد بشووری وە چەم و وە روو

سیـیەێ خـوداوەن سـفـێـد نـمـەیـوو

xasi xwida r̂ejdê, xas dyarye

sorxaw sifêdaw herze karye

er xwed bişûrî we çem û we r̂û

sîyeŷ xwidawen sifêd nimeyû

واتە: ئەو شتەی کە خۆی جوانە لە دوورەوە دیارە، جوانی و دیمەنی دڵڕفێن بە رازاندنەوە و هەرزەکاری نایەتە کایە. ٦ ٢ ١

خاڵوو چییەسە ئاسیاو ئەباێدیشەو بارێ کوچگە

xal̄û çyese asyaw e baêdîşew barê kwiçige

خاڵۆ چووگە بۆ ئاسیاو ئەگەریش بێتەوە باری بەردە

واتە: ئەوانەی کە هەوڵی کارێ دەدەن، بەڵام چونکە باوەڕیان بە کارەکە نییە، لە سەر ئەنجامدانی سوور نین. دڵنیایم ئەم پەندەش بۆخۆی چیرۆکێکی هەیە بەڵام بە داخەو بۆم نەدۆزراوەتەوە.

خاڵوو وەرەو خووار ئاو بردەسەێ، خوارزا لە ژۆیەر مینەێ کەێد

xal̄û werew xwar aw birdeseŷ, xwarza le jüyer mîneŷ keŷd

خاڵۆ لە خوارو ئاو بردوویەتی خوشکەزا لە ژووروو سەرنجی دەدات (بە شوێنێدا دەگەڕێت)

واتە: کار لە کار ترازاوە و هەرگیز وەکو جارانی لێنایەتەوە. ٧

---

١٢٦ -حافیز شاعێری بە ناوبانگی فارس دەڵێت :

ز عشق نا تمام ما جمال یار مستغنی است	به آب رنگ وخال وخط چه حاجت روی زیبا را

خاڵوو وەرەو خوار ئاویاری کەێد، خوارزا وەرەو ژۆیەر لایٚ دەێد

xalû werew xwar awyarî keŷd, xwarza werew jüyer laê deŷd

خاڵۆ لە خوارەوە ئاویاری دەکا، خوشکەزا لە ژوورەوە ئاوەکە لا دەدات

واتە: ئەو کەسانەی کە هاودەنگ نیین و هەر کەس بۆ خۆی ئاوازێک دەخوێنێت و سازێك دەژەنێت.

خان بەخشیٚ، شەیخ عەلییخان نیەوەخشیٚ

xan bexşê, şeyx e�lîxan nyewexşê

خان لێبواردنی هەیە شەیخ عەلیخان نییە

واتە: ئەو کەسە شیاوی بەخشینە، ئەبەخشێت، ئەوێتر نابەخشێت. شەیخ عەلیخانی زەنگنە کارگێڕ و وەزیری شا بووە کە زۆربەی کارەکانی (دەربار) لە ئەستۆی ئەودا بووە. لە نێوان شەیخ عەلیخان و پاشادا یەکگرتوویی و پەیوەندی نەبووە، واتە پاشا دەستوری دەدا کە ئەو کارە سەقامگیر بێت، بەڵام شەیخ عەلیخان شتێکی دیکە دەگوت.[128]

خان کل کردم ناتی، میر کل کردم ناتی، خۆچوو خۆچوو[129] کردم هاتی

xan kil kirdim natî, mîr kil kirdim natî, xoçû xoû kirdim hatî

شەبەکی : بۆرە بۆرەم کەرد ناما، بازە بازەم کرد ناما، بە پاهیش ئەما

خان هەناردم نەهاتی، میر هەناردم نەهاتی، بیرە بیرە کردم هاتی

---

١٢٧ - فارس دەڵێت : خانە از پایبست ویران است   خواجە در فکر طاق ایوان است

١٢٨ - فارس دەڵێت: شاە می‌بخشد، شاەباشی نمی‌بخشد

١٢٩ - خۆچوو خۆچوو: بیرە بیرە بۆ بەچکە سەگ.

واتە: بە ڕێز و حورمەتەوە ناردم بە شوێنتا، بەڵام نەهاتی! ئێستا خۆت لە بێ ڕێزیدا سەر بەخۆ هاتوویت یان بە قسەی کەسێك کە شیاوی ڕێز و حورمەت نییە هاتوویت.

خان لە خانمە

xan le xanime

خانیش لە سکی خانمە

واتە: گەورە پیاوانیش هەر لە خانمانەوە لە دایکبوون. خانم بۆ خۆی پلەیەکی سەرەکیە و واتە خانی مێینە. ورد بوونەوە لە سەر بنکە و ڕەگەزە، گەورە پیاوانیش لە داوێنی ژنانی خاوەن کەسایەتیدا پەروەردە بوونە. ئاماژە بە ڕێز و حورمەت دانانە بۆ ژنان.

خان لە گەل نەیشتنەێ، وەت تیرکەوانەگەم بکەنە دارا

xan le gel neyştineŷ , wet tîrkewanegem bikene dara

خان لە کۆڕی خۆی دەری کرد وەتی تیر وکەوانەکەم بکەنە سەردەرگایً ماڵەکەت

واتە: کەسێك کە لە کۆڕێکدا دەرکراوە، بەڵام داوایً ڕێز لێگرتن دەکرد. لە کۆندا خان یان سەرۆک عەشیرەتێک ئەگەر بیویستایە کە باس و خواست بکات و خەڵکی بۆ ئەو کۆڕە داوەت بکات، دەبوو ئەوانەی کە داوەت دەبوون، تیروکەوانەکەیان لە سەر دەرگای ڕەشماڵی خان هەڵبواسیایە، ئەمەش بەو مانایە بوو کە ئەو کەسە داوەتە.[130]

خان وەتە نەوکەرێ، نەوکەر وەتە تووتەرێ[131]

تووتەر وەتە سووتەرێ[132] **، سووتەر وەتە گۆخوەرێ**[133]

---

[130] – فارس دەڵێت: یکی را در ده راه ندادند، سراغ کدخدا را گرفت.

[131] - تووتەر : نەوکەری کارەکەر، نەوکەری نەوکەر.

xan wete newkerê, newker wete tûterê

tûter wete sûterê, sûter wete gü xwerê

خان بە نەوکەری دەستووری دا نەوکەر بە خزمەتکاری خۆی خزمەتکار بە مەیتەری خۆی مەیتەریش بە چنەمفت

واتە: بۆ کارێک بە کار دێت کە دەستاودەست بکات و هیچ کامێکیش ئەنجامی نەدابێت.

خاوەن شەنە، قاتر سێنێ!!!

xaweni şene, qatir sênê

خاوەنی شەنە، بەڵام قاتر دەکرێت

واتە: لەم بارەیەوە بە توانایە بەڵام خۆی نانوێنێت. کارەکانی سەیر و سەرسۆڕهێنەرە.

خزمەتْ ناکەس چۆ دارْ بیدە

xizmeti nakes çü dari bîde

خزمەت بە ناکەس وەك داری بەیە

واتە: هەموو کەسێک شیاوی ڕێز لێگرتن نییە.

خووا وە چەو کەسێ نیەکەێ

xuwa we çew kesê nyekeŷ

خۆی بە چاوی کەس ناکات

واتە: زۆر چاوچنۆکە، تەنانەت خۆی بە کەس ناگۆڕێتەوە.

---

[١٣٢] - سووتەر : سووترە، مەیتەر، کارەکەری ئاخۆڕ و تەولە.

[١٣٣] - گۆخوەر : چنەمفت، یامفتی بێژ، قسە نەزان.

خوارزا جگەرزا، برازا دگەرزا

xwarza cigerza, biraza digerza

خوشکەزا جگەرزا، برازا دگەرزا

واتە: لە بەرامبەر خۆشەویستی خوشکەزادا بە کار دێت. ڕێزی خزمانیش قاعیدەیٚ هەیە و چونکە خوشکەزا لە سکی خوشکە، ڕێزیٚ پێویستیە و برازا لە سکی کەسێکی دیکەیە.

خوراك بابْ خوەد، دڵنگ بابْ مەردم

xurak babi xwed, diľinĝ babi merdim

خواردەمەنی بە کەیفی خۆت پۆشەمەنی بە ڕەسمی خەڵکان

واتە: ئەگەر دەتەوێت ناوت نەزڕێت، بۆ خۆت و لە ماڵی خۆت هەر چۆن بوویت ئاوا دانیشە و باست ناکرێت، بەڵام کە هاتیتە نێو خەڵکەوە، دەبێت وەك ئەوان هەڵسوکەوت بکەیت.[٤]

خۆرمایٚ شیرینْ دڵ کافر

xormaê şîrîni diľ kafir

خۆرما شیرینە و دڵ کافرە

واتە: دەبێت هەوەسی خۆت بپارێزیت. ڕەنگە حەرامی زۆر بە دەڵی ئێمە بێت، بەڵام دەبێت خۆمانی لیٚ بپارێزین.

خۆرمایٚ مەنەلی فرەس

xormaê menelî fires

---

١٣٤ -فارس دەڵێت: گر خواهی رسوا نشوی همرنگ جماعت شو.

واتە: ئەو کەسانە کە بە کەسێک یان شتێکەوە شانازی دەکەن کە لە نێو کەسانی دیکەشدا هەیە.

خودا ئەر شێونێ تەختم، نەشێونێ بەختم

xwida er şêwinê textim, neşêwinê bextim

خوا ئەگەر دەشێونێ تەختم، نەیشێونێ بەختم

واتە: بەخت و ئێقباڵ بەشێکی هەرەگەورەی ژیانە، ماڵی دۆنیا دەتوانێت کۆ ببێتەوە، بەڵام بەخت و ئێقباڵ یەك کەڕەت تەقە لە دەرگاێ ماڵەکەت دەدا.

خودا بەێدە خوەم، نەنگم لە سەنووق درارێ

xwida beŷde xwem, nenigim le senûq dirarê

خوا بە خۆم بدەیت، نەنکم لە سەندووق دەردێنێت

واتە: ئەو کەسەی بۆ قازانجی خۆی هەوڵ دەدات و داوای لە خودایە کە پێوستی بە دەستی کەسێکی دیکە نەبێت.

خودا بێا مەرگم

زاوا نەکەێ بەرگم

xwida bêa mergim

zawa nekeŷ bergim

شەبەکی : خودا مەرگم بارۆ چ وەڕڕەکی زاما بارۆ

خوا مەرگم بداتی زاوا بەرگم نەکاتی

واتە: ئەو کەسانەی کە لە ماڵ و منداڵی خۆیان نەسیبیکیان نییە

خودا بێەێد یەێ هێڵ[١٣٥] بەسە

xwida bŷeŷd yeŷ hêl̂ bese

شەبەکی : ئەگەر خودا بدۆ بەنەت، نماچۆ ئەتوو کوڕەی کینی

خوا بدات تاقە هێڵێک بەسە

واتە: شت بە فرەیی نییە، بەڵکو خودا بیەوێت لە کەمیش دەیدات.

خودا خەر ناسی شاخ وە پێ نێا

xwida xer nasî şax we pê nêa

سۆرانی : خودا تا کێوی نەبینی، بەفری تێ ناکا

خوا کەری دەناسی شاخی پێنەدا

واتە: خودا بەندەی خۆی دەناسێت، ئەو کەسانەی کە شیاو وشایانی شتێك نیین.

خودا کاری بسازێ

خاڵوو خوارزا بخوازێ

xwida karê bisazê

xal̂û xwarza bixwazê

خوا کاری بسازێت خاڵۆ خوشکەزا بخوازێت

واتە: ئاماژە بە هەست و ئەوینیکی سەقامگیرە لە نێوان دوو کەس.

خودا گەنم درْس کەێد، خەتێ نەێدە بەێنێان

xwida genim diris keŷd, xetê neŷde beŷnêan

---

١٣٥ - هێڵ : پێوانەی یەک دووانزەهەمی زەوی کشت و کاڵییە.

خوا گەنمی دروست کرد، هێڵێک لە بەینیا دانا

واتە: بەرانبەری و بەرادەری لە بەر چاوت بێت.

خودا گیر بۆد، کوور گیر نەۆد

xwida gîr büd, kûr gîr neüd

خودا گیر بوویت کوێر گیر نەبوویت

واتە: ئاماژە بەوە کە خودا دەبخشێت، بەڵام زەلامی چاوچنۆک و بێئابڕۆ بەخشینەوە لە کاریدا نییە.

خودا لانە ئەڕایٚ باڵدارٚ کوور درٚس کەیٚد

xwida lane eȓaê baľdari kûr diris keŷd

سۆرانی : خودا کڵاوی بۆ بەڕوو کردووە

خوا هیلانە بۆ مەلی کوێر دروست دەکا

واتە: پشت بە خودا، کە ئیرادەیٚ ئەو لە سەووی هەموو شتێکەوەیە.رتره

خودا لە سۆڵتان زووردارترە

xwida le soľtan zûrdar tire

---

١٣٦ - دەڵێن پیا و ژنێک لە رێگادا تووشی زەلامیکی کوێر دەبن وسکیان بۆی دەسووتێت و سواری ئەسپەکەی خۆیانی دەکەن. لە رێگادا پیاوەکە باسی خۆی دەگێڕێتەوە کە چۆن چۆنی ژنی هێناوە و ژنەکەی تەمەنی چەند ساڵە و کراسەکەی بەری چ رەنگە و... هتد. کە گەیشتنە قەراخی شار، پیاوی کوێر هاوار دەکات کە خەڵکان وەرن، ئەم زەلامە ژنەکەمی دزیوە. خەڵک کۆ ئەبنەوە و پرسیار دەکەن کە چۆن وا بووە؟ رەنگە بە هەڵە چوبیت و ئەمە خێزانی تۆ نەبێت. کە دەچنە لای دادوەر، دادوەر دەپرسێت: چۆن دەیسەلمێنیت کە ئەمە ژنی تۆیە؟ پیاوی کوێر ئەو ناو نیشانانەی کە بیستبووی دەیانلێتەوە و دەڵێت: ئەگەر ئەمە ژنی من نییە ئەی چۆن هەموو ئەو ناو ونیشانانە دروستن؟ کۆتاییەکەی هەندێک قسەی ناجۆری تێایە کە بە پێوستم نەزانی بنووسرێتەوە (نووسەر)

خوا لە پاشا زووریٚ زیاترە

واتە: خوا هەمیشە چارەسازە. ٧ ٣

خودا هەگْ تووایٚ رزقْ مووریژ بووڕیٚ، باڵ دەیٚدە پیٚ

xwida hegi tuwaê ŕizqi mûrîj bûŕê, baľ deŷde pê

سۆرانی: خودا غەزەب بگریٚ لە میٚروولە، باڵی ئەداتی

خودا بیەویٚت رۆزی میٚروولە ببڕیٚت، باڵیٚ پیٚدەدات

واتە: ئەو کەسانەی کە بە ماڵ و دارایی خۆیان قانیٚع نیین و خۆهەڵکیش دەبن و لۆت بەرز دەکەنەوە، خوداش یارمەتیان دەدا بۆ ئەوەی کە ئەم رەفتارە ببیٚتە هۆی بیٚچارەگی ئەم کەسانە، کە بیٚچارە و نەدار بوونەوە دەشیٚت سەر لە نویٚ ئەم هەموو زەحمەتە بکیشن تاکو بگەیەنە پلەی پیٚشوویٚ خۆیان.

خودا نیەناسی، وە دەلیلْ عەقڵ بناسەیٚ

xwida nyenasî we delîli e□eqľ binaseŷ

---

١٣٧ -دەڵیٚن دارتاشیٚک هەبوو کە هەمیشە دڵخۆش و رۆژگار بە خۆشی بردووتە سەر. رۆژیٚک سوڵتان مەحموود لە بەر دووکانیٚ ئەو رادەبووریٚت دەبینیٚت ئەو پیاوە هەرچەندەکە پارەی کەمە، بەڵام دڵخۆشە و دیارە ژیانیٚکی خۆشیٚ هەیە. دیٚتە خوار و دەڵیٚت: تۆ بۆ ئەونە خۆشحاڵیت؟ دارتاش دەڵیٚت: خوا رۆزیم دەدات منیش بۆ خاو و خیٚزانم خەرجی دەکەم، رۆژگارم خۆشە. سوڵتان کە ئەمە دەبیستیٚت تووڕە دەبیٚت و بیر دەکاتەوە کە چۆن دارتاش بخاتە پەژارە. بە جاریٚک دەڵیٚت: تا بەیانی دوو گوێنی ئاردەدارم بۆ دروست بکە و ئەگەریش ئەوکارە نەکەیت، دەکەویتە بەندیخانەوە. دارتاش دیٚتە ماڵ. خیٚزانەکەیٚ تیٚدەگات کە وەک جاران نییە، پرسیاری لیٚدەکات و دەڵیٚت: چی بووە؟ دارتاش حەکایەتەکەی بۆ دەگیٚڕیٚتەوە و ژنەکە لە ناخی دڵەوە دوعایەک دەکات ودەڵیٚت: خودا لە سوڵتان گەورەترە. دارتاش تۆزیٚک ئارام دەبیٚتەوە بەڵام تا بەیانی نەخەویٚت. بەیانی زوو تەقەی لە دەرگایٚ ماڵی دارتاش دەدریٚت و دارتاش خۆ تەیار دەکات بۆ بەندیخانە ببریٚت، کە دەچیٚت دەرگا بکاتەوە دوو چەکداری سوڵتان دەبینیٚت کە پیٚی دەڵیٚن: ئەمشەو سوڵتان عەمری تەواو بوو، هەستە تابووتیٚکی بو دروست بکە.

شەبەکی : خودامان نەتیتە، بەس بە عەقل مەزانمی خودا هەندا

خوا ناناسی بە هۆیٚ عەقڵی کە پێت داوە بناسە

واتە: ئەو کەسانەی کە لە قبوڵ کردنی راستیەک لە زاری کەسانی دیکە تووڕە دەبن و کەسان داوای لێدەکەن کە بیر بکاتەوە. لە ئەسەر بە هەبوونی مۆئەسێر رەسینەوە.

خۆمْ خودا شێوانیٚ

xomi xwida şêwanê

خۆمی خوا شێواندوو

واتە: ئەو کارە کە سەرەتا و دووایی روون نییە.

خووشە چن بافە نیەوەخشیٚ

xûşe çin bafe nyewexşê

خووشەچین(ئەو کەسە کە گول بە گول کۆ دەکاتەوە) بافە نابەخشێت

واتە: ئەو کەسە کە بە زەحمەت شتێکی دەست کەوتووە، بە ئاسانیی و بە هەڵە لە دەستی نادات.

خوێنیٚ ئڕایٚ دەرمانْ گەڕی خاسە

xünê eȓaê dermani geȓî xase

خوێنی بۆ دەرمانی گەڕی باشە

واتە: سەبارەت بە ئەو کەسانەی کە لە کۆمەڵگادا خاوەن کەسایەتییەکی باش نیین و ناشیٚ متمانەیان پێبکرێت.

خوەرْ سوٚیەر و ئاسمانْ سا

xweri süyer û asimani sa

خۆرێ سوور و ئاسمانی بێ ئەور

واتە: ئەو کەسانەی دەگرێتەوە کە بانگەشەی ئەوە دەکەن لە توانایاندا هەیە کە هەموو کارێک بە ئەنجام بگەیەنن و دەتوانن بە سەر هەموو کارێکدا زاڵ بن، لە پای ئەمە وەتراوە فەرموو ئەم توانایەت تاقی بکەرەوە و ئەوە شوێنی کارەکەت و ئەوەش ئەوەی کە تۆ دەتەوێت بیکەیت.[٨]

خوەرْ شەوەکی لە ئێوارە تێژترە

xweri şewekî le ıêware têjtire

خورێ بەیانان لە ئێوارە بە تین‌ترە

واتە: ئاماژە بەوە کە هەر رۆژ، رۆژی خوایە و ئۆمید و ئەوین بە ژیانیکی نوێ لە دڵی خەڵك بە تین‌ترە.

خوەد بێە لە ئاوا نێە مل پیەڵ نامەردا

xwed bŷe le awa, nŷe mili pyel̂i namerda

خۆت لە ئاوی تاف بدە، لە سەر پردی پیاوی ناپیاودا مەڕۆ

واتە: لە پیاوی ناپیاو و ئەو کەسە کە لە داهاتوو ئارداویت دەکا شتێک مەخوازە.

خوەشاڵە خوەیٚ خەرێ نییە

لـە کـەێدانێ خـەوەرێ نـییە

xweşal̂e xweŷ xerê nîye

le keŷdanê xewerê nîye

شەبەکی : خۆزگی بە هێم هەرم نییا   چە کەهـ و ئێو خەبەرم نییا

خۆزگەم بە خۆی کەری نییە   لە کا و دانی خەبەری نییە

---

[١٣٨] – فارس دەڵێت : این گوی و این میدان.

واتە : ئەوانەی وا بیر دەکەن کە ماڵ و موڵک شتێکی باشە، بە هەڵەدا چوون، هەر کەس دارایی و ماڵی زۆرتر بێتە؛ خەفەیتشی زۆرترە.[139]

خوەش فرمان شیەریكْ دەوڵەمەنە[140]

xweş ferman şyerîkidewľemene

خۆش فەرمان شەریکی ماڵی خەڵکە

واتە: ئەگەر دروستکار و راستبێژ بیت، ئەوا لای هەمووان خۆشەویست و بەڕێزیت.

خوەش مامڵە شیەریكْ مەردمە

xweş mamiľe şyerîki merdime

بنواڕە پەندی سەرو

خوەڵ وە چەرمد بکەن

xeľ we çermid biken

خۆڵەمێش بکەنە پێستتدا

واتە: بێ سوود و بێبایخە. بۆ دروستکردنی مەشکە جەفت و خاکی سوور تێکەڵاو دەکەن و لە مەشکەی دەئاخنن، جا ئەگەر پێستەکە باش نەبێت، خۆڵەمێشێ تێدەکەن و پێ دەڵێن (مەشکاڵە) و بۆ پینە کردنی مەشکە بە کاری دێنن و ئەوەی کە راستی بێت، ئاوەها پێستەیەک زۆر بێبایخە.

خوەم بووم وە نەزرْ کونجی دارەگە

---

١٣٩ – فارس دەڵێت : هر کە بامش بیش، برفش بیشتر.

١٤٠ - خوەش فەرمان : ئەو کەسە دەگرێتەوە کە گوێڕایەڵی خاوەن کارەکەیەتی، فەرمانبەری باش.

xwem bûm we nezri kwincî darege

خۆم ببمە قوربانی کونجی دارەکە

واتە: ئەوکەسەی کە هانی کەسانی دیکە دەدات بۆ هەوڵ و تەقەلای زۆرتر یان ئۆمێدواری دانەوە.

خوەم هامە ئێرە ومالّم لە ژێربەن ٢ ٤

xwem hame ıêre û maľim le jêrben

خۆم لێرەدام، مالّم لە ژێربەن

واتە: ئاماژە بەوەیە کە ئەو هەموو کارە کە پێویست بوو ئەنجامی بدەم، ئەنجامم دا و ئێستا بە ئاسوودەیی دانیشتووم.

خوەم هیچ نییم، خالّووم منێدە شێر

xweım hüç nîym, xaľûm minêde şêr

خۆم شتێ نازانم بەڵام خاڵۆم وەك شێرە

واتە: لە بەرامبەر ئەوکەسانەی کە بە ئازایەتی خەڵکی دیکەوە خۆیان هەڵدەکێشنن.

خوەێ توخمْ خوەێ خسێەسەو

---

١٤١ – ئەم پەندە چیرۆکیکی هەیە کە وایە: دەڵێن پیاوێک بوو کە سێ ژنی هەبوو و هەر ڕۆژان ژنان لە سەر ئەوەی کە ئاخۆ پیاوەکە کامیانی زیاتر خۆشدەوێت شەڕیان لێپەیدا بوو و لە پیاو دەپاڕێنەوە کە تۆ کام لە ئێمەت زۆرتر خۆشدەوێت؟ پیاوەش نەیدەزانی چی وەڵام بداتەوە؟! پیاوەکە بیری کردەوە و بێ ئەوەێ کە هیچ کام لە ژنەکانی بەوی دیکەیان بزانێت، مشتێ کونجی کردە دەستی هەر یەکەیانەوە و پێی گوتن: ئەمە مانای ئەوەیە کە تۆم لەوانی دیکە خۆشتر دەوێت. ئیتر کە دەیانگوت: کامەت لە هەمووان خۆشتر دەوێت؟ بەوە وەڵامی دەدانەوە کە کونجیم لە مشتی کێ کردووە، ئەوەتانم زیاتر خۆشدەوێت و بەمە دڵی هەموویانی خۆش دەکرد و دەیگوت: خوەم بوومە نەزرْ کونجی دارەگە. و بەمە هەر کام لە ژنان وابیر دەکەنەوە کە مەبەستی ئەوە و هیچ ئاژاوەیکیش لە نێوانیاندا نامێنێت.

١٤٢ - ژێربەن :ژێربەن مەڵبەندێکی خۆشە لە مەنەلی کە هاوێنەهەواری کەڵهوڕ و زەنگنە بووە.

xweŷ tuxmi xweŷ xisŷesew

خۆی ڕەگەزی خۆی داناوە

واتە: ئەو کەسانەی کە خۆیان پاڵپشتی خۆیانن، یان کاری گرنگ و بەرچاو ئەنجام دەدەن.

خوەێ دڕێد و خوەێ دۆرنێد

xweŷ dir̂êd û xweŷ dürinêd

خۆی دەیبڕێت و هەر خۆیشی دەدووریت

واتە: لە بەرامبەر کەسانێک بە کار دێت کە خۆیان فرمانی کارێک دەربکەن و هەر خۆشیان جێبەجێی بکەن. خۆی بڕیار دەبڕێت و خۆیشی جێبەجێی دەکات.

خوەێ رازیانە فرووشە و لە دڵ ژان مرد

xweŷ r̂azyane firûşe û le diĺjan mird

خۆی رازیانە فروشە و لە دڵ ژان مرد

واتە: ئەو کەسانە کە دەردی خۆیان دەزانن، بەڵام بۆ چارەسەر کردنی هەوڵ نادەن.

خوەێ لە ئاو دەێ، لە ئاگر نییەێ

xweŷ le aw deŷ, le agir nîyeŷ

خۆی لە ئاو دەدا لە ئاگر نادا

واتە: ئەو کەسانەی کە لە ئەنجامدانی پرۆسەیەکدا بەشە بچووکەکان هەڵدەبژێرن و ئەوەش رادەگەیەنن کە کارە گرنگ و گەورەکەیان کردووە.

خوەێ وە گوورْ شەش مانگە حساو کەێد

xweŷ we gûri şeş manĝe h�isaw keŷd

خۆی بە گووری شەش مانگە دەداتە قەڵەم

واتە: زۆر خۆهەڵکێشە.

خەپگە خەپگەێ وەڕکوانێم

خودا ت خوەش بکەێ ڕاێ بیانێم

xepge xepgeŷ wer kwanêim

xwida ti xweş bikeŷ r̂aê bêanêim

واتە: ئەو کەسانە دەگرێتەوە کە بۆ ئەنجام نەدانی کارێک بەهانەیەکی بۆ دێنن. ٣

خەتنە سۆنەتە، نە لە بێخا

xetine sonete, ne le bêxa

واتە: رووکردنە کاری باشە و پشت کردنە کاری خراپە.

خەر بارێ تفەنگ بوو گورگ خوەێدەێ

xer bare tifenĝ bû gwirg xweŷdê

---

١٤٣ -چیرۆکی ئەم پەندە وایە :

دەڵێن بووکێک بووە کە لە کاری ماڵی خەسوو بێزار بووە، بۆیە هەر بەیانییەک کە پێویست بووە نان و خواردەمەنی دروست بکات، ئەو بە بۆنەی شیر دانی منداڵەکەوە دەستی لە کار کێشاوەتەوە و خەسووە بە ناچار خۆی نانی بەیانی دروست کردووە. خەسوو کە بیر دەکاتەوە، دەبینێت بەیانیان کە لە خەو هەڵدەستێ، شیر بە منداڵەکە نادرێت؟! لەمەوە تێدەگات کە ئەمە پیلانە.هەرچەندەکە خەسوو دەیەوێت لە پەراوێزی قسەکانیدا بە بووکەکەی بڵێت کە لە پیلانەکە تێگەیشتووە، بەڵام بووک گوێ بە قسەکانی نادات ... ڕۆژکیان کە بووک دەڕوات شیر بە منداڵەکە بدات، خەسوو گوێی لێدەبێت کە بووکەکەی لایلایە بۆ منداڵەکە دەکات و دەڵێت:

خەپگە خەپگەێ وەڕْ کوانێم　　　　خودا ت خوەش بکەێ ڕاێ بیانێم

کەر باری چەك وسڵاح بێت گورگ دەیخواتەوە

واتە: مەرج نییە هەموو کەسێک بزانێت شتەکان لە کاتی خۆیدا بە کار بهێنیت. ئەوکەسانەی دەگرێتەوە کە ئامراز و توانی ئەنجامدانیان هەیە، بەڵام زات و زانستیان نییە یان ئەو شتەی کە لە پاڵدەستیان دانراوە، زانستیان نییە کە چۆن بە کاری بهێنن.

خەرْ پیر و هەوسارْ نوو

سەڕەسەڕێە لە سەرْ جوو

xeri pîr û hewsari nû

seȓê serȓŷe le seri cû

کەری پیر وهەوساری نوو   سەڕە سەڕیە لە سەری جوو

واتە: بەرامبەر ئەوکەسانە بە کار دێت کە لە پیریدا دڵداری دەکەن. ٤

خەر تڕی و قاڵ شێویا

xer tirȋ û qaľ şêwya

کەر تڕی و کۆڕ پێشل بوو

واتە: لە کاتێکدا بە کار دێت کە چەند کەس خەریکی تەگبیر کردن و ئەنجامدانی کارێک بن، لەولاشەوە کەسێکی نەزان کار و تەگبیرەکەیان لێ تێکبداتەوە.

خەر چی شاخ درارێ، گووشیش نا بانێ

xer çî şax dirarê, gûşîş na banê

کەر چوو شاخی بێنێت، گوێشی دانا

واتە: بۆ بە دەست هێنانی شتێکی باش چوو، بەڵام ئەوەیشی کە هەیبوو لە دەستی دا. ٥

١٤٤ – فارس دەڵێت: سر پیری و معرکەگیری

خەر زایە و خەرکوڕی هاوردیە

xer zaye û xerkwirî hawrdŷe

کەر، بەچکە کەری هێناوە

واتە: بابەتێك دووپات دەکاتەوە کە نهێنی تێدا نییە.

خەڕ خوەد بووەسەو

لە خەم مەڕەسەو

xeri xwed buwesew

le xem meȓesew

کەری خۆت ببستە، لە خەم و خەفەتیش نگران مەبە

واتە: ئەگەر بناغەی کارەکەت دروست بێت، هیچ گرفتێك روو نادات.

خەر سێ شای، پاڵان سێ قورووش

xer sê şay, paľan sê qurûş

کەر سێ شاهی، پاڵان سێ قورووش

واتە: ئەو کەسانەی کە لە سەر بابەتێکی بچووک ورد دەبنەوە و پەراوێزی بابەتەکە لە خودی بابەتەکە گرنگتر دەخەنە روو.

خەڕ کاروانچی چاخ نییەو

xeri karwançî çax nîyew

[145] - فارس دەڵێت : کلاغ خواست راه رفتن کبک را بیاموزد، راه رفتن خودش هم از یاد برد

کەری کاروانچی چاخ نابێت

واتە: پێویستە ئەژمار بۆ ڕەنج و ماندووبوونی کەسەکان بکرێت و هەموو بە یەک چاوەوە تەماشا نەکرێن.

خەرْ کوور ومختاجْ هەوش

xeri kûr û mixtaci hewş

کەری کوێر وشایانی هەوش کردنەوە

واتە: ئەو کەسانە کە چاوەڕوانی تکا و ناساندنی کارێکیانە، تاوەکو کارێک بە ئەنجام بگەیەنن.

خەر گورگ دۆنێ چوودە پیری رووی‌یەو

xer gwirg dxünê çûde pîrî rûwîyew

کەر گورگی دەبینێت، دەچێتە پێشەوازیی ڕێوی

واتە: ئاماژە بە کەسانێکە کە لە رووی نەزانیەوە بۆ دەرچوون لە گرفتێک، خۆیان دەخەنە گرفتارییەکی دیکە.

خەر گورگ دۆنێ، گووش قۆچنێ

xer gwirg dune gûş qüçinê

کەر گورگ دەبینێ گوێ دەخاتە خوارو

واتە: ئاماژە بەو کەسانەیە کە درك بە مەترسی ناکەن و بێ وردبوونەوە بەرەو پێش دەچن.

خەرْ گوڵێن وە ئەنجاوەروو؟

xeri gwiĺên we encawerû

کەری گوڵێن (بەشێکە لە شارۆچکەی سەرپوڵی زەهاو) بە ئەنجاوەروو (بەشێکە لە خودی گوڵێن)

واتە: ئەو کەسانەی کە بە ئاشکرا دزی دەکەن و ئێنکاری لێدەکەن. کەرێك لە گوڵێن بدزیتەوە و ببەیتە ئەنجاوەروو کە لە پاڵدەستی یەکترانن.

خەر لە خەڕگاو گاێد

xer le xe r̂gaw gaêd

کەر لە قۆڕاو دەیگەینێت

واتە: مرۆڤیکی دەرفەت خوازە، لە کاتێکدا دێتە سەر قسە و باس، کە کەسێک گرفتار بووە.

خەرْ لەنگ دۆیاێ قافڵەس

xeri lenĝ düaê qafil̰es

کەری شەل لە دوایی قافڵەیە

واتە: ئەوکەسانەی کە لە گەڵ کەسانێکی دیکەدا هاوڕێ نیین و هەمیشە دوورن لە گەڵ هاوەڵ گرتن.

خەرم کوڵ بۆ دۆ نێاشت

xerim kwil̰ bü dü nêaşt

کەری من کوڵ بوو وکلکی نەبوو

واتە: لە سەر ئەوکەسانەیە کە ئەگەرچی مافیان لە لایە، بەڵام لە مافی خۆیان دەبوورن و واز دەهێنن.

---

١٤٦ – چیرۆکی ئەم پەندە وایە :

پیاویکی کرێکار هەبوو کە ژنیکی جوان و زەریفی بوو رۆژێک بەزازێک چاوی بە ژن ئەکەوێ وهانی دەدا کە من ژیانیکی باشتر بۆت دروست ئەکەم بەو مەرجە کە تەڵاق بگری. ژنی کرێکار هە ڕۆژان دەسپێچک ئەگرێ کە فلاّن پارچەم گەرەکە، فلاّن کراسم دەوێ، فلاّن ... کرێکاریش ناتوانێ بە جارەک پارەی هەموویّان بدات ژنەکە ئەڵێ پارەێ پێ نادەین شەرتێک دەبستین کە تا فلاّنە رۆژ لێمان واز بێنێ کرێکار بە ناچار قەبووڵ ئەکا و ئەچنە لاێ پارچە فرووش ئەویش وا شەرت ئەکا کە دوواێ دوو مانگ ئەگەر پارەم پێ نەدەی چل سیر لە گۆشتی گیانت دەبڕم کرێکار بە ناچار قەبووڵ ئەکا و دوواێ دوو مانگ پارچە فرۆش کە ئەزانێ کرێکار پارەکەی حازر نەکردووە دێت وپارەێ گەرەکە کرێکاریش ئەڵێ پارەم نییە شەڕ

خەرمان گەوراگەیٚ لە ورسی مردیٚ

xeriman gewrageŷ le wirsê mirdê

خەرمانی گەورەی هەس و خۆی لە برسا مردوو

واتە: ئەو کەسانەی کە ماڵی دۆنیایان زۆرە بەڵام لە رۆی چنۆکی تەنانەت بە قەد نیازی خۆیان کڵك لیٚ وەر ناگرن

دەسپێدەکەی و ئەچنە لایٚ دادوەر لە رێگا پیاوێک دەبینن کە بانگیان دەکا کە ئەسپەکەم رەم کردووە بەرگیری بکەن. کرێکار بەردێک ئەگرێتە دەستەوە وبەرەو ئەسپ فڕی ئەدات لە بەختی رەش ئەداتە چاوی راستی ئەسپەکە وکوێریٚ دەکا خاوەن ئەسپ دێت وشەڕ دەستپیٚ ئەکرێت. پارچەفرۆش حەکایەت بۆیٚ دووپات ئەکاتەوە و ئەویش ئەبێتە مزڵووم. سەر بە شار کابرایەک دەبینن کە کەرەکەی لە قۆڕاو ماوە داوای یارمەتی ئەکا کرێکار دویٚ کەر ئەگریٚ و تەکانی ئەدات کە بێتە دەر بە جارێک دویٚ کەریش ئەشکیٚ خاوەنی کەر شەڕ ئەکا کە پارچە فرۆش و خاوەن ئەسپ حەکایەت بۆیٚ دووپات کەنەوە ئەویش ئەبێتە مزڵوومی سێهەم و هاوڕیٚ لە گەڵ ئەوان. کرێکار کە لێقەومانی خۆیٚ ئەبینیٚ بیر ئەکاتەوە کە بچنە لایٚ دادوەر کاری تەواوە با خۆم خەڵاس بێکەم ئەچێتە سەر باروی بەرزێک و خۆیٚ ئەخاتە خوار و لە قەزا ئەداتە سەر پیرە پیاوێک و ئەویش دەمریٚ کوڕانی پیرەپیاو ئەیگرن و دەڵێن قاتڵی بابی ئێمەیە و ئەچنە لایٚ دادوەر لە قەزا ئەم رۆژە (بەهلوولی‌زانا) دادوەرە لە کرێکار پرسیاری خۆیٚ دەکات وچۆنیەتی حەکایەت دێتە دەستی زوو بە زوو ترازۆیەک دێنیٚ و بە پارچەفرۆش ئەڵیٚ زوو بە حەقی خۆت بێگرە بەڵام هەروەها کە شەرتت کردووە چل سیر بێت نە کەمتر و نە زیاتر ببڕە. پارچەفرۆش دەبینیٚ ناتوانیٚ چل سیر بە تەواوی لە گۆشتی گیانیٚ ببڕیٚ ئەڵیٚ وا ناکریٚ بەهلوول حۆکم دەکا کە بۆ ئەوەی کە وەختی دادگای بە هەدەر داوە بێخەنە بەندیخانە دووهەم کەس دێت و بەهلوول پیٚ ئەڵیٚ بەردیکی لە دەست بێگرە ولە حاڵێکەوە کە کرێکار لۆقە دەکا بێخە و چاوی راستی دەر بێنە کە ئەوە پیاویکی خوێڕی وزیانکارە بەڵام ئەگەر لە سەری بدەی یان جێگەێکتر ئەتخەمە بەندیخانە تەنیا چاوی راستی کوێر بکە. کابرا ئەبینیٚ ناتوانیٚ ئاوا کارێک بکات بەهلوول حۆکم ئەکا کە ئەویش بێخەنە بەندیخانە هێشتا نۆرەیٚ خاوەن کەرەکە ماوە کە کوڕانی پیرەپیاو دێنە ژوورەوە و دەڵێن ئەو قاتڵی بابی ئێمەیە بەهلوول ئەڵیٚ بەڕاستی وایە بچینە سەر بارۆەکە. کە ئەچنە سەر بارۆەکە بە کوڕی پیرەپیاو ئەڵیٚ خۆت بێخە خوارو و بدە لە سەر سەری هەر وا کە ئەو بابی تۆیٚ کوشت کوڕەکە دەبینیٚ زۆر دژوارە و گیانی خۆی بە فێڕوو دەدات دەڵێت: ناتوانم بەهلوول ئەویش ئەخاتە بەندیخانە کە نۆرەیٚ خاوەن کەر دێت بە بیٚ دوو و سیٚ دەڵێت: خەرم کوڵ بۆ دۆ نیاشت

خەر نەیْدە وەرْ ماین

xer neŷde weri mayn

کەر لە بەری ماین دا دەنێت

واتە: ئەوکەسانەی کە کاری چەپی چەواشە دەکەن

خەر وە پێ وە ئاو نییەن

xer we pê aw nîyen

کەری پێ نادەن بێبەێ بۆ ئاودانەوە

واتە: رێزێ ناگرن ودڵقایمی پێ نییە

خەر وە عەڵاقە بەنی چووە؟

xer we e�ľaqe benî çuwe

کەر بە رازاننەوە چێ

واتە: بنایمی بێ ئاوەز تەمایاری کاری گرینگ وشاقزی لێ مەبە. ٧

خەر وە گا ئوشێ: تْ نەفامی

xer we ga üşê ti nefamî

کەر بە گا دەبێژێ تۆ نەزانی

واتە: کەسێک کە خۆی هیچی نییە و کەسایەتیکی نییە بە کەسێکتر دەڵێ تۆ بێ ئاوەزی. ٨

---

١٤٧ - فارس دەڵێت: خر چه داند مزەی نقل و نبات

١٤٨ - فارس دەڵێت: سیر به پیاز گفت پیف پیف بوت میآد.

خەر هاتێە وگا چییە

xer hatŷe û ga çîye

کەر هاتێە وگا چووە

واتە: ئەوکەسانەی کە نەزانن وچاوێان بە ڕەواڵەتی ژیانە نە لە چۆنیەتی ژیان

خەرە کەو خەرەیل بەسادەو

xere kew xereyl besadew

کەرە کەوە کەرەکانی دابەستەوە

واتە: نەزانی نەزانان هاتە مەیدانی کۆڕگێڕان وداوای وەتوویژی کرد

خەرەگە مەمر وەهارە

کـەنگر دڕگ چـۆ دارە

xerege memir wehare

kenĝir dir̄ig çü dare

شەبەکی : هەر نەمرە وەهار ئەما کەنگر دڕگ بە بار ئەما

کەرکە مەمرە بەهارە کەنگر دڕك وەك دارە

واتە: بەڵێنی بێ وادە و عەمەڵ. ٩ ٤

خەرێ كْ چل بووەێ ,چل وپەنجیش بەێ

١٤٩ –فارس دەڵێت: بزک نمیر بهار میآد، خربزە وخیار میآد.

xerê ki çil buweŷ, çil û pencîş beŷ

کەرێك کە چل مەن بار بێبا، چل وپێنجیش ئەبا

واتە: ئەوکەسەی کە ناچارە و ڕێگای بووەسە کوێرە ڕێ، هەر لە ڕووێ ناچاری کارەهای تریش ئەکات

خەرێ کْ لە مْ چی، ئاگر بارێ بوو

xerê ki le mi çî agir bare bû

کەری کە لە دەستی من چوو، باری ئاگر بێ

واتە: ئەو شتەی کە قازانجی بۆ من نییە با هەر نەبێ یان (کاسەیْگ بەشْ م تیَا نەو دەمێ ئەو خوار)

خەرێ کْ وە پیازێ بسێنیدەێ، لە خەڕیاو مرداڵا بوو

xerê ki we pyazê bisênîdeŷ le xeȓyaw mirdaƚa bû

کەرێك کە بە پێوازێ بسێنی لە قۆڕاو بخنکێ

واتە: ئەو شتەی کە بێ ئەرزشتە کە لە دەستت چوو نێگرانێ مەبە

خەسەم بار کەێد، دۆلەم ئاخوڕ بەسێ

xesem bar keŷd, dolem axuȓ besê

خەسەم[150] بار دەکا، دۆلەم (تەمەڵ) ئاخۆڕی دەبەست

واتە: ئەوکەسانەی کە لە زەمانی خۆی پێویستە کە هامیاری بێکەن ئەو سەردەمە ناکەن و دووای ئەوە کە کار تەواو بوو هەسێان یان (جەنگ ڕەویادەو، چڵمن وە شوونْ چووگەردێ)

خەفەت م خوەێ، م خەفەت نییەخوەم

---

[150] - خەسەم : ئێڵی کۆچەر.

xefet mi xweŷ, mi xefet nîyexwem

خەم وپەژارە من ئەخواتەوە، من خەم وخەفەت ناخۆم

واتە: من ئەگەریش لە هیچ کارێکدا دەستم نەبێ دەستێك بۆم دروست ئەکەن وتاوانێ ئەیخەنە ئەستۆێ من

خەلە و گەلە حەقێ ها مل خوەێ

xele û gele h□eqê ha mili xweŷ

خەلە (کشت وکاڵ) و گەلە (ڕان) حەقیّان لە ئەستۆێ خۆیانە

واتە: ئاماژە بەوەی کە هەرکەس بەرپرسی کارەکانی خۆیە

خەمیر وفەتیر نەێرێ

xemîr û fetîr neŷrê

خەمیر وفەتیری نییە

واتە: ئاماژە بەوەی کە هیچ جوورەهەڵس وکەوتیکی نییە وەك: (جوورْ قەمە پشت و ڕۆ نەێرێ)

خەو شەو، خجاڵەتی رووژ

xewi şew, xicaľetî ȓûj

خەوی شەو، شەرمەندەیی رۆژ

واتە: ئەشێ لە هەرکاتێك وریا بووی. بە تایبەت بوو شووانەکان کە وریایکەری ران ئەکەن وئەشێ شەوانە وریا ببن تاکوو رۆژ لە لاێ خاوەن ران شەرمەزە نەبن

خەو لە مەرگ بردێە

xew le merg birdŷe

خەو هاو ڕەگەزی مەرگە

واتە: ئەو کەسانەی کە سەبارەت بە ژیانی خۆیان بیر ناکەنەوە و دایم لە خەودا ماون و چوونکە خەو برایٚ مەرگە لە مردوو چاوە نواڕیٚ تەقەلا وتێکۆشان مەبە

خەوەریان برد بۆ یەزدگورد

کۆنە کەنیز، کەنیزیٚ گرد

xewryn bird bo yezdgurd

kone kenîz, kenîzê gird

واتە: ئەو کەسە کە تا ئێستە کەسێک نەبووە ئێستە بووە بە کەسێك

خەوەر بووەنە میران

کارکەرە کارگەر مەگیران

xewer buwene mîran

karkere karger megîran

بنواڕە پەندی سەروو

خەێر ئۆش خەێر ئەو رێید بایٚ

xeŷr üş xeŷr ew r̂êîd baê

خێر بێژ، خێر بێتە سەر رێگات

واتە: باوەڕیك لە نێو کوردەواری هەیە کە ئەگەر گویٚ کەسێک بزرنگیٚ ناوی ئەبەن ئەگەر گویٚ راستی بیٚ ناوی بە نیکی ئەبەن وئەگەر گویٚ چەپیٚ بیٚ بە خەراپە ناوی ئەبەن لە کاتیٚ کە گویٚ راستیٚ ئەزرنگیٚ ئەڵێن (خەێر ئۆش خەێرەو رێید بایٚ)

خەیڕْ مێمان ها وەل خوەیا

xeŷri mêman ha weli xweŷa

خێری مێوان لە گەڵ خۆدی مێوانە

واتە: مێوان دۆستی خوایە وکاتێ کە مێوان دێت خێر وخۆشی لە لایَ خواوە دێتە ماڵ

د

داخْ رووڵە مردن جگرْ شتر کونا کەیْد

daxi r̂ûl̂e mirdin cigiri şitir kwina keŷd

داخی رۆڵە مردن جگەری وشتر کۆن ئەکا

واتە: لێقەومانێکە دڵتەزەێنە

داخێ مێنێدە داخْ زخاڵ

daxê mênêde daxi zixal̂

داخی ئەو ئەمینێتە داخی خەڵۆز

واتە: دەردیکی گرانە کە ئەگەر لە بیر بچێ رەش پووشیەکە ئەخاتە بیرت لە بیریش نەچێ وەك خەڵۆز هەر چێ فۆێ لێ بکەی ئاگرەکەی بەتین‌تر ئەبێت

دار بەر گرێ، سەر چەمنێ

dar ber girê, ser çeminê

واتە: خاوەن کەسایەتی ڕێزی کەسان دەگرێت کە بووە بە پیاویکی لەنگەردار (خاوەن کەسایەتی) و شایانە کە ڕێزی کەسان بگرێت

دار لە خوەیٚ دەنە ماوەشیٚ [١٥١]

dar le xweŷ dene maweşê

دار لە خۆیٚ ئەدەنە ماوەشیٚ

واتە: بۆ ئەنجامدانی کارێك ئەشیٚ لە رێگای تایبەتی خۆیەو بچی یان چۆنیەتی کاریٚك گەیشتە دەستت لە ریٚ بۆچۆنی خۆی بڕوە پێش. [١٥٢]

دار لە داری، ئاسن لە داری، بەن لە ئاسەواری

dar le darî, asin le darî, ben le asewarî

واتە: هەر چشتەك عەیاری تایبەتی خۆی هەیە

داریٚ کْ بەر نیەگریٚ کوچگ نیەخەنە پیٚ

darê ki ber nyegirê kwiçig nyexene pê

دارێك کە بەری نییە بەردی لیٚ نادەن

واتە: کەسێک کە یەك جار هەڵەی کرد شاربەدرەی ناکەن. [١٥٣]

داریٚ کْ رمیٚ بزان کەفێدە کام لاوە

darê ki birîmê bizan kefêde kam lawe

دارێك کە ئەکەوی بزانە رۆ بە کام لایە

---

[١٥١] - ماوەش : لەتە چێویکی باریک و تێژ کە لە تەترەکی دار دائەنێن و بە تەوەر لیٚ دەدەن تا رێک دارەکە بە دوو لەت بکا.

[١٥٢] - فارس دەڵیٚ : آهن، آهن را می‌برد

[١٥٣] - فارس دەڵیٚ: درخت یکسال بر نگیرد آنرا نمی‌برند

واتە: بزانە چارەنووس چیٚ بۆت نووسیوە

داریٚ كْ ساڵیٚ بەر نەگریٚ، نیەوڕنەیٚ

drê ki saľê ber negirê, nyewrîneŷ

داریٚك كە ساڵیٚ بەر ناگریٚ نایبڕن

بنواڕە پەندی سەرو

داریٚگ هەرەس بوود راس چوودە بان

darêg heres bû ras çûde ban

داریٚ كە هەرەس بووە ریٚك وراس بەرز ئەبیٚ

واتە: ئەو کەسانەی کە لە پەندی گەورە پیاوان تۆڕە ئەبن وبە پیٚویست نازانن ئەونە ریٚنویٚنیان بکەن لە حاڵیٚکەوە کە ریٚنویٚن کردن بۆ هەرکەسیٚك لازمە

داڵ پیر بوو کوورکوورەك توولەکی وە پیٚ کەیٚد

daľ pîr bû kûrkûrek tülekî we pê keŷd

داڵ(جووریٚك هەڵوە) کە پیر ئەبیٚ کوور کوورەك (سەرکەنگ) گاڵتە پیٚ دەکا

واتە: مرۆڤ کە پیر بوو لاوەکان ریٚزیٚ ناگرن و خۆیان لە ئەو زاناتر دەزانن یان (گورگ پیر بوو مییە شان سایٚدە پیٚا)

داڵگ بۆن ودۆیەت بخواز

تا نەکەفیە نەنگ و واز

daľig bün û düyet bixwaz

ta nekefye nenĝ û waz

شەبەکی : داکۆ بتیتە، نەقە کناچۆ بوازە

دایك ببین وکچ بخواز تا نەکەویە نەنگ و واز

واتە: لە هەر کارێك ورد بوو وتایبەتمەندیکانێ لە بەر چاوت ببێ. دایك بۆ کچ باشترین سەرمەشقە ئەگەر دایکێك باش بێ کچەکەشێ باشە ئەگەر خەراپ بێ ئەویش هەرو

داڵگد بمرێ ئارد وئاو

daĺigid bimrê ard û aw

دایکت بمری ئارد وئاو

واتە: ئەو کەسانەی کە زۆربەی کارەکان کردنە وئێستە بەشی ساکارەکەێ ماوە بەڵام ماندوو بوونە و تەمەڵی ئەکەن.[١٥٤]

داڵگْ دز یا سینە خوەێ یا سینە کوتێ

daĺigi diz ya sîne xweŷ ya sîne kwitê

شەبەکی : دیە دزی دووەتری مەدۆ، ئیکی چە خۆشی، ئیکی چە ترشی

دایکی دز یا سنگ دەخۆا، یان سنگ دەکوتێ

دایکی دز یان سنگ ئەخۆا یان سنگ ئەکوتێ

---

[١٥٤] –چیرۆکی ئەم پەندە بە کورتی وایە :

کچێکە کە تازە شوێ کردووە ولەم سەردەمە بۆک هەمووی کارەکانی ماڵ لە ئەستۆێ بووە کە پێویست بووە بەیانانی زوو لە خەو هەستێ ولە کانی ئاو بێنێ بۆ ماڵ ولە کێف چوو بێنێ و لە کولین کە لە نزیکی کولانەێ سەگەکان بووە ئارد بێنێ ونان دروست بکا بۆ ناشتا. ئەم بۆکە هەموو ئەو کارانە کردووە تەنیا ماوە کە ئارد وئاو تێکەڵاو بکا وبکاتە خەمیر بۆ ئەو کارە داماو و شەکەت بووە و هەر لە دەستی ئەنجامدانی ئەو کارە خوت و بووڵێ بووە

واتە: ئەو کەسەی کە بەرژەوەندیی لە ڕێگایٚ نادروست دەست ئەکەوی هەر ئەترسیٚ کە داهاتووی چی دەبیٚ

دالٚگْ کراس کەو فرەس

daľigi kiras kew fires

دایکی کراس ماوی زۆرە یان دایکی کراس کەوە نەبڕاوە

هاوتای : خۆرمایٚ مەنەلی فرەس

واتە: لەم چشتە لە دۆنیا زۆرە، جێگەی متمانا نییە

دالٚگ وسایە، دایە لە خوەیٚ چی

daľig wisaŷe, daŷe le xweŷ çî

دایك ئارام بووە دایە (لەلە) لە خۆی چووە

واتە: ئەو کەسە کە پەیوەندی کارەکە بە ئەوە، بیٚ خەیاڵە دەس بێکار هەوڵ و تەقەلایە.

دالٚگ وەت : م مرم، دۆیەت وەت : م شۆ کەم

daľig wet: mi mirim, düyet wet: mi şü kem

شەبەکی : داکۆلە واتش: ئەمن مەمری کناچە واتش: ئەمن شی مەکەری

دایك وتی : من ئەمرم، کچ وتی: منیش شۆ دەکەم

واتە : ئەوانەی کە بۆ هەر کیشەیەك، دەسپێچکی ئەتاشن

دالٚگ وە تەمایٚ چەپاو قولی بۆ

قولی لە ژێرْ چوو سووتەگلی [1] بۆ

---

[155] - فارس دەڵێ: کاسەی داغتر از آش

dal̄ig we temaê çepaw qwilî bü

qwilî le jêri çû sûtegilî bü

دایکە تەمایاری دەسوبردی قولی بوو قولی لە ژێری چوو جم و جۆڵی بوو

واتە: ئەو کەسە کە تەمایاری یارمەتی لە فڵانەکەسە، نازانێ فڵانەکەس خۆی خەریکی دەردی سەرە

داڵگ هەر مەشکەێگ بژەنێ، دوێەتیش ژەنێد

dal̄ig her meşkeŷg bijenê, düyetyş jenêd

شەبەکی : داکۆ چ تەشییە بڕیسۆ، کناچۆچێ ئوو تەشی مەڕیسۆ

یان : داکۆ چ هەلیزێ بژەنۆ، کناچۆچێ ئوو هەلیزی مەژەنۆ

دایك هەر مەشکێك بژەنێت، کچەکەیش ئەیژەنێت

واتە : هەرکەسێك بۆ خۆی ڕێبەر و سەرمەشقیکی هەیە

داڵگ یەکێ لێ هاوردێە

dal̄ig yekê lê hawrdŷe

دایك تەنیا یەکێك لە وێنەێ ئەوی هێنایەسە سەر دۆنیا

واتە: تاکە کەسی بەزات وجەرگە

داڵگە تاقەتْ مەڵاقە نەیرم، ئاوگەردانەگە رام بار

dal̄ige taqeti mel̄aqe neŷrim,awgerdanege r̂am bar

دایکە مەڵاقە تێرم ناکا، ئاوگەردانێکم بۆ بێرە

---

١٥٦ - سووتەگلی : جۆلاندنی قون، قونەلەقی

واتە: ئەو کەسە کە بە پێچەوانە قسەی خۆی دەکات تاکوو راستەوخۆ. ٧

دالْگە دەسم بکە لە کیسە، خەڕێ خوەم

daľige desim bike le kîse, xeřê xwem

دایکە دەستم بکە لە کیسە ئاخۆ قۆڕ دەخۆم

واتە: ئەوکەسانەی کە سرۆشتیان وایە کە بەرەوکاری نا دروست ئەچن و ناتوانن تەرکی بکەن.

دالْ نیم لەڕگە بۆنم

daľ nîm leřge bünim

دالْ نییم لەڕگە بێبینم ٩ ٠ ٥ ٦ ١

---

[157] - چیرۆکی ئەم پەندە وایە:

دەڵێن کچێک هەبوو کە رۆژێک دێنە خوازبێنیی. ماڵی زاوا وبۆک دائەنیشن ودەنگ وباسی چۆنیەتی زەماوەند و... دەکەن کچ ئەکەوێتە بیری کە پێان بێژی کە بنایمیکی فرەخۆرە هەرچێ بیر دەکاتەوە کە چۆن ئەوشتە پێان بڵێ بێ ئەوەی کە تۆڕە بن چشتەک نایێتە بیری بۆیە پێلانێک دادەڕژێنێ و بۆ نانی نێوەڕۆ داوەتیان دەکا ودانیشنە سەری سفرە وقەڵۆخەیکی گەوەری لە دەست ئەگرێ و ئەیخوات کە هەمووان تەواشای دەکەن بانگ ئەکاتە دایکێ و ئەڵێ: (داڵگە تاقەت مەڵاقە نەێرم ئاو گەردانەگە رام بار)

[158] - چیرۆکی ئەم پەندە وایە :

دەڵێن کچێک هەر لە منداڵیەو قۆڕێ دەخۆارد و وردە وردە کچ گەورە بوو وبوو بە کچیکی بازڵە و سەردەمی شۆ کردنەوەی هات ماڵی زاوا کە دەیانزانست کچەکە قۆڕێ دەخۆا بە راشکاو وەتیان: هێشتا قۆڕ دەخۆی یان نە؟ وەتی نە دووای چەن رۆژ کە دایکی کچەکە لە ژێر چەوی بوو دیت کە ئەو عادەتە تەرک نەکردووە دانیشت ورێنوێنی کرد کە وایە و وا ئەبێت و... بە هەر حاڵ رێنوێنی دایک کاریگەر نەبوو و لە دووایی دایک وەتی: خۆت پێشنیارت چییە؟ کچەکە بێ دەرەتان وەتی: (داڵگە دەسم بکە کیسە، خەڕێ خوەم)

[159] - دالْ : هەڵۆیکە بچووک

[160] - لەڕگە : مردار بووی ئاژەڵ

واتە: ئەونە ورد نابێتە سەر ئەوشتانەی کە پێویستە سرنجیان بدەی. داڵ مردار بووی ئاژەڵ لە هەر کوێدا بێت بەدی ئەکات چوونکە سرۆشتی وایە

داڵ وەت ئەر خاڵوو کوورکوورەك نەۆیام، شووان وە کەڕەکەو بردمە هەوا

daľ wet er xaľû kûrkûrek neüyam,şuwan we keȓekew birdime hewa

داڵ گوتی: ئەگەر خاڵۆیَ کوور کوورەك نەبوام شوان بەم هەموو جل و بەرگەوە لە زەوی هەڵگرتم

واتە: ئەو کەسانەی کە ناتەوانی خۆیان لە کار پەیوەندیی ئەدەنە چشتێکیتر.(داڵ) جۆرێك هەڵۆە کە لە کوورکوورەك گەورەتر و لە هەڵۆ بچووکترە هەروەها پەندیکیترمان هەیە کە ئەڵیَ: (هیریَ ك ئەو خاڵووان نەکەیَ دزیەتییە) واتە چێر یان شەمایڵیَ کە لە خاڵۆ نەچیَ زووڵەزایە چۆنکە داڵ و کوورکوورەك لە یەك دەچن تەنیا داڵ کەمیَ گەورەترە ئەم پەندە لێرەوە دەسپێکراوە

دان لە دەرْ قنگی، وەت: ئای دگانم

dan le deri qngê wet: ay diganim

سۆرانی : لە سکیان دەدا دەیوت: ئای پشتم

واتە : ئەوانەی کە بە پێچەوانەوە قسان دەکەن

دائِم جوور تێشە دەمد ها لا خوەد

daêim cuȓ têşe demid ha la xwed

بنواڕە (چۆ تێشە وە لا خوەیەو تاشیَ)

دڕگْ ناو ئارد

diȓigi naw ard

درک ودالّی نێو ئارد

بنواڕە (ئاردْ ناو دڕگ)

دروو هێمان لە دەم نەراتێە، لووقەیٛ تیەیٛ

dirû hêman le dem neratŷe, lûqeŷ tyeŷ

درو هێشتا لە دەم نەیهاتووەتە دەر لووقەیٛ دیٛ

واتە: قسەیٛ درووکانی هەر لە ناوەڕۆکیەوە دیارە

دز بچوو دەسد خاس بوو

diz biçû desid xas bû

دز بڕۆ دەستت بێ بەڵا بوو

واتە: بە دوو شێوە بەکاری دێنن یەکم ئەوەی کە کەسێک دژی کەسیکیترە وئەوکەسە کەلەمەیەك ئەکەوێتە لیٛ و بوو بە هۆیٛ شایی ئیی.یان کەسێك کە لە کەسیکی تر زەرەرێك دەبینیٛ کە ئەتوانیٛ سەر لە نوو ئەوە جۆبران کاتەوە ئەم پەندە دەڵێن

دز خوەشێە بازاڕ شێویایٛ تیەیٛ

diz xweşŷe bazarî şêwyaê yeŷ

دز بازاڕی شێواوی پیٛ خۆشە

واتە: ئەوکەسانەی کە قازانجێان لە ئاژاوە وشێوای شێو بوونەوە دەس ئەکەوی.[1]

[161] –فارس دەڵیٛ: از آب گل آلود ماهی گرفتن

دزێ کْ لە دز بدزێ، شادزە

dizê ki le diz bidizê, şa dize

واتە: ئەو کەسەنەی کە زۆر چالاکن ومەردی رندن

دز وبز وقازی لە یەك بۆن رازی

شات وەت رەسنمەێ جی نازکێ

diz û biz û qazî le yek bün r̂azî

şat wet r̂esinimeŷ cî nazikê

دز وبزن ودادوەر لە یەك رازی بوون، شاهێد وەتی ئەگەینمەێ جێگەی باریکێك

واتە: ئەو کەسەی کە لە کارێکدا کە هیچ پەیوەندییکی بە ئەو نییە نەزەرێك بدات

دز و خاوەن ماڵ بوونە یەکێ

دۆ شتر وە قنگەو کەنە یەکێ

diz û xawenmal̂ bûne yekê

do şitir we qinĝew kene yekê

شەبەکی : دز و هووییانەی ئیکی با حوشتری چە سمتۆ مەبرۆرا

واتە: ئەگەر دۆژمنت داڵتەی یەکتران بدەن، هەر نامۆمکنێك، مۆمکێنە

دزْ نەگیریاێ، پاتشاس

dizi negîryaê patişas

دزێ کە گیر نەکەوی پاشایە

واتە: زۆر چالاکە و ئەتوانێ خۆی رزگار بکات

دزەگە کوچگ مەوەشن

dizege kwiçig meweşin

دزەکە بەرد مەیخە

واتە: ئەو کەسە کە کاریکی ناڕەوای کردووە وبێ ئەوەی کە کەسێك بزانێ خۆی دووپاتێ ئەکاتەوە

دژمن کڵاوەگەێ داملْکنی، ئفاقەێگە

dijmin kiľawegeŷ damiľkinî, ifaqeŷge

دژمن کڵاوەکەشێ بشێونیت هەم دەرفەتێکە

واتە: لە هەموو بوارێکەوە هەوڵ و تێکۆشانت بێت و پشتسەرد نەبوو

دژمن مرێ، ریشەێ نییەمرێ

dijmin mirê, rîşeŷ nîyemrê

شەبەکی : دشمەن مەمرۆ، ریشەس نمەمرۆ

واتە : کار و زەبر و سەختی ئەگەریش تەواو بێت، هەر بەردەوامە

دکاندار هەڵەڵە [١٦٢] کەێ، هەرچێ لە دکانێ بوو

dikandar heľeľe keŷ heçê le dikanê bû

شەبەکی : بەقاڵ چیش چ بارش بۆ، گالی ئونەی مەدۆ

دۆکاندار هەڵەڵە دەکات هەر چشتێك لە دۆکانێ بێت

واتە: ناشێ هەر قسەیەك قەبووڵ کەینەوە ئەشێ بیر لە سەری کەیتەوە

---

[١٦٢] - هەڵەڵە : پڕۆپاگەند، تەبلیغ، بە هەڵە و درووی خافڵاندن.

دگانم کەفتێەسەخوری خوەم

diganim keftŷese xwirî xwem

دنانم کەوتەسە بەرگنی خۆم

واتە: ئەو کەسەی کە لە گەڵ خزم وکاری خۆی ئاژاوەێ هەس بە شێوەیەك کە مەحکووم بوونی ئەوان رێسوایی خۆیشێ تێایە

دگانێان لە یەك سفێد بیە

diganêan le yek sifêd bye

دنانێان لە یەکتران سپێ بووە

واتە: بێ هیچ رۆدەربایستێ رازی یەکتران دەبێژن. دنان سپێ لاناوە بۆ بێ چاو و ڕۆ

دڵمان خوەشە وەو بەگیم

سەر وپا پەتی جەسەێ سەگیم

diľiman xweşe weüi begîm

ser û pa petî ceseŷ segîm

دڵمان خۆشە بۆکی بەگین   سەر وپا پەتی جەستەێ سەگین

واتە: ئەو کەسە کە لە نێو خەڵکان خاوەن کەسایەتیە وریێزێ دەیگرن بەڵام کە بوویتە هاوڕێ یان هاو دەنگێ ئەبینی کە نە وایش نییە و بێخودی گەورە بووە. ٣ ٦

---

١٦٣ –فارس دەڵێ : شکسته بال وپر از من میان مرغان نیست

دلم خوش است که نامم کبوتر حرم است

دڵم بیەسە برنج کوتیاێ

diľim byese birinci kwtyaê

دڵی من بووە بە برنجی کوت کراو

واتە: زۆر خەمی دەخۆم، بۆێ نێگەرانم

دڵێگ را دڵێ نەکزێتەوە

مار بەێدە پێەو بزرنگێتەوە

diľêg r̂a diľê nekizêtewe

mar beŷde pŷew bizirnĝêtewe

دڵێ کە بۆ دڵێك نەکزێتەوە مارێ پێ بدا بزرنگێتەوە

واتە: ئاماژە بەوەی کە ئەشێ خەمی یەکتران بێخوەین و پاڵپشتی یەك بووین. ٤

دڵ یەکێگە یاریجان بردێەسەێ

diľ yekêge yarîcan birdŷeseŷ

واتە: ئەو کەسانەی کە ئەوێندارن قەت ناتوانن بیر لە کارەکانی خۆیان بێکەن، چوونکە عاشق کوێرە و جگە لەوەش باش بیر ناکەیتەوە

دوو ئەڕاێ دەوریش نەوڕیایێە

dû er̂aê dewrîş newr̂yaŷe

---

١٦٤ – سەعدی شاعێری بە ناو بانگی ئێرانی دەڵێ :

بنی آدم اعضای یک پیکرند — که در آفرینش ز یک گوهرند

چو عضوی بدرد آورد روزگار — دگر عضوها را نماند قرار

تو کز محنت دیگران بی غمی — نشاید که نامت نهند آدمی

دوو بۆ دەروێش نەبڕاوە

واتە: هێشتا دۆنیا نەگەیشتووە ئاخری خۆی، هێشتا ماوەێ جۆبران کردن ماوە

دوو هەفت ماڵ وە پێد ڕشنم

dû heft maľ we pêd ȓişinim

دوو هەوت ماڵ بە تۆوە دەڕژێنم

واتە: بە ڕاستی بەدناوت دەکەم، سۆکایەتی پێد دەکەم [٥]

دۆ پا وە دۆ ڕووژ

چووار پا وە چووار ڕووژ

do pa we do ȓûj

çuwar pa we çuwar ȓûj

دوو پێ لە دوو ڕۆژ، چووار پێ لە چووار ڕۆژ

واتە: لە سەر تەوانایی کەسان بڕیار ببڕە

دور بچوو دڕس بچوو

dür biçû, diris biçû

---

[١٦٥] – ئەم پەندە ئاماژە بە داب و نەریتیکی کوردەواری دەکا. بۆ ساز کردنی مەشکەی دۆغ، ئەنێ پێستی مێشنە یان بزن پاک و خاوێن بکرێت و دووایی لە (لیتگە) کە بریتیە لە خۆی و ئارد پڕ دابنێن و لە بەر خۆر بمینێت. لەم کاتە پێست بوونیکی خەراپە ئەگرێتە خۆی و لە یەک باز ئەبێت دووای ئەم کارە پێستەکە لە خاکی سوور پڕ ئەکەن تا پێست فۆرمی مەشکە بە خۆ بگرێت و دووایی بە گیای (سەگ بنجگ) قانگێ ئەدەن و مەشکەکە تا ماوەیەک دووی ناوی تاڵە و تامیکی خەراپی هەیە و ژنی ماڵ تا هەفت ڕۆژ دووی تێ ئەکا و ئەیژەنێت و دووایی ئەڕژێنێت. لە بەر ئەوەی کە ئەم دووە بە نێعمەتی خوا دەزانن، یان لە چڵاسی سەگی دەکەن بۆ خۆراکی سەگ یان لە چاڵێک لە سۆچی ڕەشماڵ ئەڕژێنن و خاکی لە سەر دەکەن.

دوور بچوو، دروست بچوو

واتە: بۆ ڕێك وپێك دەرچوونی كارەكەت سەبرت هەبێ

دور بوو، دووس بوو

dür bû, dûs bû

دوور بە، دۆست بە

واتە: ئەوكەسانەی كە ناتوانن پێكەوە بژین چوونكە وا دیارە دژایەتی زۆریان هەیە

دوری و دووسی

dürî û dûsî

دووری و دۆستی

بنواڕە پەندی سەرو

دووس دەسێ بشكن، دەسخڕەێ [١] مەكە ٦

dûs desê bişkin, desxiȓeŷ meke

دۆست دەستی بشكێنە دەستخڕەێ مەكە

واتە: بەڵێنی درووكانی مەدە

دووس لە بانا نووڕێ، دشمەن لە ژێرا

dûs le bana nûȓê, dişmen le jêra

دۆست لە سەرەوە دەنواڕی، دۆژمەن لە ژێرەوە

[١٦٦] – دەسخڕە : ماتەڵ كردن، فرێو دان و خەڵەتاندن

واتە: هەرکەسێک بە رای خۆی شتێك دەبینێ یان رای باشە یان خەراپە

دووسی بێجەهەت بوو،دشمەنی بێجەهەت نییەو

dûsî bê cehet bû, dişmenî bê cehet nîyew

دۆستایەتی بە بێهۆ ئەبێت، بەڵام دۆژمنایەتی بێهۆ نییە

واتە: هەر عەمەڵێك عەکسولعەمەلیکی عەقڵانیی هەیە و ئەشێ بۆ خۆی هۆییکی ببێت تا خەڵکان بپسێنن

دۆ شای بێە ولە قەرەچی بکەفە لا

do şay bŷe û le qereçî bikefe la

شەبەکی : قڕانی بدە، چە قەحپەی لابۆرە

دوو شاهی بدە وخۆت لە دەمەوەر بپارێزە

واتە: بۆ ئەوەی کە فێکرت راحەت بێ لە مافی رەوای خۆت رابوورە

دۆ کەس بچنە لایێ قازی

یەکێ تیەێدەو وە رازی

do kes biçine laê qazî

yekê tyeŷdew we ȓazî

دوو کەس بڕۆنە لایێ قازی یەکێك دێتەوە بە رازی

واتە: هەمیشە یەك ڕێگە راست و دروستە و ڕێگەی دووایی هەڵەیە هەرچەندەکە بە دڵی ئێمە نەبێت

دۆ گا لە دووڵێ بلەوەڕیەن،خوو یەك نەگرن بوو یەك گرن

do ga le dûľê bileweȓyen, xû yek negirin bû yek girin

دوو گا لە دوولێکدا لەوەڕ بکەن خوویان (سرۆشتیان) یەکێ نەبێ بوویان لە یەك دەچێ

واتە: هاو دەنگ و هاو بیر کاریگەری هەرەزۆریکی هەیە

دۆ گا لە لێ سۆیەرەو بۆ [1] ٦

dü ga le lê süyerew bü

دوێ گا لە لێ سوور بووە

واتە: زۆر لە تەنگی وتفتی ماوەتەوە

دۆ گیا لە سەرْ ماڵ دەوڵەمەنێ بیە جەنگیان

do gêa le seri maĩ dewĩemenê bye cenĝêan

دوو گەدا لە سەر ماڵی دەوڵەمەندێك بوو بە شەڕیان

واتە: دوو کەس کە لە سەرچشتێ کە هیچ پەیوەندیکیان بەوانە نییە دەمەگرە دەکەن. ٨

دۆم [1] بۆد و کڵاش ئەڕا خوەد بچنید

dom büd û kiĩaş erâ xwed biçinîd

دۆم بوویت و کڵاش بۆ خۆت بکەیت

هاوتای : سازنە و سۆر کوڕ خوەێ

دوو لە دوویانە، خووا لە خووایانە

تەکد دە ئەولا داڵگ بێگانە

---

١٦٧ - لە پێشوو لە دۆو مانگا شەلاخ دۆرست کردنە و ژانیشێ زۆر بووە.

١٦٨ - فارس دەڵێ: دعوا بر سر لحاف ملاست

١٦٩ - دۆم : عەشیرەیکی کۆچەرن کە دەڵێن لە شاری شیراز (پێتەختی حوکومەتی کەریم خانی زەند) هاتوونە و فێری زمانی کوردی بوونە و لە هەندێک شوێن قەرەج و کاولیشی پێیان دەڵێن.

dû le dûêane, xuwa le xuwaêane

tekid de ew la daĺig bêgane

دۆ لە دۆیانە، خویٚ لە خویانە   لیٚم دوور کەوە دایك بیٚگانە

واتە: ئەو کەسانەی کە لە هەموو کاتیٚك دەسپیٚچك دەگرن و رخنەی نابەجی دووپات ئەکەنەوە

دۆیایٚ تڕین قنگ سفت گرتنە

düyaê tirînqinĝ sift girtine

دووای تڕ لیٚ دان قنگ سفت گرتنە

واتە: دووای ئەوەی کە کار لە کار ترازا بیر ئەکەیتەوە.

دۆیەت ئەر بوودە کووپەیٚ مۆ

دارای باوگیٚ دەیٚدەیٚ شۆ

düyet er bûde kûpeŷ mü

daray bawgê deŷdeŷ şü

کچ ئەگەر ببیٚتە کووپەیٚ مۆ   دارایی باوکیٚ ئەداتەیٚ شۆ

واتە: تۆ هەرچەندەکە ناویٚکت لە نیٚو ناوەکان نییە بەڵام ئەگەر خۆت نیشان بدەی و تەقەلا بکەی یان پارە و پۆڵت هەبیٚ ئەتوانی بگەیتە جیٚگەیکی باش کچ هەرچەندە کە بەد گڵ و ناڕیك ببیٚت ئەگەر بابی دارایی هەبیٚ شۆ ئەکات.

دۆیەت پییەڵە هزار کەس دەیٚدە ملیٚا

düyet pîyeĺe hizar kes deŷde milêa

---

[17] – فارس دەڵیٚ: نوشدارو پس از مرگ سهراب

کچ پردێکە کە هەزار کەس لە سەری دا هات وچوو دەکا

واتە: ئەرك و رێزی کەسێک ئەوکاتە روون ئەبێتەوکە نییە. رۆخانە ئەگەر پردی نەبێ ئەشێ لە ئاو بدەی تا بچی کە پردی هەبوو راحەت‌تر ئەچی کچیش وایە تا ئەو سەردەمە کە لە ماڵی باوانە خزمەتکارە کە چووە ماڵی زاوا نەبوونی لە بەر چاوە لە ماڵی زاواش کە هاتەوە سەردان بۆ ماڵی باوان لەوێدا نەبوونی لە بەر چاوە

دویەتد بێە ژن مردێ

مانگا بێە گا بردێ

düyetid bŷe jin mired

manĝa bŷe ga birdê

قیزا بدە ژن مریان گاوان بدە گا بریان

واتە: ئەگەر تۆ ئاوا بکەی ئەوکەسەش قەدری ئەوکاری تۆ دەزانێ ورێزێ لێ دەگرێ. ١

دویەتێ کْ داڵگ تاریفێ بکەێد، خاڵوو خوازێدەێ

düyetê ki dal̃ig tarîfê biked, xal̃û xwazêdeŷ

قیزاکو داییك پەسنێ ڤێ بدە، بۆ خاڵۆ باشە

واتە: ئەگەر کەسێک شایانی باسە و گەورەیە با خەڵکانی‌تر ئەوە بێژن نە خزمی نزیکی خۆی.

دەردْ دارْ وەنێ لە برایْ گەنێ

derdi dari wenê le biraê genê

---

١٧ - فارس دەڵێ: قدر عافیت کسی داند کە بە مصیبتی گرفتار آید

١٧ - فارس دەڵێ : مشک آن است کە خود ببوید نە آنکە عطار بگوید

دەردی داری وەن (بەنیشت) لە برایٚ گەن

واتە: ئەو کەسە کە لە خزمان ونزیکان داواکاریکی رەوایٚ هەیە بەڵام ئەو داوایە لایٚ ئەوان ناڕەوایە و یارمەتیی نادەن

دەردْ دڵ وە ژێرْ گڵ

دەردْ سەر وە هەردگ سەر

derdi diĩ we jêri giĩ

derdi ser we herdig ser

دەردی دڵ لە ژێریٚ گڵ(قۆڕ) دەردی سەر بە هەر دوو سەر

واتە: قسەی کە رەوا نییە وشتێکی تایبەتیە بۆ کەسیکی‌تر (وەك ئەوێنی دوو کەس) با هەر لە لایٚ خۆت بمینیٚ بەڵام ئەو قسەیەکە ئاژاوە لە شوێنیٚ دایە ئەشیٚ چارەسەر بکریٚ

دەر لە بانْ پاشنە چەرخیٚ

der le bani paşne çerxê

دەرگا لە سەری پاشنەی خۆی چەرخاوە

واتە: هەموو کارێك لە سەر رەواڵەتی خۆی پێش ئەچیٚ

دەرەکی هات بنەکی دەر کرد

derekî hat binekî der kird

بێگانە هات وخۆماڵی دەر کرد

واتە: هیچ چشتەك لە شوێنی خۆی نییە، رەواڵەتی کار لە یەك شێواوە

دەردێار وە حاڵ دەردێار زانیٚ

derdêar we h□aľ derdêar zanê

دەردەدار بە حاڵی دەردەدار ئاگایە

واتە: کەسێک تا لە نێو قوڵتیسەی کارێك نەبێ تێ ناگا کە ئەوێتری چی کیشاوە

دەسْ بێگانە تام دێرێ

desi bêgane tam dêrê

دەستکاری بێگانە تامی هەیە

واتە: ئەو کەسە کە قەدری داشتەمەنی خۆی ناگرێ. ٣

دەسْ پەتی تووز لە لێ هەڵسێ؟

?desi petî tûz le lê heľisê

دەستی پەتی تووزی نییە

واتە: ئەو کەسە کە هیچیکی نییە یان دەست بەکارێك نەبوو کە بزانین چی دەتوانێ بکات

دەسْ تەما دریژە

desi tema dirîje

دەستی تەما دریژە

واتە: ئارەزووی ناڕەوای زۆرە

دەسْ خوەد ئەڕاێ خوەد

desi xwed eřaê xwed

١٧ - فارس دەڵێ: مرغ همسایه غاز است

دەستی خۆت بۆ خۆت

واتە: من دی فریو ناخۆم و بە بەڵێنی تۆ خۆم ناخافڵێنم. [٤]

دەسْ زوور سامان نەێرێ

desi zûr saman neŷrê

دەستی زوور ئاسایشی نییە

واتە: لە ژێری سێبەری زوورداری و دەسەڵاتداری ئاسایش بە دی ناکرێ

دەسد ها ژێر کوچگم

desid hajêri kwiçigim

دەستت لە ژێری بەردی منە

---

[١٧] – چیرۆکی ئەم پەندە بە کورتی وایە:

دەڵێن رۆژێک شەیتان وئاخۆندێک لە بیاوانێک یەکتران ئەبینن ئاخۆند پرسیار دەکا ئەتۆ کییت؟ شەیتان ئەڵێ: من ئەو کەسەم کە کڵاو دانەم سەری هەموو خەڵک. شەیتان ئەپرسێ ئەتۆ کییت؟ ئاخۆند ئەڵێ: من کەسێکم کە کڵاوی سەری تۆ هەڵئەگرم. شەیتان ئەڵێ: بێ پێکەوە بژین و دەست لە ئەم کارانە لابەین. ئاخۆندیش ئەڵێ جوانە ئێستە چێ بکەین شەیتان ئەڵێ کشت و کاڵ. زەوێک ئەدۆزنەوە و بە باشی ئارای دەکەن کاتی تۆم هاشتن ئاخۆند ئەڵێ کابرا (سەر لە من و ساق لە تۆ) شەیتانیش قەبووڵ ئەکا. ئاخۆند ئەڵێ دەستی پیاوەتی بدەین. دەست ئەدەن و بەڵێن دەدەن کە بەو شەرتە پابەن بوون ئاخۆند دێت و گەنمی هاوێژیتە زەوی کاتی دروێنە ئاخۆند گەنمەکە ئەبا وشەیتان کا وساقەی گەنم. ساڵی دووهەم شەیتان ئەڵێ ئەمساڵ من سەر ئەبم ئەتۆ ساق. ئاخۆند ئەڵێ چاکە. سەر لە نوو بەڵێن دەدەن کە شەرتەکە بە جی بێت دەستی پیاوانە ئەدەن و ئاخۆند پێوازی هاوێژیتە زەوی کاتی دروێنە ئاخۆند قوتەی پێواز ئەبا وشەیتان ساقەکەی. ساڵی سێهەم ئاخۆند رۆ ئەکاتە شەیتان کە چۆن بکەیم؟ شەیتان ئەڵێ دوو ساڵی پێ خایاندم کە فرێوت بدەم نەمتوانی ئێستەش (دەسْ خوەد ئەڕاێ خوەد)

واتە: بابەتێك سەبارەت بە تۆ دەزانم کە هۆی نۆقسانی تۆوە. بنواڕە:میبەکوتیٚ لە ناو چاڵگیٚ دێرم- خەوەر لە دۆیەتی داڵگد دێرم

دەس کار کەیٚد، چەو ترسیٚ

des kar keŷd, çew tisê

دەست کار ئەکا، چاو ئەترسیٚ

واتە: ئەو کەسانەی کە لە ناوڕۆکی کارەکان ئەترسن و بە واتاییکیتر عەقڵیان لە چاویانە و حەشیمەتی کارەکان پشتیان ئەلەرزێنیٚ

دەسْ کەس ئەڕایٚ دەمْ کەس نییە

desi kes eȓaê demi kes nîye

دەستی هیچ کەسێک بۆ دەمی کەسێکیتر نییە

واتە: تاوانی هەرکارێك لە ئەستۆیٚ ئەوەیە کە ئەنجامی داوە

دەس گرتیٚەسە ملْ کڵاو خوەیٚا

des gitŷese mili kiľaw xweŷa

دەستی داناوە لە سەر کڵاویٚ خۆی

واتە: ئەوکەسەی کە تەنیا قازانجی خۆی لە بیرە وبیر لە کەسانیتر ناکا

دەس لە دەم وێڵەو نییەو

des le dem wêľew nîyew

دەست لە دەم وێڵ نابیٚ

واتە: زۆر شتان هەیە کە مەنتق وهۆی مەنتقیی گەرەك نییە و وەك رۆژ روونە

دەسم بشکێ نەگ پام

باوەم بمرێ نەگ دام

desim bişkê negi pam

bawem bimrê negi dam

دەستم بشکێ نەکوو پام بابم بمرێ نەکوو دام (دایکم)

واتە: چەند شت هەیە کە پێویستیە و نەبوونێان دژوارە ولە هەموو کاتێك کاریگەریان هەیە

دەسم چییەسە جەرگ خوەم

desim çîyese cergi xwem

دەستم چووگە بە جەرگی خۆم

بنواڕە (دگانم کەفتێەسە خوری خوەم)

دەسْ مەردم مار وەپێ گرن

desi merdim mar we pê girin

دەستی خەڵکان ماری پێ دەگرن

واتە: لە خۆی هیچ هەزینەیەك ناکەێ و تەنیا بە بەرژەوەندی خۆی بیر ئەکاتەوە

دەسْ مەنیاێ لە بانْ زگْ تێرە

desi menyaê le bani zigi têre

دەستی ماندووە لە سەر زگی تێر هەوڵ و شەکەت بوون، مایەی خێر وبێر

واتە: ئەوکەسەی کە تەقەلا دەکات سەدی لە سەد نیازی هەیە و ئەوکەسە کە بۆ خۆی دانیشتووە نیازیکی نییە و ئاسوودەیە، بەر لە ئەوە تەقەلای خۆی کردووە یان لە دەردی کەسانیتر خەبەری نییە

دەس نەرم ونازك، دەرزی پووڵادین

des nerm û nazik, derzî pûl̄adîn

کرمانجی: دەس ویسکە وسۆژن پۆلاێین

واتە: ئەوکەسانەی کە بە ناچار کارێك قەبووڵ دەکەن و دەزانن ئاکامی چییە

دەس نێە گوْنم زەخمە

des nŷe gwinim zexme

دەست مەدە گونم، بریندارە

واتە: ئەوکەسەی کە بچووکترین کاریکیش بۆ خۆی ناکەێ و زوو بە زوو دەتووڕێ

دەس وە دەما نییەتیەرێ

des we dema nîyetyerê

دەست بە دەمی خۆی ناکیشێ

واتە: ئەوکەسە کە شەرم وحەیایێ نییە وهەر چێ پێ خۆش بێ دەبێژێ

دەسێ کْ قانوون بووڕێدەێ خونێ نییەتێ

desê ki qanûn bûr̂êdeŷ xünê nîyetê

شەبەکی : کلکێکی حوکمەت ببرۆش، خینش نبیا

دەستی کە یاسا (قانوون) ببڕێتەوە خوێنی نییە

واتە: لە هەموو کاتێك ئەشێ پەیڕەوشتی شەرع وقانوون کەیتەوە

دەسێ کْ وە خۆرما شووردۆدەێ

desê ki we xorma şûrdüdeŷ

دەستێ کە بە خۆرما شوشتوو بووە

واتە: بێ دوو و سێیە، بێ هیچ نەخس وعەیبێکە

دەسێ کْ نییەتۆیەنی بووڕیدەێ، ماچێ بکە

desê ki nîyetüyenî bûr̂îdeŷ, maçê bike

سۆرانی: دەستێك نەتوانم ببڕم، ماچی دەکەم

واتە: پێویست نییە لە گەڵ گەورەتر وزووردارتر لە خۆت ئەزموون بدەیت(من لە سەر ئەو باوەڕە نییم)

دەسێ وە دەمێ نییەڕەسێ

desê we demê nîyer̂esê

دەستێ ناگاتە دەمێ

واتە: زۆر دەسکورتە، زۆر بێ پەلامە

دەنگ ئەو کەور مەخە

denĝ ew kewr mexe

دەنگت بەرەو کەور (زندانی بەردین) مەیخە

واتە: لە کەسێك داوای هاریکاری بێکە کە مەعقووڵ بێت

دەنگێ لە بنْ چاڵاو تییەێ

denĝê le bini çaľaw tîyeŷ

دەنگى لە بنى چاڵاو (بير) دێتە گۆێ

واتە: زۆر بێ هازە، تەوانى نييە

دەمْ سەێ وە تيكە بووەس

demi seŷ we tike buwes

شەبەكى : پێشەى (ئێسقان) بدە بە دەمى سپەى (سەگ)

دەمى سەگ بە تيكەى نان ببستە

واتە: لە گەڵ هەر كەسێک بەرانبەرى عەقڵ ومەنتقى خۆى رەفتار بێكە

دەمْ مەردم قنگْ من نييە تا بگرمەێ

demi merdim qinĝi min nîye ta bigirmeŷ

دەمى خەڵك قۆنى من نييە تا بيگرم

٧ **واتە : ناتوانى بەرگيرى لە قسەى خەڵكان بكەيت** ٥

دەمێ بارە قەۆچە قاچ ١ ٧

تا چەوێ بوودە قيل و قاچ

demê bare qeüçe qaç

ta çewê bûde qîl û qaç

---

١٧٥ – فارس دەڵێ : در دروازه را آسان میشه بست   دهن مردمو که نمیشه بست

١٧٦ –قەۆچە قاچ : دەم چەقاندن، دەم جۆلاندن، لە بنەڕەتەوە جۆلاندنى دەمى كەرى مادەيە لە كاتى فەحڵ گرتن.

شەبەکی : بلا دەم بۆرۆ، دا چەم شەرم کەرۆ

مەبەست بەتیل دانەوەیە بۆ ئەوەی کە کارەکان رێك کەوێت

دەمیٚ دووشاوە، دڵیٚ زۆخاوە

demê dûşawe, diĺê züxawe

دەمی دووشاوە، سکی زۆخاوە

یان : دەیشتم مەردم سزانێە دەرۆنم خوەم

واتە: رۆمەتی جوانە وخۆشحاڵە بەڵام دڵی لە جەور خوێنە. ئەو کەسانەی کە لە زاهێر خۆیان ئارام نیشان ئەدەن

بەڵام لە دەروونەوە هەزاران داخ ودەردبان هەیە. [٧] [٧]

دەورْ لیتگە گرتیمە وە ئاش ئاش

dewri lîtige girtîme we aş aş

لە سەری لیتگە کوو بووینە ئاش ئاش دەڵێن

واتە: بە چشتێك دڵخۆش بووینە کە لە راستی ئەرزشت نییە

دەێگ هەس خا کەێد، دەێگ هەس خا خوەێد

deŷg hes xa keŷd, deŷg hes xa xweŷd

گوندێك هەیە هیلکە ئەکەن، گوندێکیش هەیە هیلکە ئەخۆن

واتە: ژیانی مرۆڤ وەکوو ماملەیە و سەرکەوتن و شکستیش تێایە بەڵام هەمووی بۆ ژیانی داهاتووە.

دیاٚن ساز کەسێگە وە دیاٚنْ مەردم نان خوەیٚ

---

[١٧] - فارس دەڵێ: با سیلی صورت خود را سرخ می‌کند

[١٧٨] - فارس دەڵێ : دیگران کاشتند و ما خوردیم ما بکاریم و دیگران بخورند

dêan saz kesêge we dêani merdim nan xweŷ

سۆرانی: ددان ساز کەسانێکن کە بە ددانەکانی خەڵکان نان دەخۆن

واتە:کەسێك پیرۆزە وئەتوانێ باری خۆی بگەینێتە ئاکام کە لە بچووك ترین دەرفەت گەورەترین کڵك وەر بێگرێ

دێانێ کْ ئێشیا، کیشیا

dêanê ki ê ki ê ki ıêşya, kîşya

شەبەکی : ددان ئێشا، دەرمانش ئورکێشا

ددانێ کە ئێشێ هەبوو ئەشێ بکیشی

واتە: کارێك کە نەگەیشتە ئاکام و بەهرەیەك جگە لە دەردی سەری نییە وازی لێ بێنە. ٩

دی دامە ناو دەمْ خوەم

dî dame naw demi xwem

لە نێو دەمی خۆم دام

واتە: هەڵەیەك کردوومە کە خۆم تاوانێ ئەدەم

دێزە لە دەرێ بڕەسەو، لە بنێ خاسترە

dêze le derê biȓesew, le binê xastire

بنواڕە (جەهەنم لە دەری بڕەسەو وە بنێ مەچوو)

دینار دین بەرە

---

[١٧٩] - فارس دەڵێ: دندان کرم خوردە را باید کشید

dînar dîn bere

واتە: دینار دین ئەبا، ئەو کەسانەی ك ناتوانن لە بەرانبەری ماڵی دۆنیا بەرخوەدان بکەن و بۆ قازانجی خۆیان وپارەێ زیاتر دینی خۆیان ئەفرۆشن

دینار لە دەفتەر گۆم نییەو

dînar le defter gom nîyew

دینار لە دەفتەر ون نابێ

واتە: ئەو کەسانەی کە زۆر وردبینن وتۆزێکیش تەمایان هەیە

دین هنْ دینارە

dîn hini dînare

دین هی دینارە

بنواڕە (دینار دین بەرە)

دێوْ دەرْ کولەنان

dêwi deri kwiĺenan

وەکوو دێوی دەری کولەنان [١٨٠]

واتە: زۆر ناڕیك و ناحەزە

دێوڵ دڕیەێد بەڵم کەنە تێ

dêwiĺ dir̂yeŷd beĺm kene tê

١٨٠ -کولەنان:کولْنان، ناندێنی رەشماڵ، ئەو شوێنە نان و خواردەمەنی تێا دائەنێن

دەهۆڵ ئەدڕی بەڵم تێ ئاخێنن ١ ٨

واتە: ئەوکەسەی کە کاریکی ناڕەوای کردووە وبەشێوەی ناجوورێك سڕاوەتەوە کە دیاریە

ر

راس بچوو وە حاکم مەچوو

کەم بخوە وە حەکیم مەچوو

ȓas biçû we h􏰀akim meçû

kem bixwe we h􏰀ekîm meçu

بنواڕە (دۆر بچوو دڕس بچوو)

راس بۆشی رەستگاری

کەج بچی گرفتاری

ȓas büşî ȓestigarî

kec biçî giriftarî

[181] - بەڵم : کاهی ماندوو و کۆنە

راست بێژی رەستگاری، چەفت بچی گرفتاری

واتە: هیچ چشتەك باشتر لە راس وەتن و دروست هەڵس و کەوت کردن نییە

راس جوور مۆ باریکەو بود، نیەوریەێ

r̂as cûri mü barîkew bûd, nyewryeŷd

قسەی راست وەک مۆ باریک ئەبێتەوە، بەڵام نابڕێتەوە

واتە : تم و دایم راستی و دروستی بوونی هەیە

راسە کەرە لە ماسە

r̂ase kere le mase

راستە کە کەرە لە ماست دروست ئەبێ

واتە: بە پێچەوانە قسە کردن سەبارەت بە دروستی وتارێك یان عەمەڵێك

رزق وە دەو نیەگریەێ، وە سەور گریەێد

r̂izq we dew nyegiryeŷ, we sewr giryeŷd

رزق و رووزی بە هەڕا کردن نایێتە دەست، بە سەبر و تەحەمۆڵ دێتە دەست

واتە: بۆ ئەوەی کە بە ئاواتد بگەی ئەشێ سەبرت هەبێ و تەقەلا بکەی

رۆتەڵ دا لە گەردنگە و شیڕێگ کیشا

r̂üteľ da le gerdinĝe û şîr̂e kîşa

رۆتەڵ لە گەردەنە تێپەڕ بوو، شیڕیکی کیشا

واتە: ئەو کەسەی کە ململانی دەکا، بە بێ ئەوەی کە کەسێك بێت ٢

ڕۆتەڵ لە گەردنگە ئەمنە

řûteľ le gerdinĝe emine

ڕۆتەڵ لە گەردەنە ئەمنیەتی هەیە

واتە:لە پێشوو بە هۆی نائەمنی وچەپاو و... چەتەکان شەوەخۆن بە کەسانەهایەك دانە کە داراییان هەبوو و خۆیان خەریکی نەدارەکان نەکردوونە ئەم پەندە واتە ئەتۆ کە هیچت نییە خەمتیش نەبێ یان ئەگەر خەتای هەرەگەورەیەك نەکردوویتە سەزای زۆرێك نابینی. ٣ ٨

ڕوتەڵ وە چە هاری

قنگ ئەڵماڵی

řûteľ we çe harî

qinĝ eľmaľî

سۆرانی: ناوپیك خاڵی، قنگ ئەڵماڵی

واتە: ئەتۆ کە کەسێک نییت بۆ کارێك ئەکەی کە بکەویتە سەر زووانی خەڵك بەم شێوەیە نابیتە کەسێک

رو تێخ وەرەو دەم چەو خوەیٚ نییەگرێ

řû rêx werew dem û çew xweŷ nîyegirê

رووی تێخ بەرەو دەم وچاوی خۆی ناگرێ

---

١٨٢ - دەڵێن خەبەر ئەدەنە خەڵک کە فلانە گەردەنە چەتەی تیایە و وریا بن کە لەوێ هات و چوو نەکەین کە رووتدان ئەکەن. لەم بەینەدا رۆتەڵێک بەرەو ئەو گەردەنە ئەکەوێتە رێ و لێ تێپەڕ ئەبێت و شیرێکیش ئەکیشێت و ئەڵێ : ئەوە من بووم کە چووم

١٨٣ - عەرەب دەڵێ: المفلس فی امان الله.

واتە: ئەو کەسە کە لە کارێك کە زەحمەتە بەشداری ناکا یان خۆی لە شادی و خۆشی ئەخاتەوە و کەمتەر خەمیکی بۆ کەسان نییە

رووژ وە تەپْ تووز نییەشاریەیْدەو

rûj we tep û tûz nîyeşaryeŷdew

ڕۆژ بە تەپ و تووز هەشار نابێتەوە

واتە: ڕاستی و حەقیقەت هەرگز ون نابێ. ٤ ٨

رووژێ خەفتم

هەفت ساڵ کەفتم

ŕûjê xeftim

heft saľkeftim

ڕۆژێك خەوتم، هەوت ساڵ دووا کەوتم

واتە: بۆ ئەنجامدانەوەی کار هەر ئێستەش دێرە. بە واتاییکیتر (وخت زێڕە)

رووژێ رووژگارێ ها شوونێ

ŕûjê ŕujgarê ha şûnê

ڕۆژێك ڕۆژگاری لە شوێنە

واتە:هەر عەمەڵێك عەکسولعەمەڵێکی لە شوێنە یان قسەیکی ناڕەوا هەرچەندەکە بچووکیش بێ داهاتوویکی هەر گەورەیە هەیە

رووڵە دی نەمەن دەنگْ دلێران

---

[18] – فارس دەڵێ: ماه پشت ابر نمی‌ماند

رووی رەتنێ [١] لە جاگەێ شێران

r̂ûl̂e dî nemen denĝi delêran

r̂uwî r̂etinê le cage şêran

رۆڵە دی نەما دەنگی دەلێران   رێوی هەڕەشە کا لە جێگەێ شێران

واتە: ئەو کاتە کە گەورەکان نەمینن، بێ ئاوەزان داوای زانستی و تەوانایی دەکەن

رۆن فرەوە بوو قنگ وە پێ چەور کەن

r̂ün firewe bû, qinĝ we pê çewr ken

شەبەکی : رۆن فرا بۆ، قوونەچێ بەنە چەور مەکەرا

سۆرانی: رۆن زۆر بێ، پایچێ پێ ئەناون

٦ واتە: هەر چشتەك کە زۆر ببێتەوە تەمسقیی ئەشکێ و بێ ئەرزشت ئەبێتەوە.

رۆن وراز کەنەێ چەرم [١] خەر ٨

r̂üni wiraz keneŷ çermi xer

رۆنی بەراز لە پێستی کەری دەکەن

واتە: کە تێگەیشتی لە دۆی کاریکی بێ بایخ کەوتیە، وازێ لێ بێنە

رووی دەمێ وە ئەنجیر نەڕەسی وەت کەڕەس

r̂uwî demê we encîr ner̂esî, wet ker̂es

---

[١٨٥] - رەتانن : نەعرەتە، حەربەتە.

[١٨] - فارس دەڵێ: پیەی زیادی را بە پا میمالند

[١٨٧] - چەرم : پێست، هیزە

شەبەکی: سپەك دەمش نمیاوۆ ب گۆشتی، ماچۆ تەحلا

سۆرانی: پشیلە دەمی نەدەگەیشتە گۆشتی، دەیگوت سوێرە

واتە: ئەو کەسانەی کە تەقەلا ناکەن بۆ ئەوەی کە ویستێانە، لە دووایی بە چشتێکی خەراپ لە قەڵە می ئەدەن

رووی گورگێ دی هەڵپەڕگە لە هوریێ چی

r̂uwî gwirg dî heľper̂ge le hürî çî

سۆرانی: رێوی گورگی دیت، سەمای لە بیر چوو

واتە: ئەو کەسە کە گرفتێك بویێ رەخساوە وهێشتا خەڵاسیی نەبووە تووشی گرفتێکی گەورەتر بوو کە ئەو گرفتەکە لە بیری ئەچێتەوە

رووی لە ماڵ خوەیێ شێرێگە(سەگ لە دەرْ ماڵ خوەیێ پاس کەیْد)

r̂uwî le maľî xweŷ şêrêge

رێوی لە ماڵی خۆی شێرە

واتە: هەر کەسێک کە لە نێو خزم وکاری خۆی بێت چوونکە لە پاڵپشتی ئەوان دڵنێایە هەڕەشە و گوڕەشتەی زۆر ئەکات هەر چەندە کە زووریشێ ئەوەندە نەبێ

رووی وە خوەیێ بار نەکرد، ئەوڵەیش دراورد

r̂uwî we xweŷ bar nekird, ewľeyş dirawird

رێوی دەردیکی هەبوو دەرمانی نەکرد، ئاوڵەشی گرت

واتە: کەسێک کە بە فێڵ و دروو کاری پێش ئەچێ، لە کارەکەی خۆی داما هیچ، بەردێکیش کەوتە سەر رێگای

رووی وە کوناوا نەچی هەژگێ[188] بەسا دۆ خوەیەو

---

[188] - هەژگ : قژاخە، قژگە، سەرپەلی داری بەڕۆ

r̂uwî we kwinawa neçî, hejigê besa dü xweŷew

شەبەکی : رواس نمەلۆ بە سمتەرە، گژگژەئێ مەبەستۆ بە دمی هێشۆ

رێوی نەچووە کوناوە، گسکی بە دویٚ خۆ بەست

واتە: کەسێک خۆی لە کارەکانی خۆی داماوە و ناتوانێ چارەسەریان بکا، دەردی سەریکی‌تر بۆ خۆە تەرخان دەکا.

٩ ٨ ١

رەفیقی سپڵە و هامڕاهی گۆمڕا

مەکەفە شوونْ کوور وناشارەزا

r̂efîqî sipl̂e û hamr̂ahî gomr̂a

mekefe şûni kûr û naşareza

نە دۆستایەتی سپڵە بکە ونە گۆمڕا   مەڕۆ بە شوێنی کوور و ناشارەزا

واتە: ئەو شتەی کە پێویستە لە ناوڕۆکی شێعرەکە دیاردەیە

رەسن بڕیەیٚ، چووار سەر پێا کەیٚ

r̂esin bir̂ŷeŷ, çuwar ser pêa keŷ

رەسن کە داپچڕکیٚ چووار سەر پەیدا دەکا

واتە: ئەگەر گەورە پیاوێك یان خاوەن کەسایەتیەك تێك بچێ هەر کەس بۆ خۆی ئەبێتە سەرۆکێك

رەنگ ئەو ریشێ کەیٚ،خێار ئەو بنەتۆیەم

r̂enĝ ew r̂îşê keŷ, xêar ew binetüyem

رەگ لە رەگەزە، هارویٚ لە بنە تۆم

---

[18] – فارس دەڵێ : موش در سوراخ نمی‌رفت، جارو به دمش بست

واتە: هەر چشتەك بۆ خۆی تەناسۆبی هەیە ولە رەگەز و

بنەماڵەی تایبەتیەن

ڕێخْ برای وە چاڵ نانە

r̂êxi biray we çaľ nane

بەردی بەرادەریان بە چاڵ داناوە

واتە: بەڵێنیان داوە کە پاڵپشتی یەکتران بن.[190]

ڕێ دز یەکێگە، ڕێ ماڵ خاوِن هزار

r̂ê diz yekêge, r̂ê maľxawin hizar

ڕێگەێ دز یەکێکە ڕێگای خاوەن ماڵ هەزار

واتە: ئەوکەسە کە گرفتەك بۆ کەسێك دروست ئەکا تا رادەیەك خۆی هێمنە بە ڵام ئەوکەسە کە لێقەومانەکە بۆی بووە ئەشێ هەزار کار بێکا تا ئەو یەك گرفتە باش بکاتەوە

ریشْ تەماکار ها قنگْ مۆفڵس

r̂îşi temakar ha qinĝi mofľis

ریشی تەماکار لە قوونی مۆفڵسە

واتە: هەر دوو لە یەك بنکە ورەگەزن کە تم ودایم بە یەك چلکاون

---

[190] - فارسدەڵێ: رفیق گرمابە وگلستان. لە باشووری ڕۆژهەڵات بابەتێک هەیە بە ناوی ڕێخ برای کە دوو کەس کە یەکترانێان خۆش دەوێ وەکوو بەڵێنێک بەردیکی بچووک لە چاڵ دائەنێن بە نیشانەی بەرادەر بوون.

رییەن دز بردەیۆ سەیۆ سەر پەچیە وڵ نەکرد

r̂îyen diz birdeŷ, seŷ ser peçye wiľ nekird

ران دز بردوویەتی سەگی پەچیە سەر پەچیەی تەرك نەكرد

واتە: ئەو کەسانەی کە هێشتا چاوەنواڕی کەرەمی کەسێکن

رییەنْ دەوڵەمەن رەو [191]کەیْد، سەیۆ گیا ملیۆ شکیۆ

r̂îyeni dewľemen r̂ew keŷd, seŷ gêa milê şikê

رانی دەوڵەمەند رەو ئەکا، سەگی گەدا ملیۆ ئەشکیۆ

واتە: ئەوەندە بە کەبکەبەو سەنسەنەیە کە هەمووان دەزانن و لە نهینی وئاشکرا باسیۆ دەکەن

رٖییەنْ مْ وەرەو هەر لایگ چوو وەرەیلیۆ [192]ها نووایۆ

r̂îyeni mi werew her laêg çû, wereylê ha nuwaê

رانی من بەرەو هەر کویۆ بچیۆ بەرخۆڵەی لە پێشەوە هەیە

واتە: هەر چەندە کە تەقەلا ئەکەم کە گیر وگرفتەکانم هەموار ببێت لە بەختی رەش گرفتاریەکیتر دێتە پێشەوە

رییەن هەیۆ شوواند بمریۆ ، وەت ئەر شووانم مریۆ خاونم نەمریۆ

r̂îyen heŷ şuwanid bemire wet er şuwanim mirê xawinim nemirê

ران هەیشوانەکەت بمریۆ، وەتی ئەگەر شوانم ئەمریۆ خاوەنم نەمریۆ

واتە: ئەگەر چشتەك ئەرزشتیۆ هەبیۆ، بە جیۆ بەجیۆ بوونی کەسێک ئەو ئەرزشتە تێك ناچیۆ

---

[191] - رەو : رەوەن بوون، ریۆ کردن، رەوان بوون

[192] - وەرەیل : ناوی کۆی وەرک، وەرکەیل، بەرخۆڵە.

ز

زامن یا دەس وە گیرفانە یا دەس وە یەقە

zamin ya des we gîrfane ya des we yeqe

زامن یان دەس بە کیسەس یان دەس بە یەقە

واتە: ئەو کەسە کە ریشی گرەوی داناوە بۆ ڕێك خستنی کارێك یان ئەشێ هەر لە سەری شەڕ بکات یان خۆی کارەکان لە ئەستۆ بگرێت

زگ تووشێ نییەڵگرێ

zig tûşê nîyeľgirê

سك تووشەی هەڵناگرێ

واتە: ئەگەر ئەتەوێ چشتەك هەڵگری بێدە بە دەستی کەسی خۆی یا جێگەیکی باش بۆی بدۆزەوە

زگ دەێدە چەقوو

zig deŷde çeqû

سك ئەداتە بەر چەقوو

واتە: زۆر شەڕ فرۆشە

زگْ ورسێ خوَن کەێ

zigi wirsê xün keŷ

سکی برسێ خوێن ئەکا

زێڕی (دەسْ مەنێ لە بانْ زگْ تێرە)

زمسان یەێ شەو بمینێ کارْ خوەێ کەێد

zimsan yeŷ şew bimînê, kari xweŷ keŷd

زستان شەوی بمینێ خۆی نیشان ئەدات

واتە: هەر کەسێک کە خۆڵقیکی هەبێ ئاخری سەر ئەوە دەر ئەخاتەوە

زوواندار وبێ زووان کەفنە وەرْ کییەردْ قەساو

zuwandar û bê zuwan kefine weri kîyerdi qesaw

زوواندار وبێ زووان ئەکەونە بەر تێخی قەساو

واتە: لە دووایی هەموو ئەچینە یەك هەوارگە و شوێن. ٣

[19] – فارس دەڵێ: این شتری است کە در خانەی همە میخوابد

زووان؛ سەرد نەوڕم، سەرم بڕید

zuwan, serid newrîm, serim birîd

زمان؛ ئەگەر سەرت نەبڕم، سەرم ئەبڕیت

واتە : ئەشێ بیرت لەکردەوە و وتاری خۆت بێت ٤ ٩

زوورْ خەر نییەتێ، زوور کەیْدە پاڵان

zûri xer nîyetê zur keŷde pal̄an

شەبەکی : دەرەقەتی هەری نمەیۆ، مەپێچۆ بە پەلانیۆ

دەرەقەتی کەری نییە، زوور ئەکاتە پاڵان

واتە: ئەوکەسانەی کە تاوانبار بە جی دێنن وقەستی بێتاوان ئەکەن

زەرد و کەو مننە هەو

zerd û kew minine hew

زەرد وکەو وەکوو هەو ئەمینن

واتە: پێکەو تەناسۆب و هاودەنگیان نییە

زەماوەنە و فرێ فرێ

نوو نەفەر وپاێ مامرێ

zemawene û firê firê

---

١٩٤ - دەڵێن کابراییکی وەرزێر لە مەزرادا خەریکی کاری سەختە و زۆر عاجز بووە تا کاتی نانی نیوەڕۆ دێت و بۆ خۆی ئەچێتە سۆچێک و بۆخچەکەی پان ئەکاتەوە کە نان بخوا لەم کاتە دەوریشێک دێت و کابرای وەرزێر لێ داوا دەکا کە بێتە لای و پێکەوە نان بخۆن. دەوریش دێت و هەموو نانەکەی ئەخوات و کەرەکەیشی هەرچێ دروێنە کردووە ئەخوات و خاوەن کشت و کاڵ دێت و ئەم حاڵەتە ئەبینێت تاوانیکیش بۆ دەرئەبڕێت. لەم کاتە وەرزێر ئەڵێ: زووان ئەگەر .....

nû nefer û paê mamirê

زەماوەندە وسرێ سرێ نوو نەفەر وقاچی مامرێ

واتە: ئەم هەموو کەبکەبە و هاوارە بۆ هیچ بووە.

٩ ٥

زەو سەختە گا وە گا تاوان گرێ

zeü sexte ga we ga tawan girê

زەوی سەختە گا تاوان ئەخاتە ئەستۆی گا

واتە: هەوڵدانەوە بۆ کارێك کە ئەنجامی سەختە ولە دووایی یەکتران تاوانبار کردن

ژ

[19] – فارس دەڵێ: آفتابە لگن هەفت بار، شام و ناهار هیچ

ژژوو ئۆشێ لە منالْ مْ نەرمتر کی دیە

jijû üşê le minaľI mi nermtir kî dye

شەبەکی : ژووژی ماچۆ: چقە بەبەم نەرمە

ژووژک وەتی: لە منداڵی من نەرم ونۆڵتر کیی دیوە؟

واتە: ئەو کەسە کە لە ڕۆی هەستی دەرۆنی و بە ئاشکرایی راستیەك ئێنکار دەکە. ٦

ژن بەنناسە، مێرە کارگەر

jin benase, mêre karker

ژن بەننایە ومێرد کرێکار

واتە: تەوانایی ودەرەقەتی ژنان بۆ بەرپرسی وسەرپەڵشتی کارەکان زۆرە

ژنْ بێ شۆ کەمچگْ بێ دۆ

jini bê şü, kemçiki bê dü

ژنی بێ شۆ کەوچکی بێ دۆ

واتە: کچ یان ژن هەرچەندەکە کارامە وبە توانا بێ ئەگەر خاونی نەبێ بێ ئەرزشتە

٩ ژن پێڵاێ تەنگێ نییە ئاڵشتێ [1] بکەی

jin pêľaê tenĝê nîye aľştê bikey

واتە: ناشێ نامووس لە گەڵ کاڵا و... هەڵسنگاند

ژنْ چلێار گووشتْ شکارخوەێ، شکارچی دەمْ تفەنگێ بەسێ

---

١٩٦ - فارس دەڵێ : اگر چند فرزند چون دیو زشت   بود نزد مادر چو حور بهشت

١٩٧ - ئاڵشت : ئاڵ و گۆڕ، گۆڕاندن

jini çlêar gûşti şikar xweŷ, şikarçî demi tifenĝê besê

ژنی پا بە مانگ گۆشتی گەرکە، راوچی چەکەکەی تەقە لیَ نایەی

واتە: ئەو سەردەمە کە پێویستە کارێك بکرێت ، دەس بەتاڵ دانیشتووە

ژنْ خێز [198] بخەرەیَ چەم داوانیَ تەڕ نییەو

jini xêz bixereŷ çem dawanê teȓ nîyew

شەبەکی: ئافرەتی حوڕ(ئازا) بلۆ نمان تابوریَ عەسکەر، ساغ مەبەرشۆ

ژنی خێز بێخەیتە چەم و رۆبار داوێنیَ تەڕ نابیَ

واتە: ژنی پاك داوێن وکارامە ئەگەر بکەوێتە نێو قوڵتیسەی خەراپە، پاکداوێنی خۆی دەپارێزی و رەفتاری کەسان کاریگەریی لەسەری‌نییە (خێز) بە ماناێ کارامە و پاك داوێنە. پەندیکی‌ترمان هەیە کە ئەڵێ: (جۆیە لە میەمێز، گەنم لە هرێز، کوڕ لە ژنْ خێز) واتە کوڕ لە ژنی کارامە وپاك باشە

ژن لە مۆش ترسیَ، مۆش لە پشی وپشی لە سەیَ و سەیَ لە پیا وپیا لە ژن

jin le müş tirsê, müş le pişî û pişî le seŷ û seŷ le pya û pya le jin

ژن لە مشك دەترسیَ، مشك لە پشیلە و پشیلە لە سەگ و سەگ لە پیاو و پیاو لە ژن

واتە: کارەکان پلە بە پلەیە وئەو تەناسۆبە پێویستە

ژن مەخواز ئەگەر دۆیەتْ قەجەر بوو

قەرت مەکە ئەگەر وادە لە قێامەت بوو

jin mexwaz eger düyeti qecer bû

qert meke eger wade le qêamet bû

---

[198] - خێز : کارامە، بە فێر، بە توانا.

ژن مەگرە ئەگەر کچی قەجەر بێ، قەرت مەکە ئەگەر وادەی پەسڵان بێ

واتە: ئەوکەسانەی کە لە رووی هەست و ئێحساسەوە بڕیار دەبڕن و بیر لە داهاتووی ناکەن

ژن نیەچووە پشتْ برا، چوودە پشتْ شۆ

jin nyeçûde pişti bira, çûde pişti sü

شەبەکی : ژەن نمەیۆ چێر عەبای براش، مەلۆ چێر عەبای مێردەکەش

مێردەکەی [٩] [٩]

ژێرێ زەوٙیە بانێ ئاسمان

jêrê zeüye, banê asiman

ژێرێ زەویە وبانێ ئاسمین

واتە: زۆر دەسکورتە. [٠] [٠]

[١٩٩] – دەڵێن ژنێک لە مێردەکەی تۆڕە ئەبێت وبە جارێک ئەچێتە ماڵی باوکی. دووای چەن ڕۆژ پیا ئەچێتە ماڵی برای ژنەکەی و ئەو ئەکاتە ناوبژیکەر بۆ ئەم کیشەیە. کە هەر دووکیان دێنە ژوورەکە دەبینن ژن خۆی رووتاندووە و خەریکی خۆ شۆشتنە و تا چاوی ئەکەوێتە مێردەکەی و براکەی بە جارێک خۆی لە پشتی مێردەکەی هەشار دەکا.

[٢٠٠] –فارس دەڵێ: آه ندارد کە با نالە سودا کند

س

سازم لە قەیم، پفم لە گوپم

sazim le qeŷim, pifim le gupim

سازەکەم لە قەدی خۆم، فۆمیش لە گۆپمە

واتە: خۆم تاوانی خەتای خۆم ئەدەمەو وبە هەر شێوەیەك تاوانبارم، سەنەدی مەحکووم بوونەوەمیش پێدان ئەدەم.[٢٠١]

سازنە و سوْرْکوڕ خوەیٚ

sazine u süri kwir̃i xweŷ

شەبەکی : دهۆل پێك بۆ، سیری هێش بۆ

ساز ژەن (ژەنیار) بوویت وزەماوەندی کوڕی خۆت

واتە: لە کارێکدا کارامە بووێت وبۆ خۆت دەسکەوی کە ئەو کارە ئەنجام بدەی

ساز وە هەوایٚ زەمانە ژەنیٚ

[٢٠١] - فارس دەڵیٚ: خودم کردم کە لعنت بر خودم باد

saz we hewaê zemane jenê

ساز بە هەوای زەمانە ئەژەنێ

واتە: نان بە نرخی رۆژ دەخۆا

سالان کامیایدە، مانگانیش بکامیە

saľan kamyayde, manĝanîş bikamye

سالانت خایاند، مانگانیچ بخاینە

واتە: ئەتۆ کە تا ئێستە سەبرت کردووە ئەم چەن وەختەش سەبر بێکە

ساڵ خوەێ چوو، واتەێ [2] مینێد ٠

saľ xweŷ çû, wateŷ mînêd

ساڵ رابووری و پەندەکەی ئەمینێ

واتە: کەسێک کە کارێکی ناڕەوا یان رەوای کردوو خوێشێ تێك بچێ پەندەکەی ئەمینێ ٢

ساڵ گەن لە وەهارێ دیارە

saľi gen le weharê dyare

سالی خەراپ لە بەهاری دیارە

٤ **واتە: کاری خەراپە لە ناوەڕۆکیەوە دیارە یان (شەوارْ شووم لە ئێوارەێ دیارە).**

---

[٢٠٢] - واتە : وتە، قسە، پەند، واتەوبسات

[٢٠٣] - فارس دەڵێ : زمستان می‌رود و روسیاهی بە زغال می‌ماند.

[٢٠٤] – فارس دەڵێ: سالی کە نکوست از بهارش پیداست

سالّ لە نوو دالّ [٢] لە نوو

saľle nû daľle nû

سالّ لە نوو هەولّ وتێکۆشان بۆ رەسین بە مەبەست لە نوو

واتە: رۆژ کە دەسپێکرد هەولّ و تێکۆشانیش دەسپێدەکا یان باسێك تەواو بوو و ئاکامەکەشی دیارە بەڵام سەر لەنوو دەچنە سەریّ. [٦] [٥]

سالّێ هڕیّ، مانگیّ تڕیّ

کەوشە کۆیەنە ئاخریّ دڕیّ

saľê hiřê, manĝê tiřê

kewşe küyene axirê diřê

سالّێك هەڕەشەێك، مانگێك تڕیّ پێلاۆە شڕە ئاخریّ دەدڕیّ

واتە: ئەگەر ئەتەوی تێکۆشانەکەت ئاکامیکی هەبیّ ئەشیّ پەیوەستە و دایمی بێت. [٧]

سان ئەڵگر سەیّ دز دیارە

san eľgir seŷ diz dyare

بەرد هەڵگرە سەگی دز دیاردەیە

بنواڕە: چوو ئەڵگر سەیّ دز دیارە

سان لە جایّ خوەیّ سەنگینە

san le caê xweŷ senĝîne

---

[٢٠٥] – دالّ : داوکە، دالّ گە، دەسپێکردنەوە،

[٢٠٦] - فارس دەڵیّ: روز از نو، روزی از نو

[٢٠٧] –سەعدیی شیرین زووان دەڵیّ:

رهرو آن نیست گهی تند وگهی خسته رود   رهرو آن است که آهسته وپیوسته رود

بەرد لە جیێ خۆی سەنگینە

واتە: هەر کەسێک لە نێو بنەماڵە ونیشتیمانی خۆی رێز و ئێحترامی هەیە

سانێ کْ قەوە تەك بێە پیَا

sanê ki qeüye tek bŷe pêa

بەردێك کە گەورەیە پاڵی لێ بدە

واتە: کارێك کە ناوەڕۆك و ئەنجامێ دژوارە ئەگەر ناتوانی ئەنجامی بدەی قازانجی لێ وەر بگرە

سانێكْ لە جی خوەێ ئەڵکنیەێ، تا جی بگرێ هەێهاتێگ تووایێ

sanê ki le cî xweŷ eľkinya, ta cî bigirê heŷhatêg tuwaê

بەردێك کە لە جێگەی خۆی جی بە جی بوو، تا کوو جی بگری کارەساتێکی گرینگی ئەدات

واتە: ئاماژە بەوەێ کە کەسێک کە لە عەشیرەت ونەتەوەی خۆی دوور کەوتەوە تا کوو بە شوێنی نۆی عادەت بکا زۆر دەردی سەری ئەخواتەوە

ساو خەرْ مردێ

saw xeri mirdê

خاوەنی کەری مردوو

واتە: ئەو کەسانەی کە لە نێو گە لدا کەسێک نیین و ئیدعاێ کەسایەتی ئەکەن وەکوو خاوەنی کەری مردوون

سایەر [208] ومایەر [209] برایێ یەکن

---

[208] - سایەر : سایە بە مانای سەرمایەیە و سایەر واتە ئەو کەسە کە سەرمایەی راچووە

[209] - مایەر : مایە واتە مایە یان سەرمایە و مایەر واتە ئەوەی کە سەرمایەی لە دەست داوە

saŷer û maŷer biraê yekin

سایەر ومایەر وەك لە یەك دەچن

واتە: دووکەس کە لە یەك دەچن.[210]

سڕد لاێ یەکێ بنە، پرسد لاێ هزار

sir̂id laê yekê bine, pirsid laê hizar

رازی خۆت لاێ یەك کەس داینە، پرسە وئازیەتی لاێ هەزار کەس

واتە: رازی خۆت بەربڵاو مەکە چۆن ئەبنە زێڕی تۆ بەڵام دەردی خۆت بڵاوکەرەوە بەشکوو لە هەزار کەس چەن کەس خەمێ تۆ بێخۆا.[211]

سرکە هەرچێ ترش بوو، زەرەرێ ئەڕاێ قاپەگەێ خوەیە

sirke herçê tirş bû, zererê er̂aê qapegeŷ xweŷe

سرکە هەرچێ ترش تر بێت زیان ئەگەینێتە قاپەکەی خۆی

واتە : هەرکەسی هەرجی بە سەری دێت، خەتای خۆیەتی

سقان پووس دڕی

siqan pûs dir̂î

ئیسقان پێست دڕێ

واتە: هەرچەندە کە وشە چووار چێوەێ (ئیسقان بەندی) وتارە بەڵام ئەگەر وشەی نا حەزت بەکار بێنی وتارەکەت ریك وپیك نییە یان لاناوە لە تەواو بوونی سەبر وتەحەمۆڵ و قسەی ناحەز بەکار هێنان

---

[210] - فارس دەڵێ: سگ زرد برادر شغال است

[211] – فارس دەڵێ: راز خود با یار خود هرگز مگو   یار را یاری طلب وز یار یار اندیشه کن

سقان نەیْدە وەڕْ خەر، کەیْ کەیْدە وەڕْ سەیْ

siqan neŷde weri xer, keŷ keŷde weri seŷ

ئیسقان ئەخاتە بەری کەر، کا ئەخاتە بەر سەگ

واتە: ئەو کەسانەی کە کاری ناڕەوا وناماقووڵ ئەنجام ئەدەن

سووار تا نەڕمیْ سوواری یایْ نییەگریْ

suwar ta neřmê, suwarî yaê nîyegirê

سوار تا نەگلی، نابیتە سوار

واتە: بۆ فێر بوونی هەر کارێك ئەشیْ زۆخاوەکەشیْ بێخوەی

سۆرم پایْ ڕیْ گرتێە

sürim paê řê girtŷe

زەماوەندم لە سەر ڕێگەیە

واتە: ئەمەویْ بە نەهینی کارەکە ڕێك خەمەوە، بەڵام نابیْ. یان پەلەی زۆرم هەیە و ئەبیْ بە جارێک کارەکان ڕێک خەمەوە، کە گرفتاریەك بۆم دەر دەکەویْ.

سووفی سەحنە ودزْ کەنگاوەر

sûfî sehne û dizi kengawer

سووفی سەحنە ودزی کەنگاوەر

واتە: ئەو کەسە کە خۆی ڕێنوێنی کەسێک دەکا بۆ ئەوەی کە لە دووایی خۆی لیْ بەهرەی بباتەوە.

---

[212] –چێرووکی ئەم پەندە وایە :

سووك بچوو، سڵامەت بەورەو

sûk biçû, siľamet bewrew

سووك بڕۆ بە سەڵامەت بێرەوە

واتە: ئەگەر چوویتە سەفەر با بنکە وبارگەی کەمێك لە گەڵ خۆتەوە ببەی کە ئاوا بێکەی لە ئەمنیەت دا ئەچیت ودێتەوە

سۆنە لە ئاو ترسنێ

süne le aw tirsinê

سونە(مراوی) لە ئاو دەترسێنی!

واتە: مەترسی کەسێك بدە کە لە کاری خۆی کارامە نەبێت.[٣]

سەد بەرتیل [٢]، قەرزێگ پاسا نیەکەیٚ

sed bertîl, qerzêg pasa nyekeŷ

(سەحنە) شارێکە لە کرماشان کە خەڵکی ئەم مەڵبەندە گەلی خۆشناوی یارستانن و گەورە پیاوی زۆرە و سەردەمێک ناوەندی پڕوپاگەندی ئایینی وئیداری بووە و سووفیەکانی ئەم شارە بە ناو بانگ بوونە و خەڵکان رێنوێن دەکردن (کەنگاوەر)یش شارێکە لە کرماشان کە نزیکی سەحنەیە و تۆزێک ئاژاوە و دژایەتیان بووە لە گەڵ خەڵکی سەحنە. بۆیە ئاو ئاژووەکانی ئەم دوو شارە بڕیار دەبڕن کە کارێک بێکەن کە قازانجیان تێابێ بۆیە بەشێکیان دێنە سەر رێگاێ ئەو کاروانانە کە بۆ کاری ئایینی و ئێداری هاتنە و رێنوێنی کاروانی خەڵک دەکەن و رێگەی هەڵە پێان نیشان دەدەن و لە دووایی خۆیان ئەچنە سەر کاروانەکە و چەپاوی دەکەن (لە وەتنەوەی ئەم وتارە لە خەڵکی بەڕێزی ئەم دوو شارە داوای لێبواردن دەکەم)

٢١٣ –فارس دەڵێ: مرغ طوفان را ز طوفان چە باک

٢١٤ – بەرتیل : رشبەت، رشوە.

واتە : بە سەدان رشبەت و بەرتیل خەراپە هەشار نابێت

سەدگا لە دوولێ بلەوەڕن یەك لێ جفتییە

sed ga le dûlê bilewerîn, yek lê ciftîye

سەدگا لە مەرغەزارێك دا لەوەڕ بێکەن دانەیکیان گایَ جفت کردنەوەیە

واتە: دەستوور نییە کە هەموو بگانە ئاواتەکانیان بەڵکوو ئەوانەی کە هەوڵ و تەقەلایان زۆرترە ئەگانە ئاواتی خۆیان

سەرْ بێ کڵاو فرەس

seri bê kiław fires

شەبەکی : خودا مەزانۆ چندە سەرێ بێ کلاو مەمانۆ

سەری بێ کڵاو زۆرە

واتە: مرۆڤی ساعەقڵ ونەزان لە گەل دا زۆرە

سەر سێخی لە مْ، پا سێخی لە مْ، بەشم بێەو وەلدیشەو خوەم

ser sêxî le mi, pa sêxî le mi, beşim bŷe û welidîşew xwem

سەر سێخ بۆ من پاسێخیش بۆ من هاوبەشی تۆش دەکەم لە تەك تویش دەخۆم

واتە: ئەو کەسانەی کە مەردی رندن ومافی کەسان لە بەر چاویان نییە ولە دوواییش وەك تەڵەبکار هەڵس وکەوت دەکەن.[٢١٥]

---

[٢١٥] - ئەم پەندەش چیرۆکەکەی وایە:

دوو کەس پێکەوە ئەچنە چشتخانە و پێشنیاری کەباب ئەدەن یەکێک لەوان پیاویکی سادە و خاوەن کەسایەتییە وبە تەمەنە و ئەوی‌تر فێڵباز ولەیلاج.کە خواردەمەنی ئامادە ئەبێ کابرای فێڵباز

سەڕ سیری یا دۆچگ پیاز

seri sîrî ya düçigi pyaz

نە سەری تووری، نە بنی گێزەری

واتە: ئەو کەسانە کە لە کارێکدا هیچ کارەن وبڕیار دەبڕن

سەڕ کەچەڵ وە ژێڕ مەیزەر

seri keçeľ we jêri meŷzer

سەری کەچەڵ لە ژێری مەیزەر (محضر)

واتە: ئەگەر بەدناوییك رووی دا یان کاریکی خەراپە دەسپێکرد ئەشێ زوو بە زوو چارە سەریك بۆ بدۆزرێتەوە

سەڕ گا ئاخرێ دووڵە

seri ga axirê dûľe

سەری گا لە ئاخرەوە لەوەڕ لە دووڵە

واتە: ئەو کەسانەی کە لە راستیەکان و واقعیەتەکانی ژیانی خۆیان فەرار دەکەن لە دووایی دێنەوە لە سەری لێدوانە کەن

سەرم بشکن، نرخم نەشکن

serim bşkin, nirxim neşkin

ئەڵێ:با بەش بکەیم چوونکە ئەتۆ ددانت نییە ورەنگە کەم بخۆێت پیاوی بە تەمەن ئەپسێنێ و ئەڵێ ئەتۆ شەرت بکە ئەویش دەڵێ: (سەر سێخی لە م پاسێخی لە م...)

سەرم بشکێنە، ئەرکم نەشکێنە

واتە: ئەگەر ئەتەوێ ئەرکم بشکێنی، بگرە ئەمکوژیت

سەرم سڕ مەنیە لەێ کاسە و ماسە

سم، سمْ خەر و چنگ، چنگْ یاسە

serim sir̂ menŷe leŷ kase û mase

sim ,simi xer û çinĝ çinĝi yasî

واتە: کەسێک کە لە ئەنجامدانەوەی کارێك دڵنیایە بەڵام خۆی ئەخاتە شەك و دوو دڵی.[٦]

سەرْ مْ کەچەڵ و تێخْ تْ بڕا

seri mi keçel̂ û têxi ti bir̂a

سەری من کەچەڵ وتێخی تۆ بڕا

[٢١٦] – ئەم پەندەش چیرۆکەکەی وایە:

دەڵێن ماڵێک بوو کە بۆکیکیان هەبوو بە ناوی (یاسەمەن) کە ئافرەتیکی لەموور بووە وهەر رۆژان بە بێ خەبەر چووتە سەر خواردەمەنیەکان و دەیخواردووە. کابانۆی ماڵ هەر رۆژ کاسەی ماسیی هێناوەتە ماڵ و (یاسە) هەر رۆژ بە دزیەوە لێ دەخوارد. خەسۆرەش دەیزانی کاری ئەوە و چەن جار هەڕەشەی لێ کرد کە وا مەکە بەڵام (یاسە) نەیتوانی بەرخوەدان بکا. خەسۆرەش کاسەکە لە سەر تاقچەی داینا کە کەسێک لێ نەخوات. رۆژێک هاتە سەری کاسەکە دی کە لێ کەم بووە ئەویش بۆ ئەوەی کە بگەینێ کە کاری کی بووە بنی مدوەقەکەی ئەناو کرد کە بزانێ شوێنی پای کییە. (یاسە) کە تێگەیشت خەسۆرە مەبەستی چییە سواری کەرێک بوو وخۆی گەیاندە کاسەکە و تێر لێ خوارد. خەسۆرە هاتە نێو مدوەقەکە دیت کە شوێنی سمی کەر لە سەر ئەناوەکەیە، کە چووە سەر کاسەکە دیت کە چنگی بنیایمە سەری سۆڕ ما کە چی بووە لە لای خۆیەوە وەتی:

سەرم سۆڕ مەنیە لەێ کاسە و ماسە　　　　سم سمْ خەر وچنگ، چنگْ یاسە

واتە: ئەوکەسانەی کە هیچ سەنەدێك بۆ بێگۆناهی خۆیان لە بەر دەستیان نییە

سەرْ من و تەقدیرْ ئلاهی

seri min û teqdîri ılahî

سەری من وچارەنووسی خوا

واتە: ئەوکەسە کە لە هەوڵ وتەقەلا ماندوو بووە وپەنای هێناوەتە خوا وچارەنووسی خۆی

سەرْ من و کوتەکْ تْ

seri min û kwiteki ti

سەری من وکوتەکی تۆ

بنواڕە (سەرْ مْ کەچەڵ وتێخ تْ بڕا)

سەر نەچوو کڵاو فرەس

ser neçû kiľaw fires

سەر تێك نەچێ کڵاو زۆرە

واتە: باسە سەرەکیەکان و بنەڕەتیەکان تێك نەچێ، لێژنەکان قەێ ناکەی

سەروێن شەپْ شڕ کاسەێ دْ مەنی

مەردم بار مەکەێ تْ کوانێ کەنی

serwên şepişir̂ kaseŷ di menî

merdim bar mekeŷ ti kwanê kenî

واتە: ئەوکەسانەی کە کارەکانیّان لە سەری وادە و وەختی خۆی نییە

سەرێ کْ سەر لێ خەفیا، تا سەرێ نەچوو سەر نییەخەفنێ

serê ki ser le lê xefya, ta serê neçû ser nîyexefinê

سەرێك کە سەر لێ چەماوە کرا بێت (تعظیم) تا سەری نەچێ سەر ناچەمنێ

واتە: ئەو کەسە کە ساڵەهای ساڵ ئامۆختەی کارێك بووە ناتوانێ تەرکی بکات مەگەر ئەوەی کە سەری لە لەشێ جیا بکرێتەوە

سەگ بۆد برائ بۆچگ نەۆد

seg büd, biraê büçig neüd

سەگ بووی برائ بچووك نەبووی

واتە: هەر کەسێک کە خاوەن کەسایەتی نەبێ (بچووك بێ) هەموو کارێك ئەیخەنە ئەستۆی

سەگ چْ بترسنەێ چْ بتووپنەێ

seg çi bitirsineŷ, çi bitûpineŷ

سەگ چ مەترسیی بدە چ بێکوژەێ

واتە: ئەو کەسە کە کاریکی ناڕەوائ کردوو وخۆی پەشیمانە هەر ئەو پشۆکایی وپەژارە بۆی بەسە

سەگْ دز دۆ کار کەێد؛ هەم نانْ خوەێ خوەێد، هەم رخْ کوڕ بەێد

segi diz do kar keŷd, hem nani xweŷ xweŷd, hem r̂ixi kwir̂ beŷd

سەگی دز دوو کار ئەکا؛ هەم نانی خۆی ئەخوات، هەم کوڕ ئەترسێنێ

واتە: ئەوانەی کە دوو کار پێکەوە ئەنجام ئەدەن و سەر ئەکەون. [217]

سەگ دڵێ خوەشە وە دار گوڵ بەسیاگە

---

[217] -فارس دەڵێ: یک تیر دو نشان.

seg dil̂ê xweşe we dari gwil̂ besyage

شەبەکی : سپە دلش کێفا بە داری گولیۆ بەستیان

سەگ دڵی خۆشە کە بە داری گوڵ بەوراوە

واتە : بە هیچ شێوەیەك ناتوانی سرۆشتی خۆت بێگۆڕینی

سەگ ساو خوەیٚ نیەناسیٚ

seg sawi xweŷ nyenasê

شەبەکی : سپە هویی هێش نمەزانۆ

سەگ خاوەنی خۆی ناناسێت

واتە : زۆر قەرەباڵە، شێوای شێوە

سەگ سەگیەتی خوەیٚ وە جی تییەریٚ

seg segyetî xweŷ we cî tîyerê

سەگ سەگایەتی خۆی ئەگەینیٚ

واتە: هەرکەس لە هەر قۆناخێك پەروەردە بووە سرۆشتی ئەم قۆناخە دەر ئەخاتەوە

سەگ وەتە سقان ئەڕا دێر هاتی؟ وەت لە چنگْ یەکیٚ بۆم لە تْ سەگ تر

seg wete siqan er̂a dêr hatî? wet le çinĝi yekêtir büm le ti segtir

سەگ بە ئیسقان وەت: بۆ دێر هاتت؟ وەتی لە چنگی سەگیکیتر بووم لە تۆ سەگتر

واتە: ئەوکەسانەی کە زۆر چنۆك ودەسقۆچاون

سەگیٚ سقانیٚ لیٚ تووایٚ

segê siqanê lê tuwaê

هەر سەگێك ئیسقانی لێ گەرەکە

واتە: پێویستە قەرتی زۆرێ بە خەڵکان بداتەوە وهیچی نییە و خەڵکان فریو ئەدات ٨

سەنگ و ترازۆ شەرم لە کەس نیەکەێ

senĝ û tirazü şerm le kes nyekeŷ

سەنگ و قەپان شەرمی لە کەس نییە

واتە : زۆر شت هەیە کە لە کاتی خۆی راستەخۆ واقەعیەتی ژیانت بۆ روون ئەکاتەوە

سەێ ئەڕاێ خاون ماڵ دووسێ دێرن

seg eȓaê xawin maľ dûsê dêrin

شەبەکی : سپە نمەپێکۆ، ئەلا خاتری هویش

سەگ لە بەر خاتری خاوەن ماڵ خۆشیان دەوێ

واتە: رێز نان لە گەورە پیاوان تا رادەیەك کە کەسانی نا لایق یا نیش ئەشێ رێزیان بێگری

سەێ دز، نان لە کولین نییەدرارێ

seŷ diz, nan le kwilîn nîyedrarê

سەگی دز نان لە ناندێن نادزێ

واتە: کەسێک کە رێز وئێحترامی پێشوو لە بەر چاوی بێت بە خاوەنی خۆی (گەورەتری خۆی) خیانەت ناکا

سەێ قولێ شکێ دۆوێ گرنەو

---

٢١٨ - فارس دەڵێ: آنکه به ما نریده بود   کلاغ کون دریده بود

seŷ qwilê şikê düwê girinew

یەکێ زکی دەیشا، دەستێان دە پشتی دەخست

واتە: کاریکی ناڕەوا وناماقوڵ دەکا

سەێ لە ئاسیاو ئارد خوەێ، ئییەکی دەڕ قنگ لسێ

seŷ le asyaw ard xweŷ, îekî deri qinĝi xweŷ lisê

سەگ لە ئاسیاو ئارد دەخۆا، ئەوێتر دەری قوونی خۆی پاك ئەکاتەوە

واتە: کەسێکتر شاکاریکی کردووە وئەوێتر بانگەوازی شانازی ئەکیشێ

سەێ لە کولینكْ[1] گەرم نییەوایْد[9]

seŷ le kwilîniki germ nîyewaêd

سەگ لە جێگەی گەرم ونەرم ناچێتە دەر

واتە: کەسێک لە شوێنی کە پێویستیەکانێ لە بەر دەستە ناچێتە دەر هەر چەندە کە لە ڕۆانگەی خەراپێکەو پێ بنواڕن

سەێ وە لووکە، ماڵخاون وە ڕێ، ئێوارە مەزڵێان بوودە یەکێ

seŷ we lûke, maĺxawin we r̂ê, ıêware meziĺêan bûde yekê

سەگ بە لووقە کردن و خاوەنماڵ بە وردی، ئێوارە مەنزڵێان ئەبێتە یەکێك

واتە: ئەوکەسە کە بۆ ئەنجامدانی کارێك کە ماوە ودەرفەتیکی دیاری کراوەی هەس ناشێ پەلە بکات

سەێگە چۆنە تۆتگێ خاس بوو

[219] - کولینک : کولانە، کولین، ئەو شوێنە کە خواردەمەنی تیّا بێت.

باوگە چۆنە کوڕەگەێ خاس بوو

seŷege çüne tütigê xas bû

bawge çüne kwir̂egeŷ xas bû

سەگ چۆنە توتگەکەی باش بێ　　　باوك چۆنە کوڕی خاس بێ

واتە: بزانە کی لە کام نەتەوە ولە سەر کام رەگەزە

سەێ هار بوو قول ماڵ خاون گرێ

seŷ har bû, qwili maĺ xawin girê

سەگ هار ببێت قاچی خاوەنی خۆی ئەگرێ

واتە: ئەوکەسە کە وەرەلا بووە ودەستی کردووە بە کاری ناڕەوا لە پلەی یەکم لە ماڵی خۆی دەسپێدەکا

سەێ هار عۆمرێ چل شەوە

seŷ har e□omrê çil şewe

شەبەکی : سپەی هار عەمرش چل شەوا

سەگی هار تەمەنی چل شەوە

واتە : دەستی زڵم و زوور هەمیشەیی نییە [۲۲۰]

سەێ هەگْ پاس کەێد نووڕێدە دۆیاێ خوەێ

seŷ hegi pas keŷd, nûr̂êde düyaê xweŷ

---

[۲۲۰] – ئاماژە بە باوەڕیکی کوردییە کە ئەڵێ : سەگ کە هار بوو ئەگەر قاچی کەسێک بگرێت و هاری خۆی بخاتە لەشێ، چل بەچکە سەگ ئەکەوێتە سکی ئەم کەسە و ڕۆژێک یەکێکیان ئەخات و دووای چل ڕۆژ ئەگەر باشەوە بوو کە خاس، ئەگەرنا ئەفەوتێ. هەروەها سەگی هار بە ڕاستی دووای چل شەو ئەتووپێت لە بەر ئەوەی کە ویرۆسی هاری چل شەو زەمانی گەرەکە تا کاریگەری خۆی جێبەجی بکا

سەگ کاتێ پاس دەکا دەنواڕێتە پشتی خۆی

واتە: ئەو کەسە کە ئدعای کاریکی هەیە جگە لەوەی کە هەموو بیری خۆی لە سەر ئەو کارە دادەنێ ئەشێ هەموو داشتەمەنیەکانی خۆی بە کار بێنێ و بنواڕێ کە کەسێک پاڵپشتیی دەکات یان نە

سەی هەمە کەڵ کوشێ و لە وڵاتەیل جەنگ کەێد و هەر یەێ گولە دێرێ

sey heme keľ kwişê û le wiľateyl ceng keŷd u her yeŷ gwile dêrê

سەید حەمە کەڵ ئەکوژێ و لە وڵاتەکان شەڕ ئەکا و تەنیا یەك گولەی هەیە

واتە: ئەو کەسانەی کە دروو ودەلەسەی زۆریان هەیە وقسەی راست لە دەمێان نییە

سێرێگ چەنە ورسێگ خوەێ

sêrêg çene wirsêig xweŷ

تێریك بە قەد برسیەك ئەخوا

واتە: ئەو شتانەی کە بە دڵی مرۆڤە قەد لێ تێر نابێ

سێف وە سەوزی نەکەن، ئەگەر بڕەسێ خوەێ کەفێ

sêf we sewzy neken, eger bir̂esê xweŷ kefê

شەبەکی : سایی نەبڕە ب سەوزی ئەگەر بیاوۆ هێش مەکەتۆ

سێو بە سەوزی مەیکەنە، کە بگەییت خۆی ئەکەوێت

واتە : هەر شتێك لە کات و ماوەی خۆی ئەنجام بدە

سێ کەس نییەقنێدن ئاە خوەش

کۆیە سزن وهەسەڵبڕ و خایەکەش

sê kes nîyeünêdin ahi xweş

küye sizing û heseľbiŕu xayekeş

واتە: هەرکەسێک سەبارەت بە کاری تایبەتی خۆی ئەشێ جزر و جەفا بکیشێ

سییە کونا هەر وە من منا؟

sîye kwina her we mina

سییە کونا هەر بۆ من مەنعە

واتە: ئەو چشتە بۆ هەمووان هەیە تەنیا بۆ من عەیب وعارە

ش

شا بەخشێ شابەخشی نییەوەخشێ

şa bexşê, şa bexşî nîyewexş

شا ئەبخشێ شابەخشی نابەخشێ

بنواڕە (خان بەخشێ شەیخ عەلیخان نیەوەخشێ)

شاتر شەێتان

şatir şeŷtan

واتە:ئەو کەسە کە تم ودایم بۆ دروست کردنەوەی خواردەمەنی پەلەی هەس ولە دووایی خواردەمەنییکی باشیش دروست ناکا

شار [٢]بوو شاران نەگەرد

şar bû, şran negerd

شیار بوو شاران نەگەڕە

واتە: لە عەقڵ وبیری خۆت کڵك وەر بێگرە. ٢ ٢

---

٢٢١ - شار : شیار، ژیر، زانا.

٢٢٢ – پەروینی ئعتسامی خاتوونی خۆشناوی ئێرانی دەڵێ:

چون شیر بە خود سپە شکن باش   فرزند خصال خویشتن باش

شارْد وەتەنە یا دڵد وەتەنە؟

şarid wetene ya diľd wetene

شارەکەت نیشتێمانتە یان دڵت

واتە: ئەو کەسانەی کە لە قەید وبەندی چشتێك نیین

شا شاریار بۆ، تەتەر [223] وێران بۆ!!!

şa şaryar bü, teter wêran bü

ئەوکاتە کە شاە شەهریار بوو، تەتەر(مەڵبەند) وێران بوو

واتە: ئەو کەسانەی کە لە تاریف کردنەوە و خۆهەڵکیشان دەستی باڵایان هەیە و لە عەمەڵ دا هیچ کاریکی ئەوتۆیان نییە

شامْ شەوێگ بێە چراێ شەوێگ

şami şewêg bŷe çiraê şewêg

نانی شەوێك بدە بە چراێ شەوێك

واتە: ئەو شتەی کە پێویستی تۆە ئەوە ئەنجام بدە وئەونە بیر لە سەر خواردەمەنی مەکە

شانامە ئاخرێ خوەشە

şaname axirê xweşe

شانامە کۆتایی خۆشە

واتە: هەر تەقەلا وهەوڵێك دووابیەکەی خۆشە هەر چەندەکە دەردی سەری زۆرت کیشاوە

[223] - تەتەر : وڵات، نیشتمان، مەڵبەند.

شاێر وە نیشتن ماڵێ وێرانە

şaêr we nîştin maľê wêrane

شاعێر بە نیشتن ماڵی وێرانە

واتە: هەر چەندەکە بەرپرسایەتی و سەرپەڵشتی کردنەوە ئەرکێکە بەڵام ئەشێ لە پێناوی پێویستیەکانی ژیانیش بوویت. شاعێران بە هۆی گەڕانەوە ولێکۆڵێنەوە لە سەر باسەکان لە گوندەکان سەردەمێك بە(لالوو، واتە هۆزڤانی دەورەگەرد) ناسیار بوونە

شتر بارەگە بەێد،کەمە و وێژنگە نیەوەێ؟

şitir barege beŷd, keme û wêjinĝege nyeweŷ

وشتر بارەکە ئەبا، کەمەو بێژنگەکە نابا؟

واتە: ئەو کەسەی کە زۆربەی کارەکان ئەنجام ئەدا، بەڵام بۆ رێك خستنی کاریکی بچووك خۆی ناتەوان نیشان ئەدات

شتر خەوێ دونێ، شترەلەوان خەوێ

şitir xewê dune, şitirelewan xewê

وشتر خەونێك دەبینێ، وشترەلەوان خەونێك

واتە: لە کاتێ بڕیار دەربڕین هەر کەسێک ئەوشتە کە خۆی بیر ئەکاتەوە ئەیلێتەوە، بەڵام قسەی پیران و دەوران دیەکان باشترە

شتر کەفتە مکۆیە[224] ، هەر دۆ چاو نۆقان

şitir kefte miküye, her do çaw nüqan

---

[224] - مکۆیە : مەکۆیە، ئشکەوتی نێهینی؛ لێرە مەبەست شوێنی ئەمن و ئامانە.

وشتر کەوتە مکۆیە هەر دوو چاوی خۆی بەست

واتە:ئەو کەسانەی کە تم ودایم بۆ بەرژەوەندی خۆیان کار دەکەن و ئەوەی کە پێان خۆشە ئەبینن و ئەبیستن

شکار تێدە ملْ چوو وە دەسەو

şikar têde mili cû we desew

شکار دێتە سەر رێگای چوو بە دەستەوە

واتە: دەرفەتێگ بۆ کەسێك رەخساوە کە کوت و پڕ و بە راشکاوی کەڵکێ لێ وەر دەگرێت

شکار وە شوون کوشیەێد

şikar we şûn kwişyeŷd

نەچیر شوێنی پێی دیاردەی دەکا و نەچیروان نەچیری دەکا

واتە: بۆ تێگەیشتن لە بابەتێك لە بابەتێك ئەشێ زۆر بە وردی و وێرایی لە سەرێ بدوێت و هەموو بابەتەکان لە بەر چاوت بێت

شمشێرْ خاس لە قڵاف نیەمینێ

şimşêri xas le qiľaf nîyemînê

٢ ٥ شەبەکی : جەنجەلی دەبان   چە کیلان نمەندرۆ

شەمشێری باش لە غەڵاف نامینێ

واتە: هەرکەس تەواناییکی هەبێ رۆژێك ئەیخاتە کار

شووان میەنێ، کەرخودا [٢] ناڕازی ٢

٢٢٥ – دەبان : جۆرە خەنجەری هەرە باشە.

şuwan myenê, kerxwida nar̂azî

شوان ماندوو و کەرخودا ناڕازی

واتە: دووای بڕیار دەربڕینەوە سەبارەت بە کارێك، ئەوشتەی کە ئێمە مەبەستمان بوو نەگەیشتە ئاکام و بڕیاربڕ وکرێکار هەر دوو ناڕازین

شووان وەت: ئەگەر م نەیواتام؛ گورگ رییەنەگەد خوارد

şuwan wet:eger mi neywatam,gwirg r̂îyeneged xward

شووان دەگۆت: ئەگەر من نەبوام گورگ رانەکەت ئەیخوارد

واتە: ئەو کەسانەی کە خۆیان بە بەرپرسی کارێك دەزانن کە هیچ پەیوەندیکی بەوانەوە نییە

شووخی وەل منالا مەکە, لە جەم خجاڵەتد کەیْد

şûxî weli minal̂a meke, le cem xical̂etid keŷd

لەگەڵ منداڵ یارەمەسی مەکە، لە کۆڕ شەرمەزەت دەکا

واتە: ناشێ لە گەڵ هەر کەسێك وەت و وێژ بکەیت، ئەشێ لە گەڵ کەسی خۆیدا باس و خواست هەبێ

شەرم ئەو دەڕْ مەشکە

şerm ew deri meşke

شەرمەزە بە دەری مەشکە

واتە: ئەو کەسانەی کە تاوانی کاری خۆیان ئەخەنە ئەستۆی چشتەك کە هیچ مەنتقیکی نییە.

---

[٢٢٦] - کەرخودا: سەردەستەی بێرێڤانان، ئەگەر سەردەسەی بێریڤانان خاوەنی رانەکە بێت پێ دەڵێن کەرخودا.

[٢٢٧] –چیرۆکی ئەم پەندە بە کورتی وایە :

شەڕ وەزوور لە خودا سێنێ

şeŕ we zûr le xwida sênê

شەڕانچوو لە خواش باج ئەسێنێ

واتە: ئەگەر تۆ هەوڵ وتێکۆشانت هەبێ ئەتوانی لە خواش حەقی خۆت بێگری

شەڕێ بوو خەێرومەنێ تێا بوو

şeŕê bû xeŷrûmenê têa bû

شەڕێك دەسپێکەی وخێریکی بۆ من تێا بێت

واتە: ئەوکەسانەی کە بەرژەوەندی خۆیان لە هەموو چشتەك لایان گرینگترە. ٨

شەڕێ کْ بییە ریشەو، دی مەۆشەو

şeŕê ki bîye ŕîşew, dî meüşew

شەڕێك بوو بە تووشی تۆ بەربڵاوێ مەکە

واتە: ئەگەر تووشی گرفتێك بوویت کە ڕێسوایی لە شوێنە لاێ هەرکەسێك وازگفتێ مەکە

شەلێ منایێ کووریێ کرد

نەریتێک هەیە بە نێوی (شیرەواڕە) کە وایە: چەن بنەماڵە پێکەوە دانیشن وشیری رانەکەیان ئەیخەنە سەر یەک و هەوتەیەک مەشکە لە دەستی ئەوە و هەوتەیەک لە دەستی ئی و... هەر وا دەگەڕێ لە دووایی نەریتیکیتر هەیە بەناوی (واڕە بەشانە) واتە بەشێک لە دەساوەی مەشکە ئەدەنە ئەو کەسە کەلە کاتێ مەشکە ئەکەوێتە دەستی کە گژ وگیا کەم بووە ومێشنە شیری کەمە ئەمجار بۆ ئەوەی کە لە ژێری ئەم یارمەتیە دەربچن بختیانی ئەخەنە ئەستۆی مەشکە و دەڵێن: (شەرم ئەو دەرْ مەشکە)

٢٢٨ – فارس دەڵێ : تغاری بشکند ماستی بریزد   جهان گردد بە کام کاسە لیسان

şelê minaê kûrê kird

شەلێك تانەی بە کوێرێك دا

واتە: کەسێك کە خۆی هەزار عەیبی هەیە رخنەی لە کەسێك تر ئەگری. ٩

شەماڵ بێ وایە وەفر تیەرێ

şemaḻ bê waye wefir tyerê

شەماڵی بێ وایە بەفری لە شوێنە

واتە: بای شەماڵ لە فەرهەنگی کوردەواریدا بە مانای ئۆمید و ئاوات و خۆشی وبەرەکەتە ئەم پەندە بەو مانایە کە ئۆمید وئارەزووی ناماقووڵ ئەبێتە هۆی دەس لە بانی دەس دانان و مرۆڤ لە بەرژەوەندیەکانی ژیان دوور ئەخاتەوە و رەنگە ماڵ ویرانیشی تێا بێت. یان هەر کاتێک شانس وئێقباڵ رۆی کردە تۆ وگرفتە کانی ژیانت لا چووړ بزانە سەختی و دژوارییش لە رێگەتە

شەمامەێ بووسان

ئەڕا خاڵ خاسان

şemameŷ bûsan

eȓa xaḻ xasan

شەمامەی بێستان   ژبۆ خاڵ خاسان

واتە: هەر چشتەك شیاوی کەسی خۆیە. ٠ ٣

---

[٢٢٩] - فارس دەڵێ: سیر بە پیاز گفت: پیف پیف بوت میآد

[٢٣٠] - فارس دەڵێ: سیب سرخ باب پسر خان است

شەمە کار، شەمە بار

شەمە هەر وەق لە تێ مار

şeme kar, şeme bar

şeme her weü le tê mar

شەمە کار، شەمە بار شەمە بۆکی تێا نار

واتە: هەر کارێك ماوەێ خۆی بۆی تەرخان کە. شەمە رۆژی یەکمی هەوتەیە و کاتی دەسپێکردنەوە لە مەزرا وماڵە هەروەها لە لای کوردان شەمە رۆژی بەرەکەت لە کاروبارە

شەنەگەد بیّە مْ، واگەد چەفتە

şeneged bŷe mi, waged çefte

شەنەکەت بێدە بە من بای تۆ چەفتە (بای زەلانە)

واتە: ئەو کەسانەی کە بیر دەکەنەوە کە ئەوانە باشتر دەتوانن کارێك پێش بێخەن وبێ ئەوەی کە ماڤی کەسانیتر لە بەر چاویان بێت حەقی ئەو ژێرپا دەکەن

شەواخون خودا فرەس

şewaxwini xwida fires

شەوەخۆنی خوا زۆرە

واتە: خوا خۆی تاوانی مەزڵووم لە زاڵم ئەگری ولە کاتی خۆی ماوەیان نادا

شەوارْ شووم لە ئێوارەیّەو دیارە

şewari şûm le ıêwareŷew dyare

بنواڕە (ساڵ گەن لە وەهارێ دیارە)

شەواڵ ئایْم گێا لە دەرْ قنگەو دڕیەێد

şewal̃i aêmi gêa le deri qinĝew dir̂yeŷd

پاپووشی مرۆڤی گەدا لە دەری قوونەوە ئەدڕێ

واتە: کەسێک کە سەریکی لە نێو سەرانی نییە، هەر بەو بێ ناویە نیشان کراوەیە وبچێتە هەرکوێ هەر وایە. یان خۆی تووشی دەردی سەرە وخۆپارێزی لە شەڕ دەکا شەڕێك ئەبێتە تووشی کە هیچ ڕێگەی دەر چوونەوەی نییە و هەرکاریک بکاکە ئەم شەڕە لاپووشی بکا زۆرتر بەر چاوە

شەواڵ ئەڕاێ سەردی و گەرمی نییە

şewal̃ er̂aê serdî û germî nîye

پاپووش بۆ سەرما وگەرما نییە

واتە: ئەنجامدانەوەی هەرکارێك تەنیا بۆ سەرگەرم بوون و خۆش رابواردن نییە شتیکی گرینگتر لە پشتێ دا نهینیە

شەواڵ دڕیاێ جاو [2]دۆنێدە خەو

şewal̃ dir̂yaê caw dünêde xew

ئەوەی کە پاپووشەکەی دڕاوە جاو دەبینێتە خاو

واتە: هەرکەسێک پێ خۆشە ژیانەوە بە دڵخوازی ئەو بێت

شەواڵ شووڕ پەشتیەێدە پاوە و مل شکنێ

şewal̃i şûr̂ peştyeŷde pawe û mil şikinê

پاپووشی شووڕو درێژ ئەپێچێتە پاوە ومل ئەشکێنێ

[231] - جاو : پارچەی سپێ و خاوێن، کەفەن.

واتە: تحذرو من افراط والتفریط

شەواڵ کەفتێەسە قوڵەپەێ

şewal̃ keftŷese qwil̃epeŷ

پاپووشەکەی کەوتووەسە رافیسکێ

واتە: واقعیەتی ژیانی رۆت بووە ودیاردەیە

شەو سییە، وەیسە سییە

şew sîye, weyse sîye

واتە: دوو شت ئەونە لە یەك دەچن کە جیاوازییان نییە بەڵام تەوان و تەشخیسی ئەو جیاوازیە گرینگە

شەو نەوکەرمانە و رووژ عەرووسمانە

şew newkerimane û r̂ûj érûsimane

لە شەو خزمەتکارمانە بە رۆژ بۆکمانە

واتە: لاناوە لە کەسێك کە چەن دەردی سەری هەیە و قازانجیکی بۆی نییە

شەێتان هەرسەێ فرەزانە، تەوقْ ناڵەت ها ملێ

şeŷtan herseŷ fire zane, tewqi nal̃et ha milê

شەبەکی : شەیتان چقە زانێش، تۆقی نەعلەتی کەت نە میلش

واتە : هەر زانیاریەکیش باش نییە

شێت بوو تا عاشق نەۆد

şêt bû ta éaşiq neüd

شێت بە تاکوو ئەوێندار نەبووی

واتە: بۆ ئەوەی کە تووشی پەژارەی ژیان نەبوویت خۆت بدە بە شێتی. ٢

شێت خوەێ خجاڵەتی نییەکیشێ، ڕەفیقێ خجاڵەتی کیشێ

şêt xweŷ xicaľetî nîyekîşê, ȓefîqê xicaľetî kîşê

واتە: کەسێك کە لە ڕۆی نادانی قسەیەك دەکا تەنیا خۆی نییە کە ئەخاتە دەردی سەر، ئەو کەسانەی کە هامشووی ئەو دەکەن، ئەوانیش لەم بابەتە دەردی سەر ئەبینن

شێت ڕەسێدە شێت کوتەك شارێدەو

şêt ȓesêde şêt kwitek şarêdew

شێت ئەگاتە شێت کوتەك هەشار دەکا

واتە: هەر کەسێک لە گەڵ هاو بیری خۆی دانیشتنی هەس و دژی یەك کار ئەکەن. ٣

شێت مناڵە هەرسەێ پیر بوو

şêt minaľe herseŷ pîr bû

شێت بە هەر شێوەیەك شێتە

واتە: خەراپە هەر خەراپەیە وناشێ هۆکار بۆی دروست کەیتەوە

شێتە لە خوەێ شەێا بی

لفێ ئەڕاێ پێا بی

şête le xweŷ şeŷa bî

٢٣٢ - فارس دەڵێ : بزن بر طبل بی عاری   که آنهم عالمی دارد

٢٣٣ - فارس دەڵێ: دیوانه چو دیوانه بیند خوشش آید

life eȓâê pêa bî

شێتەکە لە خۆیەوە شەیدا بوو - یاریکیش بۆی دۆزراوەتەوە

واتە: ئەو کەسانەی کە لە کاری خۆیان داماوەن ودەسبەجی بەرپرسی کاریکیتریش ئەخەنە ئەستۆ و ئەوانەش ئەخەنە دەردی سەر

شێرالی شێر بخوەێدەد

şêralî şêr bixweŷded

شێرعەلی شێر بخوادەت

واتە: ئەو کەسانەی کە بێ وچانەوە بەرەچێوەێ هەر کارێك ئەکەن بێ ئەوەی کە بیر لە سەری بکەنەوە.

شیر داخە، پف لە ماس کەێد

şîr daxe, pif le mas keŷd

بنواڕە (سەێ قولێ شکێ دووێ گرنەو)

شێر شکنێ، رووی خوەێ

şêr şikinê, ȓuwî xweŷ

شەبەکی : شێر مەکشۆ، رواس مەوەرۆ

---

٢٣٤ - چیرۆکی ئەم پەندە بە کورتی وایە :

دەڵێن پیاویکی هەبوو ناوی وی (شێرالی) بوو. رۆژێک ئەیوێست بڕۆتە شار مانێ کردن، رۆژێکیتر ئەیوێست بڕۆتە کێف، مانێ کردن وهەر رۆژ بە بوونەیەک بەرەچێوەێ دەدان لە دوایی لە ماڵ دانیشت و خەڵکان دەسپێچکێ بوو بەرەچێوەدانی ئەویان دەست نەکەوت تاکوو رۆژێک هاتە دەر و کابرایەک پێ وەتی (شێرالی شێر بخوەێدەد) ئەویش وەت (نە م لە ماڵ دەمە دەیشت ونە شێر تیەێدە ماڵم)

شێر دەشکێنێ، ڕێوی دەخۆا

واتە: زۆربەی کارەکان کەسێکتر دەکا وقازانجەکەی کەسێکتر ئەبا. [٥]

شێرْ ناو وێشە نێر وما نەێرێ

şêri naw wêşe nêr û ma neŷrê

شێر شێرە، چْ ژن بێت چْ مێر

یان: شێر لە بێشە دەری، چ نێر بێ چ ما

واتە: هەر چشتەك تایبەتی خۆی هەیە وبە بۆنەی هەڵکەوتێك ناگوڕێ

شێر وشووان

şêr û şuwan

واتە: دوو چشت کە جگە لە دژایەتی هیچ تەناسۆبیکێان نیە. [٦]

شیرێ ك دووشیا، ڕشیا

şyrê ki dûşya, řîşya

شەبەکی: شفت ئەگەر دۆشیا، نمۆرگێڵۆ نمان گوانی.

یان : قسێ چە دەم بەرشۆ دای نمۆرگێڵۆ.

واتە: ڕووداوێك کە روو دا، ناگەڕێتەوە پێشەوە. یان ئاوێ ك ڕشیا جەمەو نییەو

شیەریكْ دز و ڕەفیق قافڵە

---

٢٣٥ – فارس دەڵێ: کار کردن خر و خوردن یابو

٢٣٦ – فارس دەڵێ: کارد وپنیر

şyerîki diz û r̂efîqi qafiľe

هاوبەشی دز ودۆستی قافڵە

واتە: ئەوکەسە کە هەم لە ئاخۆڕ ئەخۆا هەم لە تۆرە. ٧

شیەریکی مایەێ خەریکی

şyerîkî maŷeŷ xerîkî

هاوبەشی هۆێ خەریك مانەوەیە

واتە: ئەو کارە کە ئەتوانی بە تەنیایی بگەینیتە ئاکام با خێر و شەڕی بۆخۆتبێ هاوبەشی کەسێک تێایەوە پەشیمانیی هەیە

[٢٣٧] - فارس دەڵێ: باگرگ دنبە میخورد و با چوپان گریە میکند

ع

عادەتێ داشتی لە شیری

تەرکێ نییەکەی لە پیری

éadetê daştî le şîrî

terkê nîyekey le pîrî

شتیکی فێر بووی بە شیری، تەرکێ ناکەی بە پیری

واتە: ئەوکەسانەی کە ئامختە وئالوودەی چشتێ بوونە دژوارە تەرکی بێکەن

عاقڵ وە ئشارە، نەزان وە کوتەك

éaqiĺ we ışare, nezan we kwitek

واتە: هەرکەسێک شیاوی یەك جۆرە هەڵس وکەوتە

عاقوەتْ زڵم کردن جەور کیشانە

éqweti ziĺm kirdin cewr kîşane

عاقیّبەتی زۆلم کردنەوە جەور کیشانەوەیە

واتە: دەستی زووریش کۆتایی هەس بەس ئەوەی کە زۆڵم دەکا رۆژێك تاوانی ئەداتەوە

عام شێت بوو بەنەێ لایَ مەلا،مەلا شێت بوو بەنەێ لایَ کی؟

éam şêt bû beneŷ laê mela, mela şêt bû beneŷ laê kî

پیاوی عام (نەزان) شێت ببوو ئەیبەنە لایَ مەلا، مەلا شێت ببوو ئەیبەنە لایَ کی؟

واتە: ئەگەرگەورە پیاوان وزانایان لە سەر سەنگی خۆیان هەڵسن کی رێنوێنی گە ل بکا.[٨]

عەقڵێ ها چەوێ

éeqĺê ha çewê

عەقڵ وزانستێ ها لە چاوی

---

[٢٣٨] – فارس دەڵێ: هر چە بگندد نمکش می‌زنند   وای بروزی کە نمک بگندد

واتە: ئەو کەسانەی کە تەنیا یەك شت دەبینن

غەریبی شاران وە چاو ژنەفتم

قسمەت کارێ کرد شەو لە تێ خەفتم

x�erîbî şaran we çaw jineftim

qismet karê kird şew le tê xeftim

واتە: ئەو شتانەی کە من بە راو بیستم هەمووی دروست بوو و خۆم ئەزمموونم دا

فـ

فرە وەتن لە قوران خوەشە

fire wetin le qwiran xweşe

زۆر وەتنەوە سەبارەت بە قورئان خۆشە

٣ ٩ واتە: ئەشێ کەم قسە بکەی و زۆرتر کار بێکەی.

فکرْ نان بکە خەروێزە ئاوە

fikri nan bike xerwêze awe

فێکری نان بێکە خەروزە ئاوە

واتە: بیر لە سەر بەرامە بنەڕەتیەکان بێکە وخۆت بە خاپوورە مەدە

فکر نان بکە خێار ئاو چایە [٢] ٤

fikri nan bike xêar aw çaye

فێکری نان بێکە هاروێ ئاوی ساردە

---

[٢٣٩] –سەعدی هەستیاری بەناوبانگ دەڵێ :

کم گوی و گزیده گوی چون درّ — تا ز اندک تو جهان شود پرّ

[٢٤٠] - چای : بەرچا، فێنک، سارد.

بنواڕە پەندی سەرو

فڵانی کڕەیٚ کڵاشیٚ تیەیٚ

fiľanî kiȓeŷ kiľaşê tyeŷ

فڵانەکەس کڕەی کڵاشەکەی دیٚ

واتە: کەوتەسە پیٚسی ونەداری

فڵانی گوڵیٚ ئەو گوڵ چڕیٚ

fiľanî gwiľê ew gwiľ çiȓê

فڵانی گوڵی بە گوڵ ئەچڕیٚ

واتە: زۆر تەڕپووشە، بە دیمەنە

٤ فڵانی گەماڵیٚ داشت مەرەسیٚ [٢]بەسا ملیٚ چڕیەیٚ: تانجی تانجی

fiľanî gemaľê daşt meresê besa mile, çiȓyeŷ tancî tancî

فڵانەکەس سەگیکیٚ هەبوو مەرسەك خستە ملیٚ بانگی دەکرد تانجی

واتە: ئەو کەسانەی کە بەرامەیەك زۆر گەورە دەکەن وخەڵکان لیٚ ئەترسیٚنن

فیٚرگە فیٚریٚ مەکە

ئەگەر کردی تیٚریٚ بکە

fêrige fêrê meke

eger kirdî têrê bike

فیٚر بوو شتیٚك فیٚریٚ مەکە ئەگەر دەکەی تیٚریٚ بکە

---

[٢٤١] - مەرس : مل بەند، قەلادەی سەگ.

واتە: مرۆڤی زانا پێویستێ بە زانایی تۆ نییە ئەگەر ئەتەوێ زانابیت فێرێ کەیتەوە بە باشی و وردی بێت

ق

قاڵ دۆیاێ گورگ

qal̄i düyaê gwirg

قاڵ و هاواری دووای گورگ

واتە: دووای ئەوەی کە کار لە کار ترازا دێنە مەیدان

قسە تووکْ پیازە

qise tûki pyaze

قسە پێستی پێوازە

واتە:هەرچێ سەبارەت بەمەسئەلەیەك قسەبکەی،قسەیکی تر دێتە پێش کە بە راحەتی ئەتوانی بێژی بەڵام عەمەڵ شەرتە

قسە هزارە یەکێ لە کارە

qise hizare yekê le kare

شەبەکی : قسە حەزارا، ئیکێش ب کارا

قسە هەزار جوورە بەڵام یەك قسەیە کە قسەی راست و کارامەیە

واتە: هەر کەسێک بۆ خۆی راییکی هەس ناشێ هەمووی بە کار بێنێ. [٢]

قسەێ خوەش لە بەهەیشتەو هاتێە

qiseŷ xweş le beheyştew hatŷe

شەبەکی : قسەی خۆش چ جەنەت بەرشیان

قسەێ خۆش لە بەهەشت هاتووە

واتە: ئەگەر وت ووێژت باش بێ بە دڵێ هەموانە. [٣]

قسەێ راس یا لە مناڵ بشنەو یا لە شێت

qiseŷ r̂as ya le minal̄ bişnew ya le şêt

شەبەکی : قسە یا چ شێتی یا چ ئاوێلی

قسەێ راست یان لە منداڵ ببستە یان لە شێت

واتە: منداڵ بە هۆی ئەوەی کە سرۆشتێ لە سەر راستیە راست ئەڵێ وشێت لە سەر ئەوەی کە بیر ناکاتەوە ئەوەی کە ئەبینێ دەڵێ

---

٢٤٢ -سەعدی دەڵێ: کم گوی و گزیده گوی چون درّ   تا ز اندک تو جهان شود پرّ

٢٤٣ - فارس دەڵێ: هر آنچه از دل برآید، بر دل نشیند

قسەیٚ كِْ تووای گشتیٚ لیٚ بڕەسیٚدەو بۆشەیٚ ژن

qiseŷ ki tuway giştê lê bir̂esêdew büşeŷ jin

باسێك كە ئەتەوی هەمووان تێبگەن بە ژن بێژەیٚ

واتە: ژن بە هۆی چاوەچاوی كردن وخۆهەڵكیشان ناتوانیٚ بیر لە سەر قسەكان بكاتەوە

قسەێگ لە بنْ سی ودۆ دیٚان درات، سی ودۆ كەس ئەژنەفیٚدەیٚ

qiseŷg le bini sî û do dean dirat, sî û do kes ejnewêdeŷ

شەبەكی : قسە بكەتۆ نە زوان، مەكەتۆ نە جەهان

یان: قسە بەرشۆ چەكەلی ددانی مەگیرۆ جملی جەهانی

سۆرانی : قسە كەوتە زارێكی دەكەوێتە شارێكی

واتە: ئەشیٚ زووانت فێر كەی كە رازی دڵ بپارێزیٚ. [٤]

قڵا وەت لە وەختێگا وەچگەم هاتە عەمەڵ گووشت نەخواردم

qiľa wet le wextêga weçgem hate émeľ gûşt nexwardime

قاڵاو وەتی: لە كاتێكەوە بەچكەكانم هاتنە سەر دۆنیا نەمتوانیوە تێر گۆشت بێخۆەم

واتە: ژیان هەمووی هەر بۆ خۆت نییە ئەشیٚ جارێك لە ئاواتی خۆت رابووری

قڵا وە قڵا ئۆشیٚ لایٚ رٖوت سییەس

qiľa we qiľa üşê laê r̂üt sîyes

شەبەكی : قەلاو بە قەلاو ماچۆ ریت سیاو بۆ

قەلیش بە قەلی دەڵیٚ رووت رەش بە

---

[٢٤٤] – فارس دەڵێ: راز خود با یار خود هرگز مگو یار را یاری طلب، وز یاڕ یار اندیشه كن

واتە: دووکەس کە هەر دوو هاوبەشی کارێك دەکەن وئی ئەوی بە تاوانبار دەزانێ. ٥

قلاێگ ئەڕا یەێ شەو سازن

qiľaêg er̂a yeŷ şew sazin

قڵایەك بۆ یەك شەو دەسازن

واتە: ئەگەر ئەتەوێ کارێك بێکەی ئەشێ لە هەموو باریکەوە تێبفکری وتایبەتیەکانی لە بەر چاوت بێ ئەگەر ماوەی زۆرێکیش پێ بچێ

قمشی مەکەر ماڵ خوەێ نەخوەر

یا دز بەێدەێ یا قوران خوەر

qimişî meker maľi xweŷ nexwer

ya diz beŷdeŷ ya qwiran xwer

چنۆك و مالی خۆی نەخۆر یا دز ئەیبا یان قوران خۆر

واتە: ئەوکەسانەی کە زۆر چنۆکن و ماڵی خۆیان ناخۆن ماڵەکەیان بە شێوەیەك تێك ئەچێ .

قنگ پەچییە [٢] کەنە گورگ خێانەت لێ نییەکەێ

qinĝi peçye kene gwirg xêanet lê nîyekeŷ

پشتێ پەچیە ئەکەنە گورگ خیانەتێ پێ ناکا

واتە: ئەمانەتداری ئەرکی هەر مرۆڤیکی بە شەرەفە

قنگْ خوەێ وەل شاخ گایا دەێدە جەنگ

---

[٢٤٥] - فارس دەڵێ: دیگ بە دیگ گفت روت سیاس

[٢٤٦] - قنگ پەچیە : بەشیک لە پەچیە یان شوێنی دامەزراندنی رانە کە بە دز کوشیەش بەناوبانگە

qinĝi xweŷ weli şaxi gaêa deŷde cenĝ

قوونی خۆی ئەداتە شەڕ لە گەڵ شاخی گا

واتە:ئەو کەسە کە گەورەتر لە دەمی خۆی قسە ئەکا یان بەرپرسایەتی کارێك ئەگرێتە ئەستۆ کە لە تەوانیٚ نییە

قنگْ خەر لە خولەکوان قۆچڵاخ کەیٚ

qinĝi xer le xwĺekwan qwiçĺax keŷ

قنگی کەر لە خۆڵەپۆت گەوزە ئەکەی

واتە: هەر چشتەك قەدر ومەنزەڵەتێکی هەیە کە لە جێگەی خۆیدا ناسیارە

قورسی نان گرێد ونازکی کار

qwirsî nan girêd û nazikî kar

سەنگینی نان ئەگرێت وناسکی (ساکاری) کار

واتە: بۆ قازانجی خۆی هەوڵ ئەدا وفیڵبازە

قولد شەکەت بوو نە دەمد شەکەت بوو

qwilid şeket bû ne demid şeket bû

واتە:لە پیٚ بکەوی نەك لە دەم بکەوی.مەبەست وایە کە ئەگەر بۆ ڕێنوێنی کەسیك یان چاك کردنەوەی کارێك سەدان جار بێت و بچیت و ماندوو بوویت قەی ناکەی بەڵام ئەگەر قسەکانت کاریگەریی نەبوو ماندوویی لە سەرت ئەمینێتەوە

قولْ مامر وە یەکەو نییەکەیٚ

qwili mamir we yekew nîyekeŷ

هاوتای : گونی خۆی و گیزەر لێك جیا ناكاتەوە

واتە: ئاماژە بە نەزانی و ناتەوانی کەسان دەکا

قوڵنگە دۆ جار بەێد لە کوچگ، جارْ ئەوەڵ قوڵنگە کوورە جارْ دۆیەم خاو نەگەیٚ

qwiĩnĝe do car beŷd le kwiçig, cari eweĩ qwiĩnĝe kûre cari düyem xawinegeŷ

کوڵێنگ دوو جار بداتە سان، جاری یەکم کوڵێنگەکە کوێرە جاری دووهەم خاوەنیٚ

واتە: ئەگەر کەسێک لە کارێکدا یەکم جار هەڵەی کرد تاوانی نییە چۆن ئەمە ئەزموونە بەڵام جاری دووهەم هەڵەی خۆیە

قوملی لە درْ ماڵ قازی؟

qumilî le deri maĩ qazî

فێڵبازی لە بەر دەرگای قازی

واتە: ناتوانی لە بەر زانا وبە فێر چەقەڵمەزی بێکەی. ٧

قۆمار باز ئەر نەۆشیٚ وە گونمەو تەرەکێد

qomarbaz er neüşê we gwinimew, terekêd

قۆمارچی ئەگەر نەڵیٚ بە... دەتووقیٚ

واتە: ئەو کەسە کە لە کارەکانی خۆی تم ودایم هەڵە ئەکا و قەبووڵ ناکا کە تاوانی خۆی بووە وهۆی بۆ دروست ئەکا

قەرت بکە ژن بخواز

٢٤٧ -فارس دەڵیٚ: پیش قاضی وملق بازی

قەرتەگە دەیدەو ژنەگە وە جاس

qert bike jin bixwaz

qertege deydew jinege we cas

قەرت بێکە ژن بخواز – قەرتەکە ئەدیتەوە ژنەکە بەر جاس

واتە: لە کارەکاندا لە یارمەتی خزم وکار ودۆست خافڵ مەبە

قەرت شڕەو بوو وەڵام نییەمرێ

qert şirêw bû, weřam nîyemirê

قەرز کۆن دەبێت، نافەوتێ

واتە: ئەوشتەی کە ئەرکی تۆوە ئەنجامی بدەی ئەمڕوو و بەیانیی نییە وئەم ئەرکە لە سەرت ناکەوی

قەزا بێ ڕەزاێ خودا نییە

qeza bê řezaê xwida nîye

قەزا (قضا) بێ ڕەزاێ خوا نییە

واتە: ئەوشتانەی کە تۆ دەستت تیّا نەبووە ئەمە ئێرادەی خواوەندە

قەژیەڵێ [٢٤٨] وە گیەێ گا چووە

qejyeřê we gyeŷ ga çuwe

گیای ژاڵە بە گەدەی گا چ پەیوەندییکی هەیە

واتە: گیای ژاڵە زۆر تاڵە و بەرگەکەی بچووکە و گەدەی گا زۆر گەورە. دوو شت کە پەیوندیکیان بە یەکەوە نییە

---

[٢٤٨] – قەژیەڵێ : گیای ژاڵە، گیایکی بەرگ بچووکە کە زۆر تاڵە و حەرام گۆشت ئەگەر بخوات ئەیکۆژێت

قەدْ ڕەسنێ چید، چەنە دۊ هەوسارێ بەورەو

qedi r̂esinê çîd, çene dü hewsarê bewrew

بە قەد ڕەسەنێك ئەچیدە پێش بە قەد دۆی هەوسار بێرەوە دووا

واتە: خۆپارێزانن وپاراستنی ئەرکی خۆت پێویستیە ئەونە خۆت بە سنگی ئەم کارە مەدە

قەساو لە هەوڵ پییە، بزْن لە هەوڵ پووس

qesaw lw hewl̂ipîye, bizin le hewl̂i pûs

قەساب بە هەوڵی پێو، بزنی بە هەوڵی پێست

واتە: دوو کەس بۆ چشتەك لە هەوڵدان وتەقەلایەن کە نەتەنیا نییە بەڵکوو ئەگەریش هەبێ قازانجیکی نییە. بزن پێوی نییە و پێستی بە کار نایی

قەوا سییەێ نووایێ تیپ

qewa sîyê nuwaê tîp

کەوا ڕەشی بەر سۆپا

واتە: ئەوکەسەی کە سەر ڕستەی هەمووکاری ناڕەوایە

قەور کەن بزانسیا کەێ مرێ، قەورێگ ئەڕاێ خوەێ کەنیاد

qewr ken bizanisya keŷ mirê, qewrêg er̂aê xweŷ kenyad

شەبەکی : قەبرکەن بزانێش چ محەل مەمرۆ، ئەلا هێش قەبرێ کەنێ

گۆڕکەن بزانیت کەی دەمرێت، گۆڕێکی بۆ خۆی دەکەنی

هاوتای : گیوەکەر پاێ پەتییە

قەورێ کەنیاێە وئەڵحەێ نریاس

qewrê kenyaŷe û eľéeŷ niryas

گۆڕی کەنراوە و ئەڵحەی (لحد) نراوە

واتە: ئەو کارگەلە کە سەردەمی تەواو بوونێانە و شتێکی نەماوە

قەومْ زەن چەمچە بزەن

قەومْ ریش لەورە بنیش

qewmi zen çemçe bizen

qewmi r̂îş lewre binîş

خزمی ژنێ لە سەر سەری یێ مێری لە بەر دەری

یان : قەومی ژنان پا لە بەرە قەومی شوان دەر بە دەرە

شەبەکی: خزمی ژەنی وەر پای هێچنەن خزمی زلامی چە دما تەرەن

واتە: خزمی ژنان تم ودایم لە کاری نێوانی خزم وکار رێز و ئێحترامێان هەیە

قەوم قووڵەس

qewm qûľes

خزم وەکوو قیبلەیە

واتە: بنواڕە (ئێڵ باوان ئێڵە)

قەوە ئاش بخوە

qewe aş bixwe

کەوا ئاش بێخوە

واتە: ئەوکەسانەی کە تەنیا زاهێر لە بەر چاویانە. ٩ ٤

قەوەیٚ حەریر برقەیٚ تیٚ

زگٚ ورسیٚ قووڕەیٚ تیٚ

qeweŷ herîr biqeŷ tê

zigi wirsê qûȓeŷ tê

کەوای حەریر بەرقی هەیە سکی برسیٚ قووڕەیٚ هەیە

واتە: هەر چشتەك تایبەتمەندی خۆی هەیەتی

قەیٚرْ سڵامەتی نەزانستن چۆ ئاگرْ بیٚ رووشنایە

qeŷri siȴametî nezanistin çü agiri bê ȓûşnaye

قەدری ساقی نەزانستن وەك ئاگری بیٚ رۆشناییە

واتە: ئەوکەسە کە رێز لە ئەوشتانەی کە هەیەتی ناگری لە رۆژی تەنگی ناتوانیٚ بەکاریان بێنیٚ

---

٢٤٩ -ئەم پەندە چیرۆکیکی هەیە کە وایە :

لە پێشوو پیاویکی خاوەن بیر وکەسایەتی بوو کە بە راشکاو ئەچێتە شارێک. لەوێدا چەن کەس ئەیناسن و داوەتیٚ دەگرن و گەورە پیاوان و زانایان کوو ئەبنەو و چاوەنواڕی پیری زانا دەکەن ئەویش هەر بەو جل و بەرگی دەرویشانەوە دێتە داوەتەکە کە رێگای نادەن ئەگەڕێتەوە بۆ ماڵ و کەواییکی جوان لە بەر دەکا و ئەچێتە داوەتکە. دێتە دەرگای ماڵەکە بە رێز وئێحترامەوە لە ژووری دادەنیشیٚ و هەموان چاوەنواڕن کە ئەو قسەیەک بکا دەسبەجی پەڕی کەواکە دەگرێت و ئەڵیٚ (قەوە ئاش بخوە)

ك

کارد ڕەسی وە سقان

kard r̂esî we siqan

شەبەکی : کاردش یاونا بە پێشەی

چەقوو گەیشتە ئێسقان

واتە: دی سەبری نەما، تەحەمۆڵێ تەواو بوو

کار کردنْ خەر وخواردنْ یابوو

kar kirdini xer û xwardini yabû

کار کردنی کەر وخواردنی یابوو

بنواڕە (شێر شکنێ رووی خوەێ)

کارْگەن مەکە ولە خودا مەڵاڵکیە

kari gen meke û le xwida meȓaȓikye

کاری ناپەسەن مەکە ولە خوا مەپارەوە

واتە: ئەوکەسانەی کە لە داهاتووی کارەکانیان بیر ناکەنەوە و دووایی دێنە پارانەوە و لارە کردن

کار مرد و کارکەر زینێ

kar mird û karker zînê

کار مرد (تەواو بوو) کرێکار زیندوو

واتە:بۆ پێشخستنی خۆت هەوڵ بدە و مەترسییت لە گەورەیی کارەکان نەبێت. بنواڕە: دەس کار کەێد- چەو ترسێ

کار و جەنگ بایەد وە ئایمْ شێت بکەیدەێ

kar û cenĝ baŷed we aymi şêt bikeydeŷ

کار وشەڕ ئەشێ بە بنیامی شێت ئەنجامی بدەی

واتە: چوونکە مرۆڤی شێت تەوانی بڕیار بڕینەوەی نییە، ئەگەر هانێ بدەی هەر کارێك ئەکا

کارێ بکە بابا کردۆ

کەمێڵ [250] رسۆ ئابا کردۆ

karê bike baba kirdü

kemêľ ȓisü aba kirdü

کارێك بێکە بابت کرد بوو کەمێڵی ژەندبوو وکەوای کرد بوو

واتە: لە کاری نارەوا و ناماقووڵ خۆت بپاریزە هەرچەندەکە پێشانی تۆ ئەم کارەیان کردووە. یان مانایتری ئەمەیە کە تۆ کاریکی زۆر گەورە گرتوویتە بەر

کارێ کْ ئەوەڵێ نهات کەفت، ئاخرێ شەڕە

karê ki eweľê nihat keft, axirê şeȓe

کارێك کە لە پلەی یەکم نەهاتی بوو دوایی شەڕە

واتە: ئەوکارە کە دەزانی قازانجی تۆ تیّا نییە خۆت مەدە سنگێ

کاسەمسا (کاسە هەمسا) سێرم نییەکەێ، حرمەتم خاسە

kasemsa(kasehemsa) sêrim nîyekeŷ, hirmetim xase

کاسە مەنی دراوسیێش تێرم ناکا، رێزم لێ بێگرە

واتە: رێزنان تەنیا بە خورد وخوراك نییە بەڵکوو رێزی راستی و واقەعی شتێکیترە

کاسە وە کوو چید؟ وەت وە شوونْ کوچڵە

kase we kû çîd? Wet we şûni kwiçľe

کاسە بۆ کوێ ئەچی؟ وەتی بە شوێنی کوچڵە

---

[250] - کەمێڵ : شلە گۆی پەز کە بە قەد پەشمی پەز وشکەوە بووە.

واتە: بە پێشنان کە گەلەك شانازی پێان دەکەم دەنازم و لە سەر ڕێبازی ئەوانم. ١

کاسەێ پڕ دووسی ماڵە

kaseŷ pir̂ dûsî mal̂e

شەبەکی : کاسە پڕ بۆ، خۆشی یانەیا

کاسەی پڕ هۆی دۆستایەتی وئاسوودەیی ماڵە

واتە: ماڵیش بۆ خۆی پێویستیکی هەیە کە ئەگەر جی بەجی بکری ماڵ ئەبێتە شوێنیکی پڕ لە خۆشی و دۆستایەتی

کاسەێگ بەشْ مْ تێ نەود، دەمێ بوودە خوار

kaseŷg beşi mı tê newd demê bûde xwar

سۆرانی: کفن بە من ببڕی، با مردی گۆڕ بە گۆڕ چێ

کاسەیەك کە بەشی من تێا نەبێت دەمێ بەرەو خوار

بنواڕە (خەرێ ك لە م چی ئاگر بارێ بوو)

کاسەێگ ك کەێوانوو بشکنێدەێ دەنگێ نیەتێ

kaseŷg ki keŷwanû bişkinêdeŷ denĝê nyetê

کاسەیەك کە شەنگەبیر بشکێنێ دەنگی نایێتە گوێ

واتە: ئەگەر خاوەن کەسایەتەك کاریکی ناڕەوا بکا، کەسێک ڕخنەی لێ ناگرێ

---

٢٥١ —حەزرەتی مەولانا دەڵێ:

هر کسی کو دور ماند از اصل خویش   باز جوید روزگار وصل خویش

کاڵا وە ئەقدْ باڵا

kaĺa we eqdi baĺa

کاڵا بە چەشنی بەژن وباڵا

واتە: هەر چشتەك شیاوی کەسی خۆیە. ٢ ٥

کاڵگ خوەری یا بووسان شاڕوو کەری؟

?kaĺig xwerî ya bûsan şar̂û kerî

کاڵکە خۆری یان بێستان شاڕۆ کەر؟

واتە: ئەرکی تۆ چیە؟ چ کارەبووی؟

کاولی گان وە کاولی نییەێد

kawly gan we kawly nîyeŷd

کاولی گان بە کاولی نادات

واتە: دوو کەس کە یەکتران باش دەناسێن و نە پشتی یەکتران باز دەکەن نەش چاو لە یەك خافڵ دەکەن

کردمەدە جووڵێە، مەکووەگەم دزید

kirdimede cûĺŷe, mekuwegem dizyd

ئەتۆم کردە جۆڵا، مەکوەکەمی دزیت

واتە: کەسێک کە بە یارمەتی کەسانیتر گەیشتووەتە پلە و پایەی باشێك وئێستە یارمەتی ئەوانی لە بیرچووە وخۆهەڵکیشە

---

[252] - فارس دەڵێ: کبوتر با کبوتر باز باز کند همجنس با همجنس پرواز

کشت لە مشتە

kişt le mişte

هاوتای : هەیشت بوو لە مشت بوو   نە نوو بوو لە کنشت بوو

واتە: ئەوەی کە لە دەستە حێسابە

کشە کشە پووپە ڕەشە

مێمان یەێ شەو، دۆ شەو خوەشە

kişe kişe pûpe r̂eşe

mêman yeŷ şew do şew xweşe

واتە: مێوان بۆ خۆی ئەریکیکی هەیە کە ئەشێ خۆی ئەو ئەرکە لە بەر چاوێ بێت [2].

کڵاو ئەڕاێ بانْ کوتەڵە وەختێ کوتەڵ نەو کڵاو ئەڕاێ چەمە

kiľaw er̂aê bani kwiteľe, wextê kwiteľ new kiľaw er̂aê çeme

کڵاو بۆ بانی کوتەڵە، کە کوتەڵ نەبێ کڵاوم بە چ کارە

واتە: هەر ئامرازێك بۆ کاریکی تایبەتیە، من ئەگەر ئەو کارەم نەبێ وتەوانای ئەنجامدانی ئەوەم نەبێ ئامرازم بۆ چییە

---

[٢٥٣] – دەڵێن ڕۆژێک زەلامێک بووە مێوانی پیاوێک و تا ماوەیەک زۆر لە ماڵەکەی ماوەتەوە و وردە وردە رخنەیشێ لێان دەگرت ژنی ماڵەکە منداڵیکی هەبوو کە فێری کرد ئەم پارچە شێعرە بخوێنێت و منداڵیش بێ وچانەوە ئەوەی دووپات کردەوە کابرایش لە وەڵامی وەت :

کشە کشە لنگ دەر هەوا   یە جیگەمە تا سەردەوا

لنگ دەر هەوا واتە : بێکارەێ بێ ئاوەز. دووایی ژنی ماڵ ئەڵێ ئەی کاکە سەردەوا جمیاوە ئەی بۆ ناچیت؟! زەلام ئەڵێ :

کشەکشە پووپە لاری   مێوان خوەشە تا وەهاری

کڵاومان بوودە یەکێ

kiľawman bûde yekê

کڵاومان ئەبێتە یەکێك

واتە: دەس بە یەخە بووین، پێکەوە شەڕ ئەکەین

کڵاوێ وە لا راسەو دڕیاس

kiľawê we la r̂asew dir̂yas

شەبەکی : کلاوش چ راستی دڕیان

کڵاوەکەی لە لای راستەوە دڕاوە

واتە: پیاویکی راست بێژ وئەمینە، لە تۆخمی پیاویکی حەڵاڵ خۆرە وحەڵاڵ زایەیە

کڵاوێ وەێ ئاوە نیەخۆسێ

kiľawê weŷ awe ntexüsê

کڵاوەکەی بەم ئاوە تەڕ نابێ

واتە: بەم شتانە رازی نابێ، بە ئەم قسەی تۆوە قانێع نییە

کوچگ ئەو هۆرْ دز مەخە

kwiçig ew hüri diz mexe

بەرد لە بیری دز مەیخە

واتە: رێنوێنی شەڕ یان خێر مەکە, گووشە و رێگەی دەرچوونەوە پێ مەدە

کوچگانیَ [254] دۆ بۆیە مْ سێ بیمە

kwiçĝanê do büye mi sê bîme

کوچگانێ دوو بووە ئەمن سێ بوومە

واتە: ئەو کەسانەی کە زۆر سەربەخۆ و خوێڕین

کوچگانیَ یەیَ ساج سەریّان دەیّدە یەکەو

kwiçĝanê yeŷ sac serêan deŷde yekew

کوچگانێ ساج سەریان ئەخواتە یەکەوە

واتە: با یەك دەنگ بووین، بەناچار ئەگەینە یەکتران هاوتای (کێف بە کێف ناگەیَ، مرۆڤ بە مرۆڤ ئەگەیَ)

کوچگیَ بپلنە دووەو

زمسان بکەرەیَ بووەو

kwiçĝê bipiline dûwew

zimsan bikereŷ bûwew

بەردێك بێپلنە بە دووا   زستان بکە بە بووا

واتە: تم ودایم بیر لە داهاتوو بکە و بۆ داهاتوو بەرامەت هەبێت

کوور تا مریَ وە تەمایَ چەوە

kûr ta mire we temaê çewe

کوێر تا دەمریَ بە هیوای چاوە

واتە: داواکاریکی ماقوولْت هەبیَ

[254] - کوچگانیَ : پارە بەردی خڕی کوانوو

کوڕ بێ خاون ژارە

دۆیەتْ بێ خاون هارە

kwir̂î bê xawin jare

düyeti bê xawin hare

کرمانجی:

ژنا بێکەس هار دبە   مێری بێکەس ژار دبە

واتە: ئەشێ سەرپەڵشتی منداڵان بێکەی و لە کاتی خۆی دەرگاێك بۆیان دەرباز کەیتەوە

کوڕ چْ لە سووارە چْ لە قووناخە فەرخێ نەێرێ

kwir̂ çi le suware çi le qûnaxe ferxê neŷrê

بنواڕە (شێر ناو وێشە نێر وما نەێرێ)

کوڕ خاس ماڵ ڕاێ چووەیە؟ کوڕ گەن ماڵ ڕاێ چووەیە؟

kwir̂î xas mal̂ r̂aê çuweye? kwir̂î gen mal̂ r̂aê çuweye

کوڕی باش ماڵی بۆچییە؟ کوڕی گەن ماڵی بۆچییە؟

واتە: هەرکەس هەر شتێك لە زاتی بێت روو ئەکات

کوڕ خاس و دۆیەتْ خاس لە وڵاتْ خوەێان نییەدەرچن

kwir̂î xas û düyeti xas le wil̂ati xweŷan nîyederçin

کوڕی باش و کچی چاك لە وڵاتی خۆیان دەر ناچن

واتە: ئەگەر کوڕ و کچ لە بنەماڵەییکی ئابڕۆمەند پەروەردە بن خۆیانیش هەروان و پێویست نییە بچن لە بێگانە ژن و ژنخوازیان هەبێ

کووره خوەشه ئەوره کْ دڵ خوەشه

kûre xweşe? ewre ki diĩ xweşe

کویّ خۆشه، ئەم شوێنەی که دڵ خۆشه

واته: له هەر شوێنێك بووی فێکرت له ئاسوودەیی هەبیّ و دڵت خۆش بیّ ئەم شوێنه بەهەشته

کۆرەێگ کْ چڵ وچوو له تیّ نەو، چۆ تووایّ کەسیّ که ها لۆویّ گەرم بکەێد ؟

küreŷg ki çiĩ û çû le tê new, çü tuwaê kesê ki ha lüwê germ biked

کۆرەیەك که چووی تیّا نەبێت چۆن ئەتوانیّ کەسێک که له پاڵی دانیشتوه گەرم کاتەوه

واته: ئەگەر ئەتەویّ که کارەکەت بگەیته ئاکام ئامرازی ئەم کاره تەرخان بێکه

کوڕیّ توام هەر ئیسکه [٢] ٥

ناویّ بنەمه وریسکه [٢]

kwiřê tuwam her îske

nawê bineme wirîske

کوڕێکم دەویّ هەر ئێسته   ناوی بنەمه وریسکه

واته: ئەوکەسانەی که پەلەیان زۆره و وێستیان وایه که هەر ئێسته ئاواتەکەیان بگەیته ئاکام

کۆزه هەمیشه وەتیەنی ساق نیەتیەدا

küze hemîşe we tyenî saq nîyetyeda

---

٢٥٥ – ئیسکه : ئێسته، ئیسا، ئەسکه

٢٥٦ – وریسکه : بزیسکی ئاگر، پڕنگی ئاگر.

گۆزە تم ودایم لە کانی بە ساقی ناگاتەوە

واتە: لە ژیاندا هەڵس وکەوت زۆرە وهەمیشە لە سەر یەك ڕێباز نییە

کووس خاسە؛ کووسەڵکووس [٢] گەنە ٥

kûs xash, kûseľkwws gene

کووس کەوتن باشە، کووس بە کووس کەوتن خەراپە

واتە: دەرد ئەگەر یەکێك بێت دەرمان ئەکرێت

کول داریٚ گوڵ کەیْد وەڵام بەر نییەگرێد

kwil darêg gwiľ keŷd weľam ber nîyegirêd

هەموو دارێك گوڵ دەکا، بەڵام بەر ناگریٚ

واتە: هەر چەندە کە هەمووان هەوڵ وتەقەلایان زۆرە بەڵام هەموو ناگەینە ئاواتەکانێان

کول رووژیٚ گا نیەمریٚ، کفتە یەیٚ شای بوو

kwil ȓûjê ga nyemrê, kifte yeŷ şay bû

هەموو رۆژیٚ کەڵ نامریٚ، کفتە بە شاییەك بی

واتە: شانس و ئێقباڵ جارێك تەقە لە دەرگات ئەداتەوە ئەشیٚ کڵك لیٚ وەربێگری

کول کاریٚ تەرزە [٢]

شادی شیوەن فەرزە ٩ ٥

---

[٢٥٧] - کووسەڵکووس : ئەسڵی وشە کووزەڵکووزە و کووز بە مانای تەجیلی بزنە. ئەگەر بزنێک لە کووزی خۆی بچێتە کووزیکی تر تا ماوەیەک سەر لیٚ شێواوە و نائارامە.

[٢٥٨] - تەرز : داب و نەریت، رەسم.

kwil karê terse

şdî şîwen ferze

هەموو کارێك ڕێگە وشێوەیە بەڵام شادی وشیوەن پێویستیە

واتە: لە ژیاندا هەڵس وکەوت زۆرە بەڵام چەند باسی سەرەکیە کە ئەشێ هاودەنگ لە گەڵ خەڵك ولە سەرڕێبازی ئەوان بوویت

کوڵکولاو [٢] و بوورەپەڵ [٢] گرتن ئاسانە ٦

kwĭkwĭaw û bûrepeĭ girtin asane

کوڵکولاو و بوورەپەڵ گرتنەوە ساکارە

واتە: ئەتۆ بیر لە کارەهای بنەڕەتی بکەرەوە نەك ئەوشتانەی کە هەمووان ئەتوانن ئەنجامێ بدەن

کول مەلێ گووشت خوەرە، گورگ بەدناوە

kwil melê gûşt xwere, gwirg bednawe

هەموو جانەوەریك گۆشت ئەخۆا گورگ بەدناو دەرچووە

واتە: ئەو کەسەی کە یەك جار هەڵەی کردووە و کاریکی ناڕەوای کردووە، ئەونە دەنگدانەوەی بە قەوەتە کە هەر کەس ئەو کارە بکا زوو بە زوو ناوی فلانەکەس دێتە سەر زووانان

کوڵە [٢] تڕی، بەشْ خوەێ بڕی

---

٢٥٩ - فەرز : یاسا، قانوون، واجوو، پێویست.

٢٦٠ - کوڵکولاو: باڵەندەیکە وەکوو چۆڵەکە و لە چۆڵەکە گەورەتر و پووپی هەیە.

٢٦١ - بوورەپەڵ : باڵەندەیکە وەکوو کوڵکولاو و پووپی نییە.

kwiľe tiȓî, beşi xweŷ biȓî

کوڵە تڕی بەشی خۆی بڕی

واتە: خۆی بوو بە هۆی بڕینی نانی خۆی

کوڵە خوەێ بخوەێد، ماڵەیل نییەگەردێ

kwiľe xweŷ bixweŷd, maľeyl nîyegerdê

کوڵە خۆی بێخۆا، ماڵانگەردی ناکەێ

واتە:هەر کەسێک ئەشێ لە بوواری ئابۆریەوە خۆی دروست بکا تاکوو پێویستی بە ناکەسان نەبێ

کوڵەم [۲] ئەڕایێ کوچگ گیرێ

kwiľem eȓâê kwiçig gîrê

کوڵۆ بۆ کوچك دەگرێ

واتە: کەسێک هاودەردە کە خۆی عەینی دەردە

کۆیە وە کۆیە نییەڕەسێ

ئایم وە ئایم رەسێ

küye we küye nîyeȓesê

aêm we aêm ȓesê

کێف بە کێف ناگەی   مرۆڤ بە مرۆف دەگەی

---

[۲۶۲] - کوڵە: کوڵە و کوڵەش ناوی گیانلەبەریکە لە رەگەزی گورگ و کەمتار. خەڵکان ئەم ناوە لە سەر سەگی دڕندە و نێانگر دائەنێن.

[۲۶۳] - کوڵەم : کوڵووم، کوڵۆ.

بنواڕە (کوچگانێ یەێ ساج سەرێان دەێدە یەکەو)

کەچەڵ ئەر دەرمانکەر بیاد، سەرْ خوەێ دەرمان کردیا

keçeĺ er dermanker byad, seri xweŷ derman kirdyad

کەچەڵ ئەگەر دەرمانکەربا، دەرمانی سەری خۆی دەکرد

واتە: ئەو کەسانەی کە لە کاری خۆیان خەریك ماون وداوای ڕێك خستنی کارەکان دەکەن

کەچەڵ بڕمێدیش هەم خاسە

keçeĺ birîmêdîş hem xase

کەچەڵ بکەویت هەم باشە

واتە: کوڕی زاتدار لە هەر کاتێك زاتی هەیە. لە پێشوو ئەوانەی کە کاریان دزی کردن بووە خۆیان بە (کەچەڵ) بانگ کردووە وا نیشان دانە کە زاتیان هەیە

کەچەڵ خاسە یا مفوو

لعنت بر این تف بر او

keçeĺ xase ya mifû

leénet ber yî tif ber û

کەچەڵ باشە یان مفوو، لەعنەت بەر ئین توف بەر ئو (لەتی دووهەمەکەی فارسیە)

واتە: جیاوازیەك لە بەینێان نییە هەر دوو لە یەك دەچن

کەچەڵ گانەێ وبێ منەتێ کەن

keçeĺ ganeŷ û bê minetê ken

کەچەڵ... و قەدریشێ نازانن

واتە: ئەو سەردەمە کە کاریان ڕێك کەوت، خۆیان بە منەتباری کەس نازانن

کەڕ بۆد زێایێ ئەژنەو نەۆد

kerˆ büd, zêaê ejnew neüd

کەڕ بووی زیادە ئەژنەو نەبووی

واتە: ئەگەر کوڕی ئەم کارە نیت (کە هەمووانیش دە زانن) خۆت بە تەجاهوڵ مەدە

کەڕ دْ جار خەنێد

kerˆdi car xenêd

کەڕ دووکەڕەت دەکەنێ

واتە: مرۆڤی نەزان وناتەوان دوو کەڕت تووشی دەردی سەر ئەبێت

کەس پەنا نییەوەێدە سایەێ نزم

kes pena nîyeweŷde sayeŷ nizm

کەس پەنا نابا بە سێبەری کوند

واتە: خۆت بەو شتانەی کە تەوانایان نییە دڵنیا ودڵقایم مەکە

کەس وە دوو خوەێ نییەۆشێ ترش

kes we dûi xweŷ nîyeüşê tirş

کەس نابیژیت دۆیی من ترشە

واتە: هەر کەسێک دەساوەی کاری خۆی لای خۆی گرینگە و خەراپەی تێا نییە. [٤]

کەسێ چەنە کلاو بریایْ تەنگێ نییە

kes çene kiľaw biryaê tenĝê nîye

کەسێک بە قەد کلاو لە دەس چوو لە تەنگنا نییە

واتە: ئەگەر لێقەومانێك هەبێ کەسێک بە قەد ئەو فلانەکەسە کە لێقەومانەکە بۆی نازڵ بووە تووشی دەردی سەر نییە بەس وا نیشان مەدە کە تۆش نێگەرانی

کەسێ کەڵ کوشێ، باوگێ کەڵ کوشتو

kesê keľ kwişê, bawgê keľ kwiştü

کەسێک کەڵ دەکوژی کە باوکی کەڵی کوشت بوو

واتە: کەسێک ئیداعای کاری گرینگ و شاقی هەیە کە لە مێژەوە خەریکی ئەم کارەیەن

کەسێ مانگایْ وشك ئێوەت نییەکەیْ

kesê manĝaê wişk ıêwet nîyekeŷ

کەسێک مانگایْ بێ شیر پەروەردە ناکا

واتە: ئەگەر زەحمەتێك ئەکیشی لە سەر کارێك بێ کە دەساوەشی بێبینی

کەشك ها هووڕ [٢] بازیْ (وە دەر ئۆشن دیوار بژنەفیْ)

keşk ha hûr̂î bazê

[٢٦٤] –فارس دەڵێت: بقال بە ماست خود نمی‌گوید ترش است

[٢٦٥] – هووڕ : بافەمەنیکە کە خواردەمەنی وەکوو کەشک و ئارد و گەنم و ... تێ دەکەن.

کەشك لە هووڕی بازە (ڕەنگێکە)

واتە:بە گووشە وتانە یان بە پێچەوانە قسە کردن تاکووکەسێک تر تێبگاتەوە کە مەبەست ئەوە.

کەفتمەسە ناوەیْنْ ئەسپ و شتر

keftimese naweŷni esp û şitir

لە مابەینی ئەسپ و وشتر کەوتوومە

واتە: سەرگەردان بوومە، جارێك بە نەرمی و خۆشی وجارێك تۆڕەیی و دژایەتی

کەڵەشێر نەوەڵ وەخت بخوەنێ سەرْ خوەیْ خوەیْد

keľeşêr neweľ wext bixwenê seri xweŷ xweŷd

کەڵەشێر نا وادە بخوێنێ سەری خۆی ئەخواتەوە

واتە: ئەوکەسانەی کە لە جێگای خۆیان قسە ناکەن یان پارێزەری زووانیان نین کە هەر چشتەك بەیان نەکەن.

کەڵێگ لە هەرکویەیْگ گووشت بگرێ، لەوکویە دانەیْدەیْ

keľêg le her küyeŷg gûşt bigirê, lew küye daneŷdeŷ

کەڵ لە کێفێك گۆشت بێگرێ لەم کێفە لە دەستی ئەدا

واتە: بە دوو شێوە بە کارێ دێنن یەکەم ئەوەیە کە: ئەگەر بووی بە خاوەن کەسایەتی یان دارایی و... با چاوت لە بنەماڵەی خۆت بێ ویارمەتیان بێکە وبەشێك لە وەخت و دارایی خۆت لە پێناوی بنەماڵە بێت. دووهەم ئەوەیە کە: ئەگەر تووشی نەخۆشیەك بووی و خەڵاس نەبووی هەر بەو دەردە ئەمری

[٢٦٦] - فارس دەڵێت: به در میگویند تا دیوار بشنود

[٢٦٧] - فارس دەڵێت: زبان سرخ سر سبز را دەهد بر باد

٦ کەڵێن ئاو رشنێ، بۆچگ پاخش [٢] کەێد

keľên aw řişinê, büçig paxiş keŷd

گەورە ئاو دەڕژێنێ بچووك پاخاشە (پەیڕەوشت) ئەکەی

واتە: با و باپیران یان گەورەپیاوان سەرمەشقی بچووکترانن

کەڵێن ئاو رشنێ، بۆچگ پایێ سڕ بەێ

keľên aw řişinê, büçig paê siř̂ beŷ

شەبەکی : گەورە ئای مەنجۆ هیردی پاش مەخزنۆ

یان: گەورە ئاوی دەڕژێنێ گچکە پای لێ دەخشێنێ

گەورە ئاو دەڕژێنی چکۆڵە پای تێ دەخا

بنواڕە پەندی سەروو

کەم بخوە دائێم بخوە

kem bixwe, daêm bixwe

کەم بخۆە دایم بخۆە

واتە: قەناعەتت هەبێ

کەم بەش بۆد، بێ بەش نەۆد

kem beş büd, bê beş neüd

کەم بەش بووی، بێ بەش نەبووی

واتە: لە هەر چشتەك کە قازانج وبەرژەوەندی تێایە هەوڵ بدە بەشدار بوویت کە سوودی خۆت تێایە

---

[٢٦٨] – پاخش کردن : پەیڕەوشتی کردن، لە پێناوی ... بوون، فەرمان بردن .

کەنگرْ پاییز بنیٚ قەڤیە

خەسوْرە تڕیٚ تاوانْ وەڤیە

kenĝiri paîyz binê qeüye

xesüre tiȓê tawani weüye

کەنگری پایز بنی گەورەیە - خەسۆرە دەتڕیٚ تاوانی بۆکە

واتە: دوو چشت کە هیچ پەیوەندیەکیان پێکەوە نییە

٧ کەنگرْ کاڵ [٢] بن دێریٚ

دڤیەتْ کەێخودا گون [٢] دێریٚ

kenĝiri kaľ bin dêrê

düyeti keŷxwida gwin dêrê

واتە: هەر چشتەك تایبەتی خۆی هەیە و ئەشیٚ لە سەری بیر کەیتەوە کە چی بکەیتەوە

کەنگر و ماس وە وادەیٚ خوەیٚ

kenĝir û mas we wadeŷ xweŷ

کەنگر وماست لە سەر وادی خۆی

واتە: هەر چشتەك ماوە و وادەی خاسی خۆی هەیە کە لەم کاتە خۆشتر وباشتر. ١

کەو لە کەوی کەفیٚ، لە سەرسەختی نییەکەفیٚ

---

٢٦٩ - کەنگر کاڵ : جۆرە کەنگرێکە کە لە زەوی کشت و کاڵ شین ئەبێت و ریشەی لە بنی زەویە.

٢٧٠ - گون : گونە گون، لێرەدا بە مانای خۆهەڵکیشان و سەکرانە.

٢٧ - فارس دەڵێت: هر سخن جایی وهر نکته مکانی دارد

kew le kewî kefê, le ser sextî nîyekefê

کەوك لە کەوك بوون ئەکەوی لە سەر سەختی ناکەوی

واتە: هەر کەسێک بە رەگەز و بنچینەی خۆی باوەڕیی هەیە، زەمان ناتوانێ ئەو باوەڕە کەم ڕەنگ کاتەوە

کەو [٢٧٢] لە کەهەر کەم نییە

kew le keher kem nîye

ئەسپی کەو لە ئەسپی کەهەر کەم نییە

واتە: ئەوەش بۆ خۆی پلە وپایەیکە وئەوەش دەرفەتیکی هەرە باشە

کەوێ خاسە لە وەراوەڕ کەو بشاقنێ

kewê xase le weraweri kew bişaqinê

کەوکێ باشە لە بەرانبەری کەوك قاسپە بێکا

واتە: لە جێگاێك کە پێویستە خۆت نیشان بدەی نیشان بدە

کەێخودا بۆن ودیەکە بچاپ

keŷxwida bün û dyeke biçap

سەرۆك عەشیرەتی گوند ببینە وگوندەکە چەپاو کە

واتە: بۆ رێك خستنی کارێك چۆنیەتی کارەکە وهاریکارانت ببین و ئەو کاتە دەسپێکە

کەێکەڵان [٢٧٣] لە ماڵ نییە مۆش جیكْ جاك کەێ

---

[٢٧٢] - کەو : جۆرە ئەسپیکی کەهەری تۆزکاڵە.

keŷkeĺan le maĺ nîye, müş cîki cak keŷ

شەبەکی : پسك چانە نییا، میشگەل هەلهەلە مەدا

پشیلە دیار نیە، مشکان تلی‌لیانە

واتە: گەورەتر وزووردارتر کاتێ نەبێت هەموو پاڵەوانن. یان (مەیدانْ خالی وخەرکوڕی سوواری)

کەیٛ لە خوەد نەق، ,کیٛان لە خوەد بق

keŷ le xwed neü, kêan le xwed bü

کا هی خۆت نەبوو، کادان هی خۆت بوو

واتە: دروستە هەزینەیەکی بۆ تۆ نییە بەڵام خۆت لە پێناوی ئەم چشتە هەیت

کەیٛ لە کیٛان، نەیٛ لە شووان

keŷ le kêan, neŷ le şuwan

کا لە کادان، بلوێر لە شوان

واتە: هەر چشتەك بە عەیاری خۆی هەڵسنگێنە یان (ئەسپ وە مەیدان، تفەنگ وە نیشان)

کەیٛوانوو سێرە

نان کردنیٛ دێرە

keŷwanû sêre

nan kirdinê dêre

شەنگەبیر تێرە، نان کردنی دێرە

واتە: ئەو کەسە کە خۆی خەمی چشتێکی نییە وا بیر ئەکاتەوە کە کەسانی‌تریش هەر وان

---

[٢٧٣] - کەێکەڵان : مەبەست پشیلەیە. باشە بزانین کە لە باشووری رۆژهەڵات پاشگری کەلان و کەڵاک بۆ حەیوانی حەرام گۆشت خۆر بە کار دێنن وەکوو کەلاک: ئاژەڵی مردوو یان کەلای : گورگ.

کی خوەشێ نییەتێ سووسەنکوڕ بارێ

قڵا وە دەنوك چەوێ دەربارێ

kî xweşê nîyetê sûsen kwir̂ barê

qiĺa we denük çewê der barê

کی پێ خۆش نییە سووسەن کوڕی بێ قاڵاو بە دەنۆك چاوی دەر بێنێ

واتە: ئەو کەسانەی کە بە راستی ئێرەیی دەکەن بەڵام لە وتارەکەیان وا دیاردە نییە

کیسەڵ وە نەزەر خا هەڵگرێ

kîseĺ we nezer xa heĺgirê

کەسەڵ بە نەزەر هیلکە ئەشاریتەوە

واتە: ئەو کەسانەی کە لە راستیدا تەوانای هەموو کاریکێان هەیە لە رۆمەت وزاهێرەوە وا نیشان نادەن

کییەردْ ژێرْ وەڕ

kîyerdi jêri wer̂

خنجۆکی ژێری مافوور

واتە: ئەو کەسانەی کە لە راستیدا کینە و دژایەتیان هەیە بەڵام دەرفەتێك بۆیان دەس ناکەوی

کییەردْژێرْ وەڕ یا وەڕ دڕێ یا زگْ خاوەن وەڕ [٢]

kîyerdi jêri wer̂ ya wer̂ dir̂ê ya zigi xawen wer̂

خنجۆکی ژێری گەبەیان گەبە دادڕێ یان سکی خاوەنی گەبە

---

[٢٧٤] - وەڕ : گەوە، گەبە، مافوورە.

واتە: شتی خەراپە لە هەر دەرفەتێك خەراپی خۆی نیشان ئەدا چوونکە سرۆشتێ وایە.

کییەنیی خاسە خوەێ ئاو بزاێ

kîyenyî xase xweŷ aw bizaê

کانیەك باشە کە خۆی ئاوی تێ بزای

واتە: مرۆڤ بە تەوانایی ومرۆڤایەتی خۆی ئەشێ دڵنیا بێت و ئەمە بێکاتە پاڵپشتیکی بۆ خۆی و تایبەتمەندی مرۆڤ روون بکاتەوە

[۲۷] –فارس دەڵێت :

نسل بد نیکو نگردد چونکه نسلش بد است   توله سگ تازی نگردد چونکه نسلش از سگ است

گ

گا بار کوشێدەیٚ، مەرد هامالٚ

ga bar kwişêdeŷ, merd hamaɫ

گا بار ئەیکۆژیت، پیاو هاومالٚ

واتە: هەرکەس بۆ خۆی زەعفیکی هەیە

گا ریا دۆ تەورا

ga rŷade dü tewra

گا دەڕیاتە دۆی تەوەرەکە

واتە: پاڵپشتی ئەو لە هی تۆ بە قەوەت‌تر بوو. ٦ ٧

---

٢٧ – ئەم پەندە بۆ خۆی چیرۆکیکی هەیە کە وایە:

دەڵێن دوو کەس ئاژاوەیان بوو وپێکەوە چوونە لای دادوەر یەکێ لە وان دەستەی تەوەریکی جوان و داتاشراوەی پێ دا و وەتی بە نەفعی من حۆکم بێکە. کە هاتنە نێو دیوەخان ئەوی‌تر گایەگ پێدەدا

گا کەو تْ بخەف منیش خەفم، بزانیم کاممان لە جی قەرت بەن

ga kew ti bixef minîş xefim, bizanîm kamiman le cî qert ben

گا کەو ئەتۆ بێخەوە ئەمنیش ئەخەوم بێزانین کاممان لە جیاتی قەرز ئەبەن .

واتە: ئەو کەسەی کە ناکامی خۆی لە چاوی کەسێکتر دەزانێ. ٧

گا لە گووری دیارە

ga le gûrî dyare

شەبەکی : وەرەی نێرە چ هیردی (بچووکی) دیارە

کرمانجی : خیارە ل تویتکی دیارە

واتە: هەر کەسێك چشتێ لە سرۆشت وخووی هەبێ لە رەفتار و کرداریەوە دیاردەیە

گا مرد و شیرە ویەرە [2] برِیا

ga mird û şyre û yere birŷa

و دەڵێ بە نەفعی من حۆکم بکە و دادوەریش وا دەکا لە دووایی خاوەنی دۆی تەوەر دەڵێ من دەستە تەوەرێکم پێد دا کە بە نەفعی من حۆکم بکەی دادوەر ئەڵێ: (گا ریادە دۆ تەورەو)

٢٧ -ئەم پەندەش چیرۆکیکی هەیە کە وایە :

دەڵێن وەرزێرێک هەبوو کە خۆی تەمەڵ بوو و نەیتوانی پێویستیە کانی ژیانی خۆی راست بکاتەوە و لە کار کردنەوەشدا ناتەوان بوو و هەر قەرت و سواڵکەریی دەکرد. خێزانەکەی کە لەم رەواڵەتە بێزار بوو و وەتی هەستە کارێک بکە و هەوڵ بدە کە خەرج و بەرجی ژیانمان بدۆزیتەوە وەرزێریش وەتی تاوانی گاکەوە ناتوانێ باش کار بکا ژنیش تۆرە ئەبێت و ئەچێتە باوان. کابرایش لەماڵدا دائەنیشێ و روو ئەکاتە گای کەزای و ئەڵێ: (گا کەو ت بخەف منیش خەفم بزانیم کاممان لە جی قەرت بەن)

٢٧٨ - شیرەویەرە : یەرە، شیرەوارە، داب و نەریتێکە لە مانەینی مەڕداران کە چەن بنەماڵەی مەڕدار پێکەوە شیرەکەیان کوو دەکەن و مەشکە بە نۆرە و ماوەیکی دیاری لای یەکێکیانە

سۆرانی: چیڵ مری دۆ بڕیا

واتە: ئەو دەرفەتە فەوتا وکار لە کار ترازا. [٩] [٧]

گا مرێ کییەرد فرە بوو

ga mirê kîyerd fire bû

گا دەمری کارد زۆر ئەبێتەوە

واتە: دووای ئەوەی کە کارم رێك نەکەوت هاریکارم زۆر بووەوە. [٠]

گام وە بارە و دووینەم وە دارە

gam we bare, duwînem we dare

مانگام سەر بە زایە ودۆینەم لە دارە

واتە: گرفتاریکم هەیە هێشتا لێ خەڵاس نەبوومە گرفتیکی‌تر هاتە بەر رێگام

[٨] **گا نییەچوو گلەی وە هەوگە [٢] کەێد**

ga nîyeçû giley we hege keŷd

گا ناتوانێ گلەیی لە زەوی کشت وکاڵ دەکا

واتە: ئەوکەسە کە ناتوانی ئەرکی خۆی بگەینێتە ئاکام و گلەیی لە سەختی و دژواری شتیکی‌تر دەکا

گاوان لە گاوانی عارێ نات، لە نان جەما کردن عارێ هات

---

[٢٧٩] – فارس دەڵێت: آن مەمە را لولو خورد

[٢٨] –فارس دەڵێ: نوشدارو پس از مرگ سهراب

[٢٨١] – هەوگە : یەک دووهەمی گاوخان، گاوخان ئەوەندە زەوی کشت و کاڵە کە مانگا بە یەک رۆژ شۆمی بکا .

gawan le gawanî éarî nat , le nan cema kirdin éarê hat

گاوان لە گاوانی کردن مەناعتی نەبوو کە وەرگرتنی پامزی خۆی عەیب و عاری بوو

واتە: ئەوکەسانەی کە کاریکی گرینگ ئەنجام ئەدەن، بەڵام لە نێو مەعزووراتی خۆیان دائەمینن

گا وە بووڕەوا ناسێد

ga we bûȓewa nasêd

کرمانجی: گا بْ جلا نایێ ناس کرن

واتە: تەنیا یەك رێگە ورێنوێن دەناسێ ومرۆڤیکی یەك بۆعدیە

گا وە داخْ وڵاخ پیر بوو

ga we daxi wiȉax pîr bû

سۆرانی: گا لە داخی کەر پیر دەبێ

واتە:ئەوکەسەی کە حەسرەتی چشتەك دەخۆا کە هیچ بەرژەوەندیکی بۆی نییە

گا وە دەمْ جفتێار نووڕێ

ga we demi ciftêar nûȓê

گا دەنواڕێتە دەمی جفتیارەوە

واتە: ئەوکەسە کە لە رەفتار وهەڵس وکەوتی کەسێکتر سەبارەت بە خۆی سوئێستفادە دەکات. پەندیکیتر هەیە کە ئەڵێ: (لە خیزی جفتێارە گا کاویش کەێد)

گا وە دەنگێ بار نییەوەێ

ga we denĝê bar nîyeweŷ

گا بە بووڕە بار نابەیٚ

واتە: بۆ پێش خستنی کارەکان تەنیا یەك چشت بەس نییە

گایٚ بیٚ گاوان، خڵگەیٚ بیٚ سامان، رییەنْ بیٚ شووان

gaê bê gawan, xiĺigeŷ bê saman, ŕîyeni bê şuwan

واتە: ئەو کەسانەی کە ئەرکێك لە سەر شانێان نییە وبەتاڵی دەکەن

گاێگ ئەڕایٚ جامێگ دوو ئێوەت نییەکەن

gaêg eŕaê camêg dû ıêwet nîyeken

گایەك بۆ یەك جام دوو پەروەردەی ناکەن

واتە: بۆ کارێك کە قازانجی کەمیٚ هەس خۆت ماندوو مەکە

گاێگ گاوەسانیٚ گەنیٚ

gaêg gawesanê geninê

شەبەکی : گاویٚ ریخین، گاوگەلی گیشت مەکەرۆ ب ریخۆ

گای گەنێك، گاوەسانێك خەراپ دەکا

واتە: ئەگەر یەك کەسی خەراپە لە گەلێکدا ببیٚ هەمووان خەراپ دەکا. کاریگەری خەراپە لە سەر دروستی.

گاێگ هاتە مێزەمێزە، ئاخریٚ مێزە

gaêg hate mêze mêze, axirê mêze

گایەك کە هاتە گمێزە گمێزە، دووایی مێزە

واتە: ئەو کەسەی کە وەسواسەی کارێك کەوتە مێشکی ناتوانیٚ دەست لیٚ هەڵگریٚ

[282] - فارس دەڵێت: بز گر گلەای را گر میکند

[۸] گایلْ قوڵییەوەن [۲]رشیانە مرشەوەن [۲]،لڕسان [۲]رشیادە یەك

gayli qwilîyewen r̂îşyane mirşewen,lir̂îsan r̂şyade yek

گاکانی قولییەوەن هێرشیان هێنایە مرشەوەن، پاریزگایٚ لوڕستان لە یەك شێوا

واتە: کەسێک کە بەهۆی کاریکی‌تر کە پەیوەندیی بە ئەوی نییە کار وباری خۆی پشۆکاو دەکات

گایٚ مەردم، گاڕانْ مەردم

ئەگەر نەڕانم نامەردم

gaê merdim,gar̂ani merdim

eger ner̂anim namerdim

گایٚ مەردم، گاڕانی مەردم ئەر نەیسمنم نامەردم

واتە: سەرمایە ودەرفەت بۆم ڕەخساوە وهی خۆم نییە بەس ئەگەر کڵکیٚ لیٚ وەر نەگرم نامەردیە

گایٚ ناو گوورەیل

gaê naw gûreyl

گایٚ نێو گوورەکان

واتە:ئەوکەسەی کە بەهۆی کارەکانی یان هەڵس وکەوتیٚ دیاردەیە. [٦]

گریە کوورە مەر وە زوورە

---

[٢٨٣] - قولییەوەن: گوندێکە لە پارێزگایٚ ئیلام کە بە زاری کەڵهوڕی قسە دەکەن.

[٢٨٤] - مرشەوەن: گوندێکە لە لەکستان کە بە زاری لەکی قسە دەکەن.

[٢٨٥] - لڕسان : پارێزگەی لوڕستان.

[٢٨] – فارس دەڵێت: گاو پیشانی سفید

girye kûre, mer we zûre

گریٚ کوێرە، مەگەر بە زوورە

واتە:ناتوانی بەرگیری لە لێقەومان بکەی،بیر لە سەری بکەرەوە

گریەگ وە دەس واز بوو ئەڕا وە دێان وازیٚ کەید

giryeŷg we des waz bû, eȓa we dêan wazê keyd

شەبەکی : گریٚ دەستی نۆرنە نە ددان

گریەك کە بە دەست باز ئەبێت بۆ بە ددان بازیٚ ئەکەی

واتە: ئەوکارەکەبە لێدوانە وبیر کردنەوە گریٚ لە لیٚ باز ئەکریٚتەوە بۆ بە شەڕ وگرژهەڵاتن دروستی ئەکەی.

گشتیٚ قخە [٢]، ئیمە تەتە [٢] ٨

giştê qixe, îme tete

هەموو گەن وخەراپە، تەنیا ئێمە باش وخاس

واتە:ئەوانەی کە تەنیا خۆیان و بنەماڵەی خۆیان یان داشتەمەنیەکانی خۆیان بە باش دەزانن وبیر لە کەسانیتر ناکەن

گلنگ [٢]لە گا بڕن

giling le ga biȓin

گلنگ لە گا ئەیبڕن

[٢٨٧] – فارس دەڵێت: لقمە را دور سر چرخاندن

[٢٨٨] – قخە : هەر شتیکی گەن و خەراپە.

[٢٨٩] – تەتە : بووکە شۆشە، لێرە مەبەست شتی باش و بە کڵکە.

[٢٩٠] - گلنگ : گۆشتی گن، گۆشتی کوو، گردنگ

واتە: ئەشێ لە هەرکەسێک بە قەد تەوانایی وداشتەمەنی خۆی تەمایاری هاریکاریت هەبێ

گۆ خوەێ وە دێان نییەگرێ

gü xweŷ we dêan nîyegirê

گووی خۆی بە ددان ناگرێ

واتە: لە کاری خۆی خەریك ماوە وتەوانی نییە

گووڕ دێرێ کەفن بێاشتوو؟

gûr̂ dêrê kefn bêaştû

گۆڕی هەس کە کەفەنی هەبێ ؟

واتە: لە بوواری ئابووری و فێکریەوە دەسکورتە

گورزْ ناو چڵپاو خەڕێ

gwirzi naw çiľpaw xer̂ê

کوتەکی نێو قۆڕاو

واتە: زوِر شەڕخڕە ولە شەڕێکدا بەشدارە کە پەیوەندیکی بە ئەو نییە

گووز وە نرخْ گووز

خۆرما وە نرخْ رووژ

gûz we nirxi gûz

xorma we nirxi r̂ûj

تڕ بە نرخی گوز خۆرما بەنرخی رۆژ

واتە: هەر چشتەك بۆ خۆی عەیاریكی هەیە. ١ ٩

گورگ ئەگەر رخێ لە واران بچیا کەپنەکێ ئەڕاێ خوەێ دڕس کردیا

gwirg eger r̂ixê le waran biçya, kepinekê er̂aê xweŷ diris kirdya

كرمانجی: ئەگەر گورگ خەما بارانێ دابا،دێ بۆخۆ كەڤلەك چێكرا

واتە: ئەم كارە شتیكی دژوار نییە ولە سەر سرۆشتی خۆیە و پێویست نییە چارەسەری بكەی

گورگ پیر بوو مییە شان سایدە پیا

gwirg pîr bû mîye şan saêde pêa

گورگ پیر دەبێ مێشنە شانی لێ ئەدا

بنواڕە (داڵ پیر بوو كوركورەك تۆلەكی وە پێ كەید)

گورگ چووزانێ قیمەتْ قاتر چەنە

gwirg çûzanê qîmeti qatir çene

گورگ لە كوێ بزانێ نرخی قاتر چەندە

واتە: ئەوكەسەی كە هەڵەخەرجە وبۆ خەرجی هەوڵ نادا چۆن بزانێ تێكۆشان وئێش بۆ پارە چۆنە

[29] – دەڵێن خۆرمافرۆشێک بەساتی فرۆشتنی خۆرمای داناوە و بانگ دەکا (خۆرمای هەرزان) زەلامێک دێتە لای و باسی نرخی خۆرما دەکەن لەم بەینە خۆرمافرۆش تڕیکی لێ دەدا. کابرای خۆرماسێنیش ئەمە ئەکاتە دەسپێچکێک و گاڵتەی بە خۆرمافرۆش ئەکا و دووایی ئەڵێ: خۆرما بە چەند؟ کابرای خۆرمافرۆش ئەڵێ: هەرچێکت دەوێ وەرگرە و بڕۆ زەلامیش لە خۆشی سەندووقیکی گەورەی هەڵدەگرێ کە بخاتە سەر شانی، لە ناکاو تڕیکی لێ دەدا. کابرای خۆرمافرۆشیش ئەڵێ: کاکە راوەستە ئەوە بە بەلاش نییە. (گووز وە نرخ گووز– خۆرما وە نرخ رووز)

گورگ گرتنەێ مختێ [٢٩٢] بێەن وەت: وڵم کەن رییەن دەر چی

gwirg girtineŷ mixtê biŷen wet: wiľim ken řîyen derçî

گورگیان گرت تا فێری کاری باش بێت وەت: بەرم دەن ران لە دەستم دەرئەچێ

واتە: زۆربەی کارەکان و رەفتارەکان بنەمای غەریزیی هەیە و گۆڕینێ دژوارە

گورگ لە وەختْ تەنگی پشت کەنەو یەك

gwirg le wexti tenĝî pişt kenew yek

گورگ لە کاتی تەنگی پاڵپشتی یەکترانن

واتە: لە کاتی چەرمەسەری ولێقەومان هەر چەندەکە دۆژمەن بووین ئەشێ پاڵپشتی یەك بووین

گورگ ناوێ بەید حازرە

gwig nawê beyd hazire

شەبەکی : نامۆ وەرگمان ئاوەرد، وەرگ ئاما

گورگ ناوی ئەبێ حازرە

واتە: مرۆڤی خەراپە هەر لە دوورەوە دیاردەیە [٢٩٣]

گورگەگە لە داوڵەگە [٢٩٤] بیەو

gwirgege le dawiľege byew

گورگەکە وازی لە داوڵەکە هێنا

---

٢٩٢ - مخت : ئەدەو، فێر کردن، ئاموژگاری.

٢٩٣ - ئەم پەندە ئاماژە بە باوەڕیکی کوردی دەکا کە ئەڵێ : هەرکەس مۆی گورگی لا بێت، بچێتە هەر کۆڕێک ئەیشێوێت و نەچێتیش ئەگەر ناوی بیبەن گوێی دەزرنگێت.

٢٩٤ - داوڵ : هەیکەڵێکە لە پۆشۆی گەنم و جوێ ساز دەکەن و لە مەزرا دامەزرێنن بۆ تاڕاندنی باڵەندە.

واتە: دەنگ وباس تەواو بوو و گرفتەکان حەڵ کرا و دەسپێچکێک نەما. زیاتر سەبارەت بە کەسانێک دەڵێن کە لە دۆی دەسپێچکێک دەگەڕن و مەسەلەکە گەورە دەکەن.

گورگە گینوو [295] بخوەێد؟

gwirge gînû bixweŷd

مەگەر گورگە گینوو بێخوا

واتە: ئەو کەسانەی کە چاوەنواڕن هەر کاریکی پێش کەوت بۆیان ڕاست کەیتەوە و تم و دایم لە بۆیان شتێک دووپات بکەیتەوە.

[9] گورگ هەگێ پیر بوو بوودنە ریشقەنی [296] سەگ

gwig hegi pîr bû bûdine rîşqenî seg

گورگ کە پیر ئەبێ ئەبێتە گاڵتەێ سەگ

بنواڕە (داڵ پیر بوو کوورکوورەك تۆلەکی وە پێ کەێد)

گوور لە گووری دیارە

gûr le gûrî dyare

شەبەکی : وەری نێرە چ هیردیتی(بچووکی) دیارە

گۆر لە گۆری دیردەیە

بنواڕە : گا لە گووری دیارە

---

[295] - گینوو: گیاهیکە کە ریشەکەی بە رەنگی سوورە و چەورە کە (هیزە کەێوانوو) پێ دەڵێن و گورگ لە زستانان کە خواردەمەنی دەست ناکەوێ ئەوە دەخۆات. هەروەها گورگ و سەگ و ورچ بۆ ئەوەی کە هار نەبن ساڵانە یەک دوو را گیا دەخۆن کە زیاتر گینووە.

[296] - ریشقەنی : تەزەک، لارە، تیزم تەڵەکە، تۆلەکی، گاڵتە.

گووشت هەرسەێ گرانە، نەخواردنێ ئەرزانە

gûşt herseŷ girane, nexwardinê erzane

گۆشت هەرچەندەکە گرانە، نەخواردنێ هەرزانە

واتە: کارێك هەرچەندەکە دژوارە و لە تەوانی ئێمە نییە لانیکەم ئەتوانین خۆمان لێ لا بدەین

گووشتْ یەك بخوەن سقان یەك نییەشکنن

gûşti yek bixwen, siqan yek nîyeşkinin

شەبەکی : خزم گۆشت بۆرۆ، پێشەت نمەمارۆ

گۆشتی یەکتران بێخوەن، ئێسقانی یەك ناشکێنن

واتە: لە هەر قۆناخێکەوە تەنانەت دوژمەنی یەکترانیش بن رازی یەك بەربڵاو ناکەن

گووشتێ حڵاڵە، ئاو گووشتێ حرامە

gûştê h[illegible]iľaľe, awgûştê h[illegible]irame

گۆشتێ حەڵاڵە، ئاوگۆشتێ حەرامە

بنواڕە (خەتنە سوننەتە نە لە بێخا)

گووشد ئەگەر ئەزیزە، گووشوارەدیش ئەزیزە

gûşid eger ezîze, gûşwaredîş ezîze

گوێت ئەگەر خاسە گوارەتیش خاسە

واتە: ئەگەر کەسێك خۆی باش بێت ئەوەی کە لە ئەو ئەکەوێتەوە ئەویش باشە

گووشێ ها دەسْ یەکێگەو

gûşê ha desi yekêgew

گوێ لە قسەی کەسانی‌ترە

واتە: خۆی بیر ناکاتەوە وکەسەنی‌تر هانێ ئەدەن

گوڵگْ بانْ دڵگ

gwiĺigi bani diĺig

گوڵگی بانی دڵگ

واتە: لکی سەر دڵ، مایەی زۆخ. ٧ ٩

گوناکار دەرچی لە تافْ دەو

بێگونا گریا لە شەسْ خەو

gwinakar derçî le tafi dew

bêgwina girya le şesi xew

گۆناکار دەرچوو بە تاوفی دەو   بێگۆنا گرا لە شەستی خەو

واتە: ئەو کەسەی کە کاری ناڕەوای کردووە چوونکە خۆی ئاگاداریی هەیە تم ودایم هۆشیارە وئەوەی کە کارێك نەکردووە بیریش لە سەرکارەکان ناکا

گوناکار مناکار

gwinakar minakar

گۆنەهکار مناکار (مان کەر)

---

[٢٩٧] - فارس دەڵێت: آینەی دق

واتە: ئەو کەسەی کە خەڵکان مان دەکا وبەرەچێوەیان ئەدات خۆی گوێ بە قسەی خۆی نادا.

گونْ سەگ کەنێ وە یەێ قورووش، دەس شوورێ وە دۆ قورووش

gwini seg kenê we yeŷ qurûş, des şûrê we do qurûş

شەبەکی : سپە مەخسنۆ بە عانێ، دەست مەشۆرۆ بە دوو عانێ

٩ هاوتای : پارەێگ نەراوردم، دیناریێ جرنگانم ٩

گونووژ وەرنێایێ گاوەسنە

gunûj wernêaê gawesine

سۆژن وەرنێایێ گاوەسنە

واتە: بە دوو شێوە بە کاری دێنن یەکم ئەوەی کە: لە کاتێك دەبینی کەسیکی بچووك کاریکی هەرە گەورەی کرد.

دووهەم ئەوەی کە کاریکی هەرەمەزن ئەدەنە سنگی شتیکی بچووك

٣ گەڕْ گۆجێ لە ماڵ هاوسایێ گەن، خاسترە ٠

geri gücê le maĺ hawsaê gen xastire

گەری برچێك لە دراوسێ گەن باشترە

---

٢٩ – حەزرەتی حافز ئەفەرمووی :

زاهدان کاین جلوه در محراب ومنبر می‌کنند چون به خلوت می‌روند آن کار دیگر می‌کنند

٢٩٩ – فارس دەڵێت : آفتابه خرج لحیم کردن

٣٠٠ - گەر : سەرشاخی وشکی دار.

لە پێشوو لە سەرشاخەکانی داری برچ تەجیل دروست کراوە بۆ ئەوەی کە گورگ و... هێرش لە سەر ئاژەڵەکان نەکەن ئەم پەندە ئاماژە بە دراوسیێك ئەکات کە چاوەدێری ماڵ هاوسا ناکەی و بە قەد ئەو سەرشاخەی برچە ئەرزشتێ نییە

گەز دۆر، نیم گەز نزیك

gez dür, nîm gez nizîk

گەز دوور ونیم گەز نزیك

بنواڕە (راسە کەرە لە ماسە)

گەماڵ ئەو لە بەغدا تڕێ، نانْ مْ لەیْرە بوودە جۆیە

gemal̄i eü le bex’da tir̂ê, nani mi leŷre bûde cüye

گەماڵی ئەو لە بەغدا دەتڕێ نانی من لەێرە ئەبێتە جوێ

واتە: بە بۆنەی کاری کەسێک، کەسێکتر تاوان ئەدەن. [1]

گەماڵ قولێ شکێ دۆوێ بەسن

gemal̄ qwilê şikê, düwê besin

گەماڵ پێی دەشکێ دۆی ئەبەستن

بنواڕە (سەێ قولێ شکێ دۆوێ گرنەو)

گەنج وە بانْ خەزینە نیشێ

genc we bani xezîne nîşê

واتە: چشتی خاس شیاوی خاسان

(شەمامەێ بووسان - ئەڕاێ خاڵخاسان)

---

[301] -فارس دەڵێت : گنه کرد به بلخ مسگری به شوشتر زدند سر آهنگری

گەن چْ لە ئێلاخ چْ لە گەرمەسێر (گەن هەر گەنە)

gen çi le ıêl̃ax çi le germesêr

واتە: خەراپە هەر خەراپەیە

گەنْ خوەم لە خاسْ مەردم خاسترە

geni xwem le xasi merdim xastire

گەنی خۆم لە خاسی خەڵك باشترە

واتە: با پاڵپشتێت بیری خۆت وخزمی خۆت بێ

٠ گەنم لە چەكْ ڕێز ٣٠،كوڕ لە ژنْ خێز ٣،جۆیە لە مییەمێز ٣

genim le çekir̂êz, kwir̂ le jini xêz, cüye le mîyemêz

گەنم لە چەكی ڕێز، كوڕ لە ژنی خێز، جوێ لە مییەمێز

واتە: هەر چشتەك بۆ خۆی عەیاری هەیە وئەشێ ئەوە لەبەر چاوت بێ

٠ گەن وە گەنیی مەنووڕ، وە ئەرزْ دایی ٣بنووڕ

gen we genyî menûr̂, we erzidayî binûr̂

گەن بە خەراپیی مەنواڕە, بنواڕە چۆن خۆی نیشان ئەدا

واتە: بۆ تێگەیشتن بە زاهێری ئەو چشتە مەنواڕە، بنواڕە كە چۆن خۆی دەنوێنێ

---

٣٠٢ - چەکْ ڕێز : زەوی شن و ماسەئی، زەوی ئابڕۆفتی

٣٠٣ - ژنْ خێز : ژنی چالاک وکارامە، بە فێر

٣٠٤ -مییەمێز : زەوییک کە مێش (پەز) تێا خەوتووە و گمێزی تێ کردووە و بە قەوەتە

٣٠٥ - ئەرزْ دای : خۆ نیشان دان، خۆنواندن.

گەنەچی من هاتم و تْ دەرچید

geneçî min hatim û ti derçîd

گەنەچی (بەدکارە) کە من هاتم تۆ دەرچوویت

واتە: ئەوە ئەونە خەراپە وگەنە کە گەنی پێشوو باش خۆی دەنوێنێ. [٦]

گێا ئەر یەکێ بوو، گاێگ ئەڕاێ سەر بڕن

gêa er yekê bû gaêg eȓaê ser biȓîn

گەدا ئەر یەکێك بێ، گایەك بۆی دەکۆژن

واتە: ئەو کەسە کە یەك ودوو گرفت لە کاری نییە یان ئەگەر تەنیا یەك گرفت لە کارێك هەبێ دەیان کەس هاریکاری دەکا تا راست ببێتەوە

گێا رۆێ رەشە و تورەگەێ پڕە

gêa ȓüê ȓeşe û türegeŷ piȓe

گەدا رۆێ رەشە بەڵام خۆرجینەکەی پڕە

واتە: بۆ قازانجی گەل وبنەماڵە لە هیچ هەوڵێك واز ناریت، بە سیاسەت بە

---

٣٠٦ -دەڵێن لە پێشوو پیاوێک هەبووە کە هەر کەسێک کە دەمرد ئەو چووە سەر قەبرەکەی و وێرانێ دەکرد یان گووی لە سەر قەبرەکەی دەکرد لە قەزا رۆژێک خۆی مرد وخەڵکان پێان خۆش بوو کە ئەوە مردووە و لە بەدی و گەنی بوو بە پەندێک بۆ خەڵکان و کەس لە مردنی ئەو ناڕاحەت نەبوو. کوڕەکەی کە دی وایە و خەڵکان رەحمەتێک بۆی نانێرن، هەر کاتی کەسێک عەمری خوای دەکرد ئەو چوو و کەفەنەکەی ئەدزی خەڵکانیش دەیانگوت (سەد رەحمەت لە باوکی) .

گیا لە بانْ ریشێ سەونز کەیْد

gya le bani r̂îşê sewnz keŷd

سۆرانی: گیا لە سەر پنجی خۆی دەژیتەوە

واتە: هەمووشتێك بە رژتارەیە (ژنیتیك)

گیان چوودە جاێگ کرم و موور خوەیْدەیْ

gyan çûde caêg kirm û mûr xweŷdeŷ

گیان ئەچێتە جێگایەك کە کرم وموور ئەوی بێخۆن

واتە: لە گیان شیرین‌تر وباشتر نییە لە دووایی ئەبێتە خۆراکی مەل و موور بەس بە ماڵی دۆنیا خۆت مەبەستە

گیان وە ئزارائیل دەیْ

رەنگْ پۆل وە کەسێ نیشان نییەیْ

gyan we ızrayl deŷ

r̂enĝi pül we kesê nîşan nîyeŷ

گیان بە ئێزرائیل ئەدات، رەنگی پۆڵ بە کەسێک نیشان نادات

واتە: زۆر چاوچنۆك وماڵپەرەستە

گیا وە جی سەختەو مینێ

gya we cî sextew mînê

گیا لە جێگای سەختەوە ئەمینێ

واتە: هەر کەسێک کە بنکەی ژیانی دروست وپتەو بێت (هەر چەندەکە دژواریی لە سەر بێت) لە کاتی سەختی پایدار ئەمینێتەوە

گیسکە نێڕ قەرتدار نەوردەێ

gîske nêri qertdar newirdê

بزنی نێری قەرتدار نەبردوو

واتە: هەر چەندەکە تایبەتمەنی پیاویکی کارامە وبە هێزی هەیە بەڵام نەخسیکی هەیە کە بە پیاو بانگێ ناکەن

گیوەکەر [307] پایێ پەتیە

gîweker paê petye

واتە: بۆ دەرمانی دەردی خۆی خەریك ماوە. [308]

[307] - گیوەکەر : کڵاش چن، پێڵا ساز، گیوە چن

[308] - فارس دەڵێت: کوزەگر از کوزە شکستە آب می‌خورد

ل

لات خاسە، لاتْ قووز گەنە

lat xase, lati qûz gene

نەدار خاسە، نەداری خۆهەڵکیش وقووز خەراپە

واتە: ئەو کەسەی کە هیچێ نییە دیاریە ئاخۆ کەسێک هەس کە هیچێ نییە بەڵام وا قسە دەکا کە هەموو شتیکی هەیە

لاف هەرچێ کۆیەنەترە، ئاڵووشێ فێشترە

laf herçê küyenetire, alûşê fêştire

لاف هەرچەندەکە کۆن ئەبێتەوە، ئاڵووشێ زۆرترە

واتە: هەرکەسێک کە تەمەنێ زۆرترە یان هەر چشتەك کە کۆنترە بایخێ زۆرترە و کارامەیی باشترە.

لا [3] لە بانْ لەش بڕنەێ

---

[309] - فارس دەڵێت: نان هرچە بیات باشد دهن آنرا بهتر میشناسد

la le bani leş birîneŷ

لا، لە بانی لەش ئەبڕن

واتە: ئەگەر چشتەك بایخێ هەیە وشیاوی رێزنانەوەی خۆت لە پێناوی بحەسیێنەوە

لانەێ مووریێ وە شەونمێ وێرانە

laneŷ mûrî we şewnimê wêrane

لانەی مرۆژە بە شەونمێك وێرانە

واتە: چشتەك کە هەمووان دەزانن بچووکە وچالاکی نییە بە فویەك تێك ئەچێ

لكْ لایێ گێیە

liki laê gêye

لکی لای گەدە

واتە: ئەوشتەی کە هیچ کاریگەریی نییە

لنگە کڵاشێ لە دێواخان نێمەتە

linĝe kiľaş le bêawan nêmete

واتە: قەدری هەرچشتەك بزانە. ١ ١

لوقمەێ قەو هەم دەم دڕێد هەم قنگ دڕێد

---

٣١٠ - لا : قاوی گیس، قاو بریتییە لە زلْفی کە ئەکەوێتە رووی سینگ و لای چەپ و لای راستە و ژنانی کورد بۆ نیشان دانی خەم و نیگەرانی خۆیان سەبارەت بە مرۆڤی فەوتاو، سەر پەتی ئەکەن و قاوی گیسی خۆیان ئەبڕن.

٣١١ - فارس دەڵێت: لنگ کفش در بیابان نعمت است. یا : آنچه خار آید، روزی بە کار آید.

luqmeŷ qeü hem dem dir̂êd hem qinĝ

واتە: بە قەد تەوانی خۆت پا هەڵکیشە

١ لووینە بتڕێ لە ئاو، لییەرەگەێ [312] خوەێ فێشتر نییەوەێد

luwîne bitir̂ê le aw,lîyeregeŷ xweŷ fêştir nîyeweŷd

ئاسیاوان لە ئاودا بتڕێ، لییەری خۆی زیاتر نابەێ

واتە: ئەو کەسە کە کارەکەی تایبەتی خۆی هەیە ناشێ بڕۆتە سەر کارێك کە لە گیرفانی خۆی خەرجی ئەو کارە بکات

لۆیەتێ نا قنگْ برێنەێگ وەت سترْد پووشم

lüyetê na qinĝi birêneŷg wet sitrid pûşim

رووتێك لە قنگی رووتیکی‌تر نا وەتی رازی عەیانت دەپووشم

واتە: ئەو کەسەی کە خۆی هیچێ نییە وکاریکی ناڕەوا دەکات و ئەڵێ خەریکی ساز کردنەوەی کاریکی باشم

لە ئاگر خوەڵەکوو کەفێدەو

le agir xeľekû kefêdew

لە ئاگری تۆند خۆڵەمێش ئەکەوێتەوە

واتە: هەر کەسێک کە خۆی کەسێکە وخەڵکان دڵنیایيان پێە، کەسێک ئەبێتە جێگری کە هیچ لە ئەویتر ناچێ

لە بن گوردەوا [313] بڕیەێ

---

[312] - لییەر : ئاوی دەوری دەم، ئاوی دەم، بۆزاق

[313] - بن گوردە : یەکمین رەجی مافووری بەدار، ریزی یەکمی بافەمەنی.

le bin gwirdewa biřyeŷ

لە بن گوردە بڕیەوە

واتە: بێ دوو و سێ و بە گشتی هەموو شتێک ڕەد ئەکا. [٤]

لە بوو تسْ خوەێ تووڕێ

le bû tisi xweŷ tûrê

لە بوونی... ئەتووڕێ

واتە: ئەوکەسانەی کە جگە لەوەیکە لە ڕخنەی کەسانیتر تۆڕە ئەبن لە ڕخنەی خزم و کارانیش تۆڕە ئەبن

لە پەرەندە پووڕ ، لە چەرەندە ئاهوو

le perende pûř̂, le çerende ahû

لە پەرەندە (باڵەندە) پووڕ، لە چەرەندە ئاهوو

واتە: هەر چشتەك تامی تایبەتی خۆی هەیە

لە تڕێ تەمۆرە بەسێ

le tiř̂ê temüre besê

لە تڕێك تەموورە ئەبەستی (ئەکاتە سترانێك)

واتە: گرفتیکی بچووك ئەکاتە لێقەومانیکی گەورە. [٥]

لە جاێگ ئاو هەس زەق نییە

لە جاێگ ک زەق هەس ئاو نییە

---

[٣١٤] –فارس دەڵێت: آب پاکی را روی دستش ریخت

[٣١٥] – فارس دەڵێت: از کاه، کوه می‌سازد

le caêg aw hes zeü nîye

le caêg ki zeü hes aw nîye

سۆرانی: لەو جێگەیە ئاو هەیە، زەوی نییە لەو جێگەیە زەوی هەیە ئاو نیە

واتە: لە کاتی خۆی بە فریای کەسێك ناگەییت

لە جاێگ پا ئەڵگر كْ پییەڵ لە پشت سەرْد نەڕمێ

le caêg pa eȉgir ki pîyeȉ le piti serid neȓmê

لە جێگایەك پا هەڵگرە کە پرد لە پشتی سەرت خەراپ نەبێ

واتە: ئەونە هات وچوو بکە وهەڵس وکەوتت هەبێ کە ئەگەر جاریکیتر هاتت رێزت لێ بگرن

لە جۆیە دروە بکە تا نەوبەێ گەنم تییەێ

le cüye direw bike ta newbeŷ genim tîyeŷ

لە جوێ بدروێنە هەتا نۆڕەی گەنم بێ

واتە: تا ئەو سەردەمە کە دەزانی قازانجت دێتە کایە تەحەمولت هەبێ و خۆت خەریکی ئیشێك بکە

لە چنگْ هەڵنگ دەرچی کەفتە چنگْ پەڵنگ

le çinĝi heȉinĝ derçî kefte çinĝi peȉinĝ

لە دەستی هەڵنگ دەرچوو کەوتە دەستی پەڵنگ

١ ٦ **واتە: لە گرفتێك دەرچووم کەوتمە گرفتاریەك.**

---

٣١٦ –فارس دەڵێت: از چاله در آمد، به چاه افتاد

له خوسەیٚ ماڵ هاوسا مەنیٚ خووا خوارد

le xwiseŷ maľ hawsa menê xuwa xward

له داخی دراوسیٚ یەك مەن خۆی خوارد

واته: ئەو کەسانەی که هۆی گرفتاریەکانیان به چاوی کەسانی تر دەبینن

له خیزی جفتێاره گا کاوش کەیٚد

le xîzî ciftêare ga kaüiş keŷd

شەبەکی : گاوێکی کاوێژ کەرۆ، چ حیزی هێتەوانیا

له بیٚ زاتی وناتەوانی جۆتیاره که گا کاویچ دەکا

بنواڕە (گا نووڕێده دەمْ جفتێار)

له دووزەخ بژیەی وە ئازاد، نه له بەهەیشت بژیەی وە نەوکەر

le dûzex bijyey we azad, ne le beheyşt bijyey we newker

سۆرانی: پێم خۆشە له دووزەخا بژیم به سەربەست

نەوەك له بەهشتا بژیم به ژێر دەست

واته: ئەشیٚ له شوێنێکدا بژی که بتوانی بیر ورای خۆت بپاریزی و بڵاویٚ کەیتەوە

له دۆر دیلبەر، له نزیك زیلبەر [٣١٧]

le dür dîlber, le nizîk zîlber

شەبەکی : چ دیرەۆ مەیۆ رێزە رێزە مەیۆ وەرۆ، هەمەگە هەری دێزە

یان : چ سەرۆ رێزەڕێزە چمانۆ هەری دیزە

له دوورەوە دێت بەڕێز و عەزیزە که هات و گەیشت، خەری دێزە

[٣١٧] – زیل : هەر به مانای دڵە له زاراوەی گۆرانی بەڵام به پێچەوانەوە دەڵێن.

واتە : لە دوورەوە ناشێ بڕیاڕ دەربڕیت [٣١٨]

لە دەلاك پرسی سەر تەڕکەی؟

le delak pirsî ser teȓkey

لە دەلاك ئەپرسی سەر تەڕ ئەکەی یانە؟

واتە: بۆ ئەنجامدانی کارەکە لە کەسێک ئیجازەت سەندووە یا نە

لە رووژ کاکە، لە شەو واکە

le ȓûj kake, le şew wake

رۆژانە کاکەیە و شەوانە دەر بازکەرە

واتە: بۆ قازانجی خۆی کەسان بانگ دەکا

لە رووژێگا مْ بیمە خالۆو تْ خوارزا

نەخواردمە نانْ سەر ئازا

le ȓûjêga mi bîme xal̑û ti xwarza

nexwardime nani ser aza

لەو رۆژە من بوومە خاڵۆ تۆ خوشکەزا نەمخواردووە نانی سەر ئازا

بنواڕە(قڵا وەت لە وەختێگا وەچگەم هاتە عەمەڵ تێر گووشت نەخواردمە)

لە ریشێ بڕێ دەێدە سێوْڵێ

le ȓîşê biȓê deŷde sêwil̑ê

[٣١٨] - فارس دەڵێت : آواز دهل شنیدن از دور خوش است

لە ریشێ ئەبڕێ ئەداتە سمێڵێ

واتە: کار لە کار خەراپتر ئەکاتەوە

لە زمسان کونایێگ چەنە چەو گایێگ چەنە لەشْ گایێگ سەرما کیشێ

le zimsan kwinaêg çene çew gaêg çene leşi gaêg serma kîşê

لە زستان کۆنێك بە قەد چاوی گایەك بە قەد گایەك سەرما ئەکیشێ واتە: کاری گەن هەرچەندەکە بچووك بێ داهاتوویکی گرانیکی هەیە

لە ژنْ شەلیتە و سەێ هار بترس

le jinni şelîte û seŷ har bitirs

لە ژنی شەلیتە وسەگی هار بترسە

واتە: چەند چشت هەیە کە ناوی خۆیان لە گەڵ خۆیانە و ئەشێ خۆت لێان بپارێزی

لە ژێرْ وێژنگەو رەێ بوو

le jêri wêjinĝew ȓeŷ bû

لە ژێری سەرەن رەت بووە

واتە: رۆژگاریکی خۆشێ نییە وکەوتوەتە پێسی

لە شتر دۆر بخەف خەو هەڵەپڵە نەۆن

le şitir dür bixef û xew heľepiľe neün

لە وشتر دوور بخەوە وخەوی هەرچۆپەرچۆ نەبین

واتە: ئاماژە بەوەیە کە ئەگەر لە مرۆڤی خەتاکار دوور بوویت تووشی چەرمەسەری نابیت

لەش لارە [٣]، سەر سالارە

leş lare, ser salare

لەش لارە، سەر سالارە

واتە: زڵهورتی و قەڵەوی نابێتە کەسایەتی بۆ کەسێك بەڵام زانایی ئەتوانی کەسایەتی دروست بکا

لە شێر و شێت ترسیان مانە؟

le şêr û şêt tirsyan mane

واتە: لە ژیانی خۆت دا وریاییت هەبێ

لە عەقڵ کەفتێە وەڵام لە ئەسڵ نەکەفتێە

le éeqľ keftŷe weľam le esľ nekeftŷe

لە عەقڵ وفام کەوتووە بەڵام لە ئەسڵ(رەسەنایەتی) نەکەوتووە

واتە: هیچ کەسێك بنەڕەت و رەگەزی خۆی گۆم ناکەێ وهەر لە سەر سرۆشتی خۆیە

لە کلاوە خراوە خەزینە جەمەو بکە

le kilawe xirawe xezîne cemew bike

لە کەلاوە خەزینە کوو بکەوە

واتە: لە شوێنەواری پێشنان وئاسەوارەکانیاندا پێشووی خۆت کە زۆر گرانبەهایە بە دی بکە

لە کول ئەورێ نییەوارێ

le kwil ewrê nîyewar

سۆرانی: لە هەموو هەوران نابارێ

[٣١٩] - لار : مردار، مرداڵ، لەش.

یان : هەموو هەورێك بارانێ پێوە نیە

واتە: بە یەك نیشانە ناتوانی لیاقەت وتەوانایی کەسێک روون بکەیتەوە.

لە کەرە کردەێ رۆنْ خاڵس

le kere kirdeŷ r̂ûni xal̄is

کەرە بوو کردی بە رۆنی بێ خەوش

واتە: زۆر رند وفێڵباز

لە کیسەێ خەلیفە بەخشێ

le kîseŷ xelîfe bexşê

لە کیسەی خەلیفەدا ئەبەخشێ

واتە: کەسێک کە دەست و دڵبازە ولە کیسەی خۆی نابەخشێ، زۆر فێڵبازە

لە گۆود بگرەو بێە رۆوْد

le güwid bigirew bŷe r̂üwid

لە گوێتدا بگرە وبێدە بە رۆتدا (زات وجەرگ)

واتە: تۆزێك لە خواردن وخەوتن واز بێنە ولە سەر زاتداری و پیاوەتیدا بدوێ

لە گۆکەرە، گشت دۆننەێ

le gükere, gişt dünineŷ

---

٣٢٠ –فارس دەڵێت: با یک گل بهار نمی‌آید

لە گووکەر وا دیارە کە هەمووان ئەوی دەبینن

واتە: ئەوکەسەی کە کاریکی ناڕەوای کردووە وا بیر ئەکاتەوە کە هەمووان دەزانن ئەو چیی کردووە

لە ماڵ نەزانس لیتگە بکەیٚ، چییە ماڵەیل ئاش کرد

le maľ nezanis lîtige bikeŷ, çîye maľeyl aş kird

لە ماڵی خۆی لیتگەی نەزانست کە چووە ماڵان ئاشی کرد

واتە: ئەوکەسە کە بۆ خزم وکاری خۆی هیچ کارێك ناکەی و هەر ئەڵێ نازانم کە ئەگەیتە بێگانە ئەبێتە پڕپێشە و فێری هەموو زانستێکە

لە مەلیٚ پەلیٚ، لە گا چووە بێەمە گێا؟

le melê pelê, le ga çuwe bŷeme gêa

لە باڵندە باڵێك، لە گا چیی بدەم بە گەدا؟

واتە: ئەوکەسانەی کە کاتێك ماڵ و داراییان کەمە بەخششتیان هەیە،کە گەیشتنە ماڵ و دارایی زۆرتر تەما کارتر دەبن و وا هەست دەکەن کە ئەگەر لە ماڵی خۆیان ببەخشن قەیرانیکی زۆر گەورەیە

لە ناو کوورەیل، تیل [٣] گایانە چەوە [٢]

le naw kûreyl, tîl gayane çewe

لە نێو کوێرەکان، تیل گایانە چاوە

واتە: هەر چەندەکە کە ئەوە چشتەکی باش نییە بەڵام لە هیچ باشترە. [٢]

[٣٢١] - تیل : ئەو کەسەی کە چاوی چەفتە

[٣٢٢] -فارس دەڵێت: کاچی بە از هیچی.

له نوو کیسه قەرت مەکە

ئەرگەر کردی خەرجێ مەکە

le nû kîse qert meke

eger kirdî xercê meke

واتە: لە هەر کەسێک داوای هاریکاری مەکە. ٣ ٢

لەورە تەنگمە ڕەسنم کەفێدە گریە

lewre tenĝime ȓesinim kefêde girye

ئەو کاتە کاتی تەنگییمە کە ڕەسەنم ئەکەویتە گرێ

واتە: ئەوکەسانەی کە تم ودایم بەختیان ڕەشە وگرفتێك لە کاریان ڕاست نابێتەوە

لە هەر جاێگ دێزە دید جلێ بگرەو

le her caêg dêze dîd cilê bigirew

لە هەر شوێنێك دێزە(مرۆڤی ناماقووڵ) دیت جلی بێگرەوە

واتە: هەر کاتێك کاریکی ناڕەوا وناماقووڵت دی ئەرکی تۆوە کە بۆ هەمووان دووپاتێ کەیتەوە

لە هەر لاێگا وا باێد شەن کەێ

le her laêga wa baêd şen keŷ

لە هەرکوێدا با بێت شەن ئەکا

---

٣٢٣ – فارس دەڵێت : گر از وام کردن شدی ناگزیر   ز نو کیسه وام هرگز مگیر

ندیده‌است چون او پول را زود   همان دم پسش دهی هست دیر

واتە: ئەو کەسانەی کە لە کاتی خۆشی کەسان,خۆیان ئەکەنە خزم وهەرکاتێك لە تەوانا و زووورداری کەوتن ئەبنە دادوەری خەڵك. ٤ ٢

لەی لا سەر کوتم، لەو لا سەر کوتم

بەوە دیارْ سەر وسەکوتم

ley la ser kwitim, lew la ser kwitim

bewe dyari ser û sekwitim

لەم لا سەر ئەکوتم، لەو لا سەر ئەکوتم بڕە دیاری سەر وسەکوتم (رەنگ و رۆم)

واتە: لە هەر لاوە خەریکی هەوڵ وتەقەلایەم، ئێستە بڕە و رەنگ و رۆم ببینە

لێخەروو پەس درێژە

lêxerû pes dirîje

ریخۆڵەی پەز درێژە

واتە: لەوشتە زۆرە، ئاماژە بە بەرفراوانی و هەبوون

لێخەروو خوەێ پێچیەێدە پێا

lêxerû xweŷ pêçyeŷde pêa

ریخۆڵەی خۆی بوو بە تووشی

واتە: کەسێک لە بنەماڵەی خۆی ئاژاوە بۆی دروست کردووە و ناشێ سوور ببێتەوە

لێو لە بانْ لچێ [٣] هشك بییە

---

[٣٢٤] - فارس دەڵێت: ما همه شیران ولی شیر علم حملەمان از باد باشد دم بدم

lêw le bani lice hişk bîye

لێو لە بانی لچێ وشك بووە

واتە: تووشی گرفتاریەك بووە کە سەر لێ شێواوە هۆی ئەم گرفتاریەش نازانێ چۆن نیشانەییکی تایبەتی نییە

م

مْ ئۆ٘شم ئاو نییە، ئەو ئۆشێ بکەرەێ لیتگە [٣]

mi üşim aw nîye, ew üşê bikereŷ lîtige

[٣٢٥] – لچ : لێوی بان، دژی لێو.

[٣٢٦] – لیتگە : 111) تەڕوا، شلە، سووپ 2٢) ئامێتەیکە لە ئارد و رۆن و ئاو بۆ چاک کردنی مەشکە.

من ئەڵێم ئاوی نییە، ئەو دەڵێ بێکە بە لیتگە

واتە: کەسێک کە گۆی لە قسەی راستی کەسانیتر نییە وبە هەر شێوە ئەیەوی کە کڵکی لێ وەر بێگری

پەندیکیترە ئەڵێ: (مْ ئۆشم نێرە ئەو ئۆشێ بووشەێ)

مْ ئۆشم نێرە، ئەو ئۆشێ بووشەێ

mi üşim nêre ew üşê bûşeŷ

شەبەکی : ئەمن ماچی نێرەن، ئەو ماچۆ: بدۆشەش

کرمانجی: ئەز دەبێژم نێرە، ئەو دبێژە بدۆشە

بنواڕە پەندی سەرو

٢ ماچد نییەتوام کەفْ یەرْد [٣] بخە لا

maçid nîyetwam, kef û yerid bixe la

ماچت نامەوی کەف ویەرت بێخە ئەم لا

واتە: ئەگەر خێرێکت نەگەیشتە پێم با شەڕت لێم دوور کەوێ یان خێر پێشکەشت، شەڕت بخە لا

٢ مار ئەڕاێ ژنْ بەێزەوان [٣] قەێ کەێ

mar eȓâê jinni beŷzewan qeŷ keŷ

مار لە بۆ ژنی بێزو دەهەنجێنێ

واتە: ئەیەوی بە دەردێك دەردیکیتر دەرمان کاتەوە. ژنی بێزو خۆی زووانی ئەمینێتە مار چوونکە تم ودایم لە کارە و جار وەختیش بە لاناوەوە بە فرەخۆر ئەڵێن (مارزگ) واتە تێریی نییە

---

٣٢٧ - یەر : لرگ، لیەر، ئاوی دەوری دەم

٣٢٨ - بەێزەوان : بێزو، ژنی پابەمانگ کە حەزی لە خواردەمەنیە.

مار پێوە دایێ لە رسمانْ سییە وسفێد ترسێ

mar pêwe daê le ȓismani sîye û sifêd tirsê

شەبەکی : مارگەستە چ پەڕۆ سیاوپێسەی مەتەرسۆ

مارانگاز لە بەندی رەش و سپێ ئەترسێ

واتە: کەسێک کە جارێك هەڵەیەك کردووە وتاوانی داوەتەوە ئەگەر تێبگاتەوە کە ئەم کارەی کە ئەکات رەنگ

وبووی کاری پێشووی هەس خۆی ئەپارێزێتەوە. ٩ ٢

مار خوەشیێە پۆنگە نات، پۆنگە لە دەرْکونایێ سەونز کرد

mar xweşŷe pünĝe nat, pünĝe le deri kwinaê sewnz kird

شەبەکی : مار پێنۆش نمەگۆ، پێنۆ مەلۆ وەر سمتی ماری

مار پۆنگڵەی خۆش نەهات، پۆنگڵە لە دەری کۆنی سەوز بوو

واتە: کەسێک لە چشتێ خۆشێ نەدەهات، ئەو چشتە لە سەر رێگای بوو

مار گونا کەیْد، تاوانێ مارمۆلك دەیْد

mar gwina keŷd tawanê marmülik deŷd

مار گۆناباره مارملیك تاوانباره

واتە: کەسێکتر گۆناباره وتاوانی کەسێکتر ئەداتەوە

مار مار خوەیێ

mar mar xweŷ

مار ئەتوانێ مار بێخۆا

٣٢٩ - فارس دەڵێت: مار گزیده از ریسمان سیاه و سفید می‌ترسد

واتە: هەرکارێك ئەشێ کەسی خۆی ببێتە تووشی.

مار هەرچێ پێچ خوەێ راس چوودە کوناوا

mar herçê pêç xweŷ, ȓas çûde kwinawa

مار هەرچەندە کە پێچ ئەخوا بەڵام راست ئەچێتە کۆنی خۆی

واتە: هەر چەندەکە ژیان هەڵس وکەوتی زۆری هەیە بەڵام کە هاتیتە ماڵی خۆت روو راست بە

مار هەێ مووری بخوەێدەد

mar heûrî bixweŷded

مار مرۆچە تۆ بێخوا

واتە: ئەوکەسەی کە زۆر بە قەوەت وزاندارە ببێتە تووشی بنایمیکی بێ زوور وبێ جەرگ

ماس بۆن و قەوچگ [3]بگر

mas bün û qeçig bigir

ماست ببینە و قەپ بێگرە

واتە: بەو ئەندازەی کە ناسیارە (متعارفە) رەفتار بێکە . یان بۆ کەسانێک ئەڵێن کە کارێک ئەکەن و هێشتا داهاتووی دیار نییە بە خۆڕایی باسێ دەکەن.

ماسی لە دەریا قیمەت کەێ

masî le derya qîmet keŷ

واتە: هەرکارێك نەدیدە وتێنەگەیشتوو قەبووڵ مەکە

---

٣٣٠ - فارس دەڵێت: آهن، آهن را می‌برد

٣٣١ - قەوچگ : قەپ، گاز، تایبەت بە کەر و ئەسپ.

ماڵ ئەڕاێ گیانە یا گیان ئەڕاێ ماڵە

maľ eȓâê gyane ya gyan eȓâê maľe

ماڵ لە بۆ گیانە یان گیان بۆ ماڵە

واتە: ئەوکەسانەی کە چاو چنۆکن وتەنانەت بۆ تەندروستی خۆیانیش خەرج ناکەن

ماڵ بریاێ لە برایشێ ها شك

maľ biryaê le birayşê ha şik

ماڵ بردە (چەپاو کراو) لە براکەشی دڵ بە شەکە

واتە: ئەوکەسەی کە هەمووی ژیانی تێك چووە ئەگەر لە براکەشی دڵنیا نەبێت، سەرت سۆڕ نەبێت

٣ ماڵ بەرزْ بێ چیەرەك [٣]

چیەرەك تێد نییە بەرزی وە دەرەك

maľi berzi bê çyerek

çyerek têd nîye berzî we derek

سۆرانی : بێرا بێرا نییەنییە   سفرەێ خالی هیچ تیا نییە [٣]

ماڵ بێ خاوەن، دز تەما لێ کەیْد

maľi bê xawen diz tema lê keŷd

شەبەکی : مالی بێ هووی دزی مەبەرۆ بتە مەحەرە

---

٣٣٢ –چیەرەک: مەبەست خواردەمەنییە، لە وشەی (چیەر) بە مانای ددانی قەڵەوە.

٣٣٣ - فارس دەڵێت: پز عالی وجیب خالی

واتە : ئەبێ لە ژیاندا هەرکەس بەرپرسایەتییک بگرێتە ئەستۆ

ماڵ حرام کوو نەێرێ

mal̃i h□iram kû neŷrê

ماڵی حەرام کۆی نییە

واتە: بە فێکری کۆ کردنەوەی ماڵی حەرام مەبە چۆنکە هەروا کە بەجارێ کۆ ئەبێتەوە بە جاریکیش تێك ئەچێ

ماڵ خرس وتەفەقووێ [٣] مس؟ ٣

?mal̃i xirs û çewtefeqûê mis

ماڵی ورچ وچاوەنواڕی مسینە؟

واتە: ئەوکەسانەی کە چاوەنواڕن مرۆڤی دەسقۆچاو کەرمی ببێت

ماڵ خوەد قایم بکە و سەێ ماڵ هاوسا وە دز مەکە

mal̃i xwed qaym bike û seŷ mal̃hawsa we diz meke

شەبەکی : مەیەقەتی مالی هێت بە، بە هەمسا نەکەرە بە دز

سۆرانی: ماڵی خۆت توند بگرە　　　　کەس بە دز مەگرە

واتە: خۆت بەرپرسی کارەکانی خۆتی کەسانیتر گاوشە مەکە

ماڵ خوەێ پێ بفرووش

mal̃i xweŷ pê bifrûş

ماڵی خۆی پێ بفرۆشە

---

٣٣٤ - تەفەقوو : هەر ئەو (توقع)ی عەرەبیە.

واتە: زۆر سادە و بێ ئاوەزە

٣ ماڵ خەڵکان، تا لچْ کەڵکان ٣

ta liçi keľkan، maľi xeľkan

واتە: مافی کەسانیتر لە بەر چاوت بێ

ماڵ دْ کەیْوانوو

خاکێ تیەێ تا زانوو

maľi di keŷwanû

xakê tyeŷ ta zanû

شەبەکی : یانەی دووە کەیوانۆ   دەنەش بێ ئای مەمانۆ

ماڵی کە دوو ژن تیا بێ خاکی تا زانوو ئەگەی

واتە: دووکەس کە بە تەمای یەکتری ئەرکی خۆیان بە ئاکام ناگەینێن. ٦

ماڵ دنیا تیەێدا، برا نییەتیەێدا

maľi dinya tyeŷda, bira nîyetyeŷda

ماڵی دۆنیا دێتەوە بەڵام برا نایتەوە

واتە: ماڵی دۆنیا ئەوەندە ئەرزشتێ نییە کە برای خۆت لە خۆت تۆڕە بکەی

ماڵ سفێد ئەڕاێ رووژْ سییەس

٣٣٥ - کەڵکان : بەشی سەرۆی سەربان کە کڵ (بان ئەناو)ی لێ دەدەن.

٣٣٦ – فارس دەڵێت: آشپز کە دو تا شد، آش یا شور می‌شود یا بی نمک

mali sifêd erâê rûji sîyes

ماڵی سپیێ بۆ رۆژی سیەیە

واتە: لە رۆژی خۆشی هاوبەشی کەسێکت کرد لە رۆژی تەنگییش هاوبەشێ بە

ماڵ گرْم کوّیە وێرانە، کوّیە گرْم ماڵ وێرانە

maľ girim küye wêrane , küye girim maľ wêrane

ماڵ ئەگرم کێف وێرانە، کێف ئەگرم ماڵ وێرانە

واتە: ئەو کەسەی کە لە کاری خۆیدا خەریك ماوە ونازانێ چێ بکا

ماڵ لە تێ نییە کوتە قورووشێ

وەۆلا [337] ها لە تێ هە چووپی کیشێ

maľ le tê nîye kwite qurûşê

weüla ha le tê he çûpî kîşê

ماڵ کوتە قورۆشێ تێا نییە، بەوی تێا چۆپی ئەکیشێ

یان (ماڵ لە تێ نییە خەێڕ دەوریشێ وەۆلە وە جیا سەر چووپی کیشێ) واتە: ئەو کەسەی کە هیچێ نییە بەڵام وا تڕ وفیس ئەکا کە واتە هەموو شتیکی هەیە

ماڵ لە چاڵ، ماڵ خاون لە دیار

maľ le çaľ, maľ xawin le dyar

سۆرانی: ماڵ لە چاڵدا، سێحەت لە باڵدا

واتە: ئەگەر لە پێشوو کردارت باش بووە وتەقەلات بووە، لە داهاتوو ئاسوودەیی

[337] - وەۆلا : بووکەڵە، بووک، بەوی، وەوی.

مالّ لە دەڕکوناێ مار سازێ

maľle deri kwinaê mar sazê

مالّ لە دەری کۆنی مار ساز دەکا

واتە: لە گەڵ کەسانەهایەك هات وچوو دەکا کە لە داهاتوو دەردی سەر بۆی دروست ئەکەن

مالّ لە مالّ زێایە گیان لە گیان زێاێ نییە

maľle maľzêaŷe, gyan le gyan zêaê nîye

مالّ لە مالّ سەرترە گیان لە گیان سەرتر نییە

واتە: هەموومان بەندەی خواین ئەتۆ وا ئەمنیش ئاوا. [٨]

مالّ لەو مینگە [٣] نەمەن

maľlew mînĝe nemen

مالّێك لەم میلکانە نەما

واتە: ئێستە وەك پێشوو نییە، ئەوەش دەرفەتێك بوو

مالّ مفت دێان نییەشکنێ

maľi mift dean nîyeşkinê

مالّی مۆفت ددان ناشکێنێ

واتە: مالّێك کە بێ زەحمەت گەیشتە دەستت سپاسی کە نەك ورد بوویتە سەری کە چەند وچۆنێ چیە.

---

[٣٣٨] - سەعدی دەفەرمۆێ : بنی آدم اعضای یک پیکرند   کە در آفرینش ز یک گوهرند

[٣٣٩] - مینگە : مین، میلکان، مەڵبەند.

[٣٤٠] - فارس دەڵێت: اسب پیشکشی دندانش را نمی‌شمارند

ماڵم ها لە بار و کوڕم مەلا کە

maľim le bare û kwiřim mela ke

ماڵم سەربە چیتە وکوڕەکەم مەلا کە

واتە: ئەوکەسانەی کە پەلەیان زۆرە

ماڵ نەخوەرْم ئەڕایێ بخوەرْم

maľî nexwerim eřâê bixwerim

ماڵی نەخوەرم (چاو چنۆك) هی بخوەرمە

واتە: هەر کەس چاوچنۆك ودەس قۆچاو بێت داراییەکەی ئەگەیتە کەسێك کە وەك ئەو نییە و هەڵە خەرجە

ماڵ وە ساو ماڵ حرامە؟

maľ we saw maľ h�irame

ماڵ بە خاوەن ماڵ حەرامە؟

واتە: بۆ ئەوشتەی کە هی خۆمە گاوشەم مەدە

ماڵ وە مێمانەو خوەشە

mmaľ we mêmanew xweşe

ماڵ بە مێوانەوە خۆشە

ئاماژە بە ئەرکی مێوان ومێوانداری کە مێوان رۆزی خۆی لە گەڵ خۆیەوە دێنێ یان مێوان دووستی خوایە و ...

ماڵ هەرچێ، مێمان هەرچێ

maľ herçê, mêman herçê

ماڵ هەرچێ تیا بێ مێوانیش هەر کە بێ

واتە: ژیانیکی ساکارت هەبێ وبۆ خۆنیشاندانەوە زەحمەتی خۆت مەدە وتەقەلای بێهۆ مەکە

مامر ئاو خوەێ ڕۆ لە خودا کەێد

mamir aw xweŷ r̂û le xwida keŷd

شەبەکی : کەرگێکی کەرگا ئای مۆرۆ، شا خودای مەکەرۆ

مرێشك ئاو دەخۆا ڕۆی لە خوا ئەکا

واتە: ئەو کەسانەی کە سۆپاسگۆزاری خوا نیین

مامر ئەڕاێ خا نەو؛ قڵاوازەك فرەس

mamir er̂aê xa new, qiľawazek fires

مرێشك بۆ هیلکەی نەبێت، قاڵاو خۆرە

واتە: هەر چشتەك بۆ تایبەتمەندییکە وەگەرنە وێنەی ئەوانە زۆرە

مامڕْ کوورەی لە کوو خا کەید؟

mamiri kûrey le kû xa keyd

مرێشکی کوێنەی و لەکوێ هیلکە ئەکەی؟

واتە: ئەو کەسانەی کە بە بێهۆ لە کاری کەسانیتر دخاڵەت ئەکەن

مامر کەچەڵ بوو هە خا بکەێد

mamir keçľ bû he xa nikeŷd

مرێشك کەچەڵیش بێ، با هیلکە بکا

واتە: من بۆم گرینگ نییە ئەوە زاهێری چۆنە، ئەوەی کە لێ گەرەکمە بگەینێتە ئاکام

مامرْ ورسێ خەرمانْ ئاو بردێ دوٗنێدە خەو

mamiri wirsê xermani aw birdê dünêde xew

سۆرانی: کەڵەشێری برسی خەو بە خەرمانی ئاوبردوو ئەبینێ

واتە: هەر کەسێک لە ئاواتەکانی خۆی واقعیەتەکان ئەدووزیتەوە

مانگا لە داخْ وڵاخ پیر بوو

manĝa le daxi wiľax pîr bû

بنواڕە (گا وە داخْ وڵاخ پیر بوو)

مانگا وە دزییەو کەڵ گرێ وە ئاشکرا زاێد

manĝa we dizîyew keľ girê, we aşkira zaêd

شەبەکی : منگاو بە دزییۆ کەل مەگیرۆ، ئەشکرا مەزهۆ

مانگا بە دزییەوە کەڵ ئەگرێت، بە ئاشکارا دەزاییت

واتە: ئەوانەی کە بە دزییەوە یان بە ژێرەژێرە کارەکانی خۆیان ئەنجام ئەدەن و دووایيش کە کەوتە دەرەوە ئەوەندە خەمی ناخۆن

مانگا وە گوورەو دیمە، گا وە گوورەو نەیمە

manĝa we gûrew dime, ga we gûrew neyme

مانگام بە گوورەو دیوە، گا بە گوورەوە نەمدیوە

واتە: هەر چشتەك بۆ خۆی نیشانیکی هەیە، ناشێ نیشانەی یەك چشت لە گەڵ چشتیکی ترەوە هەڵسنگێنی

مانگاێگ قووڕنێ ك شیر بیاشتوو

manĝaêg qûȓînê ki şîr bêaştûd

شەبەکی : ئوو منگاو بقۆڕنۆ کە شفتش هەبۆ

مانگایێك دەقۆڕنێ کە شیری هەبێ

واتە : کەسێك ململانی دەکا کە شتێ لە زاتی هەبێت

مانگ ئڵاێ دنیا دۆنێدەێ

manĝ el̑aê dinya dünêdeŷ

مانگ هاتە دەری دۆنیا ئەیبینێ

واتە: ئەگەر حەقێك روون ببێتەوە هەمووان تێ ئەگەن ودەیبینن

مانگ وە چەو دۆننەێ وە کلگ ئشارەێ کەن

manĝ we çew dünineŷ we kilig ışareŷ ken

مانگ بە چاو ئەیبینن، بە ئەنگۆست ئێشارەی ئەکەن

واتە: ئەو شتانەی کە حەقە وهەمووان دەیزانن ئاماژە پێ دەکەن، لە سەری نادوێن

ماینْ کوڕیدار [٣]

کی دیە وە پژوار؟

mayni kwiȓî dar

٣٤١ - کوڕی : جاش، جاشۆڵکە .

kî dye we pijwar

مایِنی کوڕی دار، کی دیە بارو بنگەی هەوڵ لە کووڵێ بێت

واتە: ئەو ژنە کە خۆی ماڵ ومنداڵی هەس ناشێ بڕۆتە باوان و سەرپەڵشتی باوباپیر بکاتەوە

مْ بۆشم و تْ نەژنەفی

تەرەنەنی هەیْ تەرەنەنی

mi büşim û ti nejnefî

terenenî heî terenenî

یان : م وەتم و ت نەژنەوی   گەنجەوی هەیْ گەنجەوی

من بێژم تۆ گویْ نەدەی تەرەنەنی هەیْ تەرەنەنی (تەرەنەنی واتە مەقامیکی بیْ نەزمە و هارمۆنیی نییە)

واتە: ئەگەر کۆمەڵگا گویْ لە قسەکانی گەورەکانی خۆیان نەدەن هەمووشتێك تێك ئەچیْ

مْ چە مووشم [٣]سازم چە مەژەنیْ

mi çe mûşm sazim çe mejenê

من چیْ دەبێژم سازم چیْ دەیژەنیْ

واتە: ئەوکاتە کە کۆمەڵگایەك تووشی ئاژاوە وبیْ نەزمی ببیْ و هەرکەس بۆ خۆی هەر چیْ ئەیوێست بکا

مْ خان و تْ خان کی هەوڵەگە [٣]بڕانیْ ؟ ٤

mi xan û ti xan kî hewľege biȓanê

من خان وتۆ خان کی هەوڵە بڕانیْ

---

٣٤٢ - مووشم : ئەیلێم، دەبێژم.

٣٤٣ - هەوڵ : ئەم ئەسپ وکەر و... کە بار و بنگەی کۆچیان لە کووڵە

واتە: ئەشێ کە هەرکەس بەشێك لە کار بێگرێتە ئەستۆ تا گرفتێك پێش نەکەوێ

مردێ بەشْ زنێ خوەر

mirdê beşi zinê xwer

مردەێ بەشی زیندوو خۆر

واتە: ئەو کەسەی کە بوون ونەبوونی وەك یەکە بەڵام بوونێ بێ فایدەیە

مردێ بێ ناموس

mirdê bê namûs

مردەێ بێ ناموس

واتە: چ کەسێک بێ ئابڕۆ کەیت چ بێکوژی لە هەر دوو حاڵ لە گەل دوور کەوتووە

مردێ چ لە ماڵ بوو چ لە چاڵ

mired çi le maľ bû çi le çaľ

واتە: کار لە کار ترازاوە هیچ پەیوەندییکی بە هەوڵ و تێکۆشانی ئێستەوە نییە

مردێ و زنێ وە ئاو پاکەو بوون

mirdê û zinê we aw pakew bûn

مردوو و زیندوو بە ئاو پاك ئەبنەوە

واتە : بە هەر حاڵ مرۆڤی تاوانبار، تاوانی خۆی دایەوە ئەبێ لێ رابۆرێت

مڕەێ ئەسپ لە بان گاێ جفتە

mir̂eŷ esp le bani gaê cifte

ناڵینی ئەسپ لە سەرگای جۆتیارە

واتە: ئەوکەسانەی کە لەکاتی هاوبەشی و هاریکاری کەم کاری دەکەن و ئەبنە هۆی ماندوویی هامیاری خۆیان

مزْ گاوان خەرکوڕی سوواریە

mizi gawanî xerkwir̂î suwarye

کرمانجی: فایدەیٚ گاڤانی، سوار بوونا کەرێیە

واتە: ئەوکەسەی کە کاریکی بێهوودە ئەنجام ئەدات پامزیشیٚ بەو ئەندازیە

مشت وە مل درەوشا کوتیٚ

mişt we mili direwşa kwitê

مشت ئەکوتێتە سەر دریشم

واتە: کاری بێهوودە دەکا. ٤

مْ کْ ئەڕام هەس نانْ مفتیٚ

ئەڕا بکەم گا و جفتیٚ

mi ki er̂am hes nani miftê

er̂a bikem ga u ciftê

من کە بۆم هەیە نانی مفت - بۆچی بێکەم گا وجفت

واتە: ئەوکەسەی کە بە هەر شێوە ژیانی بەڕێوە ئەچیٚ بۆچی بڵند پەروازی بێکا

مْ کردمەیٚ دەسەیٚ گوڵ

٣٤٤ - فارس دەڵێت: مشت بر سندان کوفتن

دڵ ئازا هاوردەێ ژێرْ مل

mi kirdimeŷ deseŷ gwiĺ

diĺ aza hawrdeŷ jêri mil

من ئەوم کردە دەستەی گوڵ- دڵئازا (بێ خەم وخوسە) هێنایەی ژێرێ مل

واتە: من زۆربەی کارەکانی تەواو کردم و ڕازانمەوە کەسێکتر بە ناوی خۆی لە قەڵەمی دا.

مْ گووشت خوەم، ت هەر بۆش کاولی کاولی

mi gûşt xwem, ti her büş kawkî kawlî

من گۆشت دەخۆم تۆ هەر بێژە کاولی

واتە: ئەوکەسەی کە بە بێهۆ کەسێک بە بێ ئەرزشت دەزانێ و دووایی خۆی مۆحتاجی ئەو دەبێ.

---

٣٤٥ – چیرۆکی ئەم پەندە وایە :

ژنێک هەبوو کە مەشاتەکار (ئەو کەسە کە بۆک دەڕازێنێتەوە) بوو لە قەزا دراوسێەکەی کچیکی هەبوو کە ئەونە جوان نەبوو و کەسێک بە خوازبێنیی نەهات ژنی مەشاتەکاریش کوڕیکی هەبوو زەلام و بێ زات. لای خۆی بیر کردەوە ئەو کچە بۆ کوڕەکەی باشە چوونکە کەسێک کچی خۆی بە کوڕی ئەو نەدا. ژنی مەشاتەکارماوەێ مانگێک لە سەر رۆمەتی کچەکە کاری کرد و دەڕازانەوە بەم جوورە کە کچەکە بووە کچیکی جوان و دیمەندار لە دووایی کوڕیکیتر هاتە خوازبێنی و بە ئەویان دا رۆژێک کە زەماوەند بوو لە ژنی مەشاتەکار داوایان کرد بێت و بۆکەکە بڕازێنێتەوە ئەویش کە هات ژنانیتر پرسیار دەکردن کە لە سەر ئەو هەموو بەد گڵیە چۆن بوو کە ئەو کچە شۆی کرد ژنی مەشاتەکاریش وەتی: (م کردمەێ دەسەێ گوڵ ...

٣٤٦ – چیرۆکی ئەم پەندە وایە:

لە پێشوو گەلی کاولی هەر جوورە ئامرازی خەرمان وکە ل و پەلی ماڵ دروست دەکردن و هەروەها (دوومینە) کە بۆ شکاری کەوکە وچوونکە جەماوەریکی کۆچەرن لە پادامەنەی کێفەکان رەشماڵ هەڵئەدەن وتم دایم ئەچنە نەچیری کەوک. ئەم گەلە لە بیر و رای خەڵک گەلیکی سەرگەردان و بێ نەتەوەیەن. لە قەزا ساڵێک وشکەساڵە وکشت وکاڵ نییە وخەڵک لە برسا هەموو شتێک دەخۆن. یەکێک لە خەڵکی دیهات لە دوورەوە دەنواڕێ ئاگریکی بەرز روونە و بۆنی کەباب دێ کە دێتە نزیکەوە دەبینێ

مْ لەو جەنگە نەۆمە وەڵام دەسبردێ زانم

mi lew cenĝe neüme weľam desibirdê zanim

من لەم شەڕە نەبوومە بەڵام دەست وبردی دەزانم

واتە: ئەو کەسەی کە لە پێشووی کەسێك یان کارێك خەبەری هەیە ودەزانێ چی بە چییە

ملەێگ نەوڕیم، ملەێگ‌تر هاتە وەرم

mileŷg newr̂îm, mileŷg tir hate werim

سۆرانی: کێفیکی نەبڕی، کێفیکی‌تر هاتە بەر ڕێگە

واتە: لە دەردی سەر خەڵاسیم نەبوو دەردی سەریکی‌تر بۆم دەرکەوت

منالْ ئاومالْكْ دەیشتە

minaľ awmaľiki deyşte

شەبەکی : ئاوێل، ئاومالْکی هەنقارییە

مندالْ وەك ئاومالْكی ٧ دەرەوەیە ٤

منالْ تا نەگیرێ، مەمگ وە دەمێ نیەنەن

minaľ ta negîrê memig we demê nyenen

مندالْ تا نەگرێ مەمکی لە دەمێ نانەن

واتە: تاتۆ بە زووانی خۆت وبە عەمەڵەکەت نەگەینی کە چییت دەوێ کەس یارمەتید ناکەێ

کاولیەک دانیشتووە و کەباب دەخۆا. سکاڵای پێ دەکا و ئەویش کەمێ کەبابی پێ دەدا. کابرا ئەپرسێ: ئێوە کە کشت و کاڵ ناکەین و پۆڵتان نییە چۆن لەم وشکە ساڵە کەباب ئەخۆین؟ ئاخۆ مەگەر ئێوە کاولی نیین؟ کاولی ئەڵێ (مْ گووشت خوەم، تْ هەر بۆش کاولی کاولی)

٣٤٧ - ئاومالْک : ئەو کەل و پەل و خرت و پرتەی کە لافاو لە گەڵ خۆی دێنێت.

منالْ نوو پا، نوو نەفەر لە پا خەێد

minal̂ nû pa nû nefer le pa xeŷd

مندالْی تازە پێ، نوو نەفەر لە پا ئەخات

واتە: ئەگەر ئەتەوێ کەسێك فێری کارێك بکەیت، چۆن تازە گەیشتووە ماندوویی زۆرێك ئەخەیتە سەری خۆت

منێدە پیازْ بانْ دمەڵ

minêde pyazi bani dimel̂

ئەمینێدە پێوازی بانی دمەڵ

واتە: ئەو کەسەی کە هیچ پەیوەندیکی بە کاری پێش هاتووی نییە

منێدە دەسمالْ وەۆ

minêde desmal̂i weü

ئەمینێدە دەستمالْی بەوی

واتە: لە پێشوو دەستمالی بۆك بە نیشانەی باکرە بوونی کچ نیشانی هەمووان دانە وئەم پەندە سەبارەت بەو کەسانەیە کە هەمووشتیکی خۆیان نیشانی هەمووان ئەدەن

منێدە سەێ شوونْ هەوڵ

minêde seŷ şûni hewl̂

ئەمینێدە سەگی شوونی هەوڵ(کۆچ)

واتە: ئەو کەسانەی کە بە تەمایْ هامیاری کەسانەهایتر ئەمینن ولە سەر خواستی خۆیان ئەمینن

منێدە شەمامەێ دەسْ خرس

minêde şemameŷ desi xirs

ئەمینێدە شەمامەی دەستی ورچ

واتە: زۆر یەکترانێان خۆشدەوی وپێکەوە دۆستن

منێدە قاپْ قومارخانە

minêde qapi qumarxane

ئەمینێدە قاپی قۆمارخانە

واتە: زۆر زانا وفێڵبازە

منێدە کەشكْ وەرْ خوەر

minêde keşki weri xwer

ئەمینێدە کەشکی بەری خۆر

واتە: تم ودایم لە بەری چاوە، عەیانە

منێدە گورچیٚ گا

minêde gwirçê ga

ئەمینێدە گورچیلەی گا

واتە: پینەی ناجوورە، ناڕێکە

منێدە وریسکەیٚ وەن [٣] ٤

minêde wirîskeŷ wen

[٣٤٨] - وەن : ناوی داریکە، داری بەنێشت.

ئەمینێدە وریسکەی وەن

واتە: زۆر چالاك و زرنگە

منێ وە پرێزێ گەن بەسیاێ

minê we pirêzê gen besyaê

ئەمینێدە پریازەێ شپرزە بەسراو

واتە: زۆر شەلەختە وشپرزەیە

منێ وە تەرکەێ ژێرْ دێوڵ

minê we terkeŷ jêri dêwiľ

ئەمینێدە تەرکەی پشتی دەهۆڵ

واتە: زۆر ئاوەئاژوو، شەڕخوازە

منێ وە خەرْ ناو خوڵەکووان

minê we xeri naw xwiľekuwan

ئەمینێدە کەری ناو خۆڵ

واتە: ئەوکەسانەی کە بە ئاواتی خۆیان گەیشتوونە وئێستە سەر خۆشن

منێ وە دارْ پۆتار

minê we dari pütar

ئەمینێدە داری پووترکاو

واتە: پووترکاو وبەدەرد نەخۆرە

منێ وە دانْ سەرْ ساج

minê we dani seri sac

ئەمینێدە دانەی سەری ساج

واتە: کەم تەحەمۆڵ وگرژە

منیٚ وە سەما گورگ

mine we sema gwirg

ئەمینێدە سەما گورگ

واتە: زۆر دوو ڕۆ وناڕەفیقە

منیٚ وە سەیٚ سەرپەچییە

mine we seŷ serpeçye

ئەمینێدە سەگی سەرپەچیە

واتە: هێشا بە تەمای کەسانیتر

منیٚ وە قەژیەڵیٚ

mine we qejyeľê

ئەمینێدە بتەی ژاڵە

واتە: زۆر جوان و زووان تاڵە

منیٚ وە کوردْ دوو نەی وئەنگوٚرْ ئاو نەی

minê we kwirdi dû ney û enĝüri aw ne

ئەمینێدە کوردی دۆ نەدیدە وتری ئاو نەدیدە

واتە: ئەو کەسەی کە وا ڕەفتار دەکا کە گوایە تا ئێستە ئاوەها چشتێکی نەدیوە. ٩

منێ وە کەسێ شەکەر لە ژێرْ ئاو بشارێدا

mine we kesê şeker le jêri aw bişarêdew

ئەمینێدە ئەو کەسەی کە شەکەر لە ژێری ئاو هەشاربکا

واتە: ئەو کەسەی کە ئەیەوێ واقعیەتەکانی ژیانی خۆی هەشار بکا بەڵام دیاردەیە

منێ وە کەیْوانوو دوو ڕشیاێ

mine we keŷwanû dû ȓşyaê

ئەمینێدە کەیْوانووی دۆ ڕشاوە

واتە: زۆر دەسپێچك ئەگرێ وتم ودایم خوت وبووڵێە

منێ وە گاێ بنە

mine we gaê bine

ئەمینێدە گاێ بنە

واتە: زۆر زڵهۆرت وقەڵەوە

---

٣٤٩ - لە کوردەواریدا لە کاتی هەڵپەڕکی ،ئەو کچەی کە سەر چووپیە دۆی خۆی ئەداتە دەستی دڵدارەکەی و یەکێک لە نەریتە هەرکۆنەکانی کوردەواریە و بێ دوو وسێ هەر کوڕێک تا ئیستە لانی کەم چەن جار دۆی گرتووە ئەم پەندە ئاماژە بەوە دەکەی کە کەسێک وا نیشان ئەدا کە تا ئێستە ئاوەها شتێکی نەدیوە و نەبیستووە لە حاڵێکەوە کە ئەم داب و نەریتە تەنیا لە نێو کوردەواریدا بابە. یان لە کوردەواری ئاژەڵداری وکشت و کاڵ هەبوو ولە بابەتی دەساوەی لەبەنی دەوڵەمەن بوونە وزۆربەی خۆراکێان هەر دۆ و ماس و ڕۆن... بووە کە هەر ڕۆژان لە بەر دەستێان بووە وئەم پەندە لەم بابەتەوە وەرگێڕ بووە

منێ وە گوورْ ما

mine we gûri ma

ئەمینێدە گووری مێنە

واتە: زۆر نادان وبێ ئاوەزە

منێ وە گیانْ بنیاێم

mine we gyani binyaêim

ئەمینێدە گیانی بنیام

واتە: زۆر تەڕوتازە وجوانە

منێ وە مییەێ پەێغەمەر

minê we mîyeŷ peŷx□emer

ئەمینێدە مێشی پەیغەمبەر

واتە: زۆر هێمن وئارامە

منێ وە نانْ ساجی

mine we nani sacî

ئەمینێدە نانی ساجی

واتە: لە دۆستایەتی زۆر گەرم ولە جوانی زۆر دیمەندارە

مۆش وەتە مار

لە ت گاز، لە م باز

müş wete mar

le ti gaz le mi baz

مشك وەتە مار لە تۆ گاز لە من باز

واتە: ئەو کەسە زۆربەی کارەکەی ئەنجام داوە، لە دووایی کەسێک ئەبێتە هاو بەشێ.

مووڕْ نووایێ درەوەنی

mûri nuwaê direwenî

مرۆچەی بەری دروێنەوان

واتە: گرفتەکانی بچووك كە ئەبنە تووشی پیاوی کارامە وکارزان

مْ وە فەدات بووم کلگە لسە

تْ بۆدە رۆندار و مْ وە رۆن دزە

mi we fidat bam kilige lise

ti büde řündar û mi we řün dize

خۆم بە فیداتم ئەنگۆست لسە تۆ بوویتە رۆندار، من رۆن دزە

واتە: ئەوکەسەی کە تازەگەیشتووەتە ماڵ و دارایی ویارمەتی کەسانی تری لە بیر چووە

مەخەنە پێم مەکە شای

منە مەچم تۆنیش مای

mexe pêm meke şay

---

[350] - لە نێو کوردەواریدا باوەڕێک هەیە کە ئەڵێ ئەگەر مار کەسێک بگزینێ، مشک لە سەریدا باز بدات سەدی لە سەد ئەمرێت و ئەم پەندە لەم باوەڕە وەرگێڕ بووە.

mine meçim tonîş may

پێم مە خەنە، مەکەی شای - ئەمن دەڕۆم ئەتۆش دیای

١ واتە: لە ژیان بۆ هەرکەسێک لێقەومانێك لە ڕێە ئەگەر ئەمڕۆ بۆ منە بەیانی بۆ تۆوە.

مەرد شۆ نەێرێ قەرت شۆیە

merd şü neŷrê qert şüye

مەرد شۆی نییە، قەرت شوێە

واتە: لە ژیاندا وا ڕەفتار بێکە کە لە کەسان دەسپێچك بە جی نەهیلی وئەوان ئەو مەسئەلەیە بێکەنە ئامرازێك بۆ داخوازەکانی خۆیان

مەردم ئەلاونێ کوورپەێ تەڕ تازە

من ئەلاونم میوەر [3] درازە

merdim elawnê kûrpeŷ teȓ taze

min elawinim mîwer diraze

واتە: کەسان هەوڵ ئەدەن ومنیش هەوڵ ئەدەم بەڵام دەساوەی ئەوان لە هی من باشتر و جوانترە بە تایبەت سەبارەت بە منداڵی ساڵەهان

مەردم بەرق گرێدەێ ئیمە چراخ مۆشی

merdim berq girêdeŷ îme çirax müşî

مەردم بەرق ئەگرێدان ئەمن قوتیلەچرا

---

[٣٥١] - فارس دەڵێت: این شتری است کە در خانەی همە میخوابد

[٣٥٢] - میوەر : مۆی بەر تاسکە.

واتە: خەڵکان گرفتاریان چۆنە ئەمن چۆنە

مەردم دام نەیٚدا بوڵبوڵ گریٚد، ئیمە بوورەجەڕە

merdim dam neŷda buľbuľ girêd, îme bûreceȓe

خەڵك دام دائەنێن بۆڵبۆڵ دەگرن ئێمە بوورەجڕە

واتە: کەسانیتر بە ئاواتەکانیان ئەگەیین بەڵام من لە سەر ئەوەی کە هەوڵی بێ وچانم هەس ناگەییمە ئاواتەکانم

مەزەیٚ لوتیٚ خاکە

mezeŷ lütê xake

چێژی لۆتێ بووەسە خاك

واتە: مۆفلیس بووە، کەوتووەتە پێسێ

مەشکە پیٚم ژەنیٚد پیٚم نییەداکەیٚد

meşke pêm jenêd, pêm nîyedakeŷd

واتە: بۆ پێش خستنی کاری خۆی هانم ئەدا. بە بوونەی هان دانەوەی ئەو دەست بەکار ئەبم وکاتێك کە ئەمەوێ دەساوەی زەحمەتەکەم ببینم دەنێرێتەمە سەر کاریکیتر

مەکە لە سەور بەترە

meke le sewr betire

واتە: ئەوکاتە کە تۆ لە جیاتی پشتگەرمی وپاڵپشتی، پشت ساردیم ئەدەی ئەوە خۆی لە سەبر کردنەوە خەراپترە

مەلا ت خوەد کردیدەیٚ؛ بیلا کوڕیٚگ بوو

mela ti xwed kirdîdeŷ, byla kwiȓêg bû

مەلا خۆت ئەم کارەت کرد، با کوڕێك بێت

واتە: ئەو کەسانەی کە هێشتا لە خەون و خەیاڵدا کارەکەیان ئەنجام ئەدەن

مەلا ماڕەم نەخوەن، مْ نیشتەجی نییم

mela maȓem nexwen, mi nîştecî nîym

واتە: ئەو کەسانەی کە بێ پرسینەوە و ئاگا بوون لە دەرۆنی کەسێکتر دەس بەکار ئەبن

مەڵْ گووشت خوەر دەنۆکێ چەفتە

meli gûşt xwer denükê çefte

شەبەکی : مەلی گۆشت هۆر دەندوکش هێلا

یان : تەیری دەندوك هویل، واردش گۆشتە

مەلی گۆشت خۆر دەندوکی چەوتە

واتە: هەر کەسێک کە کاری ناڕەوا دەکا، ئامرازی ئەنجامدانەوە و چۆنیەتی ئەم کارە پێدراوە وتایبەتی بۆ ئەو کارە دروست کراوە

مەلۆچگ بخوە و مەجیکن

melüçig bixwe û mecîkin

چۆڵەکە بێخوە ومەجیکنە

واتە: کەسێک کە بە کەمترین قانێعە پێ بدە وخوت و بووڵ لە سەری خۆت بێخە

مەلۆچگ لە هەوایا بچوو، وە ژێڕ پایێ دەوێد

melüçig le hewaêabiçû, we jêri paê dewêd

چۆڵەکە لە هەوا بڕوا، لە ژێری باڵی رادەچێ

واتە: زۆر چالاکە

مەلۆچگ وە سەنگ و مەنْ خوەیٚ

melüçig we senĝ û meni xweŷ

چۆڵەکە بە سەنگ ومەنی خۆی

واتە: هەرچشتەك بە عەیاری خۆی هەڵسنگێنە

مەل وە گەل خوەشە

mel we gel xweşe

واتە: پێکەوە بوونی بنەماڵە یان نەتەوە بەرژەوەندی هەرەزۆری هەیە

مەنیٚ ئارد چەن فەتیر درایٚ ؟

menê ard çen fetîr dirarê

مەنێك ئارد چەن نانی فەتیری هەس؟

واتە: ئەوکەسانەی کە راستەوخۆ دەرگیری مەسئەلەیەك نەبوونە و نازانن چۆنیەتی کارە چۆنە.

مەی مار کەید؟

mey mar keyd

لە شوێنی مار دەگەرێ؟

[353] - فارس دەڵێت: یک من ماست چقدر کره دارد

واتە: ئەوکەسە کە بە بێهۆ سەرەتاتکی هەموو شوێنێك ئەکا و لە جیاتی کار، چەتاڵی ئەکا

میراتْ خەر هنْ کەمتارە

mîrati xer hini kemtare

میراسی کەر هی کەمتیارە

واتە:ئەوکەسە کە لە ماوەی تەمەنی، پاشدەسیی نییە و ئێستە میرات خۆری زۆرە

میراتْ هاوسا وە هاوسا بڕیەێ

mîrati hawsa we hawsa bir̂yeŷ

میراسی دراوسێ بە دراوسێ ڕەوایە

بنواڕە (ئاوم بچوو وە رووخانە   دووس بخوەێدەێ نە بێگانە)

مێمان خوەشێ وە مێمان نات خاون ماڵ وە هەرْدگێ

mêman xweşê we mêman nat, xawen mal̄we herdigê

شەبەکی: دەرۆزەکەر(دەریووزەکەر)،دەرۆزەکەری ناوێ،خاوەنماڵ هەر دوو کیانی ناوێ

مێوان، مێوانی خۆش نەبوو،خاوەن ماڵ لە هەر دووکیان

واتە: ئەوکەسەی کە سەربەخۆ داوەت لە کەسیکیتر ئەکا

مێمانەگە خوەید؟

mêmanege xweyd

مێوانەکە ئەخۆی؟

واتە: ئەوکەسە کە پرسیاری سەیر وناڕەوا ئەپرسێ

میمان هاتە، خەێر تیەرێ شەڕ بەێ

mêman hate, xeŷr tyerê şer̂ beŷ

میوان هاتە (بەختە) خێر دێنێ وشەڕ ئەبا

واتە: ئەرك ومەنزەڵەتی میوان ومیوانداری

میمانْ یەێ شەوە، دوواگووێ سەد ساڵە

mêmani yeŷ şewe, duwagûê sed sal̂e

میوانی یەك شەوە، سۆپاسگوزاری سەد ساڵە

واتە: کەسێک کە کاریکی باش دەکا هەتا هەتایە لەبیر ناچێتەوە

مینِنە برائ بەش نەکریائ

mînine biraê beş nekiryaê

ئەمیننە برائ بەش نەکردوو

واتە: دوو دۆست کە پێکەوە زۆر بەین خۆشن

میوە لە شیرینی خوەێ کرم دەێدە تێ

mîwe le şîrînî xweŷ kirm deŷde tê

واتە: ئەگەر کەسێک تووشی گرفتێك بووە، بەشی هەرەزۆری ئەم گرفتە ئەگەڕێتە سەر خۆی کە پێویست بووە، یان باش بیری لێ ببوا یان باش کار بکردبا

مییە ئێوەت بکەی دەسد کەێدە رۆنا

یەتیم ئێوەت بکەی دەسد دەێدە خوَنا

mîye ıêwet bikey desid keŷde ȓüna

yetîm ıêwet bikey desid deŷde xüna

مێشنە پەروەردە بکەی دەستت ئەکا بە رۆنا   یەتیم پەروەردە بکەی دەستت ئەکا بە خوێنا

واتە: لە داهاتووی کارەکان بترسە وباش بیر کەرەوە کە کام رێگە یان بۆچۆن دروسترە. ٤

مییە پا لە وەرکْ خوەێ نییەێد

mîye pa le weki xweŷ nîyeŷd

شەبەکی : مەی پا نمەڕنۆ سەر وەرەی هێش

مێشنە پێ لە بەرخی خۆی نادەێ

واتە: خزم و کار یان دایك وباب نابنە هۆی دووا کەفتنی منداڵی خۆیان

مییە رون کەێد، ژن قنگ لەقنێ

mîye ȓün keŷd, jin qinĝ leqinê

شەبەکی : مەیی چەرمە رۆنی زەرد مەدۆ کەیوانە وەسپی هێشۆ مەدۆ

مێشنە رۆن ئەکا، ژن قنگی خۆی دەلەقنێ

واتە: کەسێک تر شاکار ئەکا وکەسیکیتر شانازی بە خۆی دەکا

مییەرێ خوەێ لە ناو گۆ دیە

mîyerê xweŷ le naw gü dye

مۆرەی خۆی لە نێوی گۆی خۆی دیە

---

٣٥٤ - فارس دەڵێت: هر کسی آن درود عاقبت کار کە کشت

واتە: ئەو کەسانەی کە زۆر هەڵەخەنن وگاڵە بە خەڵکان دەکەن کە بە لاناوەوە پێان دەڵێن. واتە لە کار و سەر وسەکوتی خۆت (گۆی خۆت) دەکەنی

میەرێ ماڵ هاوسا شەو کەنەێ مل

mîyerê maľ hawsa şew keneŷ mil

مۆرەی دراوسێ شەو ئەکەنەی مل

واتە: ئەو کەسانە کە لە نەهینی وقاچاخی رێنوێن دەکەن و عەمەڵی تێا نییە وەك کەسێک کە چشتیکی دزیەتیی دزی بوو و نەتوانێ رۆ بکاتەو رێنوێن دەکا

میە سیە خوەێ چی و کەوڵەگەیش وەلا برد

mîye sîye xweŷ çî û kewľegeyş wela bird

مێشنە رەشە خۆی چوو و پێستیشی برد

واتە: ئەگەر خێرێکیش تێا بوو، تێك چوو.

٥ میەکوتێ [٣] لە ناو چاڵگێ [٣] دێرم

خەوەر لە دۆیەتیی داڵگد دێرم

mîyekwitê le naw çaľigê dêrim

xewer le düyetî daľigid dêrim

میەکوتێ لە نێو چاڵگێ هەسم خەبەر لە کچی دایکت‌یش هەسم

[٣٥٥] - میەکوت : جوورێک کۆپارە بۆ داکوتانی دیلەکی رەشماڵ، مێخ کوت

[٣٥٦] - چاڵگ : جوورێک هاوەنی چوویە

واتە: ئەو کەسانەی کە دەسپێچکیکی هەرەگرانیان داوە بە دەستی کەسانی‌تر و هەر کاتێك پێیان ناخۆش بێ ئەیکەنە کوتەك و ئەیدەن لە سەرێ

ن

نازْد دێرم، زوورْد نەێرم

nazid dêrim, zûrid neŷrim

نازت لام ڕەوایە، بەڵام زوورم ناگەی بەتۆ

واتە: ئەو کەسەی کە لە ڕۆدەربایسی گیر کردووە وخەریك ماوە چی بکاتەوە

نان ئەڕایٚ نانەوا، گووشت ئەڕایٚ قەساو

nan er̂aê nanewa, gûşt er̂aê qesaw

سۆرانی: نان بۆ نانەوا، گۆشت بۆ قەساب

٥ ٧ واتە: هەر کەسە لە بۆ کارێك دروست بووە.

نان بیٚە سەیٚ نە وە سپڵە

nan bŷe seŷ ne we sipl̂e

٣٥٧ - فارس دەڵێت: هر کسی را بهر کاری ساختند

سۆرانی: نانی بدە بە سەگی، مەیدە بە نامەردی

واتە: خێرت با بە کەسێ بێت کە لە دووایی سپاسی تۆ بکاتەوە

نانت جۆیە بوو، ڕووت گەنم بوو

nanit cüye bû, řüwit genim bû

شەبەکی : نانت ئێوە بۆ، چارەت گەنم بۆ

واتە : هەرچەندەکە دەسکورت و نەدار بوی بەڵام با دەست و دڵ باز بویت

نان خوەرْ سفرە دڕ

nan xweri sifre diř̂

شەبەکی : سەر سفرەم نان مۆرۆ، سفرەچێ مەدڕۆ

سۆرانی: نان بخۆە، بەڵام ناندێن مەدڕە

واتە: ئەو کەسەی کە ڕێزی نێعمەتەکانی خوای مەزنی لە بەر چاو نییە

نان خوەرْ من و گاوانْ مەردم

nan xweri min û gawani merdim

نان خۆری من وگاوانی خەڵکان

واتە: ئەو کەسەی کە بۆ کەسیکی‌تر زۆر زەحمەتی کیشاوە و ئێستە بووە بە خاوەن ماڵ و کەسایەتی بەڵام بەهرە وکڵکی ئەگاتە کەسانی‌تر

نانْ خوەمە وکوزڵەێ کانی

هەێ مێمانی هەێ مێمانی

nani xweme û küziřeŷ kanî

heŷ mêmanî,heŷ mêmanî

نانی خۆمە و كۆزەڵەی كانی   هەیٚ مێوانی هەیٚ مێوانی

واتە: ئەوكەسانەی كە لە كیسەی خەلیفە ئەبخشن و لە خۆیان خەرج ناكەن. ٨

نانْ خوەیٚ وە ناو كوچگ دراریٚ

nani xweŷ we naw kwiçig dirarê

نانی خۆی لە دڵی كوچگ (بەرد) دەر دێنیٚ

واتە: ئەوكەسانەیەك كە تەقەلایان زۆرە ونا ئۆمێد نابن

نان كوت كوتەو بوو یەكەو نییەگریٚ

nan kwit kwitew bû, yekew nîyegirê

نان كوت كوت ببیٚ پێك نایی

واتە: ئەگەر دژایەتی كەوتە نێو دڵان، خۆش كردنی دژوارە. ٩

نان كۆیەنە بوو، دەم ناسێدەیٚ

nan küyene bû, dem nasêdeŷ

نان كۆنە ببوو دەم بە باشی دەناسیٚ

واتە: قسەی پێشنان هەمیشە كارگۆشا ورازاوە بووە هەر كاتێك پیاوی بە تەمەن وكارامە لە كارێكدا بەشداری كردووە ئەم گرفتە راست بووە. ٠ ٦

---

[358] -سەعدی ئەفەرمووی : خرج كە از كیسەی مهمان بود   حاتم طایی شدن آسان بود

[359] -فارس دەڵێت : دل كە رنجید از كسی خرسند كردن مشكل است   شیشە بشكستە را پیوند كردن مشكل است

نانْ گەنم زگْ ئاسنین تووایْ

nani genim zigi asinîn tuwaê

سۆرانی: نانی گەرم سکی پۆڵایینی دەوێ

واتە: بۆ دەستکەوتنی ئەوشتەی کە دڵ خوازتە ئەشێ زەحمەتی زۆر بکیشی. ١

نان گیر بکەیْ ئاو

ئاوگیر بکەیْ جاو ٣

nan gîr bikeŷ aw

aw gîr bikeŷ caw

نان لە قوڕگ گیر بکا ئاو ئاو گیر بکا جاو (کەفەن)

واتە: ئەو کارانەی کە ئەنجامیان دژوارە، کە بیر بکەیتەوە ئەتوانی ئەنجامی بدەیتەوە بەڵام ئەوشتانەی کە بیری پێویستە و ئەتۆ بیر لە سەری نەکەیتەوە دووایی تێك چۆنەوەیە

نانْ مەردان وە قەرتان

nani merdan we qertan

شەبەکی : نانی مێردی، سەری مێردی قەرتا

واتە: هاریکاری ویارمەتی وەکوو قەرزە کە ئەشێ لە پیاوی زانا و کارامە داوای هاوکاری بکەی و خۆتیش ئەگەر کەسێک داوای یارمەتیی کرد وەڵامی بدەیتەوە

---

٣٦٠ -فارس دەڵێت: نان کە بیات شد دهن آنرا می‌شناسد

٣٦١ - فارس دەڵێت : هر کە طاوس خواهد جور هندوستان کشد

٣٦٢ - جاو : لێرە مەبەست کەفەنە کە رەنگی سپییە.

نان، نان گەنم، دین دینْ مامەد

nan nani genim, dîn dîni mamed

نان نانی گەنم دین دینی مۆحەمەد

واتە: ئەو کەسانەی کە بە شوێنی بەرژەوەندی خۆیانن. چیرۆکی ئەم پەندە وایە:

دەڵێن خەڵك لە سەر سفرەی مۆعاویە خواردەمنیان دەخوارد و چوونە پشتی عەلی بۆ نوێژی جەماعەت رۆژێك زانایەك پرسیاری کرد کە ئەمە چۆنە؟ وەتیان کاکە نانی ئەو چەورترە و نوێژی ئی قەبووڵ ترە

نان وە رق خاوەن ماڵەو خوەنەیٚ

nan we řû xawen mał̄ew xweneŷ

نان لە سەر رۆخۆشی ومێوانداری خاوەن ماڵەوە دەیخۆن

واتە: ئەشیٚ شەرم وحەیات ببیٚ وهەر قسەیٚك نەکەی وحەقی نان و نمەك بە جی بێنی

نانێگ خواردمە وەو رۆنەو

هەر بایەس بچم وەو شوونەو

nanêg xwardime wew řûnew

her bayes biçim wew şûnew

شەبەکی: نانێش وارد ب رۆنۆ ئورهێلا ب شۆنۆ

نانێکم خواردووە بەو رۆنە هەر ئەبیٚ بچم لەو شونە

واتە: ئەو کەسە کە خۆشی ولەزەتی چشتەکی چەیشتووە و تم ودایم ئەو کارە ئەکاتە پێشەی خۆی

نانێگ وگایٚگ وە لایٚا یەکێگە

nanêg û gaêg we laêa yekêge

نانێك وگایەك لای ئەو لە یەك دەچن

واتە: زۆر دەست ودڵباز و ڕۆخۆشە

ناو خوەێ وە دەروەنێگ شنەفتێە

nawi xweŷ we derwenêg şineftŷe

ناوی خۆی لە دەربەندێك بیستووە

واتە: زۆر خۆهەڵکیش بووە و وا بیر ئەکاتەوە کە کەسێکە

ناو گورگ بەید حازرە

nawi gwirg beyd,h�azire

ناوی گورگ ئەبەی حازرە

بنواڕە (گورگ ناوێ بەید حازرە)

ناوێ هەس، ناوکێ نییە

nawê hes, nawkê nîye

واتە: تەنیا ناویکی هەیە، پاڵەوان پەمەیە

نجاسەت چوو بەیدە لێ بووێ بەتر بوو

nicaset çû beyde lê buwê betir bû

نجاسەت چووی لێ بدەی بوونی بەدتر ئەبێتەوە

واتە: گەن وگەنی ئەشێ نهینێ بکا کە بیر لە سەری کەیتەوە ئەگەیتەی شتانی زۆر خەراپە

نووڕ دۆ سەر دێرێ

nûr̂ do ser dêrê

نووڕ (نفرین) دوو سەری هەیە

واتە: ئەگەر دژ بە کەسێک بوویت وبە ناڕەوا بەدیی پێکردی، وەڵامی ئەو کارە خەراپە ئەگەیتە خۆتیش

نە ئەوقەرە شیرین بوو قوتد بێەن

نە ئەوقەرە تییەڵ بوو تفد بکەن

ne ewqere şîrîn bû qütid bŷen

ne ewqere tîyeł̂ bû tifid biken

سۆرانی: نە زۆر خۆ شیرین کە قورتت بدەن، نە زۆر خۆت تاڵکە فڕێت دەدەن

یان: نە ئەونە وشك بە بشکیت، نەئەونە تەڕ بە بگووشگیت

واتە: رەفتارت جوورێك بێ کە هەمووان بە یەك چاو تۆ ببینن، ئعتداڵت هەبێ

نە بەرْ بەلەك دیمنە نە چەقچەقەێ ئاسیاو

ne beri belek dîmine ne çeqçeqeŷ asyaw

نە بەری مێکوکمان دیوە نە چەقچەقەی ئاسیاو

واتە: ئەو کەسەی کە نەزانە و خۆی بە زانا ئەداتە قەڵەم

نە بەد خوو؛ خوو ئاڵشت کەێد، نە سییەپووس پووس

ne bed xû, xû ał̂şt keŷd, nh sîyepûs pûs

بنواڕە :خاس خودا رەژدە،خاس دیارییە سۆرخاو سفێداو هەرزە کارییە

نە٦ بێە وەڕْ دەمْ حاکم نە دۆیایٚ قاترْ تووڕ [٣]

ne bŷe weri demi h?akim, ne qatiri tûr̂

نە لە بەر دەمی حاکم بڕۆ نە لە دووای قاتری تووڕ

واتە: بۆ ئەوەی تووشی دەردی سەر نەبیت لە کارهایەك کە لە تەوانی تۆ نییە خۆت بپارێزە

نە پاسییە [٣] نە مەرەسی [٣] ٦

ne pasye ne meresî

نە سەگی پاس بکەرە ونە سەگی رام

واتە: ناشیٚ لە سەر یارمەتی ئەو حێساب بکەی

نە تفەنگمان برد دێریٚ

نە گەنمان را [٣]دێریٚ

ne tifenĝman bird dêrê

ne genimaman r̂a dêrê

نە تفەنگمان بردی هەیە نە گەنمان رای هەیە

واتە: نە خۆمان دەرەقەتمان هەس ونە دەستمان نمکی هەیە

---

٣٦٣ - تووڕ : تۆخ، رەسەن (کوردی تووڕێگ قسە کەێد) رازایکە بۆ ئەسپ و قاتر کە مەبەست ئەو رەسانایەتیە.

٣٦٤ - پاسی : سەگی نێانگر، لێرە مەبەست سەگی دڕندەیە.

٣٦٥ - مەرەسی : مەرەس هەر ئەو قەلادەیە بۆ سەگ، لێرە مەبەسەت سەگی فەرمانبەرە.

٣٦٦ - را : رەیٚ، ئاردێک کە هەویری باشە و نانی بە تامە.

نەخت وە بەخت بردێە

next we bext birdŷe

نەختینە لە بەختی باشە

واتە: ئەو کەسەی کە زۆر بەختدارە

نە خەر گلیاس و نە کونە دڕیاس

ne xer gilyas û ne kwine dir̂yas

نە کەرکەوتووە و نە کوننە دڕاوە

واتە: هیچ رووداویکی دژوار پێش نەهاتووە

نە را سەێر خاسی نە را زەماوەن

ئەڕایێ چە خاسی گەماڵ باوگ خاوەن

ne r̂a seŷr xasî ne r̂a zemawen

er̂aê çe xasî gemal̂ bawg xawen

واتە: بە هیچ کارێك ناخوەی

نەزان چۆزانێ بزان چە زانێ

nezan çozanê bizan çe zanê

واتە: بە هەر کەسێک ناڵێن زانا یان نەزان, بەڵکوو لە رۆی رەفتار و کرداریانە کە ئەو دەبێتە زانا وئەوێتر ئەبێتە نەزان. ئەوشتەی کە زانا ئەبینێ یان ئەبیستێ لە گەڵ نەزان جیاوازییکی زۆری هەیە

نە زووانێ شیرینە

نە گیرفانێ سەنگینە

ne zuwanê şîrîne

ne gîrfanê senĝîne

واتە: ئەو کەسانەی کە خوازیاری شتێکن بەڵام تایبەتمەندی دەست کەوتنی ئەو چشتەیانە نییە

نە دەرزییە بشکێ، نە مەچیرە بووڕییەێد

ne derzîye bişkê, nh meçîre bûrîyeŷd

نە دەرزیلەیە تێك بشکێت و نە مەچیرەیە بڕێت

واتە: بە هەموو شێوەیەك هەڵس وکەوت دەکا

نە عەلی بیم نە باوە

خودا وەیلم کردو لەێ ناوە

ne élî bîm ne bawe

xwida weylim kirdü leŷ nawe

واتە: ئەو کەسانەی کە هیچ کارەن وبە هۆی شتیکیتر کەوتنە سە نێو ئەم قۆناخە

نەکەردە کارێ، تابکەێ کارێ

بوودن وە ساڵێ

nekerde karê , ta bikeŷ karê

bûdin we saĺê

واتە: کەسانەیەك کە تەجروبەیان نییە ئەگەر بیانەوێ کارێك بکەن زۆری پێ ئەچێ

نە گوڵ گەنم دیمنە نە چەقچەقەێ ئاسیاو

ne gwili genim dîmine ne çeqçeqeŷ asyaw

بنواڕە: نە بەڕْ بەلەك دیمنە نە چەقچەقەێ ئاسیاو)

نە لە پدرەم، نە لە مادرم

یەێ گیزەڵ گونێگ [٣]بۆیە بەرادەرم

ne le piderim, ne le maderim

yeŷ gîzeľ gwinê büye beraderim

واتە: ئەو کەسانەی کە بە شەڕبەزووری ئەبنە هاوبەشی کەسێک کە هیچ خزمایەتی و نزیکایەتیکێان پێکەوە نییە

نە ماڵم هەس رەحمان بووەێ

نە دینم هەس شەێتان بووەێ

ne maľim hes r̂eh?man buweŷ

ne dînim hes şeŷtan buweŷ

نە ماڵم هەیە کە خۆمس وزەکاتی بدەم نە دینم هەس کە بێڵم شەێتان خۆی پێم ماندوو بکا

واتە: نە کەری خوام ونە رەعیەتی پاشا

نە نێڕْ بپەڕ ونە لەڕ وە جەڕ

ne nêri biper̂ û ne ler̂i we cer̂

نە نێری بکەرە و نە لەڕی بە جەڕە (تەوانا)

واتە: هیچ تایبەتمەندیکی بەم کارە کە ئەیەوی ئەنجام بدات لە زاتی نییە

٣٦٧ - گیزەڵ گون : شەڕانخێوی فرە وڕا.

نە وە زوورە و نە وە حەربەیٚ نەیٚ

هەرکەسیٚ خوەیٚ وچارەنوٚسْ خوەیٚ

ne we zûre û ne we h�erbeŷ neŷ

herkesê xweŷ û çare nüsi xweŷ

واتە: بزانە چارەنووس چیٚ دەکا. ٨ ٦

نە وەق نزیك ئەو باوان

نە کونە نزیك ئەو ئاوان

ne weü nizîk ew bawan

ne kwine nizîk ew awan

نە بەوی نزیکە بە باوان نە کونە نزیکە بە ئاوان

واتە: نە ریٚ پیٚشم هەیە ونە ریٚگایٚ گەڕانەوە

نەیبەی کوڕیٚ هاورد

[٣٦٨] –چیرۆکی ئەم پەندە وایە :

دەڵێن رۆژێک لاوێک بۆ یەکم جار ئەچێتە سەر ماڵێک بۆ دزی دەبینیٚ لە ماڵەکە شایی و هەڵپەڕکیە. لە کولاوەنجەو دەنواڕیٚ دەبینیٚ چلەبڕانەی منداڵێکە کە دێتە خوار پیاویکی کراس سپیٚ دەبینیٚ لیٚ پرسیارئەکا ئەتۆ کییت؟پیاو ئەڵیٚ چارەنووسی تۆ. ئەڵیٚ بۆ چی هاتوویتە ئێرە؟ ئەڵیٚ هاتم مارەی ئەو کچە بۆ تۆ خوێندم لاو تۆرە ئەبێت و شەوی‌تر دێت وبە خنجۆک سکی منداڵ هەر لە سەرەوە تا خوار دادڕی و ئەچیٚ ساڵەهای پیٚ ئەچیٚ لاوی کەزای رۆژێک لە سەر کانی کچیکی جوانی دەبینێت و بە جارێک ئەوێنداری ئەو دەبێت خزم وکاری خۆی دەنێرێتە خوازبێنی بەڵام پیٚ نادەن دووای هەڵومەرجی زۆر قەبووڵ ئەکەن و رۆژی زەماوەند لاو دەبینیٚ سکی کچەکە دادڕاوە و حاڵەتیکی ناحەزی هەیە لیٚ پرسیار دەکا ئەوە چییە کچ وەڵام ئەداتەوە ئەو کاتە کە منداڵ بوومە خوێڕێک ئەو کارەساتە بۆم دروست کردووە لاوی کەزای قسەی پیاوی سپیٚ پووش دێتە بیری کە (نە وە زوورەو نە وە....

کیر وگونێ ئڵاورد

neybey kwiřê hawird

kîr û gwinê eľawird

نەدید و بەدید کوڕیکی هێنا کیر وگونی دەر هێنا

واتە: لە نێو کوردان منداڵی کوڕ ئەرکیکی هەیە وهەتا حەوت ساڵان خەتەنەی ناکەن تا ژانی خەتەنە دەرك بکاتەوە وتەنانەت نەینۆکێ تا دوو سێ ساڵان بە ددان دەیگرن تا بە بڕوایەك (دڕنە) ببێت واتە بێ باك وزاتدار بێت. ئەم پەندە سەبارەت بە کەسانەهایەکە کە ئەیانەوی وا نیشان بدەن کە منداڵی کوڕیان هەیە و ...

نەێ پەروەردەێ ئاوە

neŷ perwerdeŷ awe

قامێش پەروەردەی ئاوە

واتە: نەی کە هەموو کارێك ئەکا (جارێك ئەبێتە بلوێر وزۆخی دڵ ئەڕژینێتەوە وجارێك ئەبێتە قەڵەمی دەستی زاڵم وخوێن دەڕژینێ (پەروەردەی چشتیکی رەوان وپاك و زوڵاڵە و لە بنەڕەتەوە هەرە باشە، بەڵام بە دەستی خۆی نییە کە جارێك ئەبێتە بلوێر و خەمخۆرە و جارێك ئەبێتە قەڵەمی دەستی زوڵمکار و خوێنمژە بەڵکوو ئەوە کاریگەری مۆحیتە

نەێزە شوونێ بکەرەو، ئەوسا بخەرەێ

neŷze şûnê bikerew, ewsa bixereŷ

سۆرانی: هەتا جێ سینگ نەکەیەوە، دای مەکوتە

واتە: بۆ ئەنجامدانی کارێك لە پلەی یەکم لە سەری بیر کەرەوە و تایبەتیەکانی بدۆزەوە دووایی دەست بە کار بە

نییەزانم و نییەتویەنم دەوای دەردە

nîyezanim û nîyetüyenim deway derde

نازانم وناتوانم دەرمانی دەردە

واتە: بۆ خەڵاس بوون لە ئەرکی گرینگ دەسپێچکی عەقڵانی بدۆزەوە

و

وارناو هاتێە تەرەكْ كاگڵ پڕ بییە

waranaw hatŷe tereki kagiĺ piŕ bîye

باراناو هاتووە وتەرەکی کاگڵی ئەو پڕ کردووە

واتە: لە پێشهاتێك وەزعی باشەوە بووە وخۆی لە ئەم پلەیە کە ئێستە هەیە کاریگەریی نەبووە

واران بوواریێ، زەمین بشووریێ

چەقەڵ گان بکەیێ، رووی بتووریێ

waran buwarê, zemîn bişûrê

çeqeĺ gan bikeŷ, ŕuwî bitûrê

واتە: پێشهاتێك رووی بدات و خێری تێا بێت بەڵام ببێتە بەشی کەسانەهایەك کە جگە لەوەی کە شیاوی ئەم رووداوە نیین، ناز و نۆزیش بکەن

واران واریێ زەڤ لەرزیێ

قەدیم خێزەیل [٣] دانە بەرزی

waran warê zeü lerzê

qedîm xêzeyl dane berzî

باران دەباری زەوی دەلەرزیێ   کۆنەکاران و کارامەکان چوونە بەرزی

واتە: کارامەیی و کارزانی (تەجرۆبە) لە ژیاندا دەستدەکەوێت و کارامەکان لە کاتی خەتەر دەزانن چیێ بکەن.

---

٣٦٩ - خێز : رازای کارامەیی و زانابیە بۆ ژن .

٣٧٠ - فارس دەڵێت: تجربە بالاتر از علم است

وا لە کوچگ چشتێ نییەوەێ

wa le kwiçig çiştê nîyeweŷ

با لە بەرد کاریگەریی نییە

واتە: ئەتۆ ئەگەر بنکەی کارەکانت یان ژیانت دروست هەبێ هیچ کەس ناتوانێ لە نێو خەڵکان تەختەی تۆ بشکێنێ.[371]

وایەێ سەرْ خەرمان

waŷeŷ seri xerman

وادەی سەری خەرمان

واتە: ئەو کەسێک بە چشتیکی بێهۆ دڵخۆش ئەکا.[372]

وجاخْ کوور خاسە، تەجگاێ[373] **سییە گەنە**

wicaxi kûr xase, tecgaê sîye gene

ئۆجاخی کوێر باشە، تەجگای رەش گەنە

واتە: مرۆڤ شتیکی نەبێ باشترە تاکوو شتیکی هەبێ کە جگە لە دەردی سەر و سەرەژان قازانجیکیتری نییە

---

٣٧١ - فارس دەڵێت: نشود دریا به پوز سگ حرام

٣٧ –چیرۆکی ئەم پەندە وایە : پێشوو لووتیەک (مطرب) بوو کە گوند بە گوند دەچی ولە شایی و زەماوەندی خەڵکان دەژەند و شاباشی دەگرت وخەرج و بەرجی ژیانی خۆی راست دەکرد لە قەزا زستان ئەچێتە گوندێک و خەڵکی ئەم گوندەش ئەوی دەناسن وپێ دەڵێن ماوەیەک بۆمان بژەنە و لە کاتی خەرمانان بێ پاداشت ئەدەین چوونکە ئێستە چێکمان نییە ئەویش فۆ لە ساز دەکا وهەتا ئێواری بۆیان دەژەنێ و دەگەڕێتەوە لە کاتیخەرمانان دێت وداوای پاداش ئەکا گەورەی گوندەکە دێت وپێ ئەڵێ ئەتۆ لە بەیانی تاکوو ئێواری ئێمەت شاد کرد ئێمەش شەش مانگ تۆمان ئۆمێدەوار کرد بەس پاداشتی تۆ دراوە

٣٧٣ – تەجگا : تەژگا، تەشگا، ئاتەشگا، کوانێ، کوانۆ.

وراز لە مەڕەزە [٣] تووریا،چل مەن وە مەڕەزە زێاێ کریا

wiraz le meȓeze tûrya, çil men we meȓeze zêaê kirya

بەراز لە مەڕەزە تۆڕە بوو، چل مەن کەوتە سەری مەڕەزە

واتە: ئەو کەسانەی کە دەتوورن و وا بیر دەکەن کە ئەگەر ئەوانە نەبن زیانیکی گەورە ئەگەیتە گەل بەڵام دژی ئەو پنداره رۆی ئەدا

٧ ورسێ نان دۆنێدە خاو، برێنە جاو [٣]

wirsê nan dünêde xaw, birêne caw

برسێ نان ئەبینێتە خاو و رووت جاو

واتە: هەر کەسێک لە خەڵوەتی خۆیدا بیر لە ئاواتەکانی خۆی دەکا بەڵام واقعیەت شتیکیتره

وە ئەوان داڵگە وە ئیمە باوەژن

we ewan daĺige we îme bawejin

بۆ ئەوان دایکە وبۆ ئێمە باوەژن

واتە: ئەگەر بەنایە چشتەك لە بەینی چەند کەس بەش بکرێت تەنانەت دۆستی و مۆحەبەت، ئەشێ بەرانبەری لە بەر چاوت بێ

وە بوونْ پژوار چووە گژْ بار

We bûni pijwar, çuwe giji bar

---

[٣٧٤] – مەڕەزە : مەزرای برنج .

[٣٧٥] – جاو : پارچەی سپێ و ئاو نەدیدە، کەفەن.

به بۆنەی پژوار - چووه گژی بار

واته: ئەوکەسانەی کە بە بەهانەی یارمەتی، ئەبنە چەلی ملی کەسان

٧ وه بوونەێ شۆیەگه وه مسەوییەگه [٣]بۆیەو

we bûneŷ şüyege we misewîyege büyew

به بوونەی شۆکه له مسەویەکه بووەتەوه

واته: بەتەمای خزمان ماوه وله تەوانی خۆی خافڵ بووه

وەت ئۆسا بووسم و بدەمم یا بنیشم و بدەمم، وەت بمر وبدەم

wet usa bûsim û bidemim ya binîşim û bidemim, wet bimir û bidem

وەتی مامۆستا راوستم وبێدەمم یان دانیشم وبێدەمم وەتی بمره وبدەم

واته:ئەوکەسانەی ئەرکی کارێك کەوتە سەریان، دەسپێچك هاوردنەوه ناحەزە. ٧

وەت له کوو قۆرب ئەڵگرتی؟ وەت له ماڵ خوەم

وەت له کوو له دەسێ دای؟ وەت له ماڵ خوەم

wet le kû qorb eľgirtî? wet le maľî xwem

wet le kû le desê day? wet le maľî xwem

---

٣٧٦ - مسەوی : پیاوێک کە دۆستی ژنە، رەفیقە، فاسق

٣٧ – ئەم پەندە چیرۆکەکەی وایە :

مامۆستای ئاسنگەرێک بوو کە شاگردیکی تەمەڵی هەبوو و مامۆستا هەر کاریکی پێ دا نەیتوانی بگەینێتە ئاکام لە دووایی وەتی بێ دەمەی ئاسنگەریەکە بێدەمە تا کوورەکە گۆڕ بێت. شاگردەکە وەتی من ماندوو بوومە راوستم وبێدەمم یان دانیشم و بێدەمنم مامۆستا وەتی بمرە و بدەمن

وەتیان لە کویٚ قۆرب و ریٚزت بە دەست کەوتووە؟ وەتی لە ماڵی خۆم وەتیان لە کویٚ لە دەستت داوە؟ وەتی لە ماڵی خۆم

واتە: ئەگەر لە بنەماڵە (خانەوادە) ریٚزی کەسێك بیٚگرن لە دەرەوەیٚ ماڵیش هەر وایە و ئەگەر لە ماڵی خۆی ریٚزی نەبیٚ لە دەری ماڵیش هەر وا

وە تْ مزگانی کەفتە پایٚ قوران

we ti mizganî kefte paê quran

بە تۆ مزگینی کە کەوتە پایٚ قۆران خواردنەوە

واتە: دەسپیٚچك بۆ شان خالی کردنەوە لە ژێر ئەرکی کارەکان بۆی دۆزراوەوە. چیرۆکی ئەم پەندە تۆزێك ناحەزە بویە لە سەری رابووریم

وە تنافْ مفت خوەیٚ تاسنیٚ

we tinafi mift xweŷ tasinê

بە تەنافی مفتە خۆی ئەتاسنیٚ

واتە: زۆر مفتەخۆرە تەنانەت ئەگەر تەنافیکی مفتە دەستی کەوی خۆی پیٚ ئەتاسنیٚ

وەتن بالۆل زەماوەنە،وەت وە تۆ چە؟وەتن ئەڕا تنە،وەت وە ئۆیە چە؟

wetin balül zemawene, wet we to çe? wetin eȓa tine, wet we üye çe

وەتیان بەهلوول زەماوەندە، وەتی بە تۆ چە؟ وەتیان بۆ تۆوە وەتی بە ئیٚوەچە؟

واتە: ئەو کەسەی کەلە هەر حاڵ ژیان بۆی یەکدەست و لە سەر یەك رەواڵەتە وبۆی جیاوازی ناکا کە کەسێک خەمی ئەخۆا یان نە

وەتن خەر کەو سۆرە، وەت ئەر سۆر بوو ئەر چەمەر مْ ئاو بێارم

wetin xer kew süre, wet er sür bû er çemer mi aw bêarim

وەتن کەرە کەو زەماوەندە، وەتی ئەر زەماوەند بێ وئەر چەمەری من ئاوهارم

واتە: ئەو کەسانەی کە رەواڵەتی ژیان هەرچۆن ببێت ئەوان کاری دەس نیشان کراوەیان هەیە وئەو کارە ئەنجام ئەدەن

وەتن: شتر کوڕێ داشتی؟ وەت چْ داشتووم چْ نێاشتووم ئی بارە بایەس بووەم

wetin şitir kwiȓê daştî? wet çi daştûm çi nêaştûm î bare baŷes buwem

سۆرانی: گوتیان وشتر کوڕیکت بوو؟ گوتی باری خۆم هەر لە خۆمە

واتە:ئەنجامدانەوەی کارێك کەوتە ئەستۆی کەسێك ئەبێ خۆی ئەنجامی بدات وبە تەمای کەسانی‌تر نەبێت

وە تن تێژی کار نمەو مەێسەر

وە زووانْ شیرین مار مەیوو وە دەر

we tin û tejî kar nmew meŷser

we zuwani şîrîn mar meyû we der

واتە : هەڵس و کەوت لە گەڵ خەڵك ئەبێ بە زووانی شیرین و کاری چاکە بێت

وەتن هاماڵد کییە؟ وەت ئاموزا نەێرم

wetin hamaĺid kîye? wet amûza neŷrim

وەتن هاماڵت کییە؟ وەتی ئامۆزام نییە

واتە: کەسێک بوو بە هاماڵی من کە ناتوانم ناوی بێژم یان باسێ بێکەم چوونکە بەشیکی ئەگەڕێتە خۆم

وەتنە پشی گۆود ئەڕایۆ دەرمان خاسە، چاڵێ کرد

wetine pişî güwid eȓaê derman xase, çal̂ê kird

وەتنە پشیلە گۆی تۆ بۆ دەرمان خاسە چوو چاڵی دەکرد

واتە: ئەو کەسانەی کە لە ماوەیەك لە کار بە بیر وهامیاری ئەوان نیازە وئەوان لە هاریکاری خۆیان لا ئەدەن

وەتنە شێت ئەڕا شێتی کەی؟ وەت ئەڕام ڕەسێ

wetine şêt eȓa şêtî key? wet eȓam ȓesê

بە شێت وەتیان بۆ شێتی ئەکەی؟ وەتی قازانجم تێایە

واتە: ئەو کەسانەیکە بۆ بەرژەوەندی زۆرتر هەموو کارێك دەکەن حەتا ئەگەر خۆیان لە چاوی خەڵك بکەون

وەتنە کیسەڵ لە کوورە تییەی؟ وەت:لە چین و ماچین. وەت: لە پڕ و پادەو دیارە

wetine kîsel̂ le kûre tîyey wet:le çîn û maçîn, wet: le piȓ û padew dyare

بە کیسەڵ گوتن لە کوێندەر دێت وەتی لە چین وماچین وەتیان لە لاق وپێیت دیاردەیە

واتە: ئەو کەسانەی کە لە ڕۆی زاهیرەوە تەوانی ئەنجامدانی کاریکیان دیاردەیە بەڵام لە بنەڕەتەوە وا نییە

وەتنە گورگ: ئەڕا رووژ دزی نییەکەی؟ وەت: خجاڵەتی شەو دێرم

wetine gwirg: eȓa ȓûj dizî nîyekey? wet: xical̂etî şew dêrim

بە گورگ وەتیان:بۆچی رۆژانە دەسوبرد ناکەیت؟ وەتی: لە بەر شەرمی شەوە

واتە: ئەو کەسانەی کە بۆ پاساکردنی داهاتی کارەکانیان قسەی قۆڕ دەکەن

وەتنە گورگ بچووە گەردْ رییەنەو، وەت پام پەتییە

wetine gwirg biçuwe gerdi ȓîyenew, wet pam petîye

بە گورگ گۆتن بڕۆ بۆ شووانی ران، وەتی پام پێڵاێ نییە و پەتییە

واتە: ئەو کەسانەی کە لە کار کردنەوە ناز ئەکەن وئەیانەوێ منەتیان بکیشی

وە تەمەڵ وەتن کاسەمەن بار، وەت کڵاوەگەم مەنێگ و یەێ گۆمەیل گرێ

we temeľ wetin kasemen bar, wet kiľawegem menêg û yeŷ gomeyl girê

بە تەمەڵ گۆتن کاسەمەن بێرە وەتی کڵاوەکەم مەنێك وگۆمەلێك ئەگرێ

واتە: زۆر تەمەڵ وتەنپەروەرە

وەچکە گیا مەخە تەما

وە چڵ کەما [3]،تیەێدە سەما

weçke gêa mexe tema

we çiľi kema tyeŷde sema

واتە: ئەو کەسەی کە تا ئێستە لەم پلە وپایە نەبووە (شیاوی ئەم پلە وپایە نەبووە) بە جارێك خۆ گۆم دەکا وخۆهەڵکیش دەبێ. ٩ ٧

وە چەو دۆنێ وە دڵ باوەڕ نییەکەێ

we çaw dünê, we diľ bawer̂ nîyekeŷ

بە چاو دەبینێ بە دڵ باوەڕ ناکا

واتە: زۆر بەد باوەڕە

---

[378] - کەما : گیایکیە .

[37] - حافز دەفەرمووێ :یا رب مباد گدا معتبر شود چون معتبر شود ز خدا بی خبر شود

وە چەو کووڕێ نمێ ئەسر بڕشێ خاسە

we çew kûrê nimê esir biřîşê xase

لە چاوی کوێرنمێك فرمێسك بڕژێ باشە

واتە: یارمەتی هەرچەندەکە کورت وبچووکیش بێ هەر باشە. یان (هەڵمەتێ لە مێەتێ خاسترە)

وە چەوە ئازاگە دەێد، وە چەوە کوورەگە سێنێد

we çewe azage deŷd, we çewe kûrege sênêd

بە چاوە ئازاگە ئەدات وبە چاوە کوێرەکە دەستێنێ

واتە: ئەو کەسانەی کە زۆر فێڵباز و بێ هەستن. واتە لە کاتی دادان خاس دەبینن چی دەدەن وکاتی سەندنەوە چاویان لە هەموو چشتەك دەبەستن وا ڕەفتار دەکەن کە گوایە بەینی ئەوان هیچی نەبووە

وە خاسە خاسە ریادە کاسە

we xase xase řyade kase

شەبەکی : ئیقە واتمان خاسا، حەتا گیش کەردە ب کارەرە (کارەکە)

واتە: ئەو کەسانەی کە لە ڕەفتاری هەرەباشی کەسێک قسە دەکەن بەڵام تا بیر و رای ئەو کەسە دژی بیر و رای ئەوە بە جارێك ئەبێتە ناپیاو

وەختْ ئەمروو میمی بمروو

وەختْ داوەران میمی باوەران

wexti emrû mîmî binrû

wexti daweran mîmî baweran

واتە: ئەوکەسانەی کە لە کاتی تەنگی وچەرمەسەری کەسان بە خزم وکار دەزانن ولە کاتی خۆشی ...

وەختْ کار وبار بوومە یار

وەخت چز وبز کەیْدەمە دز

wexti kar û bar bûme yar

wexti çiz û biz keŷdeme diz

سۆرانی : وەختی گەل وکار ئەمکا بە یار وەختی چز وبز ئەمکا بە دز

واتە: ئەو کەسانەی کە لە کاتی تەنگی بۆ بەرژەوەندی خۆیان لە گەڵ هەمووان بەین خۆشن وکاتی خۆشی هەمووان لە بیر دەکەنەوە

وەختێ بایْد شەمڵە [٣]جایْد

وەختێ نایْد فیکنێد و وایْد

wextê baêd şemľe caêd

wextê naêd fîkinêd û waêd

واتە: کاتی هاتت(بەخت) بێت شەمڵەکەی بەرت دەهاژنێ کاتیکیش نەهاتت بێ فیچکە ئەدات و دەڕوات. ئاماژە بە بەخت و بەد بەختیە

وەختێ دڵ پاکە زووان بێ باکە

wextê diľ pake zuwan bê bake

کاتی دڵ پاکە زووان بێ باکە

---

[٣٨٠] - شەملە : شەمەڵ، عەبا

واتە: تا ئەو سەردەمە کاریکی ناڕەوا نەکردوویتە ئەتوانی بە قەوەت وقۆردەتی تەواو قسە بکەی.

وەختێ دڵ لە دۆیەتە نام؛ کردمەێ گەرد گایلا

wextê diľle düyete nam, kirdimeŷ gerdi gayla

کاتی دڵ لە کچەکە کەندم کە هێنامەی گاوانی

واتە: ئەگەر خزمت هاریکاریت ناکا دڵ پێ خۆش مەکە تەنانەت ئەگەر لە بەندی جەرگت بێ

وە دووایێ پشی کوورە واران نییەوارێ

we duwaê pişî kûre waran nîyewarê

بە دووعایێ پشیلەکوێرە باران نابارێ

واتە: دووعا وسکاڵا باشە بەڵام تا دووعاکەر کی بێت وچیی گەرەك بێ. ٢

وە دووسْ تازە و ماڵ تازە باوەڕ مەکە

we dûsi taze û maľi taze bawer̂ meke

سۆرانی : بە دۆستی تازە و خانووی تازە باوەڕ مەکە

واتە: زوو بە زوو بە کەسێک ئێعتماد مەکە وتۆزێك بیر بکەرەوە

وە دووسم دووسم کەنیە پووسم

we dûsim dûsim kenye pûsim

واتە:بە بوونەی دۆستایەتی وخزمایەتی پێستمی کەندووە. عاجزمی کردووە

---

[٣٨١] - فارس دەڵێت: طلایی را کە پاک است   چە باکیش از خاک است

[٣٨٢] - دەڵێن رۆژێک پشیلەیک دێتە لایێ مەلا و ئەڵێ: دی پیر بوومە و ناتوانم بچمە نەچیر، چیبکەم؟ مەلا ئەڵێ: بۆ مەگەر مێشک نەماوە؟ پشیلە ئەڵێ:هەیە بەڵام تا من دەبینن دەچنە ژێری زەوی. مەلا ئەڵێ: ئاو لە کۆنەکەیان بکە تا بێنە دەر.پیشلە ماوەیک ئەو کارە دەکا بەس ماندوویی زۆرە، بۆیە لە خودا داوا دەکا باران ببارێ لە هاڵێکەوە لە وەرزی هاوێنە

وە دۊ گردەکان شکنێ

we dü girdekan şikinê

بە دۆی خۆی گوێز دەشکینە

واتە: زۆر پێ خۆشە، خۆشحاڵە

وەر باجی، پشت قەیچی

wer bacî, pişt qeyçî

لە بەرانبەر باجی (خوشك) لە پشتی سەر قەیچی

واتە: ئەوکەسانەی کە دوو رۆی‌یان دیاردەیە لە بەرانبەر دۆست و هاریکار لە پشتی سەر دۆژمنی خەراپ

وەرجلە لاو پارینك[٣٨٣] بکەن

wercile law parînik biken

بەر لە لافاو پارینك رۆست بێکە

واتە: بەر لەوەی کە پێشهاتیکی خەراپ رۆی بدات بیر بێکە و چارەیەك بۆ بدۆزەوە ولە لێقەومان بەرگیری بێکە.[٣٨٤]

وەڕ[٣٨٥] خوەمە گێڵ[٣٨٦] لە بانێ کاڵم

weȓi xweme gêľ le banê kaľim

مافووری خۆمە گێڵ لە سەری دەکاڵم

٣٨٣ - پارینک : جۆگەی بچووکی دەوری رەشماڵ بۆ لا دانی ئاوی باران لە دەوری رەشماڵ.

٣٨٤ - فارس دەڵێت: پیشگیری قبل از درمان

٣٨٥ - وەڕ : جۆری مافۆرەیە.

٣٨٦ - گێڵ : دەغڵ و دانێکە بۆ خۆراکی ئاژەڵ

واتە: ماڵ ماڵی خۆمە هەر چۆن لە دەستی بدەم قەی ناکا تەنانەت ئەگەر مافوورەکەم شۆمی لێ بدەم و تۆمی پێا داوەشێنم. ئەوکەسانەی کە لە ڕێنوێنی کەسانیتر تۆڕە ئەبن و لە ڕۆی لەجبازی ئاگر دەخەنە ماڵی خۆیان

وە رووژە رووژە ساڵان بردمە سەر

یەسە وەهار هات لەشم کەفتە دەر

we ȓûje ȓûje saȋan birdime ser

yese wehar hat leşim kefte der

واتە: بە هەر شێوەیەك بوو نەخسی خۆم هەشار دەکردم بەڵام ئێستە کارەساتێك بووە کە ناتوانم

وەڕ وە لایێ تەنکێەو دڕیەێد

werȋ we laê tenikyew dirȳeŷd

مافوورە لە لای ناسکیەوە دادڕێ

واتە: هەر چشتەك دزکوشیەی (نقطه ضعف) هەیە

وە رووی وەتن کی شاتدە، وەت دۆچگم

we ȓuwî wetin kî şatide, wet düçigim

بە ڕێوی گۆتن کی شاهێدی تۆوە؟ وەتی دۆم

واتە: ئەوکەسەی کە بۆ گەیاندنی پاکی وبێگۆناهی خۆی ئاماژە بە هەڵس وکەوتی خۆی دەکا

وە ڕێ کردن چۆ گا، وە ئاو خواردن چۆ خەر

we ȓê kirdin çü ga, we aw xwardin çü xer

لە ڕێ کردنەوە وەك گا ولە ئاو خواردنەوە وەك کەر

واتە: ئەو کەسانە کە لە ڕێ کردنەوە وخواردنەوە پەلە دەکەن. مانگا هەر چەندە کە تێر یان برسێ بێ بە گاسکە گاسك ڕێ ئەکات وکەر هەرچەندەکە تینۆ بێ بە وردی ئاو دەخواتەوە

وە زنەییم نەیم جفتێ کەوش لەپاێ

وەختْ مردنێ دەهـ جفت کەوش لە لاێ

we zineîym neym ciftê kewş le paê

wexti mirdinê deh cift kewş le laê

واتە: تا ئەو سەردەمە کە زیندوو بوو کەسێک هەواڵی نەپرسی و نەمدی ڕێزی بگرن، ئێستە کە مردووە میراتخۆری زۆرە

وە سەرا نییەچووە هووڕا، وە تاوا بکەرەێ پێا

we sera nîyeçûe hûȓa, we tawa bikereŷ pêa

لە سەرەوە ناچێتە هووڕ، بە دوواوە بێکەرە تێا

واتە: ئەو کەسەی کە چەکمەبووورە وملهڕی ئەکات، ئەگەر بە زووانی خۆش قانیع نەبێت بە شێوەیکی‌تر قانێعی دەکەن

وە سەرْ سزیاێ هاتییە

we seri sizyaê hatîye

بە سەری سووتاو هاتییە

واتە: ئەو کەسانەی کە بە منداڵی خۆیان عەلاقەیان زۆرە وهەر ئەو عەلاقە ئەبێتە هۆی خۆنك (لووس) بوونی منداڵ

وە شتر وەتن خەت

وەت نەکردمە قەت [٣]

we şitir wetin xet

wet nekirdime qet

شەبەکی : واتشان بە حوشتری بگیرە خەت واتش : نەگرتەنەم قەت

سۆرانی : بە وشتریان وەت خەت   وەت نەمکردووە قەت

واتە : ئەو کەسانەی کە تم و دایم لە سەر ڕێبازی فێڵ و درۆ ئەچن

وە شوونْ دز ئەوقرە بچوو لە لێت نەڵگەردێدەو

we şûni diz ewqire biçû le lêt neĺgerdêdew

بە شوێنی دز ئەونە بچوو لێت نەگەڕێتەوە

واتە: لە هەر کارێك زات وبیر و... خاسە بەڵام تا رادەیەك کە نەبێتە مایەی دەردی سەر

وە کڵاش بخەیدەێ وە کڵاش هەڵگریدەێ

we kiĺaş bixeydeŷ, we kiĺaş heĺgirydeŷ

واتە: لە گەڵ هەمووان بە یەك ڕەواڵەت وبە یەك عەیار هەڵس و کەوت بکە

وە کووڵ گاێ خوەدەو نیید

we kûĺi gaê xwedew nîyd

سواری گای خۆت نیت

واتە: ئەو کەسانەی کە لە مەسئەلەی کەسانیتر سەرەتاتکی دەکەن

---

[٣٨٧] – قەت : هەرگز، هەرگزاو هەرگز

وە ماچ نەسەنمە وە پەتی بێەمەێ

we maç nesenime we petî bŷemeŷ

بە ماچ نەکرێمە کە بە پەتی بێدەمەێ

ئاماژە بە کاڵا وکەڵوپەلە لە دووکان

وە مشتێ خاك کوور بوود

we miştê xak kûr bûd

بە مشتێ خاك کوێر ئەبێ

واتە: ئەوکەسانەی خۆهەڵکیشن وبە راستی هیچیّان نییە

وە مەجلس چین ئاسانە، ئەڵسانێ گرانە

we meclis çîn asane, eľisanê girane

بە کۆڕ چوونەوە ئاسانە، هەستانی گرینگە

واتە: ئەگەر ئەرکی کارێك کەوتە ئەستۆی تۆ قەبووڵ کردنەوەی ساکارە بەڵام کارەکە راست کردنەوە دژوارە

وەۆ لە ماڵ ئەزمان دا؛ کلێ بکە را کۆزەڵە

weü le maľ ezman da, kilê bike r̂a küzeľe

بەوی لە ماڵ ئەزموونی خۆی دا،بنێرە بۆکۆزەڵە هێنان

واتە: لە پلەی یەکم ئەزموون بکە دووایی بە ساکاری ژیانت بە سەر ببە. بۆك ئەگەر لە ماڵ خۆی بپارێزێت،ئەتوانی بە خەیاڵی راحت بنێریت بۆ کۆزەڵە هێنان کە بۆ دەر هێنانی لە ئاو ئەبێ قاچ هەڵماڵیت و جل و بەرگ لە بەرتدا نەبێت

وەڨ خود ماڵ قورو نەیٚرێ

weüi xwid maľ qurw neŷrê

بەوی ماڵی لە خۆی بی ڕێزی نییە

ماناکەێ هەرها بە خۆیەوە

وەڨ لە ماڵ خوەێ قورو نەیٚرێ

weü le maľi xweŷ qurw neŷrê

بەوی لە ماڵی خۆی ڕێزی نییە

ماناکەێ هەرها بە خۆیەوە

۸ وەڨ وە جی نات، دەنگْ دوومێ [۳]هات

weü we cî nat, denĝ û dûmê hat

بەوی بە جی نەهات، دەنگی... هات

واتە: هێشتا دەستمان نەکردووە بە لێدوانە کردن یان کار کردن خەراپی کارەکە بۆمان ڕوون بوو

وەڨ وە داوان

شووان وە گووچان

weü we dawan

şuwan we gûçan

بەوی بە داوان پاکی شوان بە گوچان گەردانی

واتە: هەر چشتەك عەیاری هەیە

---

[۳۸۸] - دەنگ و دووم : کووسی بەدناوی، لێرە مەبەست تڕدانەوەیە.

وە هزار زاوا

ماڵ نییەو ئاوا

we hizar zawa

maȓ nîyew awa

بە هەزار زاوا ماڵ نابێ ئاوا

واتە: لە کارەکان با پاڵپشتی تۆ خزمی خۆت بێ هەرچەندەکە (زاوا کەری خەسۆرەیە) بەڵام منداڵی خۆت دەردی خۆت باشتر دەزانێ

وە هزار گونووژ گاوەسن درْس نیەو

we hizar gunûj gawesin diris nye

بە هەزار سۆژن گاوەسن دروست نابێ

واتە: ئەگەر هەزار لاو پێکەوە دانیشن ناتوانن کاری پیریکی رۆشنبیر ئەنجام بدەن

٨ وە هووڕەو نییەچوو بکەرەێ هەوانە ٣

we hû ȓew nîyeçû,bikerê hewanewa

بە هووڕەوە ناچێ بکەرە بە هەوانەوە

واتە: ئەو کەسانەی کە لۆت بەرز ئەگرن وتڕوفیسیان هەیە

وە هەر لاێگا وا تێ شەن کەێد

we her laêga wa tê şen keŷd

٣٨٩ - هەوانە : هەمیانە، جۆرە هەمیانیکی بچووکە.

لە هەر لاوە با دێ شەن ئەکا

واتە: مرۆڤێکی فرسەت خوازە، شێری ئاڵایە

وە هەوڵ حەلیم کەفتە دێك

we hewl̃i h�elîm kefte dêk

واتە: زۆر پەلە دەکا وبە بوونەی چشتیکی هەرەباش ئەکەوێتە قۆناخیکی هەرەخەراپ

وەێ نەکە دْ وەێ

weŷ neke di weŷ

ئەوەی کە لێم قۆماوە، با دووبارە نەبێتەوە ۳۹۰

وەێ هەگْ بایٚ وە یەك و دووان نییەوسێ

weŷ hegi baê we yek û duwan nîyewsê

نەهات کە بێت بە یەك ودوو کۆتایی نایە

بنووڕە (وەختێ بای شەمڵە جایٚ ...

وەێ هە لە کوانێ خوەم دۆر بوو

weŷ he le kwanê xwem dür bû

---

[390] - دەڵێن پیاوێک دووای ساڵەها ژیانی هاوسەرایەتی، هەوێک لە سەر ژنەکەی هێنا و ئەمجا لە سەر ئەوەی کە لە گەڵ کامیان زیاتر بمینێت تووشی دەردیسەر بوو. بۆیە قەراری دانا کە هەر شەوێک کۆترەکەی بخاتە سەر شەوخەفی هەر کامیان، ئەوی تر تۆڕە نەبێت. لە پڕ باوکی ژنە گەوراکە ئەفەوتێ و رۆژ هەتا ئێوارە لە دۆی مەراسیمی کەفن و دەفن و... لە قەزا ئەو شەوە نۆرەی ژنی باوک مردووە و پیاو لای خۆی ئەڵێ: دەی ئەوە ئێستە ئازیەتبارە. بۆیە کۆترەکەی ئەخاتە سەر جێوانی ژنی تازە. لە پڕ ژنی گەورە ئەڵێ :

مەشەی عەلی وەێ (عەلی بەگ) وەێ نەکە دْ وەێ   کۆترەگەد بارەو بخە شوونْ خوەێ

نەهات هەر لە کوانووی خۆم دوور کەوێ

واتە: ئەو کەسانەی کە بەرژەوەندی خۆیان لە بەر چاوە و کەسانیتر بۆیان گرینگ نییە

وەێشەڕ کەم زوور

weŷşerî kem zûr

شەڕانچووی کەم زوور

واتە: ئەو کەسانەی کە زوور وزاتیان نییە وزۆر لافی تەوانایی ئەدەن، پاڵەوان پەمەن

وە یەێ چەو خەفتێ، وە دڵ وریا بوم

شەوەکی هەڵسام مامر بریاێ بوم

we yeŷ çew xeftê we diľ wirya büm

şewekî heľisam mamir biryaê büm

واتە: ناشێ تەنیا بە دڵ، دڵنیا بوویت چۆنکە دڵ دەریای هەستە و هەست ناتوانێ جێگەی بیر بگرێت

هـ

هارگە وە خوەێ هار بۊ، سەێ هاریش گرتەێ

harige we xweŷ har bü,seŷ harîş girteŷ

فڵانەکەس خۆی هار بوو، سەگی هاریش قەپی لێ گرت

واتە: ئەو کەسە خۆی زەمینەی زۆر کاری خەراپی هەیە، هاندەریکیش بۆ پەیدا بوو

هارگە وە خوەێ هار بۊ

لفێ ئەڕاێ پێا بۊ

harige we xweŷ har bü

life eȓaê pêa bü

هارەگە بە خۆی هار بوو   لفێك بۆی پەیدا بوو

بنواڕە پەندی سەروو

ها سەرْ کلگ شەێتانەو

ha seri kiligi şeŷtanew

لە سەر ئەنگۆستی شەیتانە

ئاماژە بەو کەسانەی کە هەر کاتێك بۆ ئەنجامی کاری ناڕەوا ئامادەن

هامالّی وەل کەسێگ بکە تورەێ کەێ لە تْ زێاێ تر بێاشتوو

hamalî weli kesêg bike türeŷ keŷ le ti zêatir bêaştû

لە گەڵ کەسێک هامالّی بێکە تۆبرەی کایەك لەتۆ زیاتری هەبێ

واتە: ئەو کەسانەی کە چاوەچاوی دەکەن با لە گەڵ کەسێک چاوە چاو بێکەن کە ئەرزشتی هەبێ

هامالٚی هەم خایە تووایٚ هەم مایە

hamaľî hem xaye tuwaê hem maye

هامالٚی کردنەوە هەم خایەی (زات) پێویستە هەم مایە

واتە: بۆ ڕێك خستنی کارێك هەم ئامادەگیی گەرەکە هەم ئامرازی کارەکە

هامەیٚ [3]گاوان هەپوولکە

hameŷ gawan hepûlike

سۆرانی : دیاری شوانە وێڵە، هاڵەکۆکە

واتە: هەر کەس بە هەواخوای گیرفانی خۆی خەرج ئەکا وکادوو ئەسێنیٚ

هزار دووس کەمە، یەیٚ دشمەن فرەس

hizar dûs keme, yeŷ dişmen fires

هەر مانایٚ ها بە خۆیەوە

هوچ کەس وە دووا ناتیٚە وە نووڕ بچوو

hüç kes we duwa natŷe we nûr̂ biçû

هیچ کەسێک بە دووعا ناتێە کە بە نووڕێك بچێت

واتە: گل وگازنج وسکاڵا کردنەوە باشە بەڵام نەبوو شتانی کە ئەنجامێان دژوارە

هوچ کەس ماڵ برا بەش نیەکەیٚ بێجگە براژن

hüç kes maľI bira beş nyeke bêcge birajin

[391] - هامە : دیاری، سەوغاتی.

هیچ کەسێکماڵی برا بەش ناکەی جگە لە براژن

واتە: کەسێک لە خۆم بووە تووشی خۆم کە ناشێ قسە بێکەم

هووزْ چل نەفەر و بنْ مەڕ

hûzi çil nefer û bini meȓ

هۆزی چل نەفەر وبنی مەڕ

واتە: ئەو کەسانەی کە تەمایاری یارمەتی کەسانیترن وخۆیان هیچ ناکەن ئەگەر چل کەسیش بن کاتی خۆیان تەقەلایان نەبێ هیچ بە هیچ ناکرێ

هووکارە [3] لە گورگْ هار بەدترە

hûkare le gwirgi har bedtire

فێر بووی لە گورگی هار بەدترە

واتە: کەسێک کە ددانی بە خوێنی چشتەك ئامختە بووە لە گورگی هار خەراپترە

هەپ هەپکەرە، تۆتۆکەرە برد

م وە خانمی خوەم دەنگم نەکرد

hep hep kere tütü kere bird

mi we xanimî xwem denĝim nekird

هەپهەپکەرە تۆتۆکەری برد، من لە خانمی خۆم هیچی پێ نەگۆتم(هەپهەپکەرە مەبەست سەگە و تۆتۆکەریش مەبەست مریشکەیە)

---

٣٩٢ - هووکارە : عادەتی، فیکارە، فێرکارە، فێربوو.

واتە: ئەو کەسانە کە خۆیان بە خاوەن کەسایەتی وزانداری دەزانن لە کاتی خۆی لە بەر ترسیان هیچ کاریکی ئەوتۆ ناکەن

هەر ئاشێ وە شارێ

ماسەوایێ وە تارێ

her aşê we şarê

masewaê we tarê

هەر ئاشێك لە شاری بە جوورێ ماسەوای بە نەریتێ

واتە: هەر کارێك، چەند وچۆنی تایبەتی خۆی هەیە وداب و نەریتی خۆی پێویستە

هەر ئەرزانێ مەمەرێ دێرێ

هەر گرانێ سەمەرێ دێرێ

her erzanê memerê dêrê

her giranê semerê dêrê

واتە: هەر چشتەك بۆ خۆی چەند وچۆنی هەیە ولە پلە وپایەی خۆیدا خۆی ئەنوێنێ

هەر جایێگ ئاشە تیکڵ [3]،فهڕاشە ٩

her caêg aşe, tîkiĺ feȓşe

سۆرانی: هەر کوو کزە، مێشال وەر ڤزەڤزە

واتە: شێری ئاڵایە لە کویێ باد بێ شەن ئەکا

هەر جلێ چەفتە هنْ گا بوورە

---

٣٩٣ - تیکڵ : لەموور، زگەڕوو، فرەخۆر.

her cilê çefte hini ga bûre

واتە: ناشێ هەر خەراپەیك بە کەسێک کە لە پێشوو هەڵەی کردووە وئەنجامی داوە بلکێنی

هەر جەمکەرێ، شەنکەرێ ها شوونێ

her cemkerê şenkerê ha şûnê

هەر کوو کەرێك، کوو بە با دەرێ لە شوێنیە

واتە: لە بنەماڵەیەك یەکێ تێا دەرکەوێ کە پلەوپایەی بنەماڵە دەلەرزێنێ. پەندیکی تر ئەڵێ: لە ئاگر خوەڵەکوو کەفێدەو

هەرچێ حەقە, وشك و رەقە

herçê h?eqe, wişk û r̂eqe

ماناێ ها بە خۆیەوە.   ٤   ٩

٩ **هٔرچێ کەمەدە وەرملی ٣تْ بۆدە پاڵدۆ ٣**

herçê kemede wermilî, ti büde paľdü

هەرچێ تۆ ئەکەمە وەرملی ئەبیتە پاڵدۆ

واتە: ئەو کەسە کە لە سەر سرۆشتی خەراپە، هەرچێ بیبەیتە سەرو و بەهای پێ بدەی لە دووایی ئەگەیتە شوێنی خۆی

٩ **هەرچێ کەمەێ وەرەن، پاڵمەدۆیە ٣**

---

٣٩٤ - فارس دەڵێت: حرف حق تلخ است

٣٩٥ - وەرملی : جۆرە رەسەنیکی پان وجووان و زەریفە کە ئەکەوێتە بەری زین و جل شاڵ.

٣٩ - پاڵدۆ : رەسەنیکی باریکە کە ئەکەوێتە پشتی زین وجل شاڵ.

herçê kemeŷ weren, pal̃ime düye

هەرچێ ئەیکەمەدە وەرەن، دۆی بچووك ولەڕە

واتە: هەر چەندەکە من خزمەتی تۆ بێکەم کە ببویتە کەسێک، ناتەوانی و ئەو زەحمەتەم بێ فایدەیە

هەرچێ گرد نیشم وڵاوا بووم

herçê gird nîşim, wel̃awa bûm

هەرچێ بە خڕەوە دانیشم، بەربڵاو ئەبمەوە

واتە: ئەونە گرفتاریم هەیە کە ئەمەوی ئەوانە خڕ کەمەوە وبیر لە سەریان کەمەوە ئەبینم ناتوانم وسەر رشتەی کار لە دەستم دەر ئەچێ

هەرچێ لە کیسْ مْ بچوو، لە کیسەێ خەلیفە چوو

herçê le kîsi mi biçû, le kîseŷ xelîfe çû

هەرچێ لە کیسەی من بچێ لە کیسەی خەلیفە ئەچێ

واتە: بە دوو شێوە بە کاری دێنن یەکم: ئەگەر لێقەومانێك بۆ تۆ رووی دا وەك بۆ منە، هاو دەردین. دووهەم ئەوەی کە: من بیر لە داهاتووی خۆم ئەکەم وبۆم ئەونە گرینگ نییە بۆ تۆ چی رووی ئەدا چوونکە بۆ تۆوە نە بۆ من

هەرچێ لە مۆش بکەفێدەو هەوانە دڕە

herçê le müş bikefêdew hewane dir̂e

هەرچێ لە رەگەزی مشك بێ هەنبانە دڕە

---

[397] – پاڵمەدۆ : دۆی بچووک و لەڕی بەرەن.

واتە: ئەو کەسە کە لە رەگەز وبنەماڵەییکی خەراپە هەتا هەتایە هەر لە سەر سرۆشتی خۆیە. ٨

٩ هەرچێ نووڕمە پێد،کووك گرْد [٣] لە سینێ کوتد فرەترە

herçê nûřime pêd, kûk girid le sine kwitid firetire

هەرچێ دەنواڕمە تۆ ئەبینم رخنەگەر و گاڵە کەرت لە خەمخوارت زۆرترە

واتە: ئەو کەسانەی کە وا نیشان ئەدەن کە خەڵك رێزیان ئەگرن بەڵام وا نییە

هەرچێ ها دگان، ها لە گووان

herçê ha digan, ha le guwan

هەرچێ لە ددانە، ها لە گوان (مەمك)

واتە: ئاژەڵ ئەگەر خاس مڵووچە بکا وباش خزمەتی بکەی، شیرەکەشێ زۆر ئەبێتەوە، بەس بۆ ئەوەی کە لە ژیاندا کڵکی زۆرتر وەربێگری هەموو ئامرازەکانی پێش خستن لەبەر دەستت کوو کەرەوە

هەرچێ ها لە زاتد دەریخێ مەکە

herçê ha le zatit derîxê meke

هەرچێ لە زاتی خۆت ئەبینی رۆ کەرە

واتە: یان ئەوەی کە لە زاتت هەیە رۆ کەرە یان لە ئەنجامی کارەکان کووتاهی مەکە

هەر رایْ رایاریْ لە پیرْ باتنداریْ زوور دارترە

---

٣٩ – فارس دەڵێت :نسل بد نیکو نگردد چونکە نسلش بد است
تولەسگ تازی نگردد چونکە نسلش از سگ است

٣٩٩ – کووک گر : تەزەک بێژ، تانە دەر، رخنەگر، گاڵتەکەر.

her r̂aê r̂aêarê le pîri batindarê zûrdartire

هەربیر ورای خاوەن بیرێك لە پیری ساحێب سەنسەنەیەك زووردار ترە

واتە: بیر و رای پێشنان بە کلّکە وئەشێ ڕێزیان بێگری کە لە هەر قودرەت وزوورێك سەرترە

هەرسەێ زەق فرەس

قەور وە ئەنازەس

herseŷ zeü fires

qewr we enazes

هەر چەندەکە زەوی زۆرە بەڵام قەبر بە ئەندازەیە

واتە: لە هەرکارێك ئعتداڵ لە بەر چاوت بێ. یان (نە ئەوقەرە شیرین بوو....)

هەر سێوڵ زەردێگ ئەلاخان نییە

her s̑êwil̑ zerdêg elaxan nîye

سۆرانی: هەر سمێڵ زەردێك عەولّاغا نیە

واتە: هەرکەسێک ناتوانی جێگەی یار وخەمخوار یان هاریکار پڕ کاتەوە .

هەرکە ئۆشێ دۆ خەرەگەێ چەفتە، یەی تووریێ

herke üşê dü xeregeŷ çefte, yey tûrê

هەرکەس دەڵێ دۆی کەرەکەی چەفتە، تۆڕە دەبێ

واتە: دڵناسکە و زوو بە زوو ئەتووریێ

---

[400] – فارس دەڵێت: هر گردی گردو نیست

هەر کە بشنەوێ دەنگ و داومان [٤]

دی بار نییەتیەرێ وە ئاسیاومان

her ke bişnewê denĝ û dawiman

dî bar nîyetyerê we asyawiman

هەرکەس گۆی بداتە دەنگ وباسمان,بارێ نانێرێ بۆ ئاسیاومان

واتە: ئەگەر تم ودایم هڕوبکیشمان بێ ودژایەتیمان هەبێ کەسێک پێمان دڵنێا نابێ و کارێك پێمان نادا

هەر کە تووریا بەشێ خوریا

herke tûtya beşê xwirya

واتە: هەر عەمەڵێك عەکسولعەمەڵی هەیە

هەر کە خوڵ کەێدە مل پەپگ خوەێا

herke xwiľ keŷde mili pepigi xweŷa

هەرکەس خۆڵ ئەکاتە سەر پەپگی (نانی بچووك) خۆی

واتە: هەرکەسێک بە فێکری قازانج وبەرژەوەندی خۆیە

هەر کە خەسورەێ ما دێرێ

چمان جفتێ گا دێرێ

herke xesüreŷ ma dêrê

çiman ciftê ga dêrê

هەرکەس خەسۆرەی مایٚ (دایکی ژن) هەیە, بگرە جۆتێ گایٚ هەیە

---

[٤٠١] - دەنگ و داو : دەنگ و دووم، ریسوایی، کووسی ریسوایی.

واتە: دایکی ژن ئەگەر باش بێ ژیانی کوڕ وکچ وهەروەها بنەماڵەی کوڕ وکچ بە باشی پێش ئەچی و گرفتێك لە ژیانی ئەوان پێش نایە

هەرکە دەرە داڵانێیم

هەرکە خەرە پاڵانێیم

her ked ere daľanêym

her ke xere paľanêym

هەرکەس دەر بێت، من داڵانییم   هەرکەس کەرە من پاڵانییم

واتە: شێری ئاڵایم، لە هەر لایێك با بێت شەن ئەکەم

هەرکەس بێگانە بکەرێ وە خیش

بەێدە بانْ سەر هەر دۆ دەسْ وێش

her kes bêgane bikerê we xîş

beŷde bani ser her do desi wîş

سۆرانی: هەرکەس بکا بێگانە   پەرەستی عاقیبەت دێنی شکستی

واتە: بێگانە پەرەستی شتیکی خەراپە و پشت بەسان بە بێگانە مایەی تێکشکانە. بە داخەوە لاپەڕەی مێژووێ کوردەواری پڕە لە خەیانەتی دەرەکی کە بە نێوی یارمەتی و بۆ قازانجی خۆیان پشتی کورد شکاندنە وپارچە پارچەی کردنە بە ئاواتم ئاوا کارەساتێك قەت رووی نەدات

هەرکەس رەفیقْ حەمەڕەش مەیوو

یاگەر وجاخ کوور یابێ بەش مەیوو

her kes ȓefîqi h□emeȓêş meyû

ya ger wicax kûr ya bê beş mey

واتە: هەر کەسێ کەوتە شوێنی باسی دینداری و چۆنیەتی و فەڵسەفەی دین، دووا ئەکەوی. ئەڵبەتە دین وئایین رەوڵیکی باشە بەڵام ژیان تەنیا ئەوانە نییە.(مارکس) بیرەوەری بەناوبانگ ئەفەرمووێ: (دین ئەفیوونی گەلە) چیرۆکی ئەم پەندە چوونکە لە سەر باسی ئایینیە لە سەری رابووریمە

هەر کەس دەر کەفێ وەر کەفێ

her kes der kefê, wer kefê

هەر کەس دەر کەوێ، داکەوێ

واتە: هەر کەس چووە شەڕی خوا وخواپەرەستی دەشکێ. [402]

هەر کەس وە قسیەێ ژن مەکەێ هەوا [403]

دەردْ ئەو ژنە وە کووڵێ کەوا

her kes we qiseŷ jin mekeŷ hewa

derdi ew jine we kûľê kewa

هەر کەس بە قسەی ژنی هان ئەدرێ بۆ کارێك؛دەردی ئەو ژنە بە کووڵێ بکەوێ

ئاماژە بەو کەسانەی کە شاکەڵی دەکەن. ژن بە زوورن

هەرکەس هاومنووسْ کەسْ خاس مەیوو

یاخاسە مەیوو یا خاس‌ناس مەیوو

[402] –فارس دەڵێت: هر کە با حق در افتاد، ور افتاد

یان : چراغی را کە ایزد برفروزد هر آنکس پف کند ریشش بسوزد

[403] - هەوا : تووشی خۆبایی هاتن، خۆهەڵکیش بوون.

her kes haw minûsi kesi xas meyû

ya xase meyû ya xas nas meyû

مانایٚ خۆی ها خۆیەوە ئاماژە بە کاریگەری هاونشینە

هەرکە لە ماڵ چی لە ئختیار چی

her ke le maľ çî le ıxtêar çî

هەرکەس ماڵی لە دەست دا، ئختیاریشیٚ لە دەست ئەدا و ئەبێتە کوێڵە

واتە: ئەو کەسانەی کە ماڵی دۆنیایان نییە بە ناچار ئەبنە کریکار یان باشتر بێڵم ئەبنە کوێلە. ماڵی دۆنیا چڵکی دەستە بەڵام پێوستە دەستت چڵکن بیٚ تانانێك لە سفرەکەت بیٚ واتە ئەشیٚ کار بکەی و دەستت بخواتە ئامراز و ...

هەرکە نەخوەیٚ تەڕەیٚ وەهار

ترِن و تسن و کوڵەکەو سووار [404]

her ke nexweŷ teȓeŷ wehar

tiȓin û tisin û kwiľekew suwar

واتە: هەرکەسێک لە قۆناخێك لە ژیانی خۆی چەرمەسەری و بەد بەختیی چەشتووە و کارەهایەك کردووە کە لە پلە وپایەی ئەو نەبووە و ناتوانیٚ ئێنکاریان بێکا

هەرکە نیشتە لایٚ هیزە چەور بوو

هەرکە نیشتە لایٚ دێزە دێزەو بوو

her ke nîşte laê hîze çewr bû

---

[404] - کوڵەکەوسووار : مەبەست سوواکاری ناشیە .

her ke nîşte laê dêzd dêzew bû

واتە: کاریگەری هاونشین

هەر کە وە تەمایٚ خاڵوو مەموو بوو

شەوەکی بیٚ نان ئیٚوارە بیٚ دوو

her ke we temaê xaľû memû bû

şewekî bê nan, ıêware b dû

شەبەکی : هەر کە ب تەما هالۆ و هاپۆی بۆ   ویٚرەگا بیٚ نانا، سارەزی بیٚ دۆنە

هەر کە چاوەنواڕی تۆشەیٚ مەردم بیٚ   ئیٚوارەیٚ بیٚ نان، شامیٚ بیٚ دۆ بیٚ

واتە: لە ژیاندا لەپلەی یەکم بە خۆت وبیر و رای خۆت پشت گەرم بە دووای ئەوە بە خزم و کار

هەر کە وە سەنگْ و مەنْ خوەیٚ

her ke we senĝ û meni xweŷ

بنواڕە (مەلۆچگ وە سەنگ ومەن خوەیٚ)

هەر گووریٚ لە گوورەیل دۆر بوو، وەفر قولیٚ بڕیٚ

her gûrê le gûreyl dürew bû, wefir qwilê bir̂ê

هەرگوورێك لە گاوەسان دوور بیٚ بەفر قاچیٚ ئەبڕیٚ

واتە: یەکدەنگ ویەکگرتووی لە ژیان پێویستە

هەر ما بوود و مشەیٚ بایٚد

her ma bûd û mişeŷ baêd

هەر مایە بیٚ ومشەی بیٚ

واتە: ئەوکەسانەی کە چۆنیەتی وچەندایەتی بۆیان گرینگ نییە

هەر مەلیٚ زەواڵ مەلیٚگە

her melê zewaľi melêge

هەر مەلێك هۆی تێك چوونی مەلێكی ترە

واتە: خوا بۆ هەر بوونەوەرێك دوژمنیكی سرۆشتی داناوە. [٥]

هەڕە وە فیشْ فاش

تێشە وە خودتراش

heře we fîşi faş

têşe we xwid tiraş

هەڕە بە فشەفش تێشە یە خشەخش (خۆدتاشین)

واتە: هەرکەسێک بە جۆرێك کاری خۆی پێش ئەبا

هەفت مشتم لە هەیشت دەیشتم چووڵترە

heft miştim le heyşt deyştim çûľtire

واتە: هیچم نییە ودەسکورتم

هەفت ملوور [٤] لە دەورْ یەیٚ گەنم ئاو خوەیٚ

---

[٤٠٥] – فارس دەڵێت: دست بالا دست همیشه هست

[٤٠٦] - ملوور : بلوور، گیای هرێز.

heft milûr le dewri yeŷ genim aw xweŷ

سۆرانی: به بۆنه‌ی گوڵێكه‌وه هه‌زار گوله گه‌نم ئاو ئه‌خواته‌وه

بنواڕه (چه‌ن ملوور له ده‌ورْگه‌نمێك ئاو خوه‌ن)

هه‌گْ ته‌نگده وه مسه‌وی داڵگد بۆش كاكه

hegi tenĝide we misewî daľigid büş kake

كرمانجی: مه‌جبووری مرۆڤ دبێژیته زڕ بابی باب

واته: له كاتی ته‌نگی وتفتی، بۆ دۆژمنی خۆت سه‌ر بچه‌منه

هه‌گْ داشتم، خاسه‌گه و خاڵوو

هه‌گْ نیاشتم، گووش قوته و یاروو

hegi daştim, xasege û xaľû

hegi nêaştim gûşqwite û yarû

تا پاره‌م بوو، خاسه‌كه و خاڵۆ   تا پاره‌م نه‌بوو، گۆی كوڵه و یارۆ

واته: مانای ها به خۆیه‌وه. ٧ ٠

هه‌ڵپه‌ڕگه نییه‌زانێ، ئۆشێ حساره‌گه‌دان چه‌فته

heľperĝe nîyezanê, üşê h□isaregedan çefte

سۆرانی: هه‌ڵپه‌ڕین نازانێ ده‌ڵێ حه‌وشه‌كه لاره

واته: ئه‌و كه‌سه‌ی كه ناته‌وانه له ئه‌نجامی كاری خۆی ده‌سپێچك ئه‌كاته چشتیكی‌تر

---

٤٠٧ - فارس ده‌ڵێت: قربان بند كیفتم   تا پول داری رفیقتم

هەڵمەتێ لە میەتێ خاسترە

heľmetê le myetê xastire

بنواڕە (وە چەو کووری نمێ ئەسر بڕشێ خاسە)

هەڵەگەردی کەر، هۆچ مەکەر، نیشتەجا وفرەکەر

heľegerdîker, hüç meker, nîşteca û fire ker

واتە: ئەو کەسە کە جگە لە چەتاڵی، هیچی ناکا وزۆریش بەهانە ئەگرێ

هەم خودا تووایێ هەم خۆرما

hem xwida tuwaê hem xorma

هەم خوای گەرەکە هەم خۆرما

واتە: دوو چشت پێکەوە گەرەکیە کە هەر نابێ

هەم خەر سوواری هەم ماڵ خاڵوو

hem xer suwarî, hem mľi xaľû

هەم کەرسوواری هەم ماڵی خاڵۆ

هاوتای (هەم خودا تووای هەم خۆرما)

هەمەێ ماڵەگەم کوتێ قالییە

بخەمەێ ئەولا ئی لاێ خالییە

hemeŷ maľegem kwtê qalîye

bixemeŷ ewla î laê xalîye

واتە: زۆر دەستکورتم وناتوانم ئەم نەخسە هەشار بێکەم

هەوا هەیٚ هەوا، بڕۆت هەیٚ بڕۆت

لە ماڵ دەرکەوا کەوش سەخری قنگ ڕۆت

hewa heŷ hewa, bir̄üt heŷ bir̄üt

le mal̄ derkewa kewş sexrî qinĝ r̄üt

بەزم هەی بەزم، تڕ و فیس هەی تڕ و فیس لە ماڵ دەرکەوت پێڵا پانی قون رووت

واتە: ئەوکەسانەی کە تەنیا تڕ وفیس و خۆهەڵکیشانیان باشە و بەس

هەوِم لە هەولێرەو دەرچیە

hewim le hewlêr derçye

هاوارم لە هەولێر دەرچوو

واتە: کووسی ریسواییم تا دەرەوەی وڵاتان چووە

هەو هەوکەی، چەو دشمەن کوور کەی

hew hew key, çew dişmen kûr key

واتە: بە دوو شێوە بەکاریٚ دێنن یەکم ئەوکەسانەی کە زۆر تاریفی خۆیان ئەکەن و خۆیان بە تەوانا و زانا ئەزانن، دووهەم ئەوەی کە لە بەر خۆهەڵکیشان و چاوەچاوی کارێك ئەکەن

هەویٚ دێریٚ کاڵی ناوێە

hewê dêrê kal̄î nawŷe

هەویکی هەیە ناوی کاڵیە

واتە: ئەونە بە ناو ناوبانگە کە هەموان دەیناسن ٨ ٠

هەیشت بوو لە مشت بوو

نەك نوو بوو لە کنشت ٤بوو ٠

heyşt bû le mişt bû

nek nû bû le kinişt bû

هەشت بێ لە مشت بێ   نەك نوو بێ لە تەنیشت بێ

واتە: نەخت باشترە هەرچەندەکە کەمە. ٠ ١

هەێ لە تەپ و وەێ لە دق

برا خاسە نە جوور شق

heŷ le tep û weŷ le dü

bira xase ne cûr şü

سۆرانی: شۆی کافر لە برایٚ مۆسۆڵمان باشترە

واتە: هەر چشتەك جێگەو پلە وپایەی خۆی هەس. ١

٤٠٨ – لە سەر ئەم پەندە دەگێڕنەوە کە ژنیک بوو جووان و باڵابەرز، رۆژێک مێردەکەی ژنێکی تر دێنێ کە کورتەباڵا و نەکارە و ناوی کاڵییە. ژنی باڵابەرز و جووان هەر رۆژان بە گەمە و گاڵەوە بە دەستە خۆشکانی خۆی ئەڵێ: هەوەکەم کاڵییە، گوایە کە هەرچی خەراپە لە دۆنیا هەیە تاوانی ئەوە

٤٠٩ - کنشت : کن، تەنیشت، پاڵ.

٤١٠ –فارس دەڵێت: سیلی نقد بە از حلوای نسیە

یان : کال بە ما رسیدە بە از رسیدەی نارسیدە

٤١١ –چیرۆکی ئەم پەندە وایە :

هیچ کامِمان لە هیچ کامِمان نەگریم تاوان

یەکێ بوودە لووینە یەکێ وە گاوان

hîç kamiman le hîç kamiman negirîm

tawan yekê bûde luwîne yekê we gawan

واتە: با پێکەوە بەین‌خۆش بووین وئەونە رخنە لە یەك نەگرین

هیرێگ [412] ئەو خاون نەکەێ دزیەتییە

hîrêg ew xawin nekeŷ dizyetîye

رۆمەتێك کە بە خاونی خۆی نەچێ دزیەتیە

واتە:هەر کەسێک ئاوینەی کەسانی پێشووی خۆیە لە هەموو بابەتێکەوە

رۆژێک ژن و شۆیەک دەمەگرەی یەک ئەبەن و ژنەکە پەیغام هێنێ بۆ گوندی خۆی کە بێن لە گەڵ خۆیان بیبەن بۆ باوان. برایٚ ژنەکە دێت وئەوی لە گەڵ خۆی ئەیباتەوە وسواری ئەسپەکەی خۆی دەکا وخۆی بە پیارەسە ئەکەوێتە شوێنی ئەسپەکە. لە رێگا ئەبنە تووشی ورچێک، برا کوڕانە لە گەڵ ورچەکە شەڕ دەکا و ئەیکۆژی وخۆی بریندار ئەبێ ماوەیەکتر دەچن دانیشن و نان دەخۆن برا نان وتۆشەی خۆی ئەداتە خوشکەکەی وخۆی ناخوا. ماوەیەکتر ئەچن باران ئەباری و برا فەرەجی خۆی ئەکاتە بەری خوشک و تفەنگەکەی ئەشکنێ وئاگر دروست ئەکا تا خوشکەکەی سەردی نەبێ . کە ئەگەینە گوندی خۆیان بابی لێ پرسیار دەکا کە براکەت رۆخۆش بوو یان نە؟ بۆچی بووی دووکەڵ لە جل و بەرگت دی؟ ئەویش دەڵێ: (هەێ لە تەپ و وەێ لە دۆ- برا خاسە نە جوور شۆ)

[412] - هیر : رۆمەت، تەندیس، روو، هەیکەڵ.

یـ

یا ئەلا نەرمان

وە جییە خەرمان

ya ela nerman

we cîye xerman

یا ئەلا ئورمان، یا ئەلا نەرمان　　　به جییە خەرمان

واتە : ئەو کەسانەی کە کاتی تووش بوونی دەردیسەر ئەکەونە یادی خودا. ٣

[٤١٣] – لە سەر ئەم پەندە دەگێڕنەوە، ڕۆژێک ڕێویەک و حاجی لەقلەقێک ئەبنە دۆست و یەکتان مێوان دەکەن. ڕێوی خواردەمەنیەک ساز دەکا و ئەڕژێنێتە سەر گاشەبەردێک و ئەڵێ : فەرموو زۆر بە تامە. حاجی لەقلەق ناتوانێ لێ بخوات و ڕێوی هەمووی دەخوا. ڕۆژێکی تر حاجی لەقلەق ڕێوی مێوان ئەکا و خواردەمەنییێک ساز دەکا و ئەڕژێنێتە سەر دڕکێک و ئەڵێ: فەرموو هاوڕێ. ڕێوی دەم و ددانی زامار ئەبێت.جارێکی ڕێوی ئەڵێ: هاوڕێ حەز ئەکەم بمبەیتە حەلحەلەی ئاسمان و لەوێ سەیری زەوی بکەم، حاجی لەقلەق وا دەکا و لە سەر گوندێکدا دەفڕن و خەڵکان بە دەنگی بەرز هاوار دەکەن ڕێویلەی فڕۆکەوان... ڕێوی لە خۆشیا هەڵبەز دابەز دەکا و سڕ ئەخواتە خووار و دۆی لە دەمی حاجی لەقلەق

یا پشت پڕ یا مشت پڕ

ya pişt pir̂ ya mişt pir̂

یان پشتت پڕ بێ یان مشتت

واتە: بۆ ڕێك خستنی كارێك یان خزم وكارت زۆر بێ كە هاریكاریت بكەن یان داراییت هەبێ كە بتوانی كریكار بێگری و ئەنجامی بدەن

یا خودا كەێخودا ئاو بتوایَ

ya xwida keŷxwida aw bitwaê

یاخوا كەێخوا (سەرەك عەشیرە) ئاو بخوازە

ئەمینێت و ئەبڕێت. لە هەواوە هەر ئەڵێ : یا ئەلا ئەرمان لە جییە خەرمان . لە قەزا ئەکەوێتە سەر مەشکە ئاوێک و رزگار ئەبێت. گورگێک کە چاوێ لێیە خۆی ئەگەینێت و ئەڵێ : ئەوە چۆن بوو؟ ڕێوی ئەڵێ : ئەم مەشکەیە؛ مەشکەی باڵەندەیە کە لە باوک و باپیرانم فێر بوومە. گورگیش ئەڵێ : دەی دانەیەکیش بۆ من چاک کە. ڕێوی ئەڵێ : ئەبێ لە پێستی بەرخی شەش مانگە بێت و کاری زۆرە. گورگ قەبوڵ ئەکا و ڕۆژێک یەک بەرخی بۆ دێنێت و ڕێوی گۆشتەکەی ئەخوا و ڕێویەکانی تر سەریان سوڕ ماوە کە ئەمە چۆنە و بەگورگیش ئەڵێ پێستەکە کۆن بوو، پێستەکەی بچووک بوو، دادڕا.... هتد. گورگ هەڕەشەی لێ ئەکا کە ئەگەر هەتا بەیانی حازری نەکەیت ئەتدۆزمەوە و ئەتخۆم. ڕێوی کە دەزانێت بێ دۆوە و بەدی ئەکرێت پێلانێک ئەڕژێنێت و دێتە لای ڕێویەکانی تر و لە سێبەری داریکی گەورە کۆیان ئەکا و ئەڵێ : کاکە من ئەمشەو ئەبمە خاوەنی دۆویکی هەرە گەورە کە خەڵکان حەسرەتی دەکەیشن. ڕێویەکانی تر دەڵێن چۆن وا دەبێت؟ ئەڵێ من دۆی خۆمم قرتاند تا ببمە خاوەنی ئەم دۆوە بەس ئێوە پێویست ناکەی وا بکەین هەر ئەوەندە کە دۆی خۆتان گرێ بدەینە شاخی ئەم دارە، وەک من ئەبینە خاوەنی ئاوەها دۆوێک. ڕێویەکانی تر لە خۆشی وا دەکەن و هەموویان دۆی خۆیان گرێ ئەدەنە دارەکە. لە پڕ گورگەکە دێت و ڕێوی ئەڵێ کاکە هەڕا کەن گورگیکی برسی هات بمانخوات. ڕێویەکان هەڕا دەکەن و دانە دانە دۆیان ئەقرتێت. گورگی کەزای دێت و ئەبینێت هەموویان بێ دۆون. ڕێوی کەزای دێتە پێشەوە و ئەڵێ: کاکە فەرموو چ خزمەتێکمان پێ ئەکرێت بۆ جەنابت بکەین؟ گورگ حێکایەت بۆی ئەگێڕێتەوە، ڕێوی ئەڵێ کاکە ئێمە لە تاخمی دمکوڵ بەگین ئەوە کە تۆ باست کرد لە تاخمی دمدرێژ بەگەن کە لە ترسی جەنابت وڵاتیان بە جێ هێشت و ڕۆیشتنە.

واتە: ئەو کەسانەی کە بۆ پێویستیەکانی خۆیان تەمەڵی دەکەن. ٤

یاروو لە نەداری ڕەنگێ زەردە، ئاو تڵا کەنە دەمێ

yarû le nedarî r̂enĝê zerde, aw til̂a kene demê

فڵانەکەس لە نەداری ڕۆێ زەرد بووە، ئاوتڵای پێ ئەدەن

هاوتاێ (سەێ قولێ شکێ دۆوێ گرنەو)

یاروو نەتواس شۆ بکەێ، داوایێ ماڕە وهەیشت یەکی کرد ٥

yarû netwas şü bikeŷ, dawaê mar̂e û heyşt yekî kird

فڵانەکەس گەرەکێ نەبوو شۆ بکا داوای ماڕە وهەیشت یەکیی کرد

واتە: ئەو کەسە کە پێ خۆش نییە کارێك بکا وخۆی لە ئەنجامێ ئەپارێزیتەوە وئەوێتر چۆنیەتی کارەکە بۆی دووپات ئەکاتەوە

یا سەر چوو یا کڵاو تیەرێ

ya ser çû ya kil̂aw tyerê

یان سەری ئەچێت یان کڵاو دێنێ

واتە: زۆر بە جەرگە یان قسەیەك کە ئەکا ئەنجامێ ئەدا یان لە سەر قسەی خۆی سەری لە دەست ئەدا

---

٤١٤ – چیرۆکی ئەم پەندە وایە :

لە پێشوو کەێخوایەک بوو کە خاسەنەوکەریکی هەبوو وشەوانە هەر کاتێک کەێخوا ئاوی گەرەک بوو ئەو بەجارێک بۆی هێنا. شەوێک خاسەنەوکەر لە نێو خەوا هەرچۆپەرچۆی دەگۆت و خەونی ئاڵۆز ببو کەێخوا لە دەنگی خاسەنەوکەر هەستا وگوێ ئەداتە دەنگی کە دەڵێ خوا مردم لە تینۆیی یا خوا کەێخوا ئاوی گەرەک بێ. کەێخوا بانگی کرد فڵانی هەستە تینۆمە ئەویش بە جارێک هەستا و ئاوی هێنا کەێخوا وەتی ئەمجارە خۆت تێر بێخوە

٤١٥ - هەیشت یەکی : یەک لە هەشتی ماڵێک.

یانگچیگەری [416] و جفتێ سیۆڵ

yangçîgerî û ciftê siêwiľ

ملهڕی وجۆتێك سمێڵ

واتە: تەنیا یەك چشت نیشانەی پیاوەتی یان باشی وخەراپی نییە ئەشێ چشتانیتریش هەبێ

یاو ئەڵە [417] گرتێە، بنْ دۆوێ چەور کەن

yaw eľe girtŷe, bini düwê çewr ken

بنواڕە (سەێ قولێ شکێ دۆوێ گرنەو)

یا وە کەسێ مەۆش دووس

یا لە مەسەوێ بووس

ya we kesê meüş dûs

ya le mesewê bûs

یان کەسێک بە دۆست بانگ مەکە یان لە سەر ڕێبازی دۆستایەتی وبیر و رای ئەو بمینە

واتە: ئەگەر بەڵێنت دا، ئەمەگ ناس بە و پیاوەتیت هەبێ

یە ئاسیاو! سەگ لووینە لە کوو ئاو بخوەێد؟

ya asyaw!segi luwyne le kû aw bixweŷd

ئەمەیش ئاسیاو! سەگی ئاسیاوان لە کۆی ئاو بخوات؟

---

٤١٦ - یانگچیگەری : چەکمەبووری، ملهڕی.

٤١٧ - ئەڵە : نەخۆشی پێسی یان ئاتەشەک بۆ ئەسپ و قاتر و ...

واتە: ئەو کەسای کە دەسپێچکی نامەقوڵ دەگرن و خزمان لە رووی دڵسووزی بەراوەردەی دەکەن بەڵام تێدەگەن کە لە بنەڕەتەوە هەڵە بووە

یە ئاوێ نییە لە وەرێ ئاویاری بکەی

ye awê nîye le were awyarî bikeŷ

ئەمە ئاوێك نییە لە بەرانبەری ئاویاری بکەیتەوە

واتە: ئەمە کاریکی گرینگە وتۆ ناتوانی ئەنجامێ بدەی

یە ریش ویە قەیچی

ye rîş û ye qeyçî

ئەمە ریش وئەمەش قەیچی

واتە: ئختیاری ئەم کارە بە دەستی تۆ، هەرچێ تۆ بفەرمووی هەر ئەوەیە

یەکێ ئاگرچی لە ماڵێ، یەکێتر مەلۆچگ وەپێ برشان

yekê agir çî le maľê, yekêtir melüçig we pê birşan

یەکێك ئاگر کەوتە ماڵێ ئەویێتر چۆڵەکەی پێ برژاند

واتە: کەسێک تووشی گرفتاریەك بووە، ئەوێتر بۆ بەرژەوەندی و قازانجی خۆی لەم گرفتاریە کڵك وەر ئەگرێ

یەکێ تر سۆر کەێد، مْ شاوازانە دەم

yekêtir sür keŷd, mi şawazane dem

کەسیکیتر زەماوەند ئەکا من شاباشانە ئەدەم

واتە: کەسێکتر ئەیەوی بە خۆشی بگەی، کەسێکتر جەوری ئەو دەکیشێ

یەکێ ژنێ بمرێ؛ خوەیشکْ ژنێ لە باوان بوو

yekê jinê bimrê, xweyşki jinê le bawan bû

کەسێك خێزانێ بفەوتێ، خۆشکی خێزانێ لە باوان بێت

واتە: ئەگەر لێقەومانێك روو بدات، لێقەومانیکی سەخت نەبێت و بتوانن جیبەجیی بکەن

یەکێ داوایٚ رەسن کرد، وەت: گایانە لە بانێ پییەن کردمە

yekê dawaê r̂esin kird, wet: gaêane le banê pîyen kirdime

شەبەکی : داوای رەشکم کەرد، ماچۆ: بورغولم ئەروەندا سەرش

داوای رەسەنم لێ کرد، ئەڵێ : گایانە خستوومەتە سەری ٨

یەکێ کەڵ کەچ کوشێ، باوگ وباپیرێ کەڵ کوشتێ

yekê kel̃i keç kwişê bawg û bapîrê kel̃ kwiştü

بنواڕە (کەسێ کەڵ کوشێ باوگێ کەڵ کوشتێ)

یەکێ گایٚ وە ناو گایلەیل نەو، هەر دْ پایٚ وەفر برد

yekê gaê we naw gawesan neü her di paê wefir bird

یەکێك گای لە نێو گاوەسان نەبوو، هەر دوو پێی بەفر برد

واتە: ئەوکەسە کە بە بێهۆ لە کارێك دخاڵەت ئەکا بە شێوەیەك کە باری گرانێك ئەکەوێتە سەری ئەو

---

[٤١٨] – دەڵێن دەراوسێیک ئەچێتە بەر دەرگای دەراوسێیەکەی و داوای رەسەنێک لێ دەکا، ئەویش خێرا ئەڵێ: وەڵا گایانەمان خستوەتە سەری تا وشک ببێتەوە. دەراوسێ ئەڵێ: خوا قەزا گایانە چۆن لە سەری رەسەنێک وشک ئەبێتەوە؟ ئەڵێ : ئەگەر ویستم نەبوو کە پێت بدەم؛ وشک ئەبێت

یەکێ گۆخوەێ، کەمچگ گۆخوەری ها قەێ

yekê gü xweŷ kemçigi cü xwerî ha qeŷ

کەسێك گۆ ئەخوا کەمچەی گۆخۆری پێە

واتە: ئەو کەسە کە کاریکی ناڕەوا ئەکا بیر لە داهاتوویشی کردووە وتاوانی ئەگرێتە ئەستۆ

یەکێ لە خوەشی بانگێ لێ وەردا

یەکێ لە تەنگی جینگێ لێ وەردا

yekê le xweşî banĝê lê werda

yekê le tenĝî cînĝê lê werda

واتە: دوو کەس کە کاریکی ناڕەوایان کردووە بەڵام یەکێك لە رووی ناچاریە ئەوێتر لە رووی هاری و بەرەلاییە

یەکێ لە دیەکەوا هات، لە ڕێوار هەواڵ دیەکە پرسی

yekê le dyekewa hat le ȓêwar hewal̄î dyeke pirsî

کەسێک لە گوندەوا دەهات، لە کەسێكتر هەواڵی گوندەکە پرسیار کرد

واتە: کەسێک کە خۆی داوە بە نەزانی وناشێ کارێك پێ بکەی

یەکێ نان نێاشت بخوەێد، پیاز نادە سەرْ سفرە

yekê nan nêaşt biweŷd, pyaz nade seri sifre

سۆرانی:یەکێک نیەتی نانی شەوێ ئەنگوستیلەێ زێڕێ دەوێ

واتە: کاروباری زۆر سەیرە ولە سەر بیر و رای ناسیارێك نییە

یەکێ وە یەکێ وەت مییەنێ نەوەد، وەت گایانە خەم

yekê we yekê wet mîyenê neüd, wet gadane xem

شەبەکی : ماچمیٚ: ماندە نەبی، ماچۆ: مەرجمێك مەكالی

یەکێ بە ئەوێتر وەتی ماندوو نەبیت، وەتی گایانە ئەیخەم

واتە: ئەو کەسەی کە وەڵامی هەرچۆپەرچۆ ئەدات وناشێ لە سەرێ بدوێت

یەی ئۆشێ سیر، ئەو ئۆشێ سنان

yey üşê sîr, ew üşê sinan

یەکێ دەڵێ سیر ئەوی‌تر دەڵێ سنان

واتە: پێکەوە هاودەنگ وهاوبەش نیین

یەیٚ تاڵ سێوڵ مەردی وە گرەو بگر، ئەو ژێرْ یەیٚ بنج نامەردی مەچوو

yeŷ taľ sêwiľ merdî we gire bigir, ew jêri yeŷ binc namerdî meçû

واتە: ئەگەر خاوەن کەسایەتیەك بەڵێنت پێ دا قەبووڵ بکە و ئەگەر جەماوەریکی ناپیا سەدان جوورە بەڵێنیان دا قەبووول مەکە

یەیٚ تیر و دْ نیشان

yeŷ tîr û di nîşan

واتە: ئەو کەسە کە ئەیەوی دوو کار پێکەوە بکەیٚ و بگەیتە ئاکامیکی دروست

یەیٚ جار ئۆشێ وە گیانْ هەیشت کوڕم یەیٚ جار ئۆشێ وە وجاخْ کوورم

yeŷ car üşê we gyani heyşt kwiřim, yeŷ car üşê we wicaxi kûrim

جارێك ئەڵێ بە گیانی هەشت کوڕم، جارێك ئەڵێ بە وجاخی کوێرم

واتە: ڕاست ودرۆی دیاری نییە، کەس نازانێ کام قسەی ڕاستە

یەێ چوو عار یەکێ نەنگ، باقی تەپ وتووپ

yeŷ çû éar yekê nenĝ, baqî tep û tûp

شەبەکی : ئەگەر ئیکی عار بگرۆ، بە تفێ عار مەگرۆ

یەك چوو بۆ عار یەکێ بۆ نەنگ دووایی تەپ وتووزە

واتە: ئەو کەسەی کە یەك جار ڕێنوێنی ئەکەی گوێ ناگرێ یەك جار هەڕەشەی لێ ئەکەی هەم گوێ نادەێ، دڵقایمی پێ نییە

یەێ لا نەڕەسی دۆلا سەراسەر

yeŷ la neȓesî, do la seraser

شەبەکی : کندڕ ب یەك لایی نمەیاوۆ، کەردش بە دووە لایێ

یەك لا ناگەیتە پێ دوولا سەرانسەر

واتە:ئەو کەسەی کە لێقەومانێك بۆی ڕۆی داوە وخەریکە خەڵاسیی هەبێ کە لێقەومانیکی تر بۆی ڕوو ئەدا وبە جارێك ئەیخاتە بەدبەختی

یەێ وەۆوێ دێرم وە شەرتْ حەیا

شەوەکی مەچوو ئێوارە مەیا

yeŷ weüwê dêrim we şerti h�eya

şewekî meçû ıêware meya

بووکیکم هەیە بە شەرتی حەیا، بەیانی ئەچی ئیوارە دیتەوە

واتە: ئەو کەسەی کە زۆر تەمەڵە و لە ئەنجامی کارەکان دا خۆی پاشەکشە دەکا

یەێگەڕ جەوەری

yeŷgeri cewerî

چەکمە بووری لەجباز

واتە: ئەو کەسەی کە ئەونە لەجبازە کە بیر و رای خوێشێ قەبووڵ ناکا

ئـ

ئـارد هـەڕیـایْ ئـاسیـاو نـەدیدە

قـەنْ شـکـیـایْ تـێشـە نـەدیـدە

کۆلەنجەیْ مەخمەڵ ئەقراژ نەدیدە

ardi herŷaê asyaw nedîde

qeni şikyaê têşe nedîde

kwiľenceŷ mexmeľi eqraj nedîde

١) وەفر ٢) تەگر ٣) قورْخ

ئـاسـمـان، ئـاسـمـان

گنێ گووشتە زەق سمان

asiman asiman

ginê gûşte zeü siman

مۆش، مشک

ئاسمان سایە و وفر وارێ

asiman saŷe û wefi warê

ئەڵەکْ ئارد ویژ

ئـاسـمـان، مـۆسـمـان

یەێ چشتێ خس زەق سمان

asiman, müsiman

yeŷ çiştê xis zeü siman

تەگر

ئـاسـیـاو خـەیـویـلە، تـەوڕ چـوویـنـە

گەماڵ باوگ خاون، سەێ باوگ لووینە

asyaw xeywîle,tewer cuwîne

gemaɽ bawg xawin,seŷ bawg luwîne

مەشکە

ئافەرین جەهان، ئافەرین جەهان
عەقڵ و هووش خاسە ئەڕاێ هەر ئنسان
یەێ نەفەر لە یان، یەێ نەفەر لەوان
سەرێان مەکنن وە زوورْ تەکان
زەردە خەنەێگ کەێد هێمان ها زووان

aferîn cehan, aferîn cehan
éqľ û hûş xase eŕaê her ınsan
yeŷ nefer le yan,yeŷ nefer le wan
serêan mekenin we zûri tekan
zerde xeneŷg keŷd hêman ha zuwan

کرمیت، شەقارتە

ئاو لە ئەفتاوە، رووژ لە رووژ ئاوە
هەرکەس هەڵێ دەێد، عەقڵێ تەواوە

aw le eftawe, ŕûj le ŕûjawe
her kes heľê deed éqľê tewaw

نماز ورووژە

ئاو و ئاگر دەر هەمە
لە ناوێ زیل و بەمە
مناڵەیل لە دەورێ جەمە

aw u agir der heme

le nawê zîl û beme

minaľeyl le dewrê ceme

سەماوەر و قووڕی و پیاڵە

ئـتـاقـێ دێـرم دۆ دەر لـێ وازە

وە حۆکمْ ماموور ئاتەش پەروازە

وە حۆکمْ مـامـوور لە لێ تیەێدەدەر

بوودە یەێ مەخشەڵ لە ئاگرْ سۆیەر

ıtaqê dêrim do der lê waze

we h□okmi mamûr ateş perwaze

we h□okmi mamûr le lê tyeŷde der

bûde yeŷ meşxeľ le agiri süyer

کرمیت، شەقارتە

ئوساگەێ ناو حەوش بساز جفتێ کەوش

نـە شـوونْ دەس و نـە شـوونْ درەوش

usageŷ naw h□ewş, bisaz ciftê kewş

ne şûni des û ne şuni direwş

رکاو

ئـەر تْ عـاقـڵی عەقڵد هـا لـە سـەر

ئەوە کام مەلە هەفت باڵ ویەێ سەر

er ti éaqilî éqlid ha le ser

ewe kam mele heft baĺ u yeŷ ser

ماسی

ئەر تۆ سەڕافی، مەپرسن هەواڵ

ئەوە کام مەلە یەێ سەر وهەفت باڵ

er to seȓafî mepirsin hewaĺ

ewe kam mele yeer û heft baĺ

ماسی

ئەچیلە و مەچیلە

ها لە توو یەێ جامیلە

eçîle û meçîle

ha le tû yeŷ camîle

خا، هیلکە

ئەسپْ سییەێ قەمتەرێ[419]

هەر قەمتەرێ یەێ مەیتەرێ[420]

espi sîyeŷ qemterê

---

[419] - قەمتەر : هەوسارێکە بۆ وشتر.

[420] - مەێتەر : چاودێرکەری مەڕ و ماڵات، مهتەر.

her qemterê yeŷ meŷter

ڕەشماڵ، سییەماڵ

ئەسپْ کەوْکەریم خان

هـەڕەهـەڕێە ئەڕایٚ دان

eapi kewi kerîm xan

her̂eher̂ŷe er̂aê dan

ئاسیاو

ئەسپْ کەوْکەژەڵ خان ١ ٢

دەلـیـا بڕ و بێ سـقـان

espi kewi kejeľ xan

delay bir̂ û bê siqan

زالق، زالۆ

ئـەگەر فـام دێری، فامد وە هۆرە

کام لەیٚ مەلەیلە وەهار وە شیرە

eger fam dêrî famid we hüre

kam leŷ meleyle wehar we şîre

شەمشەمە کوورە

---

[421] - کەژەڵ : ڕەنگی کەو و سووری تۆخ.

ئەڵهەیزەر و مەڵهەیزەر
هەفت ئاخون و یەیٚ مەیزەر

elheŷzer û melheŷzer
heft axwin û yeŷ meŷzer

شەن

ئەنتەرانجووزە ، شتر خراوە ٢ ٢
هەرچێ مەڕینێ وە ریشْ باوە

enterancûze, şitir xirawe
herçê merînê we rîşi bawe

مێەس هەسەڵ، شیرەگونج

ئەنجەڕ و مەنجەڕ، جەڕێ وە لاشە
چووارگووش ودۆ دۆم، هەیشت دەس وپاشە

encer û mencer, cerê we laşe
çuwar gûş û do dom, heyşt des û paşe

گاوەسن

ئەوسا جووان بیم فەرە وە رەنگ بیم
گەل گەل نازاران لە دەورم جەم بین
ئیسە پیر بیمە رەنگم نەمنێە

---

٤٢٢ - ئەنتەرانجووز: شەڕانخێو، عەسەبی.

بێکەس مەنمە لەیٚ سەر زەمینە

ewsa cuwan bîm fere we r̂enĝ bîm

gel gel nazaran le dewrim cem bîn

îse pîr bîme r̂enĝim nemenŷe

bêkes menime leŷ serzemîne

زڕات، گەنمەشامی

ئـەوسا سـەر مەتـاش ناخوٚن نەگیرە

تــەوەرزیــن وە بـانْ فـەرقْ زەڕیـنـە

کراسْ چین چین بیٚ دووخت ودووزە

ئەزانگچی خوەشگوو،عەقڵیٚ تەکمیلە

ســوو کْ هـەڵسـیٚ مـیـنـێدە لـێـوە

هــەر هــا لــە فـکـرْ ئـازەو و بـیـوە

ewsa ser metaş nexün negîre

tewerzîn we bani ferqi zer̂îne

kirasi çîn çîn bê dûxt û dûze

ezanĝçî xweş gû, éql̂ê tekmîle

sû ki hel̂isê mînêde lêwe

her ha le fikri azew û bîwe

کەڵەشێر

ئـەوە چْ چـشتە بـیـمە لاڵـشان

واران تەڕ نییەکەیٚ مو باڵشان

ewe çi çişte bîme lal̄işan

waran ter̂ nîyekeŷ müi bal̄işan

ماسی

ئـەوەڵـیٚ (ق) و ئـاخـریٚ لامـە

پەنج وشەش گلەیٚ پڕ یەیٚ جامە

سـزیایٚە دەیشتیٚ ناوەگەیٚ خامە

کەسیٚ نییەزانیٚ سەر وتایٚ کامە

ewel̄ê (q) û axirê lame

penc û şeş gileŷ pir̄î yeŷ came

sizyaŷe deyştê, nawegeŷ xame

kesê nîyezanê ser û taê kame

قەرسەقول

ئی تـاقـەگـە، ئەو تـاقـەگـە

یەتیمەگەیٚ(پشی سییەیٚ) چەو زاقەگە

î taqege, ew taqege

yetîmegeŷ (pişî sîyeŷ) çew zaqege

چراخ لاڵە

ئی کانیٚ چیکان[٣]، ئەو کانیٚ چیکان[٢]

---

[٤٢٣] - چیکان : چک، گۆلوور، کۆمەڵی بەرد و ... کە وەک تەپۆڵکەیە.

مـایـنْ پـا وە زیـن کـوڕی چـریـکـان

î kanê çîkan, ew kanê çîkan

mayni pa we zîn, kwirî çirîka

تفەنگ

ئی لایٚ تاش ، ئەو لایٚ تاش ٢ ٤

هـەفـی سـەر و بـەد قـۆمـاش

î laê taş, ew laê taş

hefî ser û bed qomaş

کیسەڵ

ئی لایٚ کەڵەك، ئەو لایٚ کەڵەك

نـاوڕاسـەگـەیٚ چـەرخ و فـەڵـەك

î laê keľek, ew laê keľek

nawr̂asegeŷ çerx û feľek

دەم، دەم و دیٚان

ئیلایٚ گووشتە، ئەولایٚ گووشتە

نــاوڕاسـەگـەیٚ چـووْ وشــکـە

î laê gûşte, ew laê guşte

nawr̂asegeŷ çûi wişke

---

[٤٢٤] - تـاش: گاشە بەرد، راخ، کەژ.

گاو جفت

ئیمڕوو چشتێ دیم چەفت و چلیدە

یـاران کـی دیـیـە سـەر وە بێ دیدە

îmřû çiştê dîm çeft û çilîde

yaran kî dîye ser we bê dîde

زالق

ئی وەرێ ئەڵماس، ئەو وەرێ ئەڵماس

نـاوڕاسـێ تـۆرکْ خـودا مـەنـاس

î were eĨmas, ew were eĨmas

nawr̂asê totki xwida menas

گولەێ تفەنگ

ب

باریکە و توکن

منێدە هەفتیرْ تێارەشکن

barîke û tukin

minêde heftîri têare şikin

قوڵنگە

بانیٚ تیەتە ٤٢٥ و تیەت نییە

ژێریٚ تیەتە و تیەت نییە

گیا خوەرە و گا نییە

هەفی سەرە و مار نییە

banê tyete û tyet nîye

jêrê tyete û tyet nîye

gya xwere û ga nîye

hefî sere û mar nîye

کیسەڵ

٤٢٥ - تیەت : تەختە بەرد.

باڵا چۆ چنارْ سەونز و چەمەنی

باشقەیٚ گوڵەیل تْ چۆ نەمەنی

baĩa çü çinari sewnz û çemenî

başiqeŷ gwiĩeyl ti çü nemenî

تلیاق

باڵ دێرێ، پا نەیٚرێ

زگ دڕیاسە حاڵ نەیٚرێ

baĩ dêrê, pa neŷrê

zig dir̂yase h□aĩ neŷrê

کوتر

باوەیٚ پووڵادین، دایٚەیٚ سەنگ وەسار

ئەوڵاد مەخەنەو چۆ دانەیٚ ئەنار

baweŷ pûĩadîn, daŷeŷ senĝ we sar

ewĩad mexenew çü daneŷ enar

سەنگ چەخماخ

بجمە وە بانْ نەجمە، نەجمە وە بانْ بجمە

نەجمە وە ژێرْ نەزووك، بزووك وە بانْ مەزووك

bicime we bani necime, necime we bani bicime

necime we jêri nezuk, bizûk we bani mezuk

١) قاتر ٢) پیەڵ ٣) ژن

بـڕێ پـاڵـەوان ئـاتـەش نـە کـەلـە

بێ شەواڵ کراس، بێ خوسڵ و مەلە

birȇ paľewani ateş ne kele

bê sewaľ kiras, bê xusľ û mele

کرمیت، شەقارتە

بڕێ عـەرەو مـل بـاریك

دانە رێیەیل تەنگ تاریك

birȇ éerew mil barîk

dane ȓêyeyli tenĝi tarîk

مووریژ

بزن گەڕێ لە پاێ مەڕێ

قاوش کەێدو نییەلەوەڕێ

bizin gerȇ le paê merȇ

qaüş keŷd û nîyelewerȇ

ئاسیاو

بزن گەڕێ ، لە سەر مەڕێ

تـەقڵە کوتێ هەر هەڵپەڕێ

bizin geȓê, le ser meȓê

teqiȓe kwitê her heȓperê

تەگر

بلوور بافە دەم باشەیل حەکیمە

تا سێر نەخواردمە ئی گوڵە جیمە

bilûr bafe dem başeyl h�ekîme

ta sîr nexwardime î gwiȓe cîme

سەماوەر وچای

بەرزە، بڵێنە، بەرزە دەماخە

وە رووژ پەرچەم و وە شەو چراخە

berze biȓêne, berze demaxe

we ȓûj perçem û we şew çiraxe

ساختمانْ پاسگا

بەرزە چو چنار

سەوزە وەك خیّار

ترشە جوور هەنار

berze çü çinar

sewze wek xêar

tirşe cûr henar

ڕێواس

بەڵگە بەلەو بوو، خلگە خلەو بوو

گن گن تیەیدە دەیشت، گلە وەگلە بوو

belige belew bû,xilige xilew bû

gin gin tyeŷde deyşt gile we gile bû

پشکووڵ

بێ سەر و بێ دۆم، پشت و پا ساڵم

گاهێ وسایە لە سەریەێ قەورێ

گاهێ عدەئی جەم بوون نە دەورێ

گاهێ لازمە مەوردْ نازە

گا لازم نییە فرە بێ نازە

bê ser û bê dom, pişti pa salîm

wisaŷe le ser yeŷ qewrê

gahê édeyî cem bûn ne dewrê

gahê lazime mewridi naze

ga lazim nîye fire bê naz

کورسی گەرمایی

پ

پاتشایْ عەزیمْ کۆچە وشار پەیۆەس

ساحب سەڵتەنەیْ سیم و زەڕ وە دەس

سەربازێ لە خوەێ بیە وە سیمبان

ئەوەڵ وە شادی ئاخر پەشیمان

patişaê éezîmi küçe û şar peŷwes

sah?ib seľteneŷ sîm û zeŕ we des

serbazê le xweŷ bye we sîmban

eweľ we şadî axir peşîman

کەنۆ هەسەڵ

پشت دەێ وە دیوار

بار بەێ وە خەروار

pişt deŷ we dîwar

bar beŷ we xerwar

تەڵەکین

پەنجاو دۆ سووارْ کەمەر قاڵبی

خەت خەت و تۆل تۆل وێنەێ تاڵبی

هەر کەس یە بۆشێ ئافەرین لە لێ

penca û do suwari kemer qaľibî

xet xet û tül tül wêneŷ taľibî

her kes büşêdeŷ aferîn le lê

پاسوور، پەڕەێ قۆمار

پەنج برا هەنەن، هەر پەنج هەسشان

یەێ بێڵ کوڵێ ها وە دەسشان

سێ گلە مەنیشێ، دۆگلە مەکەێ کار

بێ ئاو و بێ گڵ مەسازن دیوار

penc bira henen, her penc hesişan

yeŷ bêľî kwiľê ha we dişan

sê gile menîşê, do gile mekeŷ kar

bê aw û bê giľ mesazin dîwar

کلگ و قولاو کڵاشچنی

پەنج چشت دیمە هەر پەنج لە ناو سەر

یەك لێ دۆ سەرە ویەك لە یەك بەتەر

penc çişt dime her penc le naw ser

yek lê do sere û yek le yek beter

دیان و زووانْ مار

پەنجێ بی وشەش، شەش رۆ کردە پەنج

حەریر لە مابەێن بی وە گەوهەر سەنج

pencê bî û şeş, şeş r̂ü kirde penc

h?erîr le mabeŷn bî we gewher senc

دەس وقەڵەم

پێڵێ بەسامە لەو دارْ وەنە

وە حۆکم خـودا وە زوورْ بەنە

مووقلێ[426] وە بـانْ مووقلێ بەنە

pêřê besame lew dari wene

we hokmi xwida we zûri bene

mûqilê we bani mûqilê bene

ژنْ زگ پڕ

٤٢٦ - مووقل : باریک، چشتی کە قولێ وەک مو بێت.

ت

تابووتْ مەزار ٧ دەر کلیل کەردە ٢

وە پەنج فەڕاشە کلیل ورد کردە

فتنە لە شکەم، مەغزْ سەر خوەردە

هەر وەخت ئەو فتنە بخیزوو لە جا

یەیٚ نسفْ جەهان مەکەیٚدە غەوغا

tabûti mezari der kilîl kerde

we penc feȓaşe kilîl wird kerde

fitne le şikem, mex�zi ser xwirde

her wext ew fitne bixîzû le ca

yeŷ nisfi cehan mekeŷde x�ewx�a

قەڵەم

تارەتم دڕس لە نماز یاسم

ژنم تڵاق دەم داڵگم خوازم

---

[427] - مەزار : نەرم و نۆڵ، گۆشراوە بە دەست و نەرم بوو، هاڕیاو بە دەست.

taretim diris le nimaz yasim

jinim tiłaq dem dałigim xwazim

هەن هەنْ مردن (انالله وانا اليه راجعون)

تا ڕەسێ پشت بەسێ

ta ȓesê, pişt besê

تەشی

تا کلگ نەکەی وە پشتێ، دەم نییەجایێ

ta kilig nekey we piştê, dem nîyecaê

قەیچی

تاڵێ هەوریشم تا

مەغرب(بەغدا) کیشم

tałê hewrîşim

ta mex�rib(bex�da) kîşim

جادە

تانجی هەرەسوو، مەرەسوو

دا لـە ئـاوْ قـەرەسـوو

tancî heresû meresû

da le awi qeresû

تفەنگ

تا نێیەیدە لاێ دەمێ، نییەخەێدە خوار

ta neŷyeyde laê demê, nîyexeŷde xwar

ئەڵەك

تـك تـك چـكێ، تـك تـك زاێ

ئامێژەن نەێرێ وە خوەێ ماێ[428]

tik tik çikê, tik tik zaê

amêjen neŷrê we xweŷ maê

جاجگ

تـۆكـەگـەێ تـێژە، كوناێگ ها سەرێ

لە وەختْ تەنگی خوەێ دەێدە وەرێ

tokegeŷ têje, kwinaêg ha sere

le wexti tenĝî xweŷ deŷde werê

دەرزی

تـۆڵ تـەڕ بـن دەر ئـاو

كڵاوسەخری[429] چن، نقرە لە ناو

---

[428] - ماێ : ماسیان، رچەوە بوون، رچ بوون.

[429] - سەخری : سمت و ساتانی خڕ و دریژ.

tüli terî bin der aw

kiľaw sexrî çin, niqre le naw

برنج

تـوڵ تـەڕ پـا دەر ئـاو

عەزەت خاس، پەسەنْ شا

نـاوێ نـقـرە، دەیـشتێ تلا

tüli terî pa der aw

éezet xas, peseni şa

nawê niqire deyştê tiľa

برنج

تـوڵ تـەڕ، لـە بـنْ مـەڕ

دەس نەوەشن ئاخر شەڕ

tüli teȓ, le bini meȓ

des neweşin axir şeȓ

مار

تـوّل تـەڕ، مـەفـتول تەڕ

بازی مەکە شەیْتان شەڕ

tül teȓ, meftül teȓ

bazî meke şeŷtani şeȓ

مار

تووڵ تەڕێ، لە پایٚ مەڕێ
هەڵقوتنێ نیەلەوەڕێ

tüli teȓê, le peŷ meȓê

heɫqwitinê nîyeleweȓê

تەرەکەێ دێوڵ

تەپە گردڵەێ وە گردەو تاشیایٚ
ئاێمەیل قەس کەن بانە تەماشایٚ

tepe girdiɫeŷ we girdew taşyaê

aêmeyk qes ken bane temaşaê

دێوڵ

تەت وە بانْ تەت، تەت خڕەماریٚ
مرخ کوڵە خا مەکەێ، کەس نمەزانیٚ

tet we bani tet, tet xiȓemarî

mirx kwiɫe xa mekeŷ kes nimezanê

کیسەڵ

تەتێگە و تەتوەنێگە ٠ ٣

٤٣٠ - تەتوەن : تەت بە مانای تەختە بەردە و تەتوەن واتە زەوی بەردەڵانی.

چووار کاوڕ و وەرەنێگە

tetêge û tetwenêge

çuwar kawir̂ û wernêge

پەنجەیٚ دەس

تەختەچوو کاکان ، سیا چۆ داڵپەڕ ١ ٢ ٣ ٣

تەویز پاتشا، زینەتْ سەرگەڕ ٣ ٣ ٤

texte çû kakan, sya çü dal̂per̂

tewîzi patişa, zîneti serger̂

مووریژ

تەڕیٚ کەیٚد وبەلیٚەو کەیٚد

ئشارەیٚ دەرْکونایٚ کەیٚد

ter̂ê keŷd û belŷew keŷd

ışareŷ deri kwinaê keŷd

دەرزی مەچیر

تەڕیٚ کەید و بەلیٚەو کەید

بەیدەیٚ خوەدەو حەز لیٚ کەید

---

[٤٣١] - کاکان : سیا، سییە.

[٤٣٢] - داڵپەڕ : وەکوو پەڕی داڵ، سیا وەک پەڕی هەڵۆ.

[٤٣٣] - تەویز : تەوز، زیڕ، تەلا.

teȓê keŷd û belŷew keyd

beydeŷ xwedew h�ez lê keyd

قاشخ، چەمچگ

تەنیا سوواری، دا لە ڤێاریٚ ، بیە هەزاریٚ

tenya suwarê, da le vêarê, bye hezarê

دۆ ئەسپ

تیرْ رەگ رەگوو، کمانْ هوت هوت

خسە قوڵـەپـەیٚ، دا لە تۆکْ پت

tîri ȓeg ȓegû, kemani hut hut

xise qwiȉepeŷ, da le toki pit

چس، تس

تـیـەیٚـدە بـازاڕ دۆنـیـدەیٚ

هەگْ دۆنیدەیٚ نییەسێنیدەیٚ

هەگْ سـێنیدەیٚ نییەوٚنیدەیٚ

tyeŷde bazaȓ dünîdeŷ

hegi dünîdeŷ nîyesênîdeŷ

hegi sênîdeŷ nîyeünîdeŷ

کەفەن

تیەیَدە خوار کار دیَریَ

چـوودە بـان بـار دیَریَ

tyeŷde xwar kar dêrê

çûde ban bar dêrê

قاشخ، چەمچگ

ج

جـامـێ گـووشـتْ مەزار   ، ریشەدار و سەد هزار ٤ ٣
هەر کەس ئسمش بەرداروو عەقڵ بوزورگ داروو

camê gûşti mezar, r̂îşe dar û sed hizar
her kes ısmiş berdarû, éeqiľ buzurg darû

مەمگ

جفتێ گایێ باز باز ئاخوڕێ دێرێ
ژنْ بـاڵا بـەرزْ زڵـف خـڕێ دێـرێ

ciftê gaê baz baz axwir̂ê dêrê
jini baľa berzi ziľf xir̂ê dêrê

١) چەو ٢) برۆیە و بژانگ

جفتێ گایێ باز باز تۆشْ تەوەری ٥ ٣

---

[٤٣٤] - مەزار : نەرم و نۆڵ، گۆشراوە بە دەست و نەرم بوو، هاڕپاو بە دەست.

گاوەسن تڵا، ریشەیٚ مرواری

ciftê gaê baz baz tüşi tewerî

gawesin tiĺa, rîşeŷ mirwarî

چەو

جگەڕگا، دۆ وەرەن

کوناکوناس چۆ سەرەن

cigeri ga,dü weren

kwina kwinas çü seren

کەنۆ هەسەڵ

[435] - تۆش تەوەری : تۆش یان تووشتیر بە مانای بزنی یەکساڵانە و سەرجەم بە مانای بزنی کە تەوارە بۆ هەڕا کردن.

ح

حساریٚ چووە، بازاڕیٚ چەرمە

چۆ ئـەورْ وەهـار بازاڕیٚ گەرمە

خـواردنیٚ ریـختەنْ ئـادیمیزادە

روشـدیٚ نۆرە لـە خاك ئیجادە

h□isarê çuwe, bazar̂ê çerme

çü ewri wehar bazar̂ê germe

xwardinê r̂îxteni ademîzade

ruşdî nüre le xak îcade

گەنم

حەسەن سییە، پلەپلێە لە وەڕ پییە

h□esen sîye, pilepilŷe le weri pîye

هیزەیٚ رۆن

حەکاکان هەواڵ، حەکاکان هەواڵ[٤٣٦]

چ مەلیٚ دێریٚ دۆ سەر و شەش باڵ

مەلان هزارەن پەڕ دار و بیٚ پەڕ

وڵام ئەو مەلە وشکە و قاق[٤٣٧] و لەڕ

h□ekakan hewaľ,h□ekakan hewaľ

çi melê dêrê do ser û şeş baľ

melan hizaren peȓdar û bê peȓ

weľam ew mele wişke û qaq û leȓ

قرژنگ

حەواسخان حەوەس، حەواسخان حەوەس

ئی رەقایڕەقە[٤٣٨] کول مەحاڵە هەس

مردیٚ زووانداز گیروودەیٚ قەفەس

h□ewasxan h□ewes, h□ewasxan h□ewes

î ȓeqaê ȓeqe kwil mehaľe hes

---

[٤٣٦] - حەکاکان : حێکایەت زانان، ئەوانە کە سەرگوڕەشتە و قسەی نەستەق دەزانن.

[٤٣٧] - قاق : وشک و رەق، رەق و سفت.

[٤٣٨] - رەقایٚ ڕەق : رەوەق رەوەق، وەرەوەرە، قۆناخ بە قۆناخ.

miredê zuwandari gîrûdeŷ qefes

رادۆن

چ

چادرْ سفێدْ یەیٚ دیلەکی

çadiri sifêdi yeŷ dîlekî

قارچگ

چاڵاو چل گەزی

خوەر وە تێ نییەگەزی

çaľaw çil gezî

xwer we tê nîyegezî

لوولەێ تفەنگ

چاڵاو قوتگە، پڕێ لیتگە

çaľaw qwitige, piřê lîtige

لوت

چاڵێ کەنیم چل گەزی

چل خاتون لە تێ داوەزی

پڕ گیانێان بوویە دەرزی

çaľê kenîm çil gezî

çil xatün le tê dawezî

piři gyanêan büye derzî

کەنگر

چشتێ دا ئی وەرە وە وتەوت

پشت مل باریک، بن مل قوت

çiştê da î were we witewit

pişt mil barîk, bin mil qwit

مۆش خۆرما

چشتێ دێرم چ٘ چشتێ

دمچگ لە بانْ پشتێ

مەلا نییە و خڕشتێ [٤٣٩]

çiştê dêrim çi çiştê

dimçig le bani piştê

mela nîye û xiřîştê

شەقڵ خەرمان

چشتێ دێرم چشتانە

دەس و پا نەجیم حاکمانە

çiştê dêrim çiştane

des û pa necîm, ḧakimane

گورز خەشخاش

چشتێ دێرم چشتانە

ها بۆخچەگەێ سڵتانە

تەنیا خودا ناوش مەزانە

çiştê dêrim çiştane

ha boxçegeŷ siłtane

tenya xwida nawiş mezane

---

[٤٣٩] - خڕشت : حەکاکی کراوە، نووسراوە لە سەر، مەنقووش.

منالّ لە زگْ دالّگ

چشتێ دێرم سفت وسەقەت
گیرێ دەمە ژێردووزەقەت [٤] ٤

çiştê dêrim sift û seqet
gîrê deme jêr dûzeqet

ئەفتاوە

چشتێ دێرم قۆبڵەنما
ئەسپەن گوڵ،پەسەنْ شا

çiştê dêrim qobľenima
espen gwiľ, peseni şa

برنج

چشتێ دێرم لە زەو گۆمە
ئاخون سەرەو چاروا دۆمە

çiştê dêrim le zeü gome
axwin ser û çarwa dome

پۆرشگ

[٤٤٠] – ژێردووزەقە : بەشێکە لە ئاسیاوی ئاوی کە زیاتر لە چەرم دۆرست ئەکرێت و گەنم و دەغڵ و دان لەوێەوە ئەڕژێتە سەر سەنگی هاڕ.

چشتێ دێرم لەو تەنگ وسارا
بێ مێخ و ستون بێ دیلەك دارا

çiştê dêrim lew tenĝ û sara
bê mêx û sitün bê dîlek dara

قارچگ

چشتێ دێرم لەێ چەم و رووە
هڵهڵە کیشێ لەقامێ چووە

çiştê dêrim leŷ çem û r̂uwe
hiłhiłe kîşê leqamê çuwe

ئاسیاو

چشتێ دێرم وە قاف نامشەن
چووار گووشە داروو یەك ئەندامشەن
هەر بەنێ نیشوو وە بانْ تەختە
نانْ ئەو تەختە وە تاڵە و بەختە

çiştê dêrim we qaf namişen
çuwar gûşe darû yek endamişen
her benê nîşû we bani texte
nani ew texte we tałe û bexte

قاپ قۆمار

چشتێ دیمە ئەسارەێ قۆم

سێ سەر، دە پا، دۆ دۆم

çiştê dime esareŷ qom

sê ser, deh pa, do dom

گاجفت و جفتێار وهۆیە

چشتێ دیمە لە ئی دەشتە

سەونز وسوور و سفێد گەشتە

çiştê dime le î deyşte

swenz û sûr û sifêd geşte

چای

چشتێ دیمە لە شیشْ مەغاڕ

پدەر لە پووڵا، داڵگ سەنگْ خار

çiştê dime le şîşi mwx?ar̂

pider le pûľa, daľig sengî xar

١) چەخماخ ٢) ئاگر

چشتێ دیمە لەێ دەیشتە

وە لەش پەنج،هەناس چووار،رەوْشت هەیشتە

çiştê dime leŷ deyşte

we leş penc, henas çuwar, r̂ewişt heyşte

ئازەوەن و جنازە، دەستەی ئازیەتبار و جنازە

چشتێگ دیم چووار سۆکە، چەفتە چۆ گووچان

ئوستادێ ڕەمزە، جاگەێ ئتمینان

çiştêg dime çuwar süke, çefte çü gûçan

ustadê řemze, cage ıtmînan

قۆفڵ وفەڕاشە

چشــتێگم هـەنـەن وە ڕۆ دنـیـاوا

بێ زات و زوورەن مـەچـوو وە ڕاوا

هەرساتێ جارێ دەروونجووش مەبوو

هەرهەفتەێ جارێ خڵاتپووش مەبوو

خـڵاتـێ پـووشـوو بـێ دەر ودووزە

لـە ئـەو زێـاتـر دی کـەس نـەپووشە

çiştiĝim henen we řü dinyawa

bê zat û zûren meçû we řawa

her sate care derûn cûş mebû

her hefteŷ care xiľat pûş mebû

xiľatê pûşû bê der û dûze

le ew zêatir dî kes nepûşû

کەوڵ مار

چشتێگە دۆ لوو، خڕناقێ [441] لە چوو ٤
ها وە دەسْ ئوسایانْ پۆخت
بێ گیان وگیاندار وە پێ مەکەێ لۆخت

çiştêge do lû, xiȓnaqê le çû

ha we desi usaêani poxt

gyandar û bê gyan we pê mekeŷ loxt

هەورینگ، چیەرێ

چشتێگە سەد مەن خووا بکەیدە ناوێ، وەختْ خواردن خووا تووایْ

çiştêge sed men xuwa bikeyde nawê, wexti xwardin xuwa tuwaê

خاکوڵیایْ، هیلکە

چشتێگە یەێ گون دێرێ
یەێ گونەگەیش یەێ مو دێرێ

çiştêge yeŷ gwin dêrê

yeŷ gwinegeyş yeŷ mü dêrê

چەڵتوکْ برنج

چل تاق، چل نیم تاق
چل خانم(چراخ) لە یەێ وتاق

çil taq, çil nîm taq

---

[441] - خڕناق : گەڕۆ، قورگ.

çil xanim le yeŷ witaq

ئەنار

چل سیایٚ سرٖپووشْ سیاهی لە وەر
خەریکە لە ناو قـڵاچەیٚ بیٚ دەر
ئەگەر بزانی مانایٚ ئەو چیشەن
پووسیٚ چۆ کەشکووڵ دەسْ دەوریشەن

çil syaê siȓ pûşi syahî le wer
xerîke le naw qiĺaçeŷ bê der
eger bizanî manaê ew çişte
pûsê çü keşkûĺi desi dewrîşe

شامی، شوتی

چل قوتی لە ناو یەیٚ قوتی
دەریٚ هەڵقوتی

çil qwitî le naw yeŷ qwitî
derê heĺqwitî

پیاز

چنارْ بەرز وبڵێن
خەر لە سەریٚ بلەوەڕێن

çinari berz û biĺên

xer le sere bilewer̂ên

گیای کەرتەشی

چووار چڵ چوو چەفت، چووار بریقەکەر

بیس وچووار کونا، بیس وچووار یەیٚ سەر

çuwar çil̂i çû çeft, çuwar biryqe ker

bîs û çuwar kwina, bîs û çuwar yeŷ ser

١) ئەسپ ٢) ناڵ ٣) میٚخ

چووار دەر زەمین، چووار دەر هەوا

چووار بەر زەمین دۆ دەر هەوا

هەیٚ خەربزە، هەیٚ خەربزە

çuwar der zemîn,çuwar der hewa

çuwar ber zemîn,do der hewa

heŷ xerbize, heŷ xerbize

١) قچ وگووان مانگا ٢) قچ و گووان پەس

چووار فەرزەندْ بیٚ دایٚە، چووار قووچْ بیٚ خایٚە

چووار تاجرْ بیٚ مایٚە، چووار عاسایٚ بیٚ سایٚە

çuwar ferzend bê daŷe, çuwar qûçi bê xaŷe

çuwar taciri bê maŷe, çuwar éasaê bê saŷe

١) ئسرافیل، ئزرائیل، جبرائیل، میکائیڵ

٢) وەهار، تاوسان، پاییز، زمسان

٣) زەق، مانگ، خوەر، زەڕینە وسیمینە

٤) وەفر، واران، تەگر، سایەقە

چووار گوڵ، چووار ئەنار

چووار چەرخەکی، چووار ژەهرْ مار

çuwar gwiĺ, çuwar enar

çuwar çerxekî, çuwar jehri mar

سالْ و مانگ

چەفتلی چەفتان،چەفتە چۆ ئەرجن

خوارزایْ مووەکڵ [٤]،برایْ دێو و جن

çeftilî caftan, çefte çü ercin

xwarzaê muwekiĺ biraê dêw û cin

مار

چەفتە چۆ گووچان،راسە چۆ تیر

سییەس چۆ زخاڵ، سفێدە چۆ شیر

çefte çü gûçan, r̂ase çü tîr

sîyes çü zixaĺ,sifêde çü şîr

چەو

[٤٤٢] – موەکڵ : گیانلەبەرێک وەکوو دێو، جن و پەری.

چەم و کییم هامە ناو باخ، چۆ چلچراخ
حەپە دێرم چۆ شیشە، بریقْ باق کەم هەمیشە

çem û kîym hame naw bax,çü çilçirax
h�epe dêrim çü îşee, birîqi baq kem hemîşe

ئەنار

چەن تیرْ خەدەنگ کاڵایْ کارخانە
جەم بینە وە دەورْ ستوونْ یانە
دەس و پا و چەو هەر سێ هەم فەردەن
گـاگـا خـابـیـدە، گـاگـا بیدارەن
گـاگـا هـام مـنـووسْ خـاتـر نـازارەن

çen tîri xedenĝi kaľaê karxane
cem bîne le dewri sitüni yane
des û pa û çew her sê hamferden
gaga xabîde, gaga bêdaren
gaga ham minûsi xatir nazaren

چەتر

چـەن دانـە گـەوهـەرْ ئـەزەڵی تێار
خاڵق کاشتەنەش سەد تەن لە توومار
لە ئەرز تاسەما چەنێ ئنس وجنس

وەوان پەیۆەسە،خان چەنێ مۆفلۆس

سەراسەر جەهان وە ئەوان بەنە

ساتێ هزار رەنگ لێشان پەیۆەنە

هەر کەس بزانوو ئی دانە چەنە

زاتْ باتنی وە عەین هەن هەنە

çen dane gewheri ezelî tear

xalîq kaşteneş sed ten le tûmar

le erz ta sema, çenê ıns û cins

wewan peŷwese, xan çenê moflîs

seraser cehan we ewan bene

sate hizar r̂eng lêşan peŷwene

her kes bizanû î dane çene

zati batinî we éeŷn hen hene

سی ودوو پیتی ئەلفبا

چەوچە، یە چەوچەس

ئەر تْ عاقڵی سەر هەوسارد چەس

çewçe, ye çewçes

er ti éaqilî ser hewsarid çes

ناو، ئسم

چەوچە، یە چەوچەس

زانم چەس نییەزانم چەس

çewçe ye çewçes

zanim çes nîyezanim çes

مناڵ لە زگ داڵگ

چەێگە چەێگە منێدە ڕەسن

دۆیەتەیل دۆرننەێ گا وە لێ بەسن

çeŷge çeŷge minêde ȓesin

düyeteyl dürinineŷ ga we lê besin

قەڵماسنگ

چیا گردڵە

پڕێ گیا وردڵە

çya wirdiľe

piȓê gya wirdiľe

کەپووڵ، سەر

چیاگردڵەێ ئارچین ومارچین

هەرچێ هەوڵ مەدەی وە بان نمەچین

çya girdiľeŷ arçîn û marçîn

her çê hewľ medeŷ we ban nimeçîn

خا، هیلکە

چیا گردڵەی شرین شاد

ئایلەیل هاتنە تەماشاد

çya girdiľeŷ şirîn şad

ayleyl hatine yemaşad

دێوڵ

چیمە ئی بانە چشتێگم دییە

خوەم زانم چەسە، نییەزانم کییە

çîme î bane çiştêgim dîye

xwem zanim çese nîyezanim kîye

قەور

چیمە ئی بانە عەجەو چشتێ دیم

عەجەو چشتْ زوور وە مشتێ دیم

دەهەن ئاراستەی بان وە پشتێ دیم

çîme î bane éecew cite dîm

éecew çişti zûr we miştê dîm

dehen arasteŷ ban we piştê dîm

ئاسیاو

چیمە بازاڕ چشتێ دیم نەخڕیم

خڕیم نەپووشیم، پووشیم نەیم

çîme bazar̂ çiştê dîm nexir̂îm

xir̂îm nepûşîm. Pûşîm neym

تاوس، کەفن

چیمە سارا دیم قڵاچەێ لێم بی عەیان

چووار پاێە و دۆ دەر لێ وازە

ئوسا سازناش نەخشێ وەێ نازە

çîme sara dîm qiľaçeŷ lêm bî éeŷan

çuwar paŷe û do der lê waze

usa sazinaş nexş weŷ naze

کیسەڵ

چیمە سەرْ یەێ راهێ، دیم یەێ چیاێگ

بانْ چیاگە یەێ تەپە گیاێگ

بانْ گیاگە یەێ ئەژدەهاێگ

çîme seri yeŷ r̂ahê, dîm ye çyaêg

bani çyage yeŷ tepe gyaêg

bani gyage yeŷ ejdehaêg

قلیان

چیمە وە راهیۆ دیمە گیاهیۆ

پەڕاو سفێد ودانە سیاهیۆ

çîme we ȓahê dime gyahê

peȓaw sifêd û dane syahê

ئەسپەن

چیمە یەیۆ راهێگ دیم یەیۆ گیاهێگ

دانە سفێد وپەڕ سیاهێگ

çîme yeŷ ȓahêg dîm yeŷ gyahêg

dane sifêd û peȓî syahêg

ئەسپەن

خ

خاڵووم وەێرە خەفتێە

گونێ لەورە کەفتێە

xaľûm were xeftŷe

gwinê lewre keftŷe

شامی

خاڵووێ دێرم وە گون زەق کەنێد

xaľûêg dêrim we gwin zeü kenêd

تکەێ واران

خانگ تك تییەریك، دەسەك وە باوان

هەرکەس بۆشێدەێ جەمشێر پاڵەوان

xanig tiki tîyerîk, desek we bawan

her kes büşêdeŷ cemşêr paľewan

شار مووریژ

خانگێ دێرم تەنگ و تاریکە

ئاقام خەفتێە دریژ وباریکە

xanigê dêrim tenĝ û tarîke

aqam xeftŷe dirîj û barîke

شەمشێر وقەڵاف

خانگێ دێرم تەنگ و تاریکە

پڕ ناوێ عەرەو سەرْ مل باریکە

xanigê dêrim tenĝ û tarîke

pirî nawê éerew seri mil barîke

شار مووریژ

خانگێ دێرم گەچ گەچینە

نە پا دێرێ نە پاچینە

xanigê dêrim geç geçîne

ne pa dêrê ne paçîne

خا، هیلکە

خانمێ نیشتێە خنج و منج

دەسماڵێ داێە وە رۆ زنج

xanimê dêrim xinc û minc

desmaĺê daŷe we r̂ü zinc

سییەماڵ

خلخلە مەتێ [443]، لە کونا دەر تێ

[443] - خلخلە مەتێ: خلخلە بە مانای خڕ و گردەڵە و مەتێ واتە دێت، ئەییت.

سی و سێ نەفەر لە بەنێ نییەتێ

xilxile metê, le kwina der tê

sî û sê nefer le benê nîyetê

تفەنگ و گولە

خوێن سییە خوەیْد و لە جادەێ سفێدا چوو

xüni sîye xweŷd û le cadeŷ sifêda çû

قەڵەم

خوەم سییە، خاڵووم سییە

خاڵووم وەرجە خوەم دا لە کوێیە

xwem sîye, xalûm sîye

xalûm wece xwem da le küye

سایە

خوەێ چەنە گاێگە

شوونێ چەنە خاێگە

xweŷ çene gaêge

çûnê çene xaêge

دەر و لەولاو

خوەێ کوڵکن، کو ڕنا کوڵکن، کوڕەزا کوڵکن

xweŷ kwiľkin, kwir̂na kwiľkin, kwir̂eza kwiľkin

١) مامر ٢) خا ٣) جوجگ

خوەێ مەشەکانوو، خوەێ مەشەکانوو

یەکێ رێ مەکەێ یەکێ مەمانوو

یەکێ لە جاێ خوەێ، خوەێ مەتەکانوو

xweŷ meşekanû, xweŷ meşekanû

yekê r̂ê mekeŷ yekê memanû

yekê le caê xweŷ xweŷ metekanû

ئەڵەك

خەرکوڕی بوچڵەێ خنجی منجی

لقاو تڵا، زین برنجی

xerkwir̂î büçiľeŷ xincî mincî

liqaw tiľa, zîn birincî

زەرداڵە

خەر وە هەوسارا

چییە ناو دارا

xer we hewsara

çîye naw dara

گونووژ

خەنە چۆ خەنە، زەردەگوڵ خەنە

سەد ستۆن لە بانْ یەیٚ ستۆن بەنە

xene çü xene,zerde gwiľ xene

sed sitün we bani yeŷ sitün bene

زڕات، گەنمەشامی

خەواسان ئەوهەم،خەواسان ئەوهەم

م چشتێ دیمە جووش ئاوەرد ئەوهەم

نیم گەز دێانێە یا زێاێ یا کەم

لاشەیٚ ئەۆ وە بانْ نەهەنگیٚ بەنە

گرفتار وە دەسْ حەڵقەیٚ کەمەنە

ئەرئەو کەمەنە وێش بوودن پارە

خوەیٚ مەکەێد وەلاشەیٚ مردەیٚ سەدساڵە

xewasan ew hem, xewasan ew hem

mi çiştê dime cûş awerd we hem

nîm gez dêanŷe ya zêaê ya kem

aşeŷ eü we bani nehengê bene

giriftari desi h�eľqeŷ kemene

er ew kemene wîş bûdin pare

xweŷ mekeŷd we laşeŷ mirdeŷ sed saľe

گاوەسن

ر

رووژێ ڕاگەم کەفت وە دەیشتْ هاموون

دیم یەیْ لاشەێگ وە بێ چەن و چوون

نەرمەن چۊ لەحاف، زبرەن جوورْ هووڕ

جەواڵ مانەندەن چۊ ڕەشکە و چۊ تووڕ

هەر چێ کْ خەڵکان مەیەن وە لایا

تەشخیس نمەیەن نێرە یا مایە

r̂ûjê r̂agem keft we deyşti hamûn

dîm yeŷ laşeŷg we bê çen û çûn

nermen çü lih□af, zibren cûri hûr̂

cewal̂ manenden çü r̂eşke û çü tûr̂

her çê ki xel̂kam meŷed we laêa

teşxîs nimeŷem nêre ya maŷe

گیبە

ڕووژێ ڕاگەم کەفت وە دەیشتْ هاموون

دیم یەێ لاشەێگ وە بێ گووشت و خوون

سەر تا پا جەرگش نیشتەر کاریەن

گاهێ وە شیوەن، گاهێ زاریەن

گاهێ وە پەڕشت و پەڵتافْ دەو بی

گاهێ چوون مردێ چەن وەخت لە خەو بی

r̂ûjê r̂agem keft we deyşti hamûn

dîm yeŷ laşeŷg we bê gûşt û xûn

ser ta pe cergiş nîşter karyen

gahê we şywen gahê zaryen

gahê we per̂işt û pel̂tafi dew bî

gahê çûn mired çen wext le xew bî

بانگلان، بارگلان

ڕووی لەڕگەێ لە ئێڵا هاتێ

پێچ لێخەروو لە قنگ دراتێ

ȓuwî leȓigeŷ le ıêȓa hate

pêçi lêxerû le qinĝ diratê

هیزەێ رۆن

ڕەنگین و ڕووین ئاردین و چووین

ȓenĝîn û ȓuwîn, ardîn û çuwîn

گیای سرینجگ

ریچەرمێ دەن دەن

سڵاش ها وە ژەن

ȓîçermê den den

siȓaş ha we jen

شانە

رێ کەێد و پا نەێرێ

نور دێرێ، سا نەێرێ

ȓê keŷ û pa neŷrê

nür dêrê, sa neŷrê

خوەر و مانگ

رییەن دەر کەێد، پەچیە دووشێد

rîyen der keŷd, peçye dûşêd

کەنۆ هەسەڵ

د

دارْ ساز راز، خودەم بڕیدە

مەل بێ زووان ئادەم چڕیدە

dari sazi r̂az, xudem bir̂îde

meli bê zuwan adem çer̂îde

رادۆن و زەفت

دارْ ساز راز نەکەردە پاێە

هەیشتێ ها لە خوەر نووێ لە ساێە

dari sazi r̂az, nekerde paŷe

heyştê ha le xwer nuwê le saŷe

نماز

دارْ ساز راز وژم [٤] بڕی

مەلْ بێ زووان ئاقام چڕی

dari saz wijim bir̂î

meli bê zuwan aqam çir̂î

بلوور، ساز

---

[٤٤٤] – وژم : خۆم، وێژم، ئەزم.

دارێ سەوزێ شەش پەل، سەوزێ تەمامێ

هەر پەلێ سی بەرگ، هەر بەرگێ نامێ

dari sewnzi şeş pel, sewnzi temamê

her pelê sî berg, her bergê namê

ساڵ ومانگ ورووژ

دارێ شەش پەلێ، شەش پەل تەمامە

نە نامێ ئسمە، نە ئسمێ نامە

dari şeş pelê şeş pel temame

ne name ısme, ne ısmê name

ساڵ و مانگ

دارە گردڵەیێ سەر پەڕ داران

سەر تەڕ و بن هشك لە وەیشتێ واران

dare girdiľeŷ ser peȓi daran

ser teȓ û bin hişk le weyşti waran

میە وپەس لە وەختێ واران

دارێ هەڤدە پەل، نەکەندە پاێە

هەیشتێ ها لە خوەر، نووێ لە ساێە

dari hevde pel, nekende paŷe

heyştê ha le xwer, nuwê le saŷe

نماز

دارْ هەنی بێ حەد و بێ حساو

جەرگێ پارە کە چق پەسْ قەساو

dari henî bê h□ed û h□isaw

cergê pare ke çü pesi qesaw

کەتیرا

دارێ دێرم بێ گوڵە

بەرێ شیرین و وە دڵە

dare dêrim bê gwiľe

berê şîrîn û we diľe

ئەنجیر

دارێ دێرم، پەل پەلووە

هەر پەلێگێ چل چەقووە

darê dêrim, pel peluwe

her pelage çil çequwe

تووڕگ

دارێگە، لە بانْ دارەگە، شارێگە

جەماتْ ئەو شارە هزار هزارە

ئاو ئەو شارە چۆ ژەهرْ مارە

darêge, le bani darege, şarêge

cemati ew şare hizar hizare

awi ew şare çü jehri mare

تلیاق

داسە چەفتڵەیٚ پشتْ خوڕخوڕە

هەرکەسێ وەتەیٚ ئافەرین کوڕە

dase çeftiľeŷ pişti xwir̂xwir̂e

her kesê weteŷ aferîn kwir̂e

دۆ سەگ لە هەیٚنْ گۆ کردن

داڵگ گەن و دۆیا پێس

وەچگەیٚ عەزیز، نقرە ڕێز

daľig gen û düya pês

weçgeŷ éezîz, niqire r̂êz

گەون و کەتیرا

داڵگ یەك و کوڕ هزار

هۆلگ هۆلگ کڵاو لار

daľig yek û kwir̂ hizar

hülig hülig kiľaw lar

بەڕۆ، بەلۆ

دْ پا ها لە زەو، شەش پا لە کنشت

بێ گێیە وگووپاڵ، دو لە بانْ پشت

di pa ha le zeü,şeş pa le kinişt

bê gêye û gûpaľ, dü le bani pişt

ترازو

درختْ بێ گوڵ

تام بێ تووکڵ

سەودایٚ بێ دڵ

direxti bê gwiľ

tami bê tûkiľ

sewdaê bê diľ

١) کەیکم ٢) خووا، نمەك ٣) قاتر

درەختێ دێرم دەر لەیل ونەهار

چووار میوە گرێ شیرین وتامدار

یەێ میوە گرێد منێدە ژەهرْ مار

dirextê dêrim der leyl û nehar

çuwar mîwe girê şîrîn û tamdar

yeŷ mîwe girê minêde jehri mar

ناوزگ (١-دڵ ٢ -جگر ٣- گورچێ ٤- پفی ٥- زیەڵە)

درەختێ دێرم لەێ پەڵ هەنە

چەن سەودایێ خەنجەر لە کەلەش بەنە

تا گەرێ تەڕە، گرێدن تامڵ

بەنەێ وە بازاڕ وە نرخ کامڵ

dirextê dêrim leŷ peli hene

çen sewdaê xencer le keleş bene

ta gerê teȓe, girêdin tamiľ

beneŷ we bazaȓ we nirxi kamiľ

کەنگر

دریژە چۆ چنار، پێچ پێچە چۆ مار

رەحمەت لەو ئوسا کردێە درسێ

تادەس ئەڕاێ بەید زڕە لێ وسێ

dirîje çü çinar, pêç pêçe çü mar

rehmet lew usa kirdŷe dirisê

ta des eȓaê beyd ziȓe lê wisê

زەنجیر

دگایێ باز باز، مرخ چیمەن بڕ

خوەیٚ وە زیقاو خەر، نانْ ئەرواو بڕ

di gaê baz baz, mirxi çîmen biř̂

xweŷ we zîqaw xer nani erwaw biř̂

وراز

دۆ ئاو لە جامیٚ

هەر کام لە رەنگیٚ

do aw le camê

her kam le řenĝê

خا، هیلکە

دووانزە رەزمْ چوو ها وە جووشەوە

ها وە کووڵ ئەسپْ تڵا پووشەوە

duwaze řezimi çû ha we cûşewe

ha we kûl̂i espi til̂a pûşewe

دار جفت، دار هەڵا

دووانزە دەوریش، چل وپەنج ئەڤداڵ

ریٚیان کەفت وە ماڵ شەیٚخ ئەڤدڵ جەڵاڵ

دووان لە وانە باشقەیٚ گشتن

ئەو دۆیە زانن دنیا چەن پشتن

duwanze dewtîş, çil û penc evdal̂

rêyan keft we maĺî şeŷx evdiĺ ceĺaĺ

duwan lewane başiqeŷ giştin

ew doye zanin dinya çen piştin

١) دووانزە مانگ ٢) مانگ و خوەر

دووان دووان لێد لەقنم

چشتێ لە بەیْنْ دۆود چقنم

وە وشك بەمەێ وە تەڕ درارمەێ

duwan duwan lêd leqinim

çiştê le beŷni düwid çiqinim

we wişk bemeŷ we teȓ dirarimeŷ

١) رکاو ٢) قوژقنە ٣) لقاو

دووانْ من و یەكْ خەڕات

خڕە خڕێە لە دەرْکونات

duwani min û yeki xeȓat

xiȓe xiȓŷe le deri kwinat

کلگ و دۆ سیکار

دۆ ئاتاس نە دەورْ شارێ بیەن دوور

مەشانان وە جەخت، مەسانان وە زوور

ئەگەر فام دێری فامد نە پێشە

ماناێ ئی مەردانْ خۆنینە چێشە

do atas ne dewri şarê byen dûr

meşanan we cext, mesanan we zûr

eger fam dêrî famid ne pêşe

manaê î merdani xünîne çêşe

زاك، گەمەی زاكان

دۆ بەنناێ كاركەر، دەهـ فاڵەێ بێدەنگ

قڵاێگ مەسازن بێ خەڕگ و سەنگ

do bennaê karker, deh faľeŷ bêdenĝ

qiľaêg mesazin bê xer̃ig û senĝ

پەنجە و قولاو كڵاش چنین

دۆ پاێە و بێدەس

كاوێژ نمەكەێ، حڵاڵە چۆ پەس

do paŷe û bêdes

kawêj nimekeŷ, h□iľaľe çü pes

مامر وكەڵەشێر

دۆ تەرەنەنی

دۆ بسەڵمانی

دۆێ تر ئەرمەنی

do terenenî

do biseľmanî

doê tir ermenî

گووش، چەو، لوت

دۆ حەوز وە ئەترافْ قڵایْ قەشەنگیْ

قڵایْ قەشنگْ مەخمەڵی ڕەنگیْ

حەوزان پەرچینە وە سیمْ باریك

گاگا ڕووشنە، گا مەبوو تاریك

هەر وەخت وە حەوزان ئاو مەبوو جاڕی

زڵاڵ و قەشەنگ وینەیْ مرواری

do h□ewz we etrafi qiľaê qeşenĝê

qiľaê qeşenĝi mexmeľȋ řenĝê

h□ewzan perçîne we sîmi barîk

gaga řûşine ga mebû tarîk

her wext we h□ewzan aw mebû carȋ

ziľaľ û qeşenĝ wine mirwarî

١) کاسەیْ چەو ٢) برۆیە ٣) ئرمس

دۆ چشت لە هەوا مەکەیْ داوا و جەنگ

یەکیْ خاسە پووڵا، یەکیْ سفێد سەنگ

چشتیْ لە بەیْنیان جۆداکەر مەیوو

عاقبەت ئەوە وە ئاگر مەیوو

do çişt le hewa mekeŷ dawa û cenĝ

yekê xase pûl̂a yekê sifêd senĝ

çiştê le beŷnyan codaker meyû

e�aqibet ewe we agir meyû

سەنگ چەخماخ و قاو

دۆ دانە گەوهەر ها لە هەواوە

رەنگین و رەنگ رەنگ، پارچە پەڕاوە

نە مانگە نە خوەر نە ئەور ئەڵاسە

ئەوە نیشانەێ کارْ خوداسە

do dane gewher ha le hewawe

renĝîn û r̂enĝ r̂enĝ,parçe per̂awe

ne manĝe ne xwer ne ewr el̂ase

ewe nîşaneŷ kari xwidase

زەڕینە و سیمینە

دۆ دەسە سووار یەسار ویەمین

هانە راقەی یەك قەتعە زەمین

لاشەشان نە تارْ پەڵەنگ گوڵگوڵ

دیدەێ دۆڕ نە تارْ دیدەێ بوڵبوڵە

do dese suwari yesar û yemîn

hane r̂aqeŷ yek qetée zemîn

laşeşan ne tari peľenĝ gwiľ gwiľe

dîdeŷ dor̂ ne tari dîdeŷ buľbuľe

تەختە نەرد

دۆ سەوڵ بێ سایە

یەێ ئەسپْ بێ خایە

یەێ تاجرْ بێ مایە

do sewľi bê saŷe

yeŷ espi bê xaŷe

yeŷ taciri bê maŷe

١) مانگ و خوەر ٢) دۆڵدۆڵ ٣) ساڵ و مانگ

دۆ شێرْ مەسْ خوڕان

دۆ باڵ دێرێ یەێ گڕان

دۆ باڵ دێرێ یەێ گەردەن

خواردنێ بادْ سەردەن

do şêri mesi xur̂an

do baľ dêrê yeŷ gir̂an

do baľ dêrê yeŷ garden

xwardinê badi serden

دەمەێ ئاسنگەری

٤ دۆ گورگ گەڕگەڕ، چالاکەیٚ ٤چوو خوەر
داێم مەلەوان، منەی خەلیە کەر

do gwirgi gerٚgerٚ, çalٚakeyٚ çû xwer

daêim melewan, miney xelyeker

ئاسیاو ئاوی

دۆ دەس دێرێ پا نەێرێ
یەیٚ شکمْ پارە دێرێ

do des dêrê pa neyٚrê

yeyٚ şikemi pare dêrê

شەو، کراس

دۆ فرشتەیٚ سیەیٚ جەور و جەفا کیش
قامەت چەمیدە ها لە شوونْ وێش
یەکێ دووانزە چوو تاش ها وە دووشەوە
یەکێ ها لە بەرگْ ئاسن پووشەوە

do firişteyٚ sîyeyٚ cewr û cefa kîş

qamet çemîde ha le şûni wêş

yekê duwanze çû taş ha we dûşewe

yekê ha le bergi asin pûşewe

١) گایٚ جفت ٢) جفتیار ٣) دار هەڵا ٤) کوریە

---

٤٤٥ - چاڵاکە : سەنجاب، سەنجابی زەمینی.

دۆ قرقرە و چووار قازی
چشتێ لە ناو گەڵد کرد بازی

do qiȓqiȓe û çuwar qazî
çiştê le naw geľid kird bazî

١) دەس ٢) کەمووڵە

دۆ گووشْ قوت قوت لە خودا مەتەرس
ئەر تْ فام دیری بۆشەێ ئەوە چەس

do gûşi qut qut le xwida meters
er ti fam dêrê büşeŷ ewe çes

چەڵە، چەڵگە

دۆم چەفت و مل راس، دەم لە تەوقْ سەر
وە شادی و شیوەن ئاگر دەێدە سەر

dom çeft û mil ȓas, dem le tewqi ser
we şadî û şîwen agir deŷde ser

قلیان

دۆ نەفەر دەنە ئاوێگ یەکێ تەڕ نییەو
do nefer dene awêg, yekê teȓ nîyew

ژنْ باردار

دۆیەتێگە شیر لە پستان

هەر کەس وەتەیٚ قاتریٚ بسان

düyetêge şîr le pistan

her kes weteŷ qatirê bisan

خەشخاش

دەردت لە خوەم لە یانە

وە رووژ چنە دەرانە

وە شەو چنە کولانە

derdit le xwem le yane

we r̂ûj çine derane

we şew çine kwilane

مامر وجۆجگ

دەسد وە سەریٚ، دەمد وە دەریٚ

گڕەیٚ ئاگر تیٚ لە تەوقْ سەریٚ

dedid we sere, demid we derê

gir̂eŷ agir tê le tewqi serê

قلیان

دەسماڵ کەوْکەتانی

پڕێ سێفْ سڵتانی

desmal̃î kewi ketanîpir̂ê sêfi sil̃tanî

١) ئاسمان ٢) ئەسارە

دەسەڕ بوچڵەێ مرك ومرواری

ئارد وە پێ هەڕم وە خەنە ویاری

deser̂ büçil̃eŷ mirk û mirwarî

ard we pê her̂im we xene û yarî

دەم ودیاَن

دەم دێرێ دیاَن نەێرێ

خواردن دێرێ ریان نەێرێ

dem dêrê dean neŷrê

xwardin dêrê r̂yan neŷrê

گنە

دەمێ تەنگە وئەلاَمەتە

ناوێ قوله و قیاَمەتە

وە تەڕ تیەێ وە وشك چوو

وە شل تیەێ وە سفت چوو

demê tenĝe el̃amete

nawê qüle qêamete

we ter̂ tyeŷ we wişk çû

we şil tyeŷ we sift çû

تەنۆر ونان

دەورانْ دنیا ئەر بوو بایەد بوو

دۆ ئاو لە یەیٚ جام مەگەر خایە بوو

dewrani dinya er bû baŷed bû

do aw le yeŷ cam meger xaŷe bû

خا، هیلکە

دەورییٚگ دیٚرم دەوریٚ خەیاتە

وە عەینەن زانیٚ شەوار چەن ساتە

dewrîyg dêrim dewrê xeŷate

we éeŷnen zanê şewar çen sate

کەڵەشیٚر

دەیشتیٚ پووس، نامیٚ چوو

شاپەسەن و خەیلی خوو

deyştê pûs, namê çû

şapesen û xeylî xû

زین

دیٚك چووین، دەم دیٚك چووین

ئاشْ پوختەیٚ دێکْ چووین

dêk çuwîn, dem dêk çuwîn

aşi puxteŷ dêki çuwîn

گردەکان و بایٚم

ز

زار و زەمین زڵزڵە

عەلی سووارْ دۆڵدۆڵە

کام درەختە بیٚ گوڵە

zar û zemîn zil̄zil̄e

éelî suwari doľdoľe

kam direxte bê gwiľe

قارچگ

زبرەن، سفێدەن، بەرگْ بەدەن تەنگ

سەختە لە ئاگر، زەبوونە لە سەنگ

zibren, sifêden, bergi biden tenĝ

sextet le agir, zebûne le senĝ

خا، هیلکە

زگێ پڕە و سا نەیْرێ

zigê pir̂e û sa neŷrê

چاڵ گەنم

زگێ دڕید خون لێ تێ

سەرێ بڕید شیر لێ تێ

zigê dir̂îd xün lê tê

sere bir̂îd şîr lê tê

ئەنجیر

زەردە چۆ لیموو، سفێدە چۆ دوو

هەر چێ پۆل بێەی وە زەرەرْد چوو

zerde çü lîmû, sifêde çü dû

herçê pül bŷey we zererid çû

سیکار

زەردە سفێدە، سفێدە زەردە

خانانێ لە پایێ مەشورەت کەردە

zerde sifêde,sifêde zerde

xananê le paê meşüret kerde

چراخ

زەردەلو لەتە، پڕ سەوەتە

چل شو کردیە هێمان هەر دویەتە

zerdelü lete, pir̂i sewete

çil şü kirdŷe hêman her düyete

پول، سکە

زەردەن زاێفەن، قاپ بلوورەن

سەدەف وار زەمین ماوایێ حوزوورەن

zerden zaêifen, qapi bilûren

sedef war zemîn mawaê h?ozûren

دوربین

زەردەن زائیفەن،عۆریەتەن بریان

پەنج نەفەرمامورْ تۆرکْ بێزووان

وە جارێ ئاهێ رەسێدە ئاسمان

zerden zaêifen, éuryeten biryan

penc nefer mamûri toriki bê zuwan

we care ahê r̂esêde asman

کرمیت، شەقارتە

زەردەن،سفێدەن،قرمز مەمانوو

وە حوکمْ ئەعزەم شەلاق مەشانوو

هەر وەخت پەیدا بوو لە بانْ بائێر

تێخش مەمانوو وە تێخْ نائێر

zerden sifêden,qirmiz memanû

we h̤okmi eézem şelaq meşanû

her wext peŷda bû le bani baêr

têxiş memanû we têxi naêr

خەرەنگێز

زەردەنی، زۆڵاڵەنی، پێچ پێچەنی خاڵ خاڵەنی

بزە ریشە پدەرەنی، سەرنەیەکە مادەرەنی

zerdenî, zoľaľenî, pêç pêçenî xaľ xaľenî

bize r̂îşe piderenî, serneyeke maderenî

زڕات

زەردە و زەرد خەنە

سەد گلە وە بانْ یەیٛ گلە بەنە

zerde û zerd xene

sed gile we bani yeŷ gile bene

زڕات

ژ

ژنْ خوەیٚ تلٚاق دەیٚ داڵگْ خوەیٚ خوازیٚ

jini xweŷ tiľaq deŷ, daľigi xweŷ xwazê

قەور

ژێر زگ وەرکینە، بان پشت کیەرینە

زووان فارسینە، دۆ دْ پەلینە

jêr zig wekîne, ban pişt kyerîne

zuwan farsîne, dü di pelîne

سییەپرۆسنەك

ژێریٚ زەۆیە بانیٚ زەۆ

سییەڵگ سییەڵگ تك دڵ قەۆ

jêrê zeüye, banê zeü

sîyelig sîyelig tik dil qeü

مووریژ

س

سافلی سافان، سافە چۆ هەسان

کڵاو ئەرەقچن، بەتیەیێ هۆل وە شان

safilî safan, safe çü hesan

kilaw ereqçin, betyeŷ hül we şan

بەلۆ، بەڕۆ

سافلی سافان، سافە چۆ هەسان

کوڵەنجەیێ قرمز، ئارەقچن لە بان

safilî safan, safe çü hesan

kwilenceŷ qirmiz, areqçin le ban

بەلۆ، بەڕۆ

سافلی سافان، سافە چۆ هەسان

ماوایٚ ها لە قەیٚ کۆیە وبیٚاوان

safilî safan, safe çü hesan

mawaê ha le qeŷ küye û bêawan

مار

سافلی سافان، سافە چۆ هەسان

قەوەیٚ شڕ ئەو ژێر، قەوەیٚ نوو ئەوبان

هەم دەرمانْ ژان، هەم جیگیرْ نان

مەردم لیٚ تیەرن لە قەیٚ کۆیەسان

safilî safan, safe çü hesan

qeweŷ şir̂ ew jêr, qeweŷ nû ew ban

hem dermani jan, hem cîgîri nan

merdim lê tyerin le qeŷ küyesan

بەلق، بەڕق

ساف و سڕە چۆ هەسان

ها پشتْ کۆیەیٚ کوردسان

saf û sir̂e çü hesan

ha pişti küyeŷ kwirdisan

بەلق

ساف و سڕە مۆ نەیٚرێ

چۆڕگە [٤] دێرێ گۆ نەیٚرێ

saf û sir̂e, mü neŷrê

çor̂ĝe dêrê gü neŷrê

ئەفتاوە

سافە چۆ هەسان

پەڕە پەڕە چۆ قوران

safe çü hesan

per̂e per̂e çü qwiran

قارچگ

ساق سەونز و پا دێز [٤] ها وە گڵەوە

ڕەونەقْ دنیا ها وەو گوڵەوە

saq sewnz û pa dêz, ha we giľewe

rewneqi dinya ha wew gwiľewe

پەمە، لووکە

سراویٚ لەیٚ سەرزەمینە جاڕیە

---

[٤٤٦] - چۆڕگە : مێز، گمێز، شاش

[٤٤٧] - دێز : سەوزی تۆخ.

ئـاویٚ مـوفـیـدە چۆ مـرواریـە

چەن هزار هزار کارگەر داروو

رووژیٚ چەن دەلیا لە لیٚش مەواروو

بتووای راد بۆشم ماناێ ئەو حەوزە

سفیٚدە، زەردە، زڵاڵە، سەونزە

sirawê leŷ serzemîne caȓye

awê mufîde çü mirwarye

çen hizar hizar kariger darû

ȓûjê çen delay le lêş mewarû

bituway ȓad büşim manaê ew h□ewze

sifêde,zerde,ziȓaȓe,sewnze

١) پەس و پووڵ ٢) دوو یا شیر ٣) کەرە ٤) پەنیر

سرخْ سقان پت [٤]، دەن هەڕە کڵاو

گوندار و بیٚ کیر، شەو نمەکەیٚ خاو

sirxi siqan pit, den heȓe kiȓaw

gwindar û bê kîr, şew nimekeŷ xaw

کەڵەشیٚر

سفیٚدە چۆ شیر

سفتە چۆ پەنیر

[٤٤٨] – پت : لۆت، لووت، لؤت.

هــا لــه بــنْ دوور

sifêde çü şîr

sifte çü penîr

ha le bini dür

پۆرشگ

سفێدی له سەنگ، سیاهی له درەخت

مەردم هانه گوریز، ئەو هەر ها له جەخت

sifêdî le senĝ, syahî le dirext

merdim hane gwirêz, eü her ha le cext

قەن وچای

سق سڵه [٤]، سێپا سڵه

نقره ژەن و تڵا گره

siq sil̃e, sêpa sil̃e

niqre jen û til̃a gire

مەشکە

سوواریٚ هاتێه له بەحر وله بهڕ

جفتیٚ باڵ دێریٚ هەر باڵیٚ شەش پەڕ

suwarê hatŷe le beh□r û le beř̂

[٤٤٩] −سق سڵه : بەردیکی خڕ و کۆنداره که وەک ئاوێز له مەشکه دەکرێت.

ciftê baľ dêrê her baľê şeş peȓ

١) ساڵ ٢) مانگ، برج

سوواریٚ هاتیە لە تەقیٚ تووە

هڵهڵە کیشیٚ لەقامیٚ چووە

suwarê hatŷe le teqi tuwe

hiľhiľe kîşê leqamê çuwe

ئاسیاو

سوواریٚ هاتیە لە تەنگیٚ تەتەر [٤٥٠]

چل گولە ها پیٚ هەر چلیٚ خەتەر

suwarê hatŷe le tenĝi teter

çil gwile ha pê her çilê xeter

خەرەنگێز

سوواریٚ هاتیە لە تەنگیٚ هەریٚ مەهەریٚ

کەتانە و کەتوٚنیٚ لە یەکەو کەریٚ [٤٥١]

suwarê hatŷe le tenĝi here me here

ketane û ketüni le yekew kerê

وا، گیژە وا

---

٤٥٠ – تەنگ تەتەر : تەتەر بەمانای نیشتمانە و تەنگی تەتەر مەبەست دەروازەی جیهانە.

٤٥١ – هەریٚ مەهەریٚ : هەرکەس بۆ خۆی

کەتانە و کەتۆن: کەتانە جل و بەرگی ژێرینی ژنانە و کەتۆن بەندێکە کە ئەم جل و بەرگە پێکەوە ئەبەستێت.

سوواریٚ هاتیە لە لا لوڕستان

تەکەڵدو[٤] مەخمەڵ، هەوسار گوڵستان

suwarê hatŷe le la luřistan

tekeľdü mexmeľ, hewsar gwiľistan

خوەر

سۆریٚکم کەردەن، من لە سۆرانی سۆریٚکم کەردن

عەرووسش لە ماڵ ، زاوا لە هەردەن

کناچەیٚ باوان هەفت شۆیش کەردەن

پرسام لە ئاخون عەقدش نەکەردەن

تەجربەم کەردن مردەش نەمردەن

کناچەیٚ باوان ئازیەتیش کەردن

sürêkim kerden, min le soranî sürêkim kerden

e□erûsiş le maľ zawa le herden

kinaçeŷ bawan heft şüyş kerden

pirsam le axwin éeqdiş nekerden

tecrinem kerden mirdeş nemirden

kinaçeŷ bawan azyetîş kerden

چیخ و دەوار

سووفی حڵاڵ و حرام خوەریٚ

---

٤٥٢ - تەکەڵدۆ: بەندێکە کە ئەکەوێتە پشتی زین و ژێری دۆی ئەسپ

نەماز نەخوەنْ ئەزان دەریٚ

sûfî h�iľaľ û h�iram xwerê

nemaz nexweni ezanderê

کەڵەشێر

سووفی ریش نەتاش، ناخۆن نەگیرە

کەسیٚ نییەزانیٚ جووانە یا پیرە

sûfî r̂îş netaş, naxün negîre

kesê nîyezanê cuwane ya pîre

کەڵەشێر

سەخری سەونزە، کڵاو لارە

نە لە حساو تیەیٚ نە لە شمارە

sexrî sewnze,kiľaw lare

ne le h�isaw tyeŷ ne le şimare

گورز خەشخاش

سەڕافانْ دەور، ئساهانْ پێش

کی دیە بزن سووارْ گامێش

ser̂afani dewr,ısahani pêş

kî dye bizin suwari gamêş

کڵاش و پەرگەما

سەڕافان هەواڵ، سەڕافان هەواڵ
منە تۆنم گست [453] بپرسم هەواڵ
یەێ مەلێ دیمە یەێ سەر و هەفت باڵ
ئەوە وە یاروو مدام لە داوە
شەهرێ جەواهر، مسکەنێ ئاوە

serȓafan hewaƚ, serȓafan hewaƚ
mine tonim gist bipirsim hewaƚ
yeŷ melê dime yeŷ ser û heft baƚ
ewe we yarû midam le dawe
şehrê cewahir, meskenê awe

ماسی

سەر بانێگە و بن بانێگە
چووار مییەسە و شووانێگە

ser banêge û bin banêge
çuwar mîyese û şuwanêge

دەس و پەنجە

سەر کەج و دۆم کەج، دۆم وینەێ کەنێر
چووار خوڵام دەر دەیە وینەێ شێڕ نێر

[٤٥٣] -گست : ویست، تـوواس، گەرەک بوون

کردنەیٚ کشمەکیش وەرەو وەرمەغاڕ

وەر مەغاڕ بییە تووزْ تەنگ وتاڕ

وەرمەغاڕ وەو تووزْ تەنگ و تارەوە

یەیٚ دانە گەوهەر ها وە دارەوە

ser kec û dom kec, dom wêneŷ kenêr

çuwar xwiľam der deŷe wyneŷ şêri nêr

kirdineŷ kîşmekîşwerew wer mex▯ar̂

wer mex▯ar̂ nîye tûzi tenĝ û tar

wer mex▯ar̂ wew tûzi tenĝ û tarewe

yeŷ dane gewher ha we darewe

١) چووخ ٢) دۆد ٣) دیاٚن

سەرم سڕ مینێد وە پەیٚ ئی کارە

گەنم مەشانووم، گاێانە مارە

serim sir̂ mînêd we peŷ î kare

genim meşanûm, gaêane mare

موون (لانەمایٚ جووریٚ قاترە)

سەگْ سییەیٚ دۆ گونیٚ

پەڕیە کووڵ ژنیٚ

segi sîyeŷ do gwinê

peȓye kûľi jinê

کونەیٚ ئاو

سەگْ هار، چییە گژ دار

مووتگ مووتگ گۆ خسە خوار

segi har çîye giji dar

mûtig mûtig gü xise xwar

تیٚخ مەکینە

سەنگینە وەزن نەیٚریٚ

شیرینە حساو نەیٚریٚ

senĝîne wezn neŷrê

şîrîne h?isaw neŷrê

خەو

سەنگیٚ وە سارایٚ یەزد یەزدان دیمە

نە دۆڕ نە گەوهەر نە تڵا و سیمە

ئەوە شوونْ کارْ ئوسا کەریمە

سەد و سی نەفەر مەکەیٚ تیماریٚ

تا گەر مەل و موور نەوەیٚ ئازاریٚ

senĝê we saraê dezd dezdan dîme

ne doȓ ne gewher, ne tiȉa û sîme

ewe şûni kari usa kerîme

sed û sî nefer mekeŷ tîmarê

tager mel û mûr neweŷ azarê

سەر و شانە

سەونزە چۆ قەرسیل [٤]، سفێدە چۆ دۆڕ

گڕ گڕ مەسزیا، گۆڕ مەدا وە گۆڕ

ساڵ و دووانزە مانگ مەلوول و ماتە

هەر سێ مانگ دەورەێ وە ڕۆ حەیاتە

sewnze çü qersîl, sifêde çü doŕ

giŕ giŕ mesizya, goŕ meda we goŕ

saĺ û duwanze manĝ melûl û mate

her sê manĝ dewreŷ we ŕü h[illegible]eŷate

گۆ هەسارە [٤] [٥]

سەیدە سفەتێ، بەد عوقووبەتێ

مەکیشێ وە سەر چادران خام

هەر وە یەێ ساتێ عومرێ بوو تەمام

seyde sifetê, bed éuqûbetê

mekîşê we ser çadirani xam

mer we yeŷ satê éumrê bû temam

تۆتگە شووانە [٤] [٥] [٦]

---

[٤٥٤] – قەرسیل : قەسیل، سەوزە گیا، ڕەنگی سەوز.

[٤٥٥] – گۆهەسارە : گیانلەبەرێکە وەکوو گوێرەکە سوور کە لە فارسیدا (کرمی شەبتاب)ی پێ دەڵێن.

سیاس چۆ بز، قاچاخه‌ چۆ دز

هه‌ڵپه‌ڕێ چۆ هار، گاز گرێ چۆ مار

syas çü biz, qaçaxe çü diz

heľperȇ çü har, gaz girê çü mar

که‌یك، شش

سیاسه‌نده‌کێ [٤] چل مه‌ن باریێ

وه‌ تاوْ پۆشێ نك و ناڵێه‌

syasendekê çil men barŷe

we tawi püşê nik û naľŷe

چه‌و

سیاسه‌نده‌کێ سه‌د مه‌ن باره‌سێ

وژێ بێ گیانه‌، گیاندار باره‌سێ

syasendekê sed men baresê

wijê bê gyane, gyandar baresê

ناڵ ئه‌سپ

---

[٤٥٦] – تۆتگه‌شووانه‌ : جۆره‌ کرمێکه‌ که‌ خۆی شه‌فیره‌ی په‌روانه‌یه‌ و له‌ به‌هاران له‌ مه‌زرادا به‌ گه‌له‌وه‌ دیارده‌یه‌.

[٤٥٧] – سیاسه‌نده‌ک : خڕ و ره‌ش، به‌ ره‌نگی ره‌ش و خڕ.

سیاڵی سیتاو [٤]،گورگْ هەڵەدەو

وە هەرلاێگ مەچوو عەلەف سەوز نمەو

syal̃î sîtaw,gwirgi hel̃edew

we her laêg meçû éelef sewz nimew

مووریژ، مرۆچە

سێ برا و یەێ بەن شەواڵێن

sê bira û yeŷ ben şewal̃ên

کوچگانێ

سێ بەێ، سێ زەردە بەێ

سێ ئەنار، سێ ژەهرْ مار

sê beŷ, sê zerde beŷ

sê enar, sê jehri mar

مانگەیلْ ساڵ

سێ پا دەر زەمین، چووار پا لە هەوا

شەقە شەقیَە رق ئەو کەربەلا

sê pa der zemîn, çuwar pa der hewa

şeqe şeqŷe r̃ü ew kerbela

مەشکە

---

٤٥٨ - سیاڵی سیتاو : ڕەشتاڵە، سییەتاوە،

سێ ڕەزمْ ئاسن ها وە دووشەوە

ها وە ناوْ ئاوْ ئاسن جووشەوە

sê r̂ezmi asin ha we dûşewe

ha we nawi awi asin cûşewe

سەماوەر

سێ دکانْ دووش بەردووش،یەکێ مەخمەڵ فرووش

یەکێ چوو فرووش، یەکێ خاك فرووش

sê dikani dûş ber dûş,yekê mexmeľ firûş

yekê çû firûşYekê xak firûş

گوڵ سەنگ، میناخ

سێ ستون کونا، سێ ئەژدەر لە فەوق

ئساهان ساختەن پەری سەفا و زەوق

پشتێ ها وە زەق، پاێ ها هەواوا

هەر کەسێ دەسێگ ها وە قەیەوا

چمان ها وە بان جەهان پەیماوا

sê sitün kwina, sê ejder le fewq

ısahan saxten perî sefa û zewq

piştê ha we zeü, paê ha hewawa

her kesê desê ha we qeŷewa

çiman ha we bani cehan peŷmawa

مەشکە

سێ قول وە زەق، چووار لە هەوا

شەپ شەپ ڕیەێد چۆ چارەوا

sê qwil we zeü, çuwar der hewa

şep şep ȓyeŷd çü çarewa

مەشکە

سییە چۆ قیلە، سفێد چۆ شیرە

خڕە چۆ خا، قەۆیە چۆ گا

sîye çü qîl, sifêd çü şîr

xiȓe çü xa, qeüye çü ga

دارْگردەکان

سییەسە گا نییە

باڵ مەگرێ داڵ نییە

بوو دێرێ تۆڵ [٤] نییە

sîyese ga nîye

baĺ megirê daĺ nîye

bû derê toĺ nîye

گازووڵك

---

٤٥٩ – تۆڵ : جۆرە کاڵکیکی دەیمە کە بۆنخۆش و بە تامە.

ش

شڵ وگولە [460] مۆ نەیرێ   چووار پا دێرێ دۆ نەیرێ

çuwa pa dêrê dü neŷrê   şiĺ û gwile mü neŷrê

قوڕواق

شەو دۆیەتەێ نەریمان   نە دەر دێرێ نە دەرمان

[460] – شڵ و گول : شڵ بە مانای ڕەنگی سەوزی تۆزکاڵە و شڵ و گول بە مانای سەوزی گوڵگوڵە .

ne der dêrê ne derman   şeüi düyeteŷ nerîman

خا، هیلکە

شەوە شەوە شەو تاریکە   کوڵەنجە قرمز قەیٚ باریکە

şewe şewe şew tarîke   kwiľence qirmizi qeŷ barîke

پەرپریك

ع

عابا وە کووڵیٚ، نەیٚزە وە شانیٚ   لایق وە مەجلسْکول دیوەخانیٚ

e□aba we kûľê, neŷze we şanê

layq we meclisi kwil dîwexanê

ویٚنەی حەزرەتی عەلی

عاڵمانْ علْم، مەردانْ رووژگار

ئەوە چْ گوڵیٚ بۆ بەراما لە خار

نە خەریداریش کەردەن، نە لە هند ئاما

لە بەرزە شەفەقْ سووەیل دەراما

e⍰aľimani éiľm, merdani ř̂ûjgar

ewe çi gwiľê bü berama le xar

ne xerîdarîş kerden, ne le hind ama

le berze şefeqi suweyl derama

قارچگ

عاڵمانْ علْم، مەردانْ رووژگار

عەجەو مەعدەنێ دیم لە قولەێ کووسار

سفێدە چۆ هەور، قوڵ دەێ چۆ کانی

ئەگەر ئەوە نەو تەڵخە زنگانی

e⍰aľimani éiľm, merdani ř̂ûjgar

e⍰cew meédenê dîm le qwileŷ kûsar

sifêde çü hewr, qwiľ deŷ çü kanî

eger ewe new teľxe zinganî

کانْ خووا

عاڵمانْ علْم، مەلا و مونەجم   دۆ برا دیمە لە چەرخْ ئەنجم

قووزیە بەدەن گرد و شتر سم   گاگا مەنیشوو وە دیدەێ مەردم

e⍰aľimani éiľm, mela û munecim

do bira dîme le çerxi encim

qûzye beden gird û şitir sim

ga ga menîşû we dîdeŷ merdim

عەێنەك، چاویلكە

عەجایب چشتێ، عەجەب رووئیدە

تەن بێ سقان و سەر وە بێ دیدە

e�ecayb çiştéeceb r̂uiîde

ten we bê siqan û ser we bê dîde

زالق

عەجەو گوڵێ بی ساقْ پایْ وەنەوش

باشقەیْ گوڵەیل بێ گەرد و بێ خەوش

e�ecew gwil̂ê bî saqi paê wenewş

başiqeŷ gwil̂eyli bê gerd û bê xewş

لووكە، پەمە

عەزیز و لەزیز خوەش نشین وە دڵ

هەر چق سەمەنی ریشە مێەر گوڵ [٤٦١]

e�ezîz û lezîz xweş nişîn le dil̂

her çü semenî r̂îşe mŷer gwil̂

---

[٤٦١] – مێەر : مەدەر، مەدەروو، مەیا.
سەمەنی : سەمەنوو، خواردەمەنیکە وەک حەڵوا کە لە ریشەی تازەی گەنم دۆرست ئەکرێت.

پۆشگ

عەڵاجەو چشتێ دیمە لەێ دەیشتە

بێ گیانە و وە پەێ گیاندار لە گەیشتە

e�el̃aceü çiştê dîme leŷ deyşte

bê gyane û we peŷ gyandar le geyşte

تفەنگ

عەڵاجەو چشتێ دیمە لەێ دەیشتە   کْ ئاو لە ناوْ ئاگرێ گەیشتە

e�el̃aceü çiştê dîme leŷ deyşte

ki aw le nawi agirê geyşte

سەماوەر

عەڵاجەو چشتێ ها لە دەیشت و دەر

نووڕێ ئەو زەمین، چەو لە تەوقْ سەر

نیم مەن وەزنش بی، دوْیس بارش بی

دوْیس مەن خواردم،نیم مەن وە جاش بی

e�el̃aceü çiştê ha le deyşt û der

nûr̂ê ew zemîn, çew le tewqi ser

nîm men wezniş bî, diwîs bariş bî

diwîs men xwardim, nîm men we caş bî

گووانْ مانگا

غ

غاز نیشتەو، برا غاز نیشتەو

دۆ دراز نیشتەو، ساحب خاس نیشتەو

x▯az nîştew, bira x▯az nîştew

dü diraz nîştew, sah▯ib xas nîştew

١)ساج ٢) کووانێ ٣) پەنگرکیش ٤) نان

غازیەڵقووزێ، قووزڵقێامەت هاوسا ها نوقسان خوەێ وە سڵامەت

x▯azyeĺqûzê qûziĺqêamet

hawsa le nuqsan, xweŷ we siĺamet

مۆش

ف

فەرمانبەرێ گووشتە،خوراکێ نارە

fermanberê gûşte, xwirakê nare ئەویش چۆ ئەقرەو نیشێ لە کارە

ewyş çü eqrew nîşê le kare

مەقاش، پەنگرکیش

فەرەجی سفێد، کوڵە باڵ هۆل خشەێ منێدە خشەێ پۆل

زینگەێ منێدە زینگەێ ساز ماچێ منێدە مارانگاز

ferCî sifêd, kwiĺe baĺi hül xişeŷ minêde xişeŷ pül

zînĝeŷ minêde zînĝeŷ saz maçê minêde maran gaz

زەرداڵە

فەرجی هۆلێ تکباڵ بازێ هەڕەێ منێدە هەڕەێ سازێ

ماچێ منێدە مارانگازێ

ferecî hülê, tikbaĺ bazê heŕeŷ minêde heŕeŷ sazê

maçê minêde maran gazê

خەرەنگێز

ق

قاڵە قاڵە، قوله قوله سەرباڵ سفێد ژێر باڵ هوله

qaľe qaľe, qüle qüle ser baľ sifêd, jêr baľ hüle

زەرداڵە

قالی چل گووشە پڕێ قورووشە

qalî çil gûşe piȓê quirûşe

ئاسمان و ئەسارە

قڵاچەیگ دێرم قڵاچەێ وەنە دووانزە نختە لە ناوێ جەمە

لە ناوئەو دووانزە سێ کارگەرم هەس

هەرسێ کارگەر وهەرسێ کار وەدەس

qiľaçeŷg dêrim qiľaçeŷ wene

duwanze nixte le nawê ceme

le naw ew duwanze sê kargerim hes

ساتher sê karger û her sê kar we des

قڵاچەێ هەنی وە سەحرا و وە دەر

بێ قڵف و کلیل، بێ پەنجەرە و دەر

چەن هزار گەوهەر شەو لە تێ بەنە

خودا مەزانوو حساوێان چەنە

qiĭaçeŷg henî we seh□ra û we der

bê qiĺf û kilîl, bê pencere û der

çen hizar gewher şew le tê bene

xwida mezanû h□isaêan çene

گورز خەشخاش

قوڵنگە لۆتێە و شاپەڕ باڵێە   لە دەسْ بنیایٚم ناڵە ناڵێە

qwiĭinĝe lütŷe û şaperˆ baĭŷe

le desi binyaêim naĭe naĭŷe

تیٚارە

ک

کاسە پاێ هەسۆن، حەوز ها هەواوە

دۆکەس جاڕووکیش وەرنیاێ ئاوە

kase paê hesün,h□ewz ha hewawe

do kes carû kîş,wernêaê awe

گوانْ مانگا و کەموولّە

کار خودا و فێڵ بەنە دمچگێ لە بان قنجگێ بەنە

kari xwida û fêli bene dimçigê le bani qincigê bene

دار جفت، دار هێش

کالّایل کەج پێ ڕاس کەێ دەس دەیدە لێ دەم واز کەێ

kaĺayli kec pê r̂as keŷ des deyde lê dem waz keŷ

قەیچی، مەقراز

کاواسانْ بەڕ [٤]، دەریاێ بێ هانی

[٤٦٢] – کاواس : ئەوانەی کە ئەچنە نێو ناخی بابەتێکەوە، هەر ئەو (غواس)ی عەربییە.

یەیٚ رووژ نیشتە بیم لە دۆنیایٚ فانی

گاگا چەوم کەفت ئەو دۆ تیپ سووار

یەکیٚ فەرەنگ بی، یەکیٚ زەنگەوار

وە مابەیٚنشان دۆ ریش سفیٚد بی

سەرتا پا دامان، بیٚ ماوا و زیٚد بی

لاشەشان وە تەرزْ پەڵنگ گوڵگوڵ بی

زیٚدشان وە تەرزْ زیٚدْ بوڵبوڵ بی

هەرکەس سڕ یە وە هەم باوەروو

(سەی یاقوو)سەرش لیٚ فروود ماوەروو

kawasani beȓ, deryaê bê hanê

yeŷ ȓûj nîşte bîm le donyaê fanî

gaga çewim keft ew do tîp suwar

yekê ferenĝ bî,yekê zenĝewar

we mabeŷnişan do ȓîş sifêd bê

ser ta pa daman,bê mawa û zêd bî

laşeşan we terzi peȴenĝ gwiȴ gwiȴ bî

zêdişan we terzi zêdi buȴbuȴ bî

her kes siȓî ye we hem bawerû

sey yaqû seriş lê firûd mawerû

پاسوور، پەڕەی قۆمار

دەریای بیٚ هانی : دەریای بیٚ بن.

کاوڕە لەڕێ لە پایٚ بەڕێ   دملٚەك ژەنێ،هە هەڵپەڕێ

kawr̂e ler̂ê le paê ber̂ê   dimľek jenê, he heľper̂ê

کەیٚك، ئەشپش

کراسْ سفیٚدْ پاتشا   نە دەیشت دیٚرێ نە رووشتا

kirasi sifêdi patişa   ne deyşt dêrê ne r̂ûşta

خا، هیلکە

کورسی لە بانْ کورسی

عیسا لە مووسا پرسی   وەت سیٚری یا ورسی

وەت ئەر سیٚرم ئەر ورسێ   کەس هەواڵم نییەپرسێ

kwirsî le bani kwirsî

e□îsa le mûsa pirsî   wet sêrî ya wirsî

wet er sêrim ya wirsê   kes hewaľim nîyepirsê

496   مردێ و قەور

کوڕی قوتگەێ مچەوزی [٤]   تەقڵە کوتێ لە سەوزی ٦

kwir̂î qwitigeŷ miçewzî   teqľe kwitê le sewzî

تەگرە ژیلە

کوٚیە زایٚە و ناڵان مەچوو   پا نەیٚرێ وە بانْ دیٚان مەچوو

---

[٤٦٣] – مچەوزی : جەغزی، خڕ، گردەڵ.

گیان نەیرێ پەێ گیاندار مەچوو

küye zaŷe û naľan meçû   pa neŷrê we bani dêan meçû

gyan neŷrê peŷ gyandar meçû

چانْ خەرمانکوت

کوومەێ لە وەفر بەسیاێە مکەم

رووسەم لە بانێ کەمەر داێە خەم

هاژە هاژێە تێخْ سۆرخە دەم

عەزیزە لە لاێ خالقْ ئەعزەم

kûmeŷ le wefir besyaŷe mikem

rûsem le banê kemer daŷe xem

haje hajŷe têxi sorxe dem

e�ezîze le laê xaliqi eézem

١) پەس ٢) چیەرەوان

کەتیفەێ [٤٦٤] کەتان، مۆرغْ بێ زووان

هەر کەسێ وەتەێ ئافەرین جووان

ketîfeŷ ketan, morx�i bê zuwan

her kesê weteŷ aferîn cuwan

خا، هیلکە

[٤٦٤] – کەتیفە : بۆخچە، کەتانیش بە مانای جل و بەرگی ژێری ژنانەیە.

کەفتەنەم دەر ویر، کەفتەنەم دەر ویر

عەجایب چشتێ کەفتەنەم دەر ویر

سافەن چۆ شیرما [٤]، سفێدەن چۆ شیر

رووحْ بەدەن تازە، قەڵبْ بەدەن گیر

عاڵەم مەپووشوو لە تەنخوایێ بەرگێ

ئەو بەرگە تەنپووش هالە توو جەرگێ

ئەسرین لە سوومایێ دیدەش مەڕیزوو

خوەرهەم لەشەوقْ شۆیەڵەش مەبیزوو

ئەگەر تۆ مانایێ ئی شێعرە واتی

خودا بزانێ بابْ خڵاتی

keftenem der wîr, keftenem der wîr

e⍰ecayb çiştê keftenem der wîr

safen çü şîrma , sifêden çü şîr

rûh⍰i beden taze, qeľbi beden gîr

e⍰aľem mepûşû le tenxwaê bergê

ew berge tenpûş ha le tû cergê

esrîn le sûmaê dîdeş meřîzû

xwer hem le şewqi şüyeľeş mebîzû

eger to manaê î şêére watî

xwida bizanê babi xiľatê

شەم، موم

٤٦٥ - شیرما : مایەی پەنیر.

کەمترێ ئاسن، فێشترێ چووە

خواردنێ سفێد مساڵ دووە

چووار مێخێ کیشی وسێ وە پاوە

لە دووانزە مانگ، دۆ مانگ حساوە

kemtirê asin, fêştirê çuwe

xwardinê sifêd misaľl duwe

çuwar mêxê kîşî wisê we pawe

le duwanze manĝ, do manĝ h[illegible]isawe

دەزگاێ حەلاجی کردنْ پەمە

کەمووتەرێ هاتێە وە شەسْ بەڕبەڕ

دووانزە باڵ دێرێ، هەر باڵێ سی پەڕ

kemûterê hatŷe we şesi ber̂ber̂

duwanze baľ dêrê her baľê sî per̂

ساڵ و مانگ

گ

گایَ بازْ ڕَو هەر دْگ لەڕیَ   ها لە مەڕ خوەش لەوەڕیَ

gaê bazi ȓü herdig leȓê   ha le meȓî xweş leweȓê

کەیْك، ئەشپش

گایَ سییەیَ یەیَ مەن باریە هەفت نەفەر کارکەر وخزمەتکاریە

gaê sîyeŷ yeŷ men barŷe

heft nefer karker û xizmetkarŷe

ساج تاوە

گرد گرد و پێچ پێچ عەبیرْ چاخە

وە بان گەرمەسێر وە خوار ئێڵاخە

gird gird û pêç pêç éebîri çaxe

we ban germesêr we xwar Iêl̃axe

قلیان

گردە جوور دۆ وەرەن   کونا کوناس چۆ سەرەن

girde cûri dü weren   kwina kwinas çü seren

کوتۆلەیٚ هەسەڵ، شانەیٚ هەسەڵ

گرزە [466] چۆ گرزنگ، سییەس چۆ بزن

هەڵپەڕیٚ چۆهار، قەپ گریٚ چۆمار

girze çü girzinĝ,sîyes çü bizin

hel̃perễ çü har,qep girê çü mar

کەێک

گریدەیٚ مشتێگە   وڵێ کەید دەیشتێگە

girêdeŷ miştêge   wil̃ê keyd deyştêge

[466] - گرزە : گرزە و گرزنگ بە مانای گردەڵ و خڕە.

نەوس، حەوەس

گوڵە بەڕووژەیٚ ڕەنگ زەرد وچەو کاڵ

مل کەچ وساێە و سەرگەرمْ خێاڵ

gwiľe berûjeŷ ȓenĝ zerd û çew kaľ

mil keç wisaŷe û sergermi xêaľ

بەرەفتاو، بەڕۆژە

گونووڕ [٤٦٧] پایٚ سییە کویەسە خانم ژن زانیٚ مانایٚ یە چەسە

gunûȓi paê sîye küyese

xanim jin zanê manaê ye çese

میلی سۆیەرمان، میلی سورمە کیش

گەردەن کەلەیٚ قەن، چۆ پیاڵەیٚ زەنگە

دۆم جاڕووْ وەن [٤٦٨]، پایٚ مەیمۆن ڕەنگە

garden keleŷ qen, çü pyaľeŷ zenĝe

dom caȓûi wen, paê meymün ȓenĝe

شوتور

گەڵ دریٚ هەوا گریٚ نقرە ژەنیٚ تڵا گریٚ

geľ dire hewa girê niqre jenê tiľa girê

مەشکە

[٤٦٧] – گونووڕ : گیایکە وەکوو وەنگی کە خواردەمەنییە.

[٤٦٨] – وەن : داری بەنیشت.

گیاێگ سەونز کردێە لە خاکْ ئەرمەن

چەتر پەخش کردێە لە بانْ دامەن

لە سا بێزارە وە خوەر پەروەردە

لە ناو هەفت دڵنگ خوەیٚ قایم کەردە

gyaêg senz kirdŷe le xaki erme

çetir pexş kirdŷe le bani damen

le sa bêzare we xwer perwerde

le naw heft diľinĝ xweŷ qayim kerde

زڕات، گەنمە شامی

گیسکە تەنگزی تێر خواردێە لە بەرزی

gîske tenĝizî têr xwardŷe le berzî

کوْنە و ئاو

ل

لەباسْ دۆریایێ خەیْات نەدیدە   ئاردْ هەڕیایێ ئاسیاو نەدیدە

چوو تراشیایێ نەجاڕ نەدیدە

lebasi düryaê xeŷat nedîde   ardi herŷaê asyaw nedîde

çû tiraşyaê necar̂ nedîde

سرێنجگ

له تەمامْ دنیا مافیەت هەسە   تا نەچەشیدەیێ نییەزانیێ چەسە

le temami dinya mafyet hese

ta neçeşîdeŷ nîyezanî çese   مەرگ، مردن

له جووانی چەفتە، له پیری راسە

هەرکەس بۆشێدەیێ خودا شناسە

le cuwanî çefte, le pîrî r̂ase

her kes büşêdeŷ xwida şinase

مانگ

له خڕەیێ قاقەز، له نۆزەیێ دەرزی

ئەگەر وەتیدەیێ سەد تمەن تیەرزی

le xir̂eŷ qaqez, le nüzeŷ derzî

eger wetîdeŷ sed timen tyerzî

قەڵەم و قاقەز

له دۆر تێ بوو خۆن تێ

le dür tê bû xün tê

گولە

لە سڕ قودرەتْ بینایْ لامەکان ئمڕوو یەیْ لاشەیْ لێم بیە عەیان

هۆچکەس نەزانوو ئەو لاشە چیشەن نێرە یا مایە،بزە یا میشەن

le sir̃i qudreti bînaê la mekan

ımr̃û yeŷ laşeŷ lêm bye éeyan

hüçkes nezanû ew laşe çîşen

hêre ya maŷe, bize ya mîşen

گییە

لە شەوەکی تا ئێوارە گل خوەیْ وە سارا

ئێوارە تیەێدا خوەیْ کەێدە دارا

le şewekî ta ıêware gil xweŷ we sara

ıêware tyeŷda xweŷ keŷde dara

گووچان

لە قودرەتْ سڕ خودا سۆرخ و سفێد، زەرد چۆ تڵا

چەن کۆیە و کەش تاراجشە شاە تا گدا مختاجشە

فەوت شودەنش سیا گەشتە سفێد وبیْ قورب، وێڵە لەیْ دەیشتە

le qwidreti sir̃i xwida sorx û sifêd, zerd çü til̃a

çen küye û keş taracişe şa ta gida mixtacişe

fewt şudeniş sya geşte sifêd û bê qurb,wêl̂e leŷ deyşte

شۆیەڵەیٚ ئاگر ٢) کوچگانیٚ ٣) گەرما ٤) زخاڵ ٥) خوڵەکوو

لە کوو پەیٚدا کەیم ئوستادەیل قەدیم

پا مکەم بکەن لە ڕۆ سەرزەمین

گاگا ڕۆیەڕۆ، گاگا شان وە شان

گاگا مەناڵن وە دڵەیٚ بریان

le kû peŷda keym ustadeyli qedîm

pa mikem biken le r̂ü serzemîn

gaga r̂üyer̂ü, gaga şan we şan

gaga menal̂in we dil̂eŷ biryan

دەرانە

لە هەوا لەریٚ ، لە زەمین گل خوەیٚ

گۆ ئەڕایٚ شەو جمەیٚ باپیرْد کل کەیٚ

le hewa lerê,le zemîn gil xweŷ

gü er̂aê şew cimeŷ bapîrid kil keŷ

میٚەس هەسەڵ

لە هەوا هەڵگریٚ، لە زەۆ نیشیٚ

گۆ ئەڕایٚ شەو جمەیٚ باپیرْد کیشیٚ

le hew hel̂girê, le zeü nîşê

gü er̂aê şew cimeŷ bapîrid kîşê

مێەس هەسەڵ

لەیٚ پەڕ ماڵ، لەو پەڕ ماڵ   گشتیٚ کەمووتەرْ بیٚ باڵ

leŷ per̂i mar̂, lew per̂i mar̂   giştê kemûteri bê bar̂

هەچووڵك رەشماڵ

لەیٚ پەڕ ماڵ،لەو پەڕ ماڵ   گشتیٚ وەڤ بیٚ دەسماڵ

leŷ per̂i mar̂lew per̂i mar̂   giştê weüi bê desmar̂

هەچووڵك

لەیٚ رو چید دەریاێگە   لە بانْ دەریا چیاێگە

لە بان چیا سەوزە گیاێگە

leŷ r̂ü çîd deryaêge   le bani derya çyaêge

le bani çya sewze gyaêge

قلیان

لەیٚ دەسْ راوەن، لەو دەسْ راوەن ماینیٚ شیپنیٚ، قاتر ها پاوەن

leŷ desi r̂awen, lew desi r̂awen

maynê şîpinê, qatir ha pawen

تفەنگ

لەێرە تا میل مەککە   گشتیٚ کاوڕ و شەکە

لە بتەوی گووان ئەکە

giştê kawiȓ û şeke leŷre ta mîli mekke

le bitewî guwan eke

دۆیەت

م

ماریێ هەس دۆ سەر دارە   لە دۆ کونا سەر دەر مێارە

بەن شەواڵێن   marê hes do ser dare   le do kwina ser der mêare

ماڵە گوجەرەیێ [469] ئەریەیێ سەرپەڕێ

دەم تەنگ وزڵف شووڕ،تکە مەکەرێ   ئاێمە گوجەرەیێ کەژاوە سەرێ

maĺe gwicereŷ er yeŷ ser peȓê

dem tenĝ û ziĺf şûȓ, tike mekerê

aême gwicereŷ kejawe serê

قەور

ماڵە گوجەرەیێ سەر پەڕێ دێرم کوڕە کەچەڵەیێ وەێشەڕێ دێرم

maĺe gwicereŷ ser peȓê dêrim

kwiȓê keçeĺeŷ weŷşeȓê dêrim

---

[469] – گوجەر : بچووک، چووک.

کەڵەشێر

مامر پازەڕین،هەر دۆ پاڵ لە ئاو   وەختْ چینگە تیەیدە گلاراو [470]

mamir pe zeřîn, her do pa le aw

wexti çînige tyeŷde gilaraw

ئاسیاو ئاوی

مامرْ دەم زەڕین، مارْ دەم لە ئاو

مورغ مەخوەیٚ لە مار،مار مەخوەیٚ لە ئاو وە شەو مەگەردیٚ، وە رووژ مەکەیٚ خاو

mamir dem zeřîn,mari dem le aw

murx� mexweŷ le mar,mar mexweŷ le aw

we şew megerdê we řûj mekeŷ xaw

چراخ لاڵە

مامر یەکیٚ خا دووانزە   جۆجگ سێسەد و پەنجا و پانزە

mamir yekê xa duwanze

cücig sêsed û penca û panze

ساڵ

مانا بوزرگان وە تەمەناشەن   خودا مەزانوو بان پەنجە جاشەن

---

[470] – گلاراو : بێقەرار بوون، بیٚ تاقەت بوون. چینگە کردن : دانوکە، پاکڕەکی مریشک و باڵەندەیە لە سەر زەوی بۆ دەغڵ و دان.

mana buzirgan we temenaşen

xwida mezanû ban pence caşen

سات

ماینْ سییەیْ سرێنجی   نە کەیْ خوەیْ نە کونجی

بارێ کەم وە خەروار   تەنگێ دەم وە بسمار

mayni sîyeŷ sirincî   ne keŷ xweŷ ne kwincî

barê kem we xerwar   tenĝê dem we bismar

ماشین

مفوو مل باریک، پاڵتاو پینەدار

کەمێ ها لە دەیشت، فرەیْ ها لە شار

mifû mil barîk,paĩtaw pînedar

kemê ha le deyşt,fireŷ ha le şar

گەرتی، عەمەڵی

مناڵێگ هاوردێە بێ دەس و بێ پا

کوڕ بزائ ئۆشێ شوکر وە خودا

minaĩêg hawrdŷe bê des û bê pa

kwiȓ bizaê üşê şukir we xwida

هیلکە

مورغْ رەنگینْ پڕ خەت وخاڵێ

پەروەردەیٚ نەفەسْ نازك نەو هاڵیٚ

هەر وەخت ئەو مورغە بکیشوونەفەس

ساتیٚ سەدنەفەر مەگیرووش وەدەس

murx□i ŕenĝîni piŕxet û xaľê

perwerdeŷ nefesi nazik new haľê

her wext ew murx□e bikîşû nefes

satê sed nefer megîrûş we des

قووڕی چای

مەل پەڵەنگی بیٚ دۆم　　نە جۆیە خوەیٚ نە گەندۆم

چەرخیٚ خوەێدن وە سارا　　نافیٚ رەسیٚ وە دنیا

meli peľenĝî bê dom　　ne cüye xweŷ ne gendom

çerxê xweŷdin we sara　　nafê ŕesê we dinya

مێەس هەسەڵ

مەلەیل هاتنا پەڕدار و بیٚ پەڕ یەیٚ مەلیٚ هاتا بیٚ پەڕ قاقوڵ زەڕ

meleyl hatina peŕdar û bê peŕ

yeŷ melê hata bê peŕ qaquľ zeŕ

کەپوو

مەلیٚ دێرم لە مەل مەلان　　خایە مەکەیٚ وە ناو کەلان

نــە هـا زەمـیـن نـە ئـاسـمان

melê dêrim le melmelan   xaye mekeŷ we naw kelan

ne ha zemîn ne asiman

دارسمنەك، دارتەقنە

مەلێگ ها وە بانْ مەلەیل گشتەوە

خا مەکەیۆ وە بانْ پەلەیل گشتەو

melêg ha we bani meleyl giştewe

xa mekeŷ we bani peleyl giştewe

وەفر،بەفر

میت و میر و میم ناوشانە

بڕیۆ لە مەردم گیرْ داوشانە

وەختیۆ نیشنە بانْ تەختە گردەڵیۆ

حۆکمشان لە حۆکم قەیسەر بەتەریۆ

mît û mîr û mîm nawişane

biřê le merdim gîri dawişane

wextê nîşine bani texte girdeł̂ê

h�okmişan le h�okmi qeŷser beterê

قاپ گەمە، قاپ قۆمارخانە

مێرزام کیانام، مێرزام کیانام   ئەگەر كْ شێتم ئەگەر كْ دانام

مەعلوومەن نسار بکەری مانام

یەیٚ چشتێ دیمە سالٚم و بیٚ نیش

ئوستادْ دانا وە پیٚ ئۆشن چیش

نە خاك ونە باد،نەئاو ونە سەنگ

گەردیٚ وەیٚ دنیا وە بیٚ سدا ودەنگ

مەل و موور و مار، نەدار تا درەخت

گیٚا و دەولٚەمەن، بەختدار وبیٚبەخت

یەیٚ وەخت كْ سكەیٚ مۆهریٚ ڕەواجە

چەن كروور نفووس وە ئەو مختاجە

یەیٚ وەخت پەتیٚارەیٚ هۆچ وەدەس نییە

هۆچ باك نەداروو،گرەو كەس نییە

mêrzam kêanam, mêrzam kêanam

eger ki şêtim eger ki danam

meélûmen nisar bikerî manam

yeŷ çiştê dîme saľim bê nîş

ne xak û na bad,ne aw û ne senĝ

ustadi dana we pê üşin çîş

mel û mûr û mar, nedar ta dirext

gerdê we dinya we bê sida û denĝ

gêa û dewľemen, bext dar û bê bext

yeŷ wext ki sikeŷ mohrê ȓewace

çen kirûr nifûs we ew mixtace

yeŷ wext petêareŷ hüç we des nîye

hüç bak nedarû, girew kes nîye

خوەر

ن

ناڵەیٚ شیٚرْ نیٚر، تیەیٚدن لە بایٚر

ها لە خزمەتێ گەنج و جەواهێر

هەرساتێ یەێجار کەرەم کەێ لێمان

هەرسات خڵاتێ بەخشێ وە پێمان

naľeŷ şêri nêr tyeŷdin le baêir

ha le xizmetê genc û cewahêr

her satê car kerem keŷ leman

her sat xiľatşê we pêman

١)جیز جیز سەماوەر ٢) قەن ٣) چای

نوو مانگ لە زەمین، سێ مانگ لە دەرە

ئسمْ شەریفێ کڵاو لە سەرە

ئەوەڵ لە ئایم، دۆیەم لە خەرە

ئەگەر خەر نیید ئەوە کەنگەرە

nû manĝ le zemîn, sê manĝ le dere

ısmi şerîfê kiľaw le sere

eweľ le aêim doyem le xere

eger xer nîyd ewe kenĝere

کەنگر

نە باڵ دێرێ نە پەڕ سەرێ بڕیدەو کەێدەدە خەوەر

ne baľ dêrê ne per̂ serê bir̂îdew keŷdede xewer

نامە

نە چارەکە نە نیم مەن   بار مەگرێ وە سی مەن

ne çareke ne nîm men   bar megirê we sî men

کەوش، پێڵاو

نە دەس دێرێ نە پا   ئایِم لووکنێ چۆ گا

ne des dêrê ne pa   aêim lûkinê çü ga

گۆ، گۆ

نە دەس دێرێ نە پا   لۆلنێ وەرەو خودا

ne des dêrê ne pa   lülinê werew xwida

دۆد، دۆکەڵ

نە دەم دێرێ نە زووان   فیکە کیشێ چۆ شووان

ne dem dê ne zuwan   fîke kîşê çü şuwan

گووز

نە گەنمە نە جۆیە، ها لە بانْ را

نە ژن نە پیا ها لە لاێ را

نە گا نە پەسێ تێ لە لێ خوەرێ

ئی ژن و پیاگە دەنگ لێ نیەکەرێ

ne genime ne cüye, ha le bani ȓa

ne jinn e pya ha le laê ȓa

ne ga ne pesê tê le lê xwerê

î jin û pyage denĝ lê nyekerê

١)   زڕات ٢) داوڵ ٣) وراز

نە گیان دێرێ نە نەفەس   رێ کەێد وە بانْ هەر دۆ دەس

ئەر بۆشیدەێ خەڕێمان کەێ خەس

ne gyan dê ne nefes   r̂ê keŷd we bani her do des

er büşîdeŷ xer̂êman keŷ xes

نە ها هەوا نە ها زەوی   ناوقەێ باریک، ترێزە [471] قەوی

ne ha hewa ne ha zewî   nawqeŷ barîk, tirêze qewî

جووڵیا

[471] – ترێزە : سمت، سمت و ساتان، سەخری، ماک.

و

وە بانا یەکێ، وە خوارا دووان   بڕینەسەێ قنگْ ئەوەڵ ئاخرمان

we bana yekê, we xwara duwan

biřîneseŷ qinĝi eweľ axiriman

پاپووش، شەواڵ

وە جووانی ئایمە، وە پیری خەرە مل باریکەگەێ گوڵگوڵی سەرە

we cuwanî aêime we pîrî xerw

mil barîkegeŷ gwiľgwiľî řenĝe

کەنگر

وە حۆکمْ خودا، وە زوورْ بەنە

هەفت دۆچگ لە بانْ یەێ دۆچگ بەنە

we h�okmi xwida we zûri bene

heft düçig le bani yeŷ düçig bene

شەن

وە رووژ بیاخە، وە شەو چراخە   بانێ گەرمەسێر خوارێ ئێلاخە

we ȓûj bêaxe, we şew çiraxe

banê germesêr xwarê ıêĩaxe

قلیان

وە سڕ قوردەرتْ حەی لامەکان

ناگا قڵاچەێگ لێ بیە عەێان

نەقاشکاریە، گوڵگوڵ ورەنگ رەنگ

ئەو تەورە کەندش ئوساێ با فەرهەنگ

گا وە گووشەێ قڵا ماتەم مەنیشوو

گا گا پەێ دنیا سەرێ مەکیشوو

we siȓî qwidreti hey la mekan

naga qiĩaçeŷg lê bîye éeŷan

neqaşkarye, gwiĩgwiĩ û ȓenĝ ȓenĝ

ew tewre kendeş usaê ba ferhenĝ

ga we gûşê qiĩa matem menîşû

gaga peŷ dinya serê mekîşû

کیسەڵ

هـ

هاتەماڵمان تۆرکْ بێ زووان   نایمە وەر دەمێ گووشت بێ سقان

hate malîman torki bê zuwan

nayme wer demê gûşti bê siqan

۱) مناڵ ۲) مەمگ

ها دۆ لوو دەسد، نووڕێ پەێ چەمد

ئەگەر مەیلد بوو چسێدە دەمد

ha do lû desid, nûrê peŷ çemid

eger meylid bû çisêde demid

سیکار

هاژە هاژ تێخ، سەرمەودایێ دۆ دەم

یەکێ پا بەستە،یەکێ پشت وە خەم

haje haji têx, ser mewdaê do dem

yekê pa beste, yekê pişt we xem

١) هەورینگ ٢) پەس ٣) چیەرەوان

هامسەران دیمە، هامسەران دیمە

سەرچشمەێ لە تاقْ نیم تڵا دیمە

میل مەنارەێ نەخشْ نەعیمە

گڕەێ دەرونێ نارْ عەزیم   زەمزەم و کەوسەر، مایەر حەکیمە

hamseran dîme,hamseran dime

ser çişmeŷ le taqi nîm tiĺa dîme

mîli menareŷ nexşi neéîme

giȓeŷ derünê nari éezîme

zemzem û kewser, maŷer h[illegible]ekîme

سەماوەر و چای

هانا هامسەران من چشتێ دیمە   چڵاك و چیانْ زوور مشتێ دیمە

دەم لە ناوڕاسْ گاز پشتێ دیمە

hna hamseran min çiştê dime

çiĺak û çyani zûr miştê dîme

dem le naw ȓasi gaz piştê dîme

ئاسیاو

هزار پا دریێ لە هزار فێشتر گولە نییەو لە گولە تێژتر

hizar pa dêrê le hizar fêştir gwile nîye û le gwile têjtir

تەلەفون

هزار وە هزار چی، مردێ وە مەزار چی

باوگێ پەنج مانگە، کوڕێ وە شار چی

hizar we hizar çî,mirdê we mezar çî

bawgê penc manĝe, kwiȓê we şar çî

شامی

هڵدم و دڵدم، شەش پا و دۆ سم

یەێ دم لە بان پشت تا نەگریدەێ مشت

تا نەگری لە دم جم نییەخوەێدەو سم

hiľdim û diľdim şeş pa û do sim

yeŷ dim le bani pişt ta negrîdeŷ mişt

ta negrî le dim cim nîyexweŷdew sim

ترازو

هۆڵ خۆرٚمایی!سەونزْ چەمەنی گوڵەیل وڵێنگ [٤٧٢] تْ چۆ نەمەنی

hüli xormaî! sewnzi çemenî

gwiľeyl wiľênig ti çü nemenî

[٤٧٢] - وڵێنگ : وەڵەنگاری، شووخ و شەنگی.

سەمەنی

هەتا هەتێە، مەتا بارەسێ

دنان چەفت و چڵ، پڕ مەخارەسێ

هەرچێ کْ مەرێ سلەجا مەکەێ

وە پاشمانەێ مەردم لەڕەوا مەکەێ

heta hetŷe, meta baresê

dinan çeft ûçiľ, pir̂ mexaresê

herçê ki merê silica mekeŷ

we paşmaneŷ merdim ler̂e wa mekeŷ

جەنجەڕ ، خەرمانکوت

هەترکنەێ مۆ تەرەکدار تا تەڕێ نەکەی نیەکەێ کار

hetirkineŷ mü terekdar ta terê nekey nîyekeŷ kar

قەڵەم وجەوهەر

هەتەتوو، مەتەتوو سەر باریك و کوین [473] قوتوو

hetetû, metetû ser barîk û kwîn qutû

درەوش

هەڕە پا، پۆلی سەر نژی چەو، نخە سەر

---

[473] - کوین : قونگ، قنگ

nijî çew, nixe ser herr̂e pa pülî ser

مەلۆیە، کولە

هەشەکنێ مەشەکنێ کاوڕە لەڕێ دۆ شەکنێ kawr̂e heşekinê meşekinê

ler̂ê dü şekinê

ئەڵەك

هەفتاو چووار دەوریش، چوواریان ئەڤداڵە

دووان لە وانە سەر حەدْگشتە تەنیا ئەوان زانن دنیا چەن پشتە

hefta û çuwar dewrîş, çuwarêan évdaĺ

duwan lewane ser h�edi gişt

tenya ewan zanin dinya çen pişte

١) چووار فەسڵ ٢) مانگ و خوەر

هەفی هەفت سەر، دۆ کونا لە دەر پیق لانە چەو، پەمێانە سەر

hefî heft ser, do kwina le der

pîq lane çew, pemêane ser

زەرداڵە

هەکاکان دەقە، هەکاکان دەقە

حەڵقە داس لە دەورْ دەلیایێ دۆ رەقە

hekakan deqe,hekakan deqe

h□eľqe das le dewri delyaê do r̂eqe

هیلکە

هەلارەوا، مەلارەوا   چووار قول دێرێ چۆ چارەوا

helarewa melarewa   çuwa qwil dêrê çü çarewa

تەڵەکین

هەلارەوا، مەلارەوا   هەر هیلنێ وە دارەوا

helarewa melarewa   her hîlinê we darewa

گافارە

هەلەقان، مەلەقان   لە بێاوانەیل دۆ لەقان

heleqan meleqan   le bêawaneyl dü leqan

باقە،, نەی

هەم سم دێرێ، سێپا دێرێ   نقرە ژەنێ تڵا گرێ

hem sim dêrê, sêpa dêrê   niqre jenê tiľa girê

مەشکە

هەوا بی وە بەڵخ [٤]، زەمین بی وە تووز

ئەو چۆ فیلەتەن،یەی چۆ ئەشکەپووس

پاێ چەپ دانە گەز، لە یەك چین وە قین

---

[٤٧٤] - بەڵخ: بڵخە، قەرەباڵ، هەراهەرا.

تاجْ زەڕینیّان تەمام بی وە خوّن

hewa bî we beľx, zemîn bî we tûz

ew çü fîleten, yey çü eşkepûs

paê çep dane gez, le yek çîn we qîn

taci zeřînêan temam bî we xün

کەڵەشێر جەنگی

هەور کەیٚ، هەڵا کەیٚ نقرە ژەنیٚ تڵا کەیٚ

hewr keŷ, heľa keŷ niqire jenê tiľa keŷ

مەشکە

هەیٚ کاکا رەنگیٚ، هەیٚ کاکا رەنگیٚ

لە دوّر دیار دا یەیٚ سفێد سەنگیٚ حەڵقە دا لە دەورْ دەلیایٚ دوّ رەنگیٚ

heŷ kaka řenĝê, heŷ kaka řenĝê

le dür dyar da yeŷ sifêd senĝê

h�eľqe da le dewri delyaê do řenĝê

هیلکە

ی

یاران یاوەران، یاران دڵ شکاو ئاگر کی دیە لە ناوڕاسْ ئاو

yaran yaweran, yaran diľ şikaw

agir kî dye le nawȓasi aw

سەماوەر

یاران ئەو رووژ دیم دۆکەو لە یاڵێ

بێ خۆن وبێ گووشت، بێ پەڕ وباڵێ

گیرن و گرفتار وە قەێ یەێ تاشێ

ئەسیرن وە دەسْ قەدیم فەڕاشێ

گیرن و گرفتار وە بەن و زەنجیر

وەختێ مەخوەنن وە سدائ دڵگیر

yaran ew ȓûj dîm do kew le yaľê

bê xün û bê gûşt, bê peȓ û baľê

gîrin û giriftar we qeŷ yeŷ taşê

esîrin we desi qedîm feȓaşê

gîrin û giriftar we ben û zencîr

wextê mexwenin we sidaê diľgîr

تەوڵ جەنگ

یاڵ دار و باڵ دار، وە رق ئەورەوە

سوورْ ئسرافیل وە چووار دەورەوە

yaľ dar û baľ dar, we ȓü ewrewe

sûri ısrafîl we çuwar dewrewe

تیّارە

یەکیٚ ساز ژەنیٚ یەکیٚ تەمۆرە

یەکیٚ قۆتە دا لە بنْ کۆرە

سیّان لە سیٚ جوور نیشتیّە لە شانیٚ

یەکیٚ چۆ مفسد هەر مەدا هانیٚ

yekê saz jenê yekê temüre

yekê qüte da le bini küre

sêan le sê cûr nîştü le şanê

yekê çü mifsid her meda hanê

١)جیزەیٚ سەماوەر ٢) مەقاش ٣) پیاڵە و قەندان و سینی ٤) چای رشن

یەیٚ تۆیەمیٚ هەنی[٤٧٥] بیٚ تۆیەم بیٚ پاسا

میوەیل بازیٚ رەس ئەو مەیوو ئەنزا

زەردەن زایٚفەن، بیم سەونزەن[٤٧٦]، بوورەن

تیەڵەن شیرینەن، لە هزار رەنگەن

yeŷ tüyemê henî bê tüyem bê pasa

---

٤٧٥ – هەنی : هاشت، ئاوێشت، چاند.

٤٧٦ – بیم سەونز : بیم رازای خوارووە و بە مانای کەمایەتییە. بیم سەونز واتە سەوزی تۆزکاڵ.

mîweyl bazê r̂es ew meyû enza

zerden zaêifen, bîm sewnzen, bûren

tyel̃en, şîrînen, le hizar r̂enĝen

هەڵەڕەزگە، رەزگی

یەیٛ چشتێ دوٚنم قودرەت هامڕازە

نە قەیچی بڕە، نە مەقراز گازە

نەرمە چوٚ پەمە، سفێدە چوٚ ئەور

وەزنْ نیم کیلوو نیەتیەرێد وە دەور

yeŷ çiştê dünim qudret hamaze

ne qeyçî bir̂e, ne meqraz gaze

nerme çü peme,sifêde çü ewr

wezni nîm kîlû nyetyerê we dewr

ماڵ شەیٚتان

یەیٛ چشتێ دێرم دوٚتەن یەیٛ سەرە

یەیٛ پایٛ ها سیروان یەکێ سەیمەرە هەرکەس بوواچوو ئەسڵ قەڵەندەر

yeŷ çiştê dêrim do ten yeŷ sere

yeŷ paê ha sîrwan yekê seymire

her kes buwaçû esil̃i qel̃endere

زابی گەورا لە هەولێر

یەێ چشتێ دیمە کارْ ئادەمی

ئاراستەێ کەردەن پەێ خاتر جەمی

سێ مانگ حاکمە یا فرە یا کەم

حۆکمێ بڕاسە چۆ سەدرْعەزەم

yeŷ çiştê dime kari ademî

arasteŷ kerden peŷ xatir cemî

sê manĝ h□akime ya fire ya kem

h□okmê bir̂ase çü sedri éezem

شەقڵ خەرمان

یەێ چشتێ دیمە لە ئی دەیشت و دەر

سفێدە چۆ قەن، شیرین چۆ شەکەر

زڵفان پەریشان چەپی چەواشە

بەرگْ قرمز پووش سەر لە ژێر لاشە

yeŷ çiştê dime le î deyşt û der

sifêde çü qen, şîrîn çü şeker

ziłfan perîşan çepî çewaşe

bergi qirmiz pûş ser le jêr laşe

پۆشگ

یەێ چشتێ دیمە لە ئی دەیشت و دەر

هەم سەگ و هەم بوز، هەم ژن و هەمخەر

yeŷ çiştê dime le î deyşt û der

hem seg û hem buz, hen jin û hem xer

خەرووش، کەرۆیە

یەێ چشتێ هەنن سیاێ سیارەنگ

بار مەگیروو، بێ وەزن و بێ سەنگ   بارێ ها نووا، زوورێ ها وە چەنگ

yeŷ çiştê henin syaê sya r̂enĝ

bar megîrû, bê wezn û bê senĝ

barê ha nuwa, zûrê ha we çenĝ

گازووڵك

یەێ چشتێ هەنن فرە پڕفەنن

هەر چوونکە گەنن وە فکرْ گەنن

وە دێهات فرە، وە کاوان کەمن

دڵنگْ وەرێ وە دۆ رەقەمن

yeŷ çiştê henin fire pir̂ fenen

her çûnke genen we fikiri genen

we dêhat fire, we kawan kemin

dil̂inĝi were we do r̂eqemin

قڵا بازڵە

یەێ دانە ئەنار، کەفتە گژ دار   کوڕ جۆرەتدار بچوو بارەێ خوار

yeŷ dane enar kefte giji dar

kwiȓi coretdar biçû bareŷ xwar — ئاگر

یەیٚ داریٚ هەنەن بیٚ حەد وحساو

جەرگش پارە مەو چۆ پەسْ قەساو

پارچە سیاسە چۆ زەنگی ماران

سەمەڕْ ئەو دارە پەخشە لە شاران

yeŷ darê henen bê h?ed û h?isaw

cergiş pare mew çü pesi qesaw

parçe syase çü zenĝî maran

semeri ew dare pexşe le şaran

کەتیرا

یەیٚ دەهەن سفیٚد دۆ دەهەن داروو لە هەر دەهەنیٚ ئەتر مەواروو

یەك پیٚش خزمەت و دۆ جڵەو داروو

yeŷ dehen sifêd do dehen darû

le her dehenê etir mewarû

yek pêş xizmet û do ciȴew darû

قووڕی

یەیٚ رووژ راگەم کەفت وە شاریٚگا وە شارْ فرەیٚ کەس نیاریٚگا

کۆچە وبازاڕیٚ گشتیٚ پەیٚوەسیٚ کەسیٚ نمەچوو وە یانەیٚ کەسیٚ

yeŷ ȓûj ȓagem keft we şarêga

we şari fireŷ kes nyarêga

küçe û bazar̂ê giştê peŷwesê

kesê nimeçû we yaneŷ kesê

قەورسان

یەیٚ رووژیٚ راگەم کەفتە وەو راوە

دیم کْ ئوشترێگ دریا وە پاوە

ها لە رۊ مافیەتْ جەهان گشتەوە

پاڵان لە ژێر زگ، بار وە پشتەوە

وەختایٚ ئەنجامیٚ مەدەیٚ ئەو کارە

بەدەن سەڵامەت، بار زەخم دارە

yeŷ r̂ûjê r̂agem kefte wew r̂awe

dîm ki uştirêg dirya we pawa

ha le r̂ü mafyeti cehan giştewe

pal̂an le jêr zig,bar we piştewe

wextaê encamê medeŷ ew kare

beden sil̂amet, bari zexm dare

١)ساج تاوە ٢) نان ٣) کووانیٚ

یەیٚ ریشە بەنە لەیٚ وەر مەغارە گاگا چۊ قەنە، گا ژەهرْ مارە

yeŷ r̂îşe bene leŷ wer mex�are

gaga çü qene, ga jehri mare زووان

یەێ سەوزە پووشێ سەد سەر لە گەردەن

وە مەودایێ تێخ بێ گیانش کەردەن

ئەو وە بێ کەفەن وە خاك سپەردەن

خاك دەراوەردە کەفنش کەردەن

yeŷ sewze pûşê sed ser le garden

we mewdaê têx bê gyaniş kerden

eü we bê kefen we xak siperden

le xak derawerde kefeniş kerden

تەماکوو

یەێ کاڵە زڕات پشانمە وڵات

yeŷ kaľe ziȓat, pişanime wiľat

هەسارە

یەێ کوزەێ هەس وە شارْ فەرەنگ

دۆ ئاو ها لە تێ هەر ئاوێ یەێ رەنگ

yeŷ küzeŷ hes we şari ferenĝ

do aw ha le tê her awê yeŷ ȓenĝ ،خا، هیلکە

یەێ کووسە رەنگێ کەفتێەسە فەند

ماوەێگە بییەسە رەفیقْ زەند

یا رەزایٚ خوداس یا شانسیٚ دیٚریٚ

وه چەو خوەد دۆنی ژنەد له ژیٚریٚ

yeŷ kûse r̂enĝê keftŷese fenid

maweŷge bîyese r̂efîqi zenid

ya r̂ezaê xwidas ya şansê dêrê

we çew xwed dünî jined le jêrê

کونەی ئاو

یەیٚ کەنۆ دیٚرم لەیٚ وەره   پڕیٚ هەسەڵٚ کەس مەخوەره

yeŷ kenü dêrim leŷ were   pir̂ê heseľi kes mexwere

لۆت

یەیٚ گا دیٚرم یەیٚ چارەك باریٚه

له ژیٚرْ ئەو باره چم وچاریٚه [٤٧٧]

تا سینەیٚ ئەو گا نەنیشوو له گڵٚ

ئەو باره نیەتۆیەنیٚ بووەیٚده مەنزڵٚ

yeŷ ga dêrim yeŷ çarek barŷe

le jêri ew bare çim û çarŷe

ta sîneŷ ew ga nenîşû le giľ

ew bare nyetüyenê buweŷde menziľ

ساج تاوه

[٤٧٧] – چم و چار : هەولٚ و تیٚکۆشان، تەقەلا.

یەیٚ مەل سفێد، خوەش خەت وخاڵە

گیروودەیٚ قەفەسْ دەسْ نەو هاڵە

هەروەخت ئەو مەلە بی وە نەفەسیٚ

مەگەردە وە دەسْ هەرسات یەێکەسیٚ

ئەو مەلە چێشەن، ئەو مەلە کامە

خوٚنیٚ حلاڵ وگووشتیٚ حرامە

yeŷ meli sifêdi xweş xet û xaľe

gîrûdeŷ qefesi desi new haľe

her wext ew mele bî we nefesê

megerde we desi her sat yeŷ kesê

ew mele çêşen, ew mele kame

xünê h□iľaľ û gûştê h□irame

١) قووڕی ٢) ئاێم ٣) پیاڵە ۴) چای و سڵپ چای

یەیٚ مەلیٚ هاتێە بیٚ باڵ و پەڕە

چوٚ جەنگی سووار داێم لە شەڕە

داێم لە تەقەلا و جووش و خورووشە

نییەزانی پەیٚ کی قڵاخی پووشە

yeŷ melê hatŷe bê baľ û bê peře

çü cenĝî suwar daêim le şeře

daêim le teqela û cûş û xurûşe

nîyezanî peŷ kî qiľaxî pûşe

ئاو رووشنکەرە

یەیٚ نەفەرْ بیٚ دایٚە یەیٚ درەختْ بیٚ سایٚە

یــەیٚ نـەفـەرْ بیٚ مـایٚە

yeŷ direxti bê saŷe yeŷ neferi bê daŷe

yeŷ neferi bê maŷe

١) بابا ئادەم ٢) خوەر ٣) خەو

یەیٚ وژە باڵا مۆختەڵسەری پەشمالوو و دۆ ئاچەریٚ [٤]

peşmalû û do açerê yeŷ wije bal̄a moxteserê

پاچگ

یەیٚ وژەس و بەرابەر کوڵکە پشتە و داچە سەر

تـنـی خـواردیـە بـەرادەر

kwil̄ke pişte û dace ser yeŷ wijes û beraber

tinî xwardye berader

پاچگ

٤٧٨ - دۆ ئاچەر : داچەسەر، دوولەت، هەر چشتەک لە دوو لق یان دوولەت بێت.

---خوێنەری بەڕێز

هەتا لە بیرمە، ئەدەبیات ومێژووی کورد بۆ من دەردیکی نۆستالۆژیکی بوو تا کوو زانستی. وردە وردە فێر بووم کە نە! زمانەکەمان زمانیکی زانستییە، تەنیا هەست وخۆشەویستی نییە. ئەو دەمەی کە فەرهەنگی باشوورم کوو کردەوە و لە چاپ دەرچوو؛ وابیر دەکردم کە ئەرکەکەم تەواو بوو و تا رادەیەك خزمایەتی خۆم بە گەلەکەم پشان داوم، بۆ خۆم سەیر بوو کە زاراوەیەك وەکوو زاراوەی باشووری رۆژهەڵات ئەوەندە دەرەتانی هەیە و وشەی تایبەتیی زۆرە. هەر بە جارێك دەلاقەیەك لە دۆنیای ئەدەب و فۆلکللوری کوردی بۆم دەرباز بوو. بەڵام؛ هیچکەس بەرگیری لە ئەدەب و فەرهەنگ و زاراوەکەم نەکرد بێجگە لە دەم و دەزگای راگەیاندنی کوردی. رەنگە لای ئێوەش ئەم قسەیە، قسەی قۆڕ بێت بەڵام راستە. زاراوەی من بەم هەموو دەرەتان و تەوانەوە «بە داخەوە نەك بە وردی؛ کە بە راشکاویش لە سەری باسێك نەکراوە» لە پەراوێزە.

هەر لە دەم و دەزگای دەنگ و رەنگ بگرە هەتا گۆڤار و رۆژنامە و ... هتد. بۆیە بە ناچار و بۆ تێگەیشتنی تۆی بەڕێز بە زاری تۆ دەنووسم، وا دیارە تۆ لە من زیاتر ئێمە و ئێوە دەکەی. منیش بە زمانی یەکگرتوو باوەڕییم هەیە بەڵام بە چ مەرجێك؟؟!

لێرە لە پەراوێزێك وتەنیا بۆ ئاگاداری؛ چەند بابەت لە سەر فۆنۆتیك ورێنووسی ئەم زاراوە دەنووسم کە هەر بە راستی پێویستە چاوی لێ بکەینەوە.

...... ئەگەر دان بەوە بدەین کە زاراوە چۆم و رووبارێکە کە دەریای زمان تەسەڵ ئەکا؛ ئەرکی زمانەوان ئەمەیە کە لە چۆنیەتی هەر زاراوەیەك تێگەیشتنیکی هەبێت، چ لە بواری رێنووس و چ لە بواری فۆنۆتیك. مەبەست لە فۆنۆتیك، چۆنیەتی وتنەوەیە نەك دەزگای فۆنۆتیك. ئەگەر بمانەوێ دەزگای فۆنۆتیك دووپات کەینەوە باسیکی درێژخاینە هەر ئەوەندە بێژم کە ئەم دەزگایە کاریگەریی هەرە زۆری لە سەر وشەگەلی دەرەکییە تا کوو وشەی خۆماڵی. بۆ نموونە ماشینی (پراید) لە نێو دەزگای فۆنۆتیك بووەتە (پرایل) من لە پارێزگای لوڕستان لە دەمی خەڵکی لادێ دەیان کەڕەت بیستوومە کە ئەڵێن (پرایل) هەر ئەم وشەیە لە لای لادیەکانی شارێك وەکوو قەسری شیرینیش (پرایل)ە بە بێ ئەوەی کە پەیوەندیانیش پێکەوە بێت. یان لە هەمووی ناوچەکانی باشووری رۆژهەڵات ناوێك وەکوو

(عەلی) ئەگۆڕێتە (ئەلە) و(ئەلگە) بەڵام مەبەستی من چۆنیەتی ئەدا کردنەوەیە نەك خۆدی دەزگای فۆنۆتیك. بۆیە خوێنەری کورد تووشی هەڵ و مەرج دەبێت کە چۆنە وشەیەك وەکوو(بەیٚbeŷ) بنووسێت یان بخوێنێت. لە راستیدا ئێمە وەکوو کورد، هێشتا رێنووسیکی یەکگرتوومانیش نییە ئەم شێوەی خوێندنە تەنیا لە باشووری رۆژهەڵات هەیە و بە پێ رێنووسی کوردی دوو ئاوا یان فۆنیم رێك لە پشتی یەك نانووسرێت و بۆ چارەسەر کردنی ئەم نەخسە لە(پێتی کەلیژاندن) کڵك وەر ئەگرین و دەنووسرێت (بەیٚ bey) بەڵام راستیەکەی وایە کە (یٚ) لای ئێمە فۆنۆتیك نییە بەڵکوو بۆ خۆی پێتێکی سەربەخۆیە جیا لەوانە پێتی کەلیژاندن بۆ چارەسەر کردنی یەك یان دوو بابەتی تایبەتە و شتیکی گشتی نییە ئەگەر من وەکوو کوردیکی باشووری بمەویٚ کڵکی لیٚ وەر بگرم پێویستە زمانەکەم بگۆڕێنم.

بابەتیکی دێکە پێتی (ڤ)ە کە وا دیارە لە دەم و دەزگای بڵاو کردنەوەی کوردی بووەتە کیشە. ئایا لە بەر خاتری ئەوەی کە ئەم پێتە لە کامپیووتر بە دژواری دێتە نووسین چاو لیٚ بنووڤێنین؟ یان تەنیا لە بەر خاتری ئەوەی کە خۆشك و برایانی سۆرانی زمان ئاخاوتنی ناکەن ئێمەیش ئەوە نەنووسین؟ تم و دایم وەتوومە و هەریش ئەیلێم ئەگەر کوردستان تەنیا مەبەست سنە و ئازەربایجانی رۆژئاوایە، بە پێ جەماوەر و پان و بەرینی ئەرزناسیی بە قەد کرماشان بە تەنی تەنها نییە هەتا بگرە ئیلام ولوڕستان و بەشێکیش لە هەمەدان بەم زاراوە یان سەر بەم زاراوەیە. هووز گەلی کەڵهوڕ، لەك، لوڕ، زەنگنە، گۆران، فەیلی، بەختیاری و تەنانەت کرمانجەکانیش ئەم پێتە ئاخاوتن دەکەن و پێتیکی گشتیە ئێمە چۆن ئەتوانین بیر لە زمانەکەمان نەکەین؟ تێکڕای ئەوانە ئەم پێتە، پێتیکی مێژوویە ودەسکاری من و ئەو و ئی نییە. بە پیٚ کتیبە مێژوویەکان کە لە سەر ئەڤیستا نووسراوە، بنیاتی فۆنۆتیکی ئەلف و بیی ئەڤیستا لە سەر هەشت پێتە (ذ- پ- چ- ژ- ڤ- گ- ڤ- ڤ) پێت گەلی (پ، چ، ژ، گ) هێشتا لە نێو کورد و تورك و ئازەری و فارس ماوەتەوە و بە تەواوی پارێزراوە بەڵام ئەو دووایی کە تەنیا لە نێو کورد ئاخاوتنی پیٚ ئەکرێت زۆر ناڵەبارە لە بەر ئەوەی کە ئێمە پاڵپشتی ئابۆری و عەسکەری و رامیاریمان نییە؛ هەرچەندەکە دەزگای بڵاوکەری کوردیمان زۆرە. بەڵام راگەیاندنیکی زۆر

ناتەواومان هەیە. پیتی (ڎ) کە ئاخاوتنیکی نێوان (د،گ)ە هێشتا لە نێو هەورامان پارێزراوە کە ئێستە لە لاینی بڵاوکراوەی کوردی هەر نانووسرێت. یەکم جار کە ئەو پیتە بە شێوەی نووسراوە دیوم لە گوڤاری (کۆمسا) بوو کە مانگنامەیکە هەوراماناسانە و رۆشنبیریە وحەز دەکەم بزانین کە هەورامان بە خێوکەری زمان و فەرهەنگی کورد بووە و بەش بە حاڵی خۆم سپاسی بە رێوبەرانی ئەم مانگنامە دەکەم کە پاراستنی پیتی کوردی بە ئەرکی خۆیان زانیوە. راستیەکەی وایە کە هەرچیٚ پیتی کەمترمان بێت؛ خوێندن و نووسین ساکارترە بەڵام بەو مەرجە کە نەبێتە هۆی فەوتانی پیتە مێژوویەکان. یان پیتی (ڨ) کە هێشتا لە نێو کرمانجەکان ماوەتەوە و ئاخاوتنی لە نێوان (ق، ك)ە و پیتی (ڰ) کە بووەتە (گ) کە ئاخاوتنی لە نێوان (ن، گ)ە بە گشتی لە باشووری رۆژهەڵات و بە تایبەت عەشیرەتەکانی کەڵهوڕ و زەنگنە و گۆران و لەك و فەیلی ماوەتەوە و (ڤ) کە هەر بە تەواوی ماوەتەوە و (ۋ) بووەتە (ۆ) کە ئاخاوتنی لە نێوان (و،یٚ)ە. مەبەست ئەمەیە کە ئێمە ناتوانین لە زمانی یەکگرتوو باس بکەین و ئەم تایبەتمەندیانە لە بەر چاو نەگرین. زمانی یەکگرتوو ئەبیٚ بەشداری هەموو تەوەرەکان و بابەتەکان بکات نەك هەر وشە. ئێمە بە بیٚ زمانی یەکگرتوویش، پەیوەندی وشەئیمان هەیە چۆنکە هەوتا لە سەدی وشەگەلی کوردی هەر لە یەك دەچن. ئێمە لە جیاتی ئەوەی کە رێگە خۆش کەین بۆ جیاوازیەکان، بە بیٚ زانستن و باس و خواس چاو لیاٚن ئەنووقێنین. ئەگەر وابێت نموونەیکی تر ئەخەینە بەر دەستی توێژەران و زمانەوانانی کورد و ئەمەش ئەوەیە کە کورد بە تەواوی فرمانی یان مەفعول ئەگۆڕێنێت و کردار یان فێعل جێبەجی نابێت تەنیا زەنگنە و کەڵهوڕ کردار دابەش ئەکەن :

سۆرانی: ئاومان خوارد. لەکی: ئۆمان هەرد. کرمانجی: ئاڤمان خوارین. کەڵهوڕی: ئاو خواردیم

یان هەر خۆدی زاراوەی هەورامانی کردار بۆ نێر و میی هەیە کە لە هیچ کام لە زاراوەکانی کوردی ئاوا شتێکم نەدیوە، بۆ ئێمە پەیڕەوشتی ئەم بابەتە نەکەین؟ ئەم تایبەتییە ئەگەڕێتەوە بۆ ئەو کاتە کە زمانی پەهڵەوی بووە زمانیکی هەمەلاینە و فرمان و فرمانکار و کردار و ... هتد دەست نیشان کرا ئەگەر ئەوە قانوون بووە، بۆ قانوونمان دابەزاندوە؟

بابەتیکیتر زەنە یان هەر ئەو (کەسرەی مۆختەلێسە)یە کە لە ڕێنووسی کوردی ئارامی نۆمادی (-ْ-) و لە ڕێنووسی لاتینی (i) بۆی دابین کراوە. ئەتوانم بێژم یەکێك لە فۆنۆتیکە سەرەکیەکانی باشووری رووژهەڵاتە کە لە زاری کرمانجییش زۆر بەرچاوە. لە هەندێك کەس بیستوومە و دیومە کە دەنگی ژێر لە سەر وشەکان دەنووسن و لە بابەتێك زۆر سەیر باس دەکەن کە ئەوەش (کەسرەی کەڵهوڕی)ە. من بڕیار بۆ کەسێك دەرنابڕم بەڵام بە دڵنیائیەوە ئەڵێم کە ئاوەها بابەتێك، داهێنانیکی نەزانستییە و شتێك بە ناوی کەسرەی کەڵهوڕی هەر بوونی نییە. بە پێ ڕێنووسی کوردی (کە لە فەرهەنگی هەنبانەبۆرینە)ش ئاماژەی پێکراوە ئێمە وەکوو کورد لە جیاتی دەنگی ژێر و سەر و بۆر، پێت دائەنێن و لە جیاتی کەسرەی مۆختەلێسە نیشانەی (-ْ-) دائەنێن. ئەم فۆنۆتیکە لە وشەگەلێك کە لە بواری نووسینەوە لە یەك دەچن بەرچاوترە. وەکوو:

دەنگ deng: بانگ، سدا　　　　دەنـْگ denig: دانە، گلە

یان

داڵـْگە daĩige : دایك، دایە　　　داڵگە daĩge: داوکە، دەسپێکردنەوە

ئەبینین کە ئەگەر زەنە لە سەری نەبێت خوێنەر لە خوێندن تووشی هەڵ و مەرج دەبێت. هەروەها باشووری رۆژهەڵات وەکوو ئەو دووای بەرادەرانی خۆی ئاخاوتنی هەندێك پێت ناکەی بۆ نموونە:

سۆرانی : شاری کرماشان

کەڵهوڕی : شارْ کرماشان

من هەست دەکەم کە زەمانی ئەوە هاتووە کە تێبینیکی زانستی لە سەر بابەتی ڕێنووس و فۆنۆتیکی کوردی بکەین و بۆ تێگەیشتنی باشتر و پەرەپێدان بە فەرهەنگ و زمانی نەتەوەکەمان هەوڵیکی کوڕانە و چالاکیەکی بێ وچان بکەین.

-- بەرگی دووهەمی زەڕینەوسیمینە بریتییە لە هەندێك بیر وباوەڕی ڕەسەنی کوردی و گیاە دەرمانی و هەندێك لە نەخۆشییەکانی ئینسان و ئاژەڵەکان و شێوەی دەرمان و چارەسەر کردنیان کە ئەتوانم

بێژم لە کەمتر کتێبی کوردی تا ئێستە سەبارەت بەوانە باسێك کراوە یان باشتر بڵێم تا ئێستە کەسێك لە سەر داب ونەریتەکانی ئەم بەشە لە مەڵبەندی کورد، لێکۆڵینەوەیکی زانستی نەکردووە.

ئەگەر بە وردی بخوێنینەوە تێدەگەین کە باوەڕەکان بنەمای زانستییان هەیە بە تایبەت لە سەر نەخۆشییەکان و شێوەی چارەسەر کردنیان کە دەقاودەق زانستە. کوردی ئەو سەردەمە بە گشتی لە هیچ ئاکادێمیکی زانستی ماستەری دەرمانکردنی ئەم نەخۆشیانەی نەگرتووە تەنیا بە ئەزموون و خەتا گەیشتوەتە ئەم قۆناخە و چۆنکە لە سەر ئەم باوەڕە بووە کە دەردی خۆی و بەردی خۆی، دەستی هەڵێناوەو و لە یەك لاوە چاوی لە فەرهەنگ و زمان بووە و لە لایکی دیکەوە کەڵك وەرگرتن لە سرۆشتی دەڤەری خۆی بووە و هەوڵی داوە هۆکاری نەخۆشییەکان لە دەڤەری خۆی بدۆزێتەوە، هەر بۆیە ناوی زۆربەی ئەم نەخۆشیگەلە لە رەگەزی زمانەکەی دەچێت و ئەتوانم بێژم بۆ هەموو نەخۆشییەکانی ئەم سەردەمە، ناوێکی کوردی بۆ دابین کردووە کە لە زمانەکانی دراوسێ خۆی ئاوا کارێك نەکراوە. بۆ نموونە:

پاگڕە= واریس	ژان ژوو = رۆماتیسم
سەرانسیە = میگرن	برنگ= ئاپاندیسیت
باوەسیر = همۆرۆئید	کەلەمیقاو= سینۆزیت
تەنگەسە = ئاسم	ناوك کەفتن= کۆلیتی میعدە

و دەیان بابەتی دیکە. لە هەمووی جووانتر، شێوەی دەرمان و بابەتی پزێشکیە کە لە سەر رێبازیکی زانستییە. من وا تێگەیشتوومە کە گیادەرمانی لە نێو کوردەواری هەر لە مێژەوە باب بووە بۆیە هەر گیایەك ناوی تایبەتیی هەیە و خەڵك بە گشتی بۆ یەك دەرمانی سەرەکی کەڵکی لە وەر گرتنە.

ئەتوانم بێژم: بەرگی دووهەمی زەڕینەوسیمینە درێژەی فەرهەنگی باشوورە کە فەرهەنگیکی تایبەتیە بۆ ناوی راستەقینەی گیاکان و نەخۆشییەکان لە باشووری رۆژهەڵات کە هیوا دارم بە دڵی خوێنەرانی بەڕێز بێت وهەر وەها داوا دەکەم لە رخنە جووانەکانتان بێ بەهرەم نەکەین و سەر لە نوو ئەوە دووپات

ئەکەمەوە کە ئەم کتیبە، بەشێك لە بابەتەکانی کوردە و زۆر ناتەواوە بەڵام چیبکەم ئەوە بوو کە لە تەوانم بوو نەك ئەوەی کە وێستم هەبوو.

برای ئێوە ئاکۆ

aku_2707@yahoo.com

لێرەدا پڕ بە دڵ سپاسی ئەو بەڕێزانە دەکەم کە لە ساقکردنەوە و کوو کردنەوەی ئەم کتیبە دڵسۆزانە یارمەتیم دان و ئەوەی کە پێزانینی خۆیان بوو خستنە بەر دەستم.

باوکی بەڕیزم	جاسم جەلیلیان
بەڕێز کاك	قودرەت دارابی
بەڕێز کاك	عەبدۆلا عفەتی
خاتوون	لەیلا رەشیدی
بەڕێز کاك	ئەیووب شەریفی
بەڕێز کاك	کەیوومەرس رزایی
بەڕێز کاك	ئەردەشێر مێرزایی

سەرچاوەکان

١ - فەرهەنگی باشوور، عەباس جەلیلیان (ئاکۆ) تاران چاپەمەنی پۆرسمان - ١٣٨٥ هەتاوی.

٢ - هەگبە وهەوارگە- ئەیووب رۆستەم-چاپی یەکم- سلێمانی ٢٠٠٣ .

٣- کورد وچەند بابەتی مێژووئی- هاشم عاسی کاکەیی- چاپخانەی ئارابخا، کەرکوك ٢٠٠٦.

٤ - تەفسیری ئەوستا- د.جیم.دارمستتر- وەڕگێڕان دۆکتوڕ مووساجەوان -چاپەمەنی دۆنیای کێتاب ١٣٨٥ هەتاوی.

ئاوaw: ئاو لە فەرهەنگی رۆژهەڵاتی ناوێن نیشانەی پاکی و خاوێنی و زوڵاڵی و رەوانییە و لە بواری ئائینیەوە و لە قورئانی پیرۆزدا نیشانەی زیندووئی و حەیاتە و گەلی کورد باوەڕی بە هەموویانە وتەنانەت لە پێشوو خوایەك بۆدۆرست کراوە کە (ئاناهید) یان (ئاناهیتا)ی پێ وەتنە.

ئەم خودایە لە بنەڕەتەوە هی قەومی ئاشوور بووە و دووائی هاتوەتە نێو کوردەواری. لە فەرهەنگی کورددا دەیان پەندی پێشنان سەبارەت بە«ئاو» وەتراوە کە لە بەرگی یەکمی «زەڕینە وسیمینە» ئاماژەی پێ کردینە. لە باشووری رۆژهەڵات هەندێك بیر وباوەڕ سەبارەت بە ئاو هەیە کە ئاماژەی پێ دەکەین.

- لە کاتی تینوئی و بەر لە خواردنەوەێ ئاو دوعایەك یان وتارێك دەڵێن تەنانەت لە نێو شیعەکاندا نفرین و دوعا پێکەوە دێت. ئائینیەکانی شیعە لە کاتی ئاو خواردنەوە دەڵێن: سلام بر حسین، لعنت بر یزید. کە ئاماژە بە رووداوی کەربەلا و شەهید بوونی ئیمام حوسەین«د.خ» دەکا.یارستان و زۆربەی گۆرانەکان ئەڵێن: رەحمەت لە ئاو خوەر. لەکەکان ئەڵێن: خودا زیا کە.

بەڵام یەك بابەت لە نێو كوردەواری بە گشتی دیاردەیە ئەمەش ئەوەیە كە لە كاتی ئاوڕژاندن بە تایبەت ئەگەر ئاوی كۆڵ بێت بە دەنگی بەرز ئەڵێن: بسم الله.

كورد لە سەر ئەم باوەڕەیە كە لە هەر كوێ ماڵ ومنداڵ هەبێ و ژیانی ئاسائی بەڕیوە دەچێ فریشتەكان و جن و پەری لەم دەڤەرەدا هاتوچوو دەكەن و لە بەر ئەوەی كە ئێمە ئەوان نابینین رەنگە ئاوی كوڵ ئەوان بسووتێنێ و ئەوانیش تۆڵەی ئێمە بكیشن بۆیە بانگ دەكەن: بسم الله كە ئەوان وریای خۆیان بن و نەسووتن.

ئەم باوەڕە ریشە لە مێژووئیكی دوور و دریژی هەیە و ئەمەش وایە كە هەر مرۆڤێك كە دێتە دۆنیا فریشتە و جنۆكەیك ئەبنە چاودێریكەری ئەم مرۆڤە و فریشتە هانی ئەدا بۆ كاری باش و جنۆكە بەرەو خەراپە رێنوێنی دەكا هەر لە سەر ئەم باوەڕەیە كە كونفوسیوس ئەڵێ:

هەر مرۆڤێك كە لە دایك ئەبێ خودایكیش لە گەڵا پەیدا ئەبێت و كاتێك مرۆڤ ئەفەوتێ خواكەشی ئەفەوتی.

بەڵام من لە سەر ئەو باوەڕە نییم. هەست دەكەم لە سەردەمی پێشوو لە بەر نەبوونی كارەبا و رۆشنائی، كاتی ئاو كوڵ رژاندن بانگ كردنە كە ئەگەر گیانلەبەرێك یان منداڵێك لەم دەڤەرە بوونە وریا بن و خۆیان لە سووتاندن لا بدەن. هەروەها ئەگەر ئاو بە تۆندی بڕژێنە سەر زەوی و دەنگی تووقەی بێتە گوێ؛ مێوان لە رێگەی دوور دێتەوە. یان ئەگەر شەپۆڵێك ئاو بەرەو هەوا فڕێ بدەن و ئاوەكە وەكوو دانەی ئەڵماس بڵاو ببێتەوە و بتوانن ئەوانە لە دەست بگرن؛ هەر بە راستی ئەبێتە دانەی ئەڵماس.

گەورە پیاوان و ئەوانەی كە لە ژیاندا خاوەن ئەزموونن ئەڵێن:

لە كاتی شەكەتی و ماندووئی، ئاو خواردنەوە قەدەغەیە چۆنكە لەش كرمی بەخۆ ئەگرێت و وردە وردە ئەتكۆژێ.

---

[٤٧٩] - ئەم بابەتە لە دەمی كاك قودرەت دارابی خەڵكی گوندی چیاكەو كە تەمەنی پێنجا و پێنج ساڵە و دانیشتووی شابادە و كارمەندی خانەنشینی ئیدارەی بێهداشتە، بیستوومە.

ئەم باوەڕە لە سەر ڕێبازی زانستیە وقەت خورافە نییە کە دووپاتی ئەکەینەوە. من لە هەندێك پزیشك پرسیارم کردووە بە گشتی لە سەر ئەم رایەن کە لە کاتی ماندووئی و
شەکەتی فەعالیەتی قەڵب زۆرترە وخوێن لە دەمارەکاندا بە تۆندی دێت و ئەڕوات و لە بەر عەرەق کردنەوە خوێن خەستر ئەبێت بۆیە ئەو دەمارانە کە (لەنف)ی پێ دەڵێن و مادەیکی کە تیایە بە لەنفوسیت ناوداره و لە دەڤەری گەدە و ڕیخۆڵەدا کووبوونە هاوبەشی دەمارەکانی خۆینبەر دەکەن و لە ئاوی گەدە و ڕیخۆڵە دەگرن و بۆ دەمارەێ خۆێنبەر ئەیبەن. بۆیە گەدە لە ئاو ومادەیەك بە ناوی گاسترین کە کاری هەزمی خواردەمەنی و میکروبکوژی گەدە لە ئەستۆیە کەم ئەبێتەوە و جانەوەر و کرم لە گەدە زۆرئەبێتەوە. هاو کات بە فەرمانی مێشك ئەندامی «لوزا لمعدە» مادەی صفرا ئەڕژێنێتە نێوگەدە وکرم و جانەوەرە کان دەمرن بۆیە ئەگەر ئاو بخۆردرێت سەفرا کاڵ ئەبێت و کرم وجانەوەرەکان تێك ناچێت و مرۆڤ تووشی نەخۆشی ئەبێت. هەر ئەم حێکایەتە بۆ ئەسپ و قاتر زۆرتر لە بەر چاوە و بەم نەخۆشیە (سەگ واsegwa) ئەڵێن وبۆ ئینسان (لەڕەوا **lerêwa**) پێ ئەڵێن.

ئاگرمەلوچ agirmelüç: باڵندەیکە لە چۆڵەکە گەورە ترە و دەندووکی دریژترە لە فارسی (سار sar)ی پێ دەڵێن ئەم مەلە دۆژمنی کولەیە. لە فەرهەنگی کورد ئەفسانەیك بۆ دروست بووە کە دەڵێن:

لە وەرزی کەم بارانی و بەتایبەت لە کوتائی مانگی گوڵان کولە زۆرترە و بە گەلەوە هێرش ئەبنە سەر کشت وکاڵ و دار ودەوەن و گژ گیا رووت ئەکەنەوە بۆیە خەڵك یەك کەس کە زاتدار وپڕ تاقەت و هەر وەها دەس دەم پاك بێت و چاوی هێز نەبێت ودروو نەکا هەڵدەبژێرن وپێ ئەڵێن کە:

ئەبێ وشیار بوویت وکەس نەزانێ بۆ کوێ و بۆچێ دەچیت، ئەبێ بێ وچانەوە بچیت و سەر جەم لە ماوەی سێ رۆژ و تاقێك بچیت وسێ رۆژ و تاقێکیش بێتەوە کە ئەبێتە هەفت رۆژ و کاتی هاوردنی ئاوی ئاگرمەلوچ؛ نابێ ئەم گۆزەیە کە ئاوی تێایە بە زەوی دابنیت و ناشێ بەرەو دووای خۆت

بنواڕیت. کە گەیشتە ئاوای خۆی لە چیایەك رووتی ئەکەن و بە توولی هەنار یان هەنجیر لیّ دەدەن و ئەویش لە ئاوی گۆزەکە مشتیّ پڕ ئەکا و بەرەو ئاسمان فڕی ئەدات و هاوار دەکا:

ئاگرمەلۆچ هاوار.... تا ئاگرمەلۆچ بە گەلەو بێت و کولەکان بخوات. ئەوەی کە شایانە ئاماژەی پیّ بکەم ئەمەیە کە باڵندەی ئاگرمەلۆچ لە قەراخی چۆم و رووبارەکاندا دەژێت ولە پارێزگای کرماشان دەڤەری (سراو سەحنە) ئەم مەلە زۆرە.

ئەم رەوایەتەی خووارووە لە دەمی باوکم کە تەمەنی نەوەد ساڵە وەرگرتوومە کە باسی ئەم رووداوە لە گوندی (قەڵایّ هەرەسەم) دەکات. ئاواکە ئەو بۆم دەرخست ئەو کاتە کە منداڵ بووە کولە بە فراوانی هێرش کردووتە سەر کشت و کاڵیّ ئەم ناوچەیە وپیاوێك بە ناوی (بوزرگ) هەڵبژێردراو بۆ هێنانی ئاو ئاگرمەلۆچ لەو کاتە کە بوزرگ لە ڕیّ بووە کولە تەنانەت چێخ و رەشماڵەکانیانیش خوارد بوو. لە گەڕانەوەی بوزرگ بۆ قەڵای هەرەسەم ئەویان بردە سەر قەڵاکە و رووتیان کرد وتوولی لیّ دەدان بەمجۆرە کە خوێن لە سەر وپشتی بەڕیّ کەوت و ئەویش لە ئاوی گۆزەکە مشتی پڕ ئەکرد و بەرەو ئاسمان فڕی ئەدا و هاواری دەکرد : ئاگرمەلۆچ هاوار. دووای چەند خولێك ئاسمانی ئەم مەڵبەندە لە بەر ئاگرمەلۆچ تاریك بوو وکولەیان تێك دان. زۆربەیّ خەڵکی قەڵای هەرەسەم ئەم رووداوە لە بیریانە .[480]

یەك بابەت لەم باوەڕە زەقترە لە ناوەڕۆکەکەیە ئەمەش ئەوەیە کە ئەبیّ لە هەفت رۆژ کوتائی بێت و ژمارەی هەفت لە لای کوردان ژمارەیکی موقەدەسە وە هەروەها بە پیّ زانیاریەکان تۆخمی کولە دووای هەفت رۆژ ئەگەییت و کولەی بچووکیّ لیّ دەر ئەکەویّ بۆیە کولە لە هەر مەڵبەندێك بدات زۆرتر و زۆرتر ئەبێتەوە. هەر وەها ئەشیّ بە توولی هەنار یان هەنجیر توولی بدەن کە سەرنج راکیشە ئەم دوو میوەیە لە فەرهەنگی کوردەواریدا تەقەدۆسیان هەیە بە تایبەت لە نێو یارستان.

---

[480] -کوڕەکانی بوزرگ «مامەوەیس» و«هەمەوەیس» بوونە کە فەوتانە وکاك خێرلا و سەڵمان و فەرمان جەلیلیان کە ئەبنە نەوەی بوزرگ، وەتیان ئەم رەوایەتە راستە.

راستەکەی وایە کە ئاوی ئاگرمەلۆچ هیچ حکمەتیکی نییە و ئەم هەموو داب ونەریت و دەستوورە هیچ پەیوەندییکی بە چۆنییەتی کارەکەوە نییە وهۆکاری زانستیی هەیە کە بە کورتی ئاماژەی پێ دەکەین.

ئاگرمەلۆچ لە راستیدا خولیاوی دەنگی ئاوە و بۆیە لە هەر شوێنێك ئاوی بە خوڕ بێت لەوێدا دەژێت و من لە سەر ئەم باوەڕەم کە ئەم مەلە بە درێژائی مێژوو فێری ئەم کارە بووە. من بۆ خۆم تێوریەك پێشکەش ئەکەم و ئەمەش وایە:

هەروا کە دەزانین لە هەر کوێ ئێنسانی وەرزێر و دامپەروەر دەژێت مەل و موور و جانەوەریش زۆر ئەبێت و کاتێك کە مرۆڤ بۆ ئاو هێنان لە ماڵ دەرچووە و چووەتە سەر کانی و ئاوی لە گۆزە یا کونەی کردووە و بەرەو ماڵ هاتووە، ئاوی سەر شانی ئەم کەسە شڵقە شڵقی کردووە و دەنگیکی مووسیقائیی هەبووە کە ئەم دەنگە ئاگرمەلۆچ خولیاوی خۆی کردووە و لە پێ ئەم موزیکە هاتوەتە نێو گوندەکەی و دیوە کە لەم دەڤەرە پەخشە و مەل و موور زۆرە و لەوێ خۆراکی زۆری دەست کەوتووە و دووائیش گەڕاوەتە نێو هێلانەی خۆی کە لە ئاوائی دوور بووە و وردە وردە گەیشتووتە ئەم قۆناخە کە بە ئێمەی گەیشتووە.

نموونەیکی تر باڵندەیکە کە لە شاخی ئافریقا دەژێت و بە هەسەڵ خۆر) بە ناو بانگە و تەنانەت کورتە فیلمێك لە سەری دۆرست بووە. ئەم مەلە هەسەڵی پێ خۆشە وچۆنکە خۆی تەوانی بە گژداچوونەوەی مێشەنگوێنی نییە لە هەر کوێ ئینسانێك بینێ بە زیتەزیت و باڵەوازی بۆ خۆی راێدەکیشێت وبە وردی ئەیباتە سەر کەندووی هەسەڵ و خۆی لە دوورا رادەوەستی و دووای ئەوەی کە ئێنسان کاری تەواو بوو و مێشەنگوێنەکانی هەڵترازان ئەچێتە سەر کەندووەکان و بەشی خۆی لێ وەر ئەگرێ. هەم ئینسان بۆ ئەم باڵندەیە ناسراوەیە و هەم ئەم مەلە بۆ ئینسان. نازانم لە ئافریقا داب و نەریت سەبارەت بەم مەلە چۆنە بەڵام ئەوەێ کە دیاردەیە ئەمەیە کە مرۆڤی رۆژهەڵاتی ناوێن بە گشتی هەمووشتێك لە دەلاقەێ ئائینی خۆیەوە سەیر ئەکات بۆیە دەستوور و قانوونی بۆ هەموو شتێکی سرۆشتی داناوە کەجی سەرسوڕمانە.

ئانگووخوەرد angû xwerd: لە باشووری رۆژهەڵات باوەڕێك هەیە کە پێ دەڵێن (ئانگووخوەرد) یان (ئانگوو خوەردە) ئانگوو یان ئاڤێ یان شەونم هەر شەونمە.

بەڵام لێرە پەراوێزێك ئەکەێنەوە و ئەم وشەگەلە دوو پات ئەکەینەوە تا لە چۆنیەتی باوەڕەکە تێبگەێنەوە.

هەرواکە دەزانین وشەی کوردی بەتایبەت وشەی باشووری رۆژهەڵات بۆخۆی نوێنەرایەتی چەند بابەت دەکا، لەوانەێە: چۆنیەتی، چەندایەتی، نێر ومێ، زەمان ...هتد؛ کە باسێکی زمانەوانیە و لێرەدا شیاوی دووپات کردنەوەی نییە بەڵام بۆ تێگەیشتن لە ناخی باوەڕەکە بە ناچار باسی ئەکەین. من بە پێ ئەم چەند ساڵە کە خەریکی دۆزینەوەێ وشە و فەرهەنگی فولکلۆرو و پەندی پێشنان بوومە

گەیشتوومەتە ئەم باوەڕەکە وشەی کوردی باشووری ڕۆژهەڵات ڕەسەنایەتی و تایبەتیکی هەیە کە بە داخەو ئەوندە لە سەری باس نەکراوە و هەر ئێستەش لە پەراوێزە.

ئەمەش ئەم باسەیە کە لەم بەشە لە خاکی کورد، وشە کاریگەری هەرە زۆریکی هەیە کە ناخی وتارەکە بۆمان روون ئەکاتەوە بۆ نموونە وشەی کەسایەتی لای ئیمە چەندەها بۆچۆنی هەیە:

١- کەسایەتی kesayetî: ئەو کەسە کە بە بۆنەی کەس بوون و قەوم و عەشیرەت بە ناو بانگە.

٢- ماریەتدار maryetdar: ئەو کەسێکە بە بۆنەی فێکر و هزریکی بەرز خاوەن کەسایەتیە.«مار» بە مانای تەندروستیە هەروا کە «بیمار» بە مانای نەخۆشە. هەروەها (ما) بە مانای مێشك ومژگە. ماریەتدار واتە ئەو کەسەی کە بە بۆنەی فێکر وهزریکی بەرزەوە بە ناوبانگە.

٣- ماڵیەتدار maľyetdar: ئەو کەسەی کە بە بۆنەی ماڵ و دارائیەوە بەناو بانگە.

٤- لەنگەردار lengerdar : ئەو کەسەی کە بە بۆنەی گەورەئی و تەمەنەوە خاوەن کەسایەتیە.

٥- واسکوو waskû: ئەم وشەیە تایبەت بۆ ژنانی خاوەن کەسایەتیە و قەت بە پیاو ناڵین واسکوودار.

«واس، وەس، وس، وەش» پاشگرە بە مانای «وەك، وەکوو، وەکی» و بەشی دووهەمی «کوو» بە مانای کێف و کووە واتە ئەو ئافرەتە کە وەك کێف سەربەرز وگەورەیە.

یان وشەی «بەرەکەت»

١-پیت pît: خێر وبەرەکەت بۆ مایەعات«مەشکەگەد پیتێ بچوو»

٢-هۆرْم hürim: خێر وبەرەکەت بۆ خەلە وخەرمان «هۆرْم لە خەرماند نەوڕیەێد»

٣-ڕێژەن r̂êjen یان (ڕژوانr̂îjwan): خێر وبەرەکەت بۆ ران و مێگەل (ڕێژەن بڕژێدە رییە نەگەد)

ئەبینین ناوڕۆکی وشەکان ئاماژە بەیەك تایبەتی دەکا هەر چەندەکە لە رووی ڕەواڵەتەوە یەك مانای هەبێ. لە درێژەی ئەم باسە ئەگەینە ئانگوو. زۆربەی کورد هەر ئەڵێ «شەونم» بەڵام شەونم ئەو ئاوەیە کە خۆری لێ کەوتبی. ئانگوو ئەم شەونمەیە کە خۆری لێ نەداوە و وەك هەسەڵ لەرزانە و ئەلکێتە دەست و پێەوە دووائی کە خۆری لێکەوت کاڵ ئەبێتەوە وشەونمی پێ ئەڵێن و دووایی «ئاڤێ»

یان«خۆسە»ی پێ دەڵێن کە لەش تەڕ ئەکات. بە هەر حاڵ ئەمە تێبینیێکی زانستی بوو بۆ ئەوەیٚ کە لە وتارەکە باشتر تێبگەینەوە. بەڵام «ئانگوو خوەرد» بریتیە لەوەی کە ئاژەڵێ تازە زێ کە شەو لە دایك بووە بە تایبەت لە ڕەشماڵەکاندا کە کۆچەری دەکەن؛ دەستبەجی لە مەزرا دا ئەنین تا ئانگوو بلکێتە پێستیەوە یان لە ئانگوو بخواتەوە. خەڵك بە عام لە سەر ئەم باوەڕەن کە ئەم ئاژەڵە ئەگەر مێ بێت (دوو بەری زا) ئەکات واتە لە جیاتی یەك ئاژەڵ دوو ئاژەڵ دەزائێت و ئەگەر نێر بێت، تۆخمی دووانەیە، واتە لە هەر مێنەیك بگروسیە ، ئەم مینیە دوو ئاژەڵ دەزائێت. ئەم باوەڕە بەتایبەت لە نێو ٨
لوڕەکانی بەختیاری کە لە «پارێزگای کۆهگیلوویە وبوێر ئەحمەد»دا دەژین زۆر بە قەوەتە . ٢

هەروەها لە کوتائی ئەم باوەڕە گەلی زەنگنە لە سەر ئەم باوەڕەن کە منداڵی لە دایك بوو ئەگەر فرمێسکی خۆی بخواتەوە «لفانە» دەزائێت بە تایبەت ئەگەر ئەم منداڵە کچ بێت. بەگوێرەی باشووری ڕۆژهەڵات فرمێسك، هەر ئەو «ئرمێس، ئرمس، ئەسر»ە کە خەڵك لە پێشوو باوەڕیان بەوە بووە کە فرمێسك ئەم خوێنەیە کە پاڵێوراوە ورەنگی گوڕاوە. وشەی«دەنگۆ» کە هاو وەزنی«ئانگوو»ە هەر ئەو«دێان رووکانە»یە کە بریتیە لە ئاشێك کە بۆ منداڵ دۆرست کراوە کە تازە ددانی دەرهێناوە. ئەم ئاشە پێکهاتووە لە نۆك ونێسك و ڕشتە و سەوزی کە ئەیکوڵێنن و تامی لێ دەدەن و وەك نەزری لە نێو خزم و دراوسێ پەخشێ دەکەن وخەڵکان دووای وەر گرتنی ئەم ئاشە پارەیەك بە ناوی یارمەتی بە خاوەن منداڵ ئەدەن. ئەبینین کە لە هەموو ئەو دەقانە ئاماژە بە یەك شت دەکرێ ئەوەش یەکم شەونم، یەکم فرمێسك و یەکم ئاشە کەوا دیارە خۆشبەختی وخۆشی لە گەڵا دێنێ.

باس لە زاوزێ هاتە پێش وهەندێك بیروباوەڕ سەبارەت بەم بابەتە هەیە کە ئاماژەی پێ دەکەین.

---

[481] -گرەوسیان: لقاح

[482] -ئەم باوەڕە لە ساڵی ١٣٦٩ هەتاوی کە سەرباز بووم و بۆ ماموورییەت چوومە شارۆچکەی «ئیزە و باغمەلک» لە دەمی بەرادەریکی کۆچەر بە ناوی «چراغەلی» خەڵکی شارۆچکەی «ئیزە» کە لە کاری مەڕوماڵاتداری زۆر پسپۆڕ بوو بیستم.

لە دایك بوونی منداڵ: لە باشووری ڕۆژهەڵات هەندیك بیر و باوەڕی باش و خەراپ هەیە کە بە نیسبەتی کچ و کوڕ ئەگوڕدرێت بەڵام بە گشتی لە سەر یەك ڕێبازن. لەوانەیە کە کاتێك منداڵ لە دایك ئەبێت بە تایبەت ئەگەر لە ڕەشماڵ بێت؛ چێخێك لە چووار قوڕنەی ژنی پا بە مانگ دەکیشن و منداڵەکە لە تۆتۆی «کۆڵپێچك koľpêçik» دەپێچن وبە خەڵۆز هەنی منداڵەکە ڕەش دەکەن و هەر وەها بە هەویر سەر لووت وگوێچکەی هەویری دەکەن و باوەڕیان لەم کارە وایە کە منداڵەکە تووشی رووڕەشی و ناکووکی نابێت وبۆ ئەوە هەویر لە لووت و گوێچکەی ئەدەن کە لەم دوو شوێنە مۆی شین نەبێت. وە هەر وەها ئەو ژوورە کە منداڵ و دایك تێا دەخەون بە خەڵۆز خەتی چووار دیوارەکە دەکیشن و لە سەر ئەم باوەرەن کە «چاوی بەد» لێان کاریگەر نەبێت. پەندێك هەیە کە ئەڵێ:

«کوڕ ڕەشی خاسە» کەوا دیارە ئەم نەریتە ئاماژە بەم پەندە دەکا. هەروەها بەسورمە چاو و برۆی منداڵەکە دەڕەژن و دووای یەك هەوتە کە نەینووکی منداڵەکە بەرز ئەبێت بە ددان ئەقرتێنن و باوەڕیان

وایە کە ئەم منداڵە ئا وەها دڕندە و زاتدار ئەبێت. دووای ئەمە ئاشێك دۆرست ئەکرێت کە «دانەکوڵانە danekwiľane »ی پێ دەڵێن و بریتیە لە گەنم و جوێ و ماش و کەشك کە ئەیکوڵێنن و ئەیدەن بە خزم و دەراوسێ .

لانکۆڵەی منداڵەکە لە هەندێك شوێن جیاوازە بەڵام بە گشتی لە سەر یەك رێبازە و ئەوەش بۆ لاواندنی منداڵە و بەس. بەڵام لە زۆربەی گوندەکان جۆرە بافەمەنییك کە پانائیی ئەگەئێتە دوو ئەنگۆست بە رەنگی رەش وسپێ ئەبافن و مۆرەیکی بە رەنگی کەو کە (کوژەك kwijek)ی پێ ئەڵێن لە گەڵ چێوی داری (بادام) یان (تاوی tawî) [٤] ئاڵقە دەکەن و لە سەر لانکۆڵەێ منداڵەکە ئاوێزان دەکەن بۆ ئەوەێ کە چاوی بەد لە منداڵەکە کاریگەر نەبێت. منداڵ کە تەمەنی گەیشتە شەش مانگ مۆی ئەتاشن و بە قەد وەزنی ئەم مۆوە پارەێ سەرفی خواردەمەنییك دەکرێت و ئەدەن بە خەڵکان. تەمەنی منداڵ گەیشتە یەك ساڵ و منداڵ پاپا کرد (واتە لە سەر پێ راوستا) و وردە وردە فێری رێ کردن بوو، دەرزیلەیەك لە بەر پێی منداڵەکە دەشکێنن و لە سەر ئەم باوەڕەن کە ئا وەها چاوی بەد دەرزیلەی لێ بچێت و ئاشێك دۆرست ئەکرێت کە (پاڕووکانە parûkane)ی پێ ئەڵێن و بە خزم و دراوسێ ئەدەن.

پاڕووکانەش وەك دیانڕووکانە بریتیە لە نۆك و نیسك و رشتە و کەشك و سەوزی کە لە پێشوو ئاماژەی پێکردینە. ئەوەێ کە شیاوە ئاماژەێ پێ بکەم ئەمەیە کە ئەم مەراسیمە تەنیا بۆ منداڵی کوڕ ئەگرین و بۆ کچ ئاوا کارگەلی ناکەن. ئەو کاتە کە منداڵ بە ساقی فێری رێ کردن بوو کە لانیکەم دوو یان سێ ساڵانە لە پاڵ کێف و داری ئەنێن و خۆیان لێ دوور ئەکەنەوە و بانگی دەکەن کە بێتە ماڵ. ئەم کاتە هیچ کەسێك یارمەتی منداڵەکە نادێت تەنانەت ئەگەر بکەوێت و لەشی زامار بێت. پێویستە کە منداڵ خۆی لە سەر پێ خۆی لە کێف بێتەخوار و بێتە لای ئەوان کە نیشانەی زاتداری و تەوانایی

---

[٤٨٣] – تاوی یان تاۆ جۆرەداریکی زۆر گەورەیە و بەرەکەی وەک بەڵاڵوکە و بە نێسبەت چەورە و تامی تا رادەیەک گەسە ولای کوردان داریکی موقەدەسە و زیاتر لە پێنجسەد ساڵ ئەمێنێت. رەنگە هەر ئەو داری ساج بووبێت.

منداڵەکەیە. بەڕێز کاك هاشم کاکەئی کە من لە فیستیڤالی گەلاوێژی٢٠٠٧ لە سلێمانی ئەم بەرێزە دیم و پێکەوە وەت و وێژمانیش هەبوو لە کتێبی «کورد و چەند بابەتێکی مێژوویی» کە کتێبیکی زۆر بە نرخە لە لاپەڕەی ١٧٤ ئەم کتیبە دەقیکی لە کتێبی «العراق قدیما و حدیث، نفس لمصدر» لاپەرەی ٢١٠ وا ئەگێڕێتەوە:

مامۆستای مێژوونووس عبدالرزاق الحسنی دەبارەی قەزای (علی‌غربی) کە ئەکەوێتە نێوان عمارە و کوت نووسیویە: لە عەلیغەربی داب و نەریتێك هەیە لە هیچ کام شارۆچکەکانی عێراقدا نییە ئەویش ئەوەیە:

منداڵی ساوایان دەنێرنە شاخەکانی ئێران — کوردستان – ناسراو بە (پشتکۆ) بۆ لای دایان، پاش ئەوەی تەمەنی گەورە بوو ئەیگێڕنەوە بۆ لای کەس و کاری و شوێنی لە دایك بوونی. [٤]

ناوچەی پشتکۆ بریتیە لە مەڵبەندە شاخاوییەکانی ئیلام و لوڕستان وکوردەکانی نیشتەجی لە عەلی غەربی و عەلی شەرقی لە بنەڕەتەوە خەڵکی پارێزگای ئیلام و لوڕستانن.

بابەتیکیتر لە پەروەردە کردنی منداڵ (چلەوڕ çilewir̂) یان (چلەبڕ çilebir̂)ە ئەمەش لە سەر باوەڕیکی خورافیە کە ئاوەهایە:

خەڵك بەعام لە سەر ئەم باوەڕەن کە ئەگەر دوو منداڵی دراوسێ کە هێشتا تەمەنیان بە چل رۆژ نەگەیشتووە دەنگی گریانی یەکتران ببیستن یان قسەی ناحەز لە لایەنی دایکان ببیستن؛ ئەوەێ کە زووتر تەمەنی ئەگەیتە چل رۆژ ئەمرێت بۆیە باوگ و دایك ئەچنە لای دوعانووس و دوعای«چلەبڕ» دەکەن ئەگەر منداڵ لەم قەیرانە دەرچوو ئاشێگ دۆرست ئەکەن کە«چلەبڕانە»ی پێ ئەڵێن و بە خەڵکان ئەدەن.

بابەتێکتر سەبارەت بە چلەبڕ ئەمەیە کە ئەڵێن چلە کاریگەریی لە سەر مەڕ و ماڵاتیش هەیە هەروەها لە سەر ئەم باوەڕەن کە نابێ هەتا چل رۆژ زارۆکەکە بە تەنیا بێڵن چۆنکە دێو زارۆکەکە ئەدزێت و منداڵی

---

٤٨٤ -کورد و چەند بابەتێکی مێژوویی، هاشم عاسی کاکەیی، چاپخانەی ئارابخا، کەرکوک ٢٠٠٦

خۆی له لانکۆڵه دائه‌نێت. ره‌نگه ئه‌م منداڵانه که ئێسته به ناوی (مۆنگۆل) له جیهاندا به ناو بانگن؛ له سه‌ر ئه‌م باوه‌ڕه بێت چۆنکه هه‌مووی ئه‌م مۆنگۆلانه یه‌ك سرۆشت و یه‌ك رۆمه‌تیان هه‌یه. هه‌روه‌ها ئه‌گه‌ر منداڵێك «نه‌وه‌كام» یان كه‌م ئه‌ندام بێت به باوه‌ڕی خه‌ڵك، دێو جیبه‌جیان كردووه. هه‌روه‌ها منداڵی «كه‌زاڵ» واته ئه‌و منداڵه كه مۆی سپێی هه‌یه له ره‌گه‌زه‌وه تۆخماره‌ی دێوه. ٥

سه‌باره‌ت به نه‌خۆشیه‌كانی منداڵانی بچووك به‌رچاو ترینیان (بوو بلێنی bû biľênî) یه كه جۆره به‌له‌فیره‌ی كاریگه‌ره. ئه‌م نه‌خۆشی له حه‌قیقه‌تدا له به‌ر بۆنی جۆره دارێكه كه (سرێنجگ sirêncig)ی پێ ئه‌ڵێن. ئه‌م داره له وه‌رزه‌كانی ساڵ و له نێو زستانیش بۆنیكی تۆندی لێ هه‌ڵده‌ستی و ئه‌گه‌ر له‌م ده‌ڤه‌ره زارۆكێك هه‌بێ؛ نه‌خۆشی ده‌كا به‌ڵام خه‌ڵك به عام ئه‌وه نازانن. شێوه‌ی ده‌رمانی ئه‌م نه‌خۆشیه وایه كه ئه‌چنه لای مه‌لای دوعانووس و كه‌ڵه‌شێرێك ئه‌ده‌نه مه‌لا و مه‌لا سه‌ری كه‌ڵه‌شێر ئه‌بڕێت و به خۆێنی كه‌له‌شێره‌كه له سه‌ر قاغه‌ز دوعا ده‌نووسێ و ئه‌بێ ئه‌م دوعایه له قه‌برستانێك دوور له زێد و ماوای منداڵه‌كه چاڵ بكرێت.

بابه‌تیكی تر دوعای (هامباڵا hambaľa)یه. ئه‌گه‌ر نه‌خۆشی منداڵه‌كه له هه‌وته‌یه‌ك تێپه‌ڕ بێت و منداڵ ساق نه‌بێته‌وه؛ سه‌ر له نوو ئه‌چێنه لای مه‌لا و مه‌لا به قه‌د منداڵه‌كه دوعایه‌ك له سه‌ر قاقه‌ز ده‌نووسی و له پارچه‌ی ئاو نه‌دیده واته ئه‌م پارچه‌یه كه تا ئێسته له ئاو شۆشتۆشوی نه‌كراوه ئه‌پێچن و له سه‌ر شانی راستی منداڵه‌كه ئه‌درورنن. ٦ ٨

جگه له‌م دوعاگه‌له كه له لاپه‌ڕه‌كانی پێشوو باسمان كرد چه‌ند جۆردوعا وسكاڵا هه‌یه كه به كورتی له سه‌ریان باس ده‌كه‌ین.

---

٤٨٥ – ئه‌م بابه‌ته له كاك عه‌بدۆلا عفه‌تی كه خۆی مامۆستای قوتابییه و خه‌ڵكی گوندی چیكانی مه‌سۆریه و ئێسته دانیشتووی شاباده بیستوومه.

٤٨٦ – سه‌باره‌ت به ده‌قه‌كانی ئه‌م دوعاگه‌له زۆر پرسیارم كرد به داخه‌و حازر نه‌بوون رازی ئه‌م دوعاگه‌له بدركێنن.

ئاوسین awsîn: ئەم دوعایە تایبەت بە مریشك و جوجەلەیە و بۆ ئەوەی کە تووشی نەخۆشی نەبن دوعایەك لە لای مەلا دەنووسن و نووسراوەکە لە ئاو خۆری مریشك دا ئەنێن.

چس گورگ çis gwirg: چس گورگ لە راستیدا جۆرە مرۆچەیکە کە (شێر مرۆچ) پێ دەڵێن و لە ژێری خاك دەژێت و بۆ خۆی دامێك لە سەر کولانەکەی دۆرست ئەکا کە مەخرووتییە و هەر کات مرۆچە یان گیانلەبەریکی تر بە قەد مرۆچە بکەوێتە نێوانی دێتە سەر و لە گەڵا ئەیبانە ژێری زەوی. خەڵك بە گشتی لە سەر ئەم باوەڕەن کە ئەگەر چس گورگ بگریت و لە نێوانی دوو نەینۆکی شەست بتلێنیت ئەگەر خوێنی هەبوو ژنی پابەمانگ منداڵەکەی کچە و ئەگەر خوێنی نەبوو؛ کوڕە.

چوو هەزارە çû hizare : ئەم نەریتە لە بنەڕەتەوە دوعا نییە بەڵکوو قوربانی کردنەوەیە بۆ ران و مێگەل بەو مەرجە کە ژمارەی پەزەکان لە هەزار تێپەڕ بێت.

مەڕدارانی باشووری رۆژهەڵات ساڵانە و لە وەرزی پاییز، رانەکەیان کوو ئەکەنەوە و خۆیان لە ناوە ڕاستی رانەکە ئەمینن و عاساکەیان بەرەو هەوا فڕێ ئەدەن و باش تێڕوانینی دەکەن بزانن کە هاتە خوار لە سەر چەند پەز ئەدات ئەوانە دەست نێشان ئەکەن و مێینەکانی بەر ئەدەن و نێرینەیان سەر ئەبڕن و بە نێوی قوربانی رانەکەیان لە نێودراوسێ وخزماندا بەش ئەکەن و باوەڕیان وایە کە ئافەت و نەخۆشی تا ساڵی داهاتوو لە رانەکەیان دوور ئەبێتەوە. هەروەها چووهەزارە بۆ نەچیرەوانیش هەیە کە لەوێ نەچیرەوان کاتێك کە هەزارمین نەچیری خۆی شکار کرد، نەچیری یەکمی ئەم نەچیروانە بەرەو ئاسمان ئەفڕێت و ئەوی دەبینێت و دووای ئەمە دی ناتوانێت نەچیرەوانی بکات. ٧

[٤٨٧] - ئەم بابەتە لە کاك عەبدۆلا عفەتی بیستوومە کە لە زاری دایکیەوە ئەگێڕاندەوە کە مامی ئەو چووهەزارەی خستووە و دووای ئەمە نەیتوانیوە نەچیر بکات.

کووسە وەیلگە kûse weylige : بەهەندێك جیاوازیەوە وەك «بووکە بارانە»یە و ئەم نەریتە، سکاڵایکە بۆ باران بارین لە وەرزی بەهار. بە پێ نەریتەکە، پیاوێك بە رەنگی سوور دەم و چاوی خۆی سوور ئەکاتەوە و بۆکە شووشەیك لە دەست ئەگرێت کە لای ئێمە بە «هلّووکان hilûkan» بە ناو بانگە و بەیت ئەخوێنی و لە کولاّندا دێت و ئەڕوات و خەڵکان پارەی پێ ئەدەن و لە دووایی رۆژ، پارەکان ئەداتە فەقیرێك کە لە بواری ئابۆریەوە دەسکورتە و ئەم مراسمە هەر لە یەك رۆژەوە دەستپێدەکەی هەتا سێ یان چووار رۆژ. خەڵك بە عام لە سەر ئەم باوەڕن کە هەروا کە فەقیر و نەدار بووە خاوەنی پارە و گەیشتە ئارەزووی خۆی، ئەم گەلەش بە ئاواتی خۆیان کە باران بارینە ئەگەین .

ئەم مەراسیمە لای خەڵکی گوندی «سییەسییە» سەر بە بازێڕی شاباد یان «ئیسلاّم ئابادی رۆژ ئاوا » هەندێك جیاوازە. لەم گوندە لە کاتی کەم بارانی؛ چەند کەس کە ئەژماریان ئەبێ لە دووانزە کەمتر نەبێ کوو ئەبنەوە و پەپکێکی گەورە دۆرست ئەکەن و مۆرەیکی تێا دائەنێن و لە خۆڵەمێشدا ئەیبرژێنن و دووایی لە نێوانی خۆیاندا بەشێ ئەکەن ئەو کەسە کە مۆرەکە ببێتە بەشێ؛ بە دارێك ئیبەستنەوە و لێ دەدەن و ئەویش هاوار دەکا و لە خوا دەپارێتەوە کە باران ببارێت و خەلاّسیی هەبێت ئەگەر باران نەبارێت، کەسێك کە لای خەڵکان و خودا حۆرمەت و ئەرکی هەیە دێت و لەم کەسانە داوا دەکا کە بۆ خاتری من و بە زمانەتی من بەری بدەن و دوعا بکەین باران ببارێت. هەر وەها بۆ باران بارین باوەڕێکتر هەیە کە وایە:

مرۆڤێك کراسەکەی خۆی چەوارشە لە بەرئەکا وپلّووسکێك لە دەست ئەگرێت و ئەچێتە دەری هەفت ماڵ و سواڵکەری دەکا و هاو کات لە خاوەن ماڵ داوا دەکا کە ئاو لە سەر پلّووسکەکە بڕژێنێت.

یان خەڵك لە سەر ئەم باوەڕەن کە ئەگەر هەفت گرێ لە رەسەن بدەیت و نییەت بکەیت باران ئەبارێت. ٩ ٨ ٤

---

٤٨٨ – ئەم بابەتە لە دەمی کاک «سادق سامەڕەئی» خەڵکی گوندی سامڕە لە شاری مایەشت کە ئێستە دانیشتووی کرماشانە و خۆی مامۆستای قۆتابخانەیە بیستوومە.

٤٨٩ – ئەم بابەتە لە دەمی کاک قودرەت دارابی بیستوومە.

چەند بابەت لە سەر گیانلەبەرەکان

لە فەرهەنگی باشووری رۆژهەڵات چەند بیر وباوەڕ هەیە کە لە سەر گیانلەبەر و مەل وموور و باڵندەیە کە دان بە باشی و خەراپە بوونیان دراوە کە لە سەریان دەدوێن.

پشی **pişî** پشی یان پشیلە یان کتکە گیانلەبەریکی ماڵییە. خەڵك بە گشتی لە سەر ئەم باوەڕەن کە ئەگەر ئاو بڕژێنیتە سەر پشیلە (بالۆك) یان بالۆکە لە دەست و پێی ئینسان شین ئەبێت. ئەم نەخۆشییە لای کوردان بە چەند شێوە دەرمان ئەبێت. یەکم ئەوەی کە سەری بالۆکەکە بە نۆکی جۆی تەڕ، زامار

ئەکەن ودووای چەند ڕۆژ خۆی باش ئەبێتەوە. دووهەم ئەوەی کە شیرەی گیای بەلەك یان مێکۆکە لە سەر سەری ئەگرن و دووای چەند ڕۆژ ئەڕژێتەوە.

خەڵك بە گشتی لە سەر ئەم باوەڕەن کە ئەگەرخاکی ژیری پێی مرۆڤی (سەونسڕ) یان (ڕێباخوار) لە سەر بالۆکە بڕژێنیت، ئەڕزێتەوە.

پەڵنگ **peĭinĝ** خەڵك بە گشتی لە سەر ئەم باوەڕەن کە ئەگەر سمێڵی پەڵنگ لە خۆراکی کەسێك بکەیت یان پیێ بدرێت و بخوات، جێبەجی ئەفەوتێ.

خرس **xirs** خرس یان ورچ گیانلەبەریکی قەڵەوە و لە کوێستانان دەژێت و هەم گژ و گیا دەخوات و هەم گۆشت. بە تایبەت هۆگری هەنگوێن و تری و هەنجیرە. خرس خەوی زستانیی هەیە و لە کوتائی پاییز هەتا سەرەتای بەهار لە کونی خۆی دا ئەخەوێت. سەبارەت بە خرس یان ورچ باوەڕێك هەیە کە ئەڵێ :

ئەگەر مرۆڤێك بە تایبەت ژن؛ تووشی ورچ ببێت، ئەشێ خۆی لە مردووئی بدات چۆنکە ئەگەر هەڕا بکات یان بەرخوەدانێ هەبێت، گیانی خۆی بەخت ئەکا و ورچ یان ئەیخوات یان لە گەڵ خۆیەوە ئەباتە کولانەی و وەکوو جۆتی خۆی لە گەڵا دانۆستاندنی هەیە. ئەم ڕەوایەتەی خوارووە لە کاك قودرەت دارابی بیستوومە کە ئەوەش لە زاری دایکی خۆی خوالێخۆشبوو «نازار دارابی» بیستوویە کە بۆ من گێڕایەوە:

(لە ساڵانی پێشوو بڕێك «عەیار» هاتوونەتە گوندی چیاکەو و کچێکیان لە گەڵا بووە کە هەر دوو پێ و لاقی بە (نەوکوت) داپووشراوە و لێوی ئاوێزان هەتا ژێری چەنەی بووە. کاتێك لە عەیارەکان سەبارەت بەم کچە پرسیار کردوونە؛ وتوویانە کە ئەم کچە لە کوڵانەی ورچێك بەریان داوە و ورچەکە ئەوەندە ژێری پیێ کچەکە خوراندووە کە گۆشتی نەماوە و ئەوەندە لە گەڵ لێوی گەمەی کردووە کە ئاوای پێ هاتووە.»

هەروەها جگەری ورچ بۆ کاری دەرمان بە کاری دێنن و ئەوەش لە بنەڕەتا دەرمانیکی چینیە.

خەر xer خەر یان کەر حەیوانیکی باریە و بە دریژایی مێژوو خزمایەتی مرۆڤی کردووە خەڵکان لە سەر ئەم باوەڕەن کە کەری رەش شەیتانە و ئەشێ تم و دایم لەقاوی بکەیت. بە گوێرەی خەڵکی باشووری رۆژهەڵات کەری رەش (دێزە dêze)یە. وشەی دێزە هەم بە مانای رەشی تۆخە و هەم بە مانای رەنگی سەوزی تۆخە و هەمیسا بە مانای شەڕانخێوە. پەندیکی کەڵهوڕی دەڵێ : دێزە لە هەر کوورە دید، جلێ بگرەو. واتە کەری دێزەت دی، جلەکەێ وەر بگرە. بابەتیکی سەرەکی سەبارەت بە کەر هەیە و ئەمەش«میەرێ خەر yerê xer» یان مۆرەی کەرە کە خەڵکان لە سەر ئەم باوەڕەن هەر کەس مۆرەی کەری هەبێ ئەتوانێت کەسانیتر کەر بکات و کڵکی لیّان وەر بگرێت.
لە راستیدا شتێك بە نێوی مۆرەی کەر هەر وجوودی نیە و ئەوەی کە خەڵکان ئاماژەی پێ دەکەن (کوتەی تیروئید)ە کە هەر حەیوانێك هەیەتی ئەم ئەندامە هیچ حیکمەتیکی نیە، بەڵام لە حەیوانێك وە کوو کەر خڕتر و گەورەترە و وەکوو مۆرەیك خۆی ئەنوێنێ.
هەروەها هەر کەس قەندێك بە کەرێك بدات، ئەو کەرە هەتا کوتایی تەمەنێ لە بیری ناکات.

رووی rûwî رووی یان (روو‌ا، رووا‌س، رۆڤی، ریڤی، رێوی، چتر) گیانلەبەرێکی لە رەگەزی سەگە و لە سەگ بچووکترە و حەیوانیکی زیرەکە و بە بۆنەی دۆی گەورەی خۆی بە ناوبانگە.
خەڵك بە عام لە سەر ئەم باوەڕەن کە ئەگەر بەیانان بۆ ئەنجام دانەوەی کارێك لە ماڵ چوێتە دەر و تووشی رێویەك بوویت؛ زوو بە زوو بێژیت:
(رووی وە مرایێ) و ئەگەر رێویەکە هەڕای نەکرد؛ ئەو کارە ئاکامیکی باشی هەیە و ئەگەر هەڕا کرد، باش نیە. بۆیە لە کاتی هەڕا کردنی رێوی دەسبەجی بێڵێ:

(رووی وە مەشکەڵان) ؛ ڕێوی تووشی دڵ ئێشەیکی سەختێ ئەبێت. ٩ ١

هەروەها ئەڵێن هەر کاتێك ڕێوی وەقەوەق بکا تووشی نەخۆشی و دڵ ئێشە بووە و ئەبێ (کوڵەنەت kwiľenet) یان مەشکاڵە بخوات تا باش ببێتەوە. هەروەها خەڵک بە عام نێرینەی ڕێوی سوور دەکەن و ڕۆنەکەی بۆ دەرمانی ئێشی گوێ بە کار دێنن. ٢

سۆچەڕ süçer̂ گیانلەبەرێکە کە سێخچووڵی و سێخوڕ و چوولەیش پێ دەڵێن. خەڵك بە عام لە سەر ئەم باوەڕەن کە خوێنی سۆچەڕ؛ هەر ئەوکاتە کە نەچیر بوو وبە گەرمی بخۆردرێت بۆ نەخۆشی (ئاسم) کە لای ئێمە بە (تەنگەسە tenĝese) ناسیارە زۆر چاکە، بۆیە نەچیروانەکانی کورد دەستیان کردووە بە نەچیر کردنی ئەم گیانلەبەرە و ئەم باوەڕە لە نێو خەڵکدا زۆر بە قەوەتە و دەیان جار ئەم شتەم بیستوومە و بە چاوی خۆم دیوە.

زۆر لە دووی هۆکاری زانستی ئەم باوەڕەدا پرسیارم کرد، بەڵام شتێکی ئەوتۆم دەست نەکەوت هەر چەندەکە دڵنیا بووم ك ئەم باوەڕە ڕاستە چۆنکە زۆر بابەتی پزیشکی لە نێو کوردەواریدا هەیە کە هەر لە ڕاستیدا لە سەر ڕێبازی زانستییە و کورد بە درێژایی مێژوو و ئەزموونەکانی خۆی لە مەسەلەکە تێگەیشتووە کە لە لاپەڕەکانی داهاتوو چەندەها نموونەی ئەم دەرمانگەلە روون ئەکەینەوە. وێدەچی بابەتەکە لە دوو ڕووانگەوە دەست پێکرا بێت :

یەك: دڵ وجگەر و گورچیلەی سۆچەڕ

دوو: خوێنی مانگانە یان «دەوارنی قاعدەگی»سۆچەڕ

---

٤٩٠ – مەشکەڵان : مەشکاڵە، مەشکە کۆنە.

٤٩١ – ئەم بابەتە لە کاک قودرەت دارابی بیستوومە.

٤٩٢ – ئەم بابەتە لە دەمی کاک ئەیووب شەریفی بیستوومە.

چۆنکە مەسەلەکە پەیوەندیی راستەوخۆی لە گەڵ خوێنی ئەم گیانلەبەرەی هەیە، رەنگە یەکێك لە هۆرمۆنەکانی ئەم گیانلەبەرە زیاد وکەم بێت کە کاریگەریی لە سەر ئەم نەخۆشیەدا هەیە. بۆ نموونە دڵی کەرگوێ «بەتن»ی نییە و بە پێ زانیاریە زانستیەکان دڵ «قەڵب» دوو بەتن و دوو دهلیزی هەیە کە خوێنی خاوین و ناپاك لە یەك جودا ئەکاتەوە بۆیە گۆشتی کەرگوێ بۆ دەرمانی نەخۆشی «میگرن» کە لای ئێمە بە«سەرانسیە seransye» ناودارە؛ باشە.

بابەتێك تر سەبارەت بە گەدەی سۆچەڕە کە ئەڵێ:

ئەگەر ژنێك منداڵێ بۆ نەبێت گەدەی سۆچەڕ بخوات، منداڵدانی باش ئەبێتەوە. ٣

باشە بزانین خۆراکی سۆچەڕ چۆزەرەی گیا و ریشەی نازکی دار و دەوەنە.

سووسگ sûsig ئەم باڵندەیە لە کەوك دەچێ بەڵام رەنگی لە کەوك کاڵترە و جەسەیشی گەورە ترە و دەنووك و پای ئەم باڵندەیە وەك کەوك سوور نییە و قاسپە قاسپ ناکەیت و لە فارسیدا «تەیهوو»ی پێ ئەڵێن. لە راستیدا سووسگ و کەوك هەر لە سەر یەك رەگەزن بەڵام بە پێ کەش و هەوا و ئەرد و ژینگە، رەنگیان گۆڕاوە. ئەتوانم بێژم سووسگ؛ کەوکی گەرمیان و خۆرەتاوە و لە جیایی قاسپە، سوو سوو ئەخوێنی.

باوەڕێك سەبارەت بە دەنگ و رەنگ و دەندووك و پێ ئەم باڵندەیە هەیە کە ئەڵێ:

یەکێ لە شازایەکان (ئیمامەکان) بە دەستی دوژمن بریندار ئەبێ و لە بنی داری (کەێکم keŷkim) خۆی هەشار دەکا. قەراوڵەکانی دوژمن لە قەراخی لێرەوارەکە لە دوی ئەودا دەگەڕن و ئەویان دەست نا کەوی. لەم کاتە کەوکێك دێت و دەندووك و پێ خۆی بە خوێنی ئەم شازایە رەنگین دەکا و ئەچێتە

---

٤٩٣ – ئەم بابەتە لە دەمی کاك ئەیووب شەریفی بیستوومە کە دانیشتووی شابادە و تەمەنی سی و دوو ساڵە و نەچیروانیکی تەڕدەستە.

سەر دارەکە و گارەگار[٤٩٤] دەکا. هاوکات سووسگێ دێت و بەرزتر لە کەوکەکە سووسوو دەکا و ئەگێنێ کە سوو «بەیانی» بێنەوە.

بۆیە خەڵك کوشتن و کەباب کردنی کەوك بە کاری باش دەزانین و لە کورتە بەیتێك ئەڵێن :

«کەوك بگر کەواو کە   سووسگ وڵ کە سوواو کە»

باوەڕێکتر سەبارەت بە سووسگ ئەمەیە کە ئەگەر هێلانەی سووسگێك بدۆزیتەوە و یەك دەنکە لە هێلکەکانی رەنگ بکەیت، سووسگەکە هەتا هێلکەدانی لە قۆنیەوە نێتە دەرەوە هەر هێلکە ئەکا بەشکوو هێلکەیەکی تر لەم رەنگە بکا. خۆم ئەم بابەتەم دیوە.

باوەڕێکتر بۆ دەرمانی بەردی گورچیلە (سنگ کلیه) و بەردی مێزڵدانە (سنگ مثانه). سەنگدانی سووسگ یان کەوك دێنن و پێستەکەی ناوی کە وشك و بە رەنگی زەردە دەردێنن و وشکێ دەکەن و دووای ئەمە یان لە ئاودا ئەیکوڵێنن یان هەر وا ئەیخۆن و کاریگەری هەرە زۆریکی هەیە بۆ دەرمانی ئەم دەردە. بەو مەرجە کە لە ماوەێ سێ رۆژ؛ ئەویش بەیانان بەر لەوەێ نانی بەیانی بخوردرێت؛ بیخۆن.

هۆکاری زانستی ئەمجۆرە دەرمانە وایە کە پێستی سەنگدانی ئەم باڵندەیە زۆرتاڵە و ئاوەکەش تاڵ و زەرد ئەکاتەو. کاتی بەیانی، بەدەن هێشتا خۆڕاگر نییە و بە واتای زانستی«باڵانس» نییە، بۆیە کاتی خواردنەوەی ئەم دەرمانە؛ بۆ ئەوەێ کە کاریگەری خەراپەی لە سەر لەش نەبێت وهۆرمونەکانی بەدەن لێك نەداتەوە، زوو بە زوو لە گورچیلە و مێزڵداندا ئەڕوات وئەبێتە هۆی رۆخاندنی بەردی گورچیلە و مێزڵدان.

خەڵکی رۆژهەڵاتی ناوێن بە گشتی بەیانان بۆ نانی بەیانی چای شیرین یان هەسەڵ ومرەبا و شیر وگوێز دەخۆن بۆ ئەوەی کە خۆراکیکی نەرم و ئاسان هەزمە و ئەگەر خواردەمەنی تاڵ یان ترش بخۆردرێت باڵانسی هۆرمونی لەش تێك ئەچێ و لەش جم و جۆڵی هەیە بۆ ئەوەی کە باڵانسی

---

٤٩٤ – گارەگار: قاسپە قاسپ.کاتێک کەوک گارەگار دەکا، لە دوورا وا دێتە گوێ کە گوایە ئەڵێ ئێرە ئێرە.

هۆرمونی خۆی ریك وپێك بكاتەوە هەر لە سەر ئەم رێبازە زانستیەیە كە ئوروپائیەكان بەیانان ئاوی پرتەقاڵ وپەرەیٚ كاهوو دەخۆن و نەخۆشی بەردی گورچیلە و بەردی مێزڵدان لەوی كەمترە.

پێستی ناوێنی سەنگدان كاری سەفرا دەكات و كاتێك كە لە بەیانی بخۆردرێت، لە گورچیلە و مێزڵداندا ئەڕوات و بەردی گورچیلە ومێزڵدان ئەگەر لەسەر بنەمای قلْس یان«ئاهەك» بێت؛ ئەم خۆراكە وەكوو تێزاو «ئەسید»ە و بۆنیانی لێك ئەداتەو وردە وردە لە ئەم ئەندامانە دەر ئەچێت.

ئەبووعەلی سینا پزیشك وفەیلەسووفی ئێرانی لە كتێبی«طب» جۆرە دەرمانێك بۆ بەردی گورچیلە نووسیوە كە لە رووی رەواڵەتەوە لە باسەكەی ئیمە دەچیٚ. دەستووری دەرمانی ئەبووعەلی سینا بە ناو ئاوی ئاسن داخ (آب آهن داغ) بە ناوبانگە وئەڵیٚ:

(ئاردی بادامی تاڵ ئامێتەی یەك پەرداخ ئاوی سارد بكە و شیشی ئاسنی لە سەر ئاگر سوور بكە و هەفت تا دووانزە جارلە ئامێتەكە داینە تابوونی سووتەمەنی لیٚ هەڵدەستیٚ و خەستر بێتەوە كە ئامێتەكە حازر بوو پێویستە یەك رۆژ پێش، دووای نانی نیٚوەڕۆ چشتێك نەخۆی هەتا بەیانی ئەمڕۆ و ئەم بەرنامەیە بۆ سیٚ رۆژە و ئەشیٚ بەردەوام بێت. دووای رۆژی سێهەم، تەندۆرستی دەست كەوتووە) .

سەگ seg گیانلەبەرێكی ماڵییە و لە مێژەوە یاریدەری مرۆڤ بووە. میینەی سەگ (دەڵ deľ) و نێرینەی (گەماڵ gemaľ)ی پیٚ ئەڵێن. بە پیٚ زانیاریەكان؛ سەگ بە ئەمەگ ترین حەیوانە. سەبارەت بە سەگ باوەڕێك هەیە كە ئەڵیٚ:

ئەگەر خاوەن ماڵ نەخۆش بكەوی و سەگی ماڵ چەن سەگی تر لە دەوری خۆی كوو بكاتەوە و پێكەوە پاس بكەن، خاوەن ماڵ ئەمرێت.

راستییەكەی وایەكە حەیوانەكان (هەستی شەشمیان) هەیە و زووتر لە ئینسان هەست بە خەتەر دەكەن و رەنگە ئەم باوەڕە ئاماژە بەم تایبەتمەندیە بكا. باوەڕێك تر هەیە كە ئەڵیٚ: ئەگەر سەگ هار ببێت،

---

[٤٩٥] - كتیبی «طب» ئەبوو عەلی سینا

هەندێك خوێ لە سەر نان دەکەن و لە بەری دائەنێن و پێ ئەڵێن: بە حەقی ئەم نان و نمەکە ئەگەر هار بوویتە گەردەنمان ئازا کە و بڕۆ. ئەگەر سەگەکە هار بێت ئەچێت.

بەڕێز کاك قودرەت دارابی کە لە لاپەڕەکانی پێشوو باسەکانی گێڕاندوومە دەڵێ:

«گەماڵێکمان هەبوو کە ساڵەهای ساڵ لە ماڵی ئێمە بوو، رۆژێك بیستم کە وەتیان هار بووە خوالێخۆشبوو دایکم؛ هەندێك خوێ لە سەر نانی کرد و پێ وەتی بە حەقی ئەم نان و نمەکە ئەگەر هار بوویتە بڕۆ. دووای چەند خولێك گەماڵەکە بە رێ کەوت و چوو. چەند رۆژ پێ چوو کە بیستمان لە گوندی خووارووی ئێمە خەڵکان ئەویان کوشتووە.»

راستیەکەی وایە کە خۆدی سەگ وە هەروەها گورگ بۆ ئەوەی کە هار نەبن، چەند رۆژێك لە وەرزی بەهار گژوگیا دەخۆن و ئەوەم بە چاوی خۆم دیوە. هەروەها دەڵێن کە ئەگەر نانی داخ بدەیتە سەگ هار دەبێت.

سەگ لە ئائینی زەردەشت بۆخۆی خاوەنی هەندێك تایبەتمەندییە. لە بەشی سێزەهەم و چووارەدەهەم و پانزەهەمی کتیبی وەندیداد نووسراوە کە :

«سەگ حەیوانیکی مۆقەدەسە و ئازاری ئەم حەیوانە شایانی قەرەبوو کردنەوەیە. ئەهوورامەزدا ئەم گیانلەبەرە بە دژی گورگ و ئفریتە ودێو خۆڵقاند تا شەوانە چاو دێریکەری ماڵ ومنداڵی مرۆڤ بێت.

(دروج ناسوو) لە بەشی هەفتمی وەندیداد ئفریتیکی غەیبی و مەترسی دارە کە لە جنازەی مردووەکان دەچێت و ئەوانە ناپاك دەکا بۆ دوور کردنی ئەم ئفریتە ئەبێ سەگیکی سپی بە گوێ زەردەوە لە نزیکی جنازەکە بێت، هەرکات کە چاوی سەگ بە مردووەکە بکەوێت؛ دروج ناسوو ئەبێتە مێشۆڵەیك و لە جنازەکە دوور ئەبێت و بەرەو باکوور دەڕوات. ئەم رووداوە بە (سەگدید) بە ناو بانگە. ٦

خەڵکان بەگشتی لە سەر ئەم باوەڕن کەسەگ هەفت گیانی هەیە. لە راستیدا وانییە بەڵکوو سەگ بۆ خۆی هەفت خسڵەتی هەیە کە لە فەسڵی سێزەهەمی ئەم کتیبە (وەندیداد)، بەندەکانی چل و چووار و چل وهەفت ئەڵێ:

---

[٤٩٦] – تەفسیری ئەوستا، جیم د.دارمستتر، وەرگێڕانی د.مووساجەوان، لاپەڕەی ١١٢.

(سەگ هەفت خسڵەتی هەیە یەکم؛ وەك پێشەوای ئائینی بنەمای سفرە ئەخوات، دووهەم؛ وەك پیاوی جەنگکەر لە بەری هەموانە، سێهەم؛ وەك وەرزێر ژێر و وریایە چووارم؛ وەك هۆزانڤان ئاواز دەخوێنێت، پێنجم وەك دز هۆگری تاریکیە، شەشم وەك منداڵ بە نەینۆکی خۆی زەمین ئەدڕێت و هەوتم وەك شەوگەرد شەوانە دەگەڕێت.) ٧ ٩

شەمشەمەکوورەك **şemşemekûrek** شەمشەمەکوورەك یان شەمشەمە، شەمەلە، شەمەلە کۆرە، چەك چەکی، چەکچەکیلە، قەڕناقووچ و قەڕنا قووچەیش پێ دەڵێن؛ تەنیا باڵندەیکە کە هێلکە ناکات و زا و زی دەکا و گوانی هەیە.

خەڵك بەگشتی لە سەرئەم باوەڕەن کە ئەگەر ران ومێگەل تووشی نەخۆشی(شیر بردێ) ببێت؛ شەمشەمە کوورەك ئەگرن و وشکی دەکەنە و لە گەڵ هەندیك خوێ تێکەڵاوی دەکەن و وەك (خووا سوورگە) بە مێگەل ئەخۆردرێت و مێگەل وران باش ئەبنەوە. ٨

(شێربردێ) نەخۆشییکی وەرزانەیە کە تووشی مێگەڵ دەبێ و شیریان وشك ئەبێ و (خوواسوورگە **xuwasûrige**) یان (خوواڕێزە **xuwa r̂êze**) بریتیە لە رژاندنی خوێ لە سەر لەتە بەردەکان بۆ مێگەڵ.

سەبارەت بەم باوەڕە هۆکاریکی زانستیم بەدەستەوە نییە.

قوڕواق **qwir̂waq** گیانلەبەریکی ئاوی و دەیمییە. ئەوەی کە دەیمییە لە فارسیدا «وەزەق»ی پێ دەڵێن و ئەوەی کە ئاوییە لە زاراوەکانی دێکەی کوردی« قوڕواك، قڕواق، قڕباق، بۆق، بەق»ی پێ ئەڵێن و خواردەمەنی نییە.

---

٤٩٧ – هەمان سەر چاوە، لاپەڕەی ١١٣.

٤٩٨ –ئەم بابەتە لە کاک قودرەتی دارابی بیستوومە.

ئەوەی کە من بیستوومە قوڕواقی ئاوی بۆ دەرمانی نەخۆشی (گەڕی) باشە. ئەوەش بەو مەرجە کە ٩
قوڕواقی چۆم و رووبار بێت و زۆر گەورە بێت. دووای گرتنی قوڕواق؛ بە بێ خاوێن کردن، سکی ئەدڕێن و لە سەر ئەو شوێنەی کە تووشی گەڕی بووە دائەنێن تا باشی بکاتەوە. هەروەها ئەگەر زامێکی چرکین لە دەست و ئەنگۆست بێت؛ بۆماوەی چەند خولێك لە سکی قوڕواقی دائەنێن، هەموو چرك و زووخەکە تێك ئەدات.

رەنگە لە سك و پێستی قوڕواق مادەیکی تایبەتی هەبێت کە هۆی ساڕێژ بوونەوەی ئەم نەخۆشییەیە.

هەروەها خەڵک دەڵێن کە ئەگەر ژنی پا بە مانگ بیەوێ منداڵەکەی چاوی شین یان سەوز بێت، بەچکە قوڕواق بخۆات وا دەبێت. هەروەها ئەو کەسانەی کە نەخۆشی«زووە» لە دەست و پێیان پەیدا ٠
ئەبێت، سکی قوڕواق ئەدڕن و ئەنگۆستەکە لە سکی دەکەن و باش ئەبێتەوە. ١

قۆمقۆمەك qomqomek قۆمقۆمەك یان قۆمقۆموك لە راستیدا جۆرە بزمژەکێکە کە لە کێڤدا دەژێت و پێستی وشك و رەقە و رەنگی کەسکی تۆزکاڵە. خەڵك بە گشتی لە سەر ئەم باوەڕەن کە کاتێك کە قۆمقۆمەك تێڕوانینی مرۆڤ دەکا؛ ددانەکانێ ئەژمرێت و چاوی لێ ئەدا و دووایی ددانەکانی ئەڕزێت بۆیە کاتێك کە لە گەڵ قۆمقۆموك رووبەروو بووین ئەبێ دەم و ددانی خۆتان ببەستین.

قڵا qiła قڵا یان قاڵاو باڵەندەیکی زۆر زیرەك و توانایە. ئەم باڵندەیە ژیانیکی سەیری هەیە و تا ئێستە هیچ کەس جۆتگیری ئەم باڵەندەیە بە چاوی خۆی نەدیوە. جۆرە قاڵاوێك هەیە کە «قڵاسییە» یان «قاژ»ی پێ ئەڵێن و لە وەرزی زستان زۆرترە وخەڵك بەگشتی لە سەرئەم باوەڕەن کە گۆشتی ئەمجۆرە قاڵاوە بۆدەرمانی نەخۆشی «سییەقوتە» باشە. لە راستیدا قاژ باڵەندەیکی حەڵاڵ گۆشتە بۆ ئەوەی کە

---

٤٩٩ - ئەم بابەتە لە دەمی باوکم بیستوومە.

٥٠٠ - زووە: نەخۆشیکی پێستیە وەک کەوڵە،کە لە ئەنگۆستی دەست وپێ روو ئەدات.

٥٠١ -ئەم بابەتە لە دەمی کاک ئەیووب شەریفی بیستوومە.

«سەنگدان»ی هەیە. هەندێکیش لە خەڵك باوەڕیان وایە کە هێلکەی قاژ بۆ دەرمانی ئەم نەخۆشییە باشە.

کەرقیە **kerüye** کەرگوێ گیانلەبەرێکە کە زیاتر لە کوێستانان و مەرغەزاران دەژێت و خواردنی گۆشتی کەرگوێ ئەوەندە باب نییە. خەڵك بە گشتی لە سەر ئەم باوەڕەن کە خواردنی گورچیلەی کەرگوێ ئەوەش بەو مەرجە کە بە خامی بێت، بۆ دەرمانی گەدە و کیمی ڕێخۆڵە باشە. هەروەها کەبابی گۆشتی کەرگوێ بۆ دەرمانی کەمەر ژان باشە بەو مەرجە کە هەتا چەند ساعەت دووای خواردنی، شتێك نەخۆی.

هەروەها گۆشتی کەرگوێ بە گشتی بۆ دەرمانی«سەرانسییە» باشە و خەڵک بە عام خواردنی کەلەی کەرگوێ بۆ نازایی ژنان بە باش دەزانن و مشکی کەرگوێ بەو مەرجە کە بە خامی بخۆردرێت بۆ تێکدانی لەکە و ئاکنە لە دەم و چاو باشە. ٢ ٠

بابەتیتر؛ خوێنی کەرگوێە کە بۆ دەرمانی نەخۆشی «سەودا» باشە ئەوەش بەو مەرجە کە بە گەرمی و کاتی نەچیر کردن دەسبەجی لە سەرلەش بکرێت.

هەروەها خواردنی مێشکی کەرگوێ بۆ دەرمانی نازایی ژنان باشە. ٣

کەڵ **kel** گیانلەبەرێکی کێڤییە لە بزن گەورەترە و ڕەنگی بوور وخاکیە وشاخی بەرز وپێچ پێچە. چەند بیر و ڕا سەبارەت بەم گیانلەبەرە هەیە کە هەندێکیش لێ هۆکاری زانستیی هەیە. لەوانەیە (ریشْ کەڵ) کە ئەڵێن بۆ منداڵی ساوا کە شەوانە گمێز دەکا باشە و ریشی کەڵ لە گەڵ پێستەکەیەوە کزی

---

[٥٠٢] – ئەم چەند بابەتە لە دەمی کاک ئەیووب شەریفی بیستوومە.

[٥٠٣] – ئەم دوو بابەتە لە دەمی کاک کەیوومەرس ڕزایی خەڵکی گوندی کوڵەپای کەڵهوڕ کە دانیشتووی شابادە و تەمەنی سی و دوو ساڵە و خۆی مامۆستای قوتابیە، یستوومە.

دەدەن ونیمە سووتاو لە سەرینەکەی منداڵ یان جل و بەرگەکەی دائەنێن و کوتائی بە گمێز کردنی شەوانەی منداڵ دێت.

بە پێ زانیاریەکانێك کە گەیشتووەتە ئێمە زۆربەیٚ گیانلەبەرانی حەڵاڵ گۆشت لە چمکی چاویان و ریشووڵەی ژێر چەنەیان و گمێزیان جۆرە هۆرمۆنێك هەیە کە بوونی تۆندە و بۆ دیاری کردنی سنووری ژینگەی خۆیان کڵکی لیٚ وەر دەگرن. رەنگە ئەم بۆنە کاریگەریی لە سەر «ئەندامی حسی-پێستی» بێت و بەرگیری لە گمێز کردنەوەی منداڵان بکا. لە لەشی ئینسان جۆرە هۆرمۆنێك هەیە کە (دیۆرتیك)ی پیٚ ئەڵێن کە کوتایی بە گمێز کردن لە ئەستۆیە و (ئانتی دیۆرتیك) دژی ئەوە.

بابەتێکیتر خواردنی مێشك و گۆشتی کەڵە کە ئەڵێن هەر کەس مێشکی کەڵ بخواتەوە ژیر و زیرەکە و هەر کەس گۆشتی کەڵ بخوا پڕ زوور وبە قەوەتە.

بابەتیتر (شاخ)ی کەڵە بەتایبەت شاخی کەڵی ساوا کە لە بەربچووکی و رەنگینی، جگە لەوەی کە ئەکرێتە مشتەی چەقۆ؛ وەکوو ئاوێز لە مەشکەی دۆ بە کاری دێنن و خەڵك لە سەر ئەم باوەڕەن کە بەری مەشکە بەرفراوان ئەکا.

هەروەها ئەوانەی فاڵ دەگرن وداهاتوو پێشبێنی دەکەن ئەڵێن:

ئیسقانی سەردەستی کەڵ لە کاتی سووتاندن داهاتوو بۆیان روون ئەکاتەوە. یان خەڵك لە پێشوو لە سەر ئەم باوەڕە بوون کە بۆ ئەوەی کە بزانن ژنی پا بە مانگ منداڵەکەی کوڕە یان کچ، پیاوێك لەو بنەماڵە چووە و کەڵێك کۆشتووە و سەر و کەلەی ئەم کەڵە لە گەڵا هێناوەتە ماڵ و دووای خاوێن کردنی، بە هەر دوو دەست چەنەی خوار و ژووری گرتنە و بە قەوەتی خۆیان دادڕاننە و سەیری ئیسقانی (فەك)ی کردنە؛ ئەگەر ئەم ئیسقانە گۆشتی پێوە بێت؛ وەتوویانە منداڵەکە کچە و ئەگەر ئیسقانی رووت بێت؛ وەتوویانە منداڵەکە کوڕە.

(لێرە لە پەراوێزێك رای گشتی خۆم بە کورتی ئەڵێم. ئەم هەموو فتوایانە بووەتە هۆی قڕان و تێك چۆنەوەی ئەم ئاژەڵە جووانە لە شاخی کوردستان و متمانەم هەیە کە گەلی کورد پارێزەری مەڵبەند و نیشتمانە جووانەکەمان بن).

لەوەی کە مێشك و گۆشتی کەڵ بەتامە شکی تێا نییە بەڵام مێشك و گۆشتی ئەم ئاژەڵە جووانە هەر ئەو تایبەتمەندییەی هەیە کە ئاژەڵەکانی دێکە هەسیان و ئەم باوەڕە کە شاخی کەڵ ئەبێتە هۆی بەرفراوانی کەرەی مەشکە، هۆکاریکی رەوانناسیی هەیە و ئەمەش وایە کە ئەو کەسەی کە مەشکە دەهاژێنێ جگە لەوەی کە لە بەر خۆیەوە بەیت ئەخوێنی کە بە «بەیتی مەشکە» بە ناوبانگە، ئەم شاخی کەڵە کە دووانەیە لە یەك ئەدەن و وەکو گۆرانی بێژێك کە دەفی بۆی لێبدەن، هاوبەشی مەشکەژەنەکە دەکا و کەمتر ماندوو ئەبێت و مەشکەژەن لە جیاتی ئەوەی کە نێوساعەت مەشکەکە بژەنی، یەك ساعەت ئەیژەنێ ئاوەها بەری مەشکەکەش زۆرترە (بۆ پێ زانینی زیاتر بنوڕە مار).

هەروەها ئەوەی کە فاڵگیرەکان ئەڵێن کە ئیسقانی سەر دەستی کەڵ یارمەتیان ئەدا بۆ پێشبینی کردنی داهاتوو، باوەڕیکی مۆغوڵییەکە هاتووەتە نێوکوردەواری «تمۆچین» کە دووائی بووە چەنگیزخان لە سەر پێشبینی فاڵگیرێك کە بە سووتاندنی ئیسقانی سەردەستی کەڵێك داهاتووی چەنگیزی مۆغول بۆی گێراندەوە، هان درا کە بگەییتە ئەم پێشبینیە و گەیشت ، خەڵکی ئیمە بە گشتی ئەبێ بزانن؛ ئەوەیکە فاڵگیرەکاندەڵێن هەمووی دروو و تەنیا باری رەوانناسیی هەیە و زۆربەی فاڵگیرەکان بە گوێرەی ئیمە «پەڵپ گوج لە زمسان گرن» واتە داوا کاریکیان هەیە کە هەرسەیرە. لەوانەیە جگەری مرۆچە وسێپەلاکی دەمارەکۆڵ و سەر وپێ ئەسپێ لەگەڵ مێشکی مێشووڵە ئامێتە بکە و لە سەرکێفی قاف داینە کە با ئەوە بلەرێنێ بەڵکوو دڵی فلانە کچ بۆت بلەرێتەوە؟؟؟!!!

ئەوەش کە بە دادڕانی چەنەی کەڵ تێدەگەن کە منداڵە کەیان کوڕە یان کچ؛ بەختەوەرانە ئێستە گۆڕاوەتە سەر کەلەی پەز وبزن. بەڵام ئێمە ئەشێ لە تکنۆلۆژی کڵك وەر بگرین و لە زانستی سەردەم کە وێنە گرتن لە پیزە یان تۆڵەیە کە بە«سونوگرافی» ناسیارە یارمەتی بگرین ولە دۆی خۆرافە نەچین.

٥٠٤ - فیلمێک لە سەر ژیان و بەسەرهاتی چەنگیزخان لە تلفزیوونی ئێران بڵاو بووەوە ئەم قسەیە دەقاودەق تێ گۆنجاو بوو.

کەمتار **kemtar** کەمتار یان کەمتیار یان کەفتار یان (قینگ شەلگە) گیانلەبەرێکە کە لە ورچ دەچێت و بە قەد ورچێکە وگۆشتخۆرە و دۆژمنی سەگە. دەنگی وەکوو دەنگی گریان وپێکەنینە بۆیە بە باوەڕی خەڵك ئەم حەیوانە لە رەگەزی شەیتانە. لە چەندین کەس بیستوومە کاتێك کە دێتە قەراخی گوندەکان، خۆی بە بەروپشتەوە ئەڕمێنێ و کاتێك کە سەگ بوونی زگ وقۆنێ دەکا بە جارێك ملیان ئەگرێت و ئەێخاتە سەرپشت و ملیان دەشکێنێ و لە گەڵا ئەیباتە کولانەی خۆی. باوەڕێك سەبارەت بە کەفتار هەیە کە ئەڵێ:

ئەگەر کەفتارێك بێکوژیت ومیینەکەی ببڕیت و لە پارچە یەیك لە گەڵ خۆتەوە بێبەیت،دڵی هەر ئافرەتێك کە گەرەکت بێ بۆ خۆت رادەکیشی.

راستیەکەی وایە کە ئەم باوەڕ هیچ پەیوەندیکی بە زانستەوە نییە بەڵکوو خۆرافەیە.

کەمووتەر **kemûter** کەمووتەر یان کەوتر یان کەفتەر باڵندەیکی جووان و رەنگینە و ماڵی دەبێتەوە. کەوتر بە پێ رەنگی پەڕ وباڵی؛ ناوەکەی دەگۆڕێت و ناویکی تر بە خۆ ئەگرێت. بەڵام بەگشتی هەر کەمووتەرە و تەنیا ناوی تایبەتی لێ ئەنێن. لەوانەیە: تەوقی، کەرەز، سۆرخن، زاق، پەڕەناو، لامل، حەڵوایی و... هتد. دوو جۆرە کەمووتەر هەیە کە رەنگی پەڕ وباڵیان قەت ناگوڕدرێت وهەر یەك رەنگە.

١- یاهوو کە رەنگی رەشی تۆزکاڵە ولە سۆرمەئی دەچێت وماڵی نابێت.

٢- گاکەمووتەر کە لە کێفدا دەژێت و ئەوش رەنگی پەڕەکانی ناگۆڕێت واتە یەك رەنگی تایبەتیی هەیە و ئەوش ماڵی نابێت و لە ئەو دووایی کەمووتەرەکان قەڵەوترە.

کەمووتەر لە ئەدەبی رۆژهەڵاتی ناوێن بە گشتی، نومادی پاکی، عەشق و بێ گوناحییە هەر بۆیە خەڵکی باشووری رۆژهەڵات خواردنی گۆشتی کەمووتەر بە تایبەت ئەوانەی کە ماڵیین بە گوناح دەزانن. کەمووتەر باڵندەییکی زیرەك و بە توانایە وئەتوانێت بێ وچانەوە رێگەی دوور ودریژ دەرببڕێت و زوو فێری ئەم شوێنگەیە ئەبێت کە ئاو ودانی خواردووە هەر لە سەر ئەم تایبەتمەندیەیە کە

لە پێشوو کاری گەیاندنی نامە و خەبەرەکان کە پێویست بووە زوو بە زوو بگەیندرێت لە ئەستۆی هەبووە و ئەم ڕەواڵەتە بووەتە هۆی بنیات نانەوەی (کەموترەر بازی) لە نێو خەڵکان .

سەبارەت بە کەموتەر باوەڕێك هەیە کە ئەڵێ: ئەگەر منداڵی ساوا کە تازە زووانی گرتووە، واتە خەریکی قسە کردنەوەیە، پت ٥ بێت بۆ دەرمانی ئەم نەخسە هێلکەیْ کەموتەر پێ ئەدەن و باوەڕیان وایە کە باش ئەبێتەوە و بە باشی ئاخاڤتنی وشەکان دەکات.

لە ڕاستیدا هێلکەی کەموتەر هیچ پەیوەندیکی بە باش ئاخاڤتنی منداڵدا نییە ئەگەر ئەم باوەرە سەبارەت بە تووتی ببوایە لانی کەم سرنج ڕاکیش بوو بۆ ئەوەی کە خەڵك بەعام لە سەرئەم باوەڕەن کە تووتی ئەتوانێ فێری قسە کردن بێت.

کەموتەر هەر لە ڕاستیدا باڵندەیکی سەیرە. بە پێ زانیاریەکان مێشکی کەموتەر بە قەد قاڵاوێکە هەر چەندە کە لەشی بچووکە. هەر بۆیە لە باڵندەیکی هاوسنگی خۆی وەکوو کەوك وسووسگ زیرەك ترە وزانیاری و تێگەیشتنیشێ سەیرە. کەموتەر لە سەرانسەری ژیانی خۆیدا تەنیا یەك جۆت بۆ خۆی دیاردە دەکا.

لایْ ئێمە بابەتێك هەیە کە بە«نەڕدەوان و مادەوان» بە ناوبانگە. ئەوەش بریتی لەوەیە کە کەموتەری نێر یان مێ ئەوەندە جۆتەکەی لای خۆشە؛ کە ئەگەر تەنانەت خۆی لە قەراخی ئاسۆیش بێت، ئەگەر جۆتەکەی لە نێو دەستیش دا بگرێت یەك ڕاست لە سەر دەستت ئەنیشێ. ئەم ڕەوایەتەی خووارە باسی ئەم ئەوێنداریە دەکا کە زۆر بە قەوەتەو لە دەمی کاك مەجید قەنبەری ٦ بیستوومە کە دەیگۆت:

------- بۆ فرۆشتنی کەموتەرەکانم لە گەڵ کابرایکی کرماشانی مامڵەمان کرد بەو مەڕجە کە پێ بگەێنم کە ئەم جۆتە کەموتەرە نەڕدەوان و مادەوانە بۆیە لە سیارە دا دانیشتین وبەرەو کرماشان

---

٥٠٥ – پت یان بڕ منداڵێک کە بەباشی ئاخاوتن ناکێت و بڕکە بڕکە قسان دەکا.

5 –مەجید قەنبەری دانیشتووی شاباٚدە تەمەنی چل وهەفت ساڵە وماٚوەی زۆرێک کەموتەر وباڵندەی پەروەردە کردووە .

کەوتینە رێ لە شار کە دوور بووین دانەیك لە کەمووتەرەکان لە پەنجەرەی سیارە بەری داوم و ئەویتریان لای خۆم بوو وپەنجەرەکە داخستم. کە گەیشتینە گاڕاجی کرماشان ولە سیارەکە دابەزاین و سەیری ئاسمانم کرد، کەمووتەرەکە لە سەر سەرمان خەریکی پەرواز کردنەوە بوو ومن جۆتەکەیم لە دەست گرتم ونیشانی داوم، یەك راست لە سەردەستم دانیشت.

ئەوەیٚ کە شایانی باسە ئەمەیە کە رێگەی شاباد تا کرماشان شەست کیلومترە.

گورگ gwirg: گیانلەبەرێکی گۆشتخۆرە ومالٚی نابێت و لە رەگەزەو لە سەگ دەچیٚ یان باشتر بلٚێم سەگ گیانلەبەرێکە لە رەگەزی گورگ کە مالٚی بووەتەوە. ژێنگەی گورگ کێف ودەر ودەشت بە تایبەت قەراخی گوندەکانە. سەبارەت بە گورگ؛ بیر و باوەڕ زۆرە لەوانەیێ کە:

خەلٚکی باشووری رۆژهەلاٚت بە هێچ شێوەیەك گورگی مێینە ئازار نادەن ونایکوژن چۆنکە ئەم کارە بە گوناح دەزانن. هەر وەها گورگ لای ئێمە حەیوانیکی تەماکار و دڕندە ومزێڕە ومەترسیان لە تاکە ٧

گورگ زۆرترە تا کوو گەلە گورگ، چۆنکە گورگ حەیوانیکی تەماکارە و لە ئەنجامی کاری خۆی دلٚسەرد نابێت و بەردەوامە، ئەگەر بە گەلەو بێن هیچ کارێك ناکەن لە بەر ئەوەیٚ کە بە تەمای یەکتران ئەمێنن وخۆیان ناخەنە خەتەر، بەلاٚم ئەگەر تاکە گورگێك بێتە سەر رانێك تەنانەت ئەگەر شووان و چەند سەگیش چاودێری رانەکە بکەن، هێرش ئەباتە سەریان و بە ناچار هەر چەندەکە لە پەز وئاژەلٚ بکەوێتە بەر ددانی ئەدڕیٚ وزامی کاری ئەخاتە پیٚان و دلٚنیایە کە لانی کەم دوو یان سیٚ لەوانە ئەتووپن و لاشەکەیان ئەیخەن دووری ئاوائی و دووائی ئەتوانیٚ لیٚیان بخوات. لە نێو خەلٚکان خۆرافە گەلیك هەیە کە ئەلٚیٚ :

---

5 – مزێڕ: مضر 0 7

ئەگەر سیپەلاکی گورگ بەو مەرجە کە لە کاتی دەر هێنانی ئاو لێ نەخواتەوە، یان بە ئاو شۆشتۆشوی نەدەن بە ئافرەتان بخوردرێت ئەم ئافرەتە ئاوەشوو دەبێت. جگە لەوە ئەگەر کەسێك کە سیپەلاکی گورگی هەبێت و گمێزی خۆی ئامێتەی بکا وبداتە ژنێك؛ ئەم ژنە تەنیا لە گەڵ ئەو کەسە پەیوەندی و دەس لەملان ئەکا. هەروەها خەڵك «زۆیەڵە zϋyeľe»ی گورگ بۆ کاری دەرمان بە باش دەزانن و ئەمەیش ئا وەهایە کە زۆیەڵەی گورگ وشکێ دەکەن ودووائی بە دەسهاڕ ئارد دەکرێت و لە گەڵ وەسمە ئامێتەی ئەکەن و لە سەرسەری دەگرن و سەرئێشە وسەرانسیە باش ئەکاتەوە و هەروەها بۆ بڕشت و سوومای چاو بە باشێ دەزانن. ٢ ٥

جگە لەوانە؛ خەڵك بە عام لە سەر ئەم باوەڕەن کە «قاپ»ی گورگ بۆ شەونەخونی و وریایگەری باشە. هەر بۆیە شووانەکان و ئەوانەی کە چاودێری مەڕومالات دەکەن بایخی هەرە زۆرێك ئەدەنە ئەم بابەتە. یان بیستوومە کە هەرکەس مۆی گورگی لە لا بێت، بچێتە هەرکۆرێك دا بنیشی ئەو کۆڕە تەفراو توونا ئەبێت. هەروەها گورگی مێ ئەو کاتە کە خواردەمەنی دەست نەکەوێ بەرەو قیبلە ئەوەندە ئەلوولێنێ کە لە ئاسمان پەنیر بۆی دێتە خوار.

خەڵك بە عام کلاش وگیوە لە پێستی گورگ دۆرست ئەکەن و لە سەر ئەم باوەڕەن کە ئەگەر پیلاوێك لە پێستی گورگ لە پێ بکەن و لە دۆی کارێك بچن، تا نەگەینە ئاکامیکی باش دەس هەڵگیر نیین، بۆ ئەوەی کە گورگ لە ئەنجامی کاری خۆی زۆر تاقەتی هەیە و پشت سەرد نابێت.

58– ئاوە شوو: جندە،گەنەکار

59– زۆیەڵە: کیسەی سەفرا

60– دەسهاڕ: ئاسەک ، ئاسیاو دەستی .

61– وەسمە: پێستی گوێزەکە هاڕیاوە و وەگ خەنە لە مۆی ئەگرن.

62– سەرانسیە: نەخۆشی میگرن .

63– قاپ: ئیسقانی قاپی پێ .

وە هەروەها گورگ بۆیە لە ئاگر دەترسێ کە کاتی تێڕوانین بە ئاگر پیەی چاوی ئەسووتێ . هەروەها ٤
باوەڕیکتر ئەڵێ: ئەگەر کەسێك دڵی گورگ بخوات، زاتدار و نەترس ئەبێت. ٥

گون کەڵەشێرە gwin keľeşêre : گیانلەبەرێکە وەکوو (کەڵەشێر خودایلە) یان هودهود. خەڵك بە عام دەڵێن کە ئەو کاتە کە حەزرەتی سۆلەیمان زەماوەند کرد، ئەمر کردووە کە هەموو باڵەندەکان بێن و باڵی خۆیان باز بکەن تا گزینگی خۆر رۆمەتی بۆکەکەی نەسووتێنێت و هەموو باڵەندەکان وا دەکەن. لە پڕ گزینگیکی خۆر ئەکەوێتە سەر رۆمەتی حەزرەتی سۆلەیمان ومەلان ئەپرسن ئەمە چییە؟! سۆلەیمان ئەڵێت: ئەم مەلە گون کەڵەشێرەیە. کە بانگی دەکا دێت و لێ ئەپرسێت بۆ هاتیت؟ ئەڵێ تۆ فەرمانت دا کە هەموو باڵەندەکان بێن و منیش هاتم، ئێستەش هەر ئەوەندە بزان کە ژن بەقا و بەفای
نییە. ٦ ١ ٥

گییەڵەخوەرگ gîyeľexwerig : جۆرە کرمیکی زۆر گەورەیە کە لە مەزراکان ولە «بەونەکان» دا بەر فراوانە وشکێ دەکەن و دووایی دەهەڕێن و وەکوو خۆراك ئەدەنە رەمەکی کاە وجوێ مێشنە و بزن
و باوەڕیان ئەمەیە کە تووشی نەخۆشی نابن. ٨ ١

مارmar: گیانلەبەریکی خەزەندەیە وخوێنسەرد . لە سرۆشتدا دوو جۆر مار هەیە، ئاوی و دەیمی. ١
مار بە شێوەی هێلکەدانان زاوزێ دەکا بێجگە لە هەفی کە ئەویش هێلکەکەی لە نێو زکی ئەگەیت

4 –ئەم چەند بابەتە لە کاک[1]قودرەت دارابی بیستوومە 5

5 ئەم بابەتە لە دەمی کاک ئە[1]یووب شەریفی بیستوومە. 5

6 ئەم بابەتە لە [1]دەمی باوکم بیستوومە. - 5

7 – بەون : ئەو زەویە[1]کە گیای خۆڕسکی تێایە 5

8 – ئەم بابەتە لە[1] دەمی باوکم بیستوومە. 5

وئەبێتە توولە مار. ماری ئاوی بە گشتی ژهراوی نییە واتە سەمی نییە جگە لە یەك نموونە کە«هەشی**heşî**»یی پێ دەڵین ولە مەرغەزارەکا ندا دەژێت. لە کرماشاندا سەراوێك هەیە کە «هەشیلان»ی پێ دەڵین ولەوی مار ئاوی ژەهری زۆرە. ماری دەێمی بەگشتی ژهراویەجگە لە نموونەیەك کە لە کشت وکاڵ دا دەژێت و ڕەنگی سوورە وژێری زکێ زەردە. خەڵکان ئەم مارە بە فرێشتەی خێر وبەرەکەت دەزانن وکوشتنی ئاوها مارگەلێك بە گوناح دەزانن. ماری ژهراوی لە بواری ئەندازە و شکڵو جیاوازیی هەیە لەگەڵ ماری غەیری ژەهری ئەوەش بریتی لەوەیە کە سەریان کەشیدە وسێ چۆزە و ددانی«قەڵۆیە **qeľüye**»یان هەیە. بە ناو بانگترین ماری ژەهری بریتین لە: هەفی، کوڵەمار، جەعفەری، زەنگی و دارپەڕ.

زۆربەی خوراکی مار بریتیە لە: چۆڵەکە ومارمیلك و هێلکەی باڵندە وقوڕواك وماسی. بەڵام نموونەیك ماری دەیمی هەیە کە بەدەگمەن دەست دەکەوی و«سفرە مار»ی پێ دەڵێن ومن خۆم نموونەی ئاوا مارێکم لە باکووری ئێران و لە شاری«روودبار» سەر بە پارێزگەی «گیلان»م دیوە کە ژیانیکی سەیری هەیە.

خۆراکی ئەم مارە مێشۆلە ومرۆچەیە و بە شێوەیەکی زۆر سەیر نەچیرەوانی دەکا. ئەندازەی ئەم مارە زیاتر لە یەك مترە وبە نیسبەت ئەستوورە. ئەم مارە لە قەراخی باغ و باغاتدا دەژێت و ڕەنگی سووری کاڵی هەیە. لە کاتی برسایەتی دێتە قەراخی گەنیاوەکانی گوند وزگی خۆی باز دەکا وهەموو ئەندامی دەروونی خۆی ئەخات رووەوە و نیشان ئەدا کە مردووە و زگی دادڕاوە. کاتی مێشۆڵە و مرۆچەی زۆرێك داڕژاوە سەرێ وخەریکی خواردنەوەی بوون ،زکی خۆی ئەبستێ وزیندوو ئەبێتەوە وئەڕوات.

5 – لە سروشتدا دوو جۆر[9] حەیوان هەیە،خوێنسەردوخوێنگەرم[1]. زۆربەی خەزەندەکان لە بەشی خوێنسەرد گونجاون و بە کورتی خوێنسەرد گیان لە بەرێکە کە زستانان فەعالیەتیان نییە و ئەخەون.

ئەم مارە قەت بە دەم وددان خۆی نەچیروانیناکا. خەڵکی قەراخی چۆمی«سەیمرە» لهٔ ناوچەی لەکستانی پارێزگەی ئیلام دەڵێن کە ئاوەها مارێك لە قەراخی سەیمرەبووە. نموونە یکیتر کە «دارپەڕ»ی پێ دەڵێن و لە سەر شاخی دارەکاندا دەژێت و لە لێڕەوارەکانی شاری«گیەڵان» لە پارێزگای کرماشان زۆرە.

نموونەیکیتر ماری شاخدارە کە خەڵك ئەڵێن ئەگەر شاخی مارت هەبێ و بەقەد مەشکە ئاوێزانی بکەیت، بەری مەشکە بەرفراوان ئەبێت. من خوم ماری شاخدارم دیوە و شاخی ئەم مارە بە قەد نیوەی نێسکێکە و هەر ناتوانی بیڕیتەوە تاکوو بەگەیتە ئەوەی کە لە مەشکە ئاوێزانی بکەیتەوە .

بابەتیتر باسی«بەش»ە.«بەش» هەر بە مانای سەهم و قسمەتە و دوو جۆرە بەش لە نێو خەڵکدا هەیە. یەکم بەشی مار ودووهەم بەشی نەخۆشی.

عەشیرەتێك لە گەلی یارسان هەیە کە بە «باوەیل» بە ناوبانگن و هەم بەشی مار و دمارەکۆلیان هەیە و هەم بەشی نەخۆشی گەلێك وەك زەردەی یان یەرەقان و ئاکڵە یان سفلیس و ئاگرەك. بە باوەڕی من بەشی مار شتیکی مەورووسی نییە و هێشتا تێنەگەیشتومە کە ئەوانەی کە بەشی ماریان هەیە ئەبێ خاوەنی چ تایبەتمەندیك ببن هەر ئەوەندە دەزانم کە قەوم و خزمانی ئێمە دەڵێن کە بنەماڵەی ئێمە بەشی ماریان هەیە. من خۆم و برای گەورە ترم و برا چکۆڵەکەم بە بێ ترس وخۆف مار دەگرین هەر وەها میمکی خۆم کە بە داخە فەوتا لە سەر ئەوەی کە ژن بوو و ژنان لە مەل و موور زۆر دەترسن، بە بێ هیچ ترسیك ماری دەگرت. بەڵام قەت ناتوانین مارانگەستە دەرمان بکەین. عەشیرەتی«باوەیل» مارانگەستە ونەخۆشی زەردەی و ئاکڵە وئاگرەك بە بێ داروو و دەرمان، چاك دەکەن. بۆ نموونە؛ ئەوەی کە زەردەی یان ئاکڵەی هەس، ئەتفننە نێو دەم و چاوێ و دووائی باش ئەبێتەوە.

---

5 – ساڵی ١٣٦٩هەتاوی سەرباز بووم چەند مانگ بەر لەو مێژووە بوومە لەرزەیکی بە قەوەت پارێزگای «گیلان»هەژاند وئیمە بۆ یارمەتی دانی خەڵک چوێنە ئەم پارێزگەیە وله شاری«روودبار»دا گیرسساینەوە و ئەم مارەم لەوی دیوم.

بابەتیتر«میەرێ مار» یان مۆرەی مارە. خەڵك دەڵێن هەر کەس مۆرەی ماری هەبێ، بە ئارەزووی خۆی ئەگەییت. ئەوەی کە من پرسیارم کردووە زۆربەی خەڵك لە بابەتێك بە نێوی مۆرەی مار قسە دەکەن بەڵام خۆیان ئاوا شتێکیان نەدیوە هەر ئەوەندە دەزانن کە بە قەد نێسکێکە وخڕە و رەنگی شینە و ئەلەرێتەوە وئەشێ لە نێوانیپەمە هەشاری بکەیتەوە.

خەڵك بەگشتی لە سەرئەم باوەڕەن کە ئەگەر کەسێگ بە راشکاو بچێتە سەرجۆتگیری ماری نێر ومێ، زوو بە زوو پاپووشەکەی دەربێنێ وبخاتە سەریان وخۆی بە تۆندی هەڕا بکات و هەفت جار لە سەر جۆگەیك باز بدات و بپەرێتەوە، مارەکان مۆرەیك لە سەر پاپووشەکەی بە جێ دەهێلێن کە هەر ئەو مۆرەی مارەیە کە باسی کردێن.

بەڵام راستیەکەی وایە کە شلەگۆی مار تێزاویە «ئەسیدی»ە و مار لە سەر جۆرە بەردیکی تایبەت، کەوا دیارە لە مەڕمەڕ دەچێ گۆ دەکا و ئەبێتە هۆی رۆخاندنی ئەمجۆرە بەردە و مۆرەگەلیکی خڕ وشین لێ ئەکەوێتەوە کە رەنگە خەڵکان ئاماژەیان هەر بەو مۆرەی مارە بێت.

بابەتیتر«کەوڕ مار **kewrî mar**» یان پێستی مارە. خەڵك دەڵێن پێستی مار بۆ دوعا کارێگەری هەرە زۆریکی هەیە و لە زۆربەی دوعاکاندا پێستی مار وسۆی دەرزیلە پێکەوە لە تۆی قاقەزی دوعاکە دەپێچن وئەڵێن حێکمەتی هەیە. ١ ٢

مار بە نیسبەتی چۆنیەتی وچەندایەتی خۆراکەکەی پێست ئەگوڕێنێ و لانیکەم لە ماوەی پازدە رۆژ هەتا مانگێك جیاوازە وهیچ حێکمەتیکی نییە. خەڵك ئەڵێن مار لە شەوانی هەینی پێست ئەخات.

بابەتێکتر سەبارەت بە مار ئەمەیە کە ئەڵێن یەك بست «وژە» لە لای سەر ویەك بست لە لای دۆی مار بقرتێنی و لە ئاوی کوڵدا بە زۆری بکۆڵێنیتەوە و دووای ئەوەی کە خەس و تۆخ بووەتەوە، لەسەری بگرێت بۆدەرمانی کەچەڵی و تاسی زۆر باشە لە لایکی تریشەوە هێندستانیەکان و تەنانەت عەرەبەکان باس لە رۆنی ماردەکەن کە بۆ مۆی سەر باشە.

---

5 – ئەم بابەتە لە دوعانووسێک بیستوومە کە بە دەرخواستی خۆی ناوی نانووسم. [1] [2]

ڕەنگە ئەم باوەڕە هۆکاری زانستیی هەبێ بەڵام شتێکم بە دەستەوە نییە هەر ئەوەندە دەزانم کە بۆیە یەك بست لە سەر ویەك بست لە دۆی مار ئەبڕن کە کیسەیٚ ژەهری مار لە ژێری ددانەکانیە و بەشی دۆی مار هەتا کونی قۆنی تاڵە، بۆیە باوەڕکە ئەڵێ کە ئەبێ ئەم دوو بەشە لە لەشی مار ببڕیتەوە. هەر وەها لە خواردنی ماریش ئاوا دەستوورێك هەیە.

بابەتیکیتر سەبارەت بە مار، دەرمانی مارانگەستەیە. شێوەی دەرمان لە لای خەڵکان جیاوازە. بۆ نموونە هەروا کە لە لاپەڕەی پێشوو باسمان کرد؛خەڵکی گۆران کە بە گشتی سەر بە ئائینی یارستانن، ئەچنە لای باوەکان. شێوەیەکیتر ئەمەیە کە ئەو شوێنەی کە مار گازی لێ گرتووە بە چەقۆ زامی دەکەن وخوێنەکەی بە دەم وددان ئەکیشن. ئەم شێوە دەرمانە لە رووی زانستیەوە پڕ خەتەرە، ئەگەر ئەو کەسە کە بە دەم و ددانی خۆی ژەهری مار ئەکیشێ، ددانی کولوور بێت یان زامی بچووکێك لە دەمی بێت، ژەهری مار لەگەڵ خوێن و نێرونی ئەعسابی ئامێتە ئەبێت وئەیکوژێت.[٢] ٢

بە باوەڕی خەڵك ژەهری مار زۆر تاڵە وبووەتە نومادێك لە ئەدەبی کوردی. بەڵام لە راستیدا ژەهری مار قەد تاڵ نییە بەڵکوو شیرینە بە پێ زانیاریە زانستیەکان، ژەهری مارلە بۆنیانێك دۆرست بووە کە «بۆنیانی ئیدرۆکەربۆن» پێ ئەڵێن. ئەم ئامێتگەلە بۆنیانی چەوری و قەندە هەروەها ئەتوانی بەگرتن وبەردانی ئێلکترۆن بگۆڕدرێتە ئامێتە ییکیتر بە واتەیٚ زانستی «ئامفۆتریك»ە. ئەم دەستوورە لە دەرسی شیمی «ئۆکسیداسیون وئێحیا»ی پێ دەڵێن. خوێن چۆنکە هەموو جۆرە ئامێتەی تێایە، ئێلکترۆنی ئازادی زۆرە بۆیە کاتێك کە ژەهری مار بڕژێتە نێوخوێن، زوو بە زوو لە هەموو ئەندامەکاندا بڵاو ئەبێتەوە وبە تایبەت ژەهری مار کاریگەریی لە سەرعەسابی«سەمپاتیك و پارا سەمپاتیك»ی هەیە. ئەم دوو ئەعسابە ئەرکی هەناس کیشان وگەردشی خوێن وکوتەی دڵ و .... جێبەجێ دەکەن بۆیە لەشی مارانگاز تووشی هەڵ ومەرج دەبێت وئەمرێت. پزیشکان پێشنیار دەکەن کە ئەوانەی کە ددانیان کولوورە، ژەهری مار مەکیشن چۆنکە لە رێگەی کۆنی ددانەکە کاریگەری خۆی ئەنجام ئەدات. هەروەها کە وەتمان ژەهری مار ئەگەر لە خوێن ئامێتە بێت کاریگەری خۆی بە جێ

5 [2] – نێرۆن : قەلاف یان ڕۆکەشی دەمارەی ئەعسابە. 2

دێنێت بەڵام ئەگەر تەنانەت بخۆردرێت، بەو مەرجە کە زامی گەدە و ڕیخۆڵەی نەبێت هیچ کاریگەریی نییە.

شێوەیەکیتر لە دەرمانی مارانگاز، شێوەیەکی رەسەنی کوردیە کە هۆکاری زانستیشی هەیە. ئەم رەوایەتە لە دەمی میمکەزای خۆم لەیلا رەشیدی بیستوومە کە بۆم گێڕاندووە کە لە گوندی«بەلەوا ٢
تەڕە» سەر بە مەڵبەندی «چەرداوڕ» کە ئێستە سەر بە پارێزگەی ئیلامە پیاوێك بە نێوی«موحەممەد» کوڕی«ئەسەد» کە ئێستە فەوتاوە و خزمی خۆیان بووە، دەمارەکۆڵ دەستی زامار دەکا و لەم کاتە وبێدەرەنگ زاوکەی کە پیاویکی لێهاتوو وپسپۆڕ بووە و ناوی «مایخان» بووە بزنێگ ئەکوژی وخوێنەکەی رژاندووەتە سەر زامەکەی و موحەممەد باش بووەتەوە. کوڕەکەی بە ڕەحمەتی «موحەممەد» خەڵکی ئەم گوندە ئەم رەوایەتەی قەبووڵ بوو و وەتیان راستە.

ئەبێ بزانین کە دمارەکۆڵ وماری گەرمیان زۆر ژەهراویە و خەڵکان مەترسی زۆرێکیان لەم دوو گیانلەبەرەیە بۆ ئەوەیٚ کە لە ناوچەی گەرمیان ئاو کەمە و ژەهری ئەم گیانلەبەرە تۆخترە.

هەروەها دایکی خۆم خوالێخۆشبو«شیرین عەباسی» بۆم گێڕاندەوە کە:

ئەو کاتە کە گەرمیان وبەڕەچامان دەکرد لە گوندی «سەر چەم» کە هاوێنە هەواری هۆزی زەنگنە ٢
بووە وئێستە سەر بە پارێزگای ئیلامە، خەڵکان خەریکی دۆرستکردنەوەی زمێیە بوون؛ مارێك زام ٥
خستە دراوسیەکەمان وباوکم کە لە کاری دەوا و دەرماندا شارەزائیی هەبوو، زوو بەزوو بەرخێکی کوشت وگەدەکەی کۆن کرد و دەستی مارانگازەکە بە گشتی تێا کرد و بە ڕیخۆڵەکەی گرێبەستی کرد. دووای ماوەیکی کورت گەدە و سەخوڕەکەی رەنگی زەردەو بوو و پیتار پیتارەو بوو وکابرایش یەك دوو رۆژ هەندێك ناساز بوو و دووائی باشەوە بوو.

---

5 – لەیلارەشیدی3 دانیشتووی شابادە وتەمەنی پێنج2اوچووارساڵە وخانەدارە.

5 4 – بەڕەچای: سە2ردسێر ،زێزی گەرمەسێر.

5 5 – زمیە: شوێنگە2 هاوێنی بۆ ران ومێگەل.

هۆی زانستی ئەمجۆرە دەرمانە ئاوەهایە کە لە گەدە هۆرمونێك هەیە بە ناوی«گاسترین» کە زۆر تۆخە و کاری هەزم ومیکرۆبکۆژیی گەدە لە ئەستۆیە و بە «شیرەی مێعدی»یش ناوداره وله گەدەی ئاژاەڵدا جگە لە سەوزە و کا و جوێ نییە وهەر ئەمانەش خەواسی دەرمانییان هەیە و بە پێ زانیاریەکان«فشاری ئوسموزی»ی بە نیسبەتی خوێن زۆر زۆرە. کاتێك دەست یان پێ یا هەر ئەندامێك لە لەش مارانگاز بێت و بەگەدە وسەخۆڕەکەیەوە بپۆشرێتەوە فشاری ئوسموزی ئەبێتە هۆی ئەوەکە ژەهری مار بەرەو خۆی بکیشێ و ژەهر بە نیسبەت کەمتر ئەڕژێتە نێو خوێن.

بابەتێکیتر سەبارەت بە دەرمانی مارانگاز ئەوەی بوو کە خۆم ئەزموونم کرد.

کوتائی مانگی خاکەلێوە بوو کە لە گەل دوو دۆست و بەرادەری خۆم کاك «فەریبۆرز نیکوونژاد»

وکاك «جەواد مەنسووری» [٢] بۆ گرتنی مار چوێنە کێفەکانی دەڤەڕی شاباد. مار بە گشتی لە کوتائی مانگی خاکەلێوە لە کونی خۆی دێتە دەر و لە بەر خۆر خۆی دەخەملێنێ و هێشتا گڕ و گورج نییە، بۆیە گرتنی ساکارترە. کاك فەریبۆرز کە خۆی شارەزای مارگرتن بوو؛ مارێك بووە تۆشیەوە و بۆ گرتنی پەلە کرد و بە داخەوە مارانگاز بوو.من و کاك جەواد بە دەم و ددان هەندێك لە خوێنی پێ فەریبۆرزمان کیشا و بە پەلە ئەومان گەیاندە نەخۆشخانەی شاباد. لەوی پەرستارێك بە تەمەن بوو بە ناوی«ئاقای سۆڵەیمانی» کە خەڵکی گوندی«تراو سەی حەیاس»ە و ئێستە خانەنشینە وەتی شیری پێ بدەن تا دارووەکانی حازر بکەین و ئیمە شیرمان پێ خۆراند ودووای یەك دوو خولێك کاك فەریبۆرز شیرەکە قەسیان کرد و سەیر ئەوە بوو کە دی شیر نەبوو بەڵکوو پەنیری تەواو بوو. یەك دوو را ئەو

---

[5] –فەریبۆرز نیکونژاد خەڵکی گوندی شیانە ودانیشتووی شابادە و تەمەنی سی وشەش ساڵە و کاری ئازادە دەکا.

[5] – جەوادمەنسووری خەڵکی گوندی تەجەرەودانیشتووی شابادەوتەمەنی سی وهەشت ساڵە وله ئاژانس خەریکی ئیشە.

کارەمان کرد و رەنگ و رووی فەریبۆرز باشەوە بوو و زۆرینەی ژەهرەکە لە لەشی نەما. فێر بوونی ئەم دەرمانە مەدیوونی«ئاقای سۆلەیمانی»یم کە پیاویکی بە ئەزموون ولێهاتووە.
هۆی زانستی ئەم شێوە دەرمانە ئاوەها کە زۆرێنەی ژەهر و سەم لە دەمارەکانی گەدە و ریخۆڵەدا ئەڕوات و شیر باشترین دەرمان بۆ ژەهر وسەمە وهەموو ژەهر وسەمێك لە خۆ دەگرێت .

ماخەر ma xer: سەبارەت بە کەر لە لاپەڕەکانی پێشوو باسمان کرد بەڵام ماخەر یان کەری مێ چەندەها بیر و باوەڕی تر لە سەرێ دا هەیە. وەك شیری ماخەر کە «مازاكmazak »ی پێ دەڵین و بۆ دەرمانی کیم و خڵتی سیپەلاك باشە. مازاك هەر وەك شیری ئاژەڵەکانی دێکەیە بەڵام زۆرخەستر و چەورترە و راستیەکەی وایە کە هەر شیرێك بۆ دەرمانی کیم و زۆخی سێپەلاك باشە. هەروەها گۆی ماخەر کە «قەرسەقول»ی پێ ئەڵین بۆ نەخوشی«چاوئێشە» زۆر باشە. چاوئێشە لە راستیدا نەخۆشییکە کە لە گەرت و خاك و گەردەلوول هەڵدەستی و ئەبێتە هۆی کیمدار بوونی پێڵەی چاو وکرمی لێ دەکەوێتەوە کە زۆر بچووکە ولە چمکی چاودا دەژێت و قەرسەقولی ماخەر دووکەڵێکی تۆندی هەیە کە ئەبێتە هۆی تێك چوونەوەی ئەم کرمە وچاو باش دەبێتەوە. ٨
بابەتیتر سەبارەت بە «مایەرزا mayerza»ی جاشۆڵکەیە. مایەرزا یەکم گۆی هەر ئاژەڵێکە کە تازە لە دایك بووە و زۆر خەس وتۆخە ورەنگی قاوەی و سووری هەیە و لە راستیدا گۆ نییە بەلکوو خۆراکی پیزەیە کە لە ریگەی «ناوك» یان«ناف»ەوە ئەچێتە پیزەدان. بە هەر حاڵ، مایەرزا وشکێ دەکەن و دووایی بە دەسهاڕ، دەهەڕێن و لە گەڵ دوو یان شیر تێکەڵێ دەکەن وبۆ دەرمانی «تەوەسێڕوو» یان ماڵاریا بە کارێ دێنن. ٩ ٢

---

5 – من خۆم شاهێدی ئەم دەرمانە بوومە. 2 8

5 – ئەم بابەتە لە زاری باوکم بیستوومە 2 9

شێوەی دەرمانی تر بۆ تەوەسێڕوو هەیە کە کاک«شێردڵ ئێڵپوور» بۆم گێڕاندووە کە: ٠

ئەوەیکە تووشی تەوەسێڕوو بووە دووای گێمز کردن لە سەر خاك؛ ئەیبەنە ماڵەوە دووای چەند ساعەت کە خاکەکە وشك بووەوە یەك لایەیٚ لیٚ لا ئەبەن و لای ژێری ئەم خاکە لە تۆی دەستماڵێك دەکەن و لە سەر هەنیٚ نەخۆش دائەنێن و دووای چەن کەڕت کە ئەم کارەیان کرد، نەخۆش باش ئەبێتەوە.

راستیەکەی وایە کە ئەوەیکە تووشی تەوەسێڕوو بووە زۆربەی هۆرمونەکانی لەشی لە ڕێگەی گمێزەوە دەرئەچێت و خاك بەشێك لەم هۆرمونانە لە خۆی ئەگرێت وکاتێك کە لە سەر پێست یان هەنیٚ دائەنێن لە ڕێگەی«کونی پێست» کە عارەقی لیٚ دێتەدەر وخاکەکە تەڕ ئەکات، فشاری ئوسموزی دۆرست ئەبێت و هۆرمونەکان هەر لە ڕێگەی کونی پێستی هەنیٚ، سەر لە نوو ئەگەڕێتەوە بۆ لەش.

١ هەروەها ئەگەر گمێزی ماخەری باردار بڕژێتە سەرزامێگ، ئەم زامە قەت باش نابێتەوە.

هۆکاری زانستی ئەم بابەتە رەنگە بەرفراوانی هۆرمۆنی «ئسرۆژن و پرۆژسترۆن» بێت کە لە کاتی بارداری زۆرترە.

بابەتیتر سەبارەت بە مۆمی گویٚ کەرە کە بۆ دەرمانی ئێشی ددان باشە. ئەگەر ددانێك کۆلوور بێت و ئێش بکا؛ هەندێك مۆمی گویٚ کەر لە سەر ددانەکە دائەنێن،باش ئەبێتەوە. هەروەها ئەگەر مۆمی گویٚ کەر بخوردرێت؛ ئینسان تووشی گیژی ومەنگی ئەکا. ٢

---

530 – شیردڵ ئێڵپوور خەڵکی گوندی بەێرگردە کە سەربە شاریٚ شابادە وتەمەنی سی و پێنجساڵە ودانیشتووی کرماشانە و ماموستای قوتابخانەیە و لە شێعر وکورتە چیروکی کوردی دەستی باڵای هەیە.

531 – ئەم بابەتە لە دەمی کاك قودرەت دارابی بیستوومە.

532 – ئەم بابەتە لە دەمی مامۆستا ئەردەشێر میرزایی بیستوومە کە خۆی خەڵکی شیانە و دانیشتووی شابادە و مامۆستای خانەنشتنە.

ماسی masî: گیانلەبەریکی ئاوییە وگۆشتی بە تامە وبۆ ئەوانەی کە تووشی نەخۆشی شەکروکە و چەوری خوێن بوونە، باشە. خەڵك بەگشتی لە سەرئەم باوەڕەن کە :

٣ ئەو کەسە کە تووشی نەخۆشی یەرەقان یان زەردی بووە «ماسی خولگە» ی بە زیندوویی بێخوات باش ئەبێتەوە.

مامر mamir: مر، مرخ، مامر، مریشك، مرشیکە، کەڕگی، کەرگ، کەرك وکەرکی هەموو ناو گەلی مامرە. بە باوەڕی من مامر لە بواری مۆرفۆلوژییەوە دۆرست تر. مامر واتە «مایە مر» یا«مایە مرخ» و نێرەکەی ئەبێتە کەڵەشێر. سەبارەت بە مامر باوەڕێك هەیە کە ئەڵێ:

ئەگەر مامر شەکەتی بخاتەوە، یان خاوەن ماڵ ئەچێتە سەفەر یان مێوانی سەفەری دێتەماڵ. شەکەتی خستن بریتیە لەوەی کە مامر لە بەر خۆرەوە خۆی راکیشێ و باڵەکانی باز بکاتەوە وەکوو ئەوەێ کە بخەوێ. بە هەر حاڵ ئەوەش باوەڕێکە. باوەڕێکتر ئەڵێ:

ئەگەر مامر وەك کەڵەشێر بقولێنی، لێقەومانێك لە رێگەیە.

بابەتێکیتر سەبارەت بە«ریتق rîtiq »ی مامرە. خەڵکان ئەڵێن بۆ دەرمانی زام باشە. بەڵام لە نێو گەلی کەڵهوڕ بە تایبەت گیەڵانی رۆژئاوا کە سەربە پارێزگای کرماشانە، جۆرە دەرمانێك هەیە بۆ«چیەرێ گاز». چیەری گاز بریتی لەو زامەیە کە لە کاتی بەرگن و خوری گرتن لە مێشێنە چیەرێوان زامێك بخاتە لەشێ مێشەکە وپێستی ئاژەڵەکە بقرتنێ. زوو بەزوو رۆنی دان و پەتەسوو لە گەڵ ریتقی مامر ئامێتە دەکەن ولە سەرئاگر دائەنێن دووای ئەوەی کە گەرم بوو هەندیك دووی ئامێتەی دەکەن و دووای

5 – ماسی خولگە : ماسی زۆر بچووک.ئەو ماسی بچکۆڵانەی کە لە قەراخی چۆم و رووبارەکان دا دەژێت.

خەس بوونەوە لە سەر چیەریگاز دائەنین، خوێنەکەی وشك دەکا و زامەکە کیمدار نابێت و زوو چاك ئەبێتەوە. [٤] [٣] [٥]

ئەم دەرمانە هۆی زانستیی هەیە. پەتەسوو یان بوو سوو خۆی بەرگری لە خوێنڕشتن ئەکا. بە گشتی دوو جۆرە پەتەسوومان هەیە؛ یەکم ئەو پەتەسووە کە لە پارچە و قەندە کە پێکەوە ئەسووتێنن. دووهەم «زۆری»یی پێ ئەڵێن کە لە جێاتی پارچە وقەند، لە بافەمەنی و مافۆرە وەکوو دەوار وجلی کەر لەگەڵ قەندە کە دەسووتێنن و خاسیەتی«ئانتی بیووتیکی»یی هەیە. هەروەها رۆنی دان کە «کێلوسترۆل»ی زۆر و ریتقی مامر کە بە بۆنەی هەبوونی گازی«ئێتیلین» خاسیەتی گەندزودائیی هەیە. ئەبینین بە گشتی بۆ سارێژی زام باشترین مەرهەمە.

بابەتیکیتر سەبارەت بە ریتق ئەوەی بوو کە لە سەر زاری خەڵکی گوندی«موومنای»یە کە سەر بە باژێرێ شابادە و ئەوەش ئەمەیە کە لە قەراخی ئەم گوندە کێفیکی هەرە بەرز هەیە کە بە «کوناکونا» بەناوبانگە.هۆی ئەم ناوەش هەبوونی چەندەها ئەشکەوتی گەورە لەم کێفەیە کە زۆرتر ژێنگەی «کەمووتەرە».

خەڵکی ئەم گوندە لە ساڵێك یەك را چوونەتە ئەوێ و ریتقی گاکەمووتەریان هێناوە چ بۆ کاری دەرمان و چ بۆ کشت وکاڵ. ئەبێ بزانین کە ریتقی کەمووتەر یان مرێشکە زەمین هار دەکا و بەری زەویەکە زۆرتر ئەبێت.

مانگاmangâ : ئاژەڵێکی شیری و قەڵەوە و خەڵکان جگە لە کڵك وەرگرتن لە شیر و گۆشتی، بۆکاری جۆتیاری و کیشە و کوتەی خەرمان بەکاری دێنن.

---

[5] – ئەم دەرمانە لە دەمی[4] کاک قودرەت حاتەمی بیستووە[3] کە خەڵکی گیەلانی رۆژئاوایە وتەمەنی لە پێنجاە تێپەڕ بووە ئێستە دانیشتووی شابادە.

جگە لەوانە سپڵی مانگا بۆدەرمانی کەم خوێنی وبەرگیری لە گمێز کردنی منداڵی ساوا کەبابی دەکەن وپێ ئەدەن.لە سپڵی مانگا وهەر ئاژەڵێکی تر«گۆلۆکوز» و «هۆرمونی دیۆرتیك» بەرفراوانە وئەبێتە هۆی بەرگیری لە گمێز کردن و خەس بوونی خوێن.

باوەڕێکیتر ئەڵێ کە ئەگەر مانگا لە کەڵگا بپەڕێت؛ ئەو ساڵە، ساڵێکی پڕ لە خۆشی وخێر و بەرەکەتە.

لای خەڵکی باشووری رۆژهەڵات خواردنی مێشکی مانگا ئەوەندە باب نییە و ئەویان بە مەکرووە دەزانن ولە جیاتی خواردنەوەی لە کاری ساز کردنی«زۆشوور» بە کاری دێنن. زۆشوور وەك کەشکە و لە حەمام کردن و پاقژ کردنەوەێ لەش بە کاری دێنن وچۆنیەتی سازینی ئاوەهایە کە: مێشکی مانگا لە گەڵ گڵی سپێ تێکەڵ دەکەن و بە باشی وەرزی ئەدەن و دووایی وەك تەپۆڵکەی کەشك لە بەر خۆر دائەنێن تا وشك ببێتەوە و لە حەمام بەکاری دێنن. [5] [3]

مێشکی مانگا وگڵی سپێ ئامێتەێکی«بازێك»ە. واتە تێزاوی نییە وچرك وقرێژی لەشیش هەر بازیکە بەڵام لە بواری چەندایەتی چەوری لە زۆشوور خوارترە. بۆیە لە گەڵ زۆشوور تێکەڵ ئەبێت ولەش خاوێن ئەبێتەوە میکانیزمی دۆرست کردنی سابوونیش هەروایە. هەروەها باوەڕێك تر ئەڵێ:

ئەگەر نەخۆشی«زووە»   لە ئەنگۆستی دەست روو بدات؛ لەکونی لووتی مانگا یان گووری بکەیت [3] باش ئەبێتەوە. [7] [3]

رەنگە لە کونی لووتی مانگا و گوور و لە چڵمەکەیدا جۆرە ئانزیمێك بێت کە ئەبێتە هۆی تێکچوونی میکرۆبی ساز کەری نەخۆشی «زووە».

بابەتیتر سەبارەت بە مانگا ئەوەیە کە ئەگەر مانگا لە کاتی کەڵ گرتنی بچێت وجۆتخواز نەبێت؛ خەڵك لە سەر ئەم باوەڕەن کە ئەگەر گیای «مانگاوەکەڵ» لە مێینەی مانگا دابنێن، مانگا کەڵ ئەگرێت. هەر

---

5 [5] – ئەم بابەتە لە زاری میمکی خۆم[3] لەیلا رشیدی بیستوومە.

5 – زووە: نەخۆشیکە وەکێ کەوڵە کە ئەنگۆستی دەست و ژێری[3] نەینۆک پەیدا ئەبێت و ئەبێتە هۆی سوور بوونی ئەنگۆست.

5 [7] – ئەم بابەتە[3] لە دەمی باوکم بیستوومە.

وەها کڵك وەرگرتن لە «گو ئەسارە» کە لە فارسیدا «کرمی شەبتاب»ی پێ ئەڵێن ولە لای خەڵکان کاریکی زۆر بابە وباوەڕیان وایە کە ئەگەر ئەم مەلە لە مێینەی مانگا دابنێن، مانگا کەڵ ئەگرێت. گیای مانگاوەکەڵ وەك گیای چەویڕە و ڕەنگی سووری تۆزکاڵە.

ڕاستیەکەی وایە کە ئەم کارگەلە هیچ پەیوەندییکی بە گیای (مانگاوەکەڵ) یان مەلی (گو ئەسارە) وە نییە بەڵکوو تەنیا نەقشی هاندەرییان هەیە. ڕەنگە لە گیای مانگاوەکەڵ جۆرە مادەیەك ببێت کە ئەبێتە هۆی خوریکی مێینەی مانگا وهان بدرێت بۆ ئەوەی کە جۆتخواز ببێت. هەروەها مەلی گوئەسارە کە ئەویش بە بۆنەی جم وجولی خۆی ئەبێتە هاندەری مانگا کە جۆتخواز ببێت.

بابەتیتر کڵك وەرگرتن لە گمێزی مانگا بۆکاری ڕەنگ ڕەزی و ڕەنگکاریە بەتایبەت بۆ مافۆرە ومەوج. شێوەی کارەکە ئاوەهایە کە ئاو لە سەر قەزانیکی گەورە ئەکۆڵێنن وئەم ڕەنگانە کە لە سرۆشتدا هەیە وەکوو ڕوونیاس، تێکەڵاوێ دەکەن ورەنگڕەزی دەست پێ ئەکرێت. ئەگەر گمێزی مانگا بە تەنی تەنیا بکۆڵێنن ڕەنگی پرتەقاڵی یان نارنجی دەست ئەکەوێ و ئەگەر ئاو تێا بکەن ڕەنگی زەردی کاڵ دەست ئەکەوێت. بۆ ئەوەی کە ڕەنگەکە کاڵتر و ڕوونتر ببێتەوە«سیازاخ» کە بە جەوهەرلیمووویش بە ناوبانگە و بەرگی داری وەن تێکەڵاوێ ئەکەن ورەنگی کەسك بە دەست ٥ ٣ ٨
دینن.

بۆ ئەوەی کە قەزانێك لە گمێزی مانگا کوو بکرێتەوە، ژنان بە ئەنگۆست ژێری «تەن **ten**»ی مانگا ٤
ئەخورێنن و مانگاکان گمێز دەکەن. ڕاستیەکەی وایە کە لە گمێزی هەر ئاژەڵێگ ڕەنگدانەیك هەیە ولە گمێزی مانگا لە بەر فراوانی گمێزەکەی ئەم ڕەنگدانەیەش زۆرە وکاتی کۆڵاندن و خەس بوونەوە

---

5 3 8 – ئەم بابەتە لە زاری بأوکم بیستوومە .کاک عەلی ڕۆستەمی خەڵکی گوندی باقراوای دێزگران کە سەربە شاری شابادە وخۆی جوڵایە ولە کاری خۆی پسپۆڕە؛ وەتی دۆرستە.

5 3 9 – تەن : مینەی مانگا.

5 4 0 –ئەم قسەیە لە زاری باوکم بیستوومە وهۆکاری زانستی هەیە.

ڕەنگی لە زەرد ونارنجی‌دەچێت. هەروەها لە بەر هەبوونی «ئاموونیاك » لە گمێز، ڕەنگە کە هەمگیر نەبێت بۆیە «سیازاخ» تێکەڵاوی دەکەن کە جۆرە تێزاویکی کاڵە و ئەسەری ئاموونیاك کە «بازێك»ە تێك ئەدات و ڕەنگەکە واڵتر وشین‌تر ئەبێت و ئەم ڕەنگە قەت بە شۆشتن ناگۆڕدرێت و بەردەوامە. ئەگەر هەندێك گەڵای داری «وەن» کە بەنیشك لێ دەگرن تێکەڵاوی ئەم ڕەنگە بێت؛ ڕەنگەکە ئەگۆڕێتە سەررەنگی شین وئەگەر ڕوونیاسی تێا بکەن ئەبێتە ڕەنگی سووری شین.

ئەوەی کە شایانە باسی بکەم ئەمەیە کە ئەم مافۆر و مەوجانە کە بەم شێوەیە ڕەنگ ئەکرێت؛ جگە لەوەی کە ڕەنگەکەیان قەت ناگۆڕدرێت، پووتاریش نابێت چۆنکە لە گمێزی مانگا ئاموونیاك زۆرە و هەر مەل و مووریێك ناتوانێت لە ناوی ئەم مەوج و مافۆرەدا بژێت و ئەبێتە هۆی تێك چوونی ئەسپێ و موور کە لە ژیانی کۆچەری، بەرفراوانە. ئاواکە کۆنینەناسان ئەڵێن؛ کۆنتەرین مافۆری جێهان مافۆری «هەرسین»ەکە زیاتر لە ٢٠٠٠ ساڵ پێشنەی هەیە و هێشتا بە ساقی ماوەتەوە.

ڕەنگە هەموو ئەوانە پەیوەندی پتەوی لە گەڵ بابەتە مێژووئیەکانی سەردەمی زەردەشتەوە بێت. (ڤیلیام جۆنز) سەبارەت بە بەندی یەکم هەتاچل وشەشمی کتیبی «وەندیداد» ئەڵێ:

(زەردەشت لە ئەهوورا مەزدا ئەپرسێت: ئەگەر مرۆڤێك دەستی بخواتە جنازەی مرۆڤێ مردوو و ناپاك بێت، چۆن ئەتوانێت خۆی خاوێن بکا؟

وەڵام ئەدرێتە پێ کە؛ ئەم مرۆڤە ئەبێ لە شوێنیکی تایبەت و دوور لە مەزداپەرەستان بمینێت و ناتوانێت بە ئاگر و ئاو وخاك وگا ودار وپیاوی خواپەرەست نزیك ببێتەوە هەتا نوو شەو لە سەری تێپەڕ ببێت. دووای نوو شەو؛ ئەبێ لەشی خۆی بەگمێزی مانگا بشوورێت.) ١

یان لە بەندی هەوتمی ئەم کتیبە سەبارەت بە ژنێك کە زارۆکی مردووی هێناوەتە سەر دۆنیا دەنووسێت:

---

[5] – تەفسیری ئەوستا نووسراوەی «جیم د.مستتر» وەرگێڕانی «د. مووسا جەوان» لاپەڕەی ٧٦ چاپی دووهەم- دنیای کتاب.

(مەزدا پەرەستان ئەبێ هەسارێك لە نێو خانووەکە ساز بدەن و ژنەکە لەگەڵ هەندێك خواردەمەنی تێا دابنەن. یەکم خۆراکی ئەم ژنە گمێزی مانگا تێکەڵ بە خۆڵەمێشە، ئەم ژنە دووای سێ شەو ئەبێ لەشی خۆی لە گمێزی مانگا بگرێت ودووایی بە ئاوخۆی بشوورێت.) ٢

لە بەشێکتر لەم کتیبە سەبارەت بە پاقژکەرەکان «مۆتەهەرات» ئەڵێ:

(لەش بە چووار شت پاك ئەبێتەوە، یەکم؛ شۆشتنی لەش بە گمێزی مانگا وپەز دووهەم؛ شۆشتن بە ئاو و گمێزی مانگا سێهەم؛ خوەندنی کەلامی ئیزەد، چووارم؛ لێدان بە شەلاخ) ٣

سەبارەت بە مانگا وگمێزی مانگا لە ئەڤێستا باس زۆرە و هەر ئەوەندە بێژم کە بە پێ کتیبی وەندیداد هەشتا لە سەدی بوونەوەرەکان لە رەگەزی مانگایە.

مۆش müş : مشك لە هەموو شوێنێك دا دەژێت و دوو جۆرە مشك هەیە مشکی ئاوی و دەیمی. ئەوەی لە ماڵ دەژێت هەربە گشتی مۆش یان مشکی پێ دەڵین وئەوەێ کە لە کشت و کاڵدا دەژێت مۆش کووری پێ دەڵێن کە لە ژێری زەویدا لانە دۆرست ئەکا و ئەوەیکە لە گەنیاوەکاندا دەژێت «گرزە»ی پێ دەڵێن و ئەوەی کە لە تەپۆڵکەکان و چیاکاندا دەژێت «رسك»ی پێ دەڵێن کە زیاتر لە قەڵا کۆنەکان و قەبرستانەکان ئەژێت.

باوەرێك سەبارەت بە مشك هەیە وئەڵی کە ئەگەر کەسێك مارانگاز بێت، مشك لە سەر لەشیدا باز بداتەوە، ئەوکەسە بە بێ دوو وسێ ئەمرێت. پەندیکی پێشنان هەیە کە ئەڵێ:

(مۆش وەتە مار : لە تۆ گاز، لە من باز)

هەروەها بیستوومەکە خۆڵەمێشی مشك بۆدەرمانی کەچەڵی باشە. باوەڕێکیتر سەبارەت بە مشك هەیە،کە وا ئەگێڕنەوە «رسك» لە سەر خەزینە کولانە دۆرست ئەکا و تێا دەژێت.

---

2 – هەمان 4 سەرچاوە. لاپەڕەی ٧٧. 5

3 4 – هەمان سەرچاوە. 5

ئەم باوەڕە تا رادەیەك راستە وچەند جاربیستوومە کە لە دەرگای کولانەی رسك، ئاڵتۆن و مۆرەی کۆنینە بە دی کراوە. راستیەکەی وایەکە رسك لە شوێنگەلیدا دەژێت کە لە پێشوو ژینگەی مرۆڤ بووە وئیستە خاپوور وکاول بووە. دوور نییە لە کاتی کولانە دۆرست کردن لە سەر خەزینەدا بڕوات و لێ بخاتە دەرێ. رسك لە هەموو مشکەکان قەڵەوترە وپەندیکی پێشنان هەیە ئەڵێ:

«منێدە رسكْ بانْ خەزینە».

کە مەبەست مرۆڤی قەلەو و زڵهۆرتە. جۆرە مشکی تر هەیە کە مۆش خورمای پێ دەڵێن. مۆش خورما لە راستیدا مشك نییە بەڵکوو«قاقم»ە. مۆش خورما تەنیا مشکێکە کە خۆراکی گۆشتە و باڵندەکانی وەك چۆڵەکە، جوجەڵە و مرێشك ئەخوات.

باوەڕێکتر سەبارەت بە مشك، باسی«خاکڵەمۆشان»ە. خاکڵەمۆشان بریتیە لە ئەو خاکە کە مشکی کوێر لە کشت و کاڵ وەکوو تەپۆڵکەیکی بچووك دۆرست ئەکا و ئەوەش بۆ دەرمانی نەخۆشی«کەوڵە»یە. کەوڵە نەخۆشییکی میکرۆبیە کە کەلەمە ئەخاتە چاوی میشنە وئەنگۆستی ئێنسان. خەڵك بە عام دەڵێن:

ئەگەر کەوڵە لە ئەنگۆستی دەست یان پێ بکەوێ؛ خاکڵە مۆشانی تازە لێ بگرێت باش ئەبێتەوە.

رەنگە لە خاکی زەوی مادەیەك هەبێ کە دژێ نەخۆشی کەوڵە بێت. بۆ زانیاری زیاتر بنواڕە بەشی نەخوشیەکان «نەخۆشی کەوڵە».

بابەتیکیتر سەبارەت بە خاکڵەمۆشان ،جۆرە خاکڵە مۆشانێکە کە لە پایێ چیاکان دەست ئەکەوێ و رەنگی خاکەکە سپیە و بۆ دەرمانی «وایێ سۆیەر» زۆر باشە. [٥]

«وایێ سۆیەر» کە لە فارسیدا «بادسرخ»ی پێ دەڵێن نەخۆشییکە کە لە سەر گوونا و دەم ۆ چاو کارێگەریی هەیە ولە ئەسەری گەرمای خۆرە کە «سەوین»ی پێ ئەڵێن و ئەوەش توودەی هەوای گەرم

4 –ئەم بابەتە لە دەمی باوکم بیستوومە. 5

5 – ئەم بابەتەش لە دەمی باوکم بیستوومە. 5

6 – ئەم بابەتە لە دەمی باوکم بیستوومە. 5

و وشکە کە کشت و کاڵیش وشك دەکا وخوێنی سەرگوونا فاسد ئەبێ و دووائی بە سەنگی چەخماخ سەرگوونا ئەڕێنن و زالۆی لێ ئەخەن تا زالۆ خوێنی فاسد و گەنیاو بخوات و دووائی بە خاکی خاکڵە مۆشانی سپێ کە ئەڵەك کراوە، سەر گوونا و زامێ گوونا ئەپۆشێنن. بۆ زانیاری زیاتربنواڕە بەشی نەخۆشیەکان «وایێ سۆیەر».

مەلۆچگ **melüçig**: مەلۆچگ یان چۆڵەکە باڵندەیکە کە لە هەموو مەڵبەند وگوندەکانی کوردستان دا دەژێ و هەرچەندەکە گۆشتی کەمە بەڵام کەبابی چۆڵەکە زۆر بە تامە. خەڵك بە عام دەڵێن کە گۆشتی سینەی چۆڵەکە بۆ منداڵێك کە تازە ددانی دەر هێناوە باشە و ئەبێتە هۆی بەردەوامی و ماندوویی ددانی منداڵ. هەر وەها پیەی چۆڵەکە بۆ ئێشی گوێ باشە و پیەکەی ئەتاونن و لە گوێ دەکەن و ژانی گوێ ساکت ئەبێتەوە. ئەڵبەتە چۆڵەکە ئەوەندە پیەی نییە بەڵام جۆرە چۆڵەکەیك هەیە کە «مەلۆچك زەردە» پێ دەڵین ولە چۆڵەکە گەورەترە وگۆشتی لە رەنگی زەرد دەچێ و پیەی زۆرە. جۆرە چۆڵەکەیك تر هەیە کە «جقە» پێ دەڵین ولە گەڵ جقەی حەرام گۆشت کە بچووکە و رەنگی رەش وسپیە جیاوزە و وەك«بوورەپەڵ» و «کوڵکوڵاوە»ە. بۆ نەچیر کردنی شێوەیکی تایبەتی بە کار دێنن و ئەوەش جۆرە دامێکە کە «تڵانجق»ی پێ دەڵێن. تڵانجق بریتیە لە باقە یان نەی کە بە دریژائی دوو یان سێ بنگۆست لەتێ ئەکەن و بە قەد یەك بنگۆست دەمی دوو لەتەکە لە یەك باز ئەکەن و لەتە چێویێك کە«سیت»ی پێ ئەڵێن لە نێوانی ئەنێن کە ئەگەر«سیت» بکەوی دوو سەری باقەکە بە قەوەت ئەبەسترێت. ئەم تڵانجقە لەسەرشاخی دارەکانی چڕ و پڕ هەشاردەکەن وهەر کاتێك جقە لە سەر تڵانجق دا بنیشێ و وردە وردە بەرەو سیت بچێت، سیت وەکوو «زامنی کەوان» لەق ئەبێت ودەرئەچێت وجقە لە نێوانی دوو لەتی تڵانجق گرفتارئەبێت. لەکاتی نەچیر کردن، نەچیروان لە بەر خۆیەو ئاوازێك دەخوێنی و ئومێدواری ئەدا بە خۆی کە ئاوازەکەیە وایە:

تڵانجق بچەق،جقە سووارە　　　سیت بەرتەڵەك لە دۆر دیارە

هەلارو مەلار،جقە بخە خووار   هشكن ومشكن ، قولەیلێ بشكن ٧

ئەم ئاواز خوێندن وئومێدواری بە خۆدانە لە كات قارچكە پەیدا كردنیش هەیە. خەڵك دەڵێن قارچگە لفی هەیە وبە تەنیائی شین نابێت بۆیە كاتێك قارچگێك پەیدا ئەكەن، تێڕوانینی دەور وبەری دەكەن و لە بەر خۆیانەوە ئەخوێنن:

«كانە كانە   لفێ بخە ئی بانە»

یان ئەڵێن:

«لفێ لفێ   هەڵكفێ».

هەروەها مێشكی چۆڵەكە بۆ دەرمانی ناتەوانی پیاو زۆر بە ناوبانگە و خەڵك بە گشتی لە سەر ئەم باوەڕەن كە هەركەس مێشكی چۆڵەكە بخوات؛ تەوانی جنسیی ئەچێتە سەرەوە.

مێەسهەسەڵmŷes heseł : مێەس هەسەڵ یان مێشەنگوێن لە لای خەڵكان وەك گیانلەبەریكی موقەدەسە و خەڵك بە عام دەڵێن ژەهری مێشەنگوێن بۆ دەرمانی رۆماتیسم باشە. رەنگە لە ژەهری مێشەنگوێن جۆرە تێزاوێك بێت كە بۆ رۆمانتیسم باش بێت. خۆدی هەسەڵ یان هەنگوێن خۆراكیكی بە قەوەتە وخاسیەتی دەرمانیی هەیە. هەروەها مۆمی هەنگوێن لە فەرهەنگی كوردەواری زۆر بە كاری دێنین بۆ نموونە بۆ دۆرست كردنی كەوان؛ رێخوڵەی پەس لە مۆمدا دەئاخێنێن تا كوو ژێدار ببێتەوە هەروەها مۆمی هەنگوین وەك «بوو بڕ» بە كاری دێنێن ولە زوڵفێ كۆرپەی ساوا ٥ ئاوێزان دەكەن تا ئەو نەخوشی گەلە كە لە رێگەی بۆنی خەرابەوە كاریگەریی لەسەر كۆرپەكان هەیە، پووچەڵ بێت. دەرمانێكتر لە مۆمی هەنگوێن بۆ ئێشی ددانە. ددانێك كە كولوور بووە وئێشی هەیە،

---

5 - ئەم بابەتەلەزاری«حاجی عیسا ئسفەندیاری»خەڵكی گوندی باقراوی دێزگران كە ئێستە دانیشتووی شابادە و تەمەنی لە نەوەد تێپەڕ بووە بیستوومە

5 - ژێدار: انعطاف 4 8

مۆمی هەنگوێن تێا دەکەن وئێشەکە ساکت ئەبێت. هەروەها ئەگەر ددانێك بکەوی یان لەق بێت سەر لە نوو ددانەکە لە شوێنی خۆی دائەنێن و بەقەد کەوچکێك هەنگوێن و مۆم لە پێی ددانەکان ئەگرن و وەك ڕۆژی یەکم سفت ئەبێتەوە.

هەروەها لە دۆنیای سەردەم، لە ژەهری مێشەنگوێن بۆ بەر گیری لە نەخۆشی «ms » کڵك وەر ئەگرن. هەر وەها مۆمی هەسەڵ لە گەڵ ڕۆنی دان ئامێتە دەکەن و وەك گلیسرین بۆدەرمانی تەرەکی دەست و پێ بە کارێ دێنن.[549]

وراز wiraz : وراز یان بەراز گیانلەبەریکە کە زیاتر لە کوێستانان و مەرغەزاران دەژێت. خواردنی گۆشتی بەراز لای هەمووان باب نییە و زیاتر لای گەلی یارستان بابە. گەلی یارستان بە گشتی ئەڵێن کە گۆشتی بەراز «حەکیمە». سەبارەت بە بەراز چەند باوەڕ هەیە کە ئەڵێن:

پێستی بەراز بۆ دەرمانی نەخۆشی«ژان و ژوو» یان ڕۆماتیسمی ئیسقانی باشە. ئەوانەی کە تووشی ئەم نەخۆشیە ئەبن؛ ئەبێ رووت ببنەوە لە تۆتۆی پێستی بەراز کە تازە نەچیر بووە بچن. باشە کە بزانین گەرمای لەشی بەراز زیاتر لە هەفتا دەرەجەی سانتیگرادە. یان خەڵك بە عام دەڵێن کە خواردنی گەدەی بەراز یان«قووزی»یەکەی[550] بۆ دەرمانی نەخۆشی شێرپەنجە زۆر باشە.

هەروەها زیەڵەی بەراز بۆ دەرمانی مارانگاز زۆر باشە و خەڵکان ئەڵێن ئەگەر مارانگاز هەندێك لە زیەڵەی بەراز بخوات؛ باش ئەبێتەوە. بابەتێك تر سەبارەت بە فرمێسکی بەرازە کە خەڵك ئەڵێن ئەو کاتە کە بەرازێك نەچیر ئەکرێت، فرمێسکیچاوی زۆر بۆنخۆشە و وەك«مۆشك»ە و هەتا چەند ڕۆژ بۆنی هەیە.[551]

---

[549] - ئەم بابەتە لە دەمی کاک عەبدوڵا عفەتی بیستوومە.

[550] - قووزی: پێزە، پێز

[551] - ئەم چەند بابەتە لە دەمی کاک ئەیووب شەریفی بیستوومە.

باشە بزانین کە گۆشتی بەراز بۆیە مەکرووهە کە لە لەشی بەراز جۆرە کرمێك هەیە کە «تریشین»ی پێ ئەڵێن و ئەگەر بە باشی نەکوڵێنن ئەو کرمە لە گەدە و ڕیخۆڵە جێگیر ئەبێت و هەتا دووانزەمتر دریژ ئەبێت.

هەندێك بیر و باوەڕی جیاواز

ئاش aş : ئاش بریتیە لە خواردەمەنییك کە خەڵکان دۆرست دەکەن بەڵام لای خەڵکی باشووری ڕۆژهەڵات دۆرست کردنی ئاش تایبەت بە مەراسیمێکە لە بۆ نەزر و نیازە. بۆ نموونە پاڕووکانە و چلەبڕانە و دیّان ڕووکانە و دانەکوڵانە و ... هتد کە هەموویان تایبەت بە مەراسیمێکە کە لە پێشوو باسمان کرد. یەك لەوانە دانەکوڵانەی سەر پەچیەیە.

ئەم ئاشە لە کاتی خۆی کە لە سەرەتایمانگی گەلاوێژ و کوتایی مانگی خەرمانانە؛ واتە ئەم کاتەی کە ران و مێگەل جۆتخوازە دۆرست ئەکرێت. شووانان ومەڕداران لەم کاتە ئاشێك دۆرست ئەکەن کە دانەکوڵانەی سەر پەچیەی پێ ئەڵێن کە بریتییە لە گەنم و نێسك و نۆك و... و لە کاتی ئێوارە لە پاڵی ئاخوڕی ران لە بار ئەنێن و بە باشی ئەیکوڵێنن و باوەڕیان وایە کە کاتێك کە دانەکوڵانە قوڵ ئەدا؛ ران

ومێگەڵ ئەکەوێتە «قوڵ وەرەن qwĪi weren » و مێینە جۆتخواز ئەبێت ودووابیش چەند مشت لەم
ئاشە ئەپاشنە سەر رانەکە و ئەودووایی لە نێو خزم و دراوسێ بڵاو دەکەنەوە. ٢

ئاڵ aĪ: ئاڵ یان «هاڵ» لە نێو فەرهەنگی کوردەواری باوەڕێکی زۆر بە قەوەتە. خەڵکان بە گشتی ئەڵێن:

ئاڵ بوونەوەرێکی نادیارییە کە دوژمنی ژنی زاورانە و لە کاتی زایمان دێتە سەر زاوران و دڵ و جەگەری ژنەکە ئەخوات وئەبێتە هۆی تێکچوونەوەی ژنەکە. خەڵك بە عام لە سەرئەم باوەڕەن کە ژنی پابە مانگ دوودڵ و جەگەری هەیە و لە هەر زایمانێك ئەوەی کە پێس بووە لە گەڵ منداڵەکە دێتە دەر.

ئاڵ لە راستیدا بوونەوەریکی خەیاڵییە و هەر وجوودی نییە. ئەوەی کە شایانی باسە ئەمەیە کە ئەڵێن«ئاڵ» کچی پەیغەمبەرێك بووە کە تووشی غەزەبی باوکێ بووە و لە بنەماڵە دەریان کردووە و هەر ئێستەش بە کچی ماوەتەوە و سوێندی خواردووە کە تۆڵەی خۆی لە ژنی پا بە مانگ و زارۆکەکەی بکێشێت. بۆیە لە ئاسمانەوە خول ئەخوات و لە هەر کوێ کە ژنێك پا بە مانگ بێت و کاتی زایمانییە، دێتە دەرگای ماڵەکەی و رائەوەستێ وکاتێك کە منداڵەکە هاتە سەر دۆنیا بە جارێك دڵ و جەگەری ژنەکە ئەیباتە ئاسمان وئەخوات.

بۆیە ئەوانەی کە چاودێری زاورانەکە دەکەن، خنجۆکێك لە ژێری جل وبەرگی خۆیان هەشاردەکەن و دووای پەیدا بوونی منداڵەکە زوو بە زوو دڵ وجەگەری پێس بووی ژنەکە لە ژێری خاك هەشاردەکەن و لە سەر ئەم باوەڕەن کە ئاڵ نەیتوانیوە دڵ وجەگەری زاورانەکە بباتە ئاسمان.

راستیەکەی وایە کە ئەوەی کە ئەڵێن دڵ و جەگەری پێس بووە؛ «جۆت» یان«کیسەی ئامینۆن»ە کە پێزە لە توێی ئەم کیسەیە پەروەردە ئەبێت وهیچ پەیوەندییکی بە دڵ و جەگەری زاورانەوە نییە و هیچ گیانلەبەرێك دوودڵ و جەگەری نییە.

لە نێو لوڕەکاندا باوەڕێك هەیە کە ئەڵێ:

---

5 – ئەم بابەتە لە دەمی کاک عەبدۆلا عفەتی بیستوومە[5] و باوکمیش وەتی راستە.

بۆ ئەوەی کە ئاڵ سەر لیّ شێواوە بێت و نەتوانیّ دڵ و جەگەری زاورانەکە ببیات؛ بزنێك بە رەنگی سوور و زەرد کە«ملّەوی **miľewî**»ی پیّ ئەڵێن سەر ببڕن ودڵ وجەگەرە کەی لە سەرستۆنی رەشماڵێك ولاشەکەی لە بەرزاییك دابنەن تا ئاڵ بە راستی تێنەگەی کە کام دڵ وجەگەری زاورانە.

باوەڕیك تر ئەڵیّ کە بۆ ئەوەی کە ئاڵ بە زاوران و زارۆك نزیك نەبێت؛ یەك بست چووی داری تاوی و یەک کەوچکە خویّ و دانەیك پێوازی سوور لە کیسەیك بکەن ولە بەر دەرگای رەشماڵ بۆ ماوەی چل رۆژ ئاوێزان بکەن تا ئاڵ پەلاماری زاوران و زارۆك نەبا.

باوەڕیکیتر ئەڵیّ: بۆ ئەوەیّ ئاڵ لە زاوران دوور ببێتەوە، رەسەنێك کە رەنگی رەش و سپیّ تێا بێت و چاکڵی لە سەر بێت یان «کەشی» کە جۆرە رەسەنیکی پانە لە چووار دەوری زاوراندا ببەستن و سۆژنێك لە سەرِ سەروێنەکەی زاوران بدەن و باوەڕیان وایە کە ئاڵ لەوە دەترسێت.

هەروەها لە کاتی زایمان کەسێک کە بەشی ئاڵی هەیە دێت و لەچکەکەی خۆی ئەبەستێتە سەری زاوران و باوەڕیان وایە کە دی ئاڵ دوور ئەبێتەوە. [3] [5]

ئەسپ **esp** :خەڵك بەگشتی ئەڵێن کە ئەگەر ئەسپ تووشی دڵ ئێشە ببێت، ئەبیّ لە دەوری گۆڕستانێك خریّ بدەیت تا باش ببێتەوە. هەروەها ئەڵێن ئەگەر ئەسپێك تووشی نەخۆشی ئاکڵە یان«سڵ» ببێت ئەبیّ «قەوزاخ»ی پیّ بدەی. قەوزاخ بریتیە لە جۆرە «جۆڵبەك»ێك کە لە ئاوەکاندا شین ئەبێت.

ئەرەق کەمەر **ereqi kemer**: ئەرەقی کەمەر زیاتر لە قەراخی راخ و کەمەرەکانی کێوەکان دەست ئەکەوێت و وەك لیموو رەنگی بوور و سەوزە. خەڵك ئەرەقی کەمەر ئاسیاویّ دەکەن ولە گەڵ ئاو تێکەڵاویّ دەکەن و بە جارێك هەموو ئاوەکە ئەگرێتە خۆی و وەك گەچ کە بکرێتە ئاو و باز ببێتەوە، باز

[5] [3] – ئەم بابەتە لە کاک عەبدوڵا عفەتی بیستوومە.

ئەبێت و مەڵاتێك لە رەنگی سەوز و سوور دۆرست ئەبێت کە لە پشتی نەخۆش ئەیگرن ولە سەر ئەم باوەڕەن کە بۆ دەرمانی کەمەر ژان باشە.[4] [5]

باران baran : بۆ بارێنی باران چەندەها باوەڕ و داب و نەریت هەیە کە بەر چاو تەرینیان گەمەی «پڵان»ە.

پڵان بریتییە لە گەمەیەك کە لەوێ دوو دەستە لە بەرانبەری یەکدا رەزم ئەکەن و هەر تیپ سێ دانە سەنگ یان پەڵ دائەنێن وبە سەنگی تر پێان ئەخەن و ئەبێ لێان بدەن و سەرنگۆنیان بکەن. خەڵك بە گشتی لە رۆژی سێنزەهەمی خاکەلێوە کە بە رۆژی«سێنزە وەدەر» بە ناو بانگە ئەم گەمەیە ئەکەن و باوەڕیان وایە کە زەمین ئەلەرێتەوە وبارانی فراوان یان«پەڵە»ی بەهاری ئەبارێت. داب و نەریتیکی تر«کووسەوەیلگە»یە کە بۆ پێ زانینی زیاتر بنواڕە «کووسەوەیلگە».

بابەتیکی تر«پڵووسك»ە کە بۆ پێ زانینی زیاتر بنواڕە «پڵووسك».

بنکڕ binkiȓ : خەڵك بە گشتی لە سەر ئەم باوەڕەن کە هەرکەس بنکڕ یان بندێك بخوات، لە زەماوەندەکەی باران ئەبارێت.

بەسان besan :بەسان یان بەسیان باوەڕیکە لە نێو کوردەواری وبریتی لەوێە کە زاوا لە شەوی زەماوەند نەتوانێت نزیکی بە بۆك بکاتەوە. خەڵکان بە عام لە سەر ئەم باوەڕەن کە ئەگەر ویستت کە زاوا ببەستی کلیلکی نوێ بە نییەتی زاوا چفت بکەیت. باوەڕێك تر ئەڵێ کە بۆ ئەوەی زاوا ببەستیت؛ لەتە پارچەیەك کە بەرگدوور بۆ زاوا ئەبڕێت گرێ بدەیت.

---

[4] – ئەم بابەتە لە دەمی باوکم بیستوومە.

[5]

پاژمەرگە pajmerge :منداڵێك كە دووای فەوتانیباوكی بێتە سەر دۆنیا«پاژمەرگە» یان «سەرەخوەر»ی پێ ئەڵێن. ئەگەر بیانەوێ بەشێك لە خواردەمەنییەك بۆ كەسێك دابێن بكەنكە لەوێ نییە، بۆئەوەی كە حەرامی خۆراكەكە نەخوات؛ بە دەنگی بەرز ئەڵێن:

ئەم خۆراكە بەشی فڵانە كەسە«ناوی پاژمەرگەكە» ئەیبەن، هیچ حەیوانێك ئەم خۆراكە ناخوات.

پڵووسك pĭûsk :پڵووسك یانچمەت بریتییە لە چێوی ئەستوور كە لە كاتی سووتان وەك مەشخەڵ ئەتوانی لە دەستدا بگریت. لە كاتی كەم بارانی كەسێك كە لە بواری كەسایەتیەوە لە پلەی سەرێك بێ پڵووسكێك لە دەست ئەگرێت و كراسەكەی چەوارشە لە بەر دەكا و دەرگای هەفت ماڵ ئەتەقنێ و بێجگە لەوەی كە وەك گەدا شتێكێ لێ گەرەكە،لە خاوەن ماڵ داوا دەكا ئاولە سەر پڵووسكەكە بڕژێنێت وخۆیشی بە بەرد لە پڵووسكەكە ئەدات وباوەڕیان وایە كە باران ئەباریت. ڕەنگە ریشەی ئەم باوەڕە لە ئاینی زەردەشتەوە هاتبێت.[5]

تەو ولەرز tew û lerz : بۆدەرمانی نەخۆشی تەو و لەرز ؛ خاكی كوانوو كە ڕەنگی سوور بووەتەوە، بەیانان و بەر لە نانی بەیانی بە قەد یەك كەوچكی بچووك لەم خاكە ئەیدەنە نەخۆش و دووای یەك دوو ڕۆژ كە ئەو كارەیان كرد، نەخۆش باش ئەبێتەوە. ئەبێ بزانین كە ئەم شێوەی دەرمانە تەنیا لە لایەن كەسانەهایەك بەرێوە ئەچێ كە بەشی نەخۆشی تەو و لەرزیان هەبێت.

لە گوندی «قەڵای هەرەسەم» خاتوونێك هەبووە بە ناوی «ماە بانوو» كە بەشی ئەم نەخۆشییەی هەبووە و خەڵكان بەر بەیانان چوونەتە لای وئەم خانمە بە پەمۆ خرخاڵیان بۆ دۆرست كردووە و لە دەستی راستیاندا بەستووە ودووایی لەم خاكە پێان داوە و باش بوونەتەوە.[6]

---

[5] – ئەم دوو بابەتە لە دەمی كاك قودرەت دارابی بیستوومە.

[6] – ئەم بابەتە لە دەمی باوكم بیستوومە.

دێان dêan : خەڵکان بە گشتی لە سەر ئەم باوەڕەن کە ئەگەر ددانێک کە لەق بووە دەریٚ بێنین لە سەر ماڵێک کە ژنی بارداری تێایە فڕیٚ بدەن بەو مەرجە کە بێڵێی منداڵە کەی کوڕێک بێت؛ ئەو ژنە ئەبێتە خاوەنی کوڕێک. هەر وەها کاتی فڕیٚ دانی ئەڵێن :

گۆنە بچوو زەڕینە بەو

جاڕوو carû : خەڵک بە گشتی لە سەر ئەم باوەڕەن کە ئەگەر بە جاڕوو یان گزیٚ یان گسک لە ناو شانی لاوێک بدەیت؛ تەمەن دریژ نابێت.

جنازە cinaze : خەڵک بە عام لە سەر ئەم باوەڕەن کە بۆیە پەزێک لە پێی جنازە سەرئەبڕن کە «سەگی حەوەش» یان «غوڵەی حەوەش» خۆی خەریکی خوێنی پەزەکە بکات و لە دۆی جنازەکە نەکەوێت. هەروەها بۆیە لە سەرگڵکۆی تازەمردوو ئاگرروون دەکەن تا فرێشتەی حسێبگەر بتوانێت بە باشی هەموو شتێک ببینێت.

وا بزانم ئەم باوەڕە ریشەی لە ئائینی زەردەشتی بوو بێت.

خاك xak : خەڵك بە گشتی لە سەر ئەم باوەڕەن کە خاك«مەیل بڕ»ە. بۆیە کاتی کەفن ودەفن کردنی مردوو مشتێك لە خاکی گۆڕەکە لە سەرسەری منداڵان و خزمانی مردووەکە دەکەن تا کەمتر بیر لە سەر مردووەکە بکەن. هەروەها خاکی«ئەڵحەیٚ» یان«لەحەد» لە خاکەکانی تر جوودا ئەکەن و دووای بە خاك سپاردنی مردووەکە لە سەر گڵکۆەکەی دەکەن و باوەڕیان وایە کە خاك سەنگینی خۆی لە سەرجنازەکە لا ئەدات.

هەروەها خەڵك بە گشتی لە سەرئەم باوەڕەن کە ئەگەر خاکی ژێری پێی مرۆڤی«سەونسڕ» یان ڕێباخوار بکەیتە سەر بالۆکە؛ تێکیان ئەدات.

خەرمان xerman: خەڵك بە عام بۆ پاراستنی خەرمان لە چاوی بەد؛ هێلکەیك لە سەر ماسییەکە دائەنێن و چێوێك لە کۆنی مۆرەی کەو کە کوژەکی پێ ئەڵێن ئەکەن وتەپۆڵکەێك لە شیاکەی مانگا ئەکەنە سەر مۆرەکە و وەك داوڵ لە سەرماسییەکە دائەنێن. ٧

هەروەها لە کاتێك کە گەنم لە ماسییەیە و مەڕ و ماڵات، بە تایبەت مانگا و وڵاخ لەم دەڤەرەدا هەیە نابێ بە دەنگی بەرز لایان بدەین چۆنکە پیتی خەرمان ئەبڕێت. ٨

چەمەری درەو çemerîdirew :چەمەری درەو یەکێك لە نەریتەکانی سرنج راکیشی کوردەوارییە کە بە داخەوە نەناسیار ماوەتەوە. ئەم نەریتە بریتی لەوەیە کە ئەگەر وەرزێرێك زار وزەوی فراوانێك بکاڵێت و دووایی نەتوانێت درەوێ بکا تووشی داڵغە ئەبێت و نەخۆش ئەکەوێت. خەڵکان بۆچارەسەر کردنی ئەم نەخۆشییە بە گەلەوە ئەچنە سەر زەویەکەی وبۆی درەوێ ئەکەن ودووایی نەخۆشەکە لە ناو زەویەکەیەوە ئەچەرخێنن و نەخۆش بە چاوی خۆی ئەبینێت کە مەزراکەی درەو بووە وباش ئەبێتەوە. هاوکات لە گەڵ درووێنە کردن دەهۆڵ و زۆڕنای لێ ئەدەن وبەیت ئەخوێنن بەڵام شێوەی بەیتەکان قەت لە چەمەری ناچێت وخەڵکان خۆیان لە قۆڕ ناگرن. لێرەدا پڕ بە دڵ سپاسی بەڕێز «غۆڵامحسەین مۆحبی»دەکەم کە کورتە فیلمیك لە سەرئەم بابەتە دۆرستکرد ولە دەنگ و رەنگی کرماشان بڵاوی کردەوە.

چەو پەڕیان çew perŷan :خەڵك بەگشتی لە سەڕ ئەم باوەڕەن کە ئەگەر پێڵەی چەو بجووڵێتەوە یان مێوان لە رێگەی دوور دێت یان لێقەومانێك لە رێگەیە.ئەگەر چاوی راست بپەڕێت؛ خەبەریکی خۆش لە رێگەیە و ئەگەر چاوی چەپ بێت؛ لێقەومانیکە.

---

5 7 – ئەم بابەتە لە دەمی کاك ڨودرەت دارابی بیستوومە.

5 8 – ئەم بابەتە لە دەمی کاك عەبدۆلا عفەتی بیستوومە.

چینی çînî : چینی یان فەغفوور بە عام بۆ دەرمانی کەچەڵی کلْکی لێ وەردەگرن ئەوەش بەم شێوەیە کە بە باشی وردێ دەکەن ولە پارچەیەکی نەرم دائەکەن و لە سەرسەری کەچەڵ یان گەڕ ئەماڵێن، کە خوێن لێ کەوتە ڕێ؛ دووایی بە هەویر ورۆنی دان ئەیپۆشێنن و باوەڕیان وایە کە باش ئەبێتەوە.

زڵف ziĺf : بە گشتی مۆی سەری نەچینراوە زڵفی پێ ئەڵێن وئەوەی کە چینراوەیە گیس پێ ئەڵێن. ئەوەی کە ئەکەوێتە بەری سەروێن یان لەچکە؛ قاوی پێ ئەڵێن و ئەوەیکە چینراوە و ئەکەوێتە پشتی سەروێن؛ پەلگی پێ ئەڵێن. لە فەرهەنگی کوردەواری گیس؛ بە تایبەت گیسی دایك تەقەدۆسی هەیە و سوێندی پێ ئەخۆن. خەڵك بەعام لە سەر ئەم باوەڕەن کە ئەگەر کچی ئازاو لە کاتی سەر شانە کردن زڵفی بکەوێتە گریە؛ دەزگیرانێ بۆ دێت. هەر بۆیە لە دێڕە شێعرێك دەڵێن:

تاڵێ لە زڵفت کەفتێەسە گریە　　　　وە گوڵاو بشوورەێ، بگرەێ لە خنیە

زوو zû : زوو بریتیە لە ناوەندیلکەی مۆی سەر. خەڵك بە گشتی لە سەر ئەم باوەڕەن کە ئەگەر کەسێك دوو زوو لە سەری بێت، دوو ژن ئەخوازێت.

زەڕینەوسیمینە zerîne û sîmîne : پەلکەزێڕینە یان زەڕینە وسیمینە لە راستیدا «تەیفی نوور»ە کە شتیکی سرۆشتییە وهیچ حکمەتیکی نییە.
خەڵك بە گشتی لە سەرئەم باوەڕەن کە ئەگەر کەسێك خۆی بە زەڕینە و سیمینە بگەینێت و گمێزێ تیا بکەیت؛ بە ئاواتی خۆی ئەگەییت. هەروەها ئەڵێن کە ئەگەر کچ یان کوڕ خۆی پێ بگەینێت ئەگەر بێەوێت کە جنسییەتی خۆی بگۆڕێنێت، بە ئاواتی خۆی ئەگەییت.

زەۆلەرزە zeülerze : سەبارەت بە بوومەلەرزە یان زەمین لەرزە باوەڕێك هەیە کە ئەڵێ:

ئەگەر کاتی زەمین لەرزە؛ بە تایبەت لە شەوانە، وریا بوویت ودەستت لە سەر ئەرز دابنەیت و نییەت بکەیت کە ئەم دەستە لە سەر هەرئێش وژانێك قەرار بگرێت باشێ بکەیتەوە؛ هەروا ئەبێت.

ئەم ڕەوایەتەی خووارە لە دەمی باوکم بیستوومە کە ئاماژە بەوە دەکا :

ئەو کاتە کە لە گوندی «سەرچەم، هەوارگەی ئێڵی زەنگنە بووە» بووین؛ ژنێك بە ناوی «خاوەر» بوو کە تووشی دڵ ئێشەیکی خەراپ بوو و ئەو کاتەش پزیشك و دەوا ودەرمان نەبوو، هاوردیانە لای«نوور بانوو» کە ئەبێتە دایە گەورەی خۆم«نووسەر». ئەویش دەستی لە سەر دڵی دانا و دۆعای دەخوێند و دووای ماوەیەك باشەوە بوو.[59]

ژن jin : لە باشووری ڕۆژهەڵات باوەڕێك هەیە کە ئەڵێ: ئەگەر ژنێك کە منداڵی چلیاری هەبێت و وەکوو مێوان بچێتە زەماوەندێك؛ لە زەماوەندەکە شەڕێك دەست پێ دەکەیێت. هەروەها ئەگەر ژنی چلیار بە بچێتە سەرمرێشکی کڕ؛ هەموو جۆجەڵەکانی ئەمرێت. باوەڕێك تر ئەڵێ: ئەگەر لاوێك لە نێوانی چەند ژن رابووریێت؛ تەمەنی کەم ئەبێتەوە. هەروەها بیوەژنی لاو؛ پێڵاوی هەرکەس لە پێ بکات ماڕەی ئەکەوێتە سەری خاوەن پێڵاکە.[60]

ذۆدی düdî : خەڵك بە گشتی بۆ دوور کردنی دووکەڵ لە خۆیان ئەڵێن: ذۆدی نەو، نان و کەرە دەمەپێد.

نموونەیکیتر بانگ کردنی بایە کە ئەڵێن: (کولەجم کولەجم، واگە بجم) و دووایی فیکەیەك ئەکیشن و شنەی با دەستپێدەکەیت.

---

[59] – خاوەر باوەژنی ئەلانوور و شاواز بووە کە ئەم دوو کەسە ئەم ڕەوایەتەیان بیستن، وەتیان ڕاستە.

[60] – ئەم چەند بابەتە لە دەمی کاك قودرەت دارابی بیستوومە.

دەردی دەردی derdî derdî : دەردی دەردی بریتییە لە دەرد و بڵا دوور کردن لە خەڵکی گوند. خەڵك بە گشتی لە سەرئەم باوەڕەن کە هەرکەس کە کاریکی خەراپە کردووە یان گەندەڵییك کردووە؛ ئەبێتە هۆی چارەڕەشی و پیت چوونی خەڵکی ئەم گوندە، بۆیە گەندەڵی ئەو کەسە بە شێوەی شێعریەوە ئەیڵێنەوە و ئەگەینە گوندی دراوسێ ئەمگوندەش بۆئەوەی کە تووشی چارەڕەشی نەبن هەندێك شێعر ئەیخەنە سەرێ و ئەگەینە گوندی دێکە و هەروا دووایی هەیە.

دەس des : خەڵك بە گشتی لە سەر ئەم باوەڕەن کە ئەگەر کەفی دەستی راست بخورێت؛ رووزیت ئەڕەسێت و ئەم دەستە لە هەنی منداڵی تێنەگەیشتوو ئەماڵێن و لە سەر ئەم باوەڕەن کە منداڵ پاکە و گوناحی نەکردووە و ئەم رووزیە لە چارەنووسی ئەوە.

دێو وجن dêw û cin : گیانلەبەریکی خەیاڵییە و قەت وجوودی نییە. سەبارەت بە دێو وتار زۆرە بەڵام خەڵك بە گشتی لە سەرئەم باوەڕەن کە دێوکاتی زایمان؛ منداڵەکەی لە نێو خۆڵەمێش دائەنێت وتەنیا گورگە کە ئەوە دەزانێت ودێت ومنداڵەکەی ئەبات ودێوەکە خۆێ ناتوانێت بەرگیری لەم کارە بکات بۆیە نزیکتەرین ماڵ بەم خۆڵەمێشە بانگ ئەکات وداوای یارمەتی لێ ئەکا، ئەگەر خاوەن ماڵ بگەیتە هاواری دێوەکە و منداڵەکەی لە گورگەکە وەربگرێت؛ هەر شتێك لە دێوەکە داوا بکات، پێ ئەدات یان باشتر بڵێم بەشی هەرجۆرە دەرمان یان ماڵ و ماتووڵی لێ گەرەك بێت پێ ئەدات. هەروەها باوەڕێك تر ئەڵێ کە بۆ تاڕاننی دێو وجن لە ماڵ، کڵاشێك و یەك دانە سیر شەوانە لە بەر دەرگاێ ماڵ یان رەشماڵ ئاوێزان بکرێت، دێو و جن هاتو و چووی ئەم ماڵە ناکەن.

سفێدپەڕ sifêd peȓ : سفێدپەڕ بە گشتی مەبەست ئارد و شیر و دۆ و هێلکە و هەر شتێك کە رەنگی لە سپێ بچێت. خەڵك بە گشتی لە سەرئەم باوەڕەن کە شەوانە باش نییە سفێدپەڕ لە ماڵ ببەیتە دەرەوە چۆنکە پیت و بەرەکەتی ماڵ تێك ئەچێت.

هەروەهاخەڵك لە سەرئەم باوەڕەن کە ئەگەر ئەتەوێ رزق و رۆزی کەسێك تێك بچێت؛ ئێوارانە لە دەر ماڵی نەینۆك بگرە.

قارچگ qarçig :قارچگ یان قارچگە خواردەمەنییکی بە تامە وخەڵکان لە سەرئەم باوەڕەن کە کاتی هەورەتریشقە یان گرمەهڕ قارچك حەڵاڵە شین ئەبێت. ئەم بابەتە هەر بە راستی هۆکاری زانستیی هەیە. بە پێ زانیاریەکان گازی «نیترۆژن» هۆکاری سەرەکی شین بوونەوەی قارچگەیە و ئێمە ئەزانین کە لە کاتی هەورەتریشقە، گازی نیترۆژنی بەرفراوان ئەچێتە نێو زەمین و بۆیە قارچگە شین ئەبێت.

قاژمژ پاژمژ qajmij pajmij : داب ونەریتیکی تایبەت بۆ دەرمانی«وڕگ wirîg » یان بەهانەی منداڵی چلیارە کە لەوێ تەرازووێگ دێنن و منداڵەکە لە یەك لایێ دا ئەنێن و لە ئەم لاکەی بەشێك لە گاوەسن دائەنێن و وەزنی دەکەن و دەهاژێنن. دوواییی لە نێوانی پێی سێ کچی ئازەودا ئەیبەن و لە سەرئەم باوەڕەن کە منداڵەکە وڕگ ناکەیت. ١ ٦

قاورمە qawirme : خەڵك بە عام لە سەرئەم باوەڕەن ئەگەر لە کاتی خڕدانی قاورمە، یەك تیکە لە گۆشتەکەی بکەوێتە دەرەوە؛ هەرکەس ئەوە بخوات چاوی شوور ئەبێت. هەروەها لە کاتی دۆرستکردنی قاورمە، دایکان هانی منداڵان ئەدەن بۆ ئەوەی کە سەریان لە سەر قاورمەکە دابنەن و بۆنی بکەن و باوەڕیان وایە کە هووش و گووشیان باش ئەبێتەوە. قاورمە بریتیە لە خۆراکێك کە لە دڵ و جەگەر و سێپەلاك و گۆرچیلە کە لە رۆنی دان سوور ئەکەن وگژ وگیای جۆراوجۆر وەك ئەزبێ و کراوی و زەردە ژووە و .... هتدی تێا دەکەن. رەنگە بۆ ئەوە ئەڵێن سەرتێا بکەن و بۆنی بکەن کە بۆنی ئەم گیاگەلە بۆ ئینسان باش بێت.

---

[5] – ئەم بابەتە لە دەمی[1] کاک مۆجتەبا شەفیعی بیستوومە[6] کە خۆی خەڵکی گوندی سییەسییەیە و ئێستە نیشتەجی شابادە و خوێندکاری کۆمەڵگا ناسییە.

قوڕساق qwirŝaq : قوڕساق لە راستیدا هەر ئەم مایەی دۆرستکردنی پەنیرە. بۆ بە دەست هێنانی قوڕساق شێوەیکی تایبەت هەیە کە بریتی لەوەیە کە بەرخۆڵەی یەك رۆژە تا ماوەی هەوتەیەك شیری«زیەك» یان کڵکافی پێ ئەدەن و دووایی سەرێ ئەبڕن وهەرشتێك لە«شیردان»ی بێت دەر دێنن و وشکێ دەکەن وئەبێتە قوڕساق و ئەگەر ئامێتەی شیری کوڵ بکرێت، ئەبێتە پەنیر.

کوورپە kûrpe :هەندێك بیروباوەڕ سەبارەت بە زارۆك یان کوورپە هەیە کە ئاماژە پێان ئەکەین. زۆربەی ئەم باوەڕانە سەبارەت بە کاریگەری چاوی بەدە کە خەڵك بە گشتی باوەڕیی پێیە. ئەم نەریتە هەر لە لانکۆڵەی زارۆك دەستپێدەکەی وهەتا گەورەیی دریژەی هەیە.
بۆ نموونە لقێك لە چێوی داری تاوی لە سەر لانکۆڵەکەی ئاوێزان دەکەن بۆئەوەی کە چاوی بەد بتووقێت.
یان ئەوکاتە کە منداڵ ددانی دەرهێنا، ئاشێك ساز دەکەن کە «دێان رووکانە»ی پێ ئەڵێن و بە خزم و دراوسیەکان ئەدەن.هەروەهامنداڵ کە خەریکی پاپا کردنەوەیە؛ ئاشێك تر دەکەن کە «پاڕووکانە»ی پێ ئەڵێن وبە خزمان ئەدەن کە هەموویان بۆ چاوی بەدە. یان خەڵك بە گشتی رایان وایە کە ناشێ کوورپەیەك کە تەمەنی لەچل رۆژ کەمترە و فەوتاوە لە گۆڕستانی گەورەساڵان بنێژرێت بۆئەوەی کە ئەبێتە «مەردئازما» یان«جووان ئەزما» هەروەها ئەگەر لە شەودا بەرەو شوێنێك بچن و زارۆکەکەیان لە گەڵا بێت؛ تیکە نانێك لە سەرشانی ئەدەن و دایك ئەڵێ:
«خودایا ئەیە مناڵ گورگێگە.»
هەروەها بۆ فاڵگرتن و پێشبینی داهاتوو زارۆکێك کە هێشتا چلیارە، واتە تەمەنێ بە چل رۆژ ناگەییت؛ لە سەر دەست ئەگرن وئەڵێن:
ئەی تفلی بێ گوناح ئەگەر ئەم کارە ئاکامیکی باشی هەیە پێی راستت هەڵگرە.

بابەتێك تر ئەڵێ: ئەگەر جنازەیەك لە بەرماڵێکەوە کە زارۆکی هەیە بێبەن؛ ئەشێ زووبەزوو زارۆکەکە لە خەو بکەیتەوە کەچی ئەگەر لە خەو بێت، گەورە کە بوو، چاوێ شوور ئەبێت. یان خەڵك بە گشتی لە سەر ئەم باوەڕەن کە منداڵێك کە دێتە دۆنیا ئەگەر خاڵێك لە ئەندامی بێت؛ بە تایبەت لە سمت وساتانی؛ دایکی بێزوو بووە وبە ئارەزووی خۆی نەگەییوە. هەروەها خەڵك ئەڵێن:
ئەگەر منداڵی چلیار ئەنگۆستی خۆی لە دەم بگرێت و پێ و دەستی خۆی بەرەوئاسمان بکا؛لە خوا رۆزی خۆی گەرەکیە.

کوشتن **kwiştin** : لە باشووری رۆژهەڵات خەڵك بە گشتی لە سەر ئەم باوەڕەن کە ئەگەر کەسێك مرۆڤێك بیکۆژێت؛ بەرۆکی کراسەکەی ئەدڕن وکڵاشی پێی راستی لە پێی چەپی ئەکەن وهی پێی چەپی لە پێی راستی تا فێری خوێنڕشتن ومرۆڤ کۆژی نەبێت.

کەرە **kere** : خەڵك بە گشتی لە سەرئەم باوەڕەن کە کەرەی نوومیلکان نابێ بدەن بە مێوان کە بخوات بۆ ئەوەی کە پیتی مەشکە ئەچێت.

کەشك **keşk** :خەڵك بە گشتی لە سەر ئەم باوەڕەن کە ئەگەر کەشکێك کە تازە پان کراوە بۆ ئەوەی کە وشك ببێتەوە؛ دەنگی باڕەی بەرخی بژنەوێت، تاڵ ئەبێت.

کییەرەمۆ **kîyeremü** : کییەرەمۆ بریتییە لە مۆی بزن کە بۆ چەند دەرمان بە کارێ دێنن. بۆ نموونە کاتێك کە ئەندامێك زامار وچرکین ئەبێت؛ مۆی بزن چەور ئەکەن و لە سەر زامەکەی دائەنێن تاهەموو کیمەکەی بکیشێت. یان دمەڵێك کە دێرئەگەییت، کییەرەمۆ چەور ئەکەن و لە سەرێ دائەنێن تازووتر بگەییت. هەروەها لە کاتی شکەست و بەستکردنی ئەندامی شکاو، کییەرەمۆ زۆر کاریگەرە.

هۆکاری هەموویانیش ئەمەیە کە کییەرەمۆ لە گەڵ ڕۆنی دان گەرمییە. باوەڕێك سەبارەت بەم بابەتە هەیە کە ئەڵێ:

ئەگەر یەکەم کییەرەمۆی بزنێك بدەیتە کچیکی ئازەو تا بڕیسێت و ئێوارانی چووارشەمە بە ناوی هەر کەس کە خۆشیان ناوێ نیەت بکەن وگریی بدەن؛ لە هەر بابەتێك کە داخوازییکت هەبێت، زمانێ بەستراوە و ناتوانێت وەڵامی نە پێت بڵێت. ٢ ٦

گووڕستان gûrîstan : خەڵك بە گشتی لە سەرئەم باوەڕەن کە لە گۆڕستاندا «مردەزما» یان «جووان ئەزما» هەیە بۆیە شەوانە لە گۆڕستاندا ناچن. «مردەزما» یان جووان ئەزما لە بواری وشەییەوە بە مانای ئەزموونی مەردانەگی کردنە. مردەزما لە راستیدا بوونەوەریکی خیاڵییە.

خەڵك بە گشتی لە سەرئەم باوەڕەن کە ئەگەر منداڵی چلیار؛ بفەوتێ و لە گۆڕستانی منداڵان نەنێژرێت ئەبێتە مردەزما.

هەروەهاخەڵك لە سەرئەم باوەڕەن کە ئەگەر گەرەکت بێ لە ماڵێك دزی بکەیت و ڕێگەت نەبێ؛ مشتێك لە خاکی گۆڕستان بڕژێنە سەرئەم ماڵە، هەموویان لە شرین خەو ئەمینن.

هەروەهاخەڵك لە سەرئەم باوەڕەن کە گووڕستان باشترین پەناگایە بۆ ڕێبوار ولە ڕێ ماندوو چۆنکە ئەرواح پارێزەری ئەوانەیە وتەنانەت ئەگەرخۆراکێك لە لایێنی خاوەن مردوو دۆرست بکرێت وبە خێرات بە خەڵکان بدرێت، بەشی ڕێبوار و لە ڕێ ماندوو ئەگەییتە دەستی.

گووش زڕیان gûş zirŷan :خەڵك بە گشتی لە سەر ئەم باوەڕەن کە ئەگەر گوێ کەسێك بزرنگێت، ناوی ئەبەن. ئەگەر گوێ ڕاست بێت؛ ناوی بە باشی ئەبەن و ئەگەرگوێ چەپ بێت؛ بە خەراپە ناوی ئەبەن. هەر لە سەر ئەم باوەڕە، پەندیکی پێشنان ئەڵێت:

«خەێر ئۆش، خەێر وە ڕێید باێد»

---

5 – ئەم[2] چەند بابەتە لە دەمی کاک قودرەت[6] دارابی بیستوومە .

واتە ئەگەرناوم بە باشی ئەبەیت، تووشی خێروخۆشی ببوویت.

گەردەگۆچان gerdegüçan : خەڵك بە گشتی لە سەر ئەم باوەڕەن کە گەردەگۆچان یان گەردەلوول زەماوەندی شەیتانە وئەبێ لێ دووری کەیتەوە. هەروەها باوەڕێکتر ئەڵێ:

یەکم گەردەلوول لە سەر خانووی هەر کەس رابووڕێت، پیاوی ئەم ماڵە دەیوت یان قۆڕمساقە.

ماڵ mał : خەڵك بەگشتی لە سەرئەم باوەڕەن کە ئەگەر لە عاڵەمی ئسکامەتی ستۆنی رەشماڵ بشکێت؛ سەرە ژنی ئەم ماڵە ئەمرێت.

ماڵ شەێتان mał şeŷtan :ماڵ شەێتان بریتیە لە تووڕی جۆمی‌تەنکە و خەڵك ئەم تووڕە ئەسووتێنن و لە گەڵ پەتەسوو یان بۆسوو لە سەر ئەنگۆستێك کەتووشی نەخۆشی «کەوڵە» و«زووە» بووە ئەیگرن و باوەڕیان وایە کە باش ئەبێتەوە. ٣ ٦

مانگ گیریان manĝ gîryan : خەڵك بە گشتی لە سەر ئەم باوەڕەن کە ئەو کاتە کە مانگ ئەکەوێتە تاریکی؛ دژمنان مانگیان گەمارۆ دانە، بۆیە لە تەنکەکوت و دەهۆڵ ئەدەن تا دژمنان ببیستن ومانگ بەربدەن. ئەگەر مانگ دێر ئازاد بکرێت، حاکمێك ئەمرێت.

راستیەکەی وایە کە ئەمە رووداویکی سرۆشتیە و کۆسووف و خۆسووفی ناوە و هیچ پەیوەندیکی بە دژمنەوە نییە. رەنگە ئەم باوەڕە لە سەردەمی«ئەبوو ڕەیحانی بیروونی» دەست پێکراوە. زانای بلیمەت«ئەبوو ڕەیحانی بیروونی» ئەستێرەناس وحساب زانی سەردەمی سەلجۆقیەکان بووە و پێشبینیی کردووە کە مانگ ئەچێتە خۆسووف و وایش دەبێت. شای سەلجۆقی کە ئەم رووداوەی نەدیووە تۆڕە ئەبێت کە بۆچی منیان ئاگادار نەکردووە؟

---

5 3 – ئەم بابەتە لە دەمی باوکم بیستوومە.

ئەبووڕەیحان ئەڵێ: بەڵێنت پێ ئەدەم کە بە چاوی خۆت ئەم ڕووداوە ببینی. چەند ساڵێك پێ ئەچێت و کوڕی شا ئەمرێت و شا ئازیەتباری کوڕەکەیە کە سەر لە نوو خۆسووفە و شا لە شیرین خەودایە و کەس زات ناکەی لە خەو هەڵێدەستێنێت. بۆیە ئەبووڕەیحان دەستوور ئەدا بە خەڵکان کە لە ساز و دەهۆڵ بدەن تاشا لە خەو هەڵدەستێ. کاتێك کە شا بە تۆڕەیی لە خەو هەڵدەستێ و پرسیار ئەکا کە چ لێقەومانێکە؟ پێ ئەڵێن کە دژمنان مانگیان گەمارۆ دانە وئەمانە ویستیانە کە مانگ ئازاد کەن.

مرۆژە **mirüje** : خەڵك بەگشتی لە سەرئەم باوەڕەن کە بۆ ئەوەی مرۆچەکان لە ماڵ دوور ببنەوە هەندێك مۆی سەری کچی ئازەو لە کولانەیان دابنێن وبێژیت:
خان وەتووە کە هەتا بەیانی ئەم مۆە بکەنە مافۆرە، مرۆچەکان لەوێ نامینن.

مێوان **mêwan** :سەبارەت بەهاتنی مێوان لە لاپەڕەکانی پێشوو باسمان کرد، باوەڕێك هەیە کە ئەڵێ ئەگەر ویستت کە مێوان زووتر بچێت؛ هەندێك خوێ لە پێڵاکەی بکە، زوو بە زوو ئەچێت.
هەروەها خەڵك بە گشتی ئەڵێن کە ئەگەر قەند لە دەستدا بکەوێتە نێو پەرداخی چای؛ مێوان دێتە ماڵ.

نان خواردن **nan xwardin**: خەڵك بە گشتی لە سەر ئەم باوەڕەن کە لە کاتی نان خواردن ئەگەر نان لە قوڕگ گیر بکا، خزمی نزیك یان دراوسییەك برسیەتی و لە تەنگانەیە.

ناوك پەری **nawki perî** : جۆرە بەردیکی خڕ وشینە وکۆنیکی لێیە وخەڵك باوەڕیان وایە کە حۆکمی هەیە و بەرگیری لە قەسیانی زارۆك دەکا . [٤] ٦

---

[5] – ئەم چەند بابە[4]تە وبابەتەکانی لاپەڕەی پێشوو لە دە[6]می کاک قودرەت دارابی بیستوومە .

ناوك کەفتن nawk keftin : ئەم نەخۆشییە کە ناوی زانستیی «کۆلیتی ڕیخۆڵەیە» هەر لە ڕاستیدا بە داروو دەرمان ناکرێت و بابەتیکی سەیرە و ئەوەش بریتی لەوەیە کە ڕیخۆڵەی بەرتاسکە کە ناوك تیا جێگیر بووە، جیبەجی دەبێت و ئاو چووار دەوری ناوك لە خۆ ئەگرێت و ئەبێتە هۆی سەر ئێشە و کزی و قەسیان. هۆکاری زانستی ئەم نەخۆشییە سس بوونی مایچەی پشت و ڕیخۆڵەیە. بۆ دەرمانی ئەم نەخۆشییە کەسیکی کارامە کە لە دەرمانی ئاوەها نەخۆشیگەلێك، شارەزایە دێت وبەر وپشتی نەخۆش ماساژ ئەدا ودووایی پێستی پشتی هەر لە ناوشانەوە هەتا بەرتاسکەی لە نێو پەنجە ئەگرێت و ئەتۆقێنێت و باش ئەبێتەوە.

هەروەها بە باوەڕی کورد،ئەبێ ژنێك کە منداڵی دووقۆلیی هەیە پا بنێتە سەر وپشتی نەخۆشەکە تا باش ببێتەوە.

هەروەها ئەگەر ڕەگی مل یان پشت بپلێت؛ ئەبێ ئاوا ژنێك پێ لە سەروپشتی نەخۆشەکە بنێت تا باش ببێتەوە.

وەفر wefr : وەفر یان بەفر لای کوردان بایخی زۆرە. هەر وا کە وەتمان یەکم بەفر ناخوردرێت چۆنکە ئەبێتە هۆی نەخۆشی«قڕنقاز» بەڵام بەفری ئێڵاخان لای کوردان بە قیمەتە و لە زۆرینەی شێعری فۆلکۆلور ئاماژەی پێ دەکەن. ڕاستییەکەی وایە بەفری ئێڵاخان ئستعارەیە.

خەڵك بەگشتی لە سەرئەم باوەڕەیەن کە بەفر خاڵۆی سەگە بۆیە لە کاتی بەفر بارین خۆراکی گەرم بە سەگەکان ئەدەن. هەروەها لە سەر ئەم باوەڕەن کە دووایین بەفر؛ بەفری دەرمانگەرە. لە دێڕیکی شێعری فۆلکۆلوردا ئەڵێن:

سەونزە، سەونزێگە لە سەر نساران   سفێد وەفرێگە سەفایێ بیماران

یا:

هەم خوداڕەیشتە، هەم شویەڵەیێ نوری   هەم وەفرْکاوان لە بیمار ذوری

وەڤ weü : وەڤ یان بەوی یان بۆك لە كاتی «پاواكەران» بە پێی پەتی ئەیبەنە سەركانی و ئەبێ هەفت كونە ئاو پڕ بكا تا خێر وبەرەكەت بێتە نێو ماڵی.
پاواكەران داب ونەریتیكی كوردانەیە كە دووای زەماوەند و گواستنەوەی بۆك بۆ ماڵی زاوا ئاهەنگی خۆشی وشایی ساز دەكەن.

هاری harî : هاری نەخۆشی تایبەتی سەگ و گورگە و خەڵك بە گشتی لە سەر ئەم باوەڕەن كە ئەگەر نانی داخ بە سەگ بدرێت، هار ئەبێت.
خەڵك بە گشتی لە سەرئەم باوەڕەن كە ئەگەر سەگی هار یان گورگی هار مرۆڤێك زامدار بكا و تووشی هاری ببێت، هەفت تۆتگ یان بەچكە لە سكی ئەكەوێت كە ئەگەر ئەوانە بێخات، باش ئەبێتەوە. ئەم بابەتە بۆ ژن و پیا یەكسانە. ئەگەر لە ماوەی چل رۆژ ئەم هەفت بەچكەیە نەكەوێت، نەخۆش ئەفەوتێ. راستیەكەی وایە كە نەخۆشی هاری ماوەی دەرمانی چل رۆژە و ڤیرۆسی هاری هەتا چل رۆژ كاریگەری خۆی جیبەجی ناكەیت ئەگەر لە ماوەی ئەم چل رۆژە هاری دەرمان نەكرێت، ئەدی دەرمانكاریی بێ فایدەیە. [6]

بەشی دووهەم:
گیاكان ونەخۆشییەكان

---

[6] – ئەم بابەتە لە كاك عەبدۆلا عفەتی بیستوومە.

لێرە پڕ بە دڵ سپاسی کاك عەبدوڵلا عفەتی دەکەم کە بۆ دۆزینەوەی ناوی فارسی و تایبەتمەندیەکانی ئەم گیاگەلە هەوڵێکی کوڕانەی کرد.

ئاغووڵ ax□ûɼ : جۆرە دڕکێکە کە لە چەمەنزارەکان شین ئەبێت و بە «شترخار»یش بە ناو بانگە. خەڵك بە گشتی ئاغووڵ بە باشی ئەیکوڵێنن و وەك ئارەق لە شوشە ئەکەن و بۆ دەرمانی بەردی

مێزڵدان کڵکی لێ وەرئەگرن. هەروەها ئاغووڵ لە گەڵ خێاتەی«زڕات» یان گەنمە شامی تێکەڵاو دەکەن بۆ دەرمانی بەردی گورچیلە. [6]

خەڵکی شارەزوور بۆدەرمانی ئازاری گورچیلە، ئازاری مێزڵدان، بۆرییەکانی‌مێز، لە گیاکانی بەڕەزا، قەیتەران ، ریشاڵی گەنمەشامی، بە شێوەی چالێنان کڵك وەر دەگرن. [7]

ئەرجن ercin : داریکی جووان و سرنج راکیشە و لە زۆربەی مەڵبەندی کورد بە عام شین دەبیَ. لە لق و پووپی داری ئەرجن عاسا و ئەمزگ سیکاری جووان دۆرست ئەکەن کە بە راستی سرنج راکیش وسەیرە. بەڵام تەنیا بۆ خاتری چووەکەی نییە کە بە ناوبانگە بەڵکوو ئەرجن بۆخۆی داریکی دەرمانییە. بەری داری ئەرجن کە وەك «بادام»ە و زۆر ترشە بۆ دەرمانی قەسیان و شۆشتن و کرم کۆژی گەدە بە کاری دێنن. هەروەها خەڵك شیرەی داری ئەرجن کە لای ئێمە بە «جەق » بەناو بانگە، لە گەڵ زەردینەی هیلکە ئامێتە دەکەن و وەك سەر شووریکی سرۆشتی بە کار دێنن.«جەق» لە گەڵ «مۆخۆڕ» [8] تێکەڵاو دەکەن و بۆ دەرمانی دمەڵی کیمدار زۆر باشە. شێوەیکی تر لە دەژمان کردنی دمەڵی چرکین کڵك وەرگرتن لە «گو ئەرجن»ە. گو ئەرجن بریتیە لە خاکی ریشەی داری ئەرجن کە مەل و موور دەری ئەخات و لە پای دارەکە کوو ئەبێتەوە. هەر ئەم خاکەیە لە گەڵ«جەق»ی دارەکە ئامێتە دەکەن و دووایی لە تۆتۆی پارچەیکی خاوێن دەکەن و لە ژێری خۆڵەمێش دائەنێن و هەروا بە گەرمی لە سەر دمەڵی کیمدار دائەنێن و بە گشتی دمەڵەکە لە گەڵ هەموو کیم و زۆخەکەیەوە بۆ خۆی ئەکیشێت. [9]

---

[6] – ئەم بابەتە لە دەمی کاک کەیوومەرس رزایی بیستوومە.

[7] – کتیبی هەگبەوهەوارگە، نووسینی ئەیووب رۆستەم، چاپی یەکم، سلێمانی ۲۰۰۳ لاپەڕەی ۳۳ .

[8] – مۆخۆڕ یان مخۆڕ؛ جۆرە بەری داری مازووە.

[9] – ئەم بابەتە لە دەمی کاک جەبار بەساتی خەڵکی گوندی «دیەکوڕیشە » بیستوومە کە ئێستە دانیشتووی شابادە و خوێندکاری کۆمەڵناسییە.

ئەسپەن :espen: گیاهیکی بتەئییە و بۆ دەرمانی دڵ ئێشە باشە. شێوەی ئەم دەرمانە وایە کە ئەم گیایە بە تەڕی ئەکوڵێنن و خەسی دەکەن و دووایی کە ساردەوە بوو، ئەیخۆن.

ئەشەدبوو **eşed bû**: گیاهیکی بۆنخۆشە و وەك گیای «برێنداس»ە و لە کاری دەرمان هەر ئەو تایبەتمەندیانەی برێنداسی هەیە (بنواڕە برێنداس).

ئێڵاخە **ıêľaxe** : ئێڵاخە یان گێڵاخە یان گیەڵاخە گیاهیکی خواردەمەنییە لە تیرەی «تەمێشکییان» کە لە گەڵ پاقازە بۆ دەرمانی«سخڵ»یان قەبز باشە. بەڵام خەڵك بە گشتی بۆ دەرمانی نەخۆشی باوەسیر یان مایە سیری کڵك لێ وەردەگرن. لە شارەزوور گێڵاخە و گەڵای هەنجیر بۆ چارەسەر کردنی ئەم نەخۆشییە بابە. ٧

باوەرزوو **bawerzû** : ئەم گیایە لە کوێستانان شێن ئەبێت وبەرەکەی وەك پەمۆوە وبە رەنگی کەوە و لە فارسیدا «پەنبەی کووهی»ی پێ ئەڵێن و دەم کەردەی بۆ دەرمانی دڵ ئێشە زۆر باشە.

بارهەنگ **barheňg**: گیاهیکی خۆڕسکە و لە مەرغەزاران شین ئەبێت و بەرگەکانی پان و بەرینە و رەنگی سەوزی شینە. بەری ئەم گیایە بۆ دەرمانی «بەلەفیڕە»ی منداڵان زۆر باشە. هەروەها بەرگی ئەم گیایە هەروا بە تەڕی ئەکوتن و بۆ دەرمانی«سیازەخم» بە کاریَ دێنن. ١

بایێم **baêîm** : دارێکە کە بەرەکەی خواردەمەنییە و خاوەنی هەموو جۆرە تیزاوی چەورە و زۆر بەتامە و لای کوردان داریکی مۆقەدەسە و بۆ خۆی خاوەنی حۆکمە.

لە سرۆشتدا دوو جۆرە داری بایم هەیە؛ ئەوەی کە شیرینە و ئەوەی کە تاڵە و «بایێم تییەڵە **baêîm tîyeľe** »ی پێ ئەڵێن.سەبارەت بە بایمی شیرین بابەتێك هەیە کە ئەڵێ:

---

5 – کتێبی هەگبەوهەوارگە، نووسینی ئەیووب رۆستەم چاپی یەکەم سلێمانی ٢٠٠٣ لاپەڕەی ٣٣ .

5 1 – ئەم بابەتە لە دەمی کاک عەبدولا عێفەتی بیستوومە.

ئەگەر کەسێك تووشی نەخۆشی«بایٚمەك» کە وەك کوتەیە و لە ئەندامی لەش، بە تایبەت لە رووی زووان دەردێت، ببێت؛ بەیانان بەر لە نانی بەیانی نییەت بکا وناوکی بایم لە سەر زووان دابنێت، باش ئەبێتەوە. ٢ ٧ ٥

برا بەلق bira belü : برابەلق یان براوەڕۆ یان بەلاڕۆ کە لە هەندێك شوێن بزە بەلوێش پیێ دەڵێن جۆرە گیایکە وەکوو داری خۆرمایە بەڵام زۆر بچووکە و باڵای بە یەك ئەنگۆست ناگەییت. خەڵك بە گشتی لە ئەم گیایە بۆ دەرمانی باز کردنی دەمارەی کە کوێرەوە بووە یان نەخۆشی«تەسەلۆبی شەراپین» کلکی لیێ وەر ئەگرن. هەر وەها باوەڕیان وایە کە بزن بۆیە چاخ نابێت کە ئەم گیایە ئەخوات چۆنکە بۆ خۆی پییەی لەش تێك ئەدات.

برێنداس birêndas :برێنداس یان برنجداس کە لە فارسیدا «بوو مادەران»ی پیێ ئەڵێن، گیاهیکی بوونخۆش و دەرمانییە. لەوانەیە دەرمانی نەخۆشی وایێ سویەر. ئەم نەخۆشییە چەندەها شێوەی دەرمانی هەیە کە لێرە بە کورتی ئاماژە پیێ دەکەین.

ئەم نەخۆشییە لە راستیدا کاریگەری بادی زۆر گەرم و وشکە کە رەنگە هەر ئەو«بۆمبارانی ئێلێکترۆنی» خۆر بێت و کاریگەریی لە سەرپێستی دەم و چاوە و ئەبێتە هۆی فاسێد بوونی خوێنی دەم وچاو ولە فارسیدا«بادی سۆرخ»ی پیێ ئەڵێن. بۆدەرمانی ئەم نەخۆشییە ئەبیێ بە سەنگی چەخماخ دەم و چاو رەندە بکرێت و زالق یان زالۆ بخرێتە سەر زامەکە تا خوێنەکە بمژێت و دووایی یان بە «خاکڵە مۆشان»ی سپیێ یان بەگیای برێنداس وگوڵی خەشخاش کە پێکەوە تێکەڵاو دەکەن و لە سەر زامەکە دائەنێن تا هەم زووتر باش ببێتەوە و هەم شوێنی زامەکە دیاردە نەبێت.

هەروەها گیای برێنداس وشکیێ دەکەن و دووای ئاسیاو کردن لە گەڵ دوو یان شیر تێکەڵاوی ئەکەن بۆ دەرمانی «تەو ولەرز». ٣ ٧

---

2 –ئەم بابەتە لە کاك قودرەت دارابی بیستوومە. 5

3 – ئەم دوو بابەتە لە دەمی باوکم بیستوومە. 5

بابەتیتر سەبارەت بە گیای برێنداس؛ کڵك وەرگرتن بۆ میکرۆبکۆژی «کەریان»ە. کەریان جۆرە مەشکێکە کە کەرەی تێ دەکەن و ماوەێ سێ رۆژ ئامێتەی ئاو و برێنداس تێا دەکەن بۆ ئەوەی کە بۆنی نەخۆش و میکرۆبی کەریان تێك بچێت[٤]. ٧

بزن تڕنە bizin tiřine : گیاهیکە وەکوو کەوەر وتامی تۆند و گەسە. هەروەها جۆری قارچگە هەیە هەر بەم ناوە کە ژەهراوییە.

بزنەڕیشە bizine rîşe : گیاهیکە لە تیرەی باریك بەرگەکان و لە فارسی «پووا»ی پێ ئەڵێن و لە کاتی کەم بارانی و وشکە ساڵدا بە باشی شین ئەبێت هەر بۆیە بزە ڕیشەی پێ ئەڵێن لە بەر ئەوەی کە وەك ریشی بزن سفت و دەستە دەستەیە و خۆراکی مەڕ و ماڵاتە.

بزواق bizwaq : گیاهیکە وەکوو «کەنگر» کە «جارز» و «وڵە»یشی پێ ئەڵێن و لە فارسی«ئانغۆزە»ی پێ دەڵێن بۆ پاراستنی ران ومێگەل لە سەرماخواردنەوە، پێان ئەدەن بۆ ئەوەی کە میکرۆبکۆژیکی سرۆشتییە.

بلوور bilûr : بلوور یان ملوور گیاهیکە کە بە گشتی لە مەزرای گەنم شین ئەبێت ولە فارسی «تەڵخەك»ی پێ ئەڵێن. بنوارە هۆرووم

بنج قانگ bincqanĝ : بنج قانگ یان«سەونجگ» یان «سەگ بنجگ» گیاهیکە بۆ قانگدانی مەشکە و تەکاندنی چەو وکرمکۆژی زام کڵکی لێ وەرئەگرن بۆ ئەوەی کە میکرۆب کۆژیکی سرۆشتییە. هەروەها بنج قانگ بە باشی ئەیکۆڵێنن وخەسێ دەکەن و زامی کیمدار پێ دەشوورن وزۆرباشە[٥]. ٧

بن گزێ bingizê : گیاهیکە لە کوێستانان شین ئەبێت و تا زەمانێك کە جووانە خواردەمەنییە و دووایی کە پیر بوو گسکی لێ دۆرست ئەکەن[٦]. ٧

---

4 – ئەم بابەتە لە کاک عەبدوڵا عەفەتی بیستوومە. 5

5 – ئەم بابەتە لە دەمی کاک کەیوومەرس رزایی بیستوومە. 5

6 – ئەم بابەتە لە دەمی کاک عەبدوڵا عەفەتی بیستوومە. 5

بنەزوو **binezû** : گیاهیکە لە تیرەی«کەرەفسیان» کە « کەرەوسی وەحشی»یشی پێ ئەڵێن و لە دووکەڵی بۆ دەرمانی کرمکۆژی دەست وپێ کڵك وەر ئەگرن و دووکەڵیکی تۆخی هەیە. هەروەها ئەم گیایە لە ژێری خۆڵەمێشی دا ئەنێن و دووای برژیان بۆ کەمەرژان کڵکی لێ وەرئەگرن. [7]

بوورەگوڵێ **bûregwiľê** : بوورەگۆڵێ یان بوورەوڵێ گیاهیکە وەك سیرمووکە ولە راستیدا جۆرێك «سۆیەرانە»یە کە بەرگەکانی سوور نییە و لە کوێستانان شین ئەبێت. لە ئەم گیایە بۆ میکرۆبکۆژی گەدە کڵك وەرئەگرن. [8]

بووگەنگە **bûgenig** :گیاهیکی بۆن خەراپە و تەنانەت ئاژەڵەکانیش ئەوەیان ناخۆن.

بەڕۆ **berû** : ئەتوانم بێژم داری بەڕۆ ناسنامەی گەلی کوردە. ئەم دارە بە گشتی لە مەڵبەندی کورد دەست دەکەوی وجگە لە دەرمان؛ وەك خۆراکیش کڵك لی وەردەگرن.

لە ساڵەهای پێشوو، بەری داری بەڕۆیان ئارد دەکرد و لە هەویرەکەی نانیکی تایبەت دۆرست دەکردن کە خۆراکی گشتی خەڵك بووە. هەروەها لە «جەفت»ی بەڕۆ بۆ دەرمانی دڵ ئێشە و «ئاخانن»ی مەشکە کڵك وەرگرتنە. «جەفت»ی بەڕۆ ئەبێتە هۆی «پیر» بوونی گەدە و ئاردی بەڕۆ بۆ دڵ و گەدە و رێخۆڵە زۆر باشە. هەروەها ئاردی بەڕۆ لە گەڵ«خوەڵ ودوو» بۆدەرمانی کزەکز کردنەوەی گەدە [9] باشە. هەروا کە دەزانین خۆڵەمێش«پتاسیۆم»ی بێ خەوشە کە ئامێتەیکی بازیکە وبۆ ئەوانەی کە گەدەیان تیزاوییە زۆر کاریگەرە. هەروەها خۆڵەمێشی بەڕۆ بۆ تێك دانی بالۆکە لە دەست زۆر کاریگەریی هەیە. سەبارەت بە بەڕۆ باوەڕێك هەیە کە ئەڵێ:

ئەگەرچووی بەڕۆ لەکاتی سووتاندن،کفە بکاوشیرەی لێ دەر بچێت؛ ئەبێ لە ئاگرەکە دەرێ بێنێت و بە چوویکیتر لێ بدەی چۆنکە کەسێك خەریکی نووڕکردن و بەدگۆییە.

---

[7] – ئەم بابەتە لە دەمی کاک عەبدۆلا عەفەتی بیستوومە.

[8] – ئەم بابەتە لە دەمی کاک عەبدۆلا عفەتی بیستوومە.

[9] – خوەڵ ودوو: خۆڵەمێش ودوو کە تێکەڵاوە. ئەم بابەتە لە دەمی باوکم بیستوومە.

[10] – ئەم بابەتە لە دەمی کاک قودرەت دارابی بیستوومە.

بابەتیتر کڵك وەرگرتن لە «قاو»ی بەڕۆە. قاو هەر ئەو پۆشووی داری بەڕۆە کە ڕەنگیکی قاوەئی هەیە و زوو بە زوو ئەسووتێ. ئەگەرزامێك بکەوێتە لەش وخوێن بە بەرفراوانی لە لەش بچێت؛ قاوی بەڕۆ لە سەر زامەکە ئەنێن و ئاگری دەدەن وفۆی لێ ئەکەن تاشوێنی زامەکە بسووتێنێ و خوێن ڕشتن کوتایی بێت.

لە ڕاستیدا ئاگر ئەبێتە هۆی کوێربوونەوەی ڕەگەکان و خۆڵەمێشی قاو کە پۆتاسیۆمی خاڵێسە ئەبێتە هۆی ساڕێژ بوونەوەی زامەکە.

بابەتیتر سەبارەت بە بەڕۆ کڵك وەرگرتن لە«مۆخۆڕ»ی بەڕۆە. مۆخۆڕ وەك خۆشەی تری لە سەرداری مازوو شین ئەبێت ومازوو خۆی جۆرە داریکی بەڕۆە کە دووای ئاسیاو کردن و ئارد کردن؛ لە گەڵ«جەق» ئامێتەی دەکەن و بۆ پاقژ کردن و بڕینی مۆی تاسکە بە کاری دێنن. هەر لە سەرئەم بابەتە پێ ئەڵێن«مۆخۆڕ»واتە مۆخۆر.

بەڕەزا **berêza**: گیاهیکە لە وەرزی بەهار و لە کوێستانان شین ئەبێت و بۆ خۆی بووەتە نۆمادێك لە شێعری کوردی. ئەم گیایە لە تیرەی «پەڕسیاوەشان»ە.

بەڕەژە **berêje** : گیاهیکە کە بە«صمغ‌الانجدان» بە ناو بانگە ولە کوێستانان شین ئەبێت وشیرەییکی قاوەیی هەیە کە بۆ«بووبڕەك» و میکرۆبکۆژی کڵکی لێ وەر ئەگرن.

بەڵاڕۆ **beľarû** : بنواڕە برابەلۆ.

بەلەك **belek** :بەلەك یان مێکۆك گیاهیکی خۆڕسکە کە لە مەزرا و مەرغەزارەکان شین ئەبێت. دوو جۆرە بەلەك هەیە؛ ئەوەی کە ئاژەڵەکان لێ ناخۆن کە بە «هەڕەبەلەك» بە ناوبانگە و ئەوێتر کە«خوەشە بەلەك» پێ ئەڵێن ولە فارسی«شیرین بەیان»ی پێ ئەڵێن. خەڵکان بەعام لە سەر ئەم باوەڕەن کە ئەگەر ئاژەڵێك لە بەهاران خوەشەبەلەك بخوا، شیرەکەی بە تامترە. هەروەها بەرگی بەلەك بۆ ساڕێژی زامی کۆنە باشە.

هەروەها شیرەی بەلەك بۆتێك دادانی بالۆك لە دەست و پێ باشە و هۆکارەکەشی ئەمەیە کە بالۆك جۆرە ڤیرۆسێکە کە لە رێگەی هەواوە دەژێت و کاتێك کە بە شیرەی بەلەك بپووشرێتەوە، لە بەر نەبوونی هەوا ئەم ڤیرۆسە ئەمرێت و هێدی هێدی ئەڕزێتەوە.

هەروەها شیرەی بەلەك بۆ کزەکزی گەدە باشە و لە بەرگی ئەم گیایە وەك بۆسوو کڵك وەرئەگرن بە تایبەت لە کاتی دروێنە کردن. هەر وەها لە بەرگی بەلەك بۆ عەتر و ئۆدۆکولۆن کڵك وەرئەگرێت.

بەلەگووشە **belegûşe** : بەلەگووشە یان پەڵوشە گیاهیکە کە زیاتر کە کوێستانان شین ئەبێت و وەکوو چەوەندەرە و بەرگەکانی پان و کوڵکنە گوڵەکانی لە رەنگی سفێد ئەچێت.

بێڵەهەڕ **bêl̄eher̂** : بنواڕە «کەمەوبێڵەهەڕ».

پاقازە **paqaze** : گیاهیکە لە تیرەی«پێ غازیان» و لە وەرزی بەهار و لە مەزراکاندا شین ئەبێت و گیاهیکی دەرمانی وخۆراکییە.

بۆ نموونە؛ گیای پاقازە وشکێ دەکەن و وردکراوەکەی بۆ دەرمانی زام بە تایبەت زامی«خەتنە» بە کارێ دێنن. هەروەها ئاوی پاقازە بۆ دەرمانی نەخۆشی«کەهیر» کە لای ئێمە بە«کڕنەك» بە ناوبانگە بە کاری دینن . هەروەها گیای پاقازە بۆ تاڕاننی «پەخشە کوورە» کە جۆرە مێشۆڵەی زۆر بچۆوکە، لە کاتی کار کردنەوە لە مەزرا زۆر کاریگەرە و ئەمەش بەبۆنەی هەبوونی گازی«ئێتیلێن»ە کە هۆی تاڕانن و دوور خستنەوەی ئەم گیانلەبەرەیە. باشە بزانیین کە زۆربەی گیاکان گازی«ئێتیلێن وئتان»یان هەیە.

پاڵەمییە **pal̄emîye**: گیاهیکە خواردەمەنی وبەرگەکانی پان وبەرینە و لە قەراخی چۆم و رووبارەکاندا شین ئەبێت و زێزی گیای «بەلاڕۆ»ە واتە ئەبێتە هۆی چاخ بوونی لەش و خەڵکان بە گەمە و گاڵە ئەڵێن:

«پاڵەمییە بخوە، بپەنەمییە.»

---

1 – ئەم بابەتە لە دەمی کاک 8عەبدۆلا عفەتی بیستوومە. 5

2 – ئەم دوو بابەتە لە کاک 8ڤودرەت دارابی بیستوومە. 5

پاڵەچین paľeçîn : گیاهیکە وەك گوڵەخاتوونە وخەڵك ئەڵێن کە ئەگەر ئەم گیایە ببەیتە ماڵ؛ چینی و فەغفوور لە ماڵ ئەشکێت.

پاڵەوان تڕنە paľewan tiřine : گیاهیکە بەد بوو.

پۆرچگ pürçig : گیاهیکە لە «سۆیەرانە» دەچێت و لە کوێستانان شین ئەبێت. لەبەر هەبوونی گازی «ئتیلین» بۆ شۆشتۆشووی گەدە زۆر باشە.

پۆرشگ pürşig : بنواڕە پۆشگ

پۆشگ püşig : گیاهیکە کە لە کوێستانان شین ئەبێت و وەك پێواز غۆدەی هەیە و غۆدەکەی خواردەمەنییە و لە گوڵەکانی بۆ ڕەنگدانەوەی خۆراك کڵك وەرئەگرن و هەر وەها ئارامش بەخشە. لە ئەم گیایە بۆ «بەر خستن» بە تایبەت لە ژنان، وە هەروەها پێش خستنی عادەتی مانگانە کڵك وەرئەگرن. ٨ ٣

پۆیار püyar : گیاهیکە لە مەزرا و مەرخەزار شین ئەبێت و خۆراکی ئاژەڵە.

پەشمینە peşmîne : گیاهیکە لە مەزرا و مەرخەزار شین ئەبێت و خۆراکی ئاژەڵە.

پەڵووشە pelûşe: بنواڕە بەلەگووشە

پەێکوڵ peŷkwiľ : دڕکێکی بە ناوبانگە ولە هەموو مەڵبەندی کوردەواری شین ئەبێت و لە فارسیدا «خار خەسەك»ی پێ ئەڵێن. ئەم دڕکە وەك دەرمانیکی کارا بۆ نەخۆشی«سووزنەك» یان«سووزاك» وە هەروەها بەردی گورچیلە و بەرگیری کردن لە شاشبەن بەناوبانگە. ئەوەش ئاوەهایە کە بەرگ وساقی ئەم دڕکە لە گەڵ خێاتەی گەنمەشامی ئەێکۆڵێنن ودووای خەس بوونەوە ئەیخۆن وبۆ دەرمانی بەردی گورچیلە زۆر باشە. ٨ ٤

3 –ئەم بابەتە لە دەمی کاک 8عەبدۆلا عفەتی بیستوومە. 5

4 – ئەم بابەتە لە دەمی کاک 8عەبدۆلا عفەتی بیستوومە. 5

پیاز pyaz : پیاز یان«پێواز» گیاهیکی بتەئییە و لە زۆربەی مەڵبەندی کورد شین ئەبێت و خاوەنی هەموو جۆرە تیزاوی مۆفیدە وخاسیەتی هەزمی خواردەمەنیی هەیە. هەروەها لای کوردان بە پێواز ئەڵێن «حەکیمْ سفرە». سەبارەت بە پیاز باس زۆرە کە بە کورتی ئاماژەیان پێ ئەکەین.
سوورکراوەی پیاز کە بە پیازاخ بە ناو بانگە بۆ سارێژی زامی سووتیان زۆر باشە. هەروەها رەندە کراوەی پیاز لە دەم وچاو ئەگرن بۆئەوەی کە پێستی دەم وچاو سپێ ببێت. ئەمەش بە بۆنەی هەبوونی تیزاوی مۆفیدە کە کاریگەریی لە سەر پێستی رەش و چڵکنی دەم و چاوە و ئەسڕێتەوە. هەروەها خواردنی پیاز ئەبێتە هۆی ئەوەی کە تەوانی نێرینە بچێتە سەرەوە. هۆکاری ئەم بابەتە ئەمەیە کە لە پیاز جۆرە تیزاویکی مۆفید هەیە کە «ئامینۆئەسید»ی پێ ئەڵێن کە کاریگەریی لە سەر هۆرمۆنی«تستسترۆن» هەیە. هەروەها پیاز خاسیەتی میکرۆبکۆژیی هەیە.

پێبازە pêbaze :

پێبەرگ pêberg :

پیچگ pîçig : پیچك یان پیرچگ گیاهیکە لە سیرمووکە دەچێت وتامی تۆندە.

تاتووڵە tatûl̄e : گیاهیکی ژەهرییە و خواردنی بۆ ران و مێگەل پڕخەتەرە و لە تیرەی «بادمجانیان»ە.
گوڵەکانی بە رەنگی سپێە و وەك زۆڕنا ئەمێنێت و لە راستیدا گوڵەکانی ژەهریە.

تاوی tawî : تاوی یان«تاو» جۆرە داریکی بەرز و زۆر گەورەیە کە بەرەکەی وەك بەڵاڵۆکە و تامی گەسە و تا رادەیەك چەورە و لە تیرەی «ناروەنیان»ە. داری تاوی لای کورادن داریکی مۆقەدەسە و بە باشی ناوێ لێ ئەبەن و باوەڕیان وایە کە ئەم دارە حۆکمی هەیە بۆیە سەر پەلی ئەم دارە ئەتاشن و لە لانکۆڵەی زارۆکان ئاوێزان دەکەن و لە سەرئەم باوەڕەن کە چاوی بەد لە زارۆکەکە دوور ئەبێت.
هەروەها چێوی ئەم دارە لە مەشکە وسێپا ئاوێزان دەکەن و ئەڵێن بەری مەشکەکە زۆرتر ئەبێت.
سووتاندنی داری تاوی لای کوردان گۆناحە و قەت داری تاوی بۆ سووتەمەنی بە کار نابەن و تەنانەت کاتی بڕینی سەرشاخەکانی داری تاوی؛ لە دارەکە داوای لێبۆردن دەکەن و ئەڵێن بە ناچاری و بۆ خێر وبەرەکەت ئاوا کارێك دەکەن و هێوادارن کە دارەکە لە سەر گۆناحێان رابوورێت. هەروەها بۆ دوور

خستنی«ئاڵ» کە لە لاپەڕەکانی پێشوو باسمان کرد، داری تاوی کاریگەری خۆی نیشان ئەدات. (بنواڕە ئاڵ)

ترشگی **tirşigî**: گیاهێکە کە زیاتر ئەنگەڵە و لە پاناری داری بەڕۆ شین ئەبێت و ساقەکەی سوورە و بەرگەکانی پان و بەرینە و تامییکی زۆر ترشی هەیە و بەخامی ئەیخۆن.

تووسی **tûsî** : گیاهێکە کە بۆ دەرمانی قۆفە باشە.

تەڕەسڵێمانی **terêsiĩêmanî** : گیاهێکە لە کەوەر دەچێت و وەکوو پاقازە یان سۆیەرانە ئەیکۆڵێنن و خواردەمەنی.

تەشام **teşam** : گیاهێکە لە«ئەسپەن» دەچێت و دڕك و داڵی هەیە ولە مەغەزاران شین ئەبێت. بەرگی ئەم گیایە ئەیکۆڵێنن و لە بۆخارەکەی بۆ دەرمانی سەرئێشە و سیپەلاك كڵك وەردەگرن . ٥

تەشنەداری **teşnedarî** : گیاهێکی بتەئییە و لە گیای «ئەسپەن» دەچێت و چووار وەرزی ساڵ سەوزە. ئەم گیایە چەندەها تایبەتمەندیی هەیە کە ئاماژە پێان ئەکەین.

بەرگ و ساقی ئەم گیایە ئەکوڵێنن و ئاوەکەی بۆ دەرمانی نەخۆشی«دەم وێرانی» کە لە فارسیدا«بەرفەك»ی پێ ئەڵێن و لە ئاژەڵەکاندا خۆی ئەنوێنێت زۆر بە کڵکە. هەر وەها سڵپەکەی بۆ دەرمانی ئێشی ددان زۆر باشە وئەم گیایە بۆ دەرمانی زامی کیمدار و زۆخاوی زۆر باشە و هەر لە ناوی ئەم گیایە دەر ئەکەوێت کە بۆ دەرمانی کیم و زۆخە «تەش = ئێلتەهاب + داری = داروو». ٦

دەرمانیکیتر لە ئەم گیایە؛ دەرمانی نەخۆشی«هف» یان « هفە»یە. بنواڕە هف. ٧

تەماتە **temate** : تەماتە یان«باجاناسوور» گیاهێکی خواردەمەنیە کە بە پێ زانیاریەکان خاوەنی هەموو جۆرە ڤیتامین و پرۆتەئینە ولە هەموو میوەکان سەرترە و خۆراکیکی ئاسان هەزمە. ئاوی

---

5 – ئەم بابەتە لە دەمی کاک شەمسولا نەزەری تەمەنی سێ وپێنج ساڵە و خەڵکی گوندی گەورە جووە بیستوومە کە ئێستە دانیشتووی شابادە و فرۆشیاری کەل و پەلی ناوماڵە.

6 – ئەم بابەتە لە دەمی کاک عەبدۆلا عفەتی بیستوومە.

7 – ئەم بابەتە لە دەمی باوکم بیستوومە.

تەماتە بۆ تێك دادانی بالۆك زۆر بە کڵکە و ئەبێتە هۆی نەرمی و جووانی پێستی لەش. هۆکارەکەشی ئەمەیە کە لە تەماتە جۆرە تیزاوێك هەیە کە لە «ئەسید نیتریك» دەچێ ئەم تیزاوە لە لیمووویش دەست ئەکەوێت.

هەروەها لق و ساقی تەماتە بۆ تاڕاندنی مێشۆڵە و پەخشەکوێرە زۆر بە کڵکە و هۆکارە کەشێ ئەمەیە کە لە زۆربەی گیاکان؛ بە تایبەت ئەوانەی کە «جالیز»ین واتە وەك بتەیە، گازی«بۆتان وئتان و ئتیلین»زۆرە. لە شارەزووریش لە ئاوی تەماتە بۆ چارەسەر کردنی بالۆکە کڵك وەر ئەگرن. ٨

تەۆلگی teüligî : ئەم گیایە وەك «گیاداخ»ە و لەوە دەچێت و چەند خاسییەتی دەرمانیی هەیە.

لە ئەم گیایە بۆدەرمان وتێکدادانی بالۆك کڵك وەرئەگرن بۆ ئەوەی کە هەندێك تیزاویە وخەسە و ئەبێتە هۆی تێك دانی ئەم نەخۆشییە. هەروەها ساق و بەرگ و پێستی ئەم گیایە بە زۆری ئەیکۆڵێنن و دووایی پاڵێوراوی دەکەن کە تامیکی زۆر تاڵی هەیە وبۆ دەرمانی«برنگ birng » یان «ئاپاندیسیت» بە کارێ دێنن. هەروەها بۆ دڵ ئێشە باشترین دەرمانە. ٩

تیەڵگی tyeľigî : گیاهیکە وەکوو شۆرتگ کە لە بەر تاڵی خۆی بە ناوبانگە.

جل تانجی ciltancî : گیاهیکە وەك پالەمیە و «گوڵەخاتونە» کە بە خامیش ئەخۆردرێت.

جۆاس cüas : گیاهیکە لە جوێ دەچێت.

جووانشێر cuwanşêr : گیاهیکە کە زۆرتر لە مەزرای چەوەندەر شین ئەبێت وساقەکەی خواردەمەنییە و ئەگەر ریشەی ئەم گیایە لە گەڵ قەرسەقول بسووتێنێ بۆ دەرمانی نەخۆشی«چەوگلی» زۆر باشە.

جۆقی coqî : گیاهیکە لە مەزرا ومەرغەزار شین ئەبێت و لە فارسیدا «خاکشیر»ی پێ ئەڵێن و بۆ دەرمانی نەخۆشی گەرمازەدەگی باشە.

---

[5] – کتیبی هەگبەوهەوارگە، نووسیێ ئەیووب رۆستەم- چاپی یەکم- سلێمانی ٢٠٠٣ لاپەڕەی ٣٣

[5] – ئەم بابەتە لە[8] دەمی باوکم بیستوومە . [9]

چاێر çaêr : چاێر یان«هرێز، مەرەغ، کرتك» گیاهیکە کە زیاتر خۆراکی مەڕ و ماڵاتە. سەبارەت بە چاێر یان هرێز ئەڵێن ئەگەر تەنانەت قاڵاو پوشۆی ئەم گیایە بۆ هێلانە سازی ببیات و دووای چل ساڵ بکەوێتە سەر زەوی، سەر لە نوو شین ئەبێت.

چنگ پشی çinĝpişî : گیاهیکە

چنگووڕ çinĝûr :چنگووڕ یان چنوور گیاهیکی بۆنخۆشە و خەڵکان ئەم گیایە لە هیزەی رۆن ئەکەن وبۆن و تامی رۆنەکە خۆش ئەکات.

چنگەمامر çinĝemamir : گیاهیکە

چەقچەقە çeqçeqe: گیاهیکە کە لە دامەنەی یەپۆڵکەکان شین ئەبێت و خواردەمەنی نییە و لە وەرزی پاییز بەرگەکانی کوڵکنە و ئەبێتە هۆی ئاڵۆزی لەش لە ئینسان و حەیوان.

چەوبازە çewbaze: گیاهیکە کە زیاتر لە مەزرای گەنم شین ئەبێت و تامی وەکوو کاهووە و بەرگەکانی پان و بەرینە.

چەورگی çewrigî : چەورگی یان چەوچەورە گیاهیکی کوڵکن وساق وپەل ئەستوورە کە گوڵەکانی لە ڕەنگی سوور و زەرد دەچێت و لە تیرەی«گوڵ گازووان»نەکانە و بەرەکەی و ساقەکەی خواردەمەنییە.

ساق وبەرگی چەورگی بۆقانگدانی چەو ودەرمانی نەخۆشی «چەوتەکانن» زۆر کڵك وەر دەگرن. بۆ زانیاری زیاتر بنواڕە «خوەشیر».

چەویر çewîr : گیاهیکی بۆنخۆشە وخەڵکان ئەم گیایە لە هیزەی رۆن ئەکەن وبۆن وتامی رۆنەکە خۆش ئەکات.

خۆرماسۆچان xormasüçan: خۆرماسۆچان یان «خۆرماسیلك» گیاهیکە کە لە «پۆشگ» دەچێت و ڕەنگی وەك زێڕە و خواردەمەنییە.

خوەشیر xweşîr : خوەشیر یان خورشیلك گیاهیکی خۆڕسکە ولە پاڵی چیاکان شین ئەبێت وبەرگەکەی لە مێکۆك دەچێت وساقەکەی تارادەیەك سپی و شینە و شیرەیکی تۆخی هەیە کە ئەگەر

بڕژێتە سەری هەر ئەندامێك؛ ئەستوور ئەبێت. لە ریشەی ئەم گیایە بۆکاری دەرمانی کرمکۆژی دەست و پێ یان «تەکانی چەو» کڵك وەر ئەگرن. ئەم نەخۆشییە لە راستیدا جۆرە بیمارییکی پێستییە کە کرمی زۆر بچووك کە بە چاو دیاردە نییە دەست و پێ یان چەو و گوێ ئەگرێتە خۆی و تم و دایم ئەخورێت. خەڵك ساق و بەرگی ئەم گیایە ئەسووتێنن و ئەو ئەندامە کە کرمی تێایە لە سەر دووکەڵەکەی ئەگرن و دووکەڵی ئەم گیایە ئەبێتە هۆی کوژران و تێکچوونی کرمەکان و لەش ساق ئەبێتەوە. ئەم تایبەتمەندیە لە «کەودڕگ» و «زەردە سیری» و «چەورگی»یش هەیە. هەروەها ریشەی ئەم گیایە وشکێ دەکەن و زبرەکەی دەگرن و وەکوو ئەسپەن لە سەری ئاگر ئەسووتێنن بۆ کاری «گەندزودایی» کردنی ماڵ و رەشماڵەکان ٠ . ٩

خەرتەل xertel : گیاهیکە وەکوو وەنگی و ساقەکەی پێستی ئەگرنەوە و خواردەمەنییە.

خەرتیزنگە xertîzinĝe : گیاهیکە وەك خەرتەل و ترپچە.

خەرخنکنە xerxinikine : گیاهیکە لە مەزرای گەنم و جوێ شین ئەبێت و بەرگەکانی وەك چەوەندەرە و زیاتر لە چووار یان پەنج بەرگ ئەگرێت و بە قەد گەنمێك بەرز ئەبێت و ئەگەر بە جووانی مەڕ و ماڵات لێ بخوات، ئەیکۆژێت.

خەرکووڵ xerkûĺ : گیاهیکە کە دڕك و داڵی زۆرە

خەرەبەنگ xerebenĝ : گیاهیکە کە لە بەنگ گەورەترە و مادەسڕکەرەکان وەك حەشیش لێ دەست ئەکەوێت. خواردنی بەری ئەم گیایە ئەبێتە هۆی مەنگی و سەرەگێژەی مرۆڤ.

خەلیلە xelîle : گیاهیکە کە بەرەکەی وەك گوڵخۆمچە خڕ و پڕ ورشتە رشتەیە وبۆ خاوێنکردنی بێخی ددان باشە.

خێارشنگ xêarşinĝ : خێاریکی کوڵکنە ولە خێارانی تر بەتامترە. پێستی ئەمجۆرە خێارە بۆ دەرمانی نەخۆشی ئاتەشەك وئێلتەهاب زۆر باشە. بە پێ زانیاریەکان لە پێستی خێار جۆرە ڤیتامینێك

5 -ئەم بابەتە لە٩ دەمی باوکم بیستوومە. 0

هەیە کە بۆ پێستی دەم و چاو زۆرباشە ولە زۆربەی کێرێمە ئارایشیەکان ئامێتەیك لە ڤیتامینەکانی خیاری تیایە.

دارشکن dar şikin : جۆرە گیاهیکی وەرزانەیە و لە مێکۆك دەچێت. خەڵکان لە سەرئەم باوەڕەن کە ئەگەر دەرمانێك لەم گیایە لە سەر زامێك دابنێن، ئەم زامە قەت باش نابێتە.

داسقاڵە dasqaľ :گیاهیکە وەك«ماشۆلە» پێچ پێچە.

داسۆلە dasüle : گیاهیکە وەکوو ماش و خۆراکی ئاژەڵە و دەم کەردەی بۆ دەرمانی دڵ ئێشە و سەر ئێشە باشە.

داڵگ و دۆیەت daľig û düyet : گیاهیکە بۆ دەرمانی ئاوڵە.

دانۆکە danüke : گیاهیکە کە بەری نییە و زیاتر خۆراکی باڵەندەیە و ساق و بەرگی خۆراکی مەڕ و ماڵاتە.

دانەمەلۆچگ danemelüçig : گیاهیکە وەکوو چەورگی کە بەرەکەی چەورە و زیاتر خۆراکی چۆڵەکەیە.

دپەلە dipele : گیاهیکە وەکوو سیرمووکە.

دزۆل dizül: گیاهیکی لە مەزرای چەوەندەر شین ئەبێت و گوڵیکی سپیی هەیە و خۆراکی مەڕ و ماڵاتە. ئەم گیایە وەکوو سەرشۆری سرۆشتی کڵکێ لێ وەر ئەگرن و هەروەها بووبڕە.

دڕکیلە diŕkîle : گیاهیکە خواردەمەنییە.

دگان تێژکەرە digan têjkere : گیاهیکە خواردەمەنی و لە مەزرای چەوەندەر شین ئەبێت و خەڵکان لە سەر ئەم باوەڕەن کە خواردنی ئەم گیایە ئەبێتە هۆی خاوێن بوونی دەم و ددان و ددان پاك ئەبێتەوە. لە راستیدا هەر وایە چۆنکە ئەو کەسانەی کە تم و دایم دەمیان بۆنی نەخۆشی لێ دێت، بە خواردنی گیای دێانتێژکەرە ئەم بۆنە تێك ئەچێت و ددان سپی تر خۆی ئەنوێنێت. تامی ئەم گیایە وەك نەعنایە.

دگونە digwine : گیاهیکە کە بەریکی بچووك وەك سیاسنۆج ئەگرێت و خۆراکی مەڕ و ماڵاتە.

دلیق dilîq : گیاهیکە وەك«تۆڕگ türig » کە پڕ درك و داڵە و وەك پەرچینی باغات کڵکی لێ وەر ئەگرن.

ذوڕوویلە dü r̂uwîle : گیاهیکی دڕکیلە دارە وەکوو (گەماڵذو) و لە پاڵی چیاکان شین ئەبێت.

ذوزەردی düzerdî : گیاهیکە

دەم گەنگە demgenige : گیاهیکە لە ماش دەچێت و خواردەمەنی نییە و تامیکی خەراپی هەیە.

دیوەرکەڵە dîwerkeȓe: گیاهیکە

رازیانە r̂azyane: گیاهیکی دەرمانییە و بە تایبەت بۆ دڵ ئێشە زۆر باشە. هەر وەها خواردنی رازیانەی دەم کەردە بە تایبەت بۆ ژنێك کە زارۆکی هەیە زۆر باشە و شیرەکەی بەرفراوان ئەکا.

رخڵ r̂ixȓ: رخڵ لە راستیدا یەك گیا نییە بەڵکوو کۆمەڵێك لە گژ وگیای بۆنخۆشە کە لە بنی ئاخوڕی ئاژەڵەکان ئەڕشێنن تا بۆنی خەراپەی ئاخوڕەکە بگرێت .

رسق r̂isq : بنواڕە رسقەمووریژ.

رسقەمووریژ r̂isqemûrîj : رسقە یان رسقەمووریژ یان «رێخ مرۆژ» گیاهیکی بتەئییە کە لە پاڵی چیاکان و تەپۆڵکەکان شین ئەبێت و بەرەکەی وەك رێخ و ماسە خۆی ئەنوێنێت و چەورە وئینسانیش لێ ئەخوات و زۆریش بە تامە. مرۆچەکان لە وەرزی بەهار بەری ئەم گیایە کوو ئەکەنەوە و بۆ خۆراکی زستانان کڵکی لێ وەرئەگرن. هەر بۆیە ناوی«رێخ مرۆژ»یان لێ نانە.

بەری ئەم گیایە لە گەڵ گەنمەشیرە لە سەرئاگر بە تایبەت «ساج تاوە» ئەیبرژێنن و دووایی دەهەرێن و ئاردەکەی لە گەڵ شیر و شەکەر یان قەند تێکەڵاو ئەکەن و جۆرە«قاویت»ێك دۆرست ئەکەن کە بۆ ژنی زاوران زۆر باشە. [1] [9]

رەشەگیا r̂êşegya : گیاهیکە

رەگەکیشە r̂êgekîşe: گیاهیکی ئاوییە ولە «پاڵەمییە» دەچێت و بەرگەکانی وەك گوێ مانگایە. خەڵکان بە عام بەرگی ئەم گیایە ئەکۆتن ولە سەر زامێك کە دەمی باز بووەتەوە دائەنێن و بە پارچەیەك

---

1 – ئەم بابەتە لە دەمی باوکم بیستوومە. 5

ئەبستن و دووای چەند رۆژ دەمی زامەکە ئەبەستێ وباشێ ئەکاتەوە. [٢] لە شارە زوور ئەم گیایە بۆ [٩]
چارەسەر کردنە زیپکە و دۆمەڵ بە کاری ئەبەن. [٣]

ڕێحان **rêh?an** : گیاهیکی خواردەمەنییە.

زڵفنج **zilfinc** : گیاهیکە کە بۆ کرمکۆژی ئاژەڵەکان کڵکی لێ وەرئەگرن.ئەم گیایە ژەهراوییە وخاسیەتی میکرۆبکۆژ یی هەیە.

زڵق **ziłq** : گیاهیکە لە تیرەی چەوەندەر و لەوێ بچووك ترە و لە بەرگەکەی خۆراکێك ساز ئەکەن کە هەر بە زڵق ناودارە.

زلگە **zilige** : بنواڕە زڵق.

زنیان **zinyan** : گیاهیکە کە دەم کەردەی بۆ سارێژی دڵ ئێشە باشە.

زوو **zû** : گیاهیکی غۆدەییە و لە کوێستانان شین ئەبێت و بە تایبەت بۆ ترشیجات زۆر بە کڵکە.

زەل **zel** : گیاهیکی ئاوییە و بە قەد مێتر و نێوێك بەرز ئەبێت وخەڵکان بۆ سەر پەڕی چاتووڵ و خۆراکی مەڕ و ماڵات کڵکی لێ وەر ئەگرن.

ژەقنەبووت **jeqnebût** : گیاهیکی زۆر تاڵە و تەنانەت مەڕو ماڵاتیش ئەوە ناخوات.

ساقسۆیەرە **saqsüyere** : گیاهیکە کە لە مەزرای چەوەندەر شین ئەبێت و بە «سەڵما نە»ش بە ناوبانگە و لە فارسیدا«تاج خۆرووسی وەحشی»ی پێ ئەڵێن و وەکوو «زڵق» ئەیکۆڵێنن و خواردەمەنییە.

سرێنجگ **sirêncig** : سرێنجگ کە لە فارسیدا« سنجد» ی پێ دەڵێن؛ داریکی کێویە. لە نێو خەڵکاندا باوەڕێك هەیە کە ئەڵێ:

---

[5] [2] – ئەم بابەتە لە دەمی کاک قودرەت دارابی بیستوومە.

[5] – کتیبی هەگبەوهەواْرگە، نووسینی ئەیووب رۆستەم چاپی یەکم سلێمانی ٢٠٠٣ لاپەڕەی ٣٣

دووکەڵی سرێنجگ بۆدەرمانی ئێشی گوێ باشە. هەر وەها ئەم دارە لە چووار وەرزی ساڵ لە مانگانی تایبەت بۆنیکی لێ هەڵدەستێ کە ئەبێتە هۆی نەخۆشی «بوو بڵێنی» کە بە تایبەت لە سەر زارۆکان کاریگەریی هەیە. خواردنی بەری سرێنجگ بۆ دەرمانی نەخۆشی بووبڵێنی یان نەخۆشی بەلەفیرە زۆر باشە.

سۆیەران süyeran : گیاهیکە کە گوڵەکانی لە رەنگی زەرد دەچێت و ژەهراوییە و لە ساق وپەلی گزێ دۆرست ئەکەن.

سۆیەرانە süyerane : گیاهیکە لە تیرەی سیرمووکە کە لە کوێستانان شین ئەبێت و خواردەمە نییە و لە فارسیدا «تەڕەی وەحشی»ی پێ ئەڵێن. خواردنی ئەم گیایە بۆ دەرمانی کرمی گەدە و نەخۆشی سەرما زۆر باشە.

سەگ بنجگ segbincig : سەگبنجگ یان گوڵبنجگ گیاهیکە کە زیاتر بۆ قانگدانی مەشکە کڵکی لێ وەر ئەگرن.

سەڵمانە seĺmane : بنوارە«ساق سۆیەرە».

سەور sewr : گیاهیکە بتەیی و رەنگی لە سوور دەچێت و وەکوو بەرۆژە بەرز ئەبێت و زۆر جووانە و خوارەمەنی نییە.

سیپێچگ sîpeçig : گیاهیکە

سیرسم sîrsim : گیاهیکە

سییەژاوە sîyejawe : گیاهیکە گوڵەکانی سووری تۆز کاڵە.

سییەسنۆچ sîyesinüc : گیاهیکە بەرەکەی وەك « کونجی»ە وخاسییەتی کونجیی هەیە و بۆ نەخۆشی کیمدار بوونی سیپەلاك باشە. هەروەها ژنانی کورد ئەوەیان ئامێتەی دۆ یان شیراز ئەکەن و تامەکەی خۆش ئەکاتەوە.

شامی مارانە şamî marane: بنوارە کاڵگەمارا

---

5 4 -ئەم بابەتە لە دەمی کاک ئەردەشێر مێرزایی بیستوومە.[9]

شترخار şitirxar :جۆرە دڕکێکە لە ئاسندڕگ دەچێت و گوڵەکانی لە ڕەنگی سووری تۆزکاڵە و لە چەمەنزار شین ئەبێت. خەڵکان ساق وبەرگی ئەم دڕکە لە قەزیان ئەیکۆڵێنن و دووایی ئارەقەکەی ئەگرن کە بە ئەرەقی شترخار بە ناوبانگە و بۆدەرمانی بەردی مێزڵدان بە کاری دێنن. هەروەها ئەگەر مەل و موور یان باڵەندە گوڵەکانی بقرتێنێت، جۆرە شیرەیکی سوور لێ دێتەدەر کە «تەرە نجەبین» یان تەڕەهەنگوێنی پێ ئەڵێن و بۆدەرمانی نەخۆشی «گەرمایژنەك» زۆر بە کڵکە. گەرمایژنەك جۆری زیپکەی سوورە کە لەش ئەگرێتە خۆی و هۆکاری گەرمای خۆر و ئارەقی لەشە.

شرین شاتەڕە şirîn şaterê : گیاهیکە لە «ترپووکە» دەچێت و خواردەمەنییە و لە فارسیدا «کەلزا»ی پێ دەڵێن.

شوواڵەکەنگ şuwaľkenig : شوواڵەکەنگ یان شەرواڵ بەکۆڵ گیاهیکە لە گەرمیان شین ئەبێت و خواردەمەنی نییە وتارادەیەك ژەهراوییە و هەرکەس بخوات، تووشی بەلەفێڕە ئەبێت. خەڵك بە گشتی بۆ دەرمانی«سخڵ» یان قەبز کڵکی لێ وەر ئەگرن. ئەم نەخۆشییە لە شارەزوور بە کڵك وەرگرتن لە گیای سینەمەکی، شەلەمە، تۆڵەکە، ڕۆنی گەرچەك دەرمان ئەکرێت.[5]

شۆت şüt : گیاهیکی بۆنخۆشە کە بەرگەکانی باریك و سووزەنییە و زیاتر لە مەزرای چەوەندەر شین ئەبێت و لە فارسیدا «شوئید»ی پێ ئەڵێن. خەڵك بە گشتی ئەم گیایە لە گەڵ ماست تێکەڵاو دەکەن بۆ دەرمانی چەوری خوێن.

شوور şûr :گیاهیکە لە سەگ بنجگ دەچێت وتامی سووڵە.

شۆرتگ şürtig : گیاهیکە کە ریشەکەی خواردەمەنییە و لە «هەپووڵك» دەچێت و شیرەی زۆرە و لە شیرەکەی بۆ دەرمانی نەخۆشی چاو کڵك وەر ئەگرن.

شەقەگوڵ şeqegwiľ: گیاهیکە لە«خوەشیر»دەچێت و خواردەمەنی نییە.

---

[5] – هەگبەوهەوارگە، نووسینی ئەیووب ڕۆستەم، چاپی یەکەم، سلێمانی ٢٠٠٣ لاپەڕەی ٣٣ .

شەکرووکە şekrûke : گیاهیکە کە بۆخۆی«ئەنگەڵ»ە واتە لە گیایکیتر ئەخوات بە تایبەت ئەلکێتە گیای «کەر تەشی» ولەوێ ئەخوات وبە «قەنشەکەرووك» یان کەنگر خەرانەش بە ناوبانگە و لە تیرەی«ئارتیشن»ە. خودی شەکرووکە گیا نییە بەڵکوو کرمی پەروانەیە کە لە ساقەی کەرتەشیدا پیلە دۆرست ئەکا ولە ئەم گیایە ئەخوات وئەم کرمە لە رۆمەتەوە وەکوو پستەیە و خواردەمەنییە.

 شیرقوتگە şîrqwitige: شیرقوتگە یان«شیرکوتگان» یان شیرخۆرشید گیاهیکە کە گوڵەکانی لە رەنگی زەرد دەچێت و وەکوو مادەی پەنیرکڵکی لێ وەرئەگرن. شیرەی ئەم گیایە تیزاویە و کەلەمە ئەخاتە پێست.

شیرکوتگان şîrkwitgan : بنواڕە شیرقوتگە.

شیرماسنەك şîrmasinek : گیاهیکە لە روومەتەوە لە «کەوەر» دەچێت و بە قەد یەك بنگۆست بەرز ئەبێت و لە «شنگ» پانترە و بەرگەکەی سەوزی زەقە ولە زۆربەی شوێنەکان شین ئەبێت. شیرەی ئەم گیایە زۆر تۆخ وسپێ رەنگە وئەگەر لە نێوی شیر ئامێتەی بکەن، شیرەکە ئەبێتە ماست.

ڤێ vê : ڤێ یان «بەی»جۆرە داریکی خۆڕسکە و لە مەڵبەندی کوردەواری بە گشتی شین ئەبێت. بەرچاو ترین نموونەی ئەم دارە«شووڕەبە»یە. پێستی سپێ ئەم دارە ئەتاشن و ئەیکۆڵێنن و خەسی ئەکەن ولە پارچەیەك ئەپێچن کە زۆر تاڵە و وەك ساڕێژکەری سەرئێشە و نەخۆشی «کەلەمیقاو» یان «سینۆزیت» کڵکی لێ وەر ئەگرن. ٦ ٩

فلووس filûs : گیاهیکە کە بەرەکەی لە غەڵافێکدا هەشارە و خەڵك ئەم بەرە لە ئاوی دەکەن و ئەتێلنن و بۆ دڵ ئێشەی زارۆکان زۆر باشە.

قاقووڵە qaqûľe: گیاهیکی دەرمانییە.

قڕام qiȓam : گیاهیکە زیاتر لە باتڵاخەکان شین ئەبێت و لە «زەل» دەچێت.

---

5 – ئەم بابەتە لە دەمی باوکم بیستوومە. 6

قوڕینجگ **qwirîncig** : گیاهیکە لە «هەپوولك» دەچێت و بەرگی نییە و وکوو قارچگە دمەڵان لە ژێری زەوی سەر بەرز ئەکا و خواردەمەنییە و خەڵکان بۆ چارەسەر کردنی نەخۆشی خورەمیرە یان (جوع) کڵکی لێ وەرئەگرن.

قوزڵقورت **qwizilqwrt**: گیاهیکی زۆر تاڵە و بەرەکەی بە قەد دانەی تەزمێرە و زیاتر جاڵجاڵۆکە لە سەریدا هێلانە دەکا و زۆر ژەهراوییە و هەر حەیوانێك لێ بخوات، ئەتووپێت.

قوژە **qwije** : گیاهیکە وەکوو قوزڵقورت.

قۆمام **qomam** : قۆمام یان قۆمامیلە کە لە فارسی «گەندۆمی وەحشی» پێ ئەڵێن؛ جگە لەوەیکە جۆرە قارچگەیکە، گیاهیکە کە چیمەنیشی پێ ئەڵێن و خۆراکی مەڕ وماڵاتە. ئەوەی کە ئەبێتە قارچگە لە ڕاستیدا جۆرە قارچیکی ڤیرۆسییە کە لە ریشەی ئەم گیایە ئەخوات و ئەبێتە قارچگەی خۆراکیکە قارچگ قۆمامیلەی پێ ئەڵێن.

قەرەقاچ **qereqaç** : قەرەقاچ یان«قەرەقاژ» یان «گەنمەگیا» گیایکە لە گەنم دەچێت و خۆراکی مەڕ و ماڵاتە.

قەژیەڵێ **qejyeľê** :گیاهیکی زۆرتاڵە ولەفارسیدا «ژاڵە»ی پێ ئەڵێن و بەرگەکانی زۆر بچووك وخۆش ڕەنگە. خەڵك بەگشتی ئەم گیایە لە سەر زەوی کشت وکاڵ ئەنێن و باوەڕیان وایە کە دژی چاوی بەدە وچاوی بەد کوێر ئەکا. ئەبێ بزانین کە ئەگەر حەرام گۆشتێك وەك کەر یان قاتر قەژیەڵێ بخوات، ئەتووپێت.

خەڵك بە گشتی گیای قەژیەڵێ لە گەڵ دووشای تۆ ئامێتە دەکەن بۆدەرمانی نەخۆشی «سەودا».

قەڵتاس **qeľtas**: گیاهیکی خۆڕسکە وزیاتر لە قەراخی مەزرای گەنم و جوێ و تەپۆڵکەکان شین ئەبێت و لە کاتی خۆی و لە جووانی خۆراکی مەڕ وماڵاتە.

قەڵتاسە گیا **qeľtase gîa**: بنواڕە قەڵتاس.

قەنشەکەرووك **qenşekerûk**: بنواڕە شەکرووکە.

قەیناخ **qeynax** : گیاهیکە

کاڵگەماران kaľigemaran : یان کاڵکەمارانە گیاهیکە لە زەویە دەیمییەکانی نزیك بە کێف شین ئەبێت و بەرەکەی وەك کاڵکە و زۆرتر خۆراکی مەل و موورە. لە فارسی و عەرەبیدا « هندوانە ابوجهل»ی پیٚ ئەڵێن.

کراوی kirawî : گیاهیکە لە تیرەی«کاکتوسیان»ە و لە فارسیدا «ئانغۆزە»ی پیٚ ئەڵێن کە لە کوێستانان شین ئەبێت ودڕکینە وبەرگەکەی وشك ئەکەن ولە خۆراکگەلێك کە ئەبیٚ بە رۆن سوور بکرێت وەکوو «کفتە» ئەکەن و تامی خۆش ئەکا.

کرتك kirtik : بنواڕە هرێز

کرف kirf :جۆرە داریکی بچووکەکە لە قەراخی چۆم و رووبارەکاندا شین ئەبێت وبەرەکەی وەك «هەڵەڕەزگە » یە وخواردەمەنییە. خەڵکان ساق وپەلی ئەم دارە بە تەڕی ئەسووتێنن و کەفێك لیٚ

٧ وەرئەگرن کە بۆ دەرمانی نەخۆشی «گەزنەك» کە جۆرە جۆزامێکە کڵك وەر ئەگرن.

کرمکوژە kirmkwije : گیاهیکە کە ریشەکەی ئەکوڵێنن و دووایی خەسی دەکەن بۆ دەرمانی سووتیان بە کاریٚ دێنن. هەروەها بۆ تێك دادانی کرم لە ران و مێگەل.

کوچگەخودایلە kwiçigexwidayle: گیاهیکی کێویە و بەرەکەی وەکوو بەڕۆە و خەڵکان لە کاتی کەم بارانی و قات و قڕ بەری ئەم گیایە دەهاڕن و لە گەڵ ئاردی بەڕۆ یان گەنم و گەنمەشامی تێکەڵ دەکەن و وەکوو نان ئەیخۆن.

کوچگەقڵا kwiçige qiľa : جۆرە گیاهیکی کە لە مەزرا و مەغەزارەکاندا شین ئەبێت و بەرەکەی بۆ ساڕێژ کردنەوەی ئێشی ددان وهەروەها کرمی ددان زۆر باشە. بۆ زانیاری زیاتر بنواڕە (مێەس هەسەڵ)

کوڕی فڕی kwiȓî fiȓî : گیاهیکە خۆراکی ئاژەڵەکانە.

کوڵەزووانە kwiľe zuwane : گیاهیکە لە «چەورگی» دەچێت و رەنگی بەرگەکانیٚ ئەسپییە ودڕك و داڵی هەیە و ریشەکەی رەنگی سوورە وبە قەد یەك بنگۆستە. ریشەی ئەم گیایە لە رۆنی دان

5 – ئەم بابەتە لە9دەمی باوکم بیستوومە . 7

سووردەکەن و بە باشی ئەتلێنن و بۆ دەرمانی دمەڵ و کوورەك و«وایَ سۆیەر» و هەر وەها سووتیان بە ئاوی کۆڵ بە کاری دێنن. [٨] [٩]

کووڵ kûľ : گیاهیکە لە «سۆیەرانە» دەچێت وهەندێك بچووکترە و بەرگەکانی پانترە.

کەتان ketan : گیاهیکە کە بۆ ئاهار و پاقژکردنەوەی جل و بەرگ و مافۆر کڵکی لێ وەر ئەگرن.

کەرتەشی kerteşî : بنوارە شەکرووکە.

کەما kema : کەما یان کەمە گیاهیکە لە تیرەی «کەرە فسیان» و هەروەك کەرەوسە و بۆنی تۆندی هەیە و هەر لە بەر ئەمە مەڕ ومالاَت لێ ناخۆن و دووایی کە وشکێ دەکەن و بۆنەکەی تێك چوو ئەدەنە مەڕ و مالاَت.

کەمەوبێڵەهەڕ keme û bêľeheř: گیاهیکی خۆڕسکە و بە قەد بەڕۆژەیە و بەرگەکانی پانترە. خەڵکان بەعام رۆنی دانی لێ ئەدەن وبە ئاژەڵەکان ئەدەن و باوەڕەن وایە کە ئافەت و نەخۆشی لە رانەکەیان دوور ئەبێتەوە.

کەێکوو keŷkû : کەێکوو یان کەێکم داریکی کێفیە و بۆ خۆی لە ئەوپەڕی جووانییە. بابەتێك سەبارەت بەم دارە هەیە و ئەمەش «وێنەگرتن»ە. لە مانگی گوڵان و ئەم کاتە کە باڵەندەکان بەگشتی خەریکی هێلانە کردنن، ئەگەر باڵندەیەك لە سەرلقیکی ئەم دارە دا بنیشێ، وێنەی ئەم مەلە ئەکەوێتە سەر لق وپووپی ئەم دارە بەمجۆرە کە کاتێك لە چووی داری کەێکوو ئەمزگ سیکار یان هەر ئامرازیکی زینەتی ساز ئەکرێت؛ئەبینین کە وێنەی مەلێك خۆی پشان ئەدات. بۆیە زۆربەی خەڵك لە سەر ئەم باوەڕەن کە داری کەێکوو وەك کامێرا، وێنە دەگرێت ولە سەرشاخە کانی ئەم دارە کەل وپەلی تەزئینی سازدەکەن. [٩]

---

8 ـ ئەم بابەتە لە دەمی کاک قۆدرەت دارابی بیستوومە. 5

9 ـ ئەم بابەتە لە دەمی کاک قۆدرەت دارابی بیستوومە. 5

کیرگەخەرانە kîrgexerane : گیاهیکە زیاتر لە مەزرا شین ئەبێت و بەرگەکانی بە ڕەنگی سوور و ڕەشە و ساقەکەی وەکوو قاقۆڵ لە نێو بەرگەکانی سەربەرز ئەکا و بە (میل سۆرمانك)یش بە ناوبانگە و خواردەمەنی نییە.

کیمیا kîmya :گیاهیکە کە تم ودایم سەوزە وتەنیا یەك چۆزەڕەی هەیە و بەرگی نییە و لە وەرزی پاییز کە گژ و گیا چرمساوە، شین ئەبێت وخەڵك بە گشتی لە سەرئەم باوەڕەن کە هەر ئاژەڵێك ئەم گیایە بخوات؛ ددانی ئەبێتە زێڕ. ئەم ڕەوایەتەی خوارە ئاماژە بەم حێکمەتە ئەکا کە لە دەمی باوکم بیستوومە.

------- «تەمەنم دەهـ دووانزە ساڵ بوو کە خزمی خۆمان «کەێخودا حسەینقولی» وتی کە لە گوندی «کوورگ kûrig »سەربە ناوچەی«چەرداوڕ» ئازاخان ناوێك کە نەچیرەوان بووە و برای«نەزەرخان» دەوڵەمەندی ئەم ناوچەیە بووە؛ لە کاتی شۆمکردن لە زەویەکەی لە پاڵی کێفی کوورگ، دیوە کە پەڵنگێك هێرش کردە سەر ران و مێگەلێك لە کەڵی کێفی و دوو کەڵی بریندار کرد و خەریکی خواردنەوەی یەکێکیان بوو و ئازاخانیش لە ترسی گیان، خۆی هەشار ئەکا و پەڵنگەکە کە چوو، دیوە کە کەڵێك لە پاڵی دارێك نیمە گیان کەوتووە.

ئازاخان کەڵەکە ئەکۆژێت ولە گەڵ خۆیەوە دێنێتە ماڵ. لە کاتی سەروپێ کردنی تێدەگەی کە سێ دانە لە ددانەکانی زێڕە. » زۆربەی خەڵکی گوندی کوورگ و چەرداوڕ ئەم ڕووداوەیان لە بیرە و زۆر باس لە سەری دەکەن.

گاتووپە ga tûpe : بنواڕە گیاتووپە

گوچانەگیا gwiçane gya : بنواڕە هۆلەیلە.

گورگاس gwirgas : گیاهیکە بەرەکەی بە قەد جۆیە و زۆر تاڵە.

گوڵ گازووان gwiĺ gazuwan: گوڵیکی خۆڕسکە و دەمکەردەی بۆ دەرمانی دڵ ئێشە زۆر باشە. هەروەها ئەوانەی کە خوێنیان خەسە دەمکەردەی گوڵ گازووان بۆیان باشە.

---

6 – ئەم بابەتە لە دەمی باوکم بیستوومە. 0

گوڵ گاوجفت gwiľi ga û cift: گیاهیکە کە گوڵەکانی کەوە و لە ناوەوە سپیە و کە دەهـ ماوەتە کاتی جۆتیاری (سەرەتای پاییزی کوردی) شین ئەبێت و زۆر جووانە و خواردەمەنیە.

گوڵەچەرمێ wiľe çermê :جۆرە گوڵێکە کە لە گیای برێنداس دەچێت و لە چەمەنزاران شین ئەبێت.

خەڵك بە گشتی بۆ دەرمانی دڵ ئێشە و سەر ئێشە کڵکی لێ وەر دەگرن. هەروەها خەڵك بە عام لە کاتی کوڵاندن، دەم و چاوی خۆیان لە سەر بۆخارەکەی ئەگرن و باوەڕیان وایە کە بۆ چین وچرووکی دەم وچاو باشە.

گوڵەزەردە gwiľe zerde: گوڵێکە وەکوو گوڵە چەرمێ بەڵام ساق و گوڵەکەی لە زەرد دەچێت و خاسییەتی گوڵەچەرمێیی هەیە.

گون کاوڕە gwin kawiȓe : گیاهیکە لە مەزرای گەنم و جوێ شین ئەبێت و دووپەلە و خواردەمەنییە.

گونگەتەقە gwinge teqe : گیاهیکە

گونووڕ gwinûȓ : گیاهیکە لە کوێستانان شین ئەبێت و وەك بەڕەزا لە جووانی بە ناو بانگە. ئەم گیایە بە تەڕی ئەیکوتن ولە گەڵ سۆرمە ئامێتەی دەکەن وچاوی پێ کڵ ئەدەن. هەروەها خەڵك بۆدەرمانی نەخۆشی «ئاو مرواری» سێپەلاکی پەز لە شیش ئەدەن و کەبابی دەکەن و لە کاتی برژان کەفێك لێ دەرئەچێ کە ئەم کەفە دەگرن و لە گەڵ گونووڕ و سۆرمە ئامێتە دەکەن چاو پر ئەڕەژن.

گەزەرەمۆشان gezeremüşan : گیاهیکە لە دامەنەی تەپۆڵکەکان شین ئەبێت و لە «گەزەر» یان گێزەر دەچێت و خواردەمەنییە.

گەون gewn: گیاهیکی خۆڕسکە زیاتر کە کێف شین ئەبێت. کەتیرا کە وەك سەرشۆریکی سرۆشتییە لەم گیایەیە. جۆرە گەونێك هەیە کە (گاگەون) پێ دەڵێن و بۆ دەرمانی گەڕی زۆر باشە. گاگەون بە

تێشە ئەیبڕن و لا قەزیانێك بە باشی ئەیكوڵێنن و دووای خەس بوون وەكوو خنییە ئەنوێنێت و لە سەر شوێنی گەڕی ئەماڵن و دووایی مۆی تازە شین ئەبێت.[1]

گیاتووپە gyatûpe : گیاتووپە یان گیاتووقە لە زۆربەی مەرغەزاران شین ئەبێت و وەك یۆنجە یان یەوە. هەر بەم بۆنەوە ئاژەڵەكان تووشی هەڵە ئەبن و ئەیخۆن و چۆنكە گیاهیكی ژەهراویە ئەیانكوژێت.هەر بەم بۆنەوە پێ ئەڵێن «گیاتووپە»

گیاداخ gyadax : گیاهیكی خۆڕسكە لە وەرزی بەهار بە فراوانی دەست ئەكەوێت و گوڵەكەی لە رەنگی زەرد ئەچێت و تیزاوییە بەمجۆرەی كە ئەگەر بەرگی گوڵەكەی هەروا لە سەر پێست دابنێن، دووای چەند خولێك پێستی دەست ئەسووتێت. لە گیاداخ بۆ كاری رەنگرەزی كردنی مەوج ومافۆرە كڵك وەر ئەگرن. بۆ ئەوەیكە لە كاتی ئاڵوگۆڕ كردنی رەنگەكان لە قەزیانی رەنگڕەزی؛ رەنگ باشتر خۆی بنوێنێت و بەردەوام بێت پێویستە تیزاو ئامێتەی قەزانی رەنگڕەزی بكرێت وباشترین تیزاو،تیزاوی سرۆشتیە وئەم تایبە تییە لە گیاداخ هەیە.هەر بۆ ئەم تایبەتمەندیانەیە كە مافۆرەی دەستبافی كوردی ئەوەندە رەنگ خۆش و بەر دەوامە. «بۆ زانیاری زیاتر بنوارە مانگا»

گیاژان gyajan : گیاهیكە كە وەك چای دەمێ ئەكەن و ئەیخۆن. خەڵك بە عام دەڵێن بۆدەرمانی هەرژانێك باشە. هەروەها لە پێشوو ژنان لە گیاداخ بۆ بەرخستن یان «سقتی جەنین» كڵك وەرگرتنە وهەروەها گیایكی ئارم كەری عەعسابە. ئەم گیایە لە سێ ناوچەی ئێران بە گشتی شین ئەبێت ١ — گوندی زەردە لە كرنی رۆژئاوا ٢- گوندی چووارزەوەر لە شاباد ٣- ناوچەیەك لە خۆراسانی ئێران.

گیروڵك gîruľik : گیرووڵك یان گوڵێروو یان گوڵ هێروو گیاهیكە كە لە مەزراكان شین ئەبێت وخەڵك ئەم گیایە و «گیلوو» كە ئەوەش بۆ خۆی جۆرە گوڵێكە لە گەڵ زەردینەی هێلكە تێكەڵاو

---

[1] – ئەم بابەتە لە دەمی باوكم بیستوومە.

دەکەن و وەك سەرشۆرێکی سرۆشتی کڵك لێ وەرئەگرن. هەرئەم گیایە و ئاوی توێکڵی پرتەقاڵ لە شارەزوور بۆ قژ رووتانەوە«تاسی» کڵکی لێ وەرئەگرن.[٢]

گێڵاخە gêĺaxe : بنواڕە ئێڵاخە

گینوو gînû : گیاهیکە کە لە گەرمیان شین ئەبێت و ریشەکەی غۆدەئیی وچەورە و خواردەمەنییە.

لیچگ lîçig : لیچك یان«لیچگە»یان«لیچەك» گیاهیکی خواردەمەنییە.

لیکە lîke : بنواڕە خەرخنکنە.

ماڕگی maȓigî : گیاهیکە کە لە گەرمیان شین ئەبێت و لە گزێ دەچێت و بەرەکەی وەك گوێزە. بەری ئەم گیایە بۆ دەرمانی نەخۆشی ژان وژوو یان «رۆماتیسم» زۆر باشە.

مانگاوەکەڵ mangâ we keĺ : گیاهیکی خۆڕسکە و لە زۆربەی مەڵبەندی کوردەواری شین ئەبێت و لە گیای «چەویڕ» دەچێت و رەنگی سووری تۆزکاڵە و گوڵەکانی بە رەنگی کەوی تۆزکاڵە و لە فارسی«گوڵی جالیزی»ی پێ ئەڵێن. خەڵك بە گشتی لە سەرئەم باوەڕەن کە ئەگەر مانگا کەڵی نەگرێت؛ واتە لە کاتی کەڵگرتنی بچێت و جۆتخواز نەبێت، ئەم گیایە لە مێینەی دابنێن خۆبەخۆ کەڵ ئەگرێت.

راستیەکەی وایە کە ئەم باوەڕە وا نییە بەڵکوو لە گیای مانگاوەکەڵ جۆرە مادەیکی هەیە کە ئەبێتە هۆی خوریکی مێینەی مانگا و مانگا جۆتخواز ئەبێت و بە بێ ئەوەی کە ئێمە بیبینین؛ لە گەڵ کەڵگا جۆت ئەبێت و کەڵ ئەگرێت.

ماین دوو mayni dû : گیاهیکە لە «قڕام» دەچێت و خۆراکی مەڕوماڵاتە.

مۆخۆڕ moxoȓ : گیاهیکی ئەنگەڵییە کە لە فارسیدا «وارواش»ی پێ ئەڵێن و لە سەر داری بەڕۆ ئەژێت و وەک ترێ بەر ئەگرێت و رەنگی لە زەردی تۆزکاڵ دەچێت. مۆخۆڕ لە گەڵ جاجگەتیەڵە بۆ

---

6 – هەگبەوهەوارگە، نووَ2سینی ئەیووب رۆستەمـ چاپی یەکمَ0 سلێمانی ٢٠٠٣ لاپەڕەی ٣٣ .

تێك دادانی مۆی بەرتاسکە کڵکی لێ وەرئەگرن. هەروەها ئامێتەی مۆخۆڕ و«جەق» و شیاکەێ مانگا بۆ دەرمانی دۆمەڵ زۆر بە کڵکە.

موورت mûrt : موورت دارۆچکەیکی زۆرجووان وریك و پیکە ولە کوێستانان شین ئەبێت. لە بەرگی ئەم دارۆچکە یە جۆرە ئەترێك دۆرست ئەکرێت کە کاتی سووتاندن بۆنیکی زۆر خۆشی هەیە. خەڵك بە عام بەرگی ئەم دارە ئەیکۆتن ودووای کوڵاندن وخەس کردن بۆ دەرمانی دڵ ئێشە و بەرگیری لە کەچەڵی کڵکی لێ وەر ئەگرن.[3]

مڵچانە miľçane : گیاهیکە لە مەزرای چەوەندەر شین ئەبێت.

ملوور milûr : بنواڕە هۆرووم.

مەڵهو meľhu : گیاهیکی بۆنخۆشە.

مەۆژکاولی meüjkawlî : گیاهیکە لە سێفەزەمینە دەچێت.

مێرزاگنگ mêrzaginig: گیاهیکە کە ریشەکەی خواردە مەنییە.

مێرەنخە mêrenixe : گیاهیکە کە لە گەرمیان شین ئەبێت و بۆ دەرمانی ئێشی ددان باشە.

مییەگرەك mîyegirek : جۆرە دڕکێکە لە پەێکوڵ دەچێت وبە تایبەت لە قەراخی چۆم و رووبارەکانی گەرمیان شین ئەبێت.

نێرووك nêrûk : گیاهیکی هەرزەیە کە بۆخۆی «ئەنگەڵ»ە لە پاڵ سیرمووکە شین ئەبێت.

وشکەبەن wişkeben : وشك کراوەی گژ و گیایە کە بۆ بەرگیری لە خوێنڕشتن لە سەر زام دائەنێن.

وزم wizm : وزم لە راستیدا پێستی داری«وەن» یان بەنێشتە کە ئەیهاڕن و وەك خنییە و وەسمە خۆی ئەنوێنێت وبۆ نەرمکردنی ئیسقانی داشکاوە کە چەوت جووشی خواردووە، کڵکی لێ وەر ئەگرن.

وزم لە گەڵ«ذویە»ی بەرخ یان رۆنی دان لە سەر«کییەرە مق » ئەکەن و لە سەر ئەندامی داشکاوەیەك کە بە باشی جێ نەکەوتووە دا ئەنێن و دووای دوو رۆژ ئیسقان نەرم ئەکاتەوە و ئەو کەسە کە لە

---

[3] – ئەم بابەتە لە دەمی کاک کەیۆومەرس رزایی بیستوومە.

کاری«پەل وپووگرتن» پسپۆڕ وشارەزایە ئەتوانێ بە راحەتی ئیسقانەکە بشکێنێ و سەر لە نوو جێی بخات.[4]

هڕ hir : گیاهیکی زۆر تاڵە کە لە کوێستانان شین ئەبێت و خۆراکی کەڵی کەچە. کەڵی کەچ جۆرە کەڵێکە کە زۆر زیرەکە ونەچیرەوانەکان وا بە ساکاری ناتوانن نەچیرێ بکەن. پەندیکی پێشنان ئەڵێ: سەر کەڵ کەچ هاوردێە. واتە کاریکی ئەوتووی کردووە.

هرێز hirêz : هرێز یان«کرتك» یان«قۆمام»گیاهیکە کە لە پاڵی مەزرا شین ئەبێت ولە هەر کەش وهەوایەك ئەتوانێ بژیت وباشترین خۆراکە بۆ مەڕومالآت. بنواڕە چاێر.

هلیت hilît : هلیت یان«هڵێتەر» یان «هلێرە» یان «هلێر» گیاهیکە لە « کەودڕگ» دەچێت ولە فارسی «قیاق» ی پێ دەڵێن وخۆراکی مەڕ و مالآتە. ئەم گیایە ئەگەر هەوتەیەك یەك را ئاوی پێ نەدرێت بە گشتی ژەهری ئەبێت و مەڕ ومالآت کە لێ بێخون، ئەیکوژێت.

هۆرووم horûm : هۆرووم یان «ملوور» یان «بلوور» لە مەزرای گەنم و جۆی شین ئەبێت وخۆراکی مەڕ و مالآتە و لە تیرەی«کۆنجدیان»ە وتامی تاڵە ولە فارسی «تەڵخەك» ی پێ ئەڵێن.

هۆلەیلە holeyle : گیاهیکە لە ماش دەچێت و خواردەمە نییە و بۆ چارەسەر کردنی بەردی گورچیلە و مێزڵدان کڵکی لێ وەر ئەگرن.

هەپڵووك hepĺûk : هەپڵووك یان «هەپووڵك» گیاهیکە لە کوێستانان شین ئەبێت و ریشەکەی وەك سێفە زەمینەیە و خواردەمەنییە.

هەڵەڕەزگە heĺȓezige : هەڵەڕەزگە یان رەزگی گیاهیکە کە زیاتر لە مەزرای چەوەندەر شین ئەبێت و بەرەکەی وەك تەماتەیە و بە قەد نۆکێکە. خەڵك بە عام بۆدەرمانی کرمکۆژی لە دەست و پێ لە ئەم گیایە کڵك وەر ئەگرن.[5]

هەنگز hengîz : گیاهیکە کە وەك هرێز زوو بە زوو شین ئەبێت و خۆراکی مەڕ ومالآتە.

---

[4] – ئەم بابەتە لە دەمی باوکم بیستوومە.

[5] – ئەم بابەتە لە دەمی کاک کەیوومەرس رزایی بیستوومە.

هەوەژووڵە hewejûĩe : هەوەژووڵە یان «هەوەژووە» یان «هەوەژە» گیاهیکە کە لە کوێستانان شین ئەبێت بۆ دەرمانی سووتیانی لەش باشە.

یەێ وەڵنگە yeŷ weÎngê : گیاهیکە

نەخۆشییەکان لە ئینسان وحەیوان.

ئاتەشەك ateşek : ئاتەشەك یان«ئاتەشە، ئاتەشە پەڕی، تاخوڕ، پێسی» نەخۆشی جۆزام یان«سەودا» یان «ئگزما»یە لە ئینسان و بۆمەڕ و ماڵات «ئەڵە»ی پێ ئەڵێن. ئەم نەخۆشییە لە زاراوەکانی دیکەی کوردی «بیرۆ، تەڕ، تەڕە بیرۆ»ی پێ ئەڵێن. خەڵك بە عام لە سەرئەم باوەڕەن کە ئەوەی کە تووشی سەودا بووە ئەگەر لە شوێنێکدا رابووریێت و زامەکانی زق زق بکا لەم شوێنە «گەنج»ێك هەشارە و ئەتوانێت بدۆزێتەوە.

ئارنگ ariñĝ : نەخۆشی ئاژەڵە

ئازار azar : نەخۆشی «سفلیس»

ئازارسێ azarsê : ئازارسێ یان«ئاکڵە» یان «ئاکڵە و زڵزڵە» هەرئەو نەخۆشی «سڵ» ە. وشەی«سێ» مەبەست «سێپەلاك»ە.

ئاکڵە akiľe : نەخۆشی«سڵ»

ئاکڵەوزڵزڵە akiľe û ziľziľe : نەخۆشی«سڵ»

ئاڵنگ aľinĝ :لە راستیدا نەخۆشی نییە. ئاڵنگ یان «ئاڵێ» بریتییە لە خڕ بوونی ژێری هەنگێز ئەو کاتە کە زام باش ئەبێتەوە کە ئەوەش لە بەر فەعالییەتی «غودەی لەنفاوییە» کە زیاتر لە بنی هەنگڵ و نێوانی ران کوو بوونەتەوە.

ئاوڵە awľe : نەخۆشییکە کە بە تایبەت کاریگەریی لە سەردەم وچاوە. خەڵك بەگشتی بۆئەوەی کە نەخۆش زووتر باش ببێتەوە، ئاشێك دۆرست ئەکەن کە بریتیە لە نۆك و نیسك وهەفت قنجکە لە هەفت ئەندامی پەز یان بزن کە ئەشێ لە جەگەر و گورچیلە و سێپەلاك و دڵ و قۆڕووژنەك و پییە وگۆشت کە پێکەوە بە باشی ئەیکوڵێنن سێ نۆڕەی پێ ئەدەن تا هەمووی لە لەش بێتە دەرەوە. هەروەها بۆ ئەوەی کە منداڵ جۆشی ئاوڵە نەخوات؛ چۆنکە جۆشی ئاوڵە شیرینە، دەستی لە کیسە

دەکەن یان بە«نەو» یان نەمەد دەستی ئەپێچن.هەروەها بۆئەوەی کە ئاوڵە لە چاو کاریگەر نەبێت مۆهری نوێژ کردن لە سەر چاوی دائەنێن و باوەڕیان وایە کە ئەم مۆهرە حۆکمی هەیە و ئاوڵە لە چاو دوور ئەکەوێت و چاو مۆهر و مۆمە.[٦]

ئاومرواری aw mirwarî :نەخۆشییکە لەگزینگی چاو کە ئەبێتە هۆی کەم سوویی چاو. بۆ زانیاری زیاتر بنواڕە «گونووڕ». دوو جۆرە ئاومرواری هەیە: یەکم ئاومرواری سیا و دووهەم سپێ کە ئاو مرواری سیا کە پڕخەتەرە و ئەبێ جەڕاحی بکرێت.

ئاژەڵ و مەڕوماڵات کاتێك کە تووشی ئەم نەخۆشییە ئەبن ؛ چاوی خۆیان بە خار و دڕك ئەدەن و بەم جۆرە خۆیان جەڕاحی دەکەن.[٧]

ئزر zirI : نەخۆشی تایبەتی مەڕ وماڵاتە بە تایبەت مانگا کە وەك لەکەیەك لە جەگەر خۆنیشان ئەدات و جەگەریان خەراپ ئەکا. ئەم نەخۆشییە لە پەز و بزن «پەز دانگ pezdanig»ی پێ ئەڵێن ومەڕداران ئەڵێن کە لە بەر خواردنی ئاوی ناپاکە.

ئڵاوردن ĬawrdinI :جگە لە قەسیان ناوی نەخۆشییکە وەك «ڕەقە» کە لە سمی مەڕ و ماڵات ڕوو ئەدات.

ئڵەتĬet I : نەخۆشی نادیاری مانگا. هەر بۆیە ئەڵێن ئڵەت یان «علت» واتە هۆکاری نەدۆزراوەتەوە.

ئەڵە eĬe : نەخۆشی ئاتەشەك لە مەڕ وماڵات.

بادخام badixam : نەخۆشییکی نادیارییە کە تووشی ئینسان ئەبێت.

باریکی barîkî : باریکی یان«دەردەباریکە» هەر ئەم نەخۆشی«ئازارسێ» یان «ئاکڵە»یە. خەڵك بە گشتی لە سەر ئەم باوەڕەن کە ئەگەر ئەسپ تووشی ئەم نەخۆشییە ببێت ئەبێ«قەوزاخ»ی پێ بدەی تا باش ببێتەوە.[٨]

[6] ئەم بابەتە لە دەمی میمکی خۆم لەیلا رەشیدی بیستوومە. 6

[7] – ئەم بابەتە لە دەمی کاک عەبدۆلا عفەتی بیستوومە. 6

[8] – ئەم بابەتە لەدەمی باوکم بیستوومە. 6

باغە bax�e : نەخۆشییکە وەك«وشکە» لە سمی چووار پا و مەڕ ومالاَت.

بالَەشووڕە baľeşûr̂e :نەخۆشییکی تایبەت بالَەندەکان بە تایبەت مریَشك کە «ئانفۆلانز ای مریَشك»ی پیَ ئەلَیَن.

باوەسیر bawesîr : باوەسیر یان«باوەسۆری» یان « گۆلَنگ» نەخۆشی مایەسیرییە لە کۆنی قوّن کە ناوی زانستیی نەخۆشی «همۆرۆئید»ە.

باوەقووڕی baweqûr̂î : نەخۆشییکە لەچاوی ئینسان

برنگ birnĝ : نەخۆشی«ئاپاندیسیت» بۆ زانیاری زیاتر بنواڕە «تەوَلگی»

بووبلَیَنی bûbiľênî : نەخۆشییکە کە تووشی زارۆکان دەبیَت. بۆ زانیاری زیاتر بنواڕە «سریَنجگ».

بوودژی bûdijî :نەخۆشییکە کە تووشی ئاژەلَەکان و میَگەل دەبیَت و سەر کزیان ئەکا.

بوورتاخ bûrtax : بنواڕە نەخۆشی «وایَ سۆیەر»

بوورتەو bûrtew : بنواڕە نەخۆشی «وایَ سۆیەر»

بوولَیَ bûľê : نەخۆشی قوّفە لە مەڕومالاَت.

بیَاوان bêawan : نەخۆشی بیَاوان یان «تاس» جۆرە پەرکامیَکە کە تووشی مندالاَن ئەبیَت وهەروا بۆ خۆیان کەف لە دەمیان دیَت و لە خۆ ئەچن. خەلَك بە گشتی لە سەر ئەم باوەڕەن کە ئەگەر مۆرەی «تاس» کە مۆهرییکی رەنگ سپیَیە وکاتیَك لە بەرخۆری ئەگریت زەرد ئەبیَتەوە، لە ملی مندالَ بکەیت تووشی ئەم نەخۆشییە نابن.

بیَنم bênim : بیَنم یان «سییەتا» کە لە فارسیدا بە «تەبی سیاه» بە ناو بانگە؛ نەخۆشییکە کە تووشی ئینسان ئەبیَت وگەرمای لەشیَ ئەچیَتە سەرەوە بیَ ئەوەیَ کە ئارەق بکا وسیَپەلاکی ئینسان وشك ئەبیَت و ئەمریَت. خەلَك بۆ نفرین کردن ئەلَیَن : سییەتایَ بیَنم بەیَدە لیَد.

پاڕەقە par̂eqe : پاڕەقە یان «رەقە» نەخۆشییکە کە لە سمی مەڕ ومالاَت بە تایبەت گا و مانگا روو ئەدات ئەگەر دەرمان نەکریَت ئەبیَتە نەخۆشییکی تر بە ناوی«شەلگە şelige » کە حەیوان لەڕیَ کردن ئەخات.

پاگڕە pagirê : پاگڕە یان «واریس» نەخۆشییکە کە ئینسان تووشی ئەبێت و هۆکاری ئەم نەخۆشییە خەراپ بوونی دەمارەی «لەنفی»یە.

پزێ pizê : نەخۆشییکەکە تووشی ران ومێگەل و بە تایبەت پەز ئەبێت. پەز بۆ ئەوەێ کە لە کاتی رێ کردن و ملۆچە کردن سەری لە زەوییە وقچی خوێ لە سەر زەوی ئەگێڕێنێت وتووز وخاکی زەوی ئەچێتە قوڕگێ؛ تووشی ئەم نەخۆشییە ئەبێت و بە باشی ناتوانێت نەفەس بکیشێت و تووشی خنکان ئەبێت و دەمادەم قۆفە ئەکا.

خەڵك بەگشتی بۆدەرمانی ئەم نەخۆشییە تیکە چێوێك کە «چوو پزێ» پێ ئەڵێن و لە راستیدا ساقەی وشك بووی گیای پاقازەیە لە ملیان دەکەن وباش ئەبنەوە. هۆکاری زانستی ئەم دەرمانە ئەوەیە کەگیای پاقازەگازی « ئتیلین» و «بۆتان»ی هەیە و وەك «ئاموونیاك» تۆندە و ئەبێتە هۆێ ئەوەی کە خڵت و خاك لە سێپەلاکی پەز بێتە دەرەوە.

پووپەڕەشە pûperêşe : نەخۆشی باڵەندەکان، بە تایبەت مرێشکە.

پووپەکەو pûpekew : بنواڕە پووپەڕەشە.

پەتەك petek : نەخۆشییکە لە قوڕگی ئینسان.

پەرکام perkam : پەرکام یان«صرع» لە بەرنەبوون یان کەم بوونی کانزای«سۆدیۆم» و «پۆتاسیۆم» لە مێشك روو ئەدات و چۆنکە ئەم دوو کانزایە خۆراکی سەرەکی مێشکە، مێشك تووشی هەڵ ومەرج ئەبێت ومرۆڤ ئەکەوێتە سەر ئەرد وکەف لە دەمێدا بە خۆڕدێتە خوار. خەڵك بە عام لە سەر ئەم باوەڕەن کە پەرکامدار تووشی جن و مەلاکەت بووە بۆیە بە چەقۆ لە چووار دەورێدا کڕێك ئەکیشن و وا ئەڵێن کە جن و مەلاکەت لێ دوور ئەبێتەوە.

شێوەیەك تر بۆ دەرمانی پەرکامدار هەیە کە دەقاودەق لە سەر رێبازی زانستییە. ئەوەش بریتییە لەوەی کە ئەوەی کە تووشی پەرکام بووە رووت ئەکەن ولە خۆڵەمێشی بەڕۆ دائەنێن.

خەڵك بە عام وا بیر دەکەن کە جن و مەلاکەت لە ئاگر دەترسن و بەری ئەدەن بەڵام لە راستیدا وا نییە و ئەم کارە بۆ خۆی دەرمانیکی زانستییە. هەروا کە وەتمان نەخۆشی «صرع» لەمەر نەبوون یان کەم

بوونی کانزای «سۆدیۆم و پۆتاسیۆم» لە مێشکە و خۆڵەمێشی بەڕۆ یان هەر سووتەمەنییکیتر کە لە چێو بێت؛ پۆتاسیۆمی خاڵێسە و لەشی پەرکامدار لە بەر ئارەقێك کە لە کۆنی پێستی دێتە دەر لە گەڵ ئەم کانزایە ئامێتە ئەبێت و سەر لە نوو جەزبی لەش ئەبێت‌ونۆقسانی ئەم کانزایە لەلەش جۆبران ئەبێت و پەرکامدار وەك پێشوو باش ئەبێتەوە. [٩]

پەزدانگ pezdanig : نەخۆشی ئزر لە پەز و بزن. بۆ زانیاری زیاتر بنواڕە «ئزر».

پەنجەشێڕpenceşêr :یان«شێڕپەنجە»یان «واتەشە ك» یان«ناونەوەر» کە لە زاری عەرەبیدا «سەرەتان» ی پێ ئەڵێن.گەلی یارستان بە گشتی خواردنی گەدە و قووزی بەراز بۆ دەرمانی ئەم نەخۆشیە بە باش دەزانن.

پەنیرکە penîrke : نەخۆشی «بەرفەك» یان «ئاف» لە دەم و لسی منداڵان.

پێسی pêsî : بنواڕە «ئاتەشەك»

تا ta : نەخۆشی «تا» لە راستیدا بیمارییکی رەوانییە و ئەمەش بریتی لەوەیە کە کەسێك کە تووشی ئەم نەخۆشییە ئەبێت؛ داوای خواردەمەنییك ئەکا و ئەگەر بۆی حازر نەکرێت هەر بە راستی ئەمرێت.

تاخۆڕ taxoȓ : بنواڕە ئاتەشەك.

تاونە tawine : نەخۆشی «تاعوون».

تفەنگچی tifenĝçî : نەخۆشی شێرپەنجەی مەڕ و ماڵات.

تنگسە tingîse : نەخۆشی تایبەتی پەز و بزن کە پشت و ئێسقانی پشتی پەز وبزن پووچەڵ ئەکا.

تەبغە tebx?e : تەبغە یان «تەبەق» نەخۆشییکە لە سمی مانگا و وەك «رەقە»یە.

تەنگەسە tenĝese : تەنگەسە یان «تنگەسە» هەر ئەم نەخۆشی «ئاسم» لە ئینسانە. بنواڕە سۆچەڕ

تەوەسێڕوو tewesêȓû: تەوەسێڕوو یان«تەوەسێوەڕو و» لە فارسیدا «تەبی ماڵاڕیا»پێ دەڵێن. بنواڕە بەشی «ماخەر».

جفتەسنان ciftesinan : جفتەسنان یان«سنان» هەر ئەو نەخۆشی شێرپەنجەیە بۆ ئەسپ و وشتر.

---

6 9 – ئەم بابەتە لە0دەمی باوکم بیستوومە.

چاڵمە çalîme : نەخۆشی مەڕومالآت بە تایبەت ئەسپە. ئەگەر ئەسپ لە کاتی ماندوویی کە ئارەقی کردووە، ئاوی پێ بدەن تووشی ئەم نەخۆشیە ئەبێت و قۆڕگی چرکین ئەبێت و ئەمریت. هەروەها چاڵمە یان «خەرمڕ» ناوی نەخۆشییکە کە تووشی منداڵی چلیار ئەبێت و لە کاتی خەوتن وەك دڕندە مڕ ئەکا و لە خۆی ئەچێت. بۆدەرمانی ئەم نەخۆشییە؛ کراسی بەری منداڵەکە لە پشتەوە گرێ ئەدەن وبە مەقەست ئەبڕن ومنداڵەکە لە «پاڵانی» کەرێك دائەنێن و پێکەوە لە خۆڵەمێشی دائەنێن تاباش ببێتەوە.[6]

چاوگلی çawgilî : چاوگلی یان «چەوئێشی»جۆرە نەخۆشییکی تایبەتی وەرزی پاییزە کە زیاتر لە مەر گەرت و خاکە. بۆ دەرمانی ئەمنەخۆشییە قەرسەقولی ماکەر ئەسووتێنن و قانگی چاوی لێ ئەدەن.

چەوێشی çewêşî : بنواڕە چاوگلی .

خورە xwire : نەخۆشی سفلیس.

خورەمیرە xwiremîre : خورەمیرە یان «گێەهڕ» هەر ئەم نەخۆشی «جوع»ە لە ئینسان و بۆ حەیوان«دلیمە»ی پێ ئەڵێن.

خووف xûf : نەخۆشی پەرکام

خەرمڕ xermir̂ : بنواڕە چاڵمە.

خەرمیرگ xermîrig : نەخۆشی کەرکۆژە.

خەنازیل xenazîl : نەخۆشییکە کە ئەبێتە هۆی چرکین بوونی قۆڕگ لە ئینسان.

دانۆکە danüke : نەخۆشییکە کە بە گشتی تووشی ران و مێگەل ئەبێت وجم وجۆلیان ئەبڕێت.

دانێە danŷe : نەخۆشییکە کە تووشی پەزئەبێت وگوانی پەز ئەستوور ئەبێت ووەك بالیك و دمەڵ لێ ئەکەوێتەوە و شیرەکەی وەك ئاو ئەبێت.

درك dirk : بێحاڵ بوونی لەش لە بەر ڤیرووسی سەرمایە.

---

[6] – ئەم بابەتە لە دەمی کاک قودرەت دارابی بیستوومە .

درم **dirm** : نەخۆشی «زۆکام» کە بریتییە لە سەرما خواردنی وەرزانە.

دغا **dix□a** : نەخۆشی منداڵان بە گشتی دغای پێ ئەڵێن.

دڵ پێچە **diľ pêçe** : ئەم نەخۆشییە زیاتر لە منداڵان کاریگەرە و لە فارسی «روو دڵ»ی پێ ئەڵێن و بریتیە لەوێ ڕێخۆڵەی منداڵ ئەکەوێتە پێچ. بۆ دەرمانی ئەم نەخۆشییە خەڵك قوڕی بیر یان چاڵاو لە گەڵ ڕۆنی دان ئامێتە دەکەن و لە سەر سکی زارۆك پانی ئەکەن و وەك «پەپگ» یان نانی بچووك دۆرستی ئەکەن و دووایی بە کارد یان چەقۆ ئەیبڕن و ئەڵێن کە:

١ «زۆ دڵێ بڕیمنە» و زارۆك باش ئەبێتەوە.[1]

دڵەکوتە **diľwkwite** : نەخۆشی «تەپشی قەڵب»

دلیمە **dilîme** : نەخۆشی خورەمیرە لە ران و مێگەل کە ئەبێتە هۆی بێحاڵی و ناتەوانی ران و مێگەل.

دەردەباریکە **derde barîke** : بنوارە ئازارسێ.

دەم وێرانی **dem wêranî** : نەخۆشییکە کە دەم و لێوی ئاژەڵەکان زاماردەکا ولە فارسی «تەب بەرفەکی» پێ ئەڵێن.بۆدەرمانی ئەم نەخۆشییە ئاوی گیای« تەشنەداری» لە سەرێ ئەکەن و باش ئەبێتەوە.

هەروەها بەرگی داری وەن یان بەنێشت بە تەڕی ئەیکوتن و ئەکوڵێنن و خەسی دەکەن و لە سەری ئەم نەخۆشییە ئەڕژێنن تا باش بێتەوە.

ڕەشەمێز **rêşe mêz** : نەخۆشییکی ڤیرۆسییە کە تووشی ئاژەڵ ئەبێت و ژێری دمەیان ئەگۆڕێتە سەر ڕەنگی زەرد و وردە وردە زامار ئەبێت.

ڕەقە **ȓeqe** : ڕەقە یان«سماقە» نەخۆشییکە کە ئەبێتە هۆی دوولەت بوونی سمی مەڕوماڵات.

ریکە **ȓîke** نەخۆشی بەڵەفیرە.

ریەخزڵە **ȓyexiziľe** : نەخۆشییکە وەك پزێ کە تووشی ئاژەڵەکان و بە تایبەت پەز ئەبێت.

---

6 [1] – ئەم بابەتە لە دەمی کاک قۆدرەت دارابی بیستوومە.

زووە **zuwe** : نەخۆشییکە وەك «کەوڵە» کە زیاتر لە ئەنگۆستی دەست و ژێری نەینۆك روو ئەدا و ژانی زۆرە و ئەنگۆست سوور ئەبێتەوە. بۆ دەرمانی ئەم نەخۆشییە خەڵك بەگشتی لە سەرئەم باوەڕەن کە ئەگەرسکی قوڕواق بدڕێت وئەنگۆستت لە سکی بکەیتەوە، باش ئەبێتەوە. هەر وەها شێوەیەکتر بۆدەرمانی ئەم نەخۆشییە ئەوەیە کە ئەم ئەنگۆستە کە تووشی زووە بووە لە کۆنی لووتی مانگا یان گوور بکەیت، باش ئەبێتەوە.

دەرمانیکیتر بۆ ئەم نەخۆشییە ئەمەیە کە ئارد لە رۆنی دان هەویر دەکەن و هەویرەکە لە سەر ئەم ئەنگۆستە کە تووشی بووە دەگرن وباش ئەبێتەوە. [٢] [١]

زەردەگەرمی **zerde germî** : نەخۆشی زەردی یان یەرەقانە. خەڵك بە عام بۆدەرمانی ئەم نەخۆشییە ماوەی هەفت رۆژ لە کاتی بەیان ئەچنە لای بەشدار و ئەو ئەتفێنێتە نێو دەم و چاویان تا باش ببنەوە. هەر وەها خەڵك بە گشتی ماسی خولگە بۆ دەرمانی ئەم نەخۆشییە بە باش ئەزانن.

زەردی **zerdî** : نەخۆشی یەرەقان.

ژان ژوو **jani jû** : ژان ژوو یان سقان ژان هەر ئەم نەخۆشی«رۆماتیسم»ە. بۆ دەرمانی ئەم نەخۆشییە چەند شێوە هەیە کە گشتی ترین وساکارترینی ئەم دەرمانانە، ژەهری مێشەنگوێنە.

شێوەیەکتر«چاڵ تاو»ە. چاڵ تاو جۆرە کوانوویکی قووڵە کە بۆدەرمانی ئەم نەخۆشیە دەکەن و ماوەی چەند ساعەت ئاگری تێا روون ئەکەن و نەخۆش لە خۆڵەمێشی ئاگرەکە دائەنێن و بەمجۆرە نەخۆشی لە رێگەی ئارەقی لەش دەر ئەچێت.

شێوەیەکتر دەرمان بە پێستی بەرازە کە بەتایبەت لە نێو گەلی یارستان زۆر بابە. بۆ زانیاری زیاتر بنواڕە وراز.

لە شارەزوور بۆ دەرمانی ئەم نەخۆشییە گۆشتی رێوی دەخۆن. [٣]

سڕاجە **sirâce** : بنواڕە نەخۆشی ئاکڵە

---

6 – ئەم بابەتە لە دەمی باوکم بیستوومە. 2

6 – هەگبە و هەوارگە- ئەیووب رۆستەم-چاپی یەکم – سلێمانی ٢٠٠٣ – لاپەڕەی ٣٢ 3

سزیان sizyan : سزیان یان سووتیان چ بە ئاوی کوڵ بێت چ بە ئاگر بۆ خۆی دەرمانیکی تایبەتیی هەیە.

خەڵك بە گشتی لەگژ وگیا بۆدەرمانی ئەم لێقەومانە کڵك وەرئەگرن بەڵام شێوەیەکی تایبەتی هەیە کە زۆر بە قەوەتە وئەوەش‌کڵك وەرگرتن لە«لێخەروو چەورە»یە. لێخەروو چەورە یان ڕێخۆڵەی چەوری پەز یان بزن چەوارشە دەکەن و لە سەر ئاگردا گەرم ئەکەن و بە دوو ئەنگۆست چەوریەکەی ئەگەرن ودووای سەرد بوونەوە لە سەر ئەندامی سووتاو دائەنێن و باشیٚ ئەکاتەوە. [٤]

سکە sike : نەخۆشییکە وەك «ئاوڵە» کە ئاوڵەی سپیٚ ڕەنگێگ لە دەم و چاو خۆ ئەنوێنیٚ.

سماقە simaqe : نەخۆشی «ڕەقە»

سمەشەلە simeşele : نەخۆشی «شەلگە»

سنان sinan : نەخۆشییکی تایبەتی وشترە و ڕەنگە هەر ئەو نەخۆشی «شێرپەنجە» بێت.

سنگْ سەردڵ singîseri diľ : سنگ سەر دڵ هەر ئەو کرمی

«ئاسکاریس» ە کە ئەبێتە هۆی ڕەنگ زەردی و بیٚ حاڵی منداڵ. بنواڕە تەۆلگی.

سۆاوڕ süawir̂ : سۆاوڕ یان «سۆیەکوڵە» یان «سۆرگ» یان «سۆیەرد» یان «سۆیەوڕك» لە وشەی«سۆیە» یان سێپەلاك وەرگێڕ بووە و نەخۆشییکە کە سێپەلاکی ئاژەڵ خەراپ دەکا .

سۆرگ sürig : بنواڕە نەخۆشی سۆاوڕ.

سووزنە sûzine : سووزنە یان«سووزنەك» یان« کووفت » هەر ئەو نەخۆشی سووزاکە.

سووزنەك sûzinek : نەخۆشی سووزاك.

سۆکا soka : نەخۆشی ئاوڵەی مرێشك.

سۆکاك sokak : نەخۆشی سۆکا.

سۆیەرد süyerd : نەخۆشی سۆاوڕ.

---

6 [4] – ئەم بابەتە لە دەمی کاک قودرەت دارابی بیستوومە.

سۆیەریژە süyerêje : سۆیەریژە یان «سۆیەرینجە» کە هەر (سۆیەر نایژە) یان (سێپەلاك و نایژە)یە جۆرە نەخۆشییکە کە لە فارسی «سۆرخەك»ی پێ ئەڵێن و بریتیە لە زیپکەگەلیکی سوور و بچووك کە لە لەش خۆ ئەنوێنێ. خەڵك بە گشتی بۆ دەرمانی ئەم نەخۆشییە کراسیکی سوور لە بەری منداڵان دەکەن وباوەڕیان وایە کە ئەم جوشگەلە ئەچنە قەدی کراسە سوورەکە.

سۆیەکوڵە süyekwiľe : بنواڕە نەخۆشی سۆاوڕ.

سۆیەوڕەك süyewiȓek : بنواڕە نەخۆشی سۆاوڕ.

سەرانسییە seransîye : سەرانسییە یان«واسەر» هەر ئەم نەخۆشی «میگرن»ە. خەڵك بە گشتی بۆ دەرمانی ئەم نەخۆشییە گۆشتی کەرگوێ کەباب دەکەن و بە نەخۆش ئەدەن. هەروەها «زۆیەڵە»ی گورگ وشك دەکەن و لە گەڵ وەسمە ئامێتە دەکەن و وەك خنییە لە سەر ئەگرن و لە سەر ئەم باوەڕەن کە سەرانسییە باش ئەکاتەوە.

سەرپەنام serpenam : سەرپەنام یان «سەرپەنم» یان «لالایێ مل» هەر ئەو نەخۆشی «ئۆریون»ە.

سەردەسنان serdesinan : نەخۆشی سنان.

سەگەناز segenaz : نەخۆشی تایبەتی سەگ.

سەوداسەر sewdaser : نەخۆشی ئاتەشەك.

سەوین sewîn :نەخۆشییکە کە لەوێ سەر سەنگین ئەبێت و نەخۆش تم و دایم قەسیان ئەکا و هۆکارێ گەرمای خۆرە. لە فارسی«گەرمازەدەگی»ی پێ ئەڵێن.

سیازەخم syazexm : بنواڕە گیای بارهەنگ.

سییەسنان sîyesinan : نەخۆشی سنان.

سییەقوتە sîyeqwite : نەخۆشییکی وەرزانەیە بە تایبەت وەرزی زستان کە ئینسان تووشی ئەم نەخۆشییە ئەبێت ولە فارسی«سیاەسۆرفە»ی پێ ئەڵێن. خەڵك بە گشتی خواردنی گۆشتی«قلاسییە» یان «قاژ» بۆ دەرمانی ئەم نەخۆشییە بە باش دەزانن.

سییەکوتپڕ sîye kwitipiȓ : نەخۆشی کوتپڕ.

سییەگوان **sîyegwan** : سییەگوان یان«شیر بردێ» نەخۆشیکی تایبەتی پەز و پووڵە و بە جارێك شیریان وشك ئەبێت.خەڵك بۆدەرمانی ئەمنەخۆشییە باڵندەی «شەمشە مەکوورەك» ئەگرن و وشکێ ئەکەن و وەکوو خۆراك بە ران و مێگەل ئەدەن تا باش ببنەوە.

شوقاق **şuqaq** : شوقاق یان شەقاق یان «شەلگە» نەخۆشییکە کە تووشی مەڕ وماڵات ئەبێت وسمیان دوولەت ئەکا.

شەلگە **şelige** : نەخۆشی شوقاق.

شەوکووری **şewkûrî**: نەخۆشییکیتایبەتی ئینسانە و ئینسان ناتوانێت رەنگەکان لە یەك جۆدا بکات و تووشی کوور ڕەنگی ئەبێت.

شیربردێ **şîrbirdê** : بنواڕە نەخۆشی سییەگوان.

قاپاوژ **qapaüj** : نەخۆشی رەقە بە تایبەت بۆ پەز.

قاپەك کەفتن **qapek keftin**: ئاژەڵێك کە قاپەکی پێی دەر چووە و ناتوانێت رێ بکا ئەیبەنە ماڵ و مۆی پێی ئەتاشن ودووایی جوێ تازە ئەیکۆتن و لە نەمەدی دەکەن و لە سەر قاپەکی دائەنێن، باش ئەبێتەوە.

قڕنْقاز **qirn̂iqaz** : نەخۆشییکی وەك«ئانفۆلازا»یە و تایبەتی وەرزی زستانە. خەڵك بە گشتی لە سەر ئەم باوەڕەن کە ئەگەر کەسێك لە یەکم بەفری زستان بخوات؛ تووشی ئەم نەخۆشییە ئەبێت. لە راستیدا هەر وایە چۆنکە یەکم بەفرێك کە ئەبارێت رەنگی لە سووری تۆزکاڵ دەچێت وگەرت وخاکی هەوای لە گەڵە. لە مەڵبەندی «سییەسییە» جۆرە دەرمانیکی تابەتی هەیە کە سەیرە.

لە بەرانبەری گوندی «چیاکەو» دەربەندێك هەیە بە ناوی «تەنگ کونر **tengî kwinir** »کە لەوێ ئشکەوتێك هەیە بە نێوی «قڕنقاز» کە تایبەت بۆدەرمانی ئەم نەخۆشییەیە. بە پێ ئەم بیر و باوەڕە نەخۆش ئەبێ دوو دانە هێلکە و کەڵەشێرێك بە رەنگی سوور لە گەڵ خۆی بێباتە ئەم شوێنە و بەر لەوێ کە بچێتە نێو ئشکەوتەکە یەك دانە لە هێلکەکان لە بەر دەرگای ئشکەوتەکە چاڵ بکا و دووایی کە

هاتە دەرەوە ئەوێتریش چاڵ بکا وسەری کەڵەشێرەکە ببڕێت و بە خوێنی ئەم مەلە، مل و قۆڕگی خۆی ڕەنگین بکا تا باش ببێتەوە. [٥] [١]

قرنگە qirnĝe : نەخۆشییکی تایبەتی کە لەوێ ران بە گشتی کز و بێحاڵ ئەکەون.

قۆخە qoxe : نەخۆشی تایبەتی باڵندەیە.

قووڕاوڵە qûr̂awl̂e : نەخۆشییکە؟

قوڕووژنەك qur̂ûjnek : قوڕووژنەك یان «خۆرووسەك» نەخۆشییکی تایبەتی ئینسانە کە لەوێ قۆڕگ وشك ئەبێت و دەنگی دەم وبازدەمی نەخۆش وەك قوولەی کەڵەشێر دەنگ ئەداتەوە.

قووڕی qûr̂î : قووڕی یان «گاقووڕە» نەخۆشییکی تایبەتی مانگایە کە لەوێ مانگا لە ئێش و ژان تم و دایم ئەقووڕنێت.

قەرەقوش qereqwş : نەخۆشی «سییەزەخم»ە کە لە قاپی حەران گۆشت وەکوو قاتر و ئەسپ و کەر شین ئەبێت و ئەگەر لە کاتی خۆی دەرمان نەکرێت، هەتا دووایی شەل ئەبێت.

قەرەوێڵ qerewêl̂: هەر نەخۆشییەك کە لە وەرزی پاییز تووشی ئینسان بێت.

کاڕەشی kar̂eşî : نەخۆشی کوتپڕ.

کالیتە kalîte : نەخۆشییکە؟

کاول kawil : نەخۆشی تایبەتی باڵەندەیە بە تایبەت مرێشك.

کرمژن kirmijin : نەخۆشی تایبەتی سەگ.

کڕۆکە kir̂ûke : کڕۆکە یان کڕۆکەمانە هەر ئەو نەخۆشی «حەسبە» یە.

کڕۆکەمانە kir̂ûkemane : نەخۆشی کڕۆکە.

کوتپڕ kwitipir̂ : نەخۆشییکی تایبەتی بە ران و مێگەلە کە بە جارێك زۆربەیان ئەکۆژێت.

کوتەباریکە kwitebarîke : نەخۆشی «وەبا»

---

[5] -ئەم بابەتە لە دەمی کاك قودرەت دارابی بیستوومە. [6]

کوورەك kûrek : نەخۆشییکە وەك دمەڵ. بۆدەرمانی ئەم نەخۆشییە، زەردینەی هێلکە و پوودری «جەق» ئامێتە دەکەن ولە تۆتۆی پارچەیەك ئەکەن و لە سەر کوورەکەکە دائەنێن و باش ئەبێتەوە.

کوژە kwije : کوژە یان کوژیە نەخۆشییکی تایبەتی ران و مێگەلە.

کووفت kûft : نەخۆشی سووزنەك یان سووزنە.

کەچەڵی keçeľî :خەڵك بۆدەرمانی کەچەڵی وگەڕی سکی قوڕواق ئەدڕن و پێستەکەی لە سەر ئەگرن و لە سەر ئەم باوەڕەن کە گەڕی باش ئەکاتەوە. شێوەیەك تر کڵك وەرگرتن لە«چینی»یە.

چینی یان فەغفوور بە وردی ئاسیاو دەکەن ودووایی لە پارچەیەك زەریف ئەکەن وبە نەرمی لە سەرسەر ئەکرێنن تا خوێن پێ بکەوێت، دووایی بە هەویر و ڕۆنی دان سەر ئەپۆشێنن. شێوەیەکتر بۆ دەرمانی کەچەڵی بە کار هێنانی زەردەی هێلکە و هەویر و ڕۆنی دانە کە ئامێتەی دەکەن و لە سەرسەری ئەگرن.هەروەها «سیازاخ» و«زەفت» پێکەوە ئەکوڵێنن و خەسێ دەکەن و لە سەر سەری کەچەڵ یان گەڕ ئەگرن تا باش ببێتەوە. شێوەیەکتر بۆدەرمانی گەڕی کڵك وەرگرتن لە «کەێ ژەڵم»ە. کەێ ژەڵم بریتیە لە کای جوێ یان گەنم کە چەند ساڵ لە سەری تێپەڕ بووە و ئاژەڵ نایخوات. ئەم جۆرە کایە بۆنێکی هەیە کە نیشانەی کۆنینەگیەتی و ئەیکوڵێنن و ئاوەکەی خەس ئەکەن و لە سەر گەڕی دائەنێن و باشی ئەکاتەوە.

هەروەها سەرباڵی باڵەندەی«سەرگەڕ» لە قەزانێکدا بە باشی ئەیکوڵێنن ولەشی مرۆڤی گەڕ پێ ئەشوورن تا باش ببێتەوە.

بابەتێکتر بۆدەرمانی کەچەڵی، خواردنەوەی پێستی شامی یان شووتییە کە خەڵکان بە گشتی ئەڵێن باشە.

کەڕاشکە kerâşke :نەخۆشی پێستی بەتایبەت بۆ بزن.

کەزاز kezaz : نەخۆشییکە وەك کەڕاشکە بۆ پەز.

---

6 – [6] ئەم بابەتە لە دەمی کاک قودرەت دارابی بیستوومە.

کەڵەشێرە keľeşêre : نەخۆشییکە کە لەوێ پێڵەی چاو سوور ئەبێتەوە و شل ئەبێت و ئینسان ناتوانێت بە ئیرادەی خۆی چاو باز بکات. ئەم نەخۆشییە لە فارسی «افتادگی پلک»ی پێ ئەڵێن. بۆدەرمانی ئەم نەخۆشییە هەندێك بەرگی داری بەی یان شووڕەبەی لە تۆتۆی پەمە ئەکەن و ئاوێزانی دەکەن و دووایی هەندێك شیری ژن و قەرسەقولی ماخەر پێکەوە ئامێتە دەکەن وئەسووتێنن و لە پەمۆی دەکەن و ئەم پەمۆیە قانگ ئەدەن و لە سەر چاوی دائەنێن تا باش ببێتەوە. ٧

کەلەمیقاو kelemîqaw: کەلەمیقاو هەر نەخۆشی «سینۆزیت»ە.

بۆ دەرمانی ئەم نەخۆشییە پێستی سپێ داری ڤێ یان شووڕەبەی ئەتاشن و بە باشی ئەیکۆڵێنن و دووایی کە خەسەوە بوو لە پارچەیك ئەکەن و لە سەر سەری نەخۆشی دائەنێن و باش ئەبێتەوە.

کەوڵە kewľe : نەخۆشییکە وەك زووە کە لە چاو، بە تایبەت چاوی پەز وئەنگۆستی دەستی ئینسان روو ئەدات. بۆدەرمانی ئەم نەخۆشییە، ئەگەر کەوڵە لە ئەنگۆستی دەست یان پێ بکەوێ؛ خاکلەمۆشانی تازە لێ بگرێت باش ئەبێتەوە. هەروەها شێوەیەکیتر بۆ دەرمانی ئەم نەخۆشیە ئەمەیە کە بە شیری ژن و ئارد، هەویر دۆرست ئەکەن و لە سەرئەم ئەنگۆستە کە تووشی بووەئەیگرن وباش ئەبێتەوە.

شێوەیەکیتر بۆدەرمانی ئەم نەخۆشییە،قانگدانی ئەنگۆست بە ماڵ شەێتانە. بنواڕە ماڵ شەێتان.

کەوە kewe : نەخۆشییکە لە چاوی مێشنە روو ئەدات و وردە وردە کوێرێ ئەکات. ئەم نەخۆشییە بە تایبەت لە سەر «پەردەی عنبیە» کاریگەرە.

گاقڕان gaqiȓan: قڕان لە نێوانی گاگەل کەوتن، نەخۆشیکی نەناسیارە.

گزنەك giznek : نەخۆشی گزنەك یان گەزنەك هەر ئەم نەخۆشی «ئگزما»یە بۆدەرمانی ئەم نەخۆشییە لە چێوی داری گەز کڵك وەرئەگرن.چێوی داری گەز هەروا بە تەڕی ئەسووتێنن و کەفەکەی دەگرن و لە سەر گەزنەك دائەنێن تا باش ببێتەوە.

---

6 7 - ئەم بابەتە لە دەمی کاک شێردڵ ئێڵپووڕ بیستوومە.

6 8 - ئەم چەند بابەتە لە دەمی باوکم بیستوومە.

گلاراو gilaraw : نەخۆشی ئاومرواری.

گوان ئێشی gwanıêşî :نەخۆشییکی تایبەت بە مانگا کە گووانیان ئەستوور ئەبێت و شیرەکەی خەراپ ئەکا.

گووشەك gûşek : گووشەك یان «لالایَ مل» هەر نەخۆشی «ئۆریون»ە

گوڵپێس gwiĺpês : بنواڕە ئاكڵە.

گوڵنگ gwiĺinĝ : نەخۆشی گوڵنگ یان باوەسیرە.

گەچە geçe : نەخۆشییکی تایبەت بە پەزە کە لەویَ دمەیان ئەستوور و وشك ئەبێتەوە و هۆکارەکەشیَ خواردنەوەی خوێە. مەڕداران لە ساڵێك یەك دوو را خویَ لە سەر بەردەکان ئەکەن بۆ ئەوەی کە مەڕ و ماڵات باش تر ملۆچە بکەن.

گەڕی geřî : بنواڕە کەچەڵی.

گەزنە gezine : بنواڕە گزنەك.

گەوگاتیَ gewgatê : نەخۆشیکی تایبەت بە پەز کە لەویَ قۆڕگیان چرکین ئەبێت و دووایی ئەیانکۆژێت.

گیەهرِ gyehiř : بنواڕە خورەمیرە.

لالا lala : نەخۆشی «ئۆریون».

لامل lamil : نەخۆشی ئۆریون.

لەقاوە leqawe : نەخۆشییکی کە لەویَ دەم و لێو زامار ئەبێت وبە گشتی دوو لەت ئەبێت و شوێنی باش نابێتەوە. لە فارسی«لەب شەکەری»ی پیَ ئەڵێن.

مافەتە mafete : نەخۆشییکی نەناسیار و واگیردار.

مرخەك mirxek : نەخۆشی پووپەکەو لە باڵندەکان.

مش مشە mişmişe : نەخۆشی تایبەتی پەز کە ناتوانن بە باشی نەفەس بکیشن و دووایی ئەخنکن.

مقاو miqaw : مقاو یان میقاو نەخۆشی قۆڕگی چارەوایە کە ئەبێتە هۆی پژمین و ئاو لە لووت داڕشتنی چووارپا و هەر ئەو نەخۆشی ئانفۆلانزای ئەسپ و قاترە.

مەخمەڵەك mexmeřek : نەخۆشییکی پێستییە.

ناخۆنە naxüne : نەخۆشییکە کە لە چاو روو ئەدات و دووایی ئینسان کوێر ئەکا و هۆکارەکەشی شین بوون و ئەستوور بوونی زیای گۆشتە لە چاو.

ناخۆنەك naxünek : بنواڕە ناخۆنە.

ناوك کەفتن nawk keftin : بنواڕە ناوك لە بەشی هەندێك باوەڕی جیاواز.

ناوکریسە nawkirîse : بنواڕە ناوکوتە

ناوکوتە nawkwite : نەخۆشی تایبەتی ران ومێگەل کە لە بەر خەوتن و مانەوەی بەر فراوانە.

ناونەوەر nawnewer : نەخۆشی شێرپەنجە.

واتەشەك wateşek : نەخۆشی شێرپەنجە.

واسەر waser : بنواڕە سەرانسییە.

واوا wawa : نەخۆشی وەبا.

واوڵە wawiře : نەخۆشی کوێر بوون.

وایێ سۆیەر waêsüyer : نەخۆشی«وایێ سۆیەر» یان «بوورتاخ» یان «بوورتەو» نەخۆشییکە کە لەبەرگەرم بوون و بەتین بوونیخۆرە کەبە«بۆمببارانی ئێلێکترۆنیخۆر» بە ناوبانگە وئەبێتە هۆی فاسێد بوونی خوێنی دەم و چاو. بۆ دەرمانی ئەم نەخۆشییە خەڵك بە گشتی لە سەر ئەم رێبازەن کە ئەبێ بە سەنگی چەخماخ سەر گۆنای نەخۆش رەندە بکرێت و دووایی کە خوێنی لێ بەڕێ کەوت، زالۆی لە دەم وچاو بخرێت تا ئەم خوێنی فاسێدە بخوات ودووایی بە گڵی«خاکڵەمۆشان سپێ» بپۆشرێتەوە یان گیای برێنداس و گوڵی خەشخاش تێکەڵاو دەکەن و لە سەر زامە کە دائەنێن تاهەم زووتر باش ببێتەوە و هەم شوێنی زامە کە لە دەم و چاو دیاردە نەبێت.

وریسکە wirîske : جۆرە نەخۆشیکە وەك شێرپەنجە.

وشکە wişke : بنواڕە ڕەقە.

وەرەمێدە weremêde : نەخۆشی «نەفخ».

هاری harî : نەخۆشی تایبەتی سەگ و گورگ.

هف hif : نەخۆشییکی پێستیە وەك بالۆکە و تایبەتی مەڕ و ماڵاتە ولە ران و پێیان روو ئەدات و جم و جولیان ئەبڕێت. بۆ دەرمانی ئەم نەخۆشییە بە چەقۆ هفەکە چاك ئەکەن و بە ئاوی گیای «تەشنەداری» ئەیشۆرن. ٩ ١

هفە hife : نەخۆشی هف.

هنجگە hincige : نەخۆشی خورەمیرە.

هوفە hufe : نەخۆشی هف.

یلە yile : بنواڕە ئەڵە.

یەرەقان yereqan : بنواڕە زەردی.

یەمان yeman : نەخۆشی شێرپەنجە تایبەت بە وشترە.

---

9 – ئەم بابەتە لە[1]دەمی باوکم بیستوومە. 6

پێشکەش بە ژنانی قارەمانی گەلی کوردکە

پارێزەرانی فەرهەنگ و زمانی گەلەکەمانن

پەێشروو

وە راسی نۆسان لە بارەیٚ باوەتێگ جوورْ فولکلۆر، فرە سەختە زوورْم ئەگەر سەرچاوەگیش لە وەرْ دەسد نەود.یەکیٚ لە گیچەڵەیلْ نۆسەرەیلْ باشوورْ رووژهەڵات، نەبوونْ سەرچاوەیٚ دڵنیاکەرە. بێگۆمان کولکەسیٚ زانیٚ زوورمەیٚ ئەدەبیاتْ کوردی، واورێز لە مەڵوەنْ باشوورْ رووژ هەڵات وتاریە و وە شێوەیٚ ریك و پیکێگ گردەو نەکریاس. باوەڕم یەسە گ خەسپەنْ لایەیٚ پسپووڕکارە ئی باوەتەیلە کوو بکەێد و وە شێوەیٚ زانستی لە سەرێان هوردەو بوود تا لە بانان بوودنە سەرچەوەێگ ئڕا لایەیٚ نۆسەر و پسپووڕکار و پاڵپشتێگ ئڕا ئەرشێوْ

کتاوخانەیٚ کورد. نەتەوەیٚ کورد لەیٚ گەپە هەمیشە گەناتە دایٚە و باوەڕیی وە فەرهەنگ و مێژوویٚ خوەیٚ نەویە. وەکوو ئاماژە لە سەر فەرهەنگۆك، تا ئیسە نەوەد وهەیشت فەرهەنگۆكْ کوردی چاپ بۆیە ك زیاترلە شەس بەرگیٚ وە دەسْ خاوارە کووەو بۆیە و نۆسریایە و ئەو دۆیاییشیٚ تەمەنیٚ وە سی یا چل ساڵ فێشتر نیەڕەسیٚ.لە باوەتْ مێژوویش ئیٚ گەپە دْواژەوە بۆیە؛ زوورمەیٚ سەرچاوەگانْ مێژوویی ئیمە وە دەسْ خاوارە نۆسریایە باوەتەیلْ بنەڕەتییگ ك مسەنی ژیانْ ئیمە گرێدەو خوەیٚ، وە دەسْ کەسانْ ترەك مەزریایٚە. فەرهەنگ ومێژوویٚ ئیمە وە ناوْ تۆرك وعەرەب و فارس لە دنیا ناسیارە مەگەر کەسەیلێگ چۆ(ئسماعیل بێشکچی) وەیٚ گەپە ئقرار باریٚ ك:

(مێژوویٚ تۆرك و عەرەب و فارس بایٚەس سەر لە نوو بنۆسریەیٚد.)

نەتەوەیٚگ ك مێژوو و فەرهەنگْ خوەیٚ، خوەیٚ نەنۆساسەیٚ نیەتۆیەنیٚ ئەرزْدای بکەیٚد. دفێشترْ ئەدەبیاتمانیش خوەمان کووەو نەکردیمنە.

-بەرگْ سێەمْ زەڕینەوسیمینە بەشێگ لە شێعرەیلْ فولکلۆر و لاوەلاوەیٚ کوردی لە مەڵوەنْ باشوورْ رووژهەڵات و پارێزگایٚ کرماشانە.

هەر وە راس شێعر لەیٚ مەڵوەنە نۆنەرْ فەرهەنگ و مێژوو و تەنانەت باوەتەیلْ دینی و پرنسیپەیلْ کوومەڵگایی شارستانیەتە و ئەگەر لە روانگەیٚ کوومەڵناسیەو بنووڕیمە ئی گەپە، تۆیەنیم باردۆخْ کوومەڵگای ئی مەڵوەنە بۆنیم. ئەگەر وە راشکاو سەیٚرْ ئەدەبیاتْ ویٚەردە بکەیم؛ جی وەجی کردنْ زوورمەیٚ باوەتەیلْ ئائینی لە ئەستۆیٚ شێعر بۆیە. بەسبار کەڵامْ یارسان وە گشتی وە زووانْ شێعرە هەر یە بۆیە تەنخوایٚگ ئرا پەل وەشانْ شێعر لە باشوورْ رووژهەڵات و پێشوازی خەڵك لەی گەپە. دفێشترْ ئەوانەیٚگ ك سەرێگ لە ناو دنیایٚ ئەدەبیات دیٚرن، کوشتیٚارْ شێعرن و هەوڵ و تەقەلایٚان یەسە ك تەمامْ دەردەیل و خوەشیەیل

و هەیسی نەیسی ئی خەڵکە وە زووانْ شێعر بۆشن، یەسە گ لەو بەشەیلْ ترەكْ ئەدەبیات خافڵ بۆنە و باوەتێگ چۆ رۆمان یا کورتەچیرۆك و باسەیلْ پسپووڕکاری کوورپە مەنیە و تەنانەت مێژووێ لە داڵگ بۆن و لە دنیا چیینیش وە شێعرەو وەترياس. هەر وە راسەوە

شێعر داهێنانْ کوومەڵگایلْ جهانْ سێەمە ئڕایْ شکانن رچەیْ چەکمە بووری ودگماتیسم. گاهس لێرە ئڕا شکانن فەزایْ دگمەن و ئێلیاتی ئیقەرە پەڕە سەنۆد. وە باوەڕ م شێعر هەرسەیْ لەیْ مەلۆونە پەڕە سەنیە؛ وەڵام ئەو دۆیایْ ئەدەبیات پەنکوور کردیە. کابرایْ کەڵڕ ئەگەر تووایْ نیشان بەید ك پێشنەیْ ئێلەگەیْ رەسیدە کوورە، ئاماژە وە فەردەوسی کەید ك :

(سواری بیامد کلاهورا .....

نیەزانیْ فەردەوسی حماسەسەرا بۆیە نە مێژوونۆس، وەڵام ئی قسە لە لایْ خوەشترە و شەقڵ کەڵامە، چۆن شێعرە. چەن جار وەتمە شێعر هۆنەرتەرین هۆنەرە، دڵنیا بوون کول چشتیْ نییە. ئیسە بایمنەو سەرْ شێعرەیلْ فولکلۆر؛ دۆ باوەتْ جیا هەڵوژانمە ك لە دۆ روانگەیْ جیا و دۆ هۆر و را و دۆ دیالکتْ جیاباس کەید، یەکم باوەتێگ ك پیا دانەریە و دۆیەم باوەتێگ ك ژن بنیاتیْ نایە. هەر دگیان باسْ دەرد و هەستْ نۆستاڵژیکە، یەکیْ لیان رۆشنبیریش دەید و باسْ نەتەوەیی و نیشتمان پەروەری کەید و ئەوەکە رازانن چەو ئەبروو و بەژن و باڵا. کامیان کاریگەری فێشتریْ دیریْ نیەزانم وەڵام دڵنیام لاوەلاوە تەنیا هەستْ نۆستاڵژیك نییە، رۆشنبیری دانەوەیە. تۆیەنم بۆشم ژن لە باوەتْ فکریەو لانْ کەم لەیْ مەلۆونە لە پیا هەڵکەفتیْ تر بۆیە.

زوورمەیْ شێعرْ فولکلۆر ك پیا دانەریْ بۆیە باسْ خۆشەویستی و ئەوینە ئەزرەت وە دڵ مەنم پارچە شێعرْ نیشتمانپەروەرییێگ ئەو دی بکەم، هەر لە ئاڕازانن پا و

پێڵا بگر تا سەر و زڵف و ... هەرسەیٚ لە راس فرە رەنگینە و پڕە لە سناعاتْ ئەدەبی (ك پەرتخْ ئیمەیش هەر ئی بەشەسە) وەڵام دفێشتر نۆستاڵژیکە.هەر کەس چەویٚ لە شێعرْ ئی مەڵوەنە کەفیٚ لە پلەیٚ یەکم فکْر کەیٚد هۆر و رایٚ(فمێنیستی) ها لە ئەوپەڕی ئافت و هەست و بۆیەسە رفرنسێگ، راسیەگەیٚ یەسە گ لێوا نییە، ئافرەت لە کوومەڵگایٚ کوردەواریٚ چۆ یەیٚ کوێلە نوورنە پیٚ و بایەخْ فرەێگ وە پیٚ نییەن. باوجی لە مەڵوەنْ لەکستان و مەردمانْ لەك؛ زوورمەیٚ شێعر، شێعرْ حماسی و نیشتمانپەروەریە ك دانەرْ ئی گەپە پیاسە و ژن وە دەنگْ موور و پایەمووری چڕێدەیٚ. کەمتر باوەتْ دڵدارییێگ لە ناو شێعرْ فولکلۆرْ لەکی دۆنیمن هەرسەی لە باوەتْ باردۆخْ کوومەڵگاییەو، هەر دگێان (مەڵوەنْ کەڵر و لەك) کۆت و مت یەکێگە. یەکیٚ لە باوەتەیلْ سەرەکی لە شێعرْ کوردی؛ شێعرْ دڵداریە و لە کوومەڵگایٚ کورد وە گشتی پەڕە سەنێە وەڵام لە مەڵوەن کەڵر ها لە پلەیٚ سەرترێگ. ئەگەر سرێنجەیٚ ئیماژ و تەشبیە و ئستعارەگان بکەیم دەرەتان ئی گەپە ئڕامان رووشنەو بوود. ئەرهەم و تەرهەمْ ئافرەت تا شەرایٚ کفر و مەتەشخەڵ پەرەسی چوود :

کەوشەگەدگیوە، وە نەرم بنە پا

دۆیەتْ پەیٚغەمەر؛ ئامووزایٚ خودا

سەوزە سەوزێگە، سەوزیش کردە وەر

دەرْم کرد لە دینْ خودا و پەیٚغەمەر

زوورمْ شێعرەیلْ فولکلۆر لەیٚ مەڵوەنە لە چوورا چوو باوەتْ دڵداریە گاهس یەکیٚ لە هۆکارەگانْ ئی تایبەتمەندیە، ژیانْ خێڵەکی وکووچەری بوود. کوردْ ئی مەڵوەنە وە بوونەیٚ کووچ وکووچبار وئاڵف دانْ ریەن و ... فرە دڵ بەسەیٚ

نیشتمان و مەڵوەن نییە، قوڕخ لە زێد و ماوا لە لایَ گرینگترە یەسە گ گەپێگ چۆ شێعر، زوورم شێعرْ دڵداری و سرۆشتی بۆیەسە نۆنەڕْ فەرهەنگ و ئەدەبیاتْ ئیمە و گەپێگ چۆ هۆر و رای رامیاری لە ناوێان فرە دێر جی وەجی بوود. کوڕ و دۆیەتێگ ك تەنانەت تا زەمانْ ماڕەبڕین یەکتران نەینە، ئەوین ئڕایان نۆستالژیکە.

– لە کارْ کوو کردن و ساقکردنْ ئی پەرتووکە چەنکەس هەر وە راسی خوەیان میەنیَ کردن ك منەت مەمنوونیێانم :

– برایَ عەزیزم کاك قودرەت دارابی

– برایَ عەزیزم کاك سەجاد جەنفەرد (سەرکەش)

– هاوڕیَ عەزیزم کاك عەبدۆلا عفەتی

ئـ ئا

ئا تن بەو،تن بەو، هەر مەچوورەوا   هام لە خزمەتْد تا رووژ بوودەوا

a tin bew,tin bew,here meçûrewe

ham le xizmetid ta rûj bûdewe

ئاخ وەیٚ قەێرانەیلْ بەردائێبەردەوە   پەنجەیٚ رەزم وە بانْ شەنگْ زەردەوە

ax weê qeêraneyli berdaêberdewe

penceê r̂ezm we bani şenĝi zerdewe

ئارەزوو مەنزەرْ دۆیەتەیلْ نامی   خوەزگەو بۆنیامان وە ئەسەکامی

6 0 ئەسەکامی : سە2کامەتی، تەندۆرستی. –

arezû menzeri düyeteyli namî

xwezgew bünyaman we esekamî

ئاغەمانگ مانگە، بەتووڵ هسارە   مەر شەوقْ یارم ها لە گاپارە ١

ax□emanĝ manĝe, betûî hisare   mer şewqi yarim ha le gapare

ئاگر چییەسە لێم بەو خاموشم کە حەڵقەێ غۆڵامی خوەد لە گووشم کە

agir çîyese lem bew xamûşim ke

h□eqľeê x□oľmî xwed le gûşim ke

ئاگر چییە لە ماڵ خەسۆرانەگەم   یەکێ لێ دەچوو، دەزۆرانەگەم

agir çîye le maľi xesüranegem   yekê le derçû, dezüranegem

ئاگر داسە لێم،پێم نییەکەێ باوەڕ   ماچْ ئی سەوزە تییەرزێ یەێ کاوەڕ

agir dase lêm, pêm nîyekeê bwer̂

maçi î sewze tîyerze yeê kawer̂

ئاگر گرتمە وەك پیرە داران   بەو خاموشم کە چۆ جارْ جاران

---

1 – گاپارە : گافارە، لانکۆڵە. 6

agir girtime wek pîre daran bew xamûşim ke çü cari caran

ئاگرێگ چییە لە جەسەم ئمشەو پەشێوْ تنم سەوزەیٚ سیاچەو

agirêg çîye le cesem lmşew peşêwi tinim sewzeê sya çew

ئاوەگەیٚ ئەڵوەن، چەمەگەیٚ راوەن زڵفەگەیٚ لەیلی من کردێە پاوەن

awegeê eľwen, çemegeê r̂awen

ziľfegeê leylî min kirdêe pawen

ئڕا چۆجاران نییەتیەی لە راسم پا بنەی ئەو بانْ دیدەیٚ ئخڵاسم

ır̂a çü caran nîyetyey le r̂asim

pa biney ew bani dydeê ixľasim

ئڕا دووسْ خاس نییم وە دنیاوا هامە ناو کەشتی وە رۆ دەلیاوا

ır̂a dûsi xas nîym we dinyawa

hame naw keştî we r̂ü delyawa

ئڕا دۆریەگەد تیرْ خارمە قەڵاگەیٚ باوگد وەرمەغارمە ٢

---

[6] – وەرمەغار[2]: جۆرە ئشکەوتێکە لە بەرزایی راخ و کەمەری کێف کە زیاتر شوێنگەی کەڵی کەچە .خودی وشەی مەغار بە مانای راخ وکەمەری

ır̂a düryeged tîri xarime qeľageê bawgid wermex�arime

٢ ٣

ئڕا ناتیدن وە شینْ گەرمم پەلنگەگەد بخەی لە بانْ تەرمم

ır̂a natîdin we şîni germim pelinĝeged bixey le bani termim

ئڕا نیەنووڕی وەیٚ بەرگمەوە یە کزەیٚ تنە وەیٚ جەرگمەوە

ır̂a nîyenûr̂î weê bergimewe ye kizeê tine weê cergimewe

ئڕا نیەنووڕی وەیٚ بەرگمەوە کزەیٚ جەرگم تیٚ لە جەرگمەوە

ır̂a nîyenûr̂î weê bergimewe kizeê cergim ye le cergimewe

ئڕا نیەنووڕی وە حالْم ئمشەو ئەسرین چۆ سەیلاو رشیەیٚ لە دۆ چەو

کێفە .نەچیرەوانان دەڵێن:کەڵی کەچ کاتیێک کە بە گولە بریندارئەبێت خۆی لە وەڕمەغاردا هەشار ئەکا چۆنکە نەچیرەوان قەت باوەڕناکەیت کە کەڵی بریندار خۆی لە کەمەری کێف سەر بخات و لەویٚ هەشار بێت. هەر بۆیە لە پەندیکی پێشنان دەڵێن: کەسیٚ کەڵ کوشیٚ، باوگیٚ کەڵ کەچ کوشتو. ئەم دێڕە شێعرە ئاماژە بەوە دەکا کە منیش لە شوێنێک خۆم دامەرزێنم کە کەس باوەڕی پیٚ نەکا.

–[3]پەلنگ : ئەو زلْفەی کە چینراوە و ئەیخەینە پشتی سەروێن. 6

ırâ nîyenûrîwe h�alîm lmşew

esrîn çü seylaw r̂şyeê le do çew

ئمڕوو دۆ رووژە تاسەیٚ تۆم کەردەن   بێزارم لە گیان، رازییم وە مەردەن

ımr̂û do r̂ûje taseê tom kerden

bêzarim le gyan, r̂azîym we merden

ئمڕوو دۆ رووژە کەڵهۆل داسە بار

لە سەرمیل نەخسیەٚ، لە تاق چێەو بان ٤

ımr̂û do r̂ûje kel̂hül dase bar

le sermîl nexisêe, le taq çêew ban

ئمڕوو کەڵیٚ دیم وە مانشتەوە   داخیٚ ها وە بانْ داخان گشتەوەْ ٢

ımr̂û kel̂ê dym we manişteve daxê ha we bani daxan gştewe

ئمڕوو لەیٚ وەرە قیٚامەت خێزا   خوٚن لە سەرپەنجەیٚ نازاران رزیا

---

6 – کەڵهۆل : رازیکە[2]بۆ جووانی ورۆمەتی کچ. 4

سەرمیل : هاوێنە هەواریکی خۆشە لە دەشتی زەهاو.

تاق : مەبەست تاقی گەرا یان پاتاقە کە ئەودێوی گەرمیانە.

6 [5]– مانشت : کێوی مانشت لە ناوچەیٚ[2] ئەیوانی رۆژئاوا کە بۆ خۆی نۆمادی کوردە.

ımrû leê were qeamet xeza   xün le serpenceê nazaran rzya

ئمشەو چەن شەوە دۆر لە یارانم   وەك باخچەیٚ بێ ئاو، عاشقە بارانم

ımşew çen şewe dür leyaranim

wek baxçeê bê aw, e�şqe baranim

ئمشەو دۆ شەوە شەمس و نارمە   تەپڵ شادی دەن، دووس مێمانمە

ımşew do şewe şems û narime

teplî şadî den, dûs memanime

ئمشەو دیمە خەو قوولّەیٚ وەرینم   جامْ زەڕ وە دەس هاتە سەرینم ٦

ımşew dymexew qûleê werînim

cami zer we des hate serînim

ئۆشم لە خوسەد بام وەو راوەنەو   دەمەگەد بخوەم وە بوونەیٚ قەنەو ٧ ٢

– قوولّه[6] : مەبەست دۆستی قەدیمییە. جام[2] زەڕین لە فەرهەنگی 6
کوردەواری نیشانەی سەر کەوتوویی و پیرۆزییە. هەرواکە لە فارسی «جامی جەم» لێرە مەبەست وایە کە چ خۆشە کە خەڵاتی پیرۆزی و سەرفرازی لە دەستی دۆست وەربگریت.

– راوەن[7] :شوێنگەیکی تایبەتییە کە چۆم[2] و رووباری تێایە. لە 6
ئەو دێوی پاتاق هەتا شاری خانەقین دەشتی ئەڵوەنی ناوە و لە ئی دێوی پاتاق هەتا گیەڵانی خواروو یان مەنسووری راوەنی ناوە

üşim le xwised bam wew r̂awenew

demeged bixwem we bûneê qenew

ئۆشم لە خوسەد بچم وە کووەێت   خوەم وە لبنانی سجیل بکەم قەێت

şim le xwised bçim we kuweêt   ü

xwem we libnanî sicîl bikem qeêt

ئۆشم لەی راسە بکیشم و بام   ترسم ماچەگەد سابت بوو لە پام

şim ley r̂ase bikîşim û bam   tirsim maçeged sabt bû le pamü

ئەبروو بسمەلاێ سوورەێ سەر خەتە   بژانگ بەێداخ کورنگی   مللەتە ٨

ebrû bismilaê sûreê ser xete   bijanĝ beêdaxi kwrnĝî millete

ئەبروو بسمەلاێ سوورەێ سەر خەتە

یەسە کوشتەسەم ئی کوورپە دۆیەتە

ebrû bismilaê sûreê ser xete yese kwştesem ly kûrpe düyete

---

[6] – [8]کورنگی : کوڕەمازێ، رەسەنایەتی[2]: ئەم دێڕە ئاماژە بە رەسەنایەتی و خۆڕازاندی کچی کورد لە سەر داب و نەریتی رەسەنی نەتەوە دەکا و ئەمە کردووەتە ناسنامەی کوردایەتی.

ئەبرووت نزیکە، جەرگْ جایڵ بڕ   برژانگد سپاس، شازایەیْ کەڵڕ ٩

ebrût nizîke, cergi caeľ biř̂   birjanĝid sipas, şazaeêe keľiř̂

ئەر ئنزار بکەم توزیْ لە دەردم   کۆوان مەسووزن وە ئاخْ سەردم ٠

er inzar bikem tûzê le derdim

küwan mesûzin we axi serdim

ئەر ئنزار بکەم زەڕەێگ لە دەردم   زووان بسزیەیْ وە ئاه سەردم

er inzar bikem zeřeêg le derdim

zuwan bszyeê we ahi serdim

ئەر ئنزار بکەم زەڕەێگ لە دەردم   ئڕا کەڵهۆلْ شووخْ مل زەردم

er ınzar bikem zeřeêg le derdim eřa keľhüli şûxi mil zerdim

---

6 9– ئامێتگەلیک لە ئیماژ و ئستعارە پێکەوە [2] لەم دێڕە بەرچاوە

6 – [0] لە فەرهەنگی کوردەواری چەن [3] شت بووەتە نۆمادی راستەقینە وەکوو بای شەماڵ کە لای کوردان نیشانەی هیوا و ئۆمێد و ئارەزووە و دژی ئەوە بای زەلانە. هەروەها هەناسەی گەرم وهەناسەی سەرد. کاتێک دەڵێن :هناسد لە جی گەرم هەڵسێد، واتە پشت گەرمی و پشت گیرپید هەیە و کاتێک دەڵێن : هناسەیْ سەردم، واتە ناهمێد و رەنجەڕۆم. هەروەها لێرە پەرادۆکسێک هەیە، سەرما قەت ناسووتێنێت ئەم سووتیانە کە لێرەدا باسیْ ئەکرێت بە مانای وشک هەڵاتن و سیس بوونە.

ئەر ئنزار بکەم دەردْ دڵ فرەس   ئەڕایٚ کەڵهۆلەیلْ شووخْ دیدە مەس

erinzar bikem derdi dil̂ fires   ır̂aê kel̂hüleyli şûxi dyde mes

ئەر ئنزار بکەم دەردْ دڵ فرەس   سەوزەێگە گردەڵ، فرەێگە چەو مەس

er ınzar bikem derdi dil̂ fires

sewzeêge gidel̂, fireêge çew mes

ئەڕا بیٚ دووسیم بچنم گوڵان   بچوودە دەسم خارْ سەر چڵان

er̂a bê dûsîim biçinim gwil̂an   biçûde desim xari ser çil̂an

ئەر باوگد مریٚ، خوەم بوومە باوگد   چۆ مار حەڵقە دەم وە دەورْ ناوکد

er bawgid mirê,xwem bûme bawgid

çü mar h□l̂qe dem we dewri nawkid

٣ ئەر بۆد وە مەلیٚ بچیدە موولەق   حەقدارْ خوەمی وە فەرموودەیٚ حەق

er büd we melê biçîde mûleq

h□eqdari xwemî we fermûdeê h□eq

---

6 موولەق[2] : هەلهەلەی ئاسمان-   1

ئەر بەشم نێەید لە پشتێ پاگەد   خودا بکوشێ یەکە براگەد

er beşim nêeyd le pşti paged   xwida bikwşê yeke biraged

ئەر بەشم نێەید لە پشتێ پۆزد   خودا بکوشێ کوورپەێ عەزیزد

er beşim nêeyd le pişti püzid   xwida bkwşê kûrpeê e�zîzid

ئەر پیر پەرەسی، لێوەم کردیدە   عەقڵ و فام لە بانێ کەلەم بردیدە

er pîr peresî, lewem kirdîde e�qł û fam le bani kelem birdîde

ئەر پیر پەرەسی، جڵەوێد گیر دە   لیمووەگەد دەر بار تڵفەگەد شیردە [2]

er pîr peresî, ciłewid gîr de

lîmuweged der bar tiłfehed şîr de

ئەرتووای ساکن بوو دڵەێ پڕ خەمم دەمێد چۆ گوڵتووپ پەرت کە دەمم

er tuway sakin bû diłeê pir̂ xemim

---

[2] - ئەم پارچە شێعرە دوو دێڕە کە وایە :

ئەپیر پەرەسی ، جڵەوێد گیر دە

لیمووەگەد دەر بار تڵفەگەد شیر دە

کەشکا بویاتام لە جی ئەو تڵفە

شەکەر بنووشام لە سایێ ئەو زڵفە

demid çü gwľtûp pert ke naw demim

ئەر دووس بزانێ حاڵ من چۆنە نە چەتر هیلێ نە خاڵ لە سینە

er dûs bizanê h�aľi min çüne ne çetir hîlê ne xaľ le sîne

ئەر دووس بزانێ م ئەڕاێ چۆنم بوو کزەێ کەواو تێ لە دەرۆنم

er dûs bizanê mi eȓaê çünim bû kizeê kewaw te le derünim

ئەر دووس دڵێ بوو دووس بکەێ وە سەر

کونەگەێ کووڵێ کەێدن وە سەنگەر

er dûs diľê bû dûs bikeê we ser

kwinegeê kûľê keêdin we senĝer

ئەر قەڵخانیگید؛ ت باوەیاگار ئەگەر جافێگید؛ ت وەیسْ نازار

er qeľxanîgîd, ti baweyagar eger cafêgîd ti weysi nazar

ئەر بسەڵمانید؛ تن خاسْ عەلی ئەگەر عەرەوید؛ تن شێخْ مەنەلی

er biseľmanîd, tini xasi e�lî eger e�rewîd tini şexi menelî

بەو تا بکەریم دۆ دەس لە گەردەن   هەر وازێ نەکەیم تا رووژْ مەردەن [٣]

bew ta bikerîm do des le gerden

her wazê nekeym ta rûji merden

ئەر مردن راسە؛ رازیم وە مەردەن   مردن تەوقێگە هەر ها لە گەردەن

er mirdin r̂ase, r̂azîm we merden

mirdin tewqêge her ha le gerden

ئەر مردن راسە رازیم وە مردن   عاجزم لە دەسْ دۆجا دووس گردن

er mirdin r̂ase,r̂azîm we mrdin

---

[6] – لێرەدا شاعێر رجا لە دڵداری خۆی ئەکا و سوێندی ئەدات. بەڵام چۆنیەتی سوێند دانی دڵدار، لە ئەوپەڕی جووانییە.باوەیاگار بە پێ ئائینی یارسان یەکێک لە رێبەرانی یارسان بووە کە لە شەڕێک لە گەڵ دژمنان لە ناوچەی گووران ئەکۆژرێت و گڵکۆی زیارەتگای یارسانە. وەیسی هەورامانە و بە هەڵە ئەیلێن کە گڵکۆی «اویسی قرنی» یەکێک نازار کە لە لە هاو ڕێیانی حەزرەتی عۆمەرە و خاس عەلی رەوادگایکی لە قەراخی پارێزگای ئیلامە کە دەڵێن ئێمام عەلی ئەم شوێنەی تەوەڕک کردووە و شێخی مەنەلییش دەڵێن لە هاوڕێیانی ئێمام عەلی بووە. من لە کتیبێک کە لە بەر دەستمە و ناوی «تاریکخانە»یە کە ناوی راستەقینە و مێژووی هەمووی گوندەکان و شارەکانی پارێزگای کرماشانە، بە وردی لە سەر ئەمانە و«سم دۆڵدۆڵ» و «قازیوەن» و «پەنجەعەلی» و ... هتد باسم کردووە و بە بەڵگەنامە گەیاندوومە کە ئەم شوێنەوارانە کە تەقەدۆسیان هەیە هیچ پەیوەندییکی بە ئائینی ئیسلامەو نییە بەڵکوو ئەم شوێنگەلە گڵکۆ یان خەزینەی مادەکان هەتا سەردەمی ساسانیەکانە و کورد بۆ پاراستنیان لە غارەتی عەرەب ئاوا ناوگەلێک لە سەریان داناوە.

e?acizim le desi do ca dûs girdin

ئەر نییەتیەی، نییەتیەی، جار وە جارێ بەو
وە تاسکی دەربەسڵ گووشەێ شارێگ بەو

er nîyetyey ,nîyetyey ,car we carê bew
we taskî derbesi gûşeê şarêg bew

ئەزرەتم یەسە بنیشم وە لاد   رازْ دڵەگەم بۆشمەێ ئەڕاد

ezretim yese binîşim we lad   r̂azi diľegem büşimeê er̂ad

ئەسپم بی وە چوو، زینم بۆ وە مەرد
بردنەمەو دیارْ گڵکووێ سەنگْ سەرد [4]

espim bî we çû, zînim bü we merd
birdinemew dyari giľkûê senĝi serd

ئەسرین لە دیدەم ڕەوانە ئمشەو   جەرگم ها وە دەمْ کەوانەو ئمشەو

esrîn le dîdem r̂ewane ımşew
cergim ha we demi kewanew ımşew

---

[6] – [4] لێرە شاعێر مەبەستی مردن و [3] ڤەوتانە.ئەسپی چووین ئستعارەیە بۆ تابووت کە لە چێوە وزین کە بووەتە مەرد مەبەست ئەوانەیە کە تابووتەکە یان لە سەر دەستە و ئەیبەن بۆ گۆڕستان.

ئەڤداڵ یەکێگە کەشکووڵ وە دەس بوو

چۆ بوڵبوڵ دایم ماوایٚ قەفەس بوو

evdaľ yekêge keşkûľ we des bû

çü buľbuľ daym mawaê qefes bû

ئەگەر بزانم شەو جییەگەد کامە   لە تیٚ دەرْد کەم وە قۆرپەیٚ لامە ٥

eger bizanim şew cîyeged kame

le te derid kem we qorpeê lame

ئەگەر خار نەودن وە پەرچینْ گوڵ   مرایٚ مەتڵەوان کول مەیوون حاسڵ

eger xar newdin we perçîni gwiľ

miraê metľewan kwl meyû h?asiľ

ئەگەر دووسمی بەو دەمد بۆنم   پەیٚ ت سەرگەردانْ رۆ سەرزەمینم

eger dûsimî bew demid bünim

peê ti sergerdani ȓü serzemînim

ئەگەر دووسمی بەو دەمد بۆنم   هەر وەختە دەرچوو گیانْ شیرینم

eger dûsimî bew demid bünim

---

6 – لامە[5] : لامە یان لارێژ جۆرە تفەنگێکە[3] . مەبەستی شاعێر وایە که بۆ خاتری تۆ شەڕیش ئەکەم

her wexte derçû gyani şîrînim

ئەگەر دووسمی پا بنە ئەو وەر   تاگەر چۆ خانان بکیشی ئەو سەر

eger dûsimî pa bine ew wer   tager çü xanan bikîşî ew ser

ئەگەر دووسمی درارەم لە خەم   وەنە بێزارم لە تارفْ دەم

eger dûsimî dirarem le xem   wene bezarim le tarifi dem

ئەگەر کوشیدەم بپرس خەتام چەس؟

زڵفان سییەێ شووخ، دۆ ئەبروو پەیۆەس

eger kwişîdem bipirs xetam çes?

zilfan sîyeê şûx,do ebrû peêwes

ئەگەر کوشیدەم بپرس خەتام چەس؟

لە چووەم تووریاگە شووخ ئەبروو پەیۆەس

?eger kwişîdem bipirs xetam çes

le çuwem tûrryage şûx ebrû peêwes

ئەگەر من مردم دەێن وە ملد بوو   نایدەماڵمان، کوورەێ دڵد بوو [٦]

---

[6] - کوورەێ دڵ : تووشی داڵغە و پەژارە بوون.

eger min mirdim deên we milid bû

nayde maľiman kûreê diľd bû

ئەگەر مەیلەگەد دایدە وە کەسێ　　دەسد وە زریەێ ئێمام نەڕەسێ

eger meyleged dayde we kesê desid we zryeê ıêmam neȓesê

ئەگەر مەیلەگەد وە کەسێ دایدە　　بچوو بارەوەێ یە خەڵەتیایدە ٧

eger meyleged we kesê dayde　biçû bareweê ye xeľetyayde

ئەگەر نازاری بکیشم نازد　　وە یاوْ ئاڵەو　بامە پێشوازد ٨ ٣

eger nazarî bikîşim nazid　we yawi aľew bame peşwazid

ئەگەر ناو نارم وە وڵاتەوە　　لاشەم هەڵپێچن وە خەڵاتەوە ٩

---

7 – خەڵەتیان[3] : خاپڵی، خۆ خافڵاندن 6

8 یاوی ئاڵ : ئاڵ هەم بە مانای رەنگی[2] سوورە و هەمیش بە 6
مانای یابووی رامە.

9 – ناو نان یان ناوزێە کە لە فارسیدا[3] بووەتە «نامزەد» بە 6
جگە لە مانای پاداشت، بە مانای کەفەنە. مانای دەزگیرانییە و خەڵات
مەبەستی شاعێر وایە کە ئەگەر ناوی من وەکوو دەزگیران لە سەری تۆ

eger naw narim we wiřatewe laşem heřpêçin we xeřatewe

ئەگەر ناوەگەد فراموشم بوو سفێدی کەفەن باڵا پووشم بوو

eger naweged firamûşim bû sifêdî kefen baÎa pûşim bû

ئەگەر وە سیکار دڵ مەیوو ساکن یە تن، یە سیکار، حازر و باتن

eger we sîkar diř meyû sakin ye tin, ye sîkar h[illegible]azir û batin

بەو سیکار مەکیش؛ لێود گرێ بار دیان تڵاگەد مەیوو لەکەدار

bew sîkar mekîş, lêwid girê bar dêan tiřaged meyû lekedar

ئەڵوەن ئاوەگەد ها وە قینەوە گل مەخوەێ وە دەوڕ خانەقینەوە

eřwen aweged ha we qînewe
gil mexweê we dewri xaneqînewe

ئەڵوەن کوورەو نەود ئڕا ئاوەگەد قیقەێ نازارانْ پاێ سراوەگەد

نەبێت و دۆنیا ئەوە نەزانێت؛ باشتر ئەوەیە کە خۆم لە کەفەنێک بپێچم و بمرم.

eľwen kûrew neüd ıȓa aweged

qîqeê nazarani paê siraweged

ئەمڵە داسە بار دۆیا خێڵانە قوو قوو بایەقوشْ دەیشتْ گیەڵانە ٤ ٦

emľe dase bar düya xêľane qû qû baêeqwşi deyşti gyeľane

ئەو باڵابەرزە ئەوکەت وە سەرە منیش کوشتێە خوەیَ بێخەوەرە ٤

ew baľaberze ew ket we sere minîş kwiştêe xweê bêxewere

ئەو باڵابەرزە لە دۆر دیارە چمان گوڵخۆمچەیَ ئەوەڵ وەهارە

ew baľaberze le dür dyare çiman gwiľxomçeê eweľ wehare

ئەو باڵابەرزە، لەورە وساگە چەتر لە بانْ گوونا بەساگە

ew baľaberze, lewre wisage çetir le bani gûna besage

ئەو بڕکە ماڵە لەو پاچە دیمە لە دەرْ ماڵێان گوڵ داگە خەیمە

6 – ئەمڵە : ئوورد0وگا، کۆمەڵی عەسکەر، ناوی پێشوۆی شاری گیەڵانی رۆژئاوا

6 – کەت : کەت و گوڵوەنی، جۆری سەروەنە. مامۆستا زێرەک وا خوێندوویەتی :

ئەو باڵابەرزە، ئەو تەل بە سەرە ئەمنیش کوشتووە خۆی بێخەبەرە

ew biȓke maȓe lew paçe dîme

le deri maȓêan gwiȓ dage xeyme

ئەو رووژ وە گووش بۆم کەوکێ مەشاقان

تمەز لەیلی بۆ مەجنوون مەلاوان

ew ȓûj we gûş büm kewkê meşaqan

timez leylî bü mecnûn melawan

ئەورێ ئڵاوردێە وارانێ نییە   قووڵەم مەیلەگەێ جارانێ نییە

ewrê ıȓawrdêe waranê nîye   qûȓem meylegeê caranê nîye

ئەورێ ئڵاوردێە وە لا وەیسەوە   لەیل وە توو خفتان ها وە دەیشتەوە

ewrê ıȓawrdêe we la weysewe

leyl we tû xiftan ha we deyştewe

٤ **ئەورێ ئڵاوردێە وە لا وەیشتەوە   لەیل وە توو خفتان ها وە دەیشتەوە[6]**

ewrê ıȓawrdêe we la weyştewe

leyl we tû xiftan ha we deyştewe

---

6 – وەیشت : وەشت، لە فەرهەنگی کوردەواری هەر بادێک ناویکی هە4یە و خەڵکان باوەڕێکیان لە سەری هەیە وەکوو بای شەماڵ، بای زەلان، بای وەشت. بادێک کە لە باشووری رۆژهەڵاتەوە دێت

ئەو کلْ چەوە ت دایدن لە من ٣ ئەر کەوەر کوو بۆیام هەڵکنیام لە بن ٤

ew kili çewe ti daydin le min

er kewer kû büyam heÎkinyam le bin

ئەیْ دڵ دۆیایْ دڵ، یە چۆ ژیایدە

مەگەر ت سەنگی، لە سەنگ ژەنیایدە ٤

eê diĺ düyaê diĺ ye çü jyayde

meger ti senĝî, le senĝ jenyaîde

ئی بڕکە ماڵە؛ رزْ پشتیان! ٥ خۆنی قەسایْقەس ، کەسم نەیشتیان ٤

î biŕke maĺe, ŕizi piştean xünî qesaêqes, kesim

neyştean

ئی بەختْ خوەمە، چۆ بەختْ گورگە

وە هەر جایْگ مەچم، هەر برنگایْ برنگە

î bexti xweme çü bexti gwirgewe

her caêh meçim,her birnĝaê birnĝe

---

[3] – کەوەر کوو : کێفی «کەبیر کوە» کە گەورەترین ئاڵقەی 6

کێفییە لە پشتکۆ. کەبیر گۆڕاوەتە کەوەر کە بە مانای گەورەیە.

[4] – ژەنیان یان رەژیان بە مانای پێگ هاتن و دۆرست بوونە. 6

[5] قەسایْقەس : قەساس کردن- 6

ئی تاوسانە چ وەختْ گەرمە   تەك دەرەو ئی لا چ وەختْ شەرمە

î tawisane çi wexti herme   tek derew î la çi wexti şerme

ئی خوەرْ زەردە کەیٚ بوودن ئاوا   شەوقیٚ ها لە لایٚ خەسورە و زاوا

î xweri zerde keê bûdin awa   şewqê ha le laê xesüre û zawa

ئی خوەرْ زەردە کەیٚ بوودن ئاوا   بوودە دیٚوان بەیٚ خەسورە و زاوا

îxweri zerde keê bûdin awa   bûde dêwan beê xesüre û zawa

ئی خوەرْ زەردە کەیٚ تووایٚ بنیشیٚ   بۆشن وە کەڵهۆل نازم بکیشیٚ

î xweri zerde keê tuwaê binîşê

büşn we keȓhül nazim bikîşê

ئی رازْ دڵەگەمە بۆشم پەری سەنگ

سەنگ سیا مەیوو، مەگیلوو لە رەنگ

î ȓazi diȓegeme büşim perî senĝ

senĝ sya meyû, megîlû le ȓenĝ

ئیٚڵەیل دان لە بار،دووڵەیل بۆن خالی سەوزە چییەو ژیٚرْ تیرمەیٚ متقاڵی

ıêȓeyl dan le bar, dûȓeyl bün xalî

sewze çîyew jêri tîrmeê mitqalî

ئێوارەد وە خەێر، بەرێەگەد ئاوا   بگرەمە ناوش، چۆ کوورپە ساوا

ıêwared we xeêr, berêeged awa

bigireme bawiş çü kûrpe sawa

ئێوارە دیمەد، خوەزێو نەیامەد   نیشانم دایدە گووشەیٚ قێامەت

ıêware dîmed, xwezêw neyamed

nîşanim dayde gûşeê qêamet

ئێوارە دیمەد قالی تەکانی   وە بوونەیٚ قالی، چەو لێم قرپانی

ıêware dîmed qalî tekanî   we bûneê qalî, çew lêm qirpanî

ئێوارە دیمەد لێو وە خەنەوە   نازاری لە لایٚ خودا و بەنەوە

ıêware dîmed lêw we xenewe   nazarî le laê xwida û benewe

ئێوارە دیمەد وەو جەڵاڵەوە   خوڵکم نەکردی بامە ماڵەوە

ıêware dîmed wew ceľaľewe   xwiľkim nekirdî bame maľewe

ئێوارە وەختێ، گایلەو بەسانێ   ئەر دووس مەیلێ بوو، دژمن چووزانێ

ıêwre wextê, gaylew besanê er dûs meylê bû, dijmen çûzanê

بـ ب

باخەوان کوور وای وادەیٚ گوڵ وێەرد ٦ ٤

نەرگز لە چیمەن پاپەیل کردگە زەرد

baxewan kûr way wadeê gwiľ wêerd

nergiz le çîmen papeyl kirdge zerd

باریکە ڕێیگ داشتم،پەری ماڵ ئەو ماڵ

ئەویش کوورەو کرد شنەیٚ بایٚ شەماڵ

barîke r̂êîg daştim, perî maľ ew maľ

ewîş kûrew kird şineê baê şemaľ

بازێگم دەرچییە وە تنافەوە سیٚادەیل دینەسەیٚ وە کوو قافەوە

bazêgim derçîye we tinafewe sêadeyl dîneseê we kû qafewe

بادە بادەمە، خوداوەن سازم سەنگْ سەرچشمەیٚ نشاتەیٚ بازم ٧

bade bademe, xwidawen sazim

---

6 6 –[4] کوور وای :کوێر بووی

6 7 – [4]نشات : بەرزایی، بڵێندی

senĝi serçeşmeê nişateê bazim

باڵاد لە وێنەیٚ چنارْ باخان ناو مەمانەگەد، وەفرْ ئێڵاخان ٨

baĺad le wêneê çinari baxan naw memaneged,wefri iêĺaxan

باڵاگەد بەرزە چۆ تو هەڵچیدە نییەزانم دۆیەتی یا شۆ کردیدە ٤

baĺaged berze çü tü heĺçîde nîyezanim düyetî ya şü kirdîde

باڵاگەد بەرزە وە بەرزانەوە خاڵ وەیٚ ئاشیەیٚ سایٚ لەرزانەوە ٠

baĺaged berze we berzanewe xaĺ weê aşyeê saê lerzanewe

باڵاگەیٚ بەرزە،بەرز لە لیٚ کەفیٚ خوەزگەم وەو کەسە شەو لە لایٚ خەفیٚ

baĺageê berze, berz le lê kefê

xwezgem wew kese şew le laê xefê

---

648 وەفر ئێڵاخان : ئستعارەیە وەکوو بای شەماڵ. هەروەها خەڵک بە گشتی لە سەر ئەم باوەڕەن کە دووایین بەفری ئێڵاخان وەکوو ئاوی زنیان یان حەیاتە و شەفا بەخشە.

649 - داری تۆ کە زوو بە زوو شین ئەبێت و ریک و پیکە و کەس هەرەسی ناکا

650 - ئاشیە : زلف، گیس. لەرزانە : ئاوێزیگە وەکوو خشڵ کە لە سەر زلفان دەکەن.

باڵاگەیْ بەرزە مەلەقیەیْ چۆ نەیْ   چەترەگەیْ لە بان گوونا حەڵقە دەیْ

baľageê berze meleqyeê çü neê

çetregeê le bani gûna h?eľqe deê

باڵا وەیْ بەرزی، قەد وەیْ ئەنازە   بمارکد بوو ئی فرمْ تازە

baľa weê berzî, qed weê enaze   bimarkid bû î firmi taze

باڵا وەیْ بەرزی، نزمی وە قاپە   خاکْ ژێرْ کەوشەگەد وە من زیاپە[1] ٥

baľa weê berzî, nizmî we qaêe

xaki jêri kewşeged we min zêaêe

٥ باڵا وەیْ بەرزی قوتنی داراوە   قەرەهوون[2]   وە بانْ بەرزی باڵاوە

baľ weê berzî qwitinî darawe   qerehûn we bani berzî baľwe

باڵا وەیْ بەرزی مەمانوو وە بەت   مەر ترنگەیْ ئاوانْ سووان لە ڕۆ تیەت

baľa weê berzî memanû we bet

mer tirnĝeê awani suwan le ȓü tyet

6 [1] – قاپە : قایدە، هەر ئەم وشەی عەرەبی «قاعدە»یە

6 [2] – قەرەهوون : قاوی گێس کە ئەکەوێتە سەر سینگ و بۆ جوانی خنیەی لێ ئەدەن

باڵ کە لە خفتانْ سیمْ زەڕەوە   بەرزی مل وە بانْ کاڵایْ واڵاوە ٣

baĺ ke le xiftani sîmi zeȓewe

berzî mil we bani kaĺaê waĺawe

بایەد یەیْ جەفایْگ ئڕام بکیشی   چیدە لایْ قووڵەم، فرە نەنیشی

bayed yeê cefaêg ıȓam bikîşî   çîde laê qûĺem, fire nenîşî

بچمەو شوونْ میلکانەگەد چۆ مەل بێەم دوور ٤   لەبە داد بکەم، گلارەم بوو کوور ٥

biçime şûni mîlkaneged çü mel bêem dûr

lebe dad bikem, gilarem bû kûr

بچمەو شوونْ میلکانەگەد لە دڵ بناڵم   جی شەو خەفتند وە گوڵ بکاڵم

biçimew şûni mîlkaneged le diĺ binaĺim

cî şew xeftinid we gwiĺ bikaĺim

---

[6] – کاڵایْ واڵا : واڵ بە تەنی تەنها بە مانای رەنگی روون و بازە و هەروەها بە مانای هەڕاق یان گەورەیە. کاڵایْ واڵا بە مانای کەل و پەلی خان یان والییە.

[6] – دوور : گەڕیان، بە بێهۆ خول خواردن [4]

برقْ بڵەیٚ ٥ زنج رۆ مەوجْ خارە هەیٚ دۆیەت کۆشتیدەم وە بیٚ مەیٚارە ٦ ٦

birqi biľeê zinc ȓü mewci xare

heê düyet kwştîdem we bê meêare

بکەرەم وە نەزرْ مەردە و نامەردەت وە نەزرْ زڵفەیلْ شەو پەشیٚو کەردەت

bikerem we nezri merde û namerdet

we nezri ziľfeyli şew peşêw kerdet

بنوورٖ وە زەردەیٚ زامْ هزار چڵەوە جوور بوڵبوڵ مەیلم ها وەیٚ گوڵەوە

binûȓ we zereê zami zami hizar çľewe

cûr buľbuľ meylim ha weê gwiľewe

بنوورٖ وە کەڵهۆل سەر کردیٚە پەتی منیٚ وە نەمامْ باخْ دەوڵەتی

binûȓ we keľhül ser kirdêe petî

minê we nemami baxi dewľetî

بنوورٖ وەو کەڵە چۆ مەکەیٚ سمکوو

---

5 – بڵە : بڵبأس، بریقە، رۆناکی،تێژی 6

6 – مەیٚارە : مۆدارا، مەدارا، بیٚ مدارا، بیٚ ئەندیش 6

ئاو مەخوەیْ لە بانْ گوڵخۆمچەیْ لیموو

binûr̂ wew keľe çü mekeê simkû

aw mexweê we bani gwiľxomçeê lîmû

بنووڕ وەیْ مانگە چۆ ئاخڵ دایە سەوزەیْ باڵابەرز قەراوڵ نایە

binûr̂ weê manĝe çü axiľ daêe

sewzeê baľaberz qerawiľ naêe

بنووڕ وەیْ مانگە چەنە چەنێگە چەنە گوڵتلاێ لایْ سەروەنێگە ٧

binûr̂ weê manĝe çene çenêge çene gwiľtiľaê laê serwenêge

بنووڕ وەیْ مانگە یە چەنیْ بەرزە ماچْ دووس کردن هەر ئیمشەو فەرزە

binûr̂ weê manĝe ye çenê berze

maçi dûs kirdin her îmşew ferze

بنۆسن لە بانْ تاقْ تاق وەسان تا کەیْ بکیشم جەورْ ناکەسان

binüsin le bani taqi taq wesan ta keê bikîşim cewri nakesan

بنۆسن لە بانْ سکەیْ نادرشا هەرکەس یار نەێریْ بایدە کرماشا

---

[6] - گوڵتلا : ئاوێز، خشڵ، قەوە، شخڵ [7]

binüsin le bani sikeê nadir şa

her kes yar neêrê baêde kirmaşa

بنۆسن لە بانْ سکەیٚ دۆ قۆرووشی   هەرکەس یار نەیٚریٚ سییە بپووشیٚ

binüsin le bani sikeê do qorûşî her kes yar neêrê sîye bipûşê

بنۆسن لە بانْ سەنگْ مەزارم   شەهیدْ عشقم، مەکەن ئازارم

binüsin le bani senĝi mezarim şehîdi eişqim, meken azarim

بـۆشن وە قوولٚم دی نەوسیٚد و بایٚ   باڵایٚ عەزیزە، بنیشم لە سایٚ

büşin we qûľem dî newsêd û baê

baľaê éezîze, binîşim le saê

بۆشنە دووسەگەیٚ لە ئیٚلاخ نیشم   قوتیەگەیٚ کل کەیٚد سیکار بکیشم

büşine sûsegeê le ıêľax nîşim

qwtyegeê kil keêd sîkar bikîşim

بوو ئەتـر لە زلٚف، بوو گوڵ لە نەفەس

سەوزەڵەیٚ گردەڵ، سات لە بانْ دەس

bû etir le ziľf, bû gwiľ le nefes

sewzeľeê girdeľ, sat le bani des

بوو گوڵ، بوو ئەتـْر، بوو رازانْ شەو

مەلەیل دانەو یەك چۆ بەچگە مەرتەو ٨

bû gwiľ, bû etir, bû r̂azani şew

meleyl danew yek cü beçge mertre

بوو هەنایٚ هەفت رەنگ لە دەسـْد مەیوو

بوو گوڵاو لە چاڵ نەفەسـْد مەیوو

bû henaê heft r̂enĝ le desid meyû

bû gwiÎaw le çaľi nefesid meyû

بەرزی، بلّێنی، سەوڵی، چناری   ت نەزەر کەردەیٚ پەروەردگاری

berzî,biľênî,sewľî,çinarî   ti nezer kerdeê perwerdigarî

بەرزی مل وە بانْ ژێر پیرانەوە   مەر برجْ بڕنەو وە نیشانەوە

berzî mil we bani jêr pîranewe

mer birci bir̂new we nîşanewe

بەرگیٚ لە دەوار   بکردای لە وەر   مەر ئەوسا دەرچوو ۮۆد لە تەوقْ سەر ٥

---

6 – مەرتەو : مەکتۆخانە[5]، جی خوێندن، خوێندنگا 8

bergê le dewar bikrday le wer

mer ewsa derçû düd le tewqi ser

بەدبەختی بەختم پەخشە لە عاڵەم

هەر سەوڕ بێ جەخت مەیوو لە تاڵەم

bedbextî bextim pexşe le e□aľem

her sewri bê cext meyû le taľem

بەو باڵا بگریم وە ئەغدْ باڵا   بوو بنیەیم وە بوو شەمامەیٚ ئاڵا

bew baľa bigrîm we ex□di baľa

bû binyeym we bû şemameê aľa

---

[69] – دەوار : رەشماڵ. لە پێشوو ئەو کەسەی کە ئازیەتبار بووە لەتە دەوارێک کە هەر بە رەنگی رەش بووە لە بەر کردووە و هەتا سەرساڵی مردووەکە لە بەری بووە. هەر ئێستەش لە کاتی «چەمەری» دانان، ئەوانەی کە چەمەری ئەخوێنن بەرگێک لە دەوار ئەیکەنە بەری خۆیان.هەروەها لە رەشماڵەکاندا رێگەیەک دەرباز بووە بۆ دۆکەڵ کە (گاکەوتەرە)ی پێ دەڵێن و گاکەوتەرە لەتە دەوارێکە کە ئەکەوێتە سەرۆی رەشماڵ و دۆکەڵ لێ دەر ئەچێت، شاعێر لێرە وەکوو تەشبیە بە کارێ هێناوە.

[60] – سەور بێ جەخت : لاهنایێکە بۆ دەر بڕینی چارەڕەشی. خەڵک بە گشتی لە سەر ئەم باوەڕەن کە لە کاتی پژمین، ئەگەر تاکە بێت ئەوە سەورە و ئەشێ ماوەیەک سەبر بکەیت و ئەگەر دووانە بێت ئەوە جەختە و ئەشێ زوو بە زوو کارەکە تەواو کەیت.

بەو بکەیم وە بانْ یەیٚ بەرزی یاڵێ   بزانیم دۆیەتە چە لە چە زانیٚ

bew bikeym we bani yeê berzî yal̂ê

bizanîm düyete çe le çe zanê

بەو بنووڕ وەیٚ زامْ وە ناسوور کەفتەم

نییەزانم بووْد لە کام دووس ژنەفتم

bew binûr̂ weê zami we nasûr keftem

nîyezanim bûwid le kam dûs jneftem

بەو تا بچنیم گوڵ لە گوڵزاران   بادە بنووشیم چۆ جارْ جاران

bew ta biçinîm gwil̂ le gwil̂zaran bade binûşîm çücari caran

بەو تا بکەیمن دووسیمان لە نوو   تۆ دارْ نارنج، من دارْ لیموو

bew ta bikeymin dûsîman le nû

to dari barinc, min dari lîmû

بەو تا بکەیمن دووسیمان لە نوو   تۆ دارْ نارنج، من لە سایەیٚ توو

bew ta bikeymin dûsîman le nû

to dari barinc, min le sayeê tû

بەو بکەیم وە بانْ بەرزی بێاوان کوردەماڵ خوەشە لە نوو وەهاران

bew bikeym we bani berzî beawan

kwirdemaľ xweşe le nû weharan

٦

بەورە سەرینم پەریم باوەر موور دەنگد بێترە لە سدر و کافوور ١

bere serînim perîm bawer mûr denĝid bêtire le sidr û kafûr

بەورە سەرینم دەم وە موورەوە بسپارەم وە خاك، هەم بچوورەوە

bewre serînim dem we mûrewe

bisparem le xak, hem biçûrewe

بەوە ماڵەگەم شەو مەچوورەوا هام لە خزمەتد تا رووژ بوود ئاوا

bewe maľegem şew meçûrewa

ham le xizmetid ta rûj bûdewa

بێازەیٚ گەردەن وە ملوانْکەو دەسد عەزیزە وە کلوانْکەو

bêazeê gerden we milwanikew desid e�zîze we kilwanikew

---

6 – مُوور : یەکێک لە مەقامگەلی هوورەیە کە تایبەتی ئازیەتی دانانە. ئەم مەقامە کە بە «پایەمووری»یش بە ناو بانگە لە پێشوو لە لاینی ژنانەوە خوێنراوە و مەقامیکی تایبەتی بە ژنان بووە.

بیلا بمرم ، بچم لە کیسڵد   یا بووم وە قوربانڵ خەرمانەیٚ گیسڵد

bîla bimirim biçim le kîsid

ya bûm we qurbani xermaneê gîsid

بیلا بوواریٚ نم نمەیٚ واران   بەیٚدن لە چەکمەیٚ زەڕین سوواران

bîla buwarê nim nimeê waran

beêdin le çekmeê zer̂în suwaran

بیلا بوواریٚ نم نمەیٚ واران   تەڕ بکەیٚ دڵنگڵ زەڕین سوواران

bîla buwarê nim nimeê waran

ter̂ bikeê dil̂înĝi zer̂în suwaran

بیلا چەترەگەد مەسنەوی کاڵ بوو نە کوڵ نە دریژ، نە زەمین ماڵ بۆو ٦

bîla çetreged mesnewî kaĺ bû

ne kwiĺ ne dirîj, ne zemîn maĺ bû

بیلا قەورەگەم لە قەورەیل دۆر بوو

نزیك وە نەجەف، داخڵ وە نۆر بوو ٣

bîla qewregem le qewreyl dür bû

nizîk we necef, daxiĺ we nür bû

بیلا من بمرم بوومە گڵکوان گیا سەوز نەکەێ پەێ بەسەزووانێ ٦

bîla min bimrim bûme giĺkuwan

gya sewz nekeê peê besezuwan

بیمەسە شووان یەی بڕکە پەسێ

کەرخودا نیشتێە و خوەم بێەمە دەسێ ٥ ٦

---

6 -مەسنەوی : مەسنەوی یان مەسنەوێ کاڵ جۆرە چنینیکی تایبەتیە لە گیس کردنی مۆی سەر.

6 - ئاماژە بە بابەتیکی ئائینی شیعە دەگا. گەلی شیعە لە سەر ئەم باوەڕەن کە ئەگەر مردووەکەیان لە شاری نەجەف کە گڵکۆی ئێمام عەلییە یان کەربەلا کە گڵکۆی ئێمام حسەینە دابنێن سەواوی هەیە.

6 - گڵکووان : پاشگری «کووان» زۆرتر بۆ چشتی کەم بایخ بە کاری دێنن وەکوو «سڕ کوان» یان «لاسکووان». گڵکۆ بە مانای قەبرە بەڵام «گڵکووان» بە مانای کوومەی خاکی بێ بایخە.

bîmese çuwani yeê biřke pesê

kerxwida nîçêe û xwem bêeme desê

بیوە خوەردمی، بیوە خاوْمی   بیوە ت بینایْ هەر د چاوْمی

bîwe xwerdimî, bîwe xawimî   bîwe ti bînaê her di

çawimî

پـ پ

6 – گەرخودا : سەردەستەی بێریڤانان کە خۆی خاوەنی ران بێت.

پاڵ دە وە پشتی دیواخانەوە   چۆ گوڵ برۆزیە   وە مێوانەوە ٦

paĩ de we pştî dîwaxanewe   çü gwiĩ brozye we mêwanewe

پا وە پاوینك، مل وەێ کووتەوە   دەسم قت بکەن وە لیمووتەوە ٧ ٦

pa we pawînik, mil weê kûtewe
desim qit biken we lîmûtewe

پۆز مەر تریفەێ وەفراو لە رۆ تیەت   دەسد چۆ داتیر لە من بکە لۆیەت

püz mer tirîfeê wefraw le r̂ü tyet
desid çü datîr le min bike lüyet

پەڕاو و بێستۆن هەردگ برا بۆن   فەڵەك کارێ کرد لە یەك جیا بۆن

per̂aw û bêsitün her dig bira bün
feĩek karê kird le yek cya bün

پەریشان کردێە زلفێ چۆ لەولاو لفت   دانەێ گەوەر، نەفەس بوو گوڵاو ٨ ٦

---

6 – برۆزیان : خۆ نیشان دان، خۆ تەیار کردن 6

7 – کوۆوت : کۆت، کۆت و بەند 6

8 – لفت : لفت و گفت، قسەکردنەوە،هەڵس و کەوت 6

perîşan kirdêe zil̃fê çü lewlaw

lift daneê gewher, nefes bû gwil̃aw

پەشێوم کردێە سایٚ زلٚفٚ لێوەد   شەوان هام لە خەو مەوینیام شێوەد

peşêwim kirdêe saê zil̃fi lêwed

şewan ham le xew mewînyam şêwed

پەنج تیر داسە لێم، هەر پەنج پەێەلٚپەیٚ

کەوتر وەو باڵەو گڕ پێەو نییەکەیٚ

penc tîr dase lêm, her penc peêel̃peê

kewtir wew bal̃ew gir̂ pêew nîyeke

پەنجەیٚ پاد لە تەرزٚ سکەیٚ ئەسکەناز

چوار گووشەیٚ بەهەشت لە من کردێە واز

penceêpad le terzi sikeê eskinaz

çuwar gûşeê beheşt le min kirdêe waz

پیری هاتێە وە پیریمەوە   تەك داسە ستوٚنٚ دلٚگیریمەوە

pîrî hatêe we pîrîmewe   tek dase sitüni dil̂gîrîmewe

پیری کاملٚی نرخٚ گەنێگە   کالاٚیٚ ناڕەوایٚ لە هەد رەدێگە

kal̂aê nar̂ewaê le hed **pîrî kamil̂î nirxi genêge**

r̂edêge

تـ ت

تاکەیٚ بخەفم شەو لە دەرپەلان   گووش بێەم وە دەنگْ ئاوازەیٚ مەڵان ٦

ta keê bixefim şew le derpelan

gûş bêem we denĝi awazeê melan

تاڵیٚ لە زلْفت بیل وە لامەوە   وە هەر جاێگ مەچم، زۆتر بامەوە

taľê le ziľfit bîl we lamewe

we her caêg meçim, zütir bamewe

تاڵیٚ لە زلْفت کەفتێەسە گریە   وە گوڵاو بشوورەیٚ بگرەیٚ لە خنیە ٠

taľê le ziľfid keftêese girye

we gwiľaw bişûreê bigreê le xinye

ت بەو، ت بەو، دووس عەزیزەگەم   کلوانك تلاٚیٚ سەر پیرووزەگەم

ti bew, ti bew,dûs e?zîzegem   kilwanik tiľaê ser pîrûzegem

[669] – دەرپەلان : دەرپەل، دەربەند، بەروەن

[670] – ئەم دێڕە شێعریٚ ئاماژە بە باوەڕیکی کوردی دەکا. بە باوەڕی خەڵک ئەگەر کچی ئازەو لە کاتی سەر شانە کردن مۆی زلْفیٚ بکەوێتە گریٚ، دەزگیرانیٚ بۆ دێت.

ت خوو گوڵێگید؛ گوڵ ئڕا چەدە   مەردم   ئنتزارْ گوڵەگەێ خوەدە   ١   ٧

ti xû gwiľêgîd, gwiľ lr̂a çede

merdim intizari gwiľegeê xwede

ت خوو نازاری وە نازْد قەسەم   کەژەڵی   دیدەێ مەسد کوشتەسەم   ٢   ٧

ti xû nazarî we nazid qesem kejeľî dîdeê mesid kwiştesem

ترسیەم بمرم سەر بنیەم وە گڵ   داخْ ئەو دۆیەتە بمینێ لە دڵ

tirsyem bimirim ser binyem we giľ

daxi ew düyete bimînê le diľ

ترۆسکەێ ئاگرْ سییەماڵ نوو   خوەش خوەش مەسووزێ لە داوانەێ کوو

tirüskeê agiri sîyemaľi nû

xweş xweş mesûzê le dawaneê kû

تف لە رۆ باوگد سکەێ پۆل ناسێ   ئەفسووس نیەێدەد وە کوڕ خاسێ

tif le r̂ü bawgid sikeê pül nasê efsûs nyeêded we kwir̂î xasê

---

1 – مەردم: مەبەست «مەردۆمەک»7 یان گزینگی چەوە. 6

2 – کەژەڵی : جووانی، مەستی، کەژاڵی7 6

تف لە کرماشان چاڵە زەمینە بێستون خوەشە، جییەگەێ شیرینە

tif le kirmaşan çaľe zemîne bêsitün xweşe cîyegeê şîrîne

ت قەدیم ماڵك، خوەم بووم وە رەعیەت

ماڵەگەم وە نەزرْ هەم خوەد و دایەت

ti qedîm ma ik, xwem bûm we ȓe?yet

maľegem we nezri hem xwed û dayet

ت لەو زندانە چۆ گری تاقەت رێ دەسم نییە بامە مڵاقات

ti lew zindane çü girî taqet ȓê desim nîye bame miľaqat

ت مەپووش کاڵاێ هەیژدە دەر لە بان

٧ سان[3] مەێە چۆ گوڵ لە خەیمەێ خانان

ti mepûş kaĺaê heyjde der le ban

san meêe çü gwiĺ le xeymeê xanan

---

[3]– سان : تێڕوانین، نەزەر کردن، ئەسڵی وشە ئەگەڕێتەوە سەر بابەتیکی عەسکەری کە لەوێ فەرماندەر تێبینینی لەشکەر دەکات و لەشەکەر هەموو گوێ بە فەرمانی فەرماندەرن. 6

تن دۆر ومن دۆر، وە دۆرید قەسەم   هەر وەختە بچوو ئاگر لە جەسەم

tin dür û min dür,we dürîd qesem

her wexte biçû agir le cesem

تنْ دیند قەسەم یا تیەم یاگەر بەو   پەشێوْ تنم سەوزەێ سیاچەو

tini dînid qesem ya tyem yager bew

peşêwi tinim sewzeê syaçew

تن گوڵ؛ من بوڵبوڵ، من مختاج وە توو

ئەر گوڵ بەشم نەی؛ دووزەخ بەشد بوو

tin gwiľ,min buľbuľ,min mixtac we tû

er gwiľ beşim ney,dûzex beşid bû

٧ ت وەێ قوتگەێ مل، وەێ ژێر چەنەوە[٤]   عەزیزی وە لاێ خودا و بەنەوە

تەقەێ تەور مەیوو لە تەرکەبانان   یا جەنگْ شێرە، یا سپاێ خانان

teqeê tewr meyû le terkebanan ya cenĝi şêre,ya sipaê xanan

---

6 ژێرچەنە : ژێرزەنە، جۆرە مۆرەیگی شین و خڕە کە کۆنیکی لییە و بە بە[7]ندێک ئەکەوێتە ژێری چانە[4]

تەمەنگایْ سەرچیتْ دووژْ دەواران   وەرْ پشت خسنە لە تەختە بانان ٥

temenĝaê ser çîti dûji dewaran

weri piştt xisine le texte banan

تەمەنگایْ سەرچیتْ دووژْ دەواران   خودا روو لە دەس مینگەنوواران ٦

temenĝaê ser çîti dûji dewaran

xwida r̄û le desi mynĝe nuwaran

تەمەنگایْ سەرچیتْ دووژْ دەواران   لە قەن شیرین تر، ماچْ دەزوران

temenĝaê ser çîti dûji dewaran   le qen şîrîntir maçi dezüran

تەنیا دارەگەیْ رو کەلْوەزانم   ستەم دیدەگەیْ بادْ خەزانم ٧ ٧

tenya daregeê r̄ü keľwezanim   sitem dîdegeê badi xezanim

– [5]تەمەنگا : هەم بە مانای تەمنیا و [7]سکالایە و هەم بەشێگ لە لاژنانی رەشماڵە کە لەوێەو ئەتوانی تێڕوانینی دەر و دەشت بکەیت بە بێ 6
تەختەبان : زەوی هامار لە پاڵ کێف یان لە ئەوەی کە کەسێک بێتبینێت. سەرەوەی کێف.

– [6]مینگەنووار : مینگە = مین، ماڵ و [7]مین+ نووار= نوو هەوار، سەرجەم بە مانای ماڵ و رەشماڵ داخستن لە میلکانی نۆیە. 6

– [7]کەڵوەز : جۆرە ئشکەوتیکی بەرز و[7]بچووکە کە کەڵی کێوی تیا زا و زێ دەکا 6

تەنیا دارێگ بـۆم کییەنییگ لە پام بۆ

گەل گەل نازاران دایم لە سام بۆ ٨

tenya darêg üm kîyenîyg le pam bü

gel gel nazaran daym le sam nün

تەنیا دارێگ بۆم وە سەر یاڵەوە عاجز بۆم لە دەسْ بایْ شەماڵەوە

tenya darêg büm we ser yaľewe

e�ciz büm le desi baê şemaľewe

تیرێ داسە لێم باڵم کردێە پەل وێنەیْ کەمووتەر بڕیامە لە گەل ٩ ٧

tîrê dase lêm baľim kirdêe pel

weneê kemûter biȓyame le gel

تیرێ داسە لێم وە لا راسەوە خۆنم گڕ نییەکەیْ وە کراسەوە

tîrê dase lêm we la ȓasewe xünim giȓ nîyekeê we kirasewe

تیرێ داسە لێم هۆڵْ چەو کاڵیْ لاشەم وە مردیْ بووەن وە ماڵیْ .

---

6 – کۆتایی ئەم دێڕە وا ئەڵێ : [7] 8

ئیسە پیر بیمە و گلام ڕزیایە گەل گەل

نازاران لیْ لێم تووریایە

6 [9] – پەل : پەل یان پەلەکڕ بە مانایْ شەل بوون و داشکانی ئەندامە .

tîrê dase lêm hüli çew kalÎê

laşem we mirdê buwen we malÎê

تیرێگ داسە لێم تووژ نەوەسایە ئەو تیرە لە ناوْ سقان وسایە ١

tîrêg dase lêm tûj newesaêe ew tîre le naw siqan wisaêe

ح ج

حکایەت نییەکەم، یە شکایەتە دەردْ دڵەگەم بێ عنایەتە

---

0 –8 کوتایی ئەم دێڕە وایە : 6

لاشەم وە مردێ بووەن وە ماڵێ پەرتم کەن لە

بەسْ بەخت و ئەقباڵێ

– 1مەبەستی شاعێر وایە کە زامی ئەو 8هەر بە سۆیە. لە فارسی 6

دەڵێن : استخوان لای زخم. واتە ئیسقان لە تۆتۆی زام کە مەبەست ناسوور بوون و باش نەبوونە.

h?ikayet nîyekem, ye şikayete derdi diľegem bê e?inayete

جفتە لیمووەگەد سفێد و نیم ڕەس

جار جار مەلەقیەن وە قەوەیٚ نەفەس

cifte lîmuweged sifêd û nîm ŕes

car car meleqyen we qeweê nefes

جفتیٚ بەیٚ دیمە وە بەیٚازەوە کەڵهۆل وەو سینە و یەخەیٚ وازەوە

ciftê beê dîme we beêazewe

keľhül wew sîne û yexeê wazewe

جفتیٚ چەو دیری چۆ پیاڵەیٚ چینی لە قەسرەو خەیدەیٚ خانەقین دۆنی

ciftê çew dîrî çü pyaľeê çînî le qesrew xeydeê xaneqîn dünî

جفتیٚ چەو دیری چۆ پیاڵەیٚ چینی خودا داسە پێد ڕا شەو نشینی

ciftê çew dîrî çü pyaľeê çînî xwida dase pêd ŕa şew nişînî

جفتیٚ ران وەتەرزْ میلْ شەش خانان

نەرمە چۆ باڵشتْ ژێرمرکی خانان ٢

ciftê r̂ane we terzi mîli şeş xanan

nerme çü bal̂işti jêr mirkî xanan

جفتێ کەو دیمە گفت وگۆیان بۆ گفت وگۆەگەێ من و تۆیان بۆ

ciftê kew dîme gift û goyan bü

gift û gowegeê min û toyan bü

جفتە شەمامەد سفێد و بیم زەرد ٣ ٨

پەروەردەێ گوڵاو، شەفاێ نزرە ودەرد ٤

cifte şemamed sifêd û bîm zerd

perwerdeê gwil̂aw, şefaê nizre û derd

جوور قووچْ قۆروان بەسیەێ مێخدم ئەجەڵ ئاوەردەێ دەمْ تێخدم

cûr qûçi qorwan besyeê mêxidim

ecel̂ awerdeê demi têxidim

جوور قووچْ قۆروان پەروارم بکە ئەگەر دروو دام سەنگسارم بکە

---

2 – لە بواری قافیە و رەدیف گرفتی هەیە. 6

3 – بیم زەرد : بیم پێشگری رازای سەرەکی «سفەتی تەفزیلی»یە 6
بە مانای تۆزکاڵ. وەکوو
بیم سەوز واتە سەوزێ تۆزکاڵ.

4 – نزرە : هەر ئەو «نزع»ی عەرەبییە 6

cûr qûçi qorwan perwarim bike

eger dirû dam senĝsarim bike

جەوەڵ جەوەڵان وە تڵفی دیمە   جەوەڵ جەوەڵە و خوەمیش پیر بیمە

cewel̃ cewel̃an we til̃fî dime

cewel̃,cewel̃e û xwemîş pîr bîme

چ چ

چراخ تووڕیەگەیْ شەوەیلْ تارْم   یە را نیەکیشید سەر ئەو دیارْم

çirax tûr̂yegeê şeweyli tarim   ye r̂a nyekîşîd ser ew dîarim

چڕیمەو خودا کار ناجوورەو نەو   باریکە رێەگەم لە لاد کوورەو نەو

çirîmew xwida kar nacûrew new

barîke r̂êegem le lad kûrew new

چۆ ئی تەنیا دارە بنیشم لە ساد   ماڵم وە نەزرْ هەم خوەد هەم داد

çü ly tenya dare binîşim le sad

maĺim we nezri hem xwed û hem dad

چۆ بەرەفتاوان رۆ لە خوەرْم کەن کەڵهۆل بەن وە پێم؛ شاروەدەرم کەن

çü bereftawan r̂ü le xwerim ken

keĺhüĺ ben we pêm şar we derim ken

چۆ تاقەت بارم لەو قەورْ تەنگە   چووار دەورم دیوار، سەرەڕام سەنگە

çü taqet barim lew qewri tenĝe

---

5 – داد : کورتکراوەی دایەی تۆوە. دایەد.

6

çuwar dewrim dîwar, sereȓam senĝe

چۆ پەنج تیرْ رووسی بخەمەدەو شان   کۆیەگان بگردم چۆ شکارەوان

çü penc tîri ȓûsî bixemedew şan

küyegan bigerdim çü şikarewan

چۆ چراخ تووڕی بسووزیەم وە نەفت

م کەیٚ رازی بۆم دووس لیٚم دۆرەو کەفت

çü çirax tûȓî bisûzyem we neft

mi keê ȓazî bü dûs lêm dürew keft

چۆ خوەر ئڵاتی؛ چۆ مانگ بۆد ئاوا   داخڵ بۆد وە خاکْ جەنەتەلماوا

çü xwer iĺatî, çü manĝ büd awa

daxiĺ büd we xaki cenetelmawa

چۆ دز سڕ بووەم شەو لە کەپرەگەد   بپیٚچم لە دەس تووپی چەترەگەد

çü diz siȓ buwem şew le kepreged

bipêçim le des tûpî çetreged

چۆ دز سڕ بووەم شەو لە ماڵەگەد   دەم بنیەم وە بانْ تەنیا خاڵەگەد

çü diz siȓ buwem şew le maĺeged

dem binyem we bani tenya xaĺeged

چۆ قوتی کرمیت هەڵگڕیاێ وە خوەم

داد وە کەس نەڕەسی، زەنگ زڕیاێ وە خوەم

çü qwitî kirmît heľgirŷaê we xwem

dad we kes neȓesî, zenĝ ziȓŷaê we xwem

چۆ کەڵە پیرەگانْ تەمەنگاێ دۆر کەر   ناشی بچەشنْ سێادەیل پیرکەر

çü keľe pîregani temenĝaê dür ker

naşî biçeşini sêadeyl pîr ker

چوو دیوەخاند، چوو خەێزەرانە   جی بەزم و ڕەزمْ بەگلەربەگانە

çû dîwexanid, çû xeêzirane   cî bezm û ȓezmi begler begane

چە بکەم لە دەسْ ئی نازەنینە   ئی مەلەك سیماێ ڕۆ سەرزەمینە

çe bikem le desi ly nazenîne   î melek sîmaê ȓü serzemîne

چە بکەم لە دەسْ ئی نەونەمامە   شەو لە پەژارەێ خەو لێم حەرامە

çe bikem le desi î newnemame

şew le pejareê xew lêm h□erame

چە بکەم لە دەسْ دۆیەتەێ ئەو ماڵە   کلگ چۆ بلوور، چەوێ چۆ پیاڵە

çe bikem le desi düyeteê ew maľe

kilig çübilûr, çewê çü pyaľe

چە بکەم لە دەسْ سەونزەیْ چەوەیل مەس

دەس ناسە گیرفانْ نیم تەنەیْ ئەتلّەس

çe bikem le desi sewnzeê çeweyl mes

des nase gîrfani nîm teneê etľes

چەتر چۆ چەویر،چەویر چۆ چەتـْر ئامێتەیْ کردێە وە گوڵ و ئەتـْر

çetir çü çewîr, çewyr çü çetir amêteê kirdêe we gwiľ û etir

چەترەگەد قنج کە تا خوەش نەما بوو

تەرتیفیْ لە بانْ شخڵ و گوونا بوو ٦

çetreged qinc ke ta xweş nema bû

tertîfê le bani şixľ û gûna bû

چەترە هۆلەگەد بخە لە بانم سەرما داسە لێم، ناسازە گیانم

---

6 – شخڵ[6] : جۆرە ملوانکەیکە کە لە سکە[8] دۆرست ئەکرێت، رەنگە هەر خشڵ بێت.جۆریکی تر لە شخڵ ئەوەیە کە ئەکەوێتە بانی سەروەن و شخڵ»ی پیْ دەڵێن و تایبەتی و «سەر دریژایی لە مێتر و نێوێک زیاترە و » کە لە ژنانە و خەڵک بە هەڵە و گەمە دەڵێن : «تفەی سەر و شکڵدە راستدا سەروشخڵ دۆرستە.

çetre hüleged bixe le banim serma dase lêm, nasaze gyanim

چەرمگ چەومەسێ، خاڵ هەورامانی خاڵ چۆ نیم لێرەێ سکەێ ئەڵمانی

çermig çewmesê, xaĩ hewramanî

xaĩ çü nîm lêreê sikeê eĩmanî

چەرمێیگە چەو مەس،هۆلێگە چەو کاڵ

منەی دەنگێ کەم لەێ ماڵ و ئەو ماڵ

çermêîge çew mes, hülêge çew kaĩ

miney denĝê kem leê maĩ û ew ma

چەترەگەد قنج کە لە هەر دۆ لاوە شـۆتێ ماشین بەێ لە لا بەغداوە

çetreged qinc ke le her do lawe şüti maşîn tê le la bex�dawe

چەرمڵەێ چەو مەس لە شێوەێ نییە ئەو پێم عەیانە خاترخوایێ کییە

çermiĩeê çew mes le şêweê nîye

ew pêm éyane xatirxwaê kîye

چەوانم عەزیز چەوەڕێ رادە   زووانم دایم دەس وە دووادە

çewanim e?zîz çewer̂ê r̂ade zuwanim daym des we duwade

چەود ڕەژیایێە لە سرمەێ عەتار چۆ باز گلێ دەی لە شوونْ شکار

çewid r̂ejyaêe le sirmeê e?tar çü baz gilê dey le şûni şikar

چەود وێنەێ باز، بژانگد تیرە لە پەنج تیر خاستر جەلاێ نەچیرە

çewid wêneê baz,bijanĝid tîre le penc tîr xastir celaê neçîre

چەوم چەوەڕێ دەنگْ لاوەدە گووشم هەر وە دەنگْ لاوەلاوەدە

çewim çewer̂ê deniĝi lawede

gûşim her we denĝi lawe lawede

چەوم چەوەڕی ماڵ باوەدە گووشم ئنتزارْ لاوەلاوەدە

çewim çewer̂ê mal̂i bawede gûşim lntizari lawe lawede

چیمە شوونْ ئێڵ، ئێڵ بار کەردە بۆ

سفێد ماسکێ دیم وێڵ لە هەردە بۆ ۷ ۸

---

[6] – ماسک : مادە ئاسک[7]. ئاسک بە مانای ئاهووی نێرە و[8] ماسک واتە مادە ئاسک

çîme şûni iêľ, iêľ bar kerde bü

sifêd maskê dîm wêľ le herde bü

خـ خ

خاڵ لێو یەکێ، خاڵ مل دووان خاڵ ناو سینەد سەر لە لێم شێوان

xaľi lêw yekê, xaľi mil duwan

xaľi naw sîned ser le lêm şêwan

خاڵوو ت پیری، ریش نەنەو بانم ریشد چۆ نیشتەر چی لە سقانم

xal̂û ti pîrî, r̂îş nenew banim   r̂îşid çü nîşter çî le siqanim

خاڵێ دیم وە بانْ پەنجەیێ پادەوە   سەرم سرٍ مینێ وە سەودادەوە

xal̂ê dîm we bani penceê padewe

serim sir̂ mînê we sewdadewe

خاڵێ کوتایە لە چووار کونجْ لەو   وە ئەنقەس ناسەێ پەری ماچْ شەو[٨] ٨

xal̂ê kwitaêe le çwwar kwinci lew

we enqes naseê perî maçi şew

خاڵێ کوتایە لە ناو مەمانێ   بێجگە خوەم و خوەێ، کەس پێ نییەزانێ

xal̂ê kwitaêe le naw memanê

bêcge xwem û xweê, kes pê nîyezanê

خاڵێگ دیم وە بانْ چەرمگی راند   ماڵ قابڵ نەێرێ، گیان نەمەو باند

xal̂êg dîm we bani çermigî r̂anid

mal̂ qabil̂ neêrê, gyan nemew banid

٨ خاڵێگ دیم وە بانْ گردی نافەوە   مەر سەرسەوز[٩]   لە بانْ گیژی تافەوە

6 8 – لەو : لێو، لەوچە، لەوچگ 8

6 8 – سەرسەوز : نێرینەی مامراوی 9

xal̂êg dîm we bani girdî nafewe

mer sersewz le bani gîjî tafewe

خاڵێگ دیم وە بان هجرەیٚ نافەوە

مەر سەرسەوز لە بانْ گیژنگەیٚ تافەوە

xal̂êg dîm we bani hicreê nafewe

mer sersewz le bani gîjî tafewe

خاڵێگ وە ت دیم، مەگەر وە چینی   منێد وە عەسكْ ڕو قاوەیٚ سینی

xal̂êg we ti dîm, meger we çînî

minêd we e�eski r̂û qaweê sînî

خانمْ باڵابەرز یە وە کوو چیدە   خاكْ ژێرْ پاد بگرم وە دیدە

xanimi bal̂aberz ye we kû çîde

xaki jêri pad bigirim we dîde

خانمْ باڵابەرز یە وە کوو چیدە   دڵەگەم بردی؛ لە کوو هیشتیدە؟

xanimi bal̂aberz ye we kû çîde   dil̂egem birdî, le kû ?hîştîde

خانم بەو مەچوو ئەو ژێرْ خوٚنم   هەر وەختە دەرچوو گیانْ شیرینم

xanim bew meçû ew jêri xünim

her wexte derçû gyani şîrînim

خانم خوەیٚ خاسە، خانم خوەیٚ باشە   ناوسینانەگەیٚ، باریٚ قۆماشە

xanim xweê xase,xanim xweê başe

nawsînanegeê,barê qomaşe

خانم گیانْ خوەد، گیانْ ئەمیند   تا کەیٚ بنیشم شەو لە کەمیند

xanim gyani xwed,gyani emînid

ta keê binîşim şew le kemînid

خانم گیانْ خوەد، گیانْ براگەد   نیشانم بێە کەمەر تڵاگەد

xanim gyani xwed,gyani biraged nîşanim bêe kemer tiĺaged

خانمیٚ لە خێڵ لاوە توورێە   شۆیەڵەیٚ مانگەشەو، شۆیەڵەیٚ نوورێە

xanimê le xêĺi lawe tûrêe şüyeĺeê manĝeşew,şüyeĺeê nûrêe

خانەگۆمانان بەختێان شڕە   خۆنی باوگێان گوورانی چڕە

xanegomanan bextêan şiȓe   xünî bawgêan gûranî çiȓe

٩ خانەگۆمانان تا سوو بنیشن ٠ شەوارە بکەن، هەر ئاخ بکیشن

xanegomanan ta sû binîşin şeware biken, her ax bikîşin

خفتانێ لە پووسْ بەور کردێە لە وەر

٩ کەلەیْ دێو سفێد ١ ناگەسە ئەو سەر

xiftaê le pûsi bewr kirdêe le wer

keleê dêw sifêd nagese ew ser

خۆرووس ٩ خجاڵەتْ ٢ هەردۆ دنیا بای

هێمان سەر شەوە بانگْ سەحەر دای

xorûs xicaľeti her do dinya bay

hêman ser şewe banĝi seh⍰er day

خودا بەێدە پێد ئەسپد وە زین بوو قووڵەگەد ماڵکْ مڵکْ هەرسین ٣ بوو

6 – [0]شەوارە کردن : تووشی شەو نەخۆ[9]ێی بوون و پەژارە کردن.

6 –[1]دێو سفێد : ئاماژە بە بوونەوەریکی[9] ئەفسانەئیە لە چیرۆکی «شانامە» کە رۆستەم ئەو دەکۆژێت و کەلەکەی وەکوو کڵاو ئەنێتە سەر.

6 خۆرووس : کەڵەشێر –[9] 2

6 – [3]هەرسین : هەرسین یان «کەش هەڵۆ[9]» شارێکە لە کرماشان کە لە بواری زەوی و

xwida beêde pêd espid we zîn bû

qûľeged maľiki miľki hersîn bû

خودا خودام بۆ ، خودا یە کەیٚ بوو سەوزەیٚ باڵابەرز وە ئێرا ڕەیٚ بوو

xwida xwidam bü, xwida ye keê bû

sewzeê baľaberz we lêra r̂eê bû

خودا خودام بۆ واران بوواریٚ سەوزەیٚ باڵابەرز ئاو لە جوو باریٚ

xwida xwidam bü waran buwarê

sewzeê baľaberz aw le cû barê

خودا خودامە بڕەسمە مەتڵەو دڵم خافڵ بوو لە کڵکڵەیٚ[٤] شەو

xwida xwidame bir̂esime metľew

diľim xafiľ bü le kiľkiľeê şew

خودا خوەیٚ زانێد نەونەمامێگید سەوڵ قامەت بەرز، مانگْ تەمامێگید

xwida xweê zanêd newnemamêgîd

sewľi qamet berz, mangî temamêgîd

کشت و کاڵ بە ناوبانگە. وشەی هەرسین لە «سەئینە» بە مانای «شاهین» وەرگێڕ بووە [6]

[4] – کڵکڵە : کولە کوڵ، ئێلتەهاب، داڵغە، پەژارە.

خودا روو لە دەسْ ئی نەونەمامە شەو لە پەژارەێ خەو لێم حەرامە

xwida rû lh desi î newnemame

şew le pejareê xew lêm h�erame

خودا روو لە دەسْ ئی والی بەڕە شەوان سەرینم لە ئەسرین تەڕە ٥ ٩

xwida rû le desi î walî beȓe şewan serînim le esrîn teȓe

خودا روو لە دەسْ دۆیەتەێ ئەوماڵە

شووخە و مینامل زلْفێ کەزاڵە ٦ ٧ ٩

xwida rû le desi düyeteê ew maȓe

---

6 – والی بەڕ : [5]پاتشای سەرزەمین. بە شێوەیکی تر[9]یش ئەم دێڕە بیستوومە:

خودا روو لە دەسْ ئی والی بەڕە شەوان پەێ دووریی دیدەگەم تەڕە

6 – [6]مینامل : مەبەست ریک و پیک و[9] کەشیدەیە. مینا لێرە میناخ بریتییە لە جۆرە گوڵ مەبەست گوڵی مینا نییە، بەڵکوو «میناخ»ە سەنگێک کە لە قەدی راخ و کەمەر شین ئەبێت و یەکڕاست بەرەو سەرو ئەچێت و لە دەیان رەنگە.

6 – کەزاڵ : ئەو کەسە کە مۆی و رۆم[9]تی سپییە؛ وەکوو زاڵ باوکی رۆستەم. خەڵک بە گشتی لە سەر ئەم باوەڕەن کە ئەوانەی کە کەم ئەندامن یان کەزاڵن، رەگەزیان لە دیو دەچێت و بە پێ ئەم باوەڕە دێو چۆنکە خۆی ناتوانێت منداڵی خۆی پەروەردە بکات، دێتە ماڵانێک کە زارۆکیان هەیە و زارۆکی ئینسان ئەبات و منداڵەکەی خۆی ئەداتە ئینسان پەروەردە بکات. هەندێک لەوانە رەنگین وجووانن و هەندێک لێان ناحەز و ناڵەبارن.

şûxe û mna mil ziľľê kezaľe

خودا روو لە دەسْ شۆیەڵەیٚ مانگەشەو

تا کەیٚ بنیشم ئێڵ بچوو لە خەو

xwida r̂û le desi şüyeľeê manĝe şew

ta keê binîşim iêľ biçû le xew

٩ **خودا داد لە دەسْ ژنْ دیەکانی　　پرزەیٚ کردگە چۆ گیسكْ دانی[٨]**

xwida dad le desi jini dyekanî　　pirzeê kirdige çü gîski danî

خوداڵەم شکر وەهار هاتەوە　　سیەماڵ پەخش بۆ وە وڵاتەوە

xwidaľem şikir wehar hatewe　　syemaľ pexş bü we wiľatewe

٩ **خودا م لە کوو،ئیٚ بیلە لە کوو　　دووس کەفتەو ئەولایٚ جافْ جووانڕوو**

xwida mi le kû,î bîle le kû　　dûs keftew ew laê cafi cuwanr̂û

---

6 [8] – دیەکانی : دیەکاتی، دەیٚکانی، نیشتەجی لە گوند

6 – [9]بیل : قۆڕاوی قەراخی چەم و روو[9] کە رەنگی لە رەش قۆڕە. دەچێت. لێرە بە گشتی مەبەست

خوەزێمەو چەویر ئەرجن هاوسایێ   ترنگەیٚ ئاوڕاخووزْ   وەفراو لە پایێ

xwezêmew çewîr ercin hawsaêe

tirnĝeê awr̂axûzi wefraw le peêe

خوەزێمەو سەنگە ها لە سەریند   گووش مێەێد وە دەنگْ ناڵەیٚ دەرۆند

xwezêmew senĝe ha le serînid

gûş mêed we denĝi nal̄eê derünid

خوەشاڵ وە خوەدان، خوەش وە حاڵدان

سەوزە وە بیٚ خووف تێد وە ماڵدان

xweşal̄e xwedan, xweş we h[illegible]al̄idan

sewze we bê xûf têde mal̄idan

خوەم کورد و ت فارس، زووان دۆجوورە   خاترخواد بۆمە یەکارْ زوورە

xwem kwird û ti fars, zuwan do cûre

xatirxwad büme ye kari zûre

خەمْ دڵەگەم چەنە بەمووە   شەنیا شەنیٚ کەێد، بازامەیٚ کۆوە

xemi dil̄egem çene bemuwe

---

[700] – ئاوڕاخووز : ئاوڕێەخوز، ئاوڕێخووز، بە مانای ئاوێکە کە لە رووی راخ و کەمەری کێف ئەڕژێتە خواریٚ و زۆر روون و رەوانە.

[701] – بەموو : سەرشاخی بە ئاوبانگی بەموو لە دالاهوو

[702] – بازامە : بە گشتی بە مانای ماسییەی گەنم و جوێیە بەلاّم کردنی قەوچڵ و دغڵ و دان. بازامە بریتیە لە دووبارە شەن

?şenya şenê keêd, bazameê kuwe

خێاڵێ نەکەی من لە تۆ دوورم   مەر مردن بووەێ ناود لە هوورم

xêaľê nekey min le to dürim

mer mirdin buweê nawid le hürim

ز _ ڕ

زڕەیْ بان زڵفی، خشەیْ لەرزانە   تریفەیْ دەم چۆ ئاوْ ڕۆ کەڵوەزانە [3]

ziȓeê ban ziłfî, xişeê lerzane

tirîfeê dem çü awi ȓü kełwezane

زکرْ زووانم؛ دەیشت و شارەگەم   بەو بنیش لە لام هەیْ خەمخارەگەم

zikri zuwanim,deyşt û şaregem

---

[3] – بان زڵفی: قەو، پلْپڵە، ئاوێزی رووی زڵف. [7]

لەرزانە : ئاوێزێکە لە رووی سەروەن.

کەڵوەز : جۆرە وەرماییکی بچووکە کە لە کاتی باران بارین ئاو

بە خۆڕ لێ دێتە خوار و وەکوو ئاوڕێژنگەیە.

bew binîş le lam heê xemxaregem

زڵف هۆل و زڵف لول، زڵف کرج و زڵف خاو

منێدە مەڕەزەێ   شەوار ئاو لە ناو[٤] .

ziľf hül û ziľf lül, ziľf kirc û ziľf xaw

minêde meȓezeê şewar aw le naw

زڵفەگەێ کەڵهۆل بکیشم تاڵ تاڵ   مەمگ چۆ لیموو، دەم چۆ پرتەغاڵ

ziľfegeê keľhül bikîşim taľ taľ

memig çü lîmû, dem çü pirtex?aľ

زڵفە هۆلەگەد بپێچم وە دەس   هەر وڵێ نییەکەم تا ئاخر نەفەس

ziľfe hüleged bipêçim we des

her wiľê nîyekem ta axir nefes

زڵفە هۆلەگەد تاڵ تاڵ بکیشم   بکەمەێ کووڵا وە سایێ دانیشم

ziľfe hüleged taľ taľ bikîşim   bikemeê kûľa we saê danîşim

زڵفە هۆلەگەد تاڵ تاڵەو بۆیە   هەر تاڵێ وە بانْ یەێ خاڵەو بۆیە

---

[7] – مەڕەزە[4] : مەزرای برنج، شاڵی، مەزرای[9] برنج جگە لە جووانی و بۆنخۆشی هەموو یەک قەد و ڕێک و پێکە

ziľfe hüleged taľ taľewew büye

her taľê we bani yeê xaľew büye

زڵفە هۆلەگەد ریشەیٚ شەمامە   ئاخون دۆنێدەیٚ، فڕ دەیٚ عەمامە

ziľfe hüleged r̂îşeê şemame axwin dünêdeê, fir̂ deê éemame

زڵفە هۆلەگەد شانەوشار مەکە   بێچارەیٚگ چۆ من گرفتار مەکە

ziľfe hüleged şanew şan meke bêçareêg çü min girftar meke

زڵفیٚ چۆ زەنجیر خسە گەردەنم   حەیات داوە پێم لەحزەیٚ مەردەنم

ziľfê çü zencîr xise gerdenim

h�eyat da we pêm leh�zeê merdenim

زڵەیٚ   زڵفت تیٚ چۆ زڵەیٚ زەنجیر حەڵقە دا وە بانْ شەۆ کەتان حەریر [7]

ziľeê ziľfid tê çü ziľeê zencîr

h�eľqe da we bani şeü ketan h�erîr

زەڕین سوواران چینە وە مەیٚدان   چەن کوومە قەواخ لە مەیٚدان پەڕ دان

zer̂în suwaran çîne we meêdan

7 – زڵە: دەنگی لەرە لەری نەرم

5

çen kûme qewax le meêdan peȓ dan

زەڕین سوواران وە تن مەڕانان   لە شکڵ و شێوە رووسەم مەمانان

zeȓîn suwaran we tin meȓanan

le şikľ û şêwe ȓûsem memanan

رەنگینیی دەم، رەنگ لە رۆم رەمان   شیرینی ئەنام قامەتم چەمان

ȓengînîi dem ȓeng le ȓüm ȓeman

şîrînî enam, qametim çeman

رێ کردن چۆ کەڵ؛ چەو گل دان؛ چۆ باز

سەرسەریم کردێە سەوزەێ یەخە واز

ȓê kirdin çü keľ,çew gil dan çü baz

serserîm kirdêe sewzeê yexe waz

رێ کردن چۆ کەڵ؛ چەو گل دان؛چۆ باز

سەرسەریم کردێە سووفی یەخە واز

ȓê kirdin çü keľ, çew gil dan çü baz

ser serîm kirdêe sûfî yexe waz

د

دارە گردڵەیٚ لە خووارْ بووسان گەل گەل نازاران، شەقەیٚ تاوْسان

dare girdiľeê le xwari bûsan gel gel nazaran, şeqeê tawisan

داڵە پیرەگەم هەر یەیٚ من داریٚ منیش مەمرم، ئاگر مەواریٚ

daêe pîregem her yeê min dare

minîş memirim, agir mewarê

داود برمنیٚ چوواردیوار لە بیخ وەهاران٦خوەشە، تەمەنگایٚ سەرچیخ ٠ ٧

dawid bir̂minê çuwar dîwar le bîx

eharan xweşe, temengaê ser çîx

دْڕانەد لە تەرزْ ماهیان لە شەت لە نەرمی ٧چۆ قوو، سفێدتر لە بەت ٠ ٧

dir̂aned le terzi mahyan le şet le nermî çü qû,sifêdtir le bet

دْڕانەد لە فرمْ میلْ جانم رەو رووژ نیمەڕوو لێم بۆیە تییەریکە شەو

---

6 – داود : ٠مەبەست داودخانی کەڵڕە 7

7 –٠دڕانەد : دوو ڕانی تۆ... 7

diȓaned le firmi mîli canim ȓew

ȓûji nîmeȓû lêm büye tîyerîke şew

٨ دْ؟ دیده دێرێ چۆ دیدەیٚ یاران   مینیٚ وه دۆربینْ   دەسْ سەرداران

di dîde dêrê çü dîdeê yaran   mînê we dürbîni desi serdaran

٩ دْکەو؛ دْ سووسگ؛ دْ مامر ئاوی   قەدیم دووسەگەم کەفتەو سنجاوی

di kew, di sûsig,di mamir awî

qedîm dûsegem keftew sincawî

دگان تڵاگەد رووژنایٚ گلارەم   تاوانْ ت چەس، من سیا چارەم

digan tiȉaged ȓûjnaî gilarem   tawani ti çes, min syaçarem

دڵ سفره نییه بخەیدەیٚ بانه   تا گەر بۆنێدەیٚ خزم و بێگانه

diȉ sifre nîye bixeydeê bane   ta ger bünêdeê xizm û bêgane

---

8 – دۆربین : کامێرا 0 7

9 – سنجاوی : عەشیرەتیکی کوردی زەنگنەیە و سەر بە ئائینی یارستانە کە لە رۆژئاوای پارێزگای کرماشان نیشتەجیین. 0 7

دڵداری خوەشە لە هەر دۆ سەر بوو نەك من بسووزم یار بیٚ خەوەر بوو

dilˇdarî xweşe le her do ser bû

nek min bisûzim yar bêxewer bû

دڵم پەروانەیٚ دەورْ باڵاتە   رووحم کشکچی خاڵ ئاڵاتە

dilˇim perwaneê dewri balˇate rˇûh�im kişikçî xalˇi alˇate

دڵەگەم چۆ یەتیم هەم کزانەوە   ئازای بەدەنم خەم رزانەوە

dilˇegem çü yetîm hem kizanewe

azaî bedenim xem rˇizanewe

دۆ بەیٚ؛ دۆ نارنج؛ دۆ لیموو وە دار   کەڵهۆل دیٚریٚدەیٚ، کولکەسم نازار

do beê, do narinc, do lîmû we dar

kelˇhül dêrêdeê, kwilkesim nazar

دۆیەتە بۆچکڵەیٚگ من بکەم تاسەیٚ   شەوان بوو بنیەم لە بوو هەناسەیٚ

düyete büçgilˇeêg min bikem taseê

şewan bû binyem le bû henaseê

دۆیەتە کوورپەگان، هان لە خەم وچەم

ماڵ لە کونجی چەو، چۆ بەیٚ گوڵ وە دەم

düyete kûrpegan, han le xem û çem

maɫ le kwincî çew çü beê gwiɫ we dem

دۆیەتە کووڕپەگان، هان لە خەم و چەم

مەمگ چۆ هەنارْ تازەێ گوڵ وە دەم

düyete kûrpegan, han le xem û çem

memig çü henari tazeê gwiɫ we dem

دۆیەتە کووڕپەگە بەێ کردگە ئەرزان

سەر وە سەر گەنم، دْ کوتێ وە گیان

düyete kûrpege beê kirdige erzan

ser we ser genim,di kwitê we gyan

دۆیەتە کووڕپەگەێ فرمْ فارسی پووش

خوەزگا لە گووناد ماچێ بکەم نووش

düyete kûrpegeê firmi farî pûş

xwezga le gûnad maçê bikem nûş

دۆیەتە کووڕپەگەێ وەو دەسْ ئاوەو بۆیە بوڵبوڵێگ نیشتە قڵاوەو

düyete kûrpegeê wew desi awew

büye buɫbuɫeg nîşte qiɫawew

دۆیەتە کووڕپەگەێ وەو دەسْ ئاوەو هەر چەن چڕیمەێ جوواو نێاوەو

düyete kûrpegeê wew desi awew

her çen çiȓîmeê cuwaw nêawew

دۆیەتەیل بانە ڕێ، سەرکانی چووڵە   زڕەیٚ بان زڵفیی   کونە وە کووڵە

düyeteyl bane ȓê,ser kanî çûȓe ziȓeê ban ziȓȓî kwine we kûȓe

دووس ملْ کوڵ خاسە، پەیٚ خەنە ویاری   شکڵ چەو لە فرمْ بازْ شکاری

dûs mil kwiȓ xase, peê xene û yarî

şikȓî çew le firmi bazi şkarî

دووسم لە ئێڵاخ، خوەم هام لە ژێربەن

تاڵ تاڵ لە زڵفد مەکەم ڕیشە کەن

dûsim le ıêȓax,xwem hame jêrben

taȓ taȓ le ziȓȓid mekem ȓîşe ken

دەردْ دڵەگەم بیٚ عنایەتە   مامڵە وە مەیل، وە ڕزایەتە

derdi diȊegem bê e�inayete   mamiȓe we meyl,we ȓîzayete

- بان زڵفی : ئاوێز، قەو، خشڵ، پلپڵە

- ژێربەن :هاوێنە هەواری عەشیرەتی زەنگنە و کەڵهوڕ لە مەنەلی.

دەردێ گرتمە نییە دەرمانێ   یا ڕەب نەگرێدەێ هۆچ بسەڵمانێ

derdê girtime nîye dermanê   ya r̂eb negrêdeê hüç biseľmanê

دەردێ گرتمە دەرمانێ نییە   کەڵهۆل مەیلەگەێ جارانێ نییە

derdê girtime dermanê nîye   keľhül meylegeê cawanê nîye

دەس بکە دەسم بزان تەوْد دێرم   خوەد مەشارەوە، مەیل وە خوەد دێرم

des bike desim bizan tewid dêrim

xwed maşarewe, meyl we xwed dêrim

دەس بێە وە زڵفانْ سیایْ ئەمەر بوو   یەسە کوور بیمە لە ئجرانْ توو

des bêe we ziľfani syaê emerbû   yese kûr nîme le ıcrani tû

دەسماڵ دەسـْد بیلا دووان بوو   یەکێ ئەوریشم یەکێ کەتان بوو

desmaľi desid bîla duwan bû   yekê ewrîşim, yekê ketan bû

دەسماڵێ پڕ کەم وە ئەنار و بەێ   جڵەو کیشدم تا وە ملیەنەێ ٢

desmaĺê piŕ kem we enar û beê

ciĺew kîşidim ta we milyeneê

دەسم گیر نییەکەێ لەو تازە سۆرە   ساقْ پا لە تەرزْ شەنگْ سێ تیرە

desim gîr nîyekeê lew taze süre   saqi pa le terzi şenĝi sê

tîre

دەسە لێم میێەن وە زام زەلیلم   چەوەڕێ مەڵهەمْ دەسْ دەلیلم ٣

dese lêm mêen we zam zelîlim çeweŕê meĺhemi desi

delîlim

دەلیل هەناردم کارەیل بکەێ جەم   دەلیل هاتەوە بارم کردە خەم

delîl henardim kareyl bikeê cem

delîl hatewe barim kirde xem

دەم چۆ سەرسەوزانْ ٤   شاهین پەڕکەندە ١

---

[2] – ملیەنەێ : ملەیکە لە گیەڵانی رۆژئاوا.

[3] – دەلیل : هەم بە مانای پێشاهەنگە و هەم لە ئائینی یارستان سەید. لە راستیدا دەلیل ئەو ئەرکێکە کە ئەدرێتە تاڵوو یان پەیڕەوی کەسەیە کە مرۆڤ رێنوێن دەکا بۆ کاری باش.

[4] – سەرسەوزان : کۆمەڵی سەرسەوز، سەرسەوز بە مانای نێرینەی مامراوییە.

پەڕ وپووم لە دەورْ گەناوان مەندە

dem çü ser sewzani şahîn peȓkende

peȓ û pûm le dewri genawan mende

دەمد بارە وەر دەمدەماند کەم   دەسم تاڵانچی ناو مەماند کەم

demid bare wer demdemanid kem

desim taȴançî naw memanid kem

دەمد بارە وەر دەمدەماند کەم   ماچْ هۆردە خاڵ بن ملاند کەم

demid bare wer demdemanid kem

maçi hürde xaȴi bin milanid kem

دەم قوتی مەرهەمْ دەسْ ئەرەسوو   بماڵەیْ لە بانْ زامْ کۆیەنە و نوو ٥ ١

dem qwitî merhemi desi eresû

bimaȴeê le bani zami küyene û nû

دەم گرد و مەم گرد، گرد ئەڵکنیایدە   وێنەیْ گوڵخۆمچە لە باخ کنیایدە

7 – ئەرەسوو [5]: مەبەست ئەرەستوو فەیلەسوۆف[1] و بلێمەتی یوونانییە.

dem gird û mem gird, gird eľkinyayde

weneê gwiřxomçe le bax kinyayde

دەمەگەد بارە بنیە ناو دەمم بەشکم ساکن بوو دڵەیٚ پڕ خەمم

demeged bare binyenaw demim

beşkim sakin bû diľeê piř xemim

دەمەگەد کیەنی، قۆمش[6] کەنیەسەیٚ ١

تاڵ تاڵ زڵفەگەد زەڕگەر ژەنیەسەیٚ

demeged kyenî, qomiş kenyeseê

taľ taľ ziľfeged zeřger jenyeseê

دەمەگەیٚ قوتی ئاوخوەریمانە زڵفەگەیٚ باڵشتْ ژێر سەریمانە

demegeê qwitî aw xwerîmane ziľfegeê baľişti jêr serîmane

دەوریش یەکێگە کەشکووڵ وە دەس بوو

چۆ بوڵبوڵ دایم ماوایٚ قەفەس بوو

dewrîş yekêge keşkûľ we des bû

çü buľbuľ daym mawaê qefes bû

7 [6] قۆمش : ئەوەیٚ کە پێشەیٚ بیر و چاڵاو کەندنە

دیدەد بووس نییە؛ دەس بڕەس نییە   ڕێ هات و چووْ دیدە مەس نییە

dîded bûs nîye, des biȓes nîye   ȓê hat û çuwi dîde mes nîye

دیدەد شکاری، دیدەد دۆ دیدە   تا بوو وە سینەێ خوداڕەژیدە ٧

dîded şikarî, dîded do dîde   ta bû we sîneê xwidaȓejdîde

7 خوداڕژدیدە : ئەوەی کە سرۆشتی[1] خاوەن ڕۆمەتی جووانە.

سـ س

سایْ چەترعەزیز،شووخْ دیدە مەس سایْ سەربکەو بان بزان عەرزم چەس

saê çetir e�zîz, şûxi dîde mes

saê ser bikew ban bizan e�rzim çes

سفێد بەرگەگەم وە پڵاس نەکەی ٨ ١

خوەد وە بێگانەیْ کەس نەناس نەکەی

sifêd bergegem we piÎas nekey

xwed we nêganeê kes nenas nekey

سەرد بچەمن بەوە ماڵەوە سەرد نەمە بانْ قەمچی باڵەوە

serid biçemin bewe maĨewe   serid neme bani qemçî baĨewe

سەرد پەتی کە بۆنم جەمیند وە زاراکاڵی بامە زەمیند ٩ ١

7 8 1 – پڵاس : بەرگی رەش

serid petî ke bünim cemînid we zarakaľî bame zemînid

سەر کەچ، سەروێن کەچ، سایێ سەروێن هەم کەچ

باڵاگەد بەرزە چۆ چۆزەیێ نەێوەچ

ser keç,serwên keç,saê serwên hem keç

baľaged berze çü çüzeê neêweç

سەر کەچ، سەروێن کەچ، سایێ سەروێن هەم کەچ

باڵا وێنەیێ نەیێ، ناوقەیێ چۆ نەێوەچ

ser keç, serwên keç, saê serwên hem keç

baľa wêneê neê, nawqeê çü neêweç

سەروێن بەساسەو لە عالیخانی دەم تەنگ وزڵف شووڕ«هاجەر» ئەێوانی

serwên besasew le e?lîxanî dem tenĝ û ziľf şûr̂ hacer eêwanî

سەروێند بووەس لە هۆردە خاڵان

7 9- زاراکاڵی : زارا هەر ئەو زەوییە و[1]زاراکاڵ ئەو کەسەیە کە و زەوی کەسێک کرێ دەکا . خۆی زەمینی کشت و کاڵی نییە

مەر شیرین بەساود لە رۆ تاق وەسان

serwênid buwes le hürde xal̃an

mer şîrîn besaüd le r̃ü taq we san

سەروێن لە بانْ یەخە کردێە دڕ لە دەس نییەکەمەیٚ بەگزایەیٚ کەڵڕ

serwên le bani yexe kirdêe dir̂

le des nîyekemeê begzaêeê kel̃ir̂

سەریر و سەروێن لە یەك شێویایە ئەر دراوو نەۆشم ماچیٚ کریایە

serîr û serwên le yek şewyaêe er dirû neüşim maçê kiryaêe

سەونزە، سەونزێگە لە سەر نساران سفێد وەفرێگە شەفایٚ بیماران

sewnze,sewnzêge le ser nisaran sfêd wefrêge şefaê bîmaran

- تاق وە سان : تاقێک کە لە رووی شان بێت. شوێنەواریکی مێژووئیە لە کرماشان

- سەریر : بریتییە لە پارچەیەک کە ئەکەوێتە ژێری سەروێن. لە هەندێک شوێن دیومە نووسانە «سەروێن و مەروێن لە یەک شێواوە — ئەر دروو نەۆشم ماچیٚ کریایە » ئەم وتارە هەڵەیە.

- خەڵک بە گشتی لە سەر ئەم باوەڕەن کە دووایین بەفری ئێلاخان یان سەر نساران بۆ دەرمانی نەخۆشی باشە و ئاوی ئەم بەفراوە وەکوو ئاوی زنیان یان حەیاتە.

سەونزە سەونزێگە، سەونزیش کردە وەر

دەرم کرد لە دینْ خودا و پەیْغەمبەر

sewnze sewnzêge, sewnzîş kirde wer

derim kird le dîni xwida û peêx�ember

سەونزە وە فدایْ سەونزەوارید بام   فدایْ دگانەیلْ چۆ مروارید بام

sewnze we fidaê sewnzewarîd bam

fidaê diganeyli çü mirwarîd bam

سەونزەیْ کەوش عەزیز، پشت پاژنە پڕ

شازایەیْ گووڕانی، یا خانْ کەڵڕ؟

sewnzeê kewş e�zîz, pişti pajne pir̂

?şazaêeê gûranî, ya xani keľîr̂

سی و نوو کوشتیدە بێ خوێنْ کاڵات   بەو منیش بکوش وە نەزرْ باڵات

sî û nû kwiştîde bê xüni kaľat

bew minîş bikwiş we nezri baľat

سی و نوو کوشتیدە، بیلا بوودە چل   یەسە کوشتیدەم نیم لێرە لە مل

sî û nû kwiştîde, bîla bûde çil

yese kwiştîdem nîm lêre le mil

سی و نوو کوشتیدە، وە منەو چلە   یەسە کوشتەسەم ئی خاڵ لە ملە

sî û nû kwiştîde, we minew çile

yese kwiştesem î xal̂ le mile

سیکارێ پڕ کە دۆدْ دڵ مرن   تمەکوو گووران٘ سەرچیاێ کرن ٣

sîkarê pir̂ ke düdi dil̂ mirin   timekû gûrani ser çyaê kirin

سییەماڵان پەخش بۆن، هەر رووژ مینگەێ نوو

قاڕەێ کوورپە وەرك،شاقەێ کەو لە کوو ٤

sîyemal̂anpexş bün, her r̂ûj mynĝeê nû

qar̂eê kûrpe werk, şaqeê kew le kû

[3] – سەرچیاێ کرن : گوندێکە لە کرنی رۆژئاوا کە ئێستەش 7
تەماکووێ بە ناوبانگە.

[4] – بەم شێوەش بیستوومە : خودا بەێدە پێد هەر رووژ مینگەێ 7
نوو — قارەێ کوورپە وەرک، شاقەێ کەو لە کوو

شـ ش

شوون باواند وە چەپگێ سنگ   بوو لەهەر گەردنگە یەکێ لێ گۆم بوو ٢

şûni bawanid we çepgê sing bû

le ger gerdinge yekê lê gom bû

شۆوە گولەگەد، گول   هەڵکەفتێە   قەدیم شووان بۆ ، شەو نەخەفتێە ٢

şüwe gwileged, gwil heľkeftêe

qedîm şuwan bü, şew nexeftêe

شەرت بوو لە داخد بچم نامەوە   چۆ بەێرام وە داخ گوڵەنامەوە ٧

7 سنگ[5] : ئامرازیکی چێویە کە لە کاری[2] ساز کردنی دەوار بە -
کاری دێنن، هەروەها دەستە چێوێکە کە وەک مەودا بۆ چقاندنی لاشاخەی
رەشماڵ بە کاری دێنن.

7 – گۆل[6] : کورتە باڵا. لێرە شاعێر مەبەستی[2] وایە کە شوەکەی تۆ
شووانیی کردووە بۆیە شەوانە شەوبێدار و من ناتوانم بێم بۆ لات.

7 – بەێرام : چێروکی[2] بەهرام و گوڵەندام 7

şert bû le daxid biçim namewe

çü beêram we daxi gwiľenamewe

شەرت بوو لە داخد خوەم بخەم لە چەم

ئاو لاشەم بووەێد تا لایٚ قووڵەگەم

şert bû le daxid xwem bixem le çem

aw laşem buweêd ta laê qûÎegem

شەرت بوو لە داخد هەرگز نەخەنم   وەرگٚ ئازیەتی لە وەر نەکەنم

şert bû le daxid herxiz nexenim wergi azyetî le wer nekenim

شەرت بوو ماڵەگەد وە شەو مەنزڵ کەم

تەمەنگایٚ باڵاد وە کەیٚفٚ دڵ کەم

şert bû maÎeged we şew menziľ kem

temenĝaê baľad we keêfi diľ kem

شەلم، شەکەتم، ژان داسە قولم   کوورپەگەد لاوە دەس بخە ملم

şelim, şeketim, jan dase qwilim

kûrpeged lawe des bixe milim

شەلم، شەکەتم، لە دوور هاتمە   لە پەڕ جییەگەد کرج هەڵاتمە

şelim, şeketim, le dür hatime   le peri cîyeged kirc heÎatime

شەماڵ ت مەحرەمْ کوردەماڵانی   ئێڵچی بێ زووال سووسەن خاڵانی

şemaľ ti meh�remi kwirdemaľanî

ıêľçî bê zuwaľi sûsen xaľanî

شەماڵ داسە لێ زڵفێ شێویاگە   ئەر دروو نەۆشم ماچێ کریاگە

şemaľ dase lê ziľfê şêwyage   er dirû neüşim maçê kiryage

شەماڵ شنەێ تێ لە لا قەسرەوە   چەوەگەێ کەڵهۆل ها وە ئەسرەوە

şemaľ şineê tê le la qesrewe   çewegeê keľhül ha we esrewe

شەماڵ هەێ شەماڵ، زەلان هەێ زەلان چەوەگەێ دۆیەتی دڵم ناسە ژان

şemaľ heê şemaľ, zelan heê zelan

çewegeê düyetî diľim nase jan

شەوار وەێ دۆری، وەێ درازییە   وە لاێ کی بچم؟ کی لێم رازییە؟

şewar weê dürî, weê dirazîye

?we laê kî biçim? kî lêm r̂azîye

شەوار هەرچێ هەس، هام لە پەژارە   دەس بێدەسەڵات، دەرۆنم خارە

şewar herçê hes, ham le pejare des bê deseľat, derünim xare

شەوان بوو قووڵەم، رووژان بوو نەرگز
خوو نەرگز نییەێد بوو قووڵە هەرگز

şewan bû qûľem, r̂ûjan bû nergiz
xû nergiz nîyeêd bû qûľem hergiz

شەوان مەخەفم وە تاسەتەوە   بوو بنیەم وە بوو هەناسەتەوە

şewan mexefim we tasetewe   bû binyem we bû henasetewe

شەوان مەخەفم، هۆرم لە لاتە   دڵەێ کووس کەفتێم هەر وە تەماتە

şewan mexefim, hürim le late
diľeê kûs keftêm her we temate

شەۆگەێ وەرد روومەڵحەیاتە   باوگد دکاندار، دایەد خێاتە

şeüyegeê werid r̂ûmeľh�eyate   bawgid dikandar,daêed xêate

شەوێ لە شەوان بکەرەمەو یاێ   وە کوو زخاڵ بای، گەردم دای وە باێ

şewê le şewan bikeremew yaê

we kû zixaľ bay, gerdim day we baê

شێوەێ تازە سۆر لە دۆر دیارە   چەوێ خۆمارە، لێوێ وە بارە

şêweê taze sür le dür dyare   çewê xomare, lêwê we bare

شێوەێ تازە سۆر لە دۆر دیارە   چەوێ خۆمارە، نیشێ لە کارە

şêweê taze sür le dür dyare   çewê xomare,nîşê le kare

شێوەێ کەڵ دێری شەفەق لە پەڕاو ٨ ٢

م توو بیجامە، دووس توو پیران خاو

şêweê keľ dêrî şefeq le peȓaw

mi tû bîcame, dûd tû pîran xaw

شێوەێ کەڵ دێری شەفەق لە نشاد   تیرێ خەمەو پێد،هەرچێ بادا باد ٩ ٢

8 – پەڕاو : کێفیکی بەرزە لە کرماشان 2 7

9 – نشات : نشاد، بەرزایی، بڵێندی 2 7

şêweê keľ dêrî şefeq le nişat tîrê xemew pêd,herçê

bada bad

شێوەێ کەڵ دێری وە مانشتەوە داخد ها وە بانْ داخان گشتەوە ۰ ٣

şêweê keľ dêrî we manişteweِ

daxid ha we bani daxan giştewe

شێوەێ کەڵ دێری وە نشاتەوە ناکەس دەم نەنەێد وە گووناتەوە ١

şêweê keľ dêrî we nişatewe

nakes dem neneêd we gûnatewe

شێوەێ کەڵ دێری وە نشاتەوە هەێ دۆیەت پا بنیەم وە لاێ پاتەوە

şêweê keľ dêrî we nişatewe

heê düyet pa binyem we laê patewe

---

[7] –[0]مانشت : کێفیکی بەرزە لێ ئەێوانی[3] ڕۆژاوا سەر بە پارێگای ئیلام.

[7] –[3]بەمجۆرەش بیستوومە : [1]

شێوەێ کەڵ دیری وە نشاتەوە جار جار دەم بنیەم وە گووناتەوە

قـ ق

قاڵ کەفتەو قەیتول ، زڵە لە باخان دەرْ ماڵ بیوە، بۆیە[٢] چراخان ٣

qaľ keftew qeêtül, ziľe le baxan deri maľi bîwe büye

çiraxan

قامەتم لە ژێرْ بارْ خەم چەمی مردنم فەرزە لە هاماڵ کەمی

qametim le jêri bari xem çemî

mirdinim ferze le hamaľ kemî

قاوەێ گەردەنە چۆ چلواری بو مەر چینی ئاڵا نەقاش کاری بوو

qaweê gerdene çü çilwarî bû mer çînî aľa neqaş

karî bû

٧ قڵفْ قەو چەکان بوو یەخە ژەنی زڵفێ خشە کرّد چووار دەورم تەنی ٣

qiľfi qew çekan bû yexe jenî

ziľfê xişe kird çuwar dewrim tenî

قورانْ قەوێ بنەن لەێ ناوەو کلگ بێ دۆیەتڵان نەکەیم وە ئاوەو

qwrani qeüê binen leê nawew

kilig bê düyetçľan nekeîm we awew

7 – قەیتۆل : ڕیزی ڕەشماڵان[2]، قەتارەی ڕەشماڵان کە لە دوورا وەک[3] مار خۆی بنوێنێت.

زڵە : زڵەزڵ، تریفە تریفی نوور

7 – قەو[3]: لەتە پارچەیەک کە ئەکەوێتە سەر[3] سەروێن و دەوری مل.

قۆڕقۆڕ کە لە گووشْ کوورپەیٚ نازارد   نەڵسیٚ لە خەو بێید ئازارد

qor̂e qor̂ ke le gûşi kûrpeê nazarid   neĩisê lexew bêîd azarid

قووڵە دەرْ ماڵەگەد بکەم وە نیشان   بنیشم پێوە وە سیکار کیشان

qûĩ deri maĩid bikem we nîşan   binîşim pewe we sîkar kîşan

قووڵەم وە حاجاتْ مانگْ رەمەزان   ئی هامْ چووە وە کونیەت   مەزان ٤

qûĩem we h⍰acati manĝi r̂emezan

î hamiçuwe we kwinyet mezan

قووڵەم وە حاجاتْ ئی مانگْ نووە   سەبەو   کووتا نایدلەیٚ هامْ چووە ٥ ٣

qûĩem we h⍰acati î manĝi nuwe

sebew kûta nayd leê hamiçuwe

قووڵەم عەزیزە وە هەردەیٚ وێڵەوە   تا نەودە سمکوویٚ تووزْ ئێڵەوە

qûĩem e⍰zîze we herdeê wêĩewe

7 – کونیەت[3] : کینە، دژایەتی 4

7 – سەبەو[3]: سەبەب، هۆکار، دەلیل 5

ta newde simkûê tûzi ıêl̆ewe

قووڵەم یە وادەیٚ وەڵنگەڕێزانە ئێڵەیل بار کردن، ئێڵاخ بێزانە ٦ ٣

qûl̆em ye wadeê wel̆ngˆerr̂êzane

ıêl̆eyl bar kirdin ıêl̆ax bêzane

قڵایٚ کرماشان یەیٚ لایٚ رمیاگە جامەكْ دووسەگەم لەتیٚ شکیاگە

qil̆aê kirmaşan yeê laê r̂imyage

cameki dûsegem letê şikyage

قەتارەیٚ تەڵمیتْ زەڕین جیوانان چۆ ئاهوو زووردا لە تەختە بانان ٣

qetareê tel̆mîti zer̂în sîwanan çü ahû xûr dar da le texteban

قەسەم وە نەشئەیٚ مەی لە ئێواران شەرتم هەر مەنێە وەك جارْ جاران

qesem we neşieê mey le ıêwaran

şertim her menêe wek cari caran

قەسەمد مەدەم تن حەزرەتْ عەبباس تاویٚ یەخەگەد ئڕام بکە واز

---

[6]وەڵنگەڕێزان : مانگی گەڵارێزان. لە[3]کوتایی ئەم دێڕە ئەڵێ : 7

ئێڵەیل بار کردن، دووڵەیل بۆن خالی سەوزە چیەو ژێر تیرمەیٚ متقاڵی

– تەڵمیت : ئەو ئەسپە کە بۆ بۆک رازاوە[3] کراوە و جیازی بۆکی 7

لە گەڵە

qesemid medem tin h�ezreti e�ebbas

tawê yexeged iȓam bike waz

قەسەم وە زڵفانْ سیایٚ تاڵ تاڵد   کوشیامە وەدەسْ ئەگریجە و خاڵد

qesem we ziȈfani syaê taȈ taȈid

kwişyame we desi egrîce û xȈid

قەسەم وە زڵفانْ سیایٚ چین چیند   وەو دۆ لیمویٚ کاڵ لە لایٚ نگیند

qesem we ziȈfani syaê çîn çînid

wew do lîmûê kaȈ le laê nigînid

قەورْ غەریبان ها لە پەڕْ دێەو   دایە کاروانچی پاڵ دەیٚ وە پێەو

qewri x�erîban ha le peȓi dêew

daye karwançî paȈ deê we pêew

قەومان و خێشان جەم بوون لە دەورم   شەورْ مردنم کەن، بکەنن قەورم

qewman û xêşan cem bûn le dewrim

şewri mirdinim ken, bikenin qewrim

قەومەیل عەشرەتەیل ئی دنیا هۆچە

کەڵ کەچێ   دیم ئمڕوو لەێ کۆچە   ۸   ۳

qewmeyl e�eşreteyl î dinya hüçe

keľi keçê dîm ımȓû leê küçe

قەومەیل عەشرەتەیل خودا لەێ چشتە نووەێ   نووایێ رەمْ کەڵ مانشتە   ۹   ۳

qewmeyl e�eşreteyl xwida leê çişte

nuweê nuwaê ȓemi keľi manişte

فـ ف

[7] – کەڵ کەچ : کەڵێک کە تەمەنی لە چوار ساڵ تێپەڕ بووە و لێرەدا شاعێر مەبەستی ئەوەیە کە ئاوەها زۆر زیرەکە و نەچیرکردنی دژوارە. ئەم شتێک لە عەقڵ رێک نابیت کە ئاوەها کەسێک هاودەم و هاورێ جەماوەرە بێت، ئەم کەسە جیاوازیی هەیە.

[7] – نووە : نێرینەی کەڵی کێوی کە رێبەرایەتی رانی کەڵ دەکا

فدایێ باڵاد بام چۆ چنار چیدە نیەزانم دۆیەتی یا شۆ کردیدە

fidaê baĺad bam çü cinar çîde

nîyezanim düyetî ya şü kirdîde

فدایێ چەترْد بام، تووپێ کریاگە چۆ ساف و سادە تالیم دریاگە

fidaê çetrid bam, tûpê kiryage çü saf û sade talîm diryage

فدایێ دەمـْد بام، دەم خوودەم نیە لە نۆقڵ و نەوات هۆچێ کەم نیە

fidaê demid bam, dem xû dem nîye

le noqĺ û newat hüçê kem nîye

فدایێ دەمـْد بام، دەم خوو دەم نیە وە زەڕەێ مسقاڵ هۆچێ کەم نیە

fidaê demid bam, dem xû dem nîye

we zeȓeê misqaĺ hüçê kem nîye

فدایێ دەمـْد بام وەو دێانەوە نایدەێ وە قلیانْ بۆزرگانەوە

fidaê demid bam wew dêanewe

naydeê we qilyani bozrganewe

فدایێ سەرْد بام وە سەروەنەوە شێوەێ کەڵ دیری وە دەروەنەوە

---

0 – تالیم : پەروەردە بۆ4ون« تعلیم»ی عەرەبی. 7

fidaê serid bam we serwenewe

şêweê kaľ dîrî we derwenewe

فدایٚ مەمکیٚ بام، تازە کردێە بەن ئەر فرووشیدەیٚ بەو برەیٚ وە مەن

fidaê memkê bam, taze kirdêe ben

er firûşîdeê bew bireê we men

فەزا[١] ها لەورە بچی وەرەو جایٚ[٤] [٧]

دووس وە خەنە خەن وەرەو پیرید[٢] بایٚ

feza ha lewre biçî werew caê

dûs we xenexen werew pîrîd baê

فەزا ها لەورە فەزا فەزا بوو زلٚف و زنج و خالٚ لە یەك رەزا بوو

feza ha lewre feza feza bû ziľf û zinc û xaľ le yek reza bû

فەسلٚ نەو وەهار زۆ مەچوو وە سەر گولٚان مەمانوون وە رەنجْ بێوەر

fesľi new wehar zü meçû we ser

gwiľan memanûn we r̂enci bê wer

---

1 – فەزا[4]: خۆشی، کاتیکی خۆش [7]

2 –وە پیری هاتن : بە پێشەوازێ[4] هاتن، پێشوازی کردن. [7]

فەڵەك باند بوودە ژێر، ژێرد بوودە بان   داخْ کەڵهۆلە سقانم سزان

feľek banid bûde jêr, jêrid bûde ban

daxi keľhüle siqanim sizan

عەیّب لە تێد نییە، دیدەم عەیّبدارە   خودا بزانێ تەکی لەێ شارە

e؟eêb le têd nîye, dîdem e؟eêbdare   xwida bizanê tekî

leê şare

ک ك

کراسێ لە پووس بکردای لە وەر   مەر ئەوسا دەرچوو دۆد لە تەوقْ سەر

kirasê le pûs bikirday le wer

mer ewsa derçû düd le tewqi ser

کزەکز مەکە، کزەد لە گیانم   کزەد چۆ ئەڵماس پەێ کەێ سقانم

kize kiz meke, kized le gyanim

kized çü eĺmas peê keê siqanim

کڵاشێ لە پووسْ گورگ   کەم وە گیوە ٣ ٤

شار وە شار گەردم لە شوونْ بیوە

kiĺaşê le pûsi gwirg kem we gîwe

şar we şar gerdim le şûni bîwe

کوڕەیل هەلا کەن سەرکانی چووڵە   قیقەێ دۆیەت ئازەوْکونە وە کووڵە

kwiȓeyl hela ken ser kanî çûĺe

3- پووس گورگ : خەڵک بە گشتی لە[4] سەر ئەم باوەڕەن کە [7]
گورگ گیانلەبەریکی تەوارە وهەروەها پشتگیریی لە کارەکانی هەیە بۆیە
شاعێر ئەم باوەڕە وەکوو تەشبیە بە کاری هێناوە.

qîqeê düyet azewi kwine we kûle

کوشتەێ دۆیەتێگم لە سییەماڵان   ها لە جلووسْ هەیشتْ نووساڵان

kwişteê düyetêgim le sîyemalan   ha le cilûsi heyşti nû salan

کووچْ کوردەماڵ دایم ها رێڕەو   نازاران کیشن هەمتەزارْ   خەو ٤

kûçi kwidemal daym ha r̂eêr̂ew

nazaran kîşin hemtezari xew

کووچْ کوردەماڵ هانە بارەێ بار   کوشیامە وە تیرْ کەڵهۆلْ چەو خۆمار

kûçi kwirdemal hane bareê bar

kwişyame we tîri kelhüli çew xomar

کوورە گڵاڵان   وە حەوز وگوڵ نییەو قەرژیەڵگ   لە ناو باخْ گوڵ نییەو ٦ ٤ ٤

kûre gilalan we h?wz û gwil nîyew

qerjyelig la nawi baxi gwil nîyew

کەسم نەیشتیدە، کەس لە بانْ کەس

---

7 – هەمتەزار : چاوەڕوانیی، ئینتزار 4

7 – گڵاڵ : ئەو دەربەندە کە رێگەی دەرچوونی نییە، کوێرە دەربەند 4

7 – قەرژیەڵگ : قەژیەڵێ، گیای جلیق. مەبەستی شاعێر هەڵسنگاندنی جووانی و رۆمەتە. 6

دەسد نایدە جیبْ نیم تەنەیٚ ئەتڵەس

kesim neyştîde, kes le bani kes

desid nayde cîbi nîm teneê etl̃es

کەسیٚ لەوایٚ خوەم کەفیٚ وە کووسا   بچمەو میلکانْ بارکەردەیٚ دووسا

kesê lewaê xwem kesê we kûsa

biçmew mîlkani bar kerdeê dûsa

کەفتم وە شووند مەنزڵ وە مەنزڵ   من وە شەوقْ ت، ت وەشەوقْ دڵ

keftim we şûnid menzil̃ we menzil̃

min we şewqi ti, ti we şewqi dil̃

کەفتم وە شووند وە مەچوو مەچوو   پەڕْ لەچگەگەد گیر بخوەیٚ لە چوو

keftim we şûnid we meçû meçû

per̃i leçigeged gîr bixweê le çû

کەڵهۆل ئەڵکیشیٚ کەساڵەتی خەو   پەریشانم کردگە وە ڕووژ و وە شەو

kel̃hül el̃kîşê kesal̃etî xew

perîşanim kirdige we r̃ûj û we şew

کەڵهۆل بەو مەچوو ئەو ژێرْ خۆنم   واز بکە یەخەد شەمامەد بۆنم

kel̃hül bew meçû ew jêri xünim

waz bike yexed şemamed bünim

٧ کەڵهۆل خەفتێە، خەوْ خێرێە   ماڵەیل وە قەتار کول وە نێرێە

keľül xeftêe, xewi xêrêe   maľeyl we qetar kwil we nêrêe

کەڵە کەڵەگان، تەمەنایٚ دۆر کەر   ناشی بچاشن، سێادەیل پیر کەر

keľe keľegan, temenaê dür ker   naşî biçaşin, sêadeyl pîr ker

کەڵە کەڵەگان وە مەکانەوە   وە تەختْ سینەیٚ ناو مەمانەوە

keľe keľegan we mekanewe   we texti sîneê naw memanewe

کەڵێگ کوشتمە هەیشتْ پا لە نوو لە وەفراو خوەرەگانْ بانْ مانشت کوو

keľêg kwiştime heyşti pa le nû

le wefraw xweregani bani manişt kû

کەم بەو، کەم بچوو، چەو وە کلەوە   چۆ کەوكْ نسار، خاڵ وە ملەوە

kem bew, kem biçû, çew we kilewe

---

7 [7] نێر : نێر و بێر، نەێر، فێدا، قۆربان، نەزر

çü kewki nisar, xaľ we milewe

کەم بەو، کەم بچوو، کەم بێە زامەتم   هەم دینم سزیا هەم قێامەتم

kem bew,kem biçû,kem bêe zametim

hem dînim sizya hem qêametim

کەم بەو، کەم بچوو، کەم بێە گووڵم ت لە ماڵ خوەد، من لە چاتووڵم ٨

kem bew, kem biçû, kem bêe gûľim

ti le maľi xwed, min le çatûľim

کەم بەو، کەم بچوو، کەم بێە لەێ وەرە   کەم بکولنەوەێ زامم خەتەرە

kem bew,kem biçû,kem bêe leê were

kem bikwilineweê zamim xetere

کەم نووڕم بکە بیوە تن لە دڵ   بیلا ئەزرەتەیل من نەوەم ئەو گڵ

kem nûřim bike bîwe tin le diľ

bîla ezreteyl min newem ew giľ

کەوەرکوو ٩ بڵێن، پاگەێ من باریك ٤

7 ٨ - چاتووڵ : چەرداخی هاوێنان، ⁴«چا = بەرچا، فێنک+ تووڵ = بچووک»

7 ٩ - کەوەر کوو : کێفی «⁴کەبیر کوو» لە لۆڕستان

ترسم شەو بایّدن ریٚ لیٚم بوو تاریك

kewer kû biřên, pageê min barîk

tirsim şew baêdin řê lêm bû tarîk

کەوشەگەد گیوە، وە نەرم بنە پا   دویەتْ پەیٚغەمەر، ئامووزایٚ خودا

kewşeged gîwe,we nerm bine pa

düyeti peêx�emer,amûzaê xwida

کەیٚ بوو من وتۆ بڕەسیم ئەو هەم

م چۆ پەروانە، ت چۆ شۆیەڵەیٚ شەم

keê bû min û to biřesîm ew hem

mi çü perwane,ti çü şüyeřeê şem

---

7 – لە کۆتایی ئەم دێڕە دەڵێن : 0

من چۆ پەروانە لە دەورد گەردم   هەر ت خوەشد

بوو، سەوزەیٚ مل زەردم

گـ گ

گڕەێ مل وە بانْ ژێر پیرانەوە مەر برجْ بڕنەو وە نیشانەوە

girêê mil we bani jêr pîranewe

mer birci biȓnew we nîşanewe

گژنیژەێ عەرەقْ ناو مەمان سڕی داسەێ لە لجەرگم، شەو تەوْم بڕی ٥ ٧

gijnîjeê e?ereqi naw meman siȓî

daseê le cergim, şew tewim biȓî

7 [1] گژنیژە : ئارەقی سەر گۆنا یان هەڵنی کە وەک قەترەی ئاو ڕەوانە [5]

گووش وەو گووشپارەیٚ نقرەیٚ خامەوە   منێد وە حووری وە توو جامەوە

gûş wew gûşpareê niqreê xamewe

minêd we h�ûrî we tû camewe

گوڵوەنی گوڵ خڕ بانْ شانەگەد   بوو ئەترْ مێخەکْ بن گیفانەگەد

gwiľwenî gwiľ xiřî bani şaneged

bû etri mêxeki bin gîfaneged

گەردەن چۆ نووەیٚ لە نووایٚ کەڵڕەم [٢] [٥]

ناوقەیٚ چۆ جەیرانْ [٣] ماسکْ [٤] نووایٚ رەم [٥] [٥]

gerden çü nuweê le nuwaê keľřêm

nawqeê çü ceêrani maski nuwaê řêm

گەردەن میناکار، خاڵ چۆ مرەکەو

مەر شیرین لە بانْ تەختْ شا خەسرەو

gerden mînakar, xaľ çü mirekew

mer şîrîn le bani texti şa xesrew

---

[2] – کەڵڕەم : رانی گەڵ، رییەنی کەڵی رەماو [7]

[3] – جەیران : ئاسک، ئاسکی یەک ساڵە [7]

[4] – ماسک : مایە ئاسک، ئاسکی مادە [7]

گیانم وە قۆربانْ ساتەگەیْ دەسێ   یەسە کوشتەسەم دۆ دیدەیْ مەسێ

gyanim we qorbani sategeê desê

yese kwştesem do dîdeê mesê

گیەڵان کوورەو بای ئڕا ئاوەگەد   ئەڕایْ نازارانْ سەر سراوەگەد

gyeľan kûrew bay ıra aweges   erâê bazarani ser siraweged

لـ ل

لافاو هاوردێە دار وە پەڵکەوە   ئەوە لارەیٚ کییە وە دەم خەڵکەوە

lafaw hawrdêe dar we peľkewe

ewe laree kîye we dem xeľkewe

لامە بۆچکڵەیٚ گران قیمەتی   ئڕا نەپرسیم بیوەی یا دۆیەتی؟

lame büçikľeê giran qîmetî   ıra nepirsîm bîwey ya ?düyetî

لامە و سێنزەتیر، شەنگْ جۆجگ چەو

دەس لە لێ نیێەن، کەڵهۆل ها لە خەو

lame ûsênzetîr,şengi cücig çew

des le lê nêen,kel̃hül ha le xew

لە ئێوارەوە تا کەلْ بەیان چۆ مار پێچ مەخوەم، کوشتەێ نیمە گیان [٥]

le ıêwarewe ta keli beêan

çü mar pêç mexwem,kwiştêê nîme gyan

لە ئێوارەوە گیانم لێم ئاسە کوشیامە وە دەسْ ئەو وەچگە فارسە

le ıêwarewe gyanim lêm ase

kwişyame we desi ew weçge farse

لە بەرزی باڵاد، لە تەنگی کەوشد چۆ تۆل مەلەقیەێد باڵاێ بێ خەوشد

le berzî bal̃ad,le tenĝî kewşid

çü tü meleqyeêd bal̃aê bê xewşid

لە تەختْ سینەد چشتێ دیارە یا بەێ یا نارنج، یا گڕەێ نارە

le texti sîned çiştê dyare ya beê ya narinç,ya giȓeê nare

---

5 – گەل : کات، دەم، سەرەڕا 7

لە تەختْ سینەد چشتێ دیارە ئۆشن ڕەوادگاێ وەیسْ نازارە

le texti sîned çiştê dyare üşin r̂ewadgaê weysi nazare

لە تەختْ سینەد دۆ بەێ دیارە یە بەێ، یە نارنج، سێفْ خۆمسارە

le texti sîned do beê dyare ye beê,ye narinc,sêfi xomsare

لە تەختْ سینەد دۆ بەێ دیارە یە سووەیل ڕەژیاێ پەروەردگارە [٦]

le texti sîned do beê dyare ye suweyl r̂ejyaê perwerdigare

لە تەرکەبانان بۆیە هەێ بگیر یەێ بڕ وە پاوەن، ئاخر وەزەنجیر

le terkebanan büye heê bigîr

yeê bir̂ we pawen,axir we zencîr

[6] سووەیل ڕەژیاێ : لە فەرهەنگی کوردەواری چەندها بای جۆراوجۆر هەیە کە هەر کام بۆ خۆی خاوەن تایبەتمەندییکە وەک بای شەماڵ، بای زەلان، بەڵام دوو با هەیە کە بە گشتی نیشانەی خێر و خۆشییە یەکی «بلآتە» کە لە مانگی خاکەلێوە دەست پێدەکەی و «سووەیل»ە کە لە ئەبێتە هۆی پێشکنینی چۆزەی داران و ئەوی تر ڕەزبەر دەست پێدەکەی و بادیکی سەردی دەم بەیانە کە ئەبێتە هۆی بوونەوەی گەنم و جە و گەنمەشامی و ... کە لە تێگەیینی میوە و پڕ خەرمانە. [7]

لە ڕاخان نەمیا لە چەم چێەو خووار

وە نەێکەنەچی وە باخچە و قەتار [٧]

le r̂axan nemîa le çem çêew xwar

we neêkeneçî we baxçe û qetar

لەرزان لەرزانە، لەرزانەێ لاێ دەم [٨] ٥

ناوقەێ چۆ جەێرانْ ماسكْ نوواێ ڕەم

lerzan lerzane,lerzaneê laê dem

nawqeê çü ceêrani maski nuwaê r̂em

لە دەرْ ماڵەگەد بكیشەم وە دار   فەڕاشكاریم كە وە تۆلْ ئەنار

le deri mal̄eged bikîşem we dar   fer̂aşkarîm ke we tüli enar

لە دەرْ ماڵەگەد بووسیەم وە پاوە   شەماڵ بەێدە لێم وە هەر دۆ لاوە [٩]

le deri mal̄eged bûsyem we pawe

---

7 – نەێكەنەچی : 5 7

باخچەوقەتار : هەوارگەی ئێڵی سنجاوی لە مەنەلی و خانەقین

7 [8] لەرزانە : جۆرە خشڵێكی زینەتێیە لە ڕووی سەروەن.

كوتایی ئەم دیڕە شێعرە لە لاپەڕەكانی پێشوو باس كرواە.

7 [9] بای شەماڵ لە فەرهەنگی كوردەواری نیشانەی ئەوێن و ئومێد و بەختەوەرییە. مەبەستی شاعێر ئەمەیە كە لە كەمترین دەرفەت، باشترین كڵك وەر بگرم.

şemaĺ beêde lêm we her do lawe

لە ساڵێ شەش مانگ، لە عەێدێ نووێ   لە دەمد ماچێ، لە زڵفت بووێ

le saĺê şeş manĝ,le e�eêdê nuwê

le demid maçê,le ziĺft buwê

لە سەر تا وە پا نگات کەردەنم   عەێب لە تێد نییە دەێن وە گەردەنم

le ser ta we pa nigat kerdenim

e�eêb le têd nîye deên we gerdenim

لە شووند گەردم هەردە وە هەردە   وێنەێ سێادەیلْ وڵەێ   گۆمکەردە

le şûnid gerdim herde we herde

wêneê sêadeyli wiĺeê gomkerde

لە قووڵەم دۆرم، جەرگ بڕیاگ وە خوەم

چۆ چراێ بێ ناز، کوور کریاگ وە خوەم

le qûĺem dürim,cerg biȓyag we xwem

çü çiraê bê naz,kûr kiryag we xwem

لە کەڵهۆل دۆرم، جەرگْ بڕیاگەم   پەێ دۆری قووڵەم سزیاس بەرگەگەم

le keĺhül dürim, cergi biȓyagem

---

7 – وڵەێ : یان وڵەێنی[6]، بەچکەی ئاسکی کێوی 0

peê dürî qûĺem sizyas bergegem

لەماڵ هاتە دەر، بەڕەزایٚ ڕەنگین

هەر کەس دۆنێدەیٚ فرامووش کەیٚ دین

le maĺ hate der, beȓezaê ȓenĝîn

her kes dünêdeê firamûş keê dîn

٦ **لە ماڵ هاتە دەر، خوەیٚ دا نیشانم سزرگەیٚ[1] عاڵەم بردە سقانم**

le maĺ hate der,xweê da nîşanim

sizirgeê e?aĺem birde siqanim

لە ماڵ هاتە دەر، دۆیەت وە توو جاکەت

ناو مەمان لە تەرزْ نامەیٚ توو پاکەت

le maĺ hate der,düyet we tû caket

naw meman le terzi nameê tû paket

لە ماڵ هاتە دەر، قووڵەم هەر خوەێە

چەترەگەیٚ لە بانْ شەمامەیٚ رەێە[2]

le maĺ hate der,qûĺem her xweêe

çetregeê le bani şemameê ȓeêe

---

[1] – سزرگە : 6بزۆزک، راچەڵەکیان، رکە 7

[2] – رەێە : رابۆریۆ6ە، دەر چووە، گۆزەراوە 7

لەماڵ هاتە دەر، نیشتەو دەرانە   ئاینە گرتە دەس زڵف مەکەرد شانە

le maĺ hate der, nîştew derane

ayne girte des ziĺf mekerd şane

لە ماڵ هاتە دەر،یەێ باڵێ لەقان

چەوێ کەفتە خوەم، قالییەگەێ تەکان

le maĺ hate der,yeê baĺê leqan

çewê kefte xwem,qalîyegeê tekan

لەێ بارەێ بارە سەرْم مەنێە سڕ   خشەێ تەڵمیت بارْ پاچەێ کفراوڕ[3]

leê bareê bare serim menêe siȓ

xişeê teĺmîtbari paçeê kifrawiȓ

لەێ بارەێ بارە، لەێ کووسەڵکووسە

لەێ گوڕەێ ئاگرْ پاێ هەرچێ دووسە

leê bareê bare, leê kûseĺkûse

leê gwiȓeê agiri paê her çê dûse

لەێ تلاێ بێ خەوش، لەێ نقرەێ خامە

لەێ کەوکْ قەفەس گیروودەێ دامە

leê tiĺaê bê xewş,leê niqreê xame

---

7 –[3]کفراوڕ : شارۆچکەیکە لە مابەینی[6] شاباد و گیەلانی رۆژئاوا

leê kewki qefes gîrûdeê dame

لەێرە تا ئەورە یەچەنێ دورە ماچْ تەنکە دویەت وە زەربْ پولە

leêre ta ewre ye çenê düre maçi tenke düyet we zerbi püle

لەێرە گ مەوینم یەخەگەد وە واز بەنەمە بەهەیشت بێ رووژە و نماز

leêre gi mewînim yexeged we waz

beneme beheyşt bê ȓûje û nimaz

لەیل وە توو خفتانْ کاڵاواڵاوەو زەردی مل وە بانْ بەرزی باڵاوەو

leyl we tû xiftani kaȓawaȓawe

zerdî mil we bani berzî baȓawe

لێود ماتیك دای،ناخون كردیە رەنگ

چەنکەس وێنەێ من كردیدە وە سەنگ

lêwid matîk day, naxün kirdye ȓenĝ

çen kes wêneê min kirdîde we senĝ

لێود وەڵنگەوەن ، دگاند قەنە دۆ لیموو لە ژێڕ ُکەتاند بەنە ٦

lêwid weĺnĝe wen, dganid qene do lîmû le jêri ketanid bene

مـ م

ماڵ ئڕایٚ چەمە؟ زامەت بکیشم دووسەگەم خاسە لە سایٚ بنیشم

maĺ ıȓaê çeme? zamet bikîşim dûsegem xase le saê binîşim

---

7 [4] وەڵنگە وەن :گیاهیکی دەرمانییە [6] لە بەڕەزا دەچێت و لە پای داری بەنێشت شین ئەبێت و بە گشتی بۆ سارێژی ژان بە کاری دێنن.

ماڵ ئڕایٚ چەمە؟ کوڕ وە کارمە ئڕا شووانیی وەر وەهارمە

maĺ ıȓaê çeme? kwiȓ we karime ıȓa şuwanîy wer weharime

ماڵ خانەگۆمانان ها لە پەڕەوە دایم ها وە دەمْ قەزا و شەڕەوە [5]

maĺi xanegomanan he le peȓewe

daym ha we demi qeza û şeȓewe

ماڵ دووس بار کرد، هام وە چووڵەوە وێنەیٚ ئەڤداڵان وە کەشکووڵەوە

maĺi dûs bar kird, ham we çûĺewe

wêneê evdaĺan we keşkûĺewe

ماڵمان وەو پاچەیٚ نخەجاڕەوە [6] قوڵەیٚ کەڵەشێرْ تەڵمیت بارەوە [7]

maĺiman we paçeê nixecaȓewe qüleê keĺeşêri teĺmît barewe

---

[5] – لە گۆتایی ئەم دێڕە دەڵێن :

خانەگۆمانان بەختێان شڕە خۆنی

باوگێان گوورانی چڕە

خانەگۆمانان تا سوو بنیشن شەوارە

بکەن هەر ئاخ بکیشن

[6] نخەجاڕ : ئەو زەمینە کە لە پامانەی کێوە و هەموارە و بە گشتی لە بەر ڕێگەیە .

[7] . – تەڵمیت بار : ئەوانەی کە جیازی بۆک جیبەجی دەکەن

ماڵمان ها وە لا نسارەوە «یاسەمەن» بچوو، «سەنەم» بەورەوە

maĺiman ha we la nisarewe yasemen biçû,senem bewrewe

ماڵ و مین بێەم تەولێ بسازم لە وەرْ سورەگەێ چووپی بسازم

maĺ û mîn bêem tewĺê bisazim

le weri süregeê çûpî bisazim

ماڵ یارەگەم ناسە ئەو قڵا یەێ سونێ نقرە، یەێ سونێ تڵا

maĺi yaregem nase ew qiĺa yeê sünê niqre,yeê sünê tiĺa

مانشت وە فدایێ بەرزی هەواد بام قیقەێ نازارانْ هەر سوو لە پاد بام

manişt we fidaê berzî hewad bam

qîqeê nazarani her sû le pad bam

مانگەگە ئڵات، خوەرەگە چەرخی چەتر کەفتە بانْ گووناگەێ «فەرخی»

manĝege ıĺat,xwerege çerxî çetir kefte bani gûnageê ferxî

م دەوریش نییم، دەوریشْ یارم لە دەوریشەگانْ فەقیر و ژارم

mi dewrîş nîym,dewrîşi yarim le dewrîşegani feqîr û jarim

مردێ ئەر مرێد، شینێ یەێ دەمە دەس لە دووس بڕین خەیلی ستەمە

mirdê er mirêd, şînê yeê deme des le dûs bir̂în xeylî siteme

مەر ئەوسا دەرچوو ئی داخە لە دڵ زڕەێ بێڵ وە شان بنەێدەمەو گڵ

mer ewsa derçû î daxe le dil̂

zir̂eê bêl̂ we şan bineêdemew gil̂

من دووسێ تووام بکیشێ نازم تا ئەزرەت لە دووسْ مەردم نەخوازم

min dûsê tuwam bikîşê nazim

ta ezret le dûsi merdim nexwazim

من دووسێ تووام تا سەر دووسم بو

وە هەر کوورە چم، کەڵەپووشم بوو [8]

min dûsê tuwam ta ser dûsim bû

we her kûre çim,kel̂epûşim bû

من دووسێ تووام گیانە گیانی بوو

---

[7]

[8] – کەڵەپووش : مەبەستێ باشترین پووشەمەنییە.

دەم تەنگ وزڵف شووڕ، کرماشانی بوو

min dûsê tuwam gyanegyanî bû

dem tenĝ û zilf şûr̂, kirmaşanî bû

من دەوریشەگەێ گێاێ شارانم   چۆ زەمین هڵاکْ نمێ وارانم

min dewrîşegeê gêaê şaranim

çü zemîn h􏰀iľaki nimê waranim

من و بایەقوش هەر دۆ هاودەردیم   کەلاوە نشینْ بێاوان گەردیم

min û baêeqwiş her do hawderdîm

kelawe nîşîni bêawan gerdîm

من وەێ زڵەێ زامْ هزار خارەوە   چۆ بوڵبوڵ ماگە وە لاێ یارەوە

min weê ziľeê zami hizar xarewe

çü buľbuľ mage we laê yarewe

منێ وە سەرسەوز   وە سەرسراوان   مەم قۆبەێ حۆبابْ ڕۆ بەحرْ ئاوان ٦

minê we sersewz we ser sirawan

mem qobeê h􏰀obabi r̂ü beh􏰀ri awan

منێ وە کەڵێ وە کەڵوەزەوە   ها وەێ مەغارْ هزار گەزەوە ٧

---

٦ – سەرسەوز : نێرینەی مامراوی.

minê we keľê we keľwezewe ha weê mexari hizar gezewe

مەردم گەدایْ ماڵ، من گێایْ دووسم   دڵخوەشی نەێرم لەیْ شارە بووسم

merdim gedaê maľ, min gêaê dûsim

diľxweşî neêrim leê şare bûsim

مەر ئەوسا دەرچوو خەم لە خێاڵم   تەقەیْ کەوشەگەد باێدن لە ماڵم

mer ewsa derçû xem le xêaľim

teqeê keşeged baêdin le maľim

مەمگەیلْ کەڵهۆل کاڵایْ نیمە ڕەس

پەروەردەیْ سینە، تالیم خوەردەیْ دەس

memgeyli keľhül kaľaê nîmeȓes

perwerdeê sîne,talîm xwerdeê des

مێوانْ خاسْ بەرگۆزیدەمی   قەدەم ها وەر دە، نوٚرْ دیدەمی

mêwani xasi bergozîdemî qedem ha wer de, nüri dîdemî

---

[7] [0] – کەڵوەز : جۆرە ئشکەوتیکی بچووک و بڵێندە کە کەڵ لەوێ زاوزێ دەکا.

مێوان خوەش هاتی نۆر وە پادەوە   دەرمانْ دەردم ها وەلادەوە

mêwan xweş hatî nür we padewe

dermani derdim ha we ladewe

نـ ن

نازار وە فدایِ خوەد و نازد بام

شەوان گووش وە دەنگْ ڕێزەیِ ڕازد بام ١

nazar we fidaê xwed û nazid bam

şewan gûş we denĝi r̂êzeêr̂azid bam

نازگە چەترەگەد بخە لە بانم سەرما داسە لێم، ناسازە گیانم

nazige çetreged bixe le banim

serma dase lêm,nasaze gyanim

7 1 - ڕێزەیِ ڕاز : مەحرەمی ئەسرار

نازە ناز مەکە، کوشتەێ نازدم   کوشتەێ لیمووەگەێ یەخەێ وازدم

naze naz meke, kwişteê nazidim

kwişteê lîmuwegeê yexeê wazidim

ناف حەڵقەێ حۆبابْ رۆ بەحرْ بێ پەێ   مەر فنجانْ دەسْ کێانانْ کەێ

naf h□eľqeê h□obabi ŕü beh□ri bê peê

mer fincani desi kêanani keê

ناڵەت لەو زڵفە، هۆل نەود و لۆل نەود

چاپْ سوورەتێ چۆ چاپْ پۆل نەود

naľet lew ziľfe,hül newd û lül newd

çapi sûretê çü çapi pül newd

ناڵەێ من ناڵەێ شێخ و مەلا بوو   باخەوان بمرێ باخ وەرەلا بوو ٢

naľeê min naľeê şêx û mela bû

baxewan bimrê bax werela bû

نامەێگ نۆسامە لە گڵاێ پۆنگە   یە حاڵ منە، حاڵ ت چۆنە؟

nameêg büsame le giľaê pünĝe   ye h□aľi mine,h□aľi

?ti çüne

---

7 – وەرەلا [7] : بەرەلا، بێ خاوەن 2

نە زامم وێنەیٚ گەزەیٚ مارانە   نە مەیلْ کەڵهۆل مەیلْ جارانە

ne zamim wêneê gezeê marane

ne meyli keľhül meyli carane

نە دەردم وێنەیٚ دەردەدارانە   نە زامم وێنەیٚ گەزەیٚ مارانە

ne derdim wêneê derdedarane

ne zamim wêneê gezeê marane

نەمەنێە تاقەت، نەمەنێە هووشم   وەختە چۆ عەڤداڵ دەریەیل   بپووشم [٣]

nemenêe taqet,nemenêe hûşim

wexte çü e?evdaľ deryeyl bipûşim

نەورووز گوڵ خێزا سەر وە پەردەوە   هێمان ها وە تووزْ هەوایٚ سەردەوە

newrûz gwiľ xêza wer we perdewe

hêman ha we tûzi hewaê serdewe

نە هەفتە گیر بۆم، نە چلە مردم   پەری مەێنەتیٚ سەر گەورە کردم

ne hefte gîr büm,ne çile mirdim

perî meênetê ser gewre kirdim

---

3 – دەریەیل :   7   7

دەربەندەکان، ناوی کۆمەڵی دەروەن

نیشْ ئەبرووان خەتەر ها لە کار   چۆ سیۤادْ تەڕ دەس، کوشەندەیۆ شکار

nîşi ebruwan xeter ha le kar   çü sêadi teȓdes,kwişndeê şikar

و

واران بوواریۆ، زەمین بژنییەیۆ   کەوشەگە لە پایۆ کەڵهۆل بکەنییەیۆ

waran buwarê, zemîn bijenîyeê

kewşege le paê keȈhül bikenîyeê

وە بەرزی قڵا، وە نزمی گۆواوڕ   ماچْ لە دەمەگەد گلەیۆ یەیۆ کاوڕ ٤ [٧]

---

[7] – قڵا :گوندی (قڵاڕمن) زێدیۆ[4] شاعێری بە توانا (کەێخودا رزا قڵاڕمن[7]) کە هێوادارم کەسێک

we berzî qiľa, we nizmî gowawiȓ

maçi le demeged gileê yeê kawiȓ

وه بیوه بۆشن دیتر کەیٚ شۆ کەیٚ تاگەر چەو رەژیٚ، دڵ من دۆ   کەیٚ [5]

we bîwe büşin dîtir keê şü keê

tager çew ȓejê, diľi min dü keê

وه تیر مەکوشم شوونیٚ دیاره   خەڵکان مەواچان یه گونابار

we tîr mekwişem şûnê dyare

xeľkan mewaçan ye gwinabare

وەختیٚ وه نازەو مەچوو وه باوان   منیٚد وه سەرسەوز له ناو شەتاوان

wextê we nazew meçû we bawan

minêd we sersewz le naw şetawan

وه زڵفْ سییەد کردیه پاوەنم   چمان ئەسیرْ چایٚ دەماوەنم

we ziľfi sîyed kirdye pawenim çiman esîri çaê

demawenim

دەر کەوێت و پەخشانەکان و شعێرەکانی ئەم هەستیاری کوردە کوو بکاتەوە.

گۆواوڕ : شارۆچکەیکە سەر بە شاری شاباد

7 [5] – دۆ : کورتکراوەیٚ دووکەڵە. مە7بەست داخوازی ئاگرینە.

وە شەو سایەقە[٧]، وە رووژ ئەورْ پڕ یە خودا تووایٚ کۆردەیل بکەیٚ قڕ

we şew saêeqe,we ȓûj ewri piȓ

ye xwida tuwaê kwrdeyl bikeê qiȓ

وەفریٚ واریە ملیەیل کردێە بەن   بێخەم چووزانیٚ من خەم گیانم سەن

wefrê warye milyeyl kirdêe ben

bêxem çûzanê min xem gyanim sen

وە قۆرئان قەسەم، وە هەرچیٚ پیرە   دەسم چۆ قولاو لە یەخەد گیرە

we qoran qesem,we herçê pîre

desim çü qwilaw le yexed gîre

وە قۆرئان قەسەم، وە هەرچیٚ پیرە   زەڕەیٚ مەیلەگەد لە جەسەم گیرە

we qoran qesem,we herçê pîre

zeȓeê meyleged le cesem gîre

وە کەوشْ پووتین وە سەر لەشم بای

دنیا وە خارەت، خوەد وە بەشم بای

we kewşi pûtîn we ser leşim bay

dinya we xaret, xwed we beşim bay

7 – سایەقە [7] شەختە، چمارە، سەرما 6

وە لایٚ کی بچم دەس وەیٚ زامەوە   کی تیماریٚ کەیٚد وەیٚ پەنامەوە

we laê kî biçim des we zamewe

kî tîmarê keêd weê penamewe

وەن گردیٚە وەناو، بەڕۆ رزیٚانە   گیەڵان سەوزەو کەیٚد سوو لە رازیٚانە

wen gitêe wenaw,beȓü ȓizêane

gyeľan sewzew keêd sû le ȓazêane

وەو خاڵە قەسەم لە سینەد گۆمە   دیدەت تەوافچی ماسوومەیٚ قۆمە ٧

wew xaľe qesem le sîned gome

dîded tewafçî masûmeê qome

وەهار هاتەوە وەو شەرت خوەشم بوو

سەوزەیٚ باڵابەرز وە تەرکەشم بوو ٨

wehar hatewe wew şert xweşim bû

sewzeê baľaberz we terkeşim bû

وە یەواش یەواش تا بڕەسمە لاد   ئەو نیم تەنەدە درارم لە پاد

we yewaş yewaş ta biȓesime lad

ew nîm tenede dirarim le pad

---

7 [7] ماسوومەیٚ قۆم : گڵکۆی حەزرەتی[7] ماسوومە لە شاری قۆم کە ئەکەوێتە باشووری ئێران.

7 [8] – تەرکەش : تیرڕەس، لە[7] بەر قەراوڵی تیری چاو.

هـ ه

هاتە سەرینم چۆ کەوك لە نسار   خەم لە دڵەگەم دی نییەگری قەرار

hate serînim çü kewki nisar

xem le diľegem dî nîyegrê qerar

هاوسام بار کردگە هامە چووڵەوە   وێنەێ ئەڤداڵان وەکەشکووڵەوە

hawsam bar kirdige hame çûľewe

wêneê evdaľan we keşkûľewe

هسارەێگ هەڵات وەتم سووەیلە   تمەز دۆیا کووچْ باوانْ لەیلە

hisareêg heľat wetim suweyle timez düya kûçi bawani leyle

هناسەێ سەردم بەێ لە سەرکاوان تا گیا سەوز نەکەێ پەێ بەسەزووان

hinaseê serdim beê le ser kawan

ta gya sewz nekeê peê besezuwan

هناسەیٚ سەردم وە ڕۆ چیتەوە   بوودە تۆلەمار بەیٚدە شۆدەوە

hinaseê serdim we r̂ü çîtewe   bûde tülemar beêde şüdewe

هنایٚ یەخەگەد مەوینم وە واز   رووحم لە گیانم مەکەیٚدن پەرواز

hinaê yexeged mewînim we waz

r̂ûh�im le gyanim mekeêdin perwaz

هۆچکەس گیرِوودە وە دەردْ دڵ نەو   یا گرفتارْ دووسْ دۆر لە مەنزڵ نەو

hüçkes gîrûde we derdi dil̂ new

ya girftari dûsi dür le menzil̂ new

هەر بار بارْد بۆ ، بارْد بۆ وە ڕاس   لە شوون ئەو بارە، ئاخرْ دنیاس

her bar barid bü, barid bü we r̂as

le şûni ew bare, axiri dinyas

هەر بیلەم وەیٚ بەرگْ سییەیٚ ویٚمەوە   دەخیلم ئاگر مەنە پیٚمەوە

her bîlem weê bergi sîyeê wêmewe

dexîlim agir mene pêmewe

هەر جایٚگ گوڵیٚگە پەرچینیٚ خارە   رایٚ بوڵبوڵ نییە، گوڵ هەمتەزارە

her caêg gwiľêge perçînê xare

ȓaê buľbuľ nîye, gwiľ hemtezare

هەرچێ وەتمە پێد دڵەێ ڕەنج بێوەر

خزمەت وە دووسْ بێ مەێنەت مەکەر ٩

herçê wetime pêd diľeê ȓenc bêwer

xizmet we dûsi bê meênet meker

هەر دووسێ دۆرە، ئەوە دووس نییە   دەسبڕەس نییە، دیدەبووس نییە

her dûsê düre, ewe dûs nîye   desbiȓes nîye, dîde bûs nîye

هەر کەس بخوازێ بیوەێ مناڵدار

خوەێ بگرێ لە بیلْ سیاێ چەمچەماڵ ٠

her kes bixwazê bîweê minaľdar

xweê bigirê le bîli syaê çemçemaľ

هەر کەس بخوازێ دۆ جار بیوەژن   ماڵەگەێ بڕمێ چۆ ماڵەگەێ من

---

7 لە کوتایی ئەڵێ : 7 9

مەکەر شەریکْ نائاڵ، دووسْ بێ بەێنەت

دووسیە، بوودن وە مەێنەت

7 – چەمچەماڵ : شارۆچکەیکە[8] لە شاری سەحنە. ناوی 0

چەمچەماڵ لە هەندێک پەندی پێشنانیش هاتووە.

her kes bixwazê do car bîwejin

maľegeê biřmê çü maľegeê min

هەرکەس بوو بنەێ وەو مەمانەوە   لە فشارْ قەور ها لە بانەوە

herkes bû bineê wew memanewe le fişari qewr ha le banewe

هەرکەس چل بیوە بێەێدن وەگاێ   ماڵەگەێ برمێ، خەێر وە رێی ناێ

herkes çil bîwe bêeêdin we gaê

maľegeê biřmê xeêr we řeî naê

هەرکەس دزەڕای [1] ڕەفیقانم کەێ چمان بارگەپووشْ [2] ئێمامانم کەێ ٨ ٢

her kes dizeřay řefîqanim keê

çiman barge pûşi ıêmamanim keê

هەرکەس دووس نەێرێ زەوقێ لە کووە

گێاێ هەفت دەوڵەت وە پێ واجووە

herkes dûs neêrê zewqê le kuwe

gêaê heft dewľet we pê wacuwe

---

1 – دزەڕای [8]: خێانەت، خێانەت کردن 7

2 – بارگە پووش : ئەوەی کە بۆ[8] پارچە گۆمبەز و بارگە 7

ئەپووشێنێت، مەبەست کەفەن دووزە .

هەر کەس دەسْ من و ت مەکەێدە گەردەن

چمانێ تەوافْ هەفت ئێمام کەردەن

herkes desi min û ti mekeêde gerden

çimanê tewafi heft ıêmam kerden

هەر کەس نێاشتوو دۆ دووس ویارێ چمان وە بێ پۆل مەچوو وە شارێ

herkes nêaştû do dûs û yarê   çiman we bê pül meçû we şarê

هەر کەس نێاشتوو دووسْ نازارێ   شەوان وە تەنیا سەر بوودە بارێ

herkes nêaştû dûsi nazarê   şewan we tenya ser bûde barê

هەرکەسێ ئۆشێ غەریبی خاسە   ئەوە لە جۆمڵەێ خودا نەناسە

herkesê üşê x�erîbî xase   ewe le comľeê xwida nenase

هەر لە ئێوارە تا ئەلکەل [٣] بەیان [٨]

جوورمار پێچ خواردم، کوشتەێ نیمە گیان

her le ıêware ta elkel beêan

[3] [7] ئەلکەل بەیان[8]: گوڵ سوو، بەری بەیان

cûr mar pêç xwardim, kwişteê nîme gyan

هەر لە ئێوارە تا وە سفتەیٚ سوو گیانم وە فدایٚ بوو هەناسەیٚ٤توو ٨

her le lêware ta we sifteê sû gyanim we fisaê bû

henaseû

هەر لە ئێوارە تا وە نیمە شەو من وە فکرْ لەیل، لەیل لە فکرْ خەو

her le ıêware ta we nîmeşew

min we fikri leyl, leyl we fikri xew

هەرلە تەوقْ سەر تاوە پاژنەیٚ کەوش مەلەقیەێدنەو بەڕەزایٚ بیٚ خەوش

her le tewqi ser ta we pajneê kewş

meleqyeêdinew beȓezaê be xewş

هەر لەیل لەیلد بۆ، یە تن و یە لەیل

یە هەردەیٚ چووڵ و یە دەیشتْ دۆجەیل ٥

her leyl leylid bü, ye tin û ye leyl

ye herdeê çûȓ û ye deyşti doceyl

هەر ماڵیٚ گیسکیٚ، خوەم تەنیا گووریٚ نەزرْ ئەلا بوو یارم نەتووریٚ

---

7 – سفتەیٚ سوو[8]: گوڵ سوو، بەری بەیان 4

7 – دۆجەیل : مەبەست[5]دووری و دوور کەوتنە. دۆجەیل دەشتێکە[8] لە کووت و ئەمارە

her maĺê gîskê, xwem tenya gûrê

nezeri ela bû yarim netûrê

هەر وە تەوقْ سەر تا وە زرانی   کەڵهۆل داسە لێ وە دڵگرانی

her we tewqi ser ta we ziranî   keĺhül dase lê we diĺgiranî

هەر وە حەڵاڵی دەسد بگردام   گێایٚ شار وە شار ئەڕاد بکردام

her we h�iĺaĺî desid bigrdam   gêaê şar we şar eȓad bikirdam

هەفت هۆرووم   هەر هەفتێ لوتێ بۆیەو خوار [6] [8]

شەوار نەمەنێە دڵ نییەگرێ قەرار

heft horûm her heftê lütê büyew xwar

şewar nemenêe diĺ nîyegirê qerar

هەفتەیٚ شازادەی دەماخد بەرزە   بێچارەیٚ چۆ من وە ڕەعیەت فەرزە

hefteê şazadey demaxid berze

bêçareê çü min we ȓeêyet ferze

هەم خوداڕەیشتە   ،هەم شۆیەڵەیٚ نۆری [7] [8]

---

[6] – هەفت هۆرووم : ئەستێرەی[8] شەفەق، هەفت خاهەران [7]

هەم وەفرْ کاوان، لە بیمار دوری

hem xwida ȓeyşte,hem şüyeľeê nürî

hem wefri kawan,le bîmar dürî

هەیٚ داد هەیٚ بێداد کەس دیار نییە کەس لە دەردْ کەس خەوەردار نییە

heê dad heê bêdad kes dyar nîye

kes le derdi kes xewerdar nîye

هەیٚ داد هەیٚ هاوار مەگەر من گەورْم   ئاگر هەڵسێد لە گووشەیٚ قەورْم

heê dad heê hawar meger min gewrim

agir heľisêd le gûşeê qewrim

هەیٚ دڵ داڕزیەی چۆ ڕیٚزەیٚ دانە   کەواوچی بووەیٚدەد وە کەواوخانە

heê diľ daȓizyey çü ȓêze dane

kewawçî buweêded we kewawxane

هەیٚ دڵ وە سەرسیٚخْ کەواوپەزان بای   چۆیەخ تاونایٚ رۆ کەڵوەزان بای

heê diľ we ser sêxi kewaw pezan bay

---

7 – خوداڕەیشتە : خوداڕەژیدە، خوداڕەژدیدە، ئەوەی کە سرۆشتی جووانە. 7 8

çü yex tawinaê r̈ü keľwezan bay

هەیٚ دۆیەت بەو مەچوو وە ژێڕ خۆنم   واز کە یەخەگەد شەمامەد بۆنم

heê düyet bew meçû we jêri xünim

waz ke yexeged şemamed bünim

یـ ی

یاران کی دییە خاڵ لە ناو چەو بوو   تیەریکی لە لایٚ چۆ مانگەشەو بوو

yaran kî dîye xaľ le naw çew bû

tyerîkî le laê çü manĝe şew bû

یاران کی دییە خاڵ لە ناو دیەو   کەسێ نەمردۆ لەباسێ سیەو [٨] [٨]

yaran kî dîye xaľ le naw dyew   kesê nemirdü lebasê syew

یاران کی دییە مل وە هەواوە   زەنگیانەێ هەفت ڕەنگ وە پۆزْ پاوە

yaran kî dîyemil we hewawe

zenĝyaneê heft ȓenĝ we püzi pawe

یاران یاوەران شکار وە بەختە   بازێگم دەرچیە دۆیەکە ئی وەختە [٩]

yaran yaweran şikar we bexte

baziêgim derçye düyeke î wexte

یا هامساد بۆیام، یاگەر ڕەوەنْد   یا قەوێ بۆیام وە رۆ سەروەنْد [٩] [٠]

ya hamsad büyam,ya gere ȓewenid

ya qewê büyam we ȓü serwenid

یە چۆ کووسم کەفت، چۆ زەنگم زڕیا   دەسم لە داوانْ دووسەگەم بڕیا

ye çü kûsim keft, çü zengĩm ziȓya

---

8 – دیەو : کورتکراوەی «دیدە بوو»ە 8 7

9 8 – لە کوتایی ئەڵێ : 7

بازێگم دەرچیە وە تنافەوە   سیادەیل

دینەسەێ وە کوو قافەوە

0 – قەو : خشڵ، پلپلە، ئاوێز 9 7

desim le dawani dûsegem biȓya

یە وەکوو چییە ئی کەس نەمایە   سەروێنێ لە فرمْ کوو ئەڵبرز نایە

ye we kû çîye î kes nemaêe

serwênê le firmi kû eľbirz naêe

یە را نییەپرسی لە حاڵم ئمشەو   عەقرەو نیش دایە لە باڵم ئمشەو

ye ȓa nîyepirsî le h�aľim ımşew

e�eqrew nîş daêe le baľim ımşew

یا دۆ شەوارە ئەو یەك رشیایە   ئۆشن کلیلدارْ شەفەق کوشیایە

ya do şeware ew yek ȓişyaêe   üşin kilîldari şefeq kwişyaêe

یەسە کوشتیدەم، م بۆمە تانەد   چە جوواوم دەی سوو لە قیامەت؟

yese kwişdîdem, mi büme taned

?çe cuwawim dey sû le qêamet

یەێ حۆکمْ سەختێ لێم سادر بۆیە قانوونەگە زوور گردێە،رێ دەسم نییە

yeê h�okimi sextê lêm sadir büye

qanûnege zûr girdêe,ȓê desim nîye

لە قانوونْ سەختْ دەوڵەت نییەترسم   لە شۆوە گەنەگەد ڕۆ دەرباێسم

le qanûni sexti dewl̂et nîyetirsim

le şüye geneged ř̂ü der baêisim

یەێ گوناێ عەزیم لە من بکە بار   یە سەر، یە شمشێر، یە تناف، یە دار

yeê gwinaê e�ezîm le min bike bar

ye ser,ye şimşêr,ye tinaf,ye dar

چەند پارچە لاوەلاوەی کوردی

لاێەلاێە فەرهەنگی نادیار

لایەلایەیٚ کوردی، بەشێگ لە فەرهەنگ و مێژووی کوردەواریە ک بێگۆمان لە سەردەمْ خوەیٚ دووپاتکەرْ دەردْ نۆستالژیکی و هەستْ نەتەوایەتی و شوور و حماسە بۆیە ک وە داخەوە وە بوونەیٚ پێشکەوتووئی و جێگیر بۆنەوەیٚ تکنولۆژی، ئیسە لە پەراوێزە. ئەوەیٚ ک تا ئیسە ئڕامان رووشنەو بۆیە؛ ئەوسە ک نەتەوەیٚ کورد چ لە سەر دەمْ خێڵەکی و پاشایەتی و چ لە سەر دەمْ پێشکەوتووئی حەزیٚ لە شێعر بۆیە و شێعر، بەشێگ لە ژیانْ ئی نەتەوە لە ملیٚ بۆیە و زوورمەیٚ قۆناخەیلْ ژیانْ پڕ لە خوەشی و لێقەومانْ گەلْ کورد دەربڕیە و نونەرْ خۆشی و شائی یا دەرد و زەبر و سەختێی بۆیە. وە واتاێگتر شێعر هۆنەرترین هۆنەرە ک لە خزمەتْ هەست و بیر ئی گەلە بۆیە.

ک چاو لە مێژووی ئەدەبی کورد بکەینەو، زوورمەیٚ هۆنەرْ رەسەن لە ناو گەلْ کورد؛ فۆلکلورە. تەنانەت مووسیقا و ئاوازیش گرێدە وەر. ئمجا وە راسی ئڕامان رووشنەو نەیوە ک دەرهێنەرْ ئی هەمگە فۆلکلورە ژن بۆیە یا پیا. وەڵام ئەوەیٚ ک تۆیەنیمن بیٚ دو وسیٚ ئاماژە وە پیٚ بکەیمن ک دەسکارْ ئافرەتْ کوردە، لایەلایەس. ئافرەتْ کورد وە دریژائی مێژوو، ئەولْ ژیانْ هاوبەش، وەڵام بیٚ بەش ژیایە وستونْ بتەوْ ئەدەبْ کورد بۆیە. ئەگەر بتوایم ئاورێگ لە سەر ئەدەبْ کوردی بیەیمنەو وکارگەری ئافرەت لە بنیات نانْ ژیان وهۆنەرْ کوردی نیشان بیەیمن، باسیگ دڕ و دریژە و لە دەرفەتْ ئی کۆرتە باسە نییە وەڵام وەک ئاماژەکردن تۆیەنیمن چەن خاڵ سەرەکی رووشنەو بکەیمن :

1- ئافرەت لە ژیانْ خێڵەکی.

ئڕا فامین ئی گەپە بایەس لە خۆدْ وشەیٚ (ئافرەت) ورد بۆمنەو. ئەو سەردەمە ک عەرەب وە ژن وەتیە (ضعیفە) و فارس وەتیە(زەن) ک لە وشەیٚ (جن وجنیک

وجنیکا) وە مانایۛ (جن) و وشەیۛ(جندە) ئڕا کەنیز وەکار بردێە؛ کورد وشەیۛ (ئافرەت) لە سەرْ ژنەیل نایێە. لە پێشوو و لە سەردەمْ کۆن، مرۆڤ ئڕا گەورەئی و خاوێنی و قودسیەت نازناو دڕس کردێە وەك: ئەهوورا مەزدا واتە خودایۛ زانا و مەزن. یا ئاناهیتا واتە خودایۛ ژیانەو و واران یا ئەستێرە واتە هەمیشە رووشن وپا بەرجا یا ئافرەت ك(ئا) پێشگر نەفی و نەبوونە لە وشەیۛ ئەڤیستا و(فرەت) یا فەرهووت وە مانایۛ فەرسوودە ومیرایە ك سەرجەم بوودنە خۆڵقێنەر یا خاڵق ك لە زاری کرمانجی ئافراندن هەر وە مانایۛ خۆلقاندنە ولە یوونانْ کۆن خودایێگ بۆیە وەناو (ئافروودیت). تۆیەنیم بۆشیم ئافرەت لە ناو کوردەواری پلە و پایەیێگ بۆیە و م دژ وە ئی وتارەمە گ ژن کۆیلە وبندەس بۆیە. ئەگەر سەیرْ مێژووی بنیات نانْ (تەختْ جەمشید) لە ئێران بکەیم مێژوونۆسەیل و لێکۆڵێنەرەیل لە سەر ئی باوەڕەنە ك مێعمارْ تەختْ جەمشید ژنەیل بۆنە و پیایل کرێکار بۆنە. گاهس ئی پەندْ پێشنانە ك لە ناو لوڕەگانا مەنێە ئاماژە وەیۛ رووداوە بکەیۛ ك ئۆشیۛ : ژن بەنناسە و مێرە کارکەر.

ئەگەر سەرجەمْ خودایلْ کۆن کوو بکەیمنەو، زوورمەیان تەندیسْ ئافرەتان بۆنە. هەروا ك وەتیمن (ئافرەت) پلەیێگ کۆمەڵایەتی بۆیە و ئی پلەوپایە لە ناو کوردەواری باب بۆیە تەنانەت ئڕا مەڕ ومالات وکارْ کشت وکاڵ. بەسبار: لە کار هێوەتکردن مەڕ و مالات و شووانی هەر ئاژەڵێگ پلەیێگ داشتێە. وە واتایێگتر رەنگ وپووس ونێرو ما وتەنانەت تەمەنْ ئاژەڵ، لە کارْ مەڕداری گرینگە و ئڕا خوەیۛ سیستمێگ ناسیارە وەك:

گوور: وەچکە مانگایۛ ك تەمەنیۛ شەش مانگە چ نێر بوو چ ما

نووما: گوورْ ما ك تەمەنیۛ یەکساڵە

زاوکەڵ: گوورْ نێرْ یەکساڵە

نووشت: گوورْ مایۆ یەکساڵە ک کەڵ گرتێە .

نووکەڵ: گوورْ نێرْ یەکساڵە کە تەوانْ کەڵ گرتن دێرێ.

مانگا: گوورْ مایۆ دو ساڵە ک زاوزێ کردێە .

کەڵگا: گوورْ نێرْ دو ساڵە.

ئیسە بایمنە سەر باسْ ئافرەت، لە پلەێ یەکم (دۆیەت) ئۆشن. وە باوەڕ م (دۆیەت) باشترین وشە ئڕا کچە. کچ، کەنیشك، کەنیژ، کەنیلە و فرە ناوْتر وەمانایْ بندەس و کۆیلەس و لە وشەێ کەنیز وەرگێڕ بۆیە. دۆیەت لە وشەێ (گۆیەت) یا(گۆیەتە) وەمانایْ (بکارت) وەرگێڕ بۆیە و(دۆیەت) وە مانایْ (باکرە)س. دووائی ك شو کرد، بوودنە ژن ك لە وشەێ (جن یان جنیک) وەرگێڕ بۆیە. ئەگەر ئی ژنە ئەرزْدای خاسێگ داشتوو وە پێ ئۆشن (سارا ژن) یا(کابانوو) یا(خانم). وشەێ (خانم) وە مانایْ خانْ مایەس. وە هەر وەها ئەگەر خانم لە کارْ کۆمەڵایەتی و ئەخڵاقی لە پلەێ سەرترێگ بوودن رەسێدە پلەێ ئافرەت واتە خۆلقێنەر وفەرماندەر. وەڵام ئەوەێ ك پێویستە ئاماژە وە پێ بکەیمن ئەوەسە ك کورد وە بوونەێ بندەس کەفتن و بەربڵاوی و نەبوون دەسەڵات سیاسی و دەوڵەتی، فرە لە باوەتەگانێ لە یەك شێویایە. وە واتایێگتر ئەو سیستەمە کۆمەڵایەتیە ك ئڕا ژن دابین کریاسە، ئیسە نەمەنێە وەڵام هەر ئەو ناوگەلە وسیستەمە ئڕا کارْ مەڕداری و کشت وکاڵ مەنێە ئڕا یەگْ هەر ئیسەیش کارْ مەڕداری و کشت و کاڵ بۆیەسە یەکم پێشەێ ژیانْ سەردەمْ کورد وکورد ناچارە ك ئی سیستەم و ناوەیلە بپیەرێزێت وهۆی مانەوەی ئی سیستەمە هەر ئەیەسە.

۲- ئافرەت لە ژیانْ هۆنەری .

هۆنەر تەندیسێگ لە ئاواتەگان ودڵخوازەگانْ مرۆڤە وسەرچاوەیٚ ئی هۆنەرە، ڕەنگینی ودڵڕفینی و جووانییە. ك سەیڕ(ریخت ناسی) ژن بکەیم خاوەن گشتێانە. ئەگەر دان وە یە بێەیمن ک یەکم هۆنەر، هۆنەرْ وێنەکیشی بۆیە، نۆمادْ زوورمەیٚ تەندیسەگان ژن بۆیە وە هەر وەها ئەگەر هۆنەرْ ئاواز هاتێەسە کایە، ئاوازْ دڵداری بۆیە ك ژن کارگەری فرە گەورائیگ لە سەریٚ داشتێە. ئەگەر شێعر لە دالٚگ پێا بۆیە ئڕا رازانن جووانی ژن بۆیە و تۆیەنیم بۆشیم یەکم شێعر ك لە دالٚگ بۆیە شێعر دڵداری بۆیە وە هەر وەها بیٚ دو و سیٚ یەکم شەڕ جهان، شەڕ هابیل و قابیل بۆیە ك لە سەر جووانی و دڵرفێنی ژن بۆیە.
جا بایمنە سەرْباس لایەلایە ك م ئۆشم یەکم ئاوازْ دڵڕفین وپڕ وە سووزْ ئافرەتْ کوردە و وە دڵنیائیەوە ئۆشیم : پیا هۆنەرْ ئاواز لە ژن فێر بۆیە .
هەروا ك پەند پێشنانێگ ئۆشیٚ :(خان لە خانمە) واتە ئەگەر خانێگ هەڵکەفتێە یا گەورە پیاوێگ وە ناو بانگ بۆیە، لە داوانْ گەورە ژنێگ پەروەردە بۆیە.
بەڵگەنامە ئڕا ئی وتارە، ئاخێزگەیٚ هۆنەرْ ئاوازە ك بریتە لە : بەیت مەشکە، گالوورە، پایەمووری، موور، هوورە و لاوەلاوە ك گشتێان وە دەنگ دڵڕفێن وپر وەهەستْ ئافرەتان خوەنریەن. دەنگْ سێحراوی ئافرەت لە بەزم (گالوورە) لە کاتْ مەڕ ومانگا دووشین، مانگایٚ قەڵەو وناوچەو ترش ئچۆنە ئارام کەێد ك رووژ وە رووژ شیرەگەیٚ فراوانتر بوودن. هەرئی دەنگْ سێحراویە لە بەزمْ پایەمووری ك ئڕا گەورە پیاوان وگەورە ژنان ك کۆچی دووائی کردنە، وەها مرۆڤْ دڵرەق وبیٚ هەست خۆلیاو خوەیٚ کەێد ک بیٚ هەوٚلا خوڕەیٚ ئرمێسیٚ تێد. یە هەلگەردێنە هەستْ نازک و بیرْ هۆنەرمەندا نەیٚ ئافرەتْ کورد. ئمجا چۆ تۆیەنیم نەۆشیم ئافرەت خۆڵقێنەرْ هونەرْ ئاواز نییە؟؟

م لە سەر ئی باوەڕەمە ك هۆنەرْ ئاوازْ ئافرەتان ئەو سەردەمە رەسیە ئەو پەڕ پەڕە سەنن و وە ناو بانگ بۆن ك ئافرەت لە پلەیٚ خودائی و فەرماندەری کەفتە پلەیٚ کۆیلەتی ومەڕ وماڵات وە خێوکردن ك هاو کاتە ئەولْ هۆر و رایٚ پیاوسالاری و فئودالیتە لە کۆمەڵگایٚ کوردەواری و ئافرەتْ کورد ئڕا ئەوە گ ئەرزْدای خاسێگ بیاشتوو دەس کردە بنیات نانْ ئاوازْ دڵڕفێن. چ وە شێوەیٚ (گالوورە) و(بەیْت مەشکە) و(پایەمووری) یا وە شێوەیٚ (لایەلایە) ك وە راسی چەرمەسەری ژیانْ خوەیٚ تیٚا نیشان دەیٚ. جا ئەگەر بۆشیم (لایەلایە) دەردْ نۆستالژیکی ئافرەتْ کوردە ك ئڕا مێژوو ئۆشێد وە هەڵە نەچیمنە. وەیٚ بوونەوە وشەیٚ (نۆستالژیك) ئڕایٚ دابین کەم چۆنکە دەردْ نۆستالژیك تویەنیٚ دۆر کەفتنەوە لە پلەو پایەیٚ کۆمەڵایەتی و دۆر کەفتنەوە لە نیشتمان و مێژوو و فەرهەنگ و کەسایەتیش لە خوەیٚ بگرێت. بەڵگەنامە ئڕا ئی وتارە لایەلایەیٚ ئافرەتْ کوردە ئڕا کوورپەیٚ خوەیٚ. سەیْرْ ئی دێرە بکەن:

نە تریتاوی نە تیرمە خاسە　　　ئەتڵەسی بارن، کارْ بەتلیسە

تریتاوی جووریٚ پارچەیٚ زەڕبافە و تیرمەیش جوورە پارچەیەکی بەنەوشە هەر وەها ئەتڵەسی ك پارچەیەکی ئەونە وە کڵك نییە وەڵام ئافرەتْ کورد لە مەڵوەنْ زەنگنە خاس زانیٚ لە سەردەم سەفەویەگان عەشیرەتْ زەنگنە لە (زەنقڕ) واتە ئەو شوونە ك زەنگنە قڕان کەفتە ناویٚ ك نزیك وە شارْ کەرکووکە و بەشێگ وەرە و ئێران کۆچبەر بوون و بەشێگ تر وەرەو جەزیرە بتلیس. یا هەر ئی ئافرەتە هەست وە مەڵوەن خوەیٚ کەیٚد و ئۆشیٚ :

دارْ بێشکەگەد دارْ خڕنووکە　　　خوازمەنی کەرْد پاشایٚ کەرکووکە

خڕنووك یا خڕنووق یەکێگ لە سەمەرەگانْ دارْ مازووە هەروا ك زانین دارْ مازوو هەفت سەمەر گریٚ ك خڕنووك وە قەدگوێزێگە و ئاردێگ قاوەی لە خوەیٚ گریٚ

ك ئڕا ساڕێژ زام لە لەش خاسە وئەو دارە لە مەڵوەنْ (هەرەسەم) و(مەسۆری) لە کرماشان بەرفەراوانە و قەت لە ناوچەیْ کەرکووك وە دەس نیەکەفیْ. ئۆشن ئی دێرە شێعرە لە حافز (شاعێرْ وە ناو بانگ ئێران) هەفتاد تەفسیر لە سەریْ نۆسریایە ك ئۆشیْ :

آن تلخ وش که صوفی ام الخبائثش خواند

اشهی لنا و اهلا من قبله العذارا

ئەگەر حافز لە سەردەمْ پیاوسالاری ژیاوە، ئەگەر لە ماوەیْ تەمەنیْ لە سۆچ ماڵەگەیْ دانیشتیە و چەرمەسەری خەڵكْ ئەو سەردەمە ك هاوکات ئەولْ هێرشْ مۆغوڵەگان بۆیە لە وەرْ چاویْ نەیوە ودەیان کەنیز وپاکار داشتێە وتەنیا ئڕا خۆشگۆزەرانی عەزەڵ وەتێە، ئافرەتْ زەنگنە ئاوەها دەردْ خوەیْ وەتێە چەن جوورە تەفسیر تۆیەنیمن لە سەریْ بنۆسیمن؟ یا وە چ بەراوردێگ هەڵسنگنیمن؟ حافز سەواد داشتێە کەنیز و نەوکەر داشتێە خوەیْ بازەرگان بۆیە و وە ساکاری وڵاتەیل گەردیە، قەت لە شێعرەگانیْ تاکە بەیتێک وە دی نیەکرێد ك لە هێرشْ مۆغوڵ و چەرمەسەری خەڵك باس بکەێد. ئافرەتْ کورد لەو سەردەمە سەواد نیاشتێە وەڵام هەستْ پڕ سۆز داشتێە، خاس زانسێە پارچە پارچە بۆن چ لێقەومان دڵتەزنێگە، هەوڵ دایە ك ناوەگان و شوونەگان و دەردەگان نەفەوتیْ. خاس زانسێە بتلیس ها لە کوورە، کەرکووك چۆنە، هەولێر و بۆکان چە ها لە تیْ:

کوڕەگەم چیە وە شارْ بۆکان   تا شاڵ باوەریْ پەری دەزوران

کوڕەگەم چیە وە شارْ هەولێر   گوڵاو باوەریْ ژن پیْ بکەیْ سور

قەسر و خانەقین،خۆرماڵ و بەدرات   گشتیْ وە قوربانْ ئاڵی سەر گوونات

بەدرات مەبەست شار بەدرە یان (بەێرە)یە ك لە کوردستانْ ئەودیویش شارْ بەدرە و ئاوای (بەێرەی) و(بەێرگرد) هەس. بەدرە یان(بەێرە) ناوْ هووزێگە لە کوردەیل ک عەلی سێدوگۆران ئۊشێ : ئی ناوە لە ناوْ ئەمیرْ لوڕستان ك (بەدرەدین مەسعوود) بۊیە هاتێە وماوەێ فرەێگ لەێ پارێزگا خاوەن دەسەڵات بۊیە.

سەێرە ئڕا بەدرە؟! شاعێرْ ئی شێعرە ئڕا ناوْ شارەگان و مێژوویان دۆپیەك کەێد؟ جا چ هەرەچێ وە کوورپەگەیەو دێرێ؟ جگە لە هەستْ کوردایەتی و نیشتمانپەروەری؟

یانەگشتێ نیشان دەێد ك ئافرەتْ کورد زانائی و شارەزائی داشتێە هەرسەێ سەوادْ خوەنین ونۊسین نێاشتێە؛لە ریتم وموسیقی دەسْ بانێگ داشتێە و تۊیەنسێە مووسیقا و ئیماژ ئامێتە بکەێد ووەکوو چێرۆك نۊسْ تەوانا گشتێان پێکەوە بخوڵقنێ. جارێگ کوورپەێ خوەێ لاوْنێ و ئۊشێ :

کوورپەگەم خەفتێە چۊ خەرمانْ گوڵ پەنجەێ شمشاڵێ ناسە بانْ دڵ

جارێگیش بەێدنەێ دۆنیاێ راسی و کەێدنەێ قارەمانْ چێرۆك خوەێ :

کوڕەم هاوە کووڵ میلْ مەسەوە بەغدا چۊ لیموو داد وە دەسەوە

میل لانەماێ ئەسپْ کەهەرە ك ئۊشن هیچ کاتێگ رام نیەود. وە سەر ئی هەمگەوا لاێەلاێە دۆنیاێگ لە هەست و بیر وراسی وخوەشی ولێقەومانە و وەکوو پێۆستیەك ئڕا ئافرەتْ کورد پارێزراوە و ڕەسیەسە داڵگەیلْ داهاتوو.

وە واتاێگتر لاێەلاێە تەنیا ئڕا مناڵ کوڕ نەۊیە، ئی بەرهەمْ جووانە بایەس درێژە بێاشتوو وبوودنە رفرنس و پرنسیپێگ ئڕا مناڵەیل. وەێ بوونەوە ئافرەتْ کورد، مەکتۆخانە دانایە و چەن بەزمْ جووان ئڕا مناڵ دۊیەت ساز کردێە وهۊردە هۊردە

پەروەردەیٚ کردێە ك دریژە وە ئی هۆنەرە بێەیٚد. ئافرەتْ کورد لێوا دۆیەتْ خوەیٚ لاوْنیٚ:

لۆتەوانەیٚ زەرد، لۆت لەرانەوە   زامْ کۆیەنە و نوو، گشت کولانەوە

حەسرەت بکیشن پاشاهات لە دۆر   دۆیەتەم رەنگین بۆ، ئمروو کەیٚدن سۆر

سەوزە وە قوربانْ خالْ ماویت بام   خوەم وە جلْەوکیشْ ریٚ سنجاویت بام

گووشپارەیٚ گووشد دانەی فەرەنگە   وە گووران نەچی، گووران چەو تەنگە

خانەقین گیریاس، مـەنـەلی وازە   شەۆیەگەیٚ دۆیەتەم ها لە مەغازە

شەۆ ئڕاد بۆرْنم لە تووكْ پیاز   شاگرد لە بەغدا خەیات وە شیراز

دارەگەیٚ وەر مالْ چل چەقوو دێریٚ   بۆشنە خان دۆیەتەم دەزۆران دێریٚ

دارْ بێشکەگەیٚ دارْ خڕنووکە   خوازمەنیکەریٚ پاشایٚ کەرکووکە

وەفدایٚ دەمد بام،دەم خوو دەم نیە   لە نوقلْ و نەوات هۆچیٚ کەم نییە

زەڕ وە پایٚ ستۆن سەنگ بتاونوو   خـەلْات خـانـان هـەر وە وەرد بـوو

سایەیٚ ئێمامان لە بان سەرد بوو

و هتد....

لە سایەیٚ لێوا بایٚخ دانەوەیٚگ منالْ دۆیەت رەمز و رازْ لاێەلاێە خوەنین فێر بوود و هەر لە میرمنالْیەوە ئەزموونْ خوەیٚ دەیٚدە ولە وەخت وبیٚ وەخت لاێەلاێە ئڕا برایٚ خوەیٚ کەیٚد ك:

ماشینیٚ هاتێە پڕیٚ قـورووشـە   بـراگـەم هـا لـەتیٚ مێخـەك فـرووشە

ماشینیٚ هاتێە وەرەگەیٚ سەوزە   بـراگـەم هـا لـەتیٚ رەئـیـسْ هـووزە

ماشێنیٚ هاتێە پڕیٚ تەختە چوو   براگەم ها لەتیٚ وەرەو مەشەد چوو

رێەگەیٚ کرماشان بتاشم وە چوو   ئـڕایٚ بـراگـەم هـەر بایٚدو بچوو

رێەگەیٚ کرماشان بخەم لە کونجی   براگەم ها ئەورە سێول نارنجی

دارەگـەیٚ وەر مـاڵ شـنـە شـنـێە   بـۆشـنـە بـراگـەم وەخـتْ ژنـێە

شێوەیٚ لاوەلاوە لە لایٚ دۆیەتەیلْ ئازەو وە جاریٚ گۆیەڕیەێد وپڕ لە هەست و حماسە ودلێریە وبرایٚ خوەیان کل کەنە شەڕ کردن ئەولْ دۆژمنەیل و چالاکییان تاقی کەن و ئۆشن :

بـراگـەم هـاوە کووڵ میلْ مەسەوە   بـەغـدا چۆ لـیـموو داد وە دەسـەوە

بـراگـەم هـاوە کووڵ کەرگەدەنەوە   ئـەسـیـرْ ئـێـران لـە رووم سـەنـدەوە

بـراگـەم هـاوە کووڵ کەڵەشێرەوە   گل مەخوەیٚ وە ناهیەیٚ گەرمەسێرەوە

لـاوەلـاوەگـەم لـاوەم یـارد بـوو   خـودایٚ بـانْ سـەر نـگـا دارد بـوو

لە بەرزی باڵایٚ لە تەنگی کەوشیٚ   شـەمـاڵ مـەشـانـوو بـاڵایٚ بیٚ خەوشیٚ

هەم ماڵ وهەم مین، هەم مەکانمی   مـەتـایٚ رنگـاوڕەنـگ هـزار دانـەمـی

لێرە پرسیارێگ دێتە ئارا و ئەوەیش ئەوەسە ک لایەلایە تەنیا یەیٚ بەزمە ک دریژە دێریٚ یا نە؟

راسیەگەیٚ یەسە ک هونەرْ ئاواز لەو کاتەوە ک تێکەڵاو موۆزیك بۆیە گۆڕانکاری فرەێگ تیا رۆ دایە هەرسەیٚ ک وە بیٚ هاوکاری موۆزیکیش ئاواز ئڕا خوەیٚ چەن شێوەیٚ خوەنین داشتیە وەڵام ئاوازْ لایەلایە هەر لە بنەڕەتەوە دۆ جوورە خوەنین لە سەریٚ بۆیە ک ئەوەیش هەلگەردێدەو وە نەوعیەتی شێعرەگان. وە واتایگتر لایەلایە دۆ بەزم داشتیە یەکم ئەو بەزمە ک ئڕا وە خاو کردن و لاوانْ کوورپە وەتریاسە ک چەن بڕکەئیە و ریتمْ خاوێگ دێریٚ و شێوەیٚ تر ریتم گورجانەو تێکەڵ وە جمْ جول دێریٚ ک ئڕا لە خاو هەڵسانن و وریا کردن بۆیە بنووڕنە ئی چەن دێڕە:

ماڵەیلەگە ماڵدان ئاوا   کامدان کوڕەم گرینە زاوا

یا:

ماڵەیلەگەیٚ وەر و پوشت   ویٚژنگ بارن ئڕایٚ گوشت

تەنیا کوڕم کەڵیٚ کوشت

یا:

کوڕم کوڕ کوڕانە   هەسەڵ لە دار بڕانە

دۆیەت وە فیکە چڕانە

ریتمْ خوەنینْ ئیجووره لایەلایەیٚگ وە تاقی ئڕا لاوانن نییە بەڵکم گورج وگوڵ کردنەوەیٚ کوورپەس ئڕا لە خەو هەڵسانن و وریا کردن. تەنانەت ئی شێوە لە لایەلایە وەك پەخشان دریژە دێریٚ و ئڕا خوەیٚ چیرۆکیٚگ دْپیەکەو کەیٚد وەکوو:

دەردت کەفتیٚە لە هازم   هـەفت ژن ئـڕاد بـخوازم

یەکیٚ بەگلەربەگی بـوو   یەکیٚ هوومایٚ پەری بوو

یـەکیٚ دڕیٚ لە گووشـیٚ   یـەکـیٚ مـانـگـا بـدووشـیٚ

یـەکـیٚ نـازار بـاوان   یـەکیٚ کوورپـە لـە داوان

یەکیٚ چەرمیٚ دەس ئەولس   یـەکـیٚ کـوورْ پـەتـگ رس

نموونەیٚ ئی چیرۆکە شیٚعر لە لاین داڵگەیلْ سەردەشت لیٚواسە :

رۆڵـە بـژیم بـمـیـنم   حـەوت ژنـانـت بـۆدیٚـنم

یەکیان تورکی تەماشا   یەکیان دوختەری پاشا

یەکیان نەرمی نیٚو نوێنیٚ   یـەکـیان نـانـی بتەپێنیٚ

یەك هەر ئاو بۆ بێنیٚ   یەك هەر مەشکەی بژێنیٚ

یا داڵگەیل سنەئی ئی چێرۆکە لێوا ئۆشن :

رۆڵە هەفت ژنێ بۆ بخوازم　　یـەکێ بـەگلەربەگی بوو
یـەکێ دوخت خانلەری بوو　　یەکێ ئیسمی پەری بوو
یەکێ دۆڕ بـوو لە گووشە　　یەکێ مـانـگا بـدووشە
یـەکێ قـالـی ببـافـە　　یـەکێ خـەسێورە مەوافە

یا داڵگەیڵ مەریوانی ئڕا وریا کردن کوورپەگەیان ئۆشن :

هەر کەس هەسی لەم وێنە　　خوا گیان تۆ لێی مەسێنە
هەر کەس نیەسی لەم وێنە　　خوا گیان تۆپێی بنوێنە
قوربانت بم هەمیشە　　گەردەن گوڵاوی شیشە
خوا بمکا بەتووتی　　قەپێ بگرم لە لووتی
هەتوول هات هەتوول چوو　　هەتوول گوڵی عەمبەر بوو

شێوەێکتر لە لاێەلاێە، وەکار بردنڵ وشەێ ریتیمکە. واتە داڵگڵ کورد وە شێوەێگ ریک وپیك وجووان تەنیا ئەوڵ وشە گەمە کەێد. وەکوو:

خش خش خش نەرمە　　یە چۆ هاتیە وەێ گەرمە
دەردت وەبان ئی سەرمە

نانت نەق، ئاوت نەق　　کاڵێ له باوانت نەق

خەپڵه خەپانێ گردگه　　دەم له مەمانێ گردگه

خەپڵه خەپانێ خوەمانه　　نیەمەێ وه دەس بێگانه

نموونەی ئی شێوه لاێەلاێه له سنه لێواسه:

خەپه نان خەپه دوو　　خەپه پڵاوی عەنبەر بوو

کش کش کش وه باڵای تۆ　　تۆپی زەری کەوای تۆ

نینی نینی نیگەڵه　　کوڕەکەم فێرێ باخەڵه

یا داڵگێگ ئڕاێ دۆیەتەگەێ ئۆشێ :

خش خش خش،خش پیلانه　　کچمان خەڵکی گەیلانه

وەی وەی وەی وەی بەڕێزه　　کچمان خەڵکی تەورێزه

بەه بەه بەه بەه چ جوانه　　کچمان خەڵکی تارانه

چ جووان و ورد و مرده　　کچمان جوان و کورده

وه هەرحاڵ لاێەلاێه بریتیه له مەکتۆخانەێگ ك ماموستاێ ئی مەکتۆخانه نه تەنیا شارەزاێ شێعر و مووسیقیه، بەڵکم وێنەکیشْ تەڕدەسێگه وزمانەوانْ تەڕزووانێگه ك شانۆگەری زانێ وخوێندوارْ خوەێ له دۆنیاێ بێدەنگی و کڕ ومات بەێدنه دۆنیاێ پڕ له خوەشی و مرۆڤایەتی.

لاوەلاوەگەم ئەڕایێ یەێ تڵفێ   شەماڵ بشانوو زەنجیرەێ زڵفێ

lawelawegem er̂aê yeê til̂fê   şemal̂ bişanû zencîreê zil̂fê

لاوەلاوەگەم لاوْم بەر بارێ   کی بوودە پاوەو کوڕم ژن بارێ

lawelawegem lawim ber barê   kî bûde paweü kwir̂im jin barê

لاوەلاوەگەم نەرگس فاتمە — لە دەنگ گیرەد لە خەو هاتمە

lawelawegem nergis fatime — le dengî gîtrd le xew hatime

لاوەلاوەگەم، لاوەم لە دڵە — باڵش کوڕم لە پەڕەێ گوڵە

lawelawegem, lawem le diľe — baľişi kwiȓim le peȓeê gwiľe

نە تریتاوی نە تیرمە خاسە — ئەتڵەسی بارن ،کاڕ بەتلیسە

ne tirîtawî, ne tîrme xase — etľesy barn kai betlîse

داربێشکەگەد دار خڕنووکە — خوازمەنی کەرد پاشاێ کەرکووکە

dari bêşkeged dari xiȓnûke — wazmenîkerid paşaê kerkûke

کوڕەگەم چییە وە شاڕ بۆکان — تا شاڵ باوەێ پەری دەزوران

kwiȓegem çîye we şari bokan — ta şaľ bawerê perî dezüran

کوڕەگەم چییە وە شاڕ هەولێر — گوڵاو باوەرێ ژن پێ بکەێ سوور

kwiȓegem çîye we şari hewlêr

gwiľaw bawerê jin pê bikeê sür

قەسر و خانەقین، خۆرماڵ و بەدرات گشتێ وە قوربان ئاڵی سەرگوونات

qesr û xaneqîn, xormaľ û bedrat

giştê we qwirbani aľî ser gûnat

کوورپەگەم خەفتێە چۆ خەرمان گوڵ   پەنجەێ شمشاڵێ ناسە بانْ دڵ

kûrpegem xeftêe çü xermani gwiľ

penceê şimşaľê nase bani dľ

کوڕەم هاوە کووڵ میلْ مەسەوە   بەغدا چۆ لیموو داد وە دەسەوە

kwiȓegem ha we kûľi mîli mesewe

bex�da çü lîmû dad we desewe

لۆتەوانەێ زەرد،لۆت لەرانەوە   زام کۆیەنە و نوو، گشت کولانەوە

lütewaneê zerd,lüt leranewe

zami küyene û nû, gişt kwilanewe

حەسرەت بکیشن پاشاهات لە دۆر دۆیەتەم رەنگین بۆ، ئمروو کەێدن سۆر

h�sret bikîşin paşa hat le dür

düyetem ȓeng�în bü ımȓû keêdin sür

سەوزە وە قوربان خاڵ ماویت بام   خوەم وە جڵەوکیش ڕێ سنجاویت بام

sewze we qwirbani xal̄i mawît bam

xwem we cil̄ewkîşi r̂ê sincawît bam

گووشپارەێ گووشد دانەێ فەرەنگە   وە گووران نەچی، گووران چەو تەنگە

gûşpareê gûşid daneê ferenĝe

we gûran neçî,gûran çew tenĝe

خانەقین گیریاس ،مەنە لی وازە   شەوّیەگەێ دوّیەتەگەم ها لە مەغازە

xaneqîn gîryas, menelî waze şeüyegeê düyetem ha le mex￼aze

شەوّ ئڕاد بوّرنم لە تووك پیاز   شاگرد لە بەغدا خەیات وە شیراز

şeü ır̂ad bürinim le tûki pîaz   şagird le bex￼da,xeêat we şîraz

دارەگەێ وەر ماڵ چل چەقوو دێرێ   بوّشنە خان دوّیەتم دەزوّران دێرێ

daregeê wer mal̄ çil çeqû dêrê

büşine xan düyetem dezüran dêrê

دار بێشکەگەێ دار خڕنووکە   خوازمەنی کەرێ پاشاێ کەرکووکە

dari bêşkeheê dari xiȓnûke xwazmenîkerê paşaê kerkûke

وەفدایێ دەمد بام ،دەم خوو دەم نیە لە نوقڵ و نەوات هۆچێ کەم نییە

we fidaê demid bam, dem xû dem nîye

le nuqľ û newat hüçê kem nîye

زەڕ وە پایێ ستۆن سەنگ بتاونوو خەڵات خانان هەر وە وەرد بوو

zeȓ we paê stüni seng bitawinû

xeľati xanan her we werid bû

ماشینێ هاتێە پڕێ قورووشە براگەم ها لەتێ مێخەك فرووشە

maşîne hatêe piȓê qwrûşe biragem ha le tê mêxek firûşe

ماشینێ هاتێە وەرەگەێ سەوزە براگەم ها لەتێ رەئیس هووزە

maşînê hatêe weregeê sewze biragem ha le tê ȓeîsi hûze

ماشێنێ هاتێە پڕێ تەختە چوو براگەم ها لەتێ وەرەو مەشەد چوو

maşînê hatêe piȓê texte çû biragem ha le tê werew meşed çû

ڕێەگەیٚ کرماشان بتاشم وە چوو   ئڕایٚ براگەم هەر بایٚدو بچوو

r̂êegeê kirmaşan bitaşim le çû   ır̂aê biragem her baêd û biçû

ڕێەگەیٚ کرماشان بخەم لە کونجی   براگەم ها ئەورە سێول نارنجی

r̂êegeê kirmaşan bixem le kwincî

biragem ha ewre sêwiľ narincî

دارەگەیٚ وەر ماڵ شنە شنێە   بوشنە براگەم وەخت ژنێە

daregeê wer maľ şineşinêe   büşine biragem wexti jinêe

براگەم هاوە کووڵ میل مەسەوە   بەغدا چۆ لیموو داد وە دەسەوە

biragem ha we kûľi mîli mesewe

bex[illegible]da çü lîmû dad we desewe

براگەم هاوە کووڵ کەرگەدەنەوە   ئەسیر ئێران لە رووم سەندەوە

biragem ha we kûľi kergedenewe   esîri ıêran le r̂ûm sendewe

براگەم هاوە کووڵ کەڵەشێرەوە   گل مەخوەیٚ وە ناهیەیٚ گەرمەسێرەوە

biragem ha we kûľ keľeşêrewe

gil mexweê we nahîeê germesêrewe

لاوە لاوەگەم لاوەم یارد بوو خودایێ بان سەر نگادارد بوو

lawe lawegem lawem yarid bû xwidaê bani ser nigadarid bû

لە بەرزی باڵایێ لە تەنگی کەوشێ شەماڵ مەشانوو باڵایێ بێ خەوشێ

le berzî baľaê le tengî kewşê şemaľ meşanû baľaê bê xewşê

هەم ماڵ وهەم مین ،هەم مەکانمی مەتایێ ڕنگاوڕەنگ هزار دانەمی

hem maľ û hem mîn, hem mekanimî

metaê r̂enĝawr̂engî hizar danemî

ماڵەیلەگە ماڵدان ئاوا کامدان کوڕەم گرینە زاوا

maľeîlege maľidan uawa kamidan kwir̂em girîne zawa

ماڵەیلەگەێ وەر و پوشت ویژنگ بارن ئڕایێ گوشت

maľeylegeê wer û puşt wêjinĝ barin ir̂aê gwşt

تەنیا کوڕم کەڵێ کوشت

tenya kwir̂im keľê kwişt

کوڕم کوڕێ کوڕانە　　　　هەسەڵ لە دار بڕانە

kwir̂im kwir̂ê kwir̂ane　　　　heseľ le dar bir̂ane

دۆیەت وە فیکە چڕانە

düyet we fîke çir̂ane

دەردت کەفتێە لە هازم　　　　هەفت ژن ئڕاد بخوازم

drdit keftêe le hazim　　　　heft jin ır̂ad bixwazim

یەکێ بەگلەربەگی بوو　　　　یەکێ هووماێ پەری بوو

yekê beglerbegî bû　　　　yekê hûmaê perî bû

یەکێ دڕێ لە گووشێ　　　　یەکێ مانگا بدووشێ

yekê dir̂ê le gûşê　　　　yekê manĝa bidûşê

یەکێ نازار باوان　　　　یەکێ کوورپە لە داوان

yekê nazari bawan　　　　yekê kûrpe le dawan

یەکێ چەرمێ دەس ئەولس　　　　یەکێ کوور پەتگ ڕس